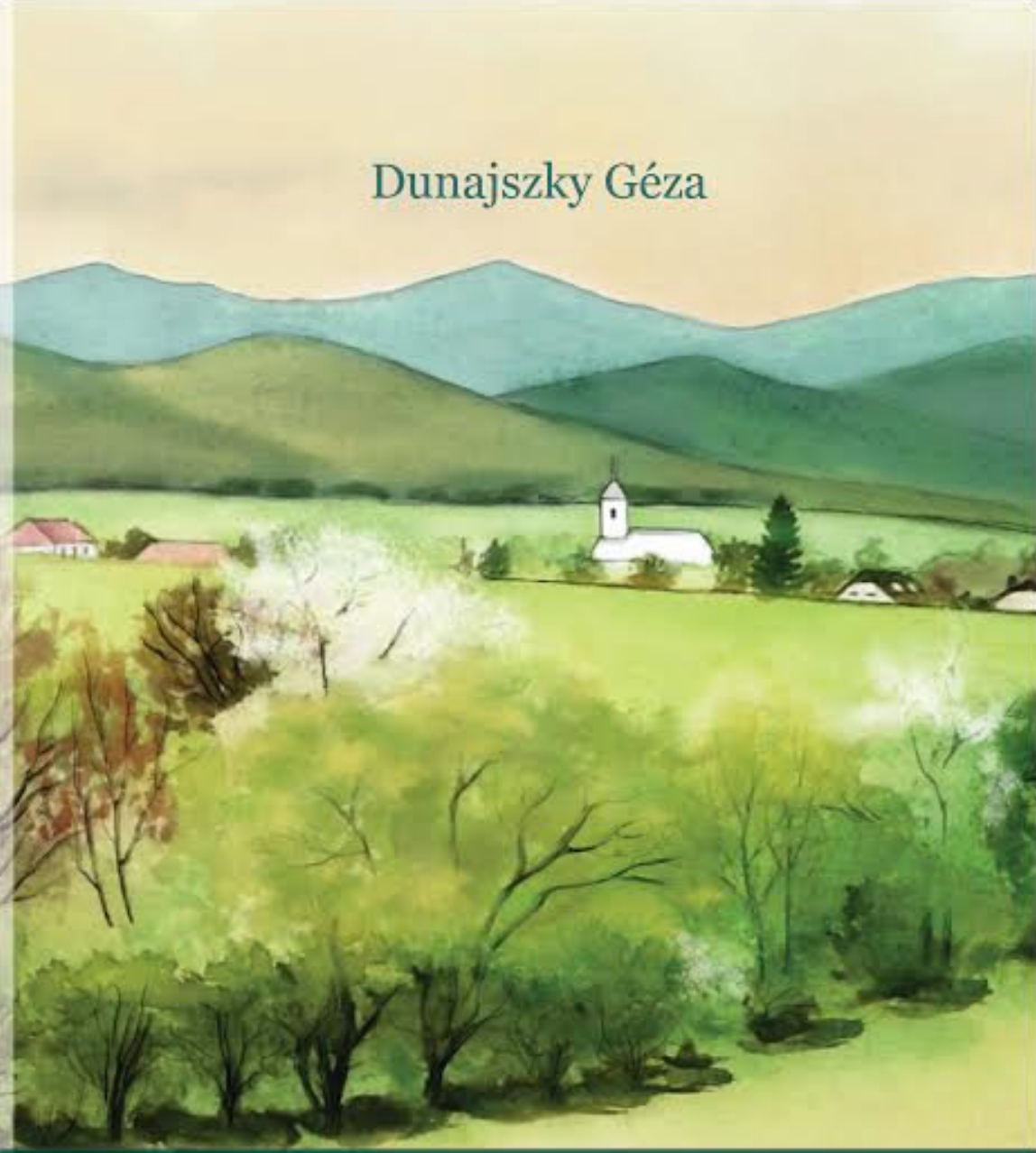




Dunajszky Géza BALLADA A SZÜLŐFÖLDRŐL



Dunajszky Géza

BALLADA A SZÜLŐFÖLDRŐL

Dunajszky Géza

Ballada a szülőföldről

trilógia

Támogatók:

A Betlen Gábor Alapkezelő, Budapest
Az Európai Parlament Néppárti Frakciója, Brüsszel
Csáky Pál, Európai Parlamenti képviselő, Pozsony

Dunajszky Géza

Ballada a szülőföldről

trilógia

© OZ Petržalka-Engerau-Ligetfalu p. t.
2017

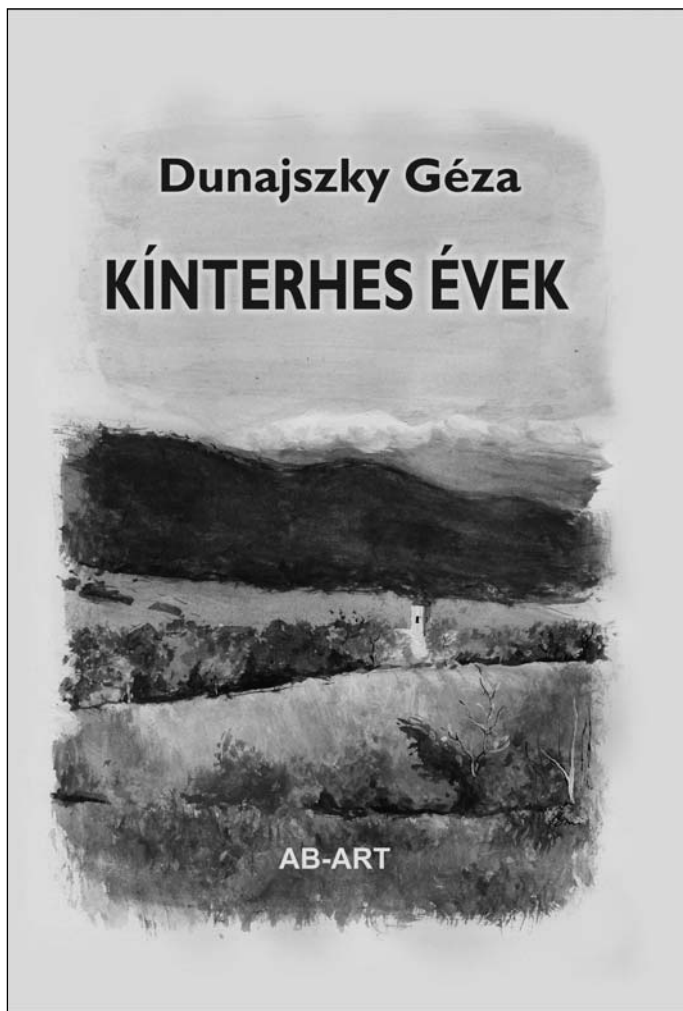


Dunajszky Géza matematika-zeneszakos pedagógus, karnagy, népművelő és közíró 1945. május 11-én született a Kassa környéki Debrődön (Debrád). Debródi D. Géza néven 1959-től jelentek meg írásai a felvidéki magyar sajtóban. 2007-től jegyzetei, nemzetiségi és társadalmi gondjainkkal foglalkozó írásai javarészt a magyar elektronikus portálokon olvashatók.

© Dunajszky Géza, 2017
© OZ Petržalka-Engerau-Ligetfalu p. t., 2017
ISBN 978-80-972622-0-4

Kínterhes évek

Módosított kiadás



Bevezető

„Gyerekeink el-elbizonytalanodnak, amikor a magyar népmesék hőseiről kérdezzük őket, jobban otthon vannak már a divatos, minden csatornából rájuk zúduló nemzetközi „hősök” világában. A magyar történelem sorsfordulóí, a magyar szellemtörténet kimagasló teljesítményei sem olyan szervesen vannak otthon az új nemzedékek tudatában, mint amilyen evidencia volt ez az előttünk járó nemzedékek esetében. A nem magyar iskolába járó diákoknál pedig egyenesen tragikus a helyzet: az etnikai olvasztótégely működik, a magyar gondolatkörtől elszakadó fiatalok szinte reménytelen helyzetbe kerülnek. Mit lehet itt tenni, kérdezzük gyakran egymástól is. Van, aki lemondóan legyint a kérdés hallatán, de vannak olyanok is, akikben újra és újra megmozdul valami...”

Dunajszky Géza lelkében sem fért meg ez a történet-folyam. Ott van benne a gyerekkor eredendően tiszta emléke, a gyönyörű debrődi miliő, a sok szép történet. Első megközelítésben azt érzi az ember, hogy egy valahol még megbúvó, elrejtett, intim paradicsom az, ahová a szerző hív bennünket. Ott van ez, nagyon pontosan és körülhatárolhatóan a lelkében, ott úszik az emlékezet nagy taván, mint egy hatalmas tavirózsa-sziiget. Amikor az ember elkezd olvasni ezt a könyvet, szinte csodálkozik, miért is adta neki a szerző ezt a fájdalmakat hordozó címet. S amikor hagyja így magát becsalogatni egyre mélyebben az egymás után sorjázó történetekbe, rájön: nem lenne, nem lehetne igaz ez a történet-folyam, ha nem szólna őszintén a disszonáns témákról is, a háborús szenvedésekről és a második világháború utáni meghurcoltatásokról: így válik teljessé, igazzá. Nem a mi szégyenünk ez, hanem azoké, akik máig nem találtak annyi lelkierőt magukban, hogy az igazságtalanságok miatt legalább bossánatot kérjenek az ártatlanul meghurcoltaktól és a legyilkoltak hozzátartozóitól.”

(Részlet Csáky Pál írónak a szerző Kínterhes évek című kötetéhez írt előszavából, 2011.)

Unokáimnak mesélem

Jó, ha tudjátok, hogy az eltelt évszázadok alatt honnan érkezett és hová tartott élete során apátok, nagyapátok, dédapátok, ük- és szépapátok. Az ő sorsaik, élettörténeteik és élettapasztalataik sokat segíthetnek nektek abban, hogy holnap bátrabban, magabiztosabban járjatok-keljetek a számotokra ma még ismeretlen földi utatokon. Hallgassátok hát meg figyelmesen őseitek igaz, életírta történetét.

Életem egyik első emléke, amelyre a mai napig különösebb megerősítés nélkül visszaemlékszem, húgom születése volt 1948 augusztusában. Élénken emlékszem a percre, amikor apám hajnalban felkeltett.

– Ébredj, Bélu, a testvérkéd érkezik a világra, add át a helyedet anyád mellett!

A szomszéd faluból a cséplésre érkezett rokonok miatt ugyanis anyám mellett aludtam, olyan mélyen, hogy a vajúdására sem ébredtem fel. Álmosan, félig kábultam topogtam ki az udvarra. Kelet felől, a látóhatár alatt az ébredő nap bíborvörösre festette az eget. Lenyűgözve bámultam az új nap születését, amikor anyám utolsó, fájdalmas kiáltással világra hozta húgomat. Nyomban utána „valaki” éles hangon felsírt. Megfeledkezve a szándékról, amiért az udvarra kimentem, rohantam vissza anyámhoz. Azt a „valakit”, az új jövevényt akkor már a bába fürdette, azért visított olyan keserű hangon. Csitítva álltam meg a lavór mellett. A törölközőből egy aprócska vörös, síró emberpalánta nézett le rám. A bába felém nyújtotta.

– Itt a húgod, Anna!

Így született meg debrődi házunkban a húgom, Dunay Anna. Három éves múltam, de nem mertem kezembe venni. Csak bátortalanul megpusziltam vörösre sírt ráncos arcát. Aztán a „jövevényt” a bába visszavitte anyámhoz és a mellére fektette. Anyám forró teste és illata megnyugtatta. Figyeltem, ahogy nyöszörögve, a fejével, kezével és lábával kúsza igyekszik elérni anyám mellbimbóját. Alig született meg, már éhes volt. S ahogy elérte a vágyott célt, elégedett majszolással csendesült a meleg anyatej élvezetében. Irigykedve néztem, ahogy átveszi helyem anyám emlőjén és az ágyban.

Még egy régi emlék

Van még egy hasonlóan élénk emlékem 1948-ból, de erről csak 42 év múltán, 1990. július 4-én tisztult le teljesen a kép. Akkor tudtam meg ugyanis pontosan, mi történt valójában 1948. február 23-án, azon a csikorgóan hideg, bokáig érő havas hajnalon Debrődön, a szülői ház konyhájában és udvarán. Egy emlék, amelyről negyven évig nem lehetett beszélni!

Azon a hajnalon egy kassai rendszámú taxi állt meg a házunk előtt. Sötét és kihalt volt még a falu utcája. Csak a kutyánk, a hűséges Motyogó hangos ugatása riasztott fel álmomból. A taxi utasait szüleim már várhatták, mert engem meg Vendel bátyámat előző este apánk korán ágyba parancsolt. Csupán az akkor kilencéves, legidősebb bátyámnak, Jenőnek engedték meg, hogy segédkezzen. Előző este a Debrődön élő legközelebbi rokonság a konyhánkban gyűlt össze.

Pontosabban, apám két nővére meg a férjeik voltak nálunk. Azon a hideg hajnalon Vendivel, aki csupán két évvel volt idősebb nálam, a konyhával szomszédos szobából hallgatóztunk, de hiába, akkor még nem értettük a felnőttek beszédét arról, milyen politikai változás készülődik. Nem értettük, mi az a veszély, amely miatt apánk bátyjának, a hőn szeretett Károly bácsinak családjával együtt el kell hagynia a várost. Csak később, a proletárdiktatúra következményei után értettük meg, miért is kellett menekülniük. De a titkolózás következtében a későbbiek folyamán bennem is elhomályosultak az akkori események. A taxival Károly nagybátyám, a felesége, Böske néni és a két fiúk, Zoltán és Tivadar érkezett meg hozzánk azon a februári hajnalon. Amikor Vendivel felébredtünk, a konyhából már friss disznópecsenye illata terjengett. Ahogy kilestem a kivilágított konyhába, anyám helyett apám nővéreit láttam sürgölődni a tűzhely körül. Az ablakon kilesve láttam, hogy az udvaron egy nagy konderban fő a hurka és az abálni való szalonna, anyám azt meregette ki egy kisebb tálba. Azt sejtettük, hogy nem lakodalomra készül a rokonság, mert csak akkor láttunk ennyi ételt sütni-főzni, de az igazi okot csak évek múltán tudtuk meg. A taxi utasai nagyon siethettek. Először csak Károly bácsit láttam a konyhában, ahogy a húgát és a nővérét üdvözli, majd megjelent Böske néni a két fiúval. Zoltán volt az idősebb, aki akkor már 28,

Tivadar pedig 24 éves volt. Ahogy megjelentek a konyhaajtóban, a nagynéném hangos sírás-rívásba kezdtek.

– Csendben kell elbúcsúznunk – csitította őket Károly bácsi, nehogy idecsődítsük a fél falut.

Mi, a bátyámmal megszólalni sem mertünk. Csak éreztük, valami nagy baj lehet, ha Károly bácsi ezt mondja. Emlékszem, Vendi hátulról lefogott, és a számat is befogta. Nyilván azt gondolta, kifutok a konyhába a nagybácsihoz, aki máskor, ha hozzánk jött, mindig felvett az ölébe, megcsókolgatott, majd cukros zacskót nyomva a kezembe tett le a földre. Egy kicsit bántott, hogy most nem kíváncsi ránk.

Apám, Jenő és a két sógor bácsi ládákbá, kosarakba pakolva hordták ki az előkészített elemózsiát az autóba. Apám csodálkozott azon, hogy szinte semmi poggyászt nem visznek magukkal, de Károly bácsi megnyugtatta, hogy a poggyászt már előre küldték. De hogy hova, kivel és mikor, azt már apám nem kérdezte. Nyilván tudta vagy sejtette. Néhány perc múlva valamennyien a konyhában gyülekeztek. Károly bácsi jött be utoljára, és bezárta a konyhaajtót. Az asszonyok szípoztak. Jenő is sírt, anyánk kezét fogta. Ez bennünket is felbátorított, hogy előbújunk a szobából, és odamenjünk anyánkhoz. Akkorra már a férfiak sem állták meg könnyek nélkül az eseményt, zsebkendőikkel nedves szemüket törölgették. Csak mi ketten, Vendellel álltunk megszeppenve, inkább ijedten, mint meghatódva. Abban a pillanatban képtelenek voltunk felfogni, mi zajlik, mi fog történni nálunk. Az elhangzott mondatokra már nem emlékszem, csak a gyászos, síri hangulatra. A visszafogott zokogásra, a fájdalmas sóhajokra, a homályos, megtört tekintetekre. Károly bácsi hajára, amely szinte hófehér lett azóta, hogy utoljára láttam. A két fiú, Zoltán és Tivadar is elfojtott zokogással ölelt sorra bennünket. Majd Böske néni búcsúzott tőlünk. Végül Károly bácsi emelt fel, egy pillanatra magához szorított, majd összecsókolva tett vissza a konyha kövére. Emlékszem, valamit mondtam neki. Valami olyat, hogy „Ne sírj, Károly bácsi, az Istenke megsegít!” Anyámtól hallottam ezeket a vigasztaló szavakat, és alig háromévesen szajkózva ismételtam olyankor, ha másokat bajban éreztem. Egy pillanatra mosoly jelent meg bátyám arcán, mint aki hálás a kimondott vigasztaló szavakért.

Apám ment ki elsőnek a konyhából, majd hátraszólt Károly bácsinak.

– A két lóval elkísérlek benneteket a barcsai erdő tetejéig, lejjebb már kitaposottabbak az utak.

A többiek bent várták meg, amíg apánk a lovakkal a konyha elé ért, csak aztán jöttek ki az udvarra. Károly bácsi továbbra is óvatos volt. Arra kérte a rokonságot, maradjanak a kapu mögött, az udvarban. A kiskapun át csak ők négyen távoztak. Apám csak később nyitotta ki a nagykaput, és a felhámozott, vontatóláncokkal felszerelt lovakkal az autó nyomában ment. Hátha segítségre szorulnak, ha netán a nagy hóban a taxival elakadnának. Miután apánk hazaért, elmesélte, egészen a Jászót Szepsivel összekötő műútig kísérte őket. Csak ott búcsúzott el tőlük.

Néhány hónap múltán egy levél érkezett az Egyesült Államokból, Cleveland városából, amelyben Böske néni arról értesítette a rokonságot, hogy ott telepedtek le, és autójavító műhelyt nyitottak, ahol a fiúkkal együtt dolgoznak. Sajnálják a kassai mezőgazdasági gépgyárat, amelyet itt kellett hagyniuk. Sajnálják, mert olyan életük, mint itt volt, már nem lesz. Azt is írták, hogy erős a honvágyuk, s az is lehet, hogy soha többet nem látjuk egymást...

Most a 63 év távlatából már tudom, hogy a fiatalabb fiú, Tivadar kivételével azon a hideg februári hajnalon örökre távoztak szülőföldjükről. Soha többé nem lépték át a konyhánk küszöbét. Tivadar és felesége 1990 júliusában, lányukkal, Anitával és annak amerikai férjével együtt meglátogattak bennünket és az akkor még jó egészségnek örvendő szüleimet is, Debrődön. Együtt, meghatódva emlékeztek az 1948. február 23-ai elválás fájdalmas pillanataira.

Ki volt Charles (Károly) Dunay?

Az előbbi két pontosan behatárolható emlék visszaemlékezések egész sorát indította el bennem, amelyekről eddig csak nagy ritkán, többnyire a hajnali ébredés előtti réveteg állapotomban bukkant fel egy-egy emlékfoszlány. Ezeknek köszönhetően helyére került bennem minden, ami 1947. június 22-étől, apám fogságból való hazaérkezése óta történt. Ebben nagy szerepe volt nagybátyám Tivadar fiának, aki az első Amerikában felkutatott családfatörődékünket a kezembe adta.

Ki volt hát Dunay Károly, azaz később az Egyesült Államokban élő Charles Dunay?

Elsősorban a nagybátyám, apám bátyja, aki 1897. október 31-én született Debrődön és 1983. április 23-án hunyt el Clevelandben. A nagypapám, Dunay János másodszülött gyermeke az öt közül. A fiúk közül viszont az első, akit az akkori hagyományok szerint az apai örökség megilletett. Ez korán a birtokába is jutott, mert atyai nagypapám 1915. november 2-án egy sajnálatos – akkor tisztázatlan – vonatbaleset áldozata lett. Nagypapa a vidék legmódosabb gazdája volt, Debrőd bírása, máig ható döntésekre bírta a falu lakóit, megmentve a termőföldeket az erdősítéstől, a lakosait az éhezéstől. Gyerekkoromban az öreg debrődiek nagy tisztelettel beszéltek róla, annak ellenére, hogy a szövetkezetesítéskor a drágán kiváltott, illetve megvett földjeiket elvették tőlük. Nagypapa nem akart földbirtokost nevelni elsőszülött fiából, ezért az apai örökség várományosát taníttatta. Károly bácsi az 1900-as évek iparosításának és a mezőgazdaság gépesítésének úttörője lett. Mezőgazdasági gépeket tervezett, majd a felesége hozományából és az apai örökségből Kassán mezőgazdasági gépgyárat létesített. Felesége, Zempléni Erzsébet egy jómódú kassai polgár leánya volt. Nagybátyám 1948-ig, Amerikába való távozásukig apám legfőbb támasza lett, aki nagypapám halálakor még csak alig hétéves volt. Apám Károly bácsi segítségével korszerűsítette a gazdaságát, bérelt egy Hoffer gőztraktort. Volt gőzgép hajtotta cséplőgépünk, lovas-kaszánk, gereblyénk és még egyéb mezőgazdasági szerszámgepünk. Minden új dolgot, amit Károly bácsi a fiaival tervezett (szecskagép, daráló, fűrész, vetőgép stb.), nálunk próbálták ki mielőtt szabadalmaztatták. A gépek és szerszámok DK, DZ és DT jelzéssel, illetve sorszámmal voltak ellátva, attól függően, hogy ki fejlesztette ki, Károly bácsi (DK), a fia, Zoltán (DZ) vagy Tivadar (DT).

Károly bácsi a menekülésük előtt apámra hagyta a lakásuk és a gyár irodájának kulcsait. Ezért apám rögtön a távozásuk után befogta a lovakat, szekérre ült, és maga indult el a hátrahagyott ingóságokért a 35 kilométerre levő nagyvárosba, Kassára. Kár, hogy egy lovas szekérre nem sok mindent lehetett felpakolni. De így is sikerült Debrődre menekíteni a család könyvtárát, néhány régi bútordarabot, a fiúk hátrahagyott öltözékeit és egy díszes ládikát, amelyben, tekercsekben az apai ág őseinek irat-

hagyatéka volt összegyűjtve. Régi iratok, okmányok, kitüntetések, egy díszes pecsétes királyi levél, a „kutyabőr”, amelyet még valamikor a 13. században írtak latinul. Birtoklevelek, gótikus betűkkel írva. Térképek Krakkó, Varsó és a Dunajec környékének földjeiről. Már akkor feltűnt, hogy bár gótikus betűkkel íródtak az okmányok, nem németül és nem szlovákul fogalmazódtak. Apám sokáig rejtegette a ládikát, míg egyszer a padláson, a széna alól elő nem került. Ez lett az iratok veszte. Ma már nem tudom, hol vannak. Ki vagy inkább kik és hová vitték. Ha jól emlékszem, 15 éves koromban láttam a ládikót utoljára, akkor már hiányoztak belőle az aranyló medálok. A kitüntetéseknek már csak a piros-fehér szalagjai voltak meg, és a pergamentekercsek is nyom nélkül eltűntek. Hogy mit tartalmaztak ezek az iratok, arról apám – anyám tiltására

– nem beszélt. A szocializmus alatt a nemesi származásról beszélni, azzal dicsekedni öngyilkosság lett volna. Először én is csak Tivadar bácsi szlovákiai látogatása után mertem szólni erről másoknak, amikor megmutatták az apai ágról készített családfatöredéket, amit magukkal hoztak Amerikából.

Családfatöredék az apai ősokról

Gyermekkorom emlékeiből és a szülők itt-ott elejtett mondataiból régen sejtettem, hogy valami titok takarja apám őseinek eredetét. Titok volt a vezetéknev, a Dunay (Dunajszky), mert az öreg debrődi emberek gyakran szólítottak Dunajecynek. Amikor megkérdeztem, miért neveznek így, szinte mindegyik idős ember azzal a kérdéssel válaszolt.

– Hát nem onnan jöttetek, a Dunajec folyótól?

Apámat, ha kérdeztem, kitért a válasz elől. Legtöbbször azzal zárta le az ügyet: „Majd egyszer megtudod”. Az évek múlásával az idős debrődiek kihaltak, már mindenki csak Dunay néven szólított. A tanítók is így írták be vezetéknevemet az osztálykönyvbe és a bizonyítványaimba is, így aztán a „Dunajecy” névről lassan én is megfeledkeztem. Zavar inkább a keresztnemem körül volt, amelyet végül második osztályos koromra Bélára módosítottak. Eredetileg ugyanis Dénes névre keresztelt anyám, így is kezdtek hívni. Amikor megszülettem, apám hivatalosan el-

tűntnek volt nyilvánítva, mert még nem tért vissza a háborúból. 1945-ben a francia fogságból sem tudott rögtön életjelet adni magáról. A Dunay rokonság ezért aztán – apám „emlékére”, mivel oly nagyon hasonlítottam rá – Bélának kezdett hívni, a Dénesről meg mindenki megfeledkezett. 1990 júliusában az Amerikába szakadt rokonok pozsonyi látogatásuk során élém tettek egy fénymásolt dokumentumtöredéket, amelyben a nevemtől időben visszafelé haladva hat nemzedékig visszamenően az apai őseim voltak feltüntetve. Ilyet addig csak várkastélyokban vagy ősi polgári kúriák kapubejáratának oldalán láttam. Ők úgy találták, ennyi is elég, hogy megtudjam, honnan származunk, és kik voltak az őseink. Akkor derült ki, hogy a Krakkóból származó lengyel dédapám még Dunajewski néven volt anyakönyvezve. Az iratokban, amit az amerikai rokonok rám hagytak, a következő felmenőim szerepelnek:

1) I. Franciszek Dunajewski – nincs feltüntetve a születési ideje és helye.

2) II. Franciszek Dunajewski (1770) – nincs feltüntetve a születési helye, felesége Tekla Isajevskaja (1782) lengyel grófnő volt.

3) III. Franciszek Dunajewski (1805) – Varsóban született, aki 1844-ben másodszor nősült, és magyar lányt vett el feleségül Debrődön, de a neve nincs feltüntetve.

4) Karol Dunajewski (1839) – Krakkóban született, később felvette a Dunay Károly nevet, 1865-ben magyar lányt vett el feleségül, név szerint Máthé Rozáliát (1843). Feltehetően, valamikor a születési dátuma és a házassága között menekült el a család Lengyelországból, ahol – a családi szájhagyomány szerint – részt vettek a Lengyelországot megszálló orosz Miksa cár elleni harcokban. III. Ferenc, illetve a fia Károly, a család elsőszülött gyermekei voltak. Rájuk maradt a családi hagyaték őrzése, és a feladat az esetleges visszatérés megszervezésére Lengyelországba, hogy visszaszerezzék a cár által elkobzott földeket, birtokot és rangot. Csak később, 2013-ban sikerült megállapítani, hogy a család Galiciából, a Dunajec folyó mellől került a Debrődön korábban letelepedett, Gábor nevű nagybácsihoz, Károly fiuk keresztapjához. Károly édesapja és nagyanyja, Tekla Isajevskaja grófnő már Debrődön hunytak el, és a régi temetőben nyugodtak, ott volt elkerített, márványból készült síremlékük. A régi temetőt 1952 tavaszán, a kolhozosítás első évében felszántották,

és a nyughelyüket, az értékes márványtömbökkel együtt feldúlták, majd útburkolatnak összezúzták. Ma már nem látható a sírhelyük, de a földi maradványaik helyét ismerem, és tudom, hogy hol van.

A menekülő Dunajewski család többi tagja, négy fiú és egy lány 1841-ben tovább vándoroltak Anglián át az Egyesült Államokba. A család eredetének felkutatását ezek közül az egyiknek az ük-ükunokája végezte el 1990 előtt. Az egész anyag II. Erzsébet angol királynő alapítványának támogatásával jelent meg angol nyelven, az angol címe magyarul annyit jelent: Az élet útjai nem arannyal vannak kikövezve. Az eredeti könyv egy példánya a Londoni Királyi Könyvtárban is megtalálható.

5) Dunay János (1864. június 30.) – már az Osztrák-Magyar Monarchiában, Debrődön született. Felesége Görcsös Mária Irma (szül. 1869. november 28-án) volt. Ők voltak az én nagyszüleim.

6) Dunay Béla (szül. 1909. február 28-án Debrődön), felesége, Bogár Mária Katalin (szül. 1917. április 1-jén Makrancon) – ők pedig a szüleim.

Az amerikai rokonoktól tudtam meg később, hogy az 1945-ös kivándorlásukat is a korábban kivándorolt Dunajewski fivérek segítették, akikkel apám bátyja, ifjabb Károly bácsi a két világháború között már tartotta a kapcsolatot, ami – kint Amerikában – azóta sem szűnt meg, mint ahogy velünk is igyekeztek mindvégig ápolni a rokoni szálakat. Nagybátyám felesége, Böske néni halála után a fiatalabb fiú, Tivadar felesége, Irma néni vette át a kapcsolattartás gondját, aki maga is felvidéki lány volt, Érsekújvár mellől, ha jól emlékszem, Pozbáról származtak a szülei. Irma néni legalább egyszer egy évben, Karácsony táján rendszeresen beszámolt az Amerikába szakadt rokonok életében történt nagyobb változásokról. Személyes találkozásom azóta csak Tivadar legkisebb fiával, Ferivel volt Budapesten, aki 1995-ben fél évig egy amerikai-svájci cég európai képviselője volt Magyarországon. Ott találkoztam én is vele. Elfoglaltsága miatt sajnos nem tudott Szlovákiába is ellátogatni, amit nagyon sajnállok. Szerettem volna, ha legalább őt megismerik a gyermekeim és az unokáim. Tivadar családjában öt gyermek született, valamennyien, szinte tökéletesen beszélik a magyar nyelvet. Zoltán családjában három gyermek jött világra. Ők is tűrhetően beszélnek még magyarul, de mivel a gyerekeknek már angol feleségeik, illetve az egyik lánynak svéd származású férje van, a családi összejöveteleken többnyire már angolul folyik a társalgás.

Párhuzamok az elődök és utódok sorsában

Azoknak a gyér értesüléseknek az alapján, amit az elődökről és az utána következő nemzedékekről tudok, párhuzamok fedezhetők fel a Dunay Károlyok életében. A legszembetűnőbb, hogy mindkettőjüknek menekülnie kellett az óhazából. Karolnak Lengyelországból, Károlynak pedig az újraalakult Csehszlovákiából. Döntéseiket súlyos kényszer alatt hozták meg, de jól döntöttek. Bár szerették szülőföldjüket, és sokat is tettek érte, a család szeretete nagyobb volt a mártíromság felvállalásánál. Kétség nem fér hozzá, hogyha otthon maradnak, a lengyel Karol Szibériában, a magyar Károly a jáchymovi ólombányában köt ki, családjával együtt.

Amikor Tivadar unokabátyám és családja sok évvel később nálunk jártak, beszélgettünk ezekről a dolgokról is. A menekülésük előtt már tudták, mi vár rájuk, ha maradnak. Egyik volt alkalmazottjuk, egy géplakatos, aki tagja volt a Csehszlovák Kommunista Párt városi vezetőségének, figyelmeztette őket, hogy mi készül, és hogy rajta vannak a likvidálandó személyek listáján. Ez az ember vállalta azt is, hogy taxit bérel a számukra, és sofőrként elviszi őket Zlínbe (az akkori Gottwaldovba). Máig hálások ezért neki, és csöppet sem sajnálják, hogy ennek a személygépkocsijuk volt az ára, amit neki ajándékoztak. Amikor megkérdeztem, miért Zlínből indultak, akkor tudtam meg azt is, miért nem volt szinte semmilyen poggyász náluk, amikor nálunk jártak elbúcsúzni, mint ahogyan azt is, hogyan jutottak át a határon. Tivadar a Baťa cég tulajdonosának fiával tanult a Baťa által létesített brünni gépészeti akadémián. Ő biztosított számukra négy helyett a cég repülőgépén, így jutottak ki Münchenbe. A poggyászukat már korábban, több darálógép és egyéb mezőgazdasági gép dobzába csomagolva küldték ki egy müncheni partnercég címére. Amikor Münchenben leszálltak a gépről, csomagjaik már ott várták őket. Onnan vonattal mentek tovább Hamburgig, majd ott hajóra szállva utaztak tovább egészen az Egyesült Államokba, ahol már várták őket Károly nagyapjuk fivéreinek unokái. Ők intézték a belépési és letelepedési engedélyeiket is, amelyeket – tekintettel az eseményekre megérkezésükkor, néhány órás várakozás és kihallgatás után az amerikai hatóságoktól meg is kaptak. Akkor még nem tudtak jól angolul. Az amerikai

állampolgárságot is csak öt év múltán szerezték meg, vizsgát kellett tenniük érte angol nyelvből és az Egyesült Államok történelméből.

A másik párhuzam kettőjük között a keresztnév-változtatás, ami az ő esetükben a tisztelet jele volt a befogadó ország népe iránt. Ahogy a Karolból Károly lett, úgy lett – jó száz év múltán – a Károlyból Charles. Tivadar unokabátyám itt jártukkor nem tagadta, komolyan gondolkodtak a vezetéknév megváltoztatásán is, de ez ellen az édesapjuk, Károly bátyám hevesen tiltakozott. A korábban kivándorolt Dunajewski utódok viszont megtették ezt még a hidegháború (1950-es évek) idején. Így a családfakutatóknak a későbbiek folyamán komoly gondjuk lesz, mert például Károly nagyapjuk Boldizsár fivérének unokáit már Dunaskynak hívják. Még rosszabb a helyzet a lányok esetében, mert ők férjeik után már magyar (Szabó, Balassi, Kovachy) vagy német (Hohmann) vezetéknévket kaptak, de van már svéd és több angol vezetéknév is a családban. Tivadar említette azt is, hogy a névcsere a szláv nevek esetében nagyon gyakori az Államokban, mert még ma is bizalmatlanságot kelt, főleg az egyszerű emberekben, a szomszédokban és az üzleti partnerek körében. Mivel ők kezdetben vállalkoztak, a nevük hátrányt jelentett számukra. A szovjet kommunizmus időszakának rossz tapasztalatai csak nehezen mosódnak ki az emberek emlékezetéből. Tivadar beszélt arról is, hogy a hidegháború időszakában háromszor gyújtották fel a műhelyüket az ott levő, javításra váró autókkal együtt. A tettesek soha nem kerültek elő. Májig sem tudják, hogy a gyújtogatásokra a szovjet blokkhoz tartozó országból való származásuk miatt, vagy pedig azért került sor, mert nem voltak hajlandók védelmi pénzt fizetni a helyi olasz maffiának. Az írás megszületése idejéig, 2011 őszéig, már megváltozott a vezetéknévük. A volt Dunajsky helyett Tóni családja a Duna, Ferenc családja a Dunay vezetéknévet vette fel.

Miről beszélgettünk még az „amerikaiakkal”?

Huszonegy év telt el az amerikai rokonokkal való találkozás óta. Tivadar unokabátyám és felesége, Irma akkor már jócskán túl voltak a 60. életévükön. 1990-ben Tivadar születésnapjára (1924.07.08) és a közelgő

40 éves házassági évfordulójukra kapták gyermekeiktől ajándékba az európai utat, hogy legalább még egyszer az életben láthassák szeretett szülőföldjüket. Ennek köszönhetően aztán Tivadar itt, születése helyén, Kasán ünnepelhette 66. születésnapját. Erről Anita lányuk beszélt nekünk, aki férjével együtt elkísérte szüleit az útra. Meg arról is, mennyire hálásak a szüleiknek, hogy mind az öt gyermeküknek egyetemi képesítést biztosítottak. A legkisebb fiú, Feri kivételével akkor már mind elhagyták a szülői házat. Anita és a férje Atlantában élnek. A látogatásuk idején hívtak bennünket is a következő nyári olimpiai játékokra, amely 1996-ban éppen az ő városukban, Atlantában került megrendezésre. A mi kislányunk ittjártukkor volt négyéves, és végtelenül kíváncsi, rengeteg kérdéssel. Ezért belvárosi sétánk során, amikor a város történelmi részeit mutattuk meg a rokonoknak, Anita férje egyszer csak bement a város központjában lévő áruházba, és kisvártatva egy földgömbbel a kezében jött ki onnan. Meglepetten néztük, amikor a lányom kezébe nyomta azt, és kezdte neki mutogatni, hogy a Földgolyó melyik pontján élnek ők, és hol élünk mi. Próbálta szemléltetni, hogy velünk szemben, pont a Föld túloldalán van az ő otthonuk, és kisebb lenne a távolság, ha átfúrnánk a Földet, és úgy jutnánk el egymáshoz. Az angol nyelvű magyarázatot lányomnak akkor még Anita fordította magyarra, amin aztán mindnyájan jól derültünk. Lányom évekig őrizgette a kapott ajándékot, amíg tönkre nem ment. Részben ez az élmény ösztönözte arra, hogy később megtanuljon angolul is. A röpké fél nap, amit nálunk töltöttek az Amerikába szakadt rokonok, hamar elfutott. Pozsonyba Bécsből érkeztek, ott béreltek autót. Bécsbe New Yorkból repülővel jöttek. Érkezésüket a késő esti órákra jelezték, de hiába lestük őket várakozással telve, csak nem érkeztek meg. Már kezdtünk rosszra gyanakodni, hogy tán valami baj történt a hosszú úton, amikor aztán végül hajnali négy óra tájban fáradtan és meggyötörten befutottak hozzánk. Anita mesélte később, hogy a repülővel Bécsbe a terv szerint érkeztek, csak az autókölcsönzés tartott tovább, mint az Amerikában szokás. Egy rövid kis alvás után, már reggel nyolckor talpon voltak, azt mondták aludni otthon, Amerikában is lesz idejük, most bennünket akarnak látni, velünk szeretnének beszélgetni.

Anita férjének reggel volt egy kérése, egy munkahelyi gond miatt sürgősen telefonálnia kellett Atlantába. A vezetékes telefonunkról pró-

bálta elérni munkatársát a cégben, de munkaszüneti nap (1990.07.04) lévén a munkahelyi készülék átkapcsolta őt a munkatárs mobiljára. Én ekkor hallottam először arról, hogy ilyen dolog is létezik. Kezdetben nem is értettem, hogyan tud a lakásunkból az óceán túlsó partján lévő atlantai parkban piknikező kollégájával telefonon beszélgetni. Anita magyarázta el a drótnélküli telefon, a mobil működésének titkát. Így tudtuk meg azt is, hogy ő éppen ezek fejlesztésén dolgozik egy elektronikai (Bell) cégnél. A térlefedés kérdésköre volt a feladata. Magyarázta, hogy a terepviszonyok a térerőt és a vétel minőségét befolyásolják, és ők azon dolgoznak, hogy ezt a műszaki kérdést megoldják. Már akkor azt mondta, ha ezt sikerül megoldaniuk egy kifejlesztés előtt álló erősítőhálózat kiépítésével, akkor rövidesen mi itt, Európában is ilyen készülékkel fogunk majd telefonálni, mert a mobiltelefonoké a jövő. És igaza is lett. Gondoltam is rá erősen, amikor az első mobilkészülékemet megvásároltam. Hát ilyen dolgokról is beszélgettünk a családfakutatáson és a régi emlékek felelevenítésén kívül a távolra szakadt rokonokkal 1990. július 4-én Pozsonyban.

Sajnos, Tivadar 2003 novemberében elhunyt, felesége beszámoló levelei is elmaradtak ezután, csak a férje halálhíréről és a temetésről küldött egy rövid levelet. Rá öt hónapra Irma néni, teljes nevén Irma Mária Narosincz (szül.: 1929.01.18) is meghalt, 2004 áprilisában. Most lánya, Bell Anita, született Dunajsky (1960.11.23) tartja velünk a kapcsolatot, amelyet 8 év után újítottunk fel, pontosan 2012. október 15-én. Azóta az internet segítségével szinte napi kapcsolatban vagyunk nemcsak Anitával, hanem a többi amerikába szakadt rokonnal is. Sőt, Venezuelából, a fővárosból, Caracasból Dunajevszki Boldizsár egyik ükunokája, Béla fia leszármazottjai is bejelentkezett hozzám, a közösségi oldalamra ismerősnek. Bár csak spanyolul beszél, a 16 éves Ungria Garcia Dunajszkyval több levelet váltottunk már, s azóta a lányaim is leveleznek vele. A kislány ennek hatására el kezdett Caracasban az angol mellett magyarul is tanulni!

Egy felejtethetlen Szenteste

Ez a Szenteste életbevágó és meghatározó esemény volt édesapám életében. A naplójegyzete és az elbeszélése alapján írtam le, mi történt vele azon a havas téli napon, a nyugati fronton.

1944. december 24-én apám éppen a reggeli parancskiadásra készült, kilépett a bunker ajtaján, amikor motorzúgást, idegen hangokat hallott. – Angolok vagy amerikaiak lehetnek, felderítők – gondolta, és visszahúzódtott a fedezékükbe. A nyitott dzsip tovább hajtott. Kimerészkedett hát újra, és fehér köpenyében a hóban kúszva próbálta meglesni őket. Már távolodtak az egyetlen ösvényen, amely a védvonal előtt húzódott. – Ezek csak erre jöhetnek vissza – állapította meg magában. Izgatottan ment a parancsnoki fedezékbe. A titkot megtartotta magának. Nem tett róla jelentést. Az eligazítás és vételezés után visszaindult a bunkerbe a szakaszához, amely vele együtt hat emberből állt.

Tiszta, csendes decemberi nap volt, el lehetett látni a hegy alatt megbúvó falucskába. Lent az emberek mozgolódásából kivehető volt az ünnepre való készülődés. Hatalmas honvágya támadt. Haza gondolt. Abban biztos volt, hogy ő nem akar hős lenni. Neki családja van, őt hazavárják. Számba vette a csoportban lévő sorstársait. Egy kivételével, mindnyájan nős, családos emberek voltak.

– Velük nem lesz gond – gondolta. – De mi legyen a fiúval? Hogyan viselkedik majd, ha visszafelé jönnek az amerikai felderítők?

A fiú volt a tolmácsuk, jól beszélt németül. Nem lehetett azonban tudni, mennyire németbarát, esetleg Hitler-imádó. Ezt már nem lesz idő megállapítani – morfondírozott –, mert elárulhatja magát. Itt, most csak a szerencse segíthet. Lesz, ami lesz. Végül is, ő a felettese, engedelmisséggel tartozik neki, zárta le magában az ügyet.

A következő órák izgalomban teltek. A németek parancsa szerint az embereket a fedezékből csak szükségletük elvégzésére lehetett kiengedni. Ő viszont, parancsnokként, szabadon járhatott, felderítőútra mehetett, csak ilyenkor át kellett adnia a szakasz vezetését a helyettesének, ha netán valamilyen oknál fogva nem térne vissza. Aznap apámnak sűrűn akadt felderítenivalója, amit azzal indokolt, hogy reggel ezt kapta parancsba, mert az amerikai szövetséges csapatok közelebb húzódtak a

frontvonalhoz. Lelkileg így készítette fel a társait arra az esetre, ha mégis megjelennének a felderítők.

Közben beesteledett. Már reményét veszítette, hogy aznap még történik valami. A faluban megszólalt a harang. Erre újra kiment a fedezék elé, hogy legalább lélekben velünk lehessen Debrődön. Tudta, hogy mi is rá gondolunk. Kimerészkedett az útra, ahol még látszottak a hajnali kéreknymok. Nem volt újabb, friss nyom. Mivel aznap egyetlen puskalövés sem dördült, biztos volt abban, hogy a felderítőket mások nem vették észre, valahol a közelben rejtőzhetnek. Leült az út szélére a hóba és rágyújtott. Megint hazagondolt, miközben lent a kivilágított templom fénycsücsökét figyelte. Ahogy így ült elmerengve, valami neszt hallott maga mögött. Azt gondolta, nyúl vagy mókus mozog körülötte. Fel sem nézett. Mire alkalmat látott volna védekezni, egy hatalmas fekete kéz tapadt a szájára, a másik meg felemelte ültéből. A dzsipben ülő egyik amerikai katonát látta az. Mögötte a társa állt, rászegezett fegyverrel. Az ujjával mutatott, hogy maradjon csendben. Magyarul szólalt meg.

– Hányan vannak a bunkerben? – kérdezte.

– Öten – válaszolta ijedten apám. – Öt barát, ne lőjete!

A magyarul beszélő amerikai lefordította társának, amit apám mondott.

– Ki tudod őket csendben hozni? – kérdezte a tolmács.

Apám csak bólintott. A két amerikaival a háta mögött megindult a zárt fedezék felé. Rövid köhécseléssel jelezte társainak, hogy ő közeledik, majd kinyitotta a bunker ajtaját, és beszólt a fiatal fiúért.

– Pista, gyere ki, a fegyver nem kell. Pista kimászott a fedezékből, amikor kint felállt, ugyanúgy, mint apámat, a fekete kéz őt is lefogta. Megmotozták és csendre intették. Apám megkönnyebbült. A legnagyobb gondja már megoldódott. Félrehívta az amerikai magyart, és kezességet vállalt a másik négy katonatársáért. A tolmács lefordította apám szavait, és az angol „oké” után apám kihívta a többieket is.

– Fiúk, körül vagyunk zárva, értelmetlen az ellenállás – mondta, bár ez nem felelt meg a valóságnak, de ennek akkor nem volt jelentősége. Társai úgy, ahogy kijöttek a fedezékből – szerencsére felöltözve –, vastag katonakabátban, bakancsban, mert a frontvonalon az volt a parancs, hogy nem lehetett levetkőzni, megindultak a két amerikai előtt a falu fe-

lé. Mindez néhány perc alatt, a sötétség leple alatt zajlott le. Amikor beértek a lotaringiai faluba, az emberek már az éjféli misére siettek. Apám hihetetlen boldogságot érzett, de látta társai arcán is a felszabadult mosolyt, a megkönnyebbulést. Számukra véget ért a háború. Apámnak élete végéig megmaradt emlékezetében ez a szenteste. Hálás volt a magyar amerikai katonának, hogy a sors az útjukba hozta.

Amerikai, majd francia fogság

Az amerikai magyar katona a francia-német vegyeslakosú lotaringiai faluban aztán beszédbe elegyedett apámmal. Így tudta meg tőle, hogy reggel a hegyekben ők is észrevették őt. A visszapillantó tükörben látták, ahogy az út szélére kúszott. Csodálkoztak, hogy nem lő utánuk. Azt már tudták, hogy magyarok vannak a frontvonalban, mert már régebben lehallgatták őket. A dzsipek biztonságos helyen, az erdőben rejtették el, és sötétedés után gyalog osontak vissza apámék fedezékéhez. Látták őt többször, amikor kint volt. Nekik egy „nyelvre” volt szükségük. Eredetileg csak egyetlen embert akartak foglyul ejteni, de a körülményeket értékelve úgy döntöttek, hogy az egész szakaszt elviszik. Ők is örültek, hogy a kaland így végződött. Az amerikai magyar biztatta őket, hogy mondjanak el mindent, amit tudnak. Hamarabb vége lesz a háborúnak, és hamarabb kerülnek haza ők is.

Apám tehát 1944. december 24-én, Szenteste esett fogságba Franciaország területén, a lotaringiai hegyekben. A kihallgatás után az amerikaiak gyűjtőtáborába került. Itt még nem volt baj az élelmezésükkel, és reménykedtek, ha a háború véget ér, gyorsan hazakerülnek. Mivel az ünnepek után a harcok felerősödtek, más foglyokkal együtt, vagonokban beljebb vitték őket, francia közigazgatási területre. Itt aztán átadták őket a franciáknak, akik még aznap továbbvitték őket a Breton-félsziget nyugati csücskébe, a Vannes város mellett létesített hatalmas fogolytáborba. Ez az Atlanti-óceán partján, a Quiberoni-öböl bejáratánál volt. Több ezer ember volt itt barakkokba zsúfolva, kevés és gyatra élelemmel ellátva. Tavasszal a táborban elterjedt a hastífusz, amit apám is elkapott. Szerencsére, időben kórházba került és felépült. A fogolytáborban a kegyetlen

körülmények miatt nagyon sokan meghaltak vagy öngyilkosok lettek. Apám a kórházban értesült arról, hogy lehetőség van mezőgazdasági munkára jelentkezni a környező tanyákra. Így került 1945. november 5-én egymaga parasztmunkára Vannestől 18 km-re, egy Logueltas nevű falu melletti tanyára.

Itt már lényegesen javult a kosztja, a szabad mozgás és a munka lélekben és fizikailag is megerősítette. 1947 áprilisában azonban újra a vannesi kórházba került, vérmérgezéssel. A francia paraszt istállójában szögbe lépett, és a sebe elfertőződött. A kórházban szerzett tudomást arról, hogy cseh legionáriusok járják a fogolytáborokat, tábori kórházakat, és a svájci vöröskereszt segítségével szervezik a csehszlovákiai foglyok hazaszállítását. A kórházból a francia paraszt tanyájára visszatérve már volt olyan viszonyban a gazdával, hogy meg tudta értetni vele – ebben a maga szerkesztette kis francia szótára is segítségére volt –, haza szeretne menni, mert lehetőség van rá. A francia gazda – becsületére legyen mondván – a fogolytábor parancsnokánál segítette apámat ebben a szándékában. Így a neve felkerült arra a listára, akiket 1947. május végén Svájcban és Ausztrián keresztül terveztek Csehszlovákiába szállítani. Bécsig volt megszervezve az útjuk, illetve a Vöröskereszt által biztosítva az élelmezésük. Bécsben, az orosz övezetben átadták őket a Csehszlovák Vöröskereszt képviselőinek. Itt újabb kihallgatáson és orvosi vizsgálaton estek át. Volt, akiket elvittek az oroszok. De jobban jártak azok, akiket egyszerűen nem engedtek be Csehszlovákia területére, és Magyarországra vagy más országba küldték őket. Apámnak szerencséje volt, belépésre alkalmasnak találták az orosz tisztek és a Csehszlovák Vöröskereszt képviselői. A kapott „bumáskával” felülhetett egy Pozsonyon keresztül Oroszországba induló katonai vonatra. De csak Zólyomig utazhatott velük, ott a sorsára hagyták, utazzon tovább haza, ahogy tud. Rozsnyóig nem volt gondja, mert már jártak a tehervonatok, gyéren a személyvonatok is. De Rozsnyótól gyalog jött a Szoroskőn át Szádalmásig, majd haza, Debrődre. Idegeneknél pihent és evett. Soha nem kellett magyarázkodnia, tudták, honnan jön, csak azt kérdezték, hová megy, és tud-e valamit a szeretteikről, rokonaikról, ismerőseikről. Így került végül haza 1947. június 20-án, egy pénteki napon, a debrődi búcsú előtt egy héttel.

A hazatérésére, arra a pillanatra, amikor először láttuk egymást, én is

jól emlékszem. Kamaszkoromban sokáig azt gondoltam, ez csak egy álom, amiről apámmal kapcsolatban gyakran álmodok, hiszen még csak két éves múltam akkor. Később, amikor egy alkalommal kettesben az erdőben téli tüzelőt gyűjtöttünk, elmeséltem neki ezt a vissza-visszatérő álmomat. Meglepetten hallgatta, majd nagyon röviden azt mondta:

– Fiam, ezt nem álmodtad, ez így történt, csak akkor még nagyon kicsi voltál.

Az én emlékem

Cseresznyézés közben arra kaptam fel a fejem, hogy furcsa zaj hallatszik a falu felől. Mintha édesapám nővérének kiabálna be valaki az udvarra, a kapun keresztül. Zajos csaholással ugató kutyák, hangosan örvendező asszonyok hangja jutott el – egyre erősebben – a fülemhez. A zaj valahonnan a kocsmá felől, a falu közepétől hallatszott. „Giza, Giza, gyere gyorsan, megjött Béla a fogságból!” Mint a villám, úgy csapott belém a felismerés: így csak apámat hívják a faluban! Eldobtam a cseresznyegallyat, amit éppen szemezttem. Vendinek nem mertem szólni, nehogy leessen a fáról, otthagytam a két szomszédlánnyal a cseresznyefán, és futottam le a kertből a konyhába. Nyitva maradt mögöttem mindkét kertkapu, de ki bánta! A tyúkoknak is lehet ma örömük. Futottam egyenest a konyhába, de már az ajtó előtt kiabáltam. – Anyu, anyu, megjött apu! Megjött apu! Meg se vártam anyám válaszát, csak azt néztem, meghallotta-e, amit kiáltottam, s már rohantam is tovább, ki az utcára, a kocsmá felé. Amikor kiértem a házunk elé, a tömeg már a tűzoltószertárhoz ért. Egy pillanatra megálltam, néztem őket. Keresztanyám, apám nővérének kíséretében az a baka jött felém, akinek a fényképét olyan sokszor nézegettem. Hallottam, ahogy anyám a hátam mögött felsikolt örömeiben:

– Béla!

Együtt rohantunk tovább az érkezők felé. A parókia és az iskola közötti úton találkoztunk a tömeg élén haladó borostyás, csontbőr emberrel. Mindenki megállt, megdermedt, ahogy elkiáltottam magam:

– Apu, apukám!

Többet nem tudtam mondani, mert felkapott, és úgy szorított magához,

hogy a lélegzetem is elállt. De már ott volt anyám is a nyakában. Ketten két oldalról szorítottuk, ahol értük, és csókoltuk az arcát. Sírtunk mindhárman, de könnyes volt a szeme mindenkinek körülöttünk. Kicsapódott az iskolaajtó is. Jenővel az élen rohantak ki a gyerekek. Már hárman öleltük apánkat. Mire engem letett, hogy Jenőt is magához ölelhesse, megérkezett Vendel bátyám is. Apám a harmadik fiát is magához szoríthatta. Most már mind az öten sírtunk a boldogságtól. Végre együtt az egész család!

Csüngve apámon, a sovány, elgyengült emberen, indultunk, hogy hazakísérjünk őt. Hogy hazavigyük apánkat közénk. Apám boldogan nézett körül. Szinte ott volt körülöttünk az egész falu, több száz ki nem mondott kérdéssel az ajkukon, amire apánknak évekig kellett türelmesen válaszolgatnia, ahányszor egy új, rég nem látott ismerőssel találkozott, vagy ha valaki betért hozzánk.

Apám, mintha csak tegnap ment volna el, úgy lépett be a ház udvarába a nyitott kiskapun, hogy ott folytassa a munkát, ahol két és fél évvel ezelőtt, 1944 októberében abbahagyta. De most már egy éhes szájjal többet kell majd etetnie. Többet velem, a Dénesből lett Bélával, akiről a frontra indulva csak annyit tudott, hogy megfogant.

Kínterhes évek

Apám sok időt nem hagyott – sem nekünk, sem magának –, hogy ünnepeljünk. Anyám is gondoskodott arról, hogy ne sokat örömködjünk. Szinte a teljes éjszakát átbeszélték. Csak éjfél tájt csendesedtek el néhány órára. Velük együtt, mi is. Ami aztán másnap hajnalban elkezdődött – az ünnepek kivételével és kisebb módosításokkal – mindaddig folytatódott, amíg el nem hagytam a szülői házat.

– Fiúk ébresztő, hasatokra süt a nap! Jenő, te mégy ki apáddal a mezőre. Vendel, téged a borjú, a kecskék és a bárányok várnak. Ugyancsak bőgne, már nagyon éhesek. Holnap korábban kell felkelned, hogy megertesd őket. Béla, a te gondod a szárnyasok. De előbb darálj búzát a kiscsibéknek! De csak nekik, a többieknek kölest és cirokmagot adj! Az árpa a disznóké, a zab a lovaké. Mától tilos a pocsékolás! Csak egyetlen mérőbőgrével kaphatnak egész napra. Ez parancs!

Ezzel a szóáradattal pördült be hozzánk anyánk, és mindezt úgy sorolta fel, hogy mi még az álom és az ébrenlét között kóvályogtunk. Mire teljesen felébredtünk, ő már kint járt az udvaron. Csak onnan szólt vissza.

– A reggelitek a sparhelt szélén. A kenyeret ne pocsékoljátok!

Mire kikászálódtam az ágyból az udvarra, ő már kapával és irtóval a vállán, batyuval a hátán igyekezett valahová, valamelyik kukoricásba. Apám az udvaron épp a lovakat fogta a kocsi elé. Amikor beértem a konyhába, Jenő már a reggelijét majszolta. Innentől már ő osztotta tovább a parancsokat. Mivel a lovakért ő felelt, minket nem engedett az asztalhoz.

– Béla, te előbb tölts félig két lovastarisznyát zabbal! Vendel, te meg fel a padlásra szénáért, dobáld tele a szénatartót, hogy estére is maradjon! Csak utána ehettek – zavart ki bennünket a konyhából üres hassal.

Azt már tudtuk, ha nem engedelmeskedünk, reggeli helyett verés következik, és elzárja még a kenyeret is. Aznap legfeljebb sárgarépát, karalábét meg gyümölcsöt ehetünk. S abban az évben – a nagy szárazság miatt – a sárgarépa június végén még csak ceruza vastagságú volt. A karalábé meg még palántakorában mind kiszáradt. Ezért aztán jobbnak láttuk engedelmeskedni.

Oldalak telnének meg a paraszti élet gyötrelmeivel, ha most mind felsorolnám. Sokat töprengtem később azon is, hogy én voltaképpen nem parasztgyerek voltam akkor, hanem gyerek paraszt, aki korához képest ugyanolyan keményen élt és dolgozott, mint a szülei. Sokan irigyeltek akkor bennünket a látszólagos jómódért. De én nagyon szívesen cseréltem volna velük. Kíváncsi lettem volna, hogy bírnak ki egy ilyen gyötrelmes napot. Bár akkor még nem neveztek bennünket kulákoknak, ami – a lexikonok szerint – a parasztság felsőbb rétegének orosz eredetű megnevezése. Ettől a kifejezéstől én mindig irtóztam, sértő, becsmérlő megnevezésnek tartottam. Később meg a rajtunk esett szégyenfoltnak, ami miatt gyakran ért hátrányos megkülönböztetés.

Valahogy nem tudtam kegyként kezelni – sem akkor, sem később – a több mint húsz hektár szántóföldet, legelőt, rétet és erdőt. A kulák szóban érezhető volt a verejték szaga. A paraszti szerszámok nyele okozta kérges tenyér. Az eke utáni gyaloglástól a bütykös, csámpás láb. Még a darálógép kis nyele is hányszor tört véres hólyagot a tenyeremen, ha órá-

kig kellett megállás nélkül hajtanom apró gyermekkoromban. De ezek az évek nemcsak a családon belüli egyéni gyötrelmekről szóltak. Nagyobb volt a szorítás, a prés rajtunk, amit nemzeti hovatartozásunk miatt rakott ránk az új Csehszlovák Köztársaság. Főleg a csehek és a szlovákok magyargyűlölete, de mindenekelőtt Beneš és a dekrétumai. Szülőföldünkön éltünk és hontalanok voltunk. Amikor apám erről tudomást szerzett, hónapokig szidta a bajok okozóit. Anyám rettegve csitíttatta, nehogy valaki meghallja, és ezért elhurcolják. Kisebb kritikáért is munkatábor, kilakoltatás és még nagyobb megaláztatás vagy büntetés járt akkortájt.

Megjelentek Debrődön az első magyarországi betelepülni vágyó szlovákok is. Egy család megrökönyödésünkre szomszédunk házát szemezte ki új otthonának. Hiába volt párttag a szomszéd veje, menniük kellett szülőföldjükéről. De néhány hét múltán a mi családunkban is bekövetkezett a tragédia. A két bátyám keresztanyja, Vera néne Jóska fiával is a kitelepítendő listájára került. Hiába próbálták a Nemzetközi Vöröskereszt segítségét kérni, hogy családegyesítés címen engedjék be a hatóságok Csehszlovákiába a férjét, nem engedélyezték. A nyugati fronton harcolt, és az amerikaiak szerelték le azt a hadosztályt is, amelyben Vera nénem férje harcolt. Ők már akkor szabad eltávozást kaptak. Jött volna haza, de mivel a születési helye Magyarországon volt, Debrőd nem számított a lakhelyének. Azzal küldték vissza a határról, hogy hiába engednék be, úgy is kitelepítik őket Magyarországra.

Anyánk, talán kegyelemből, hazaérkezése után, de még másnap reggel sem szólt apáknak arról a tragédiáról, a szörnyű természeti csapásról, amely a szántóföldeken várta őt. De amikor apám estefelé Jenővel hazatért, már az Istent se kímélte szidalmaival. Ettől anyám még hisztérikusabb lett. Én akkor még nem sokat értettem az elhangzott szavakból, nem tudtam a bajok, apám szitkozódásának okát. Csak másnap vittek ki a mezőre, s csak akkor értettem meg apám mérhetetlen fájdalmát és dühét.

Már kora reggel kegyetlenül tűzött a Nap. Anyám a mindig kopasz fejemre sildes sapkát parancsolt. Emlékszem, a Cícás nevezetű dűlőn egy árpafölde mentünk ki mindnyájan. Hogy kinek jutott az eszébe a közös kirándulás, nem tudom, de hatásos volt. Ma, ha azt a szót hallom, hogy katasztrófa, ez a szomorú látvány jön elő emlékeimből. Egy lepusztult

szántóföld, amelyen az alig kihajtott árpakalász kis bozontos tüskéjével mered a tűző napra. Mellette akkora a szárazságtól megrepedt föld árka, hogy belelépve bokáig ér. Visszaemlékezve: amerre csak elláttunk, a pusztulás képe tűnt elénk. A szomjazó, esőre, vízcseppre vágyó növények millióinak szinte hallható siralma vett körül. És ordító csönd, ahol még a pacsirtáknak sem volt helyük, mert egyetlen gyomszál sem nőtt, hogy az árnyékába bújjanak. Nem is hallatszott a pacsirtaszó!

Innen a folyó völgyében elterülő rétünkre mentünk, a Kőföli részbe. Egy hatalmas, mintegy 20-25 méter magas szikla alatt terült el a rét, zsilipekkel a folyón, amellyel a kaszálókat lehetett öntözni. Itt teljesen más kép fogadott. A szikla kelet felé kihajló része alatt telepedtünk le, ahol már reggel is árnyékos, hűs helyet találtunk. Apám szeretett volna valamit mondani, de anyám nem engedte szóhoz jutni. Helyette ő beszélt. Csak arra emlékszem már, hogy azt mondta:

– Ha ez így néz ki az országban is, ahogyan nálunk – a várható termésre gondolt –, akkor éhen halunk, mint az ukránok az első világháború után.

A megérzései sajnos, majdnem beigazolódtak.

A banderovcok és a debrődi betyár

Az 1947-es esztendő visszajáró szellem volt családunk életében. Egy törésvonal, amely nyomán bekövetkezett a „földrengés”, és megbillent alattunk a Föld. Amikor összetörtek a családi álmok, s elveszett a boldogabb jövőben való hitünk. Számomra azért volt meghatározó ez az esztendő, mert akkor kezdtem – kétévesen – felnőni. Amikor mások ebben a korban többnyire még azt sem tudatosítják, hogy a világon vannak.

A miértre talán csak a szakavatott lélekébúvárok tudnának feleletet adni. Én úgy hiszem azért, mert már kétévesen vállalnom kellett a felelősséget magamért és a családomért. Titkokat bíztak rám, amit nem volt szabad kibeszélni. Jelen voltam a döntéshozataloknál, amelyek leggyakrabban vasárnap, az ünnepi asztalnál ebéd közben és ebéd után zajlottak. Részt vettem a betevő falat előteremtésében és nem hibázhattam. De ha mégis, akkor keményen megbüntettek. Erről a családi ítésez, az elsőszü-

lőtt fiú gondoskodott. Szerinte jogosan: az ősi hagyományok és az elsőszülött fiú jogán.

Ha 1947-ről valós képet akarunk kapni, akkor beszélni kell az Ukrán Felszabadító Hadsereg (UPA) Kelet-Szlovákiában garázdálkodó katonáiról és felderítő csapatairól is, amelyek Debrőd erdeiben is meg-megjelentek. Ezeket a katonákat hívták a vezetőjük neve után „banderovcoknak”. Szlovákiai gatzetteikről ma is lehet még olvasni bőven, meg arról is, hogyan akartak Lengyelországon és Csehszlovákián át Nyugat-Németországba szökni. Végül a morvaországi valticei kastélynál, többnapos harc után a Csehszlovák Hadsereg morzsolta fel őket.

Debrődre nem törtek be, itt nem raboltak, mert – szerencsénkre – a Csehszlovák Hadsereg egyik szakasza idejében megjelent a faluban. De ez is mutatja, hogy számunkra nem ért véget a háború 1945-ben. Gyakran arra ébredtünk, hogy ropognak a gépfegyverek, gránátok robbannak, láttuk, ahogy a Csehszlovák Hadsereg katonái csatláncban vonulnak a Meszes-hegy felé. Bennünk, gyerekekben mindez úgy csapódott le, hogy mi is felfegyverkeztünk, mégpedig szó szerint értve. A bátyáim előkeresték a háború alatt összeszedett fegyvereiket, a lőszereket, a nyeles és kukoricagránátjaikat, és készenlétbe helyeztük őket, hogy megvédhessük magunkat, ha a banderovcok ránk törnének. Mindezt persze titokban, szüleink tudta nélkül. Nekem is volt pisztolyom, gépkarabélyom, tömérdek lőszerem meg gránátom is. A két bátyám felváltva gondoskodott a kiképzésemről. Még a gránát szétszedésére is megtanítottak, mert gyújtózsínórt csak az így nyert puskaporból tudtunk készíteni a robbantásokhoz. Főleg késő este, a jószág legeltetése közben lőttünk célba, gyakoroltuk a kisebb robbantásokat. Legeltetni is „teljes fegyverzettel” mentünk. De nem csak nekünk volt fegyverünk, hanem a falu minden gyerekének. Történtek is tragédiák, főleg a gránátokkal. Egyik falubéli gyereknek a kezében robbant fel egy német nyeles gránát egyik reggel az iskola előtt, odafelé menet. Amikor kihúzta a gránát nyelét nem merte eldobni, mert mindenütt gyerekek álltak körülötte. A sors iróniája, hogy a robbanás neki „csak” a jobb kezét roncsolta szét, a barátja viszont, aki tőle távolabb állt, a fejébe kapott egy repeszt és meghalt. A robbanástól még öt gyermek sérült meg akkor.

Mi valamikor az ötvenes évek elején adtuk le a fegyvereinket a helyi

lövészegyletnek, amely egy amnesztiarendelet alapján a belügyi szerveknek szolgáltatotta be azokat. Ebben az időben Debrődön volt egy másik veszélyforrás is, a helyi betyár, becenevén Rigó Gandhi. Volt tisztességes neve meg családja is, és a mi Jenőnkkel egyidős fia. De legtöbbször csak így szólították, ha a kocsmában megjelent.

Azon a napon, amikor kinn jártunk a réten, nem volt céltalan a kirándulásunk. Az utolsó boglya szénát is be kellett hoznunk az udvar végén álló hatalmas csűrbe, hogy a folyó vizével újra elárasztás a kaszálót. A szikla alatti beszélgetés befejeztével, apám a bátyáimmal a réten maradt, hogy a maradék szénát felpakolják a szekérre. Mi ketten, anyámmal nem sokat időztünk a Kőföli dűlőn. Anyám a szekérderékből elővett korcosból batyut kötött a hátamra. Benne víz és elemózsia volt. Egy jókora batyu az ő számára is el volt készítve. Miután a batyuk felkerültek a hátunkra, nekem egy kiskapát, magának egy nagyobbbat húzott elő a szekér ülése alá.

– Isten veletek, és vigyázzatok magatokra, főleg a villa élére – figyelmeztette a hátra maradtakat, mielőtt megindultunk volna fel az erdőbe, hogy útban hazafelé elültessünk még néhány cirokmagot a kukoricaföldünkön.

Akkor fedeztem fel, hogy a szikla alatti mogyoróbokor mellett egy meredek kis gyalogösvény vezet vissza a faluba. Megizzadtunk, amíg felértünk a kő felső peremére. Szerettem volna a magasból letekinteni, s anyám – bár nem szívesen, de – megengedte, hogy kimerészkedjek a kőbálvány szélére, és onnan nézek vissza a folyóra, a rétre. Apámra meg a bátyáimra is kíváncsi voltam, de nem láttam őket sehol. Eltakarta őket a kihajló kőperem. Amíg ott nézelődtem, anyám lepihent egy mohás kőre. Észre sem vettem, hogy közben valaki megállt mellette, és beszédbe elegyedett vele. A hangokat hallva hozzájuk szaladtam, s – mint később megtudtam – akkor pillantottam meg életemben először a két bátyám által rettegetve emlegetett Gandhit, merthogy vele beszélgetett anyám.

– A sziklára is felhallatszott, amiről lent a réten beszéltél, Mari – mondta anyámnak. – Igazad van, vége a jó világnak! Béla inkább kint maradhatott volna Franciaországban. Nagy butaság volt hazajönnie, inkább nektek kellett volna kimennetek hozzá – folytatta.

Anyám meglepetten nézett rá, de nyomát sem láttam rajta a nyugta-

lanságnak. Akkor még nem tudtam, hogy kivel találkoztunk, így bennem sem volt félsz. Anyám felállt a batyujával, indulásra készen. Nem válasszolt az alacsony, szikár, barna bőrű férfinak, aki – így utólag visszaemlékezve – tényleg hasonlított az indiai Gandhira. Azt is szó nélkül hagyta, hogy illetlenség volt a részéről kihallgatni a beszélgetésünket. A férfi szólalt meg újra.

– Amit mondtam, tartsd meg magadnak. Azt is, hogy láttál engem. Gyere, te gyerek, ide hozzám – intett felém, és valami után a zsebében kotorászott. Meg se vártam anyám engedélyét, odafutottam. Egy kis halacska formájú bicskát nyomott a kezembe.

– Te is felejtsd el, hogy itt láttál – mondta, miközben mélyen a szemembe nézett.

Anyámra pillantottam kérdőn, vajon elvehetem-e az ajándékot. Csak miután bólintott, vettem el Gandhitól a bicskát.

– Most szaladj anyád után! – paskolt tenyerével a fenekemre.

Nem kellett kétszer mondania, rohantam, hogy utolérjem anyámat. Csak kis idő múlva, amikor már jóval távolabb jártunk, mertem megszólalni, akkor is csak suttogva kérdeztem anyámtól, ki volt ez a furcsa, félelmetes ember. Anyám olyan természetességgel beszélt róla, mint a legjobb ismerőséről. Csak később derült ki, miért. Kepésként dolgozott nálunk, amíg „rosszútra” nem tért. A kapcsolatukban nem volt semmi rendkívüli. Csupán tisztelték egymást, és anyám soha nem vetette a szemére, hogy betörésből, lopásból, gyűjtogatásból élt. Szerinte a megélhetési kényszer vitte Gandhit rosszútra. Kevesen osztották a véleményét, de ő kitartott mellette. Kitartott akkor is, amikor hat évvel később, talán százszázötven méterre a családi házuktól egy géppisztolysorozattal kioltották az életét. Egy esős, nyári hajnalon, tizenkilenc golyó érte, de még élt, amikor kórházba vitték. Útközben vérzett el.

Másodszor a ravatalán láttam, a temetésén ministránsként vittem a keresztet. Akkor nem értettem, miért kellett meghalnia. Csak jóval később értettem meg: mert képtelen volt beilleszkedni az új társadalmi rendbe. Négy társadalmi változást élt meg. Egy évvel volt idősebb apámnál. De ő képtelen volt az ígát húzni, ahogy azt Debrődön a paraszti élet megkövetelte. Nem tudta elfogadni a társadalmi berendezkedést, ezért aztán a maga módján fellázadt ellene. A kor magyar Rózsa Sándora vagy

szlovák Juro Jánošíkja volt. Ha volt pénze vagy élelme, osztott, ha nem, fosztott, ahol tudott, hogy megéljen. A kollektivizálás lett a veszte. Kazlak, szénaboglyák, istállók kezdtek égni a szövetkezetek megalakulása után. A nyomozók őt sejtették a bűntények mögött. A szomszédjába benősült egy cseh idegen. Csak a halála után derült ki, hogy belügyes volt. Az ő feladata volt figyelni Gandhi házát, hogy elfogják. Annyi emberség azért még volt bennük, hogy nem érkezésekor, a sötétben, hanem csak hajnalban törtek rá, hogy letartóztassák. A zajra, félmeztelenül kiugrott az ablakon, és a major épülete felé futott. Erre számítottak a csendőrök is. Azt beszéltek, a lesben álló csendőr annyira megrémült, amikor Gandhi felé rohant, hogy felszólítás nélkül egy teljes tárat lőtt ki rá a fedezékéből. Még csak elő sem bújt, hogy szembe nézzen áldozatával vagy, hogy megadásra szólítsa fel. Csak szó nélkül kivégezte.

Így vált Rigó Gandhi, a debreceni betyár tragikus halálával hőssé és legendává a falu lakosainak szemében.

Ünnepek és hétköznapiak

Ami a paraszti életben szép volt, azok az ünnepek voltak. Ugyanolyan felelősséggel viszonyultak hozzá az emberek, mint a hétköznapi robotjához. Ünneppnap tilos volt dolgozni. Már az előző nap elkezdődött a készülődés, főleg az ünnepi asztalra való elemózsia elkészítése.

Apám a debreceni búcsú előtti hét péntekén (1947. június 20-án) érkezett haza a fogságból, s akkor már folyt a péter-páli búcsúra való előkészületek. Anyám már másnap minden lehetséges csatornán – a postáson, vasutason, átutazó idegeneken keresztül – értesítette a rokonokat apánk hazaérkezéséről. Biztos volt benne, hogy nemcsak a szülei, Bogár nagyapámék, hanem családotul a testvérei is (kilencen voltak testvérek) ránk nyitják az ajtót. Apámnak két testvére élt Debrecén, ketten pedig a környező falvakban, anyám testvéreihez hasonlóan. Számba véve anyám és apám rokonságát a gyerekekkel együtt több mint ötven vendégre számíthattunk. Anyám valamennyiüket név szerint ismerte még kilencvenéves korában is. Akkortájt különösen ragaszkodott hozzájuk. Mi is rendszeresen eljártunk a testvérek falujába a búcsúkra.

Pénteken apám újra befogta a lovakat, feldobott két zsák búzát meg egy korcos szénát a szekérre, és elindultunk Jászóba, a barlang melletti vendéglőbe, illetve a közeli malomba. Kellett a friss sör és a búzaliszt. Az előző hordó sör, amelyet anyám már korábban bekészített, elfogyott apám hazaérkezésekor és előző vasárnap. Előbb a malomban adtuk le a búzát, hogy a molnár leőrölje, amíg a kocsmában megvesszük a sört. Akkor jártam először mindkét helyen. Egy életre szóló élmény volt látni, ahogy a molnár segédje, egy nagydarab izmos legény vállára kapja a nehéz búzaszákot, és egy keskeny pallón, mintha csak tollpárnát cipelne, besétál vele a malomba, majd fel a lépcsőkön a garathoz. Le se vette a válláról a zsákot, csak egy rántással kioldotta a száját, és önteni kezdte a dobba a sárga búzaszemeket. Mind a két zsák búzáink eltűnt a nagydobban, majd kis idő múlva nagy zakatolással beindultak az őrlők. Kintől behallatszott, hogy a másik legény leengedi a folyó vizét elzáró zsilipet, és a víztömeg ereje meglendíti a hatalmas malomkereket. Pörögni és porolni kezdett minden szerkezet a malomban, zakatoltak a zúzófejek. Az elevátorként körbejáró kanalakban megjelent az első lisztpor, fehéren, étvágygerjesztő illattal. Az első molnárlegény az üres zsákokat az őrlők alatti tölcser nyakához vitte, amelybe a liszt szóródott. Odaerősítette a két zsákot a nyakhoz, majd kihúzta a nyílásokat lezáró vasnyelveket. Figyeltem, ahogy lassan, enyhén porozva a liszt puffasztani kezdi a zsákokat. A zsákokba ömlő lisztpor lassan kiszorította a bennük maradt levegőt. Ekkor megszólalt apám a hátam mögött.

– Ez eltart még vagy félórát, gyertek fiúk, vegyük meg addig a sört.

A malomból ámentünk hát szekérrel a kocsmá elé, majd a vendéglőbe. Dologidő volt, a kocsmá szinte üresen fogadott. Csak a vendéglős és néhány barlangász ült a teraszon. Mi is ott telepedtünk le. Apánk hosszasan beszélgetett a tulajdonossal, majd intett, hogy kövessük őket. A kocsmáros leszedte a fogasról a kulcsokat, és megindultunk a barlang bejárata felé. Hatalmas vasajtók zárták el a bejáratot. Teljesen kitártuk és rögzítettük a szárnyakat, majd a tulajdonos egy talicskát adott Jenő kezébe, egy másikat meg Vendelébe. Így mentünk még vagy tíz métert befelé, a fagyos hideget lehelő mélységbe. A kocsmáros csak ott gyűjtötte fel a vilányt. A barlang torkolatánál egy oldalsó helyiségben sorakoztak a sörös-hordók, mellettük rekeszekben az üdítők, a borok és egyéb töményitalok.

Előbb Jenő talicskája telt meg egy ötvenliteres söröshordóval, majd Vendel talicskájára raktak öt rekesz üdítőt. Egy rekeszben 20 csatos üvegben „krachedli”, azaz szénsavas málnavíz volt. Életemben akkor ittam ilyet először. Nagyon ízlett, és ha felráztuk, méterekre lehetett vele spriccelni. A pénznek akkor nem nagy értéke volt. A kocsmárosnak később egy zsák lisztet fizettünk az italokért, azért is, amit ott elfogyasztottunk. Még hat darab jéghasábot is adott az italok alá, amit előbb a széna közé raktunk, majd ráhelyeztük a hordót és az italokat. Így indultunk haza, Debrődre.

Othon várt ránk a nagyobb munka, a két bárány levágása. Ahhoz is jégre volt szükség a hatalmas melegben. Ezt már rám bízták, nekem kellett lemennem a kis szekérkémmelel a debrődi kocsmároshoz, és a falu jégverméből kikérni annyi tömböt, amennyi a kiskocsimra felfért. Biztonság kedvéért, velem tartott az alsó szomszédunk nagyobbik lánya Márti is, aki gyakran segédkezett nálunk, főleg így, ünnepek előtt. Anyám, apám legidősebb nővérének lányával, Vera nénémmelel süteményeket sütött. Vaníliaillat terjengett az egész udvaron. Szívesebben maradtam volna a habot verni vagy a pudingot keverni, de most kitessékelték a konyhából.

Ezekben az ünnepi készülődésekben mindig volt valami felemelő, izgalmas várakozás, főleg a rokonokkal való találkozás izgalma és az együttlét öröme. Az ünnep úgy volt teljes, ha teli volt a ház vendégekkel, és az összegyűlt, sorsukat formálni akaró rokonság véleményét cserélt a világ dolgairól. Közben jókat ettek, ittak és megbeszélték a pillanatnyi politikai helyzetet is. De nemcsak politikai, hanem szakmai kérdésekben is meghallgatták egymás szavát. Vitatkoztak a vetésforgók fontosságáról, az állatok és növények nemesítéséről, a gondozásuk szakmai fortélyainak tökéletes elsajátításáról vagy a háziállatokat tizedelő betegségek megelőzéséről és orvoslásáról. Ezek az egyszerű emberek hihetetlenül sok mindent tudtak, tapasztaltak, s ez a tudás olykor saját és jószágaik életét mentette meg. Lenyűgöztek az eszmecseréik, ilyenkor, hacsak tehettem, mindig odasettenkedtem, és száj tátva hallgattam a beszélgetésüket.

A debródi búcsú

Vasárnap ugyanolyan korán keltünk, mint hétköznapokon. Nekünk, gyerekeknek az ébresztő fél ötkor volt. Anyánk és apánk ilyenkor már javában dolgozott, ők egy órával korábban, már pirkadatkor keltek. Mivel este valamennyien megfürödtünk, a reggeli tisztálkodás és a reggeli elfogyasztása alig tíz perc alatt megment. A konyhából kijövet a gangon már vártak bennünket az apánk által előkészített vesszőseprők és öntözőkupák. Amint anyám meglátott bennünket az udvaron, rögtön jött az utasítás.

– Béla, Vendel, ti az udvart seperjétek, Jenő, te meg a ház előtt söpörd fel az utat!

Szó nélkül tettük, amit mondott. Előbb vízzel fellocsoltuk az udvart, majd egymással szemben, Vendel a bejáratától, én a középső udvartól kezdtem meg a seprést. Amikor végeztünk, a szemetet fellapátoltuk, és a középső udvarban a trágyadombra szórtuk. Itt voltak az istállók, a disznóól, a baromfiketrecek meg a baromfiudvar, a fészter, egy kis műhely satupaddal és a fatartó. A középső udvart a hosszú gyümölcsöskert követte. Az egész portát egy hatalmas csűr zárta le, az udvar teljes szélességében, amelynek közepén két nagy szárnyas kapun keresztül lehetett kimenni a kertek alá, a mezei útra. A csűr mindkét oldalról zárható volt, keresztben bőven elfért benne egy szénásszekér lovastól.

Anyám ekkor már az első udvaron a nyári konyha kemencéje körül sürgölődött. A benti tűzhelyen, két hatalmas fazékban főttek a töltött tyúkok és egy kakas. Mire Jenő is végzett a söpréssel, megérkeztek az első rokonok, akik csak azért jöttek korábban, hogy segítsenek anyáknak a főzésben és a tálalásban. Mi, apánkkal az udvari „ebédlőt” kezdtük összerakni. Előző délután már leszedtük a padlásról a tartozékokat. Tábori asztalokat, lócákat, székeket, amelyek két sorban elfértek az első udvaron, a ház és a nyári konyha között. Egy-egy magas és sűrű koronával borított szederfa, s egy még magasabb diófa állt a nyári konyha két oldalán, amelyek árnyékot vetettek a felállított „ebédlőre”. A nap forgásától függetlenül késő délutánig húst és árnyékot nyújtottak az udvaron tartózkodóknak. A fák adta húst apánk megtoldotta még egy hatalmas ponyvával, amelyet az épület erseze és a nyári konyha udvarra néző oldala között feszített ki. Ezzel annak is elejét vette, hogy a potyogó szederszemek és le-

velek a vendégek tányérjaiba hulljanak. Mire végeztünk, már csak annyi időnk maradt, hogy lemosakodjunk és ünneplőbe öltözzünk. Anyánk ilyenkor adta át a búcsúra szánt ajándékokat. Én ezúttal egy futballcipőt kaptam. Persze, nem igazi stoplisat, csak egy olcsó utánzatot. De ennek is kimondhatatlanul örültem, mert nagyon szerettem focizni.

Egyre sűrűbben érkeztek a vendégek, így már nekem is „munkába kellett állnom”, ami azt jelentette, hogy az érkező kocsist a templomdombot megkerülve a csűrön keresztül a felső udvarba vezettem, ahol a lovakat kifoghatták. Arra ügyeltem, hogy a szekérrel oldalt a fák alá álljanak, hogy az út szabadon maradjon az újabban érkezőknek. A parkolási menetet általában az volt, hogy miután beálltak a szekérrel, kifogtuk a lovakat és lehámozva egy kötőféken a kocsi hátsó feléhez vezettük őket. Ott aztán az egyik lovat a bal, a másikat a jobb hátsó lőcsköz kötöttük, és szénnát tettünk a kocsiderékba, hogy legyen mit enniük. Mire első harangoztak, az alsó és a felső udvar is megtelt vendégekkel. Anyám jól sejtette, hogy valamennyi testvér – beleértve a Bogár nagyszülőket meg apám testvéreit és családtagjait is – eljön a debrődi búcsúra. A városból Károly bácsiék érkeztek meg utoljára. Autójuk éppen elfért a kapu és a felállított udvari ebédlő között. Kijárni már csak a gangon keresztül, a kiskapun lehetett.

A feleségek és a lányok kötényt kötve beálltak anyám mellé segídezni, csak a férfiak ültek le az udvari ebédlőben. A rokonlegények viszont apámnak segítettek felhozni a pincéből az üdítőket.

Amikor a felső kertből az utolsó „lovass” vendéggel lejttem, már a söröshordót is csapra ütötték. A lányok már tálaltak, hordták ki a konyhából a kenyeret, a ludaskását és a kávé, kakaó, tejet, ki mit kért a káshoz. Mire előtt ez volt a menü. Anyám ludaskásája valójában házi tarhonya volt a szárnyasok (csibe, kakas, lúd) aprólékából – nyak, szív, máj, zúza, alsó lábszárak stb. – készült pecsenyével összekeverve. Nagyon laktató, ízletes előétel. A második harangszó után a férfiak felálltak az asztaltól, az asszonyok a székkarfára terítették a kötényüket, és egy rövid szoknya- és blúzígazítás után imakönyvvel a kezükben párjukkal és a gyereksereggel az oldalukon megindultak a templom felé. Erre senkinek sem kellett figyelmeztetni őket. Csak a templomban váltak el egymástól, ugyanis az asszonyok a baloldali padsorokban, a férfiak pedig a jobbol-

daliban foglaltak helyett. A lányok és a legények csak akkor ültek be a padba, ha maradt hely. Egyébként középtűt álltak, a lányok az asszonyok sora mellett, a fiúk pedig az apák oldalához közelebb sorakoztak fel. Mi, kisebb gyerekek az oltár és a padsorok előtt egy szőnyegre telepedtünk. Ha nem fértünk el, akkor a mise idejére anyáink ölébe ültünk. Így volt ez most is. Útban a templom felé boldogan tapasztaltuk, hogy édességes, fagyaltos, játékos és mézeskalácsos sátrak is sorakoznak a templom felé vezető út szélén. Nem laktunk messze a templomtól, de soha nem rohanunk. Mindenki mindig lassan, beszélgetve, méltóságteljesen lépegetett az úton, fel a templomdombon az Isten házába. Ez az ünnepi szertartás része volt.

A mise után a sátraknál időztünk egy darabig. Soha ennyi édességet, mézeskalácsot, apró játékot nem kaptam, mint aznap. Mire megérkeztünk az udvarra a tyúkhúsleves már gőzölgött az asztalokon. Ínycsiklandozó illatok terjengtek a konyhából. A búcsúi ebéd menüje általában húsleves-sel kezdődött, benne bőségesen zöldséggel és aprólékkal. Majd a feldarabolt töltött szárnyasok húsát és a töltelékét tálalták fel paprikás krumplicsalival vagy anyám sütötte fehérkenyérrel. A húshoz még savanyúságot is tálaltak. Bánatomra, ezúttal nem került az asztalra uborkasaláta, mert az uborka is kiszáradt a kertben. Csak tavalyi befőttes uborka és csalamádé volt a kistányérokban. A főtt húst a sült húsok követték, hozzá zsemlegombóc vagy kenyér dukált. A bárányhús mellé – mivel azt nem mindenki szerette – kemencében sült ludat tálalt anyám, aminek nagy volt a sikere. De jócskán fogyott a foghagymás bárány sültből is. Közben felváltva hoztuk a sört a vendégeknek, de csak a férfiak ittak. Az asszonyok zöme a friss víz vagy a „krachedli” mellett maradt, azt fogyasztották. A szódásüveget inkább az idősebb asszonyok kérték, ebből még szombaton a depródi kocsmából hoztunk több rekesszel. Kétliteres üvegekben, felül csappal ellátva volt kapható akkoriban.

A vendégek közötti társalgás csak azután kezdődött meg, hogy az asszonyok leszedték az asztalról a húsokat, és süteményeket, kelesztett tésztából sült béleket meg lepényeket tettek eléjük. Ehhez feketekávé, teát kínáltak, és csészéket hoztak az asztalra, hogy ki-ki kedvére kiszolgálhassa magát. Ekkor már előkerültek a dohányossal is. Volt, aki pipára – mint a Bogár nagypapa –, volt, aki cigarettára gyújtott. Több-

ségük maga sodorta dohányrudacskára gyújtott rá. A kapadohányt a makranciak termesztették. Apánknak is hoztak ajándékba egy karos kosárnyi szárított dohánylevelet. Molyok ellen a szekrénybe is ezt rakta anyám.

Érdekes módon folyt a társalgás. Nem bomlott csoportokra a beszélgetés, hanem rangsor szerint – amiben a kor jelentette a kritériumot – szóltak meg az emberek. Meglepett, mennyire odafigyelnek egymásra a rokonok. Legelőször Bogár nagyapa beszélt, aki voltaképpen megadta a beszélgetés témáját. A szárazság következményeiről, a kolhozrendszeréről, a paraszti munka elértéktelenedéséről beszélt. Arra biztatta a többieket, próbáljanak a végsőig kitartani és megőrizni magángazdaságukat. Ha mindnyájan kitartanak, nem kényszeríthetik őket a szövetkezetekbe. Sajnos – mint később kiderült –, nagyapám ebben tévedett.

Szívesen hallgattam volna még a felnőtt férfiak ünnepi ebéd utáni beszélgetését, de eljött a búcsúí futballmérkőzés kezdetének ideje, és az azért jobban érdekelt, így a rokongyerekekkel kimentünk a focipályára. Apáink meg bent maradtak, ezúttal nem érdekelte őket a foci. Csak jóval később ébredtem rá, miért. Már akkor gyülekeztek a „viharfelhők” a fejük fölött, amelyek a „múltat végképp eltörölni” készültek. A búcsú hangulatát nemcsak a végzetes szárazság, a várható éhínség és a nélkülözés, hanem az előretörő proletárdiktatúra szele is beárnyékolta. Maguk sem tudták biztosan, bár az Oroszországból és főleg Ukrajnából kiszivárgott hírek szerint volt némi értesülésük, hogy mi is vár rájuk, ránk valójában. De hogy alig hét hónap múlva mindez nálunk is bekövetkezik, akkor még senki sem sejtette közülük.

Tikkasztó nyár

A debrődi péter-páli búcsú még egy jó ideig beszédtema volt a családban. Anyámat nemcsak a tömérdék munka, hanem a rokonságtól hallott hírek is megviselték. A háború következményeit, az értelmetlenül elvesztett emberéleteket később sem tudta feledni. Két leánytestvére halt meg a front alatt szövevényes otthonszülés miatt. A kaukázusi Nuzalban pedig Margit nővérenek férje halt éhen a szovjet gulágban. A búcsún ott voltak a félárva gyerekek is. Anyám megkülönböztetett figyelemmel vet-

te őket körül, hosszasan elbeszélgetett velük, érdeklődött a sorsuk felől. Az irántuk érzett aggodalom, a róluk való gondoskodás a későbbiekben sem szűnt meg részéről. Apámat a báránybőr cserzése kötötte le egy ideig, amelyből szerettek volna Vendinek meg nekem télre bekecsket készíteni. A gondosan lehúzott, lefaggyúzott bőrt fakádban sóval bedörzsöltük, és cserfakéregből főtt lével bepácoltuk. Vendellel a mi feladatunk volt, hogy napközben néhányszor megforgassuk a két bőrt a kádban. Főleg arra kellett ügyelnünk, hogy a sós cserfalé a bőröket mindig bőven ellepje.

„Péter-Pál napján, megpendülnek a kaszák!” – tartja a népi mondás. Nálunk is elkezdődött a szokatlan aratás. A búcsú utáni kedden arra ébredtünk, hogy apánk egy fatönkbe ütött üllőn veri a kaszát. A kaszát az üllőn egészen addig ütötte a kalapács élével, amíg az a forróságtól élt nem engedett. Aztán ráspollyal még igazított a hegyén, utána kaszakővel megfente, és két erős somfabotból két ívet kötött a kasza nyelére kévefogónak. Attól függően, milyen gabonaneműt kaszáltak, tettek egy vagy két kévefogót. A magasabb szárú rozshoz kettőt, az alacsonyabb szárú árpához és zabhoz egy káva is elég volt, hogy felfogja a levágott gabonaszárakat. Ahogy kaszaverés közben megálltam apám fölött, láttam, hogy gondterhelt. Anyám is odajött hozzánk, vödörrel a kezében, mert a malacokat etette előzőleg.

– Fölösleges a kévefogókat felkötnöd, inkább két fagereblyét tégy a szekérre – figyelmeztette apámat, mivel szeretne volna megkímélni őt a kévefogókkal való fárasztóbb kaszálástól.

Reggeli után befogtuk a lovakat a szekérbe, s a szükséges szerszámokkal, vízzel és élelemmel felpakolva elindultunk aratni. Anyám útközben egy kis kendőből fejfedőt készített a fejünkre úgy, hogy a kendő négy sarkára csomót kötött. A csomók a homlokunkon és a tarkónkon megülve tartották fejünkön a kendőt. Ebben a tökfedőkben úgy néztünk ki, mint az arab kalifák. Nevettünk is egymáson a Vendivel. De még ez sem tudta apánk feszültségét feloldani. Nem ilyen aratásról álmodott fogsága idején a breton parasztnál. Nem ezért sietett hozzánk haza, hogy kévefogó nélküli kaszával vágjon neki az aratásnak. Apám mérge, bosszúsága napközben sem csillapodott, főleg amikor a rögös földön megsuhintotta a kaszát, és az porozva, szikrázva szelte le az alig egy-két arasznyira nőtt ár-

paszálakat. Kénytelen volt a föld fölött tartani a kaszát, ha az élet nem akarta kicsorbítani. Így a semmit dupla energiával kellett learatnia. Anyámmal ott a mezőn beszéltek meg, mit tegyenek, hogy megkíméljék magukat a nagyobb erőfeszítéstől.

– Vágd csak le a szálakat, mint a szénát, kévét úgysem lehet belőle kötni. Utána feltakarjuk, és a csűrben cséphadaróval kiütjük a kalászból a szemeket. Amit nem tudunk kicséphadarózni, azt majd kiszedik a tyúkók a szalmából – adta az utasítást anyánk apánknak, aki ettől még ingerültebb lett. Csak akkor nyugodott meg, amikor látta, hogy anyám és Jenő sarlóval, én meg Vendel pedig gereblyével megyünk a kasza nyomában. Próbáltunk minden kalászfejet felszedni és a fonott kosárba gyűjteni. Amikor apánk megpihent, mi is felfrissítettük magunkat. Alig egy órát dolgoztunk, s már mindnyájunkról ömlött a víz, ürült a vizeskorsó. Anyánk két tízliteres demizsont töltött meg vízzel, de már az egyik felénél jártunk az alatt az egy óra alatt. A por és az árpakalász szűrös feje kismarta a kezünk fejét, azt is vízzel kellett öntözni, hűsíteni. A legszívesebben kesztyűt húztam volna a kezemre, de anyám lehurrogott.

– No, még ilyet, nem szégyelled magad, a paraszti munkát meg kell szokni – mondta szemrehányóan.

Nem volt mit tennem, a szűrös kalászsokat tovább gyűjtöttem. A magas tarló több helyen felsértette a lábamat is. A zoknit hamar le kellett vennem, mert teleragadt az árpakalász szűrös szálkaival. Néhány óra múlva nem volt hely a kezemen és a lábamon, amit ne dörzsölt volna ki az árpakalász. A tűző nap a kezemet, a lábszáramat és a nyakamat is égetni kezdte. A verejtékkel ráragadt piszok, mint a sav marta a bőrömet. Néztem a két bátyámat, azok is szenvedtek, de szó nélkül tűrték a fájdalmat, a paraszti munka kínját. Anyám csak a kontyán kötötte meg a kendőt, valami furcsa módon, az árnyékot vetett az arcára és a nyakára is. Apánk fején egy madárijesztőnek való lyukas kalap volt, de így is bőven izzadt. Zsebkendő helyett egy kis vászontörülközővel törölte a homlokát, amelyet olykor-olykor vízben kimosott és a nyaka köré terített. Ezzel hűsítette magát. Alig vártam, hogy dél legyen. Már nem csak a nap, az éhség is gyötörni kezdett. A tömérdék víz, amit megittunk csak növelte éhségérzetem. Amikor megkondukt a haragszó, az a megváltás hangja volt. Ha még néhány percig dolgozni kell, talán ott esek össze az árpaföldön.

De rogyadozott Vendel és Jenő lába is. Kintől meggyötört arccal, poros ábrázattal fürkésztek várakozón, mikor „dobom be már a törülközőt”, mikor fogom feladni a munkát. Bennem azonban volt annyi keménység, hogy csak azért is vidáman mosolyogtam vissza rájuk, mintha semmi bajom nem lenne. Pedig, de szenvedtem!... Ekkor fogant meg bennem először a gondolat: ha felnövök, nem ezt a munkát szeretném végezni.

Ez volt életem első aratása, amelyet még tizenöt másik követett, a debrődi földműves szövetkezet megalakulása után is, mert a nyarakat brigádmunkával a földeken töltöttem. Minden alkalommal megfogadtam, hogy bár tisztetem a paraszti munkát, és szeretem a termőföld, a mezők illatát, én nem szeretném gazdálkodással tengetni az életem. Nem volt könnyű elszakadni az eke szarvától, de tettem érte, hogy egyszer sikerüljön.

Fék nélkül a lejtőn

Már egy hete jártunk ki a mezőre. Teljes ütemben folyt a megmaradt termés betakarítása. Reggelente, mielőtt elindultunk volna a gabonaföldekre, anyám az időjárást kémlelte. Két pontot szokott figyelni. Nyugaton a Bakócz erdőréss feletti reggeli párát, északon pedig a jó 15 kilométerre magasodó Kopasz-hegyet. A debrődi öregektől átvett megfigyelések alapján elég nagy pontossággal meg lehetett állapítani, lesz-e eső aznap vagy sem. A nagy harmat, a pipázó Bakócz vagy Kopasz-hegy – a széljárástól függően – mindig esőt jelentett. Már a szekéren ültünk Vendellel, amikor a konyhából a vizet és az elemózsias batyut cipelve anyánk leparancsolt bennünket a szekérről.

– Ma itthon maradtok. A kisszekérrel kimentek az árpaföldre, és még egyszer átgereblyézitek a tarlót. Amíg megjön az eső, minden gabonaszemet be kell takarítanotok. Mi egyetlen felhőt sem láttunk az égen, de tudtuk, a parancs az parancs, így hát lekászálódunk a szekérről. Leszedtük a gereblyénket és a sarlónkat is.

– Friss vizet vigyetek magatokkal a forrásból – utasított még bennünket indulás előtt anyánk.

Én egy pléhkannával elfutottam a forráshoz, amely jó kétszáz méterre volt az udvarunktól. Addig Vendel előkészítette a kisszekeret, megola-

jozta a kerekeit, felrakta rá a szerszámokat és még egy korcost, a négyszögletű füles lepedőt is. Mire megjöttem a vízzel, indulhattunk is az árpaföldre.

A kisszekér hozzánk képest nem is volt annyira kicsi. Apánk még a háború előtt készítette Jenő bátyámnak. Egy parasztszekér pontos mása volt, csak kisebb méretben. A raktere lehetett vagy 120 centiméter hosszú, a szekérke alja fél méter, a szekérderék magassága úgy 75, a szélessége meg 90 centiméter. Széna, szalma szállítására és a boltba menet nagyobb bevásárláskor használtuk, mert sok minden ráfért. A vontatórudat két markolattal látta el apám. Ketten nehezebb terhet is el tudtunk vele mozdtítani, akár kilométerekre is. A fedeles vizeskannával a kezemben megindultunk Vendellel az árpaföldre. Igyekeztünk a kertek alatti, jobb utat választani, amely egészen keresztanyám gyümölcsöskertjéig vezetett, onnan egy meredek szekérút vezetett fel a földünkhöz. Bár ez az út jóval meredekebb volt, mint a másik, de jobb, mert nem volt rajta szekérkerék vágta két teknő. A kisszekér a két teknő között nem fért el, ez gondot jelentett volna, ha megpakolva jövünk lefelé. Az egyik kerék a teknőben, a másik középtűt, a padkán egy mélyebb ponton kiboríthatta volna a rakományt.

Az árpaföldön keresztben kezdtük el a gereblyézést, sarlóval nyestük le azokat a szálakat, amelyeket a kasza állva hagyott. Vittem magammal az „újításomat” is: két rossz térdzoknit, amelyek lábfejrészét lenyírtam ollóval. Ezt húztam a két kezemre, mielőtt nekiláttunk a gereblyezésnek. Így az összegereblyézett árpaszalmát felölelve, megvédte a karomat a kalászfajak szúró tüskéitől. A korcos hamar megtelt. Felkötöttük a kisszekérre, és az első fuvarral megindultunk lefelé a lejtőn, hazafelé. Vendel élvezte, hogy az olajozott szekér szinte vontatás nélkül gurul utána. Nagylelkű akart lenni, ezért felajánlotta, hogy üljek fel a korcos tetejére, a szekérkére, ő meg majd húz engem. De nem tudott rábeszélgni, nem mertem felülni a kisszekérre, mert eszembe jutott egy korábbi emlék, amely még apám hazaérkezése előtt történt.

Anyánk akkor azt adta feladatul, hogy hordjuk tele az ültetvényes kert melletti lajtot vízzel. Miután végeztünk, a csűr előtti és mögötti fahordókat kellett vízzel feltöltenünk. Ezeket szénahordás előtt tűzbiztonsági okokból készítettük a csűrhez, ha netán valami hirtelen lángra lob-

banna, legyen víz az oltásra. No és persze azért is, hogy legyen egy biztonságos hely eloltani a cigarettacsikketeket, mert a kepek is erős dohányosok voltak, nemcsak apánk. Jenő azt találta ki, hogy a volt favázás gyerekkocsiban húzzuk-toljuk fel a teli vödöröket, így egy fordulóval két-tő helyett három vödörrel tudunk vizet hordani a domb tetején álló csűr-höz. Júniusi késő délután volt. A vízhordás alatt minden kertkapu nyitva állt, a baromfiudvar lakóit előzőleg betessékeltük a lóistállóba. A tyúkok amúgy is szerettek ott kapirgálni. A lajt már megtelt, a csap alatt lévő öreg pléh fürdőkádát is megtöltöttük félig vízzel. (De jól is esett benne a mezőről hazajövet a napocska által felmelegített vízben lemosakodni vagy megfürödni!) Vendel lefelé tolva az öreg gyerekkocsit engem a fevőtérbe rakott, hogy tartsam a vödöröket. Gyanútlanul hagytam, hogy beültessen. Az elején még élveztem is, ahogy fut velem a dombon lefelé. A lejtőn azonban a nehéz gyerekkocsi egyre nagyobb sebességet vett fel, és amikor Vendi lassítani szerette volna az iramot, már olyan súllyal száguldottunk, hogy képtelen volt a kocsi lefékezni. Elesett és a kocsi a földön csúszva húzta magával őt is. Hogy mentse magát a nagyobb sérüléstől, elengedte a kocsi karját. Az meg irányítatlanul megindult velem le, a középső udvar még meredekebb lejtője felé. Csak anynyira voltam képes, hogy a vödöröket kidobáljam az ölemből. Azok csörömpölve gurultak utánam. Ordítani kezdtem.

– Segítség, állítsatok meg!

Jenő csak későn eszmélt, későn vette észre, hogy baj van. Futott ugyan utánam, de képtelen volt olyan gyorsan szaladni, mint amilyen a kocsi gurulósebessége volt. Vendel is felugrott a földről, de ő sem tudott már utolérni. Akadálytalanul, egyre nagyobb sebességgel robogtam lefelé. A köves, meredek középső udvarban még tovább gyorsultam. Jött egy egyenesebb rész, az első udvar, de a kocsi sebessége nem csökkent. Robogtam tovább, ki az udvarból, a házunk előtt vezető forgalmas útra. Szerencsére abban a pillanatban üres volt, senki sem közlekedett rajta. Csak az ordításomra rohantak elő a szomszédnők. Látták, ahogy kisüvíték az udvarból a gyerekkocsiban ülve, bele az első kert előtti vizesárokba, amely a kocsi kis kerekeit megfogta. A hirtelen fékezés következtében fejfel előre kirepültem a kocsiból. Csak egy rövidnadrág volt rajtam, az is fennakadt az árok feletti japán birsalma egyik tüskéjén, amikor átrepül-

tem a bokrok között. Teljesen meztelenül repültem tovább, szerencsémre a birsalmafa utáni hatalmas csalánbokor közepébe. Ott értem földet, mint egy varangyos béka a pocsolyában, kinyújtott kezekkel és lábakkal. A szomszéd lányok szedtek ki a csalán közül. Szemérmemnél nagyobb volt a földet érés fájdalma, de örültem, hogy élek. A lányok részesítettek elsősegélyben, lemosták rólam a zöld csalán levét. Teli lett a testem csalánkiütésekkel meg horzsolásokkal. A lányok kimosták a sebeimet, és tinktúrával fertőtlenítették. A csalánkiütésekre ecetes-vizes borogatást tettek, és hogy a sokktól megnyugodjak, ágyba parancsoltak. Amíg a lányok ápoltak, Vendel egész idő alatt ott imádkozott felettem, nehogy meghaljak. Többet ilyet nem tesz velem, ígérgette.

Csak néhány óras alvás után tértem teljesen magamhoz. A szomszéd lányok még mindig ott ültek az ágyamnál. Nem akarták elhinni, hogy az ijedségen és a kisebb horzsolásokon kívül semmi bajom sincs. A csalánkiütések már elmúltak, csak a vérvörös hasam jelezte a horzsolások és a csaláncsípések helyét. Áthívták hozzám a második szomszédunkban lakó nyugdíjas Fekete Jani bácsit, aki népi gyógyászattal is foglalkozott. A kificamodott kezek, lábak pótolhatatlan doktora volt. Átnézett tetőtől talpig, de nem talált rajtam helyrerakni való csontot. Kiparancsolt hát az ágyból, helyben futnom, mozognom kellett, majd rám parancsolt, álljak egy lábra és hunyjam be a szemem. Mint egy igazi orvos, tüzetesen megvizsgált, nincs-e agyrázkódásom. Majd kikísért az udvarra, hagyta, hogy még fussak egy darabot, majd egy barackot nyomott a kopasz fejemre, és már indult is hazafelé. Csak a kapuból szólt vissza.

– Fiam, kezeskedem róla, hogy életed végéig nem lesz reumád.

A csaláncsípés jótékony hatására gondolt, amiből véletlenül egy életre szóló adagot kaptam.

A keserű tapasztalatnak köszönhetően soha többé nem szálltam fel lejtőn fék nélkül lefelé haladó kerékpárra vagy szekérre. Inkább leszálltam és a jármű mellett gyalogoltam tovább. Ez a tapasztalat nagy hatással volt későbbi munkámra, egész életemre. Életem során a lejtőre jutott ügyekből, emberi kapcsolataimból is – amelyekre már nem tudtam fékezőhatással lenni – kiszálltam, és inkább egyedül folytattam az utam. De nemcsak én száguldtam fék nélkül lefelé a lejtőn. 1947-ben a családom sorsa is az egyre gyorsuló, fék nélkül robogó kocsinhoz hasonlított. Ennek

az őrületes iramnak 1947 nyarán még csak az elején tartottunk, de már megindultunk a lejtőn, egy akkor még nem látható ütközőpont felé...

A vihar szele

Anyám nem sokat tévedett a közelgő vihar tekintetében. A nap már lemenőben volt, Vendel meg én már az ötödik fuvar kalászköteggel jöttünk az úton hazafelé, amikor először észleltük a Bakócz-hegy felett megjelent sötét fellegeket. Sietőre fogtuk hát az utunkat. Hazaérve a csűrben gyorsan lepakoltuk a rakományt, széthintettük az árpaszálakat, hogy apánk a cséphadaróval könnyebben ki tudja majd verni a kalászból a szemeket. Az előzőleg kicsépelte ponyva mellett hagyott szalmát meg felraktuk a kisszekérre, és levittük a baromfinak.

Nem kellett sokáig várnunk, hamarosan apámék is megérkeztek a mezőről a lekaszált búzával, amit szekerstől a csűrben hagytak, csak a lovakat fogták ki, és vezették le az istállóba. Apánk után nekünk kellett a csűrkaput gondosan bezárni. A súlyos támasztó köveket a szárnyak elé tenni, majd a keresztudat is a helyére rakni, hogy a szél ki ne fordítsa a hatalmas deszkakaput. Nem volt könnyű művelet. A nehéz köveket még a szárnyakhoz tudtuk valahogy görgetni, de a gerendák helyzetételéhez már szükség volt Jenő és anyánk segítségére is. Ahogy végeztünk, szinte elsötétült fölöttünk az ég. Úgy csapott ránk a vihar előszele, hogy engem a tengelyem körül megpördített, és a csűr előtti hatalmas cseresznyefa törzséhez röpített. De Vendelt is fellökte a vihar. Jenő és anyánk egymásba kapaszkodva próbáltak visszamenekülni a csűr védelmébe. Ahogy a szellőkés egy kicsit csitult, anyám bennünket is felszedett a földről, és a csűrhez vonzott. A szél hatalmas porfelhőt kavart, amely ott pörgött körülöttünk, alig kaptunk levegőt. Köhögve, prüszkölve próbáltuk a szánk elé tenni a zsebkendőnket. Vagy tíz percet álltunk így a csűr oldalához szegezve. Hirtelen elállt a szél, ijesztő csend borult ránk. Anyánk ezt a pillanatot használta ki.

– Fiúk, futás, mert mindjárt itt a vihar! – kiáltott ránk.

Mi meg futottunk is, ahogy a lábunk bírta, be a biztonságosabb helyre. Futás közben suhogó zajra és egy hatalmas villanásra lettünk figyel-

mesek. Ijedt képpel megálltunk. A villám valahol a szemközti Hecske peremén csapott a kövek közé. Nem lehetett messzebb háromszáz méternél, mert szinte azonnal hallottuk a csattanást, és éreztük a kénzagú légnyomást is. Ekkor már suhogva ömlött az eső a Hecskére, eltakarva a mögötte húzódó erdőket. A zuhét lesve, egyszer csak egy tölcsérszerű porfelhőre lettünk figyelmesek. Ahogy közeledett, felkapott mindent, ami az útjában mozdítható volt. Tornádó – kiáltotta el magát Jenő, és rántott minket is magával, hogy fussunk. Alig értük el a ház tornácát, hatalmas kopogással ránk zúdult az eső. A tornácon vertük le magunkról a port, és siettünk be a biztonságosabb konyhába. Anyánk gyertyát, majd petróleumlámpát gyújtott. Ránk parancsolt, hogy az összes ablakot és zsutut zárjuk be.

Közben apánk is befutott, de ő már csurom vizesen.

– Micsoda sárkány pörög itt felettünk! – jegyezte meg viccesen.

Az öreg debrődiek szokták az orkánszerű vihart a sárkány lehetősé-nek nevezni. Még jóval később is csak apám merészkedett ki, hogy ellenőrizze, a villámlás és a szél nem tettek-e kárt a portán. Elmeséltük neki, hogy egy kisebb portölcsért láttunk az eső előtt futni. Meg is nyugtatott bennünket azonnal, hogy ha erre jött volna, akkor már nem lenne tető a fejünk felett.

– Már biztosan valahol máshol jár, majd holnap megtudjuk hol, és hogy milyen kárt okozott. Egyetek és menjetek aludni! – próbált bennünket megnyugtatni. Amikor lefeküdtünk, a vihar már elcsendesedett, csak az eső szakadt még erőteljesen. Altatódalt kopogott felettünk a cseréptetőn.

Reggelre elmúlt a vihar. Az ég borult volt, hideg szél fújt, ezért melegebb ruhába kellett öltözködnünk. A szüleim már számba vették a károkat. Öröm volt az örömben, hogy a szél nem a csúrt, csak az előtte mintegy 10 méterre álló hatalmas cseresznyefát törte ketté. Mellette, az alsó kerítés felé egy ringlószilvafát gyökerestől kicsavart. A veteményeskert sövényénél egy kis kaput találtunk fennakadva, valahonnan odahozta a forgószél. Amikor megláttam, rögtön felismertem, hogy a templomtorony szellőztetőajtaja, onnan tépte le a vihar. A szomszédok is kint voltak a kertben terepszemlén. A legnagyobb kár Fekete szomszédékat érte, a csűrjük tetejének keleti felét elvitte a szél. Még a nyomát sem találták a tetőt fedő zsúpkévéknek. Apám a szomszédokkal arra a következtetés-

re jutott, hogy az a tölcésrszerű szélvihar a Hecskéről a forrás felé tört a falura. A forrás mellett egy hatalmas hársfát csavart ki, majd a templom felé jött. A homlokzatnak ütközve letépte a torony szellőztetőajtáját, majd délnek fordult, és jött végig a kertek során. A kettétört cseresznyefa, a kicsavart szilvafa irányban volt a Fekete szomszéd csűrjével. Apám segítséget ígért a szomszédnak. Volt tartalék zsúpkévének és rozsszalmánk is az újabb kénék készítéséhez. A szomszéd a két fiával még aznap nekilátott a javításnak.

Mintha a viharkárok nem lettek volna elegendőek, aznap bekövetkezett még egy csapás. Dél körül sírva jött hozzánk Vera néni, hogy megkapta a kitelepítési határozatot. Egy napjuk volt arra, hogy összepakoljanak és átköltözzenek Magyarországra. Apámat kérte meg, hogy a szülei szekerekével és a mi lovainkkal vigye el őket Tornanádaskára, a határra. Ott a határ másik oldalán már várni fogja őket a férje egy lófogattal. Csak lovakat cserélnek, hogy a bútorokat ne kelljen a szekérről átpakolni. Amíg a szüleim megbeszélték a tennivalókat, mi Vera néni fiával, Jóskával az udvaron bújócskát játszottunk. Amikor felfedezte, hogy a disznóólba az anyakocák helyére bújtam, a játék vége az lett, hogy rám zárta az ólajtót. Kétségbeesetten dörömböltem, kiabáltam, amíg anyám meg nem hallotta. Végül ő szabadított ki, mert Jóska nem volt hajlandó az ólajtót kinyitni. Hát, ilyen élménnyel búcsúztunk el egymástól mi, ketten, amit nemrégiben a temetése napján, a halotti tor résztvevőink is elmeséltem. Kamaszkorunkban sokat voltunk együtt, és persze rengeteg – ennél kellemesebb – közös élményünk is volt. De ezzel a csínytevésével biztosította, hogy kereken tíz esztendeig, amíg újra nem láttuk egymást, el ne felejtsem őt.

Elúzve és megalázva

Vera néném és a tőlem négy hónappal fiatalabb Jóska fia Debrődről való kilakoltatása lelkiileg annyira meggyötört, hogy 64 év múltán sem tudok napirendre térni felette. 1947-ben gyerekkoromnak abban a szakaszában éltem, amikor a szüleimnek vagy a másoknak feltett miértjeimre mindenképpen választ akartam kapni. Annyira csökönyös voltam, hogy

sokszor még pofonokkal sem tudtak ettől elriasztani. De az azóta eltelt 64 év alatt sem tudtak sem a szüleim, sem a mindenkori (cseh)szlovák kormány megnyugtató választ adni arra, miért űzték el nénémet és a fiát akkor Debrődről. Miért alázták meg a határon, szedték el néném ékszereit, ruháit, még a Jóskáéit is?

– Beneš bácsi honnan tudja, hogy Vera nénje és Jóska rossz emberek, amikor nem is ismeri őket? – kérdeztem gyermeki ésszel, de választ nem kaptam. – Én ismerem őket, és tudom, hogy jók! Honnan tudja, hogy bűnösök? Ki vagy kik ellen vétettek és mikor? Miért csak a bútoraik egy részét vihetik magukkal? Miért nem jöhet Vera nénje férje vissza, Debrődre, amikor itt akartak élni? Most mi lesz Vera nénje szüleivel, ki fog vigyázni a sógor bácsira és a nagynénémre, ha megöregszenek? És miért mondják, hogy rosszak a magyarok és jók a szlovákok, amikor ők tesznek nekünk rosszat?

Valami hasonló szóáradattal soroltam akkor is a kérdéseimet apámnak, anyámnak, bátyáimnak, mindenkinek körülöttem, akik másnap reggel ott voltak, amikor apámmal a szekér ülésén az elűzöttek kigördültek Varró sógor udvarából, hogy búcsút intsenek annak az embertömegnek, amely a házuk előtt összegyűlt. Mert búcsúztatásukra megjelent a falu minden lakója. Együtt sírtak, zokogtak, próbálták vigasztalni a vigasztalhatatlanokat. Ma sem tudok könnyek nélkül emlékezni erre. A távozásuk ma is ugyanúgy fáj, mint akkor, amikor eltűntek szemünk elől a messze-ségben.

– Mi lesz velük? Mi lesz velünk? Mi is sorra kerülünk...? – kavarogtak bennem a megválaszolatlan kérdések.

Bár sok mindenre választ kaptam az évek során, az alapkérdésre, hogy miért űzték el őket és másokat is akarataik ellenére szülőföldjükről, nincs válasz, sem elnézés.

Debrődről még két további családot telepítettek ki. Erőszakkal, katonai felügyelet mellett, még a tavasszal. Az egyik Jani bácsi volt, a felső szomszédunk. Mivel nem voltak hajlandók elmenni, és nem írták alá a papírokat, a kitelepítésüket karhatalmi felügyelet mellett végezték. Az udvarunkon át biztosították a portájuk lezárását, amíg a kilakoltatás tartott. Nekünk mindaddig mozdulnunk sem lehetett az udvaron, beparancsoltak bennünket a házba. Amikor a fegyveres katonák behatoltak az ud-

varunkra, éppen kint voltam a dolgomat végezni. Ijedtemben a hólyagom tartalmát nem a földre, hanem a nadrágomra csurgattam, mert rám ordítottak, hogy takarodjak be azonnal a házba. Anyám törölgetett le vizes ronggyal és adott rám tiszta ruhát. A kérdéseim akkor is szinte ugyanazok voltak.

– Miért kell a szomszédéknak elmenniük, amikor senkinek sem ártottak? Hiszen szorgalmas, dolgozós és jó emberek voltak a feleségével együtt. Szerettem őket és ők is engem. János bácsitól sok kérdésemre kaptam választ. Ő mutatta meg azt is, hogyan születik a kisborjú. Sokat dolgozott a házán is. Ott voltam a műhelyében, amikor a tornácot tartó gerendákra cifra díszítést faragott. Vagy amikor az eresz alá árnyékvető rácsokat tett. Nagyon tetszett, amikor mindennel kész lett, és kívülről-belülről kifestette a falakat is. Úgy nézett ki a háza, mintha új lenne. Vagy talán éppen azért kellett mennie, mert másnak is megtetszett a háza? De hogyan vehetik el tőle, csak úgy, semmiért? Hol itt az igazság, Beneš bácsi és a többiek, akik ezt végrehajtották? Nem szégyellik magukat az Istenneke előtt?

Felnőtt fejjel sem tudnám másképpen megfogalmazni az akkor benem kavargó sok-sok tisztázatlan és a mai napig lezáratlan kérdést. A dráma csúcsa az volt, amikor Vera néném 1956 után, ha jól emlékszem, 1957 tavaszán először jött vissza a szüleihez. Megérkezése után másnap bevitt magával Szepsibe, hogy cipőt vegyünk Jósának. A lábunk mérete majdnem megegyezett, az enyém egy fél számmal volt csak nagyobb, ami még jól is jött, hiszen Jóska tovább hordhatta a lábbelit. Az akkori vámrendeletek szerint csak használt gyermekcipőket lehetett Magyarországra átvinni, ezért a felpробált és jónak talált cipőt vagy cipőket napokig hordtam, hogy viseltesnek látszanak. Szepsiben, a cipőboltban néném javában válogatott a cipők közül, én meg sorra felpробáltam, amit a kezembe nyomott, amikor egy kiöltözött, felékszerezett dáma jelent meg az üzletben. Vera nénémbe, mintha villám csapott volna, öszszerezett. A polcra éppen leemelt cipő dobozostól hullott a kezéből a földre. Arca felfehérlett, alig kapott levegőt. Pробáltam felállni, és átadni neki a helyemet a pробapadon. De nem akart leülni. Megindult a kiöltözött dáma felé.

– Jóasszony, megnézhetem a nyakláncát? – kérdezte tőle.

– Tessék csak! – jött a gyanútlan válasz.

Vera nénje kezébe vette az aranylánc medálját, egy kis szív alakú érmet, amelybe egy gótikus V-betű volt bevésve.

– Kitől vette ezt a szép érmét és nyakláncot? – kérdezte.

– Nem vettem, az uramtól kaptam – válaszolta amaz.

Vera nénje még jobban elfehéredett, még izgatottabb lett. Remegett a keze, ahogy elengedte a láncot, majd újra érte nyúlt. Tétovázott. Olyan érzésem volt, hogy le akarja tépni az asszony nyakából. A feszültség átragadt az elárusítónőre is, aki Vera néném egykori iskolatársa volt. Csak az ismeretlen asszony viselkedett flegmán, lenézően. Nem tudta, nem tudhatta, mi játszódik le néném lelkében. Bennem a sejtés lángja már ki-gyúlt. Odamentem hozzá, és megfogtam a remegő másik kezét.

– Nénje, ne, ne tegye! – húztam volna el, de nem tudtam elvonszolni.

– Drága lelkem, ne haragudjon, nem akarok én semmit, csak hogy tudja: ezt a nyakláncot a férje tőlem vette el a határon, Tornanádaskán, amikor kitelepítettek Magyarországra. A jegygyűrűt is, amit a kezén lá-tok, a szép ruháját is, amiben itt áll. Csak, hogy tudja. Semmi másért.

Még mindig remegve elengedte a nyakláncot, amit a férjétől nász-ajándékba kapott. Az asszony, mint akit leforráztak futott ki az üzletből. Vera néném utána akart menni, de visszafogtam. Végre az eladó is meg-szólalt.

– Verus, ne tedd, ők itt az urak, csak magadnak ártasz, ha feljelented! – szólt rá.

Néném leroskadt a próbapadra, és csak ült összetörve, magába ros-kadva, ziháló mellett. Borzalmas volt nézni, ahogy szenved, érezni a drá-mát, ami a lelkében zajlott. Újra eszébe jutottak és felszakadtak az 1947-ben kapott sebek. A megaláztatás, ahogy levetkőztették, átkutatták és el-szedték minden értékét. Mi lett volna, ha férje nem unja meg a várako-zást, ha Jóska sírása, anyja utáni vágyakozása nem hatja meg a francia határfelügyelőt, és nem megy át a szlovák oldalra, hogy megnézzé, mi történik a vámházban? Hatalmuk gőgjében azok a fináncok képesek lettek volna még tán másra is. Elég érthetően gúnyolódtak, szemtelenkedtek vele, és ok nélkül többször is matatták, fogdosták. Tizenkét évesen, útban hazafelé Debrődre, amikor Vera néném mindezeket elmesélte nekem,

elég érett voltam már ahhoz, hogy értsem, amit mond. De nemcsak értettem, vele együtt át is éltem az akkor elszenvedett megaláztatását.

Tragédia, megbocsáthatatlan embertelenség egy ország részéről, amiért szegény néném úgy távozott az élők sorából, hogy mindezért egy árva bocsánatkérő szót sem kapott senkitől. Háborgó lélekkel nyugszik a számára idegen földben, és holtában is jóvátételt követel. Nyugtalan örök álma azt a feladatot hagyta ránk, hogy mindaddig, amíg a jogtalanul elszenvedett sérelmekért ezek az emberek legalább erkölcsi elégtételt nem kapnak, legalább beszéljünk róla, ahol csak lehet.

A betelepítettek

Egy parasztportán esős időkben is van mit tenni. A két és fél év alatt, amíg apám a háborúban, majd a francia fogságban volt, minden teendő anyánk nyakába szakadt. A gazdaság irányítása is. Apám hazatérése sem hozott ebben változást. Anyám továbbra is a kezében tartotta a gyeplőt, azzal a különbséggel, hogy apánkkal bővült a parancsra fogott csapat száma. Ez kezdetben még annyira nem is tűnt fel, mert mindenről anyáknak volt áttekintése. De az idő múlásával azon kaptuk magunkat, hogy hiába érvel apánk, hiába van igaza, végül mégiscsak anyánk akarata érvényesül. A család kezdett két táborra szakadni. Jenő anyám véleményét osztotta, mi ketten, Vendellel meg többnyire apánk pártját fogtuk.

Egy ilyen napon, amikor a teendők fontosságát illetően a szüleink között megoszlottak a vélemények, a ház lakrész feletti padlásterét takarítottuk. A cserepeket mindkét oldalon, több helyen felhúztuk, hogy a kereszt-huzat kivigye a padlásról a felsepert port. Kellemetlen munka volt, nagy-nagy ellenszenvvel végeztem. Szívesebben mentem volna apámmal a csűr-be cséphadarózni. Szerettem vele dolgozni, mert ő sohasem parancsolt, hanem megkért, ha akart tőlem valamit. Azt nem lehetett visszautasítani, és sokkal szívesebben is végeztem, mint anyám utasításait. Lassan abba a korba léptem, amikor a nem tetsző dolgok miatt már fellázad a gyerek.

Takarítás közben ki-kidugtuk a fejünket a padlás északi részén – innen fújt a szél –, hogy friss levegőt szívjunk. A padláslyukon kilesve Jani bácsi üresen maradt portájára láttunk. Így akaratlanul is tanúi lettünk a

Magyarországról „idevezényelt” betelepülők megérkezésének. Felpakolt szekérrel érkeztek, az asszony ölében egy csecsemővel. Velük volt egy hivatalnok is, aki nyitotta a kaput meg a házat. Egy köteg irat volt nála, az átadandó ingatlanok telekkönyvi kivonata és egyéb igazolások, iratok. Az érkezők egymás között és a hivatalnokkal is magyarul beszéltek. A család öttagú volt, két kamaszkorú gyermek, egy fiú és egy lány is leszállt a szekérről. Mindnyájan bementek a házba körülnézni, aztán megint kijöttek. A férfi kioldotta a bútorokat rögzítő köteleket, s a fiával a székeket meg az asztalt vették le először a szekérről. Az asztalt a tornácra állították fel, köréje rakták a székeket. Az asszony a karján lévő kisbabát a lánya kezébe nyomta, fellépett a szekérre, és egy fonott kosarat emelt le a bak mögül, benne élelemmel, itallal, tányérokka, borospoharakkal. A hivatalnok sorra rakta eléjük az iratokat aláírásra, majd átadta a ház kulcsait is, amit addig magánál tartott. A lakrész után a kamrát, Jani bácsi kis asztalosműhelyét, az istállót és a fatartót vették szemügyre. Az ember elégedettnek, az asszony inkább nyugtalannak látszott. Főleg amikor észrevette, hogy bámuljuk őket. De nemcsak mi voltunk kíváncsiak a jövevényekre. Az udvar felső részében lakott Jani bácsi lánya a férjével. Az érkező szekérre ők is kíváncsiak voltak, és egészen a tornácuk elejére kijöttek, hogy szemügyre vegyék az udvar új lakóit. Ki tudja, mi játszódtott le akkor Jani bácsi lányának lelkében!

– Hogy fognak ezek együtt, egy udvarban élni? – kérdeztem Vendeltől.

A bátyám erre mondott egy cifrát. Gyakran tette ezt, ha nem tudott mit válaszolni a kérdéseimre. Ebből én már tudtam, hogy ne zaklassam őt tovább.

– Gyere, eleget separtunk! Ne bámuljuk őket! – szólt rám, és megindult lefelé a padlásról.

Én meg követtem. Anyánk, ahogy meghallotta, hogy lejöttünk, gyanút fogott.

– Nagyon hamar végeztetek, majd kíváncsi leszek az eredményre – jött azonnal a figyelmeztetés, hogy ellenőrizni fogja, tiszta lett-e a padlástér.

– Nagy a felvert por odafent, nem lehet kibírni – válaszolt Vendel anyám gyanakvó mondatára.

Pedig Vendit a kíváncsiság hajtotta le a padlásról, izgatta őt az érkezők kiléte, ezért aztán átballagott hozzájuk, mintha csak régi ismerősük lenne. Beállt segédkezni, lepakolni a szekeret. Én a nyitott utcakapuból figyeltem őket. Meglepően kedvesen fogadták a „merész” gyereket, és rögtön szóba is elegyedtek vele. Vendel meg bemutatkozott és nem kis bosszúságomra türelmesen válaszolgatott is a kérdéseikre. Bezzeg, ha én kérdeztem, legtöbbször csak morgott valamit az orra alatt, vagy elkáromította magát. Sarkon is fordultam dühösen, tegye csak, amit jónak lát, s futottam fel a csűrbe, apámhoz.

Szívesen néztem, ahogy apám dolgozik. Közben meg jól elbeszélgetünk. Ilyenkor szokott mesélni a háborúról, a franciáknál töltött napjairól, arról, hogyan értekeztek kezdetben, hogyan tanulta a breton paraszt fiától a francia nyelvet. A két év alatt, amit náluk töltött, megtanulta a legszükségesebb dolgokat franciául, s megértette, amit a háziak kértek tőle. Beszélgetéseink során elárulta azt is, a breton gazda nem akarta, hogy visszajöjjön Csehszlovákiába. Figyelmeztette, hogy kolhozok lesznek nálunk, de apám nem hitte el neki. A gazda azt javasolta, inkább hozasson ki bennünket is a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével Franciaországba. Ígértek neki földet, segítséget a beilleszkedéshez. Most, hogy Vendellel észrevettük a betelepülőket, siettem elújságotolni, hogy mit látunk. Megint megkérdeztem tőle: mi miért nem mentünk ki Franciaországba. Nem lett volna ott jobb nekünk? Megállt a cséphadaró a kezében, komolyan rám nézett.

– Fiam, mi ide születünk, nekünk itt a helyünk, bármi történjen is! – majd kiment a vizes hordóhoz, és rágyújtott egy maga sodorta cigarettára. Mélyen mellre szívta a füstöt. Láttam, nemcsak a füst, hanem a gondolatok is nagyon mélyen szántják a lelkét. Magára hagytam, és megpróbáltam cséphadarózni. De nekem valahogy nem ment. Vagy a lábamat, vagy a tarkómat találtam el a szíjakon lógó rövid résszel. Végül aztán feladtam. Láttam, hogy apám ma nincs beszédes kedvében. Nem szólt többet hozzám, nem is dalolt munka közben, mint máskor szokott. Ezért aztán visszamentem a padlásra, és egyedül folytattam a seprést. Lassabban dolgoztam, hogy kevesebb port verjek fel, ne kelljen kinézni Jani bácsi udvarára. Ne lássam, hogyan foglalják el mások a házát, a telkét, egy élet munkáját néhány perc alatt. A padlásról hallottam, hogy Vendel hazajött

és anyámmal beszélget. Azt akarta, hogy anyám engedje el őt az új szomszédokkal Hetényre. Ott állt a vakvágányon vagonokban a többi holmijuk, szeretett volna segíteni nekik a kipakolásban. De anyám nem engedte.

A két család négyvagonnyi holmival vasúton jött Hetényig, a Debrődtől mintegy két kilométerre lévő gazdasági településig. A szájhagyomány szerint Hetény volt a debrődi emberek eredeti lakóhelye, lakosai csak a tatárjárás idején húzódtak a hegyek közé. Aztán itt maradtak, s már itt épültek az újabb porták a forrás körül. A másik betelepülő család a hetényi tanyán várta meg, hogy Vágóék kipakolják az első fuvar, és visszatérjenek a vagonokhoz. Nem akarták őrizetlenül hagyni a holmijaikat. Egymást váltva kezdték meg a kipakolást. Vágó és családja ízes Mezőkövesd melletti tájszólásban beszélt a magyar nyelvet. Szebben, jobban, mint az „őző” nyelvjárásban beszélő debrődiek.

Emlékszem, hatodik osztályos koromban, amikor Szepsiben először megszólaltam a tanítási órán, a fél osztály azon nevetett, hogy milyen furára kiejtéssel beszélek magyarul. Főleg azoknak volt ez nevetséges, akik még nem jártak Debrődön, nem hallották még az ottani tájszólást. Most, öreg fejjel már én is sajnálom, hogy elfelejtettem a debrődi nyelvet. Vágóék viszont később sem felejtették el a Mezőkövesd melléki tájszólásukat. Csak addig maradtak a faluban, amíg az érkezésükkor csecsemőnyi gyerek iskoláskorú nem lett. Utána átköltöztek Jászóra, hogy legalább a kislány megtanuljon szlovákul. Egyedül Vágó feleségének voltak szlovák felmenői. Vágó maga mindig magyarnak vallotta magát. Ha ivott, nagyon erőszakos természete volt, gyakran kötekedett a falubeliekkel. A fia is örökölte apja természetét, ő később debrődi lányt vett feleségül, de végül egyedül maradt, s egészen a haláláig a faluban élt. A másik betelepült család Vágóékkel szinte egy időben költözött el Debrődről, még a hatvanas évek elején.

Ilyen furá dolgok is megtörténhettek 1947-ben. A beígért házak és földek miatt vegyes családok is átköltöztek Csehszlovákiába. Közülük nem mindenkiből lett valóban szlovák anyanyelvű polgár. De olyan magyar sem, mint akiket innen kitelepítettek!

Az együttélés buktatói

Egy idegen befogadása egy kis közösségbe, egyik fél számára sem egyszerű dolog. Vagy képes valaki alkalmazkodni a többséghez, vagy nem. Ha igen, akkor a „jöttment” értékes tagja lehet a közösségnek, aki tetteivel gazdagíthatja a falu életét. Ha nem, akkor tovább kell mennie, mint ahogy a Debrődre beköltöztetett magyarországi szlovákok tették. Minél idősebb az ember, annál nehezebb megszoknia a változást. Példa erre a szomszéd Jani bácsi esete is. Ők sem tudták az új környezetüket Magyarországon megszokni, ezért 1989 után éltek a lehetőséggel: a szabadon maradt portájukat visszavásárolták, és visszaköltöztek a lányukhoz, Debrődre. Megható volt vele újra beszélgetni. Máig megmaradt az emlékezetemben, amit akkor mondott.

– Az eltelt 45 év alatt álmaimban mindig a falumban voltam, és mindig abban bíztam, hogy a deprődi agyagos, vörös föld fog majd síromban betakarni. Itthon szeretném örök álomra hajtani a fejem, fiam. Az „itt-hon” szót különös hangsúllyal, mély szeretettel ejtette ki. A hön óhajtott vágya beteljesedett: feleségével együtt a deprődi temetőben nyugszanak.

Ugyanez nem adatott meg Vera nénémnek. Apja, Varró sógor halála után, inkább az anyja, Mari nagynéném költözött át Magyarországra, a lányához. Abonyban hunyt el 91 éves korában. Ott nyugszanak a lányával, a vejével és az unokájával egy sírboltban az északi városrész temetőjében. A sors kegyetlen maradt hozzájuk, halálukban őket is elválasztotta egymástól, mert sógor bácsi idehaza, a deprődi temetőben, felesége, Mari néném meg az abonyiban alussza örök álmát.

A magyarországi szlovák Vágó felnőtt fiáról még el kell mondanom, hogy kezdetben gögösen, nagyképpően viselkedett. Éreztetni akarta a falu többi lakójával, hogy kiváltságos helyzetű, „egyenlőbb az egyenlőnél” – mint ahogyan azt a szlovák parlamentben a szlovák nemzetiek manapság is gyakran teszik. Így azonban nem lehetett volna a deprődi közösségbe beolvadni. Kezdetben a családuknak is volt vele baja. Az apósa telkén kezdett építkezni, amely egy velünk szomszédos gyümölcsöskert volt a templomdomb északi felén elterülő parcellán. Kimérés és egyeztetés nélkül bekerítette a telkét úgy, ahogyan gondolta. Szó szót követett, végül földmérőt kellett hívnunk, hogy pontosítsa a mezsgyéket. Akkor derült

ki, hogy ötven négyzetméternyi területet elkerített és már be is épített a kertünkéből. Amikor anyám ezt szóvá tette neki, fenyegetőzni kezdett.

– Én az egész kertjüket is elvehetem, mégpedig ingyen. Erre törvény van – mondta 1963-ban a Beneš-dekrétumokat felemlítve.

Anyám, akinek semmilyen jogi ismerete nem volt, nem a törvényekre, hanem az együttélés szabályaira hivatkozott. Arra, hogy neki is van három fia, és lehet, hogy azoknak is szükségük lesz a telekre.

– Fiam, hogy néznél a szemükbe, ha tudnák rólad, hogy bizonyíthatóan megloptad őket? – kérdezte. – Elkerítettél a kertünkéből ötven négyzetméternyi területet. Hiba volt, de megbocsátható. Fizesd ki az árát, és ezzel lezárhatjuk az ügyet!

Vágó fia félévig töprengett anyám javaslatán. Egyik reggel aztán munkába menet bekopogott hozzánk, elnézést kért a történetekért és – az akkori hivatalos áron – kifizette a jogtalanul elkerített telekrészt. Anyám – bár a piaci ár tizede volt csak, amit Vágó fia az elkerített telekrészért fizetett – a jószomszédi kapcsolatok érdekében elfogadta a csekélyke pénzt és a bocsánatkérést.

A fiatal Vágó, azóta megtanulta a beilleszkedés szabályait. Megtanulta, hogy kölcsönös tisztelet nélkül, azzal a göggel, hogy egyesek – csak mert más nyelven beszélnek – különbek a másikkal, egyetlen országban sem lehet együtt élni. Bármikor találkoztam is vele azután, már nem az a dölyfös, rátarti ember állt előttem, aki 1947 tavaszán Debrődre érkezett.

Egy igazi debrődi

Augusztus derekán jártunk már. Kisebb megszakításokkal sikerült tető alá hozni a termést. Anyánk jóslata, hogy Medárd azt is elviszi, amit a szárazság meghagyott, majdnem beigazolódott. A július 8-ára eső Medárd napjáról a népi hagyomány azt tartja, hogyha azon a napon esik, akkor legalább 40 napig esni fog.

Közben az összes nyári búcsújáró helyet meglátogattuk a környéken. Szinte minden vasárnap utaztunk valahová. Anyám akarta így, hogy hála adjunk az Istennek apánk hazaérkezéseért, és könyörögjünk, ne en-

gedje teljesen elveszni a termést, ne sújtson bennünket az elkövetkezőkben a bibliai hét szűk esztendővel. Mindenhová székérrel mentünk, csak Jenő tartott a processziókkal. A falusiak zöme a pap vezetésével, a kereszttel és a templomi zászlókkal elől gyalogolva zarándokolt el a búcsújáróhelyre – ezt nevezték proceszsióknak.

Amíg apánk oda volt a fogságban, fiatalabb nővérének férje, a keresztapám vette át a közös cséplőgép karbantartását és őrzését. Náluk, a fészerben tartották zárt helyen a cséplőt meghajtó dízelmotorral együtt. Ponyvával letakarva az erősebb gőzgép is az ő udvarukon állt. Az öreg gőzgép úgy nézett ki, mint egy kis mozdony. Ha keresztapám olykor-olykor a két gépet próbaként begyűjtotta, hozzánk is elhallatszott a zakatolásuk.

1947 nyarán még a vártnál is silányabb volt a termés. Csupán a Mezős-hegy védelmében termett rozs hektárhozama volt elfogadható. Kezdetben anyánk azt akarta, cséplőgéppel pergessük ki a rozst, hogy gyorsabban végezzünk a betakarítással, de apám nem engedte. A cséplőgép dobja nem tudta volna kivenni a beszáradt gabonaszemeket, a rozsszalmát meg összetörte volna, s így zsúpnak¹ használhatatlanná vált volna. Alkalmatlan lett volna zsúpkévékötésre. Már pedig arra szükségünk volt az orkánszerű szélvihar miatt. Apám Fekete szomszédval abban állapodott meg, hogy a nekiadott zsúpkévék és kévének való szalma fejében segítsenek a rozs cséphadarózásában.

Öröm volt nézni, ahogy a négy férfi a rozs cséplését végezte. Egy hatalmas ponyván terítették szét a csűr északi részén kazalba rakott rozskévéket. Nagy kört formáltak belőle úgy, hogy a rozskalászok a kör közepére kerültek. A szétterített termést négy oldalról körbevették, és apám jelzésére négyütemű ritmusban elkezdtek a kalászfeketét ütni. Olyan ritmust vertek, amit később csak a gombaszögi vagy a zselízi népművészeti fesztiválok táncsoportjaitól hallottam, a botoló eszköztáncoknál. Először az „Ég a kunyhó, ropog a nád” című népdal (tá-ti, ti, tá, tá) ritmusát verték. Fekete Rudi, a szomszéd fiatalabb fia jó kétméteres, izmos fiú volt. A focipályán akkora gólokat rúgott, hogy még a kapufa is percekig rezgett, nem csak a háló. Akkor még alig lehetett húszéves. Az egyik kez-

¹ tetőfedő szalmakéve

dő ütésnél elkezdte énekelni a nótát, a többiek meg csatlakoztak hozzá. Először csak egy helyben állva, majd jobb irányba ütemre megindultak, és körbejárták a kiterített rozskévéket. Igyekeztek csak a szár felső részét eltalálni. Nagyon pontosan céloztak még mozgás közben is. A rozsszemek lassan táncolni kezdtek a ponyván. A mozgásra azért volt szükség, hogy különböző szögből találják el a kalászfeketeket. Amikor már szinte minden rozsszem, ami a kalászokban volt, ott táncolt a ponyva közepén, egy „hoppa” apám megállt. A jelre a többiek is leálltak a csépléssel. Négy oldalról jobb irányba lenyúltak a szalmáért. Kétmaroknyit összefogtak belőle, bal térdükkel és kezükkel leszorították, a jobb kezükkel pedig egy kevéske szalmát kihúztak a kévéből jobb irányba a szár felé, majd kötelet sodortak belőle, és összekötözték a zsúpkévényi mennyiséget. A kis kévét szárral lefelé megütögették, hogy egy vonalba kerüljenek a szalmavégek. Amikor végeztek az ütögetéssel, a gabonaszárat átfordítva, szárral befelé a ponyva szélére rakták a kévét.

Látszott, hogy nem először végzik együtt ezt a munkát. Összeszokott csapat volt az övék, égett a kezük alatt a munka. Néha-néha megpihenetek, kijöttek a vizesdézsákhoz elszívni egy cigarettát. Egyedül Rudi nem dohányzott közülük, Fekete Jani bátyám viszont bagózott. Munka közben is ott volt a szájában és rágta, mint manapság rágják a rágógumit. Olykor-olykor a sárgás levét egy sercintéssel a ponyván kívülre köpte. Méterekre tudott vele célozni. Bármikor, ha akarta, eltalálta vele a cipőm orrát. Nem örültem ennek, de nem is bosszantott. Kint a dézsánál szó nélkül lemostam. Így érte el, hogy jobban figyeljek rá. Ilyenkor sikerült elugranom a bagólé elöl.

Amíg az „öregek” kint dohányoztak, vizet ittak, majd felhajtottak egy-egy kupicával apám szilvóriumából, én meggyőztem Rudit, tanítson meg cséphadarózni. Kezembe adta saját cséphadaróját, megfogta a kezem és úgy helyezte rá a botra, ahogyan ő is tartani szokta. De nekem ez nem esett kézre, mivel én a balkezemmel szoktam irányítani a nyeles szerszámokat. Merthogy balkezesnek születtem. Gond nélkül átváltottunk balfogásra. Abban a ritmusban, amelyben az előbb csépeltek, a kezemmel együtt mozgatni kezdte a bot szárát. Szinte alig rántott rajta, csak kisebb csavarmozdulatot tett. A mozgó fej, a cséphadaró kisebb csapóbotja viszont felemelkedett, és balra megpördülve visszacsapódott a

ponyvára. Jó sokáig gyakoroltunk így közösen, csak aztán engedett a kezem és a bot szorításából. De a kezével továbbra is követte a ritmusomat, és csak akkor nyúlt vissza, amikor nagyobbat vagy kisebbet lendítettem a kelleténél. Olyankor kezével visszavitt a lendítés ritmusába. Néhány percnyi együtt-cséphadarózás után azon vettem észre magam, hogy egyedül mozgatom a szerszámot. Ettől annyira megijedtem, hogy egy nagyot rántva a boton, majdnem Rudit találtam fejen, aki elkapta a feléje repülő cséphadarófejet, és újraindított a szárcsapásban. Aznap még többször gyakoroltunk együtt. Hasonló gyakorlást igényelt, mint a horgászbottal bevetni a csalit a víz közepébe. A tapasztalatlan horgász horga is gyakran a saját fülébe akad. A cséphadaró nekem is okozott sérüléseket, amíg – évekkel később – valóban el nem sajátítottam a vele való helyes bánásmódot.

Ebédet anyám a nyári konyhában tálalt nekünk. Már a harangszó előtt feljött, hogy szemrevételezze a munka eredményét. Főleg a zsákok számára volt kíváncsi. A kazal felét már kicséphadarózták apámék, de csak két és fél zsák rozs volt az eredmény. Majd egy hektárnyi föld termése állt a csűrben. Nem volt nehéz kiszámítani, ha tudta az ember mennyi rozs fér egy méretes zsákba, hogy milyen volt a hektárhozam.

– Istenem, hát három mázsa termés sem lesz! – tört elő anyám szájából az elkeseredés hangja.

Szegény apám erre nem tudott mit mondani, végül Jani szomszéd szólalt meg.

– Nekünk még ennyi sem termett – mondta keserűen.

Fekete szomszéd ebéd után új bagócsomót tömött a szájába. Az asztalnál úgy helyezkedett, hogy a nyitott konyhaajtónál üljön. Illendőségből nem a döngölt nyári konyha talajára, hanem ki, az udvarra köpködött. Az volt a szokás nálunk, hogy ebéd után legalább egy órát pihentek a munkások. Ott, a nyári konyha karos padján ülve ejtőztek. Jani bácsi aznap elemében volt, humorosabbnál humorosabb rövid történetekkel szóraztatott bennünket. Igazi mesemondó volt, azon kívül, hogy a füveknek, fáknak ismerője, az embereknek és állatoknak pedig a doktora volt. Szájtátva hallgattam őt. A két bátyám, Vendel és Jenő rémtörténeteket szeretett volna tőle hallani. Akadt ezekből is bőven a tarsolyában. Úgy beszélt a szörnyekről, mint a legjobb ismerőseiről, mintha a velük átélt

kalandok tegnap történtek volna. Szó volt bűzös banyákról, ragyás boszorkákról, vérszomjas rablókról, emberevő farkasokról, rossz szellemekről, éjfélkor kopogtató, felébredő halottakról és még sorolhatnám. Sajnálom, hogy az évek során ezek az élvezetes történetek az én emlékezetemből is kikoptak.

Csak egyetlen történetét nem felejtettem el, bár nem éppen gyerekeknek való mese. Inkább a parasztdékameron lapjain lenne a helye. De ez is azt bizonyítja, hogy Fekete Jani bácsinak, ennek a jellemzően debrődi embernek, milyen gazdag volt a fantáziája. Jani bácsi fejében a történet a „Rézfa..ú bagoly” címmel szerepelt. Gyakran hallottam tőle máskor is. Egy daliáról szólt, akit a szerelme hűtlenségen kapott, és varázserejével bosszúból bagollyá változtatott. A bagoly nappal ott huhogott a debrődi erdőkben. Éjfélkor felszállt és a falu fölött körözött. Minden kéményre rászállt, és a hűtlen asszonyok sóhajait hallgatta. Csak a szerelem tüze égő menyecskék tudták őt ismét daliává változtatni, amit ő a kémény tején is megérezett. Egyetlen szárnysuhintással ott termet a hűtlenségre és szerelemre vágyakozó asszonyok ágyában. Daliává változott, és hajnalig kéjmámorban fürdette az epekedőt. Daliás, rézkeményességű volt a férfiasága. Az asszonyok a kéjtől örökre rabjai lettek. A gyönyör viszont csak kilenc hónapig tartott. Az asszonyok méhében a nász eredményeként bagolytojás növekedett. De mielőtt a tojást világra hozták volna, a dalia volt szerelme kígyóvá változott, és a tojást a hűtlen nők méhében felfalta. Így állt bosszút a dalia újabb hűtlenségén, és akadályozta meg, hogy gyerekei szülessenek.

– Ezért huhognak olyan keservesen a debrődi baglyok – fejezte be a pikáns történetet Jani bácsi.

Hogyan tovább?

A rozscsépléssel apámék korábban végeztek, mint számították. A szabadon maradt idejükben kitakarították maguk után a csűrt is. A kis zsúpkévék elraktározásában mi is segítettünk. Szárral lefelé raktuk őket egymás mellé a csűrnek erre a célra kialakított rekeszében, amely szél-deszkával volt elválasztva a szénatározótól. A kicséplelt rozst Rudi és Jó-

zsi, a két Fekete fiú hozta le a kamrába. Irigykedve néztem erejüket, ahogy két-két zsákot – mintegy 120 kilónyi terhet vittek egyszerre lefelé a dombon. Azt a fél zsákot, amely még a csűrben maradt, mi vittük le, Vendellel a szekérkénken.

A két szomszédfiú iparkodott haza, hogy otthon is elvégezzék a ház körüli teendőket mielőtt még a legelőkről megérkezik a tehéncsorda és a konda, azaz a disznócsorda. Anyám a nyári konyhában a kenyérsütéssel volt elfoglalva, de már a vacsora is ott rotyogott a tűzhelyen. A forró kemencétől elviselhetetlen forróság áradt, ezért kihoztuk az udvarra az asztalt és a két karos lócát. Anyánk kezünkbe adta a tányérokat meg az evőeszközöket, hogy segítsünk megtálalni. Apám és Fekete szomszéd a kinti asztalnál ültek le. Mi, hárman – a tálalás után – odatelepedtünk köréjük. Anyám egy kancsóban hideg vizet, szilvóriumot és poharakat tett az asztalra. Apám öntött maguknak a szilvóriumból, mi meg csak vizet töltöttünk magunknak.

A gyenge termés látványa elszomorította őket. Fekete szomszéd egyidős volt Dunay nagyapával, vele is gyakran dolgozott együtt, így aztán sok mindent tudott családunk gazdálkodásáról. Ismerte a földjeinket, a rétjeinket, sőt az úrbéri erdőket és földeket is. Tudta hol, mit érdemes vetni és termelni. Apámmal az aratás utáni szántás mikéntjéről már fent, a csűrben véleményt cseréltek. Arról is, hogy az őszi szántáshoz szükség lesz a traktorra, mert a száraz, agyagos debrődi földet ló vontatta ekével szinte lehetetlen lesz feltörni. Annyira nem ázott át a talaj, amennyire az agyagos föld kiszáradt. A legnagyobb gondjuk az volt, hogy ha beszolgáltatják az államnak azt, amit ez évben az állami helytartó – egy jászói szlovák férfi – kirótt rájuk, szinte semmi sem marad a kamrában.

– Miből fogunk élni? – kérdezte anyám többször is tőlük. Az reménytelennek látszott, hogy a szárazság miatt csökkentenék a „kontingenst”, azaz a kirótt beszolgáltatási mennyiségeket. Eddig, ha valamelyik gabonafajtából kevesebb termett, mint amennyit be kellett szolgáltatni, azt ki lehetett váltani más fajta kötelezettséggel. Például a búzát rozssal vagy az árpát zabbal. De a búzát már nem lehetett zabra vagy árpára váltani. Mert az egyik takarmány, a másik étkezési termék volt. Akkor nem nagyon értettem az egészből semmit, csak éreztem, hogy a szüleim gondja nem kicsi, nagyon is komoly. Anyánk bent, a konyhában hallgatta a férfiak

beszélgetését. Nem szólt bele a vitájukba, igyekezett a vacsorát megfőzni. Bentről székelykáposzta illata terjengett. Csak amikor a felszeletelt kenyeret az asztalra tette, állt meg a két férfi fölött.

– Ne feledkezz meg arról sem, hogy a mész meg a faszén is elfogyott – fordult apám felé. – Az istállókat fertőtleníteni kell, mindegyiket ki kell legalább kétszer meszelni. A gőz hajtotta traktorba pedig faszén kell. Venni nincs pénzünk – mondta határozott hangon, s egy pillanatra leült közénk, várva apám válaszát a kérdéseire. Amíg apám töprengett, Fekete szomszéd szólalt meg.

– Ebben talán tudunk segíteni. Apám megkönnyebbülve emelte fel a fejét.

– Hogyan? – szakadt ki torkán a várakozó kérdés.

– Ismerem a helyet, ahol apád a meszet és a szenet égetni szokta. A kemencéket pedig én is meg tudom rakni. Apádnak is én raktam. Ez a szakmám. Elfelejtetted, hogy ebből éltünk a háború előtt? – szegezte apámnak a kérdést. – A fiaim meg kitanulták mellettem a szakmát, nem kérek érte pénzt, megoldhatjuk fele-fele alapon. Te adod a fát, mi a munkát. A köveket meg ingyen felszedjük – kezdte ecsetelni apámnak a megoldást.

Apám anyámra nézett, akinek úgy tűnt, nincs ellenvetése. Fel is állt rögtön, indult be a konyhába. Így aztán apám válaszolt.

– Rendben van, szomszéd. Most már csak abban egyezünk meg, mikor és hol kezdünk neki a munkának.

Fekete szomszéd egy keveset töprengett, csak azután szólalt meg.

– Tartsunk előbb terepszemlét. Látnom kell, hogyan néz ki az a hely most. Csak utána tudunk a részletekről beszélni. Felőlem akár holnap is kimehetünk terepszemlére – mondta apámnak, aki rögtön szaván is fogta Jani bácsit. Majd felemelte a stampedlis poharát, és a hirtelen megkötött alkura koccintott Fekete szomszédval. Anyánk meg egy nagy fazékban kihozta a székelykáposztát. Knédlit vagy krumplit most nem volt ideje készíteni hozzá, ezért kenyérrel ettük. Hagytuk, hogy előbb a szomszéd, majd apánk szedjen. Megszoktam már, hogy az asztalnál mindig én szedhettem utoljára teli a tányérom. Sokszor csak a fazék aljáról jutott enni-való, amit aztán többnyire gyümölccsel pótoltam ki. Nem lázadoztam, hogy nekem kevés étel jut. Legfeljebb egy pofont kaptam volna, ha tilta-

kozom. Anyám ezúttal a Fekete fiúkra is számított, ezért aztán, amikor már én is jóllaktam, átküldött értük, hívjam meg őket is az asztalhoz. Miután ők is befejezték az evést, Jani bácsi előhozakodott nekik is a megalapodással, hogy meszet és szenet fogunk égetni az úrbéri erdőben. Az idősebb Józsi fiának nem tetszett a hely, mert úgy találta, messze van.

– Kő van elég a közeli Hecskén is, erdő is van közelebb – próbálta volna apját meggyőzni. Most már kezdett engem is érdekelni a dolog. Jani bácsi a kirágott bagóját új adagra cserélte, amit összecsomózva egy kis vászonzacskóban hordott magánál a lajbizsebében. Aztán hosszabb magyarázkodásba kezdett, amit csak sokkal később, idősebb koromban érttettem meg igazán, amikor magam is szembesültem ezzel a gonddal.

Debrődön sem lehetett minden sziklás részen tiszta mészkövet találni. A Hecskén például vassal és karbiddal kevert volt a kőzet. Nem véletlen, hogy a kövei közé gyakran becsapott a villám. Ha egy vihar jóságlegeltetés közben ott ért bennünket, futottunk is onnan, ahogyan csak tudtunk, be az akácerdő szélén fellelhető bodzabokrok alá. Gyakran láttunk közvetlen előttünk becsapódó kisüléseket. Még a megpörköldött kő vas- és karbidszagát is érezni lehetett. Az onnan kitermelt kövek építkezési anyagnak sem voltak jók, éppen a karbid miatt.

A karbid különleges tulajdonságát akkor ismertem meg, amikor Vendel a rozsnyói bányásziskolába járt, és hazahozta az ott kapott karbidlámpáját. Ez egy régi olajmécsesszerű lámpa volt, amelybe olaj helyett egy kisebb karbidkövet tettek. A karbidra vizet öntve acetiléngáz keletkezett, amit a mécses pipájánál meggyújtottunk. Vendel és diáktársai, ezzel ellenőrizték, hogy van-e sújtóléggáz a tárnában. Ha a karbidlámpa kialudt, baj volt. A sújtóléggáz kiszorította az oxigént a vájatból. Ilyenkor nem lehetett lángot gyújtani, és menekülniük kellett a tárnából szellősebb helyre vagy fel a felszínre. Jani bácsi, a szomszéd, akkor erről beszélt a fiainak és nekünk.

Később, amikor magam is építkezni kezdtem, egy nyugat-szlovákiai mészégetőből hozattunk meszet. Ez sem volt mentes a karbidtól. Boszantó gondot okozott a vakolás utáni meszeléskor. A benne maradt karbidszemcsék ugyanis a víz hatására a falban acetiléngázzá alakultak, és a homokkal együtt lerobbantak a falról. Festés után a simára csiszolt vakolat úgy nézett ki, mintha sörétes puskával lövöldöztek volna rá. Csupa

lyuk volt. Újra kellett pucolni más mésszel minden falat. Mondanom sem kell: a dupla munka miatt sűrűn szitkozódunk. Jani bácsi már akkor ismerte ezt a gondot, ezért ragaszkodott a terepszemléhez, hogy az úrbéri erdőben megtalálja azt a helyet, ahol valamikor tiszta mészkövet lehetett kitermelni.

Segíts magadon

Gyerekkoromban szüleimtől leggyakrabban azt a közmondást hallottam, hogy „Segíts magadon, az Isten is megsegít”. Anyám és apám ennek szellemében kezdett el ügyködni, hogy a ránk zúdult bajokból kiutat találjon. Később az is beigazolódtott, ha az ember türelmesen keres, akkor talál megoldást.

Másnap reggel a falusi „kisbíró” járta az utcákat, és a dobolás után hirdetésekkel olvasott fel, amelyeket többnyire anyám hallgatott meg. Kezdetben ugyanis csak szlovákul hirdettek a faluban, amit a családból egyedül anyám értett, mivel ő járt szlovák iskolába. A falu lakosai persze felzúdultak ezen. A nemzeti bizottság titkára – az akkori faluvezető – apám unokabátyja, Dunay Pál nagybácsim volt. A jegyzői tisztet, az állami megbízott szerepét a már említett jászói szlovák férfi töltötte be, akinek a nevére már nem emlékszem. De magyarul ő is beszélt. Ezért aztán később, hogy elkerüljék az emberekkel az összeütközést, a kisbíró a kötelező hirdetéseknek csak a „címét” mondta szlovákul, a tartalmát már magyarul olvasta fel.

A hirdetésekben aznap a kötelező beszolgáltatások időpontjáról – amikor a beszédők autóval járták a falut –, az iskolakezdséről és újdonságként a szlovák óvoda megnyitásáról szóltak. Ez utóbbival kapcsolatban elhangzott, hogy minden gyereket, aki betöltötte a harmadik életévét a szülők kötelesek beíratni az óvodába. A családukbán ez Vendelt érintette. A dobolásra a falu szlovák tanítója, Jabloniczky úr is kijött a tanítói lakásból, s ahogy meglátta anyámat, átballagott hozzá. Szlovákul beszélgettek, bár ő is tudott magyarul, hiszen magyar faluból, Somodiból származott. Láttam, hogy anyám nagyon bólogat és „ánoz”. Csak miután bejött az udvarba mondta el nekünk, mit is akart tőle a „pán učitel”, mert

így hívatta magát a tanító úr, és nem szerette, ha magyarul szólítják meg. A tanító úr kosztot kért anyámtól szeptember elsejétől, az iskolakezdéstől. Anyám elvállalta a munkát, és remélte, hogy nem okozunk neki gondot, hogy illendően és tisztelettel viselkedünk majd, amikor itt lesz nálunk a tanító úr. Minden hétköznapi, reggel, délben és este.

Apám már a dobolás idején felhámozta a lovakat, és kivezette őket a szekérhez. Amint észrevettem, futottam, hogy segítsék neki befogni. Leszedtem a hámra tekert láncot, amivel a vontatófához lehetett a lovakat kötni, a láncra már hurkot is tudtam vetni. Ha nagyon elől állt a ló, és nem ért el a lánc a fához, rángatni kellett a láncot, és a „curikk” szóval kérni a lovat, hogy tolasson hátra. Mindkét ló hallgatott már rám is. De csak a külső láncokat mertem bekötni, a belső láncért féltem a ló fara mögött a vontatórúdhoz menni. Inkább csak néztem, hogyan csinálja apám. Néhányat rácsapott a ló hátsófelére, mire az kifarolt és beengedte őt, hogy a másik láncot is a vontatófára tudja hurkolni. Máshol horgokra akasztották a vontatóláncot. Nálunk biztonsági okokból – a hegyek és dombok miatt – ez nem volt divat. Néha, hosszas fékezésnél így is kilapultak a hurkolt láncok. Amíg segédkeztem apámnak, arra kértem, hogy vigyen ki engem is az erdőbe, de ő anyámhoz küldött, hogy tőle kérjek engedélyt, amit szerencsére ezúttal meg is kaptam.

– De Jenő és Vendel nem mehet veletek, mert ruhapróba lesz – intett felénk anyám.

Én meg végtelenül boldog voltam, hogy csak egyedül megyek apámmal és Fekete szomszéddal. Befutottam a kamrába egy utazótarisznyáért, a konyhában egy nagy szelet kenyeret, a kamrában korai almát, piros ringlószilvát, búzával érő körtét és egy darab szalonnát csomagoltam magamnak. Megkerestem a Gandhitól kapott halacszkabicskámat is, és titokban, rongyokba csavarva a pisztolyomat is a tarisznyába tettem. Gondoltam nagy bátran, hátha még a banderovcok ott kószálnak az erdőben. Amikor Vendel észrevette a tömött tarisznyámat, odaszólt Jenőnek.

– Nézd csak, hogy félti a hasát!

Apám a szénatartóból egy korcos szénát dobott fel a szekérre. Amikor észrevette, hogy ott állok mellette, rám szólt.

– Nosza, ugorj fel, és ülj a szénára!

Nem kellett kétszer mondania. A tarisznyámat a széna alá dugtam.

Apám még megállt a Fekete szomszéd háza előtt, aki már várt bennünket. Csak a kőműves kalapácsát hozta magával. Felnyújtotta nekem, hogy tegyem a széna alá, ne zörögjön a szekéralján. Ahogy a szomszéd felült apám mellé a bakra, apám egy „gyí” szóval rántott egyet a lovak gyeplőjén, pattintott egyet az ostorával, mire a lovak galoppban megindultak le a falun a Szent László forrás felé. Az út csak úgy porzott utánunk. Apám csak akkor fogta vissza a lovakat, amikor a faluból kifelé egy emelkedőhöz értünk. Majd következtek a falu nyugati oldalán elterülő dombos mezők. Amikor beértünk a tisztás alatti Bakócz erdő fái közé, megcsapott az erdő számócaillatú hűs levegője. Ez az az érzés, amely miatt ma is viszszavágyom a falumba. A madárdal, a friss levegő balzsamként járta át az ember testét, s megnyugtató, kellemes bódulatban terelte gondolatait az élet örömei és szépségei felé, feledtetve a keserűségeket. Az út mellett feltűnt a Bakócz-patak csörgedező, kristálytishta vize. Kedvem lett volna leugrani a szekérről és hörpinteni belőle. Egy kicsit feljebb, ahol kövekből és homokból épített kis gáttal felduzzasztották a patakocskát, apám megállt a szekérrel. Leszállt és kioldotta a lovak zabláját. Azok irányítás nélkül lassan a vízhez húzták a szekeret.

– Ugorj le, és tekerd be a féket! – szólt rám apám.

Én rögvest leugortam, és addig tekertem a kis kart, amíg a láncokon lógó fékfa a kerekre nem szorult. A lovak, ahogy megéreztek, hogy nem kell tartani a szekeret, boldog prüsszköléssel a víz szürcsölésébe kezdtek. Én meg, egy kicsit feljebb tőlük a patakban megmostam a kezeimet meg az arcomat. A víz nagyon hideg volt, nem mertem belőle inni. Levettem a cipőmet meg a zoknimat és beleléptem. Sétáltam benne tovább, felfelé a forrás felé. Nem sokára megláttam a sziklát, amely alól a víz előbújt. Körülötte buja, élénkzöld növényzet és rengeteg virág nyílt. Méhek, darazsak, szöcskék, mindenféle szárnyas rovar röpködött fölötte. Egy vízből kiálló kővön kis fémbögre volt. Kiöblítettem, majd lassan inni kezdtem a hűs forrás vizét. Ettől jobb, szomjat oltóbb italt azóta sem ittam.

Itatás után a szekérrel maradtunk a forrás irányában, amíg el nem értük a Szent László tisztás északkeleti sarkát. A tisztáson nyugatnak folytatattuk tovább az utunkat. Úgy a felénél találtunk egy erdei utat északnak. Jani bácsi szólt, hogy menjünk be az erdőbe. Hatalmas, derékvastag-

ságú tölgyek és kemény, öles bükkfák szegélyezték az utat. Messze be lehetett látni a fák közé, aljnövényzet, bokrok csak itt-ott fordultak elő. A mészkősziklák között feltűntek az első avar lepte gödrök.

– Itt vagyunk – állította meg apámat Fekete szomszéd. – Fordulj meg a fák között, azon a tiszta részen! – mutatott egy gödör melletti részre, ahol látszott, hogy a szekerek fordulásának megkönnyítésére irtották ki a fákat. Miután megfordultunk, leszálltam a szekérről és kérés nélkül betekertem a szekér fékjét. Körülnézve már látszott, valaha itt sok meszet égethettek. Szinte lépésenként követték egymást a gödrök. Voltak olyan mélyedések is, ahol az avar alatt korom és széndarabkák jelezték, ott faszemet égettek. Apám meghatódva állt meg egy-egy gödörnél. Éreztem, hogy korán elvesztett apjára, a nagyapámra gondol, akinek a lábnyomai valahol itt vannak az avar alatt. A szélben sóhajtozó, olykor meg-megrecsenve hajladozó fák róla suttogtak nekünk.

Jani bácsi előkereste a kalapácsot, és kopogtatni kezdte a köveket. Néhol egész sziklatömbök, földből kiálló bálványok néztek le ránk. A szomszéd előbb a kalapács hegyes végével megkarcolta a mohás követ, majd leütött róla egy-egy kis darabot. Vizsgálta, figyelmesen nézegette a letört darabka friss oldalát. Az egyiket a tenyerében szétzúzta. Nem maradt benne más, csak egy fehér porkupac. Megállt, apámra nézett, majd megszólalt.

– Ez itt jó lesz. Kő és fa is van bőven.

Körbenézett, majd az út melletti vastag bükkfához lépett, és jól látható helyen a kalapács élével megjelölte. Én is körülnéztem, de engem inkább a gombák és a virágok izgattak. Az egyik gödörnél egész raj gomba volt, mint sárga virágkelyhek, kicsik és nagyok, „hívogattak”, hogy szedjem fel őket. Jani bácsihoz futva mutattam neki a legszebb példányt. Már messziről felismerte.

– Szedd csak le – mondta –, ez csirkegomba! Odajött velem a gombarájhoz.

– Látod, hogyan helyezkednek el a kiscombok a nagyokhoz viszonyítva? Mint a kiscsirkék a tyúk körül. Ez a legfinomabb gomba, ami errefelé terem. Vidd haza anyádnak, örülni fog neki! – biztatott. Nem volt nálam kosár, a tarisznyámat meg féltem kiönteni, ezért az ingemet vetettem le, és a belső felébe kezdtem gyűjteni a gombákat. Nagyon sok ös-

szegyűlt, mert amikor felnéztem, távolabb mindig újabb és újabb csirke-gombarajt láttam. Több kilónyi is összeszedtem, amikor apám rám szólt:

– Gyere, fiam, indulunk haza!

Feketelistán

Útban hazafelé az erdőből egy rövid időre megálltunk a Szent László forrásnál. Valamennyien szomjasak voltunk. Amíg apám és a szomszéd bagóztak, én körülnéztem a templomrom megmaradt falai között. Csak nehezen lehetett bejutni a fal mögötti templomrészbe, mert a falon kívül a csipkebokor, vadszeder, bodza, csalán, kökény és egyéb aljnővényzet szinte áthatolhatatlan gátat alkotott körülötte. A forrástól vissza a faluba egy rövidebb, de meredekebb úton mentünk. A lejtő tetején apám megállt és behúzta a fékfát, amit csak a mezőkre kiérve engedett ki. Nyikorogva, de biztonságosan ereszkedtünk le a lankásabb területre. Hazaérve, anyám valóban megörült a csirkegombának.

– Érdekes volt téged elengedni – dicsért meg.

A szobában, ahol a varrógépe állt, mindenütt szétterített ingek, nadrágok, alsóneműk heverték. Anyámnak a nyakában lógott a centimétere, kezében olló volt, anyagot szabott ki egy papírból kivágott szabásminta alapján. A mintát még Vera nénémmel készítették Jenőről.

Az egyik ágyon a nekem kikészített holmik voltak. Rám szólt, hogy mosakodjak meg, a gombát tegyem egy öblös tálba, majd öntsek rá hideg vizet.

– Ha elvégezted, gyere vissza ruhát próbálni! – szólt utánam.

Dolgom végeztével kellenlenül mentem be hozzá. Nem tudtam palástolni, nem tetszik, hogy mindig csak Vendel vagy Jenő használt ruháit kapom. Nekem soha nem varr új inget vagy nadrágot. Az alsóneműről nem is beszélve. Anyám észrevette morcosságomat. Mielőtt bármit kérdezhettem volna, rám szólt.

– Örülj, hogy egyáltalán ilyen ruhát magadra vehetsz. Nézd meg, mások hogyan járnak! A sok lyuktól kilóg a fenekük a gatyából. Vagy rád is lyukas, foltos nadrágot adjak? – támadt nekem.

– Egyszer már én is szeretnék új ruhát kapni. Mindig csak használ-

takban járok, és azok is nagyok rám. Lógnak rajtam, mint a mákban a madárijesztőn – próbáltam érvelni.

– Erről ne is álmodj, s főleg most ne! Ha nem tetszik, nem kell felpróbálnod. De úgyis ezekben fogsz járni. Ha nem akarod felpróbálni őket, akkor kifelé, eredj a dologra! – mondta, és szinte kizavart a szobából.

Keserű szájjal kullogtam ki a konyhába. Egy ideig nem mertem az udvaron mutatkozni, megvártam, amíg lehiggadok. Utána kimentem a patakpartra, ahol a szomszéd gyerekek fürödtek. Alsógatyára vetkőztem, és bementem én is hozzájuk lubickolni. Hamar elfelejtettem a használt ruhák miatti sérelmemet.

A gombavacsora után látogató jött hozzánk, anyám barátnője, Márta néni. Kevés bizalmas barátnője volt anyámnak. Nem szívesen osztotta meg gondjait a deprődi hasonló korú asszonyokkal. Irigyelték, hogy apánk őt hozta a „gazdag” portára, amikor a faluban is volt kedvese. Anyámmal éreztették is, hogy „elcsábította” apámat. Az igazság viszont az volt, hogy akkortájt nem szerelemből házasodtak a fiatalok, hanem a földeket párosították. Nem az egymáshoz illő embereket, hanem a gazdaságokat házasították össze. Apám anyámmal Anna nővére esküvőjén ismerkedett meg Újfaluban. Az érdekelt komaasszonyok már az esküvő napján „összeboronálták” őket. Ügyes, meggyőző érvekkel a fiatalokat is rábeszéltek a frigyre. Néhány hónap múlva már háztűznézőben jártak a szülők. Apám apját – az akkori szokás szerint – a kovácsmesterséget űző Varró sógor, apám legidősebb nővérének férje helyettesítette a lánykérésen. 1938. október 10-én házasodtak össze.

Visszatérve Márta nénihez, csak azért volt anyám barátnője, mert ő is „idegen” volt a faluban. Hetényen laktak, és amikor az apja a hadseregtől leszerelt – akkori szóhasználat szerint B listára került –, ahol kapitányi rangban szolgált, Debrődön vettek házat. Ragadványnevéen ezért Kapitány Mártának hívták a falusiak. Az apja szlovák származású volt, és a kommunistákkal rokonszenvezett. Márta néni is az ő listájukon jutott be a Debrődi Nemzeti Bizottságba, a falu előljárói közé. Mi, gyerekek már sejtettük, ha Márta néni ilyen későn jön hozzánk, annak komoly oka lehet. Főleg, hogy nem a nyári konyhában, hanem a szobában ültek le beszélgetni, és minket anyánk kitessékelt az udvarra. Apám nem volt odahaza, lement keresztapámhoz a traktor, vagyis az őszi szántás ügyében.

Mivel az erdőből útban hazafelé megegyezett Fekete szomszédával, hogy az ő földjeit is felszántják a traktorral, és Fekete faszénnel fizet majd az elvégzett munkáért keresztapámnak.

Apám, ha kimozdult az udvarból, akkor a kocsmát is útba szokta ejteni, ami nagyon nem tetszett anyámnak. Ha időben nem volt otthon, akkor Jenőnek és Vendelnek kellett utána mennie, és „hazahoznia” őt. Pedig nem volt erőszakos, ha ivott. Csak szeretett az emberek között lenni, véleményt cserélni gazdasági és politikai kérdésekről. Anyám meg éppen a politikai nézetei és öntudatos magyarsága miatt féltette. Ebben az időben elég volt egy gyanús fél mondat is ahhoz, hogy az ember egyszer csak a cseh Szudéta-vidéken találja magát. Debrődről már kitelepítettek oda egy családot, a község háború alatti előjáróját, Csizmárékat. Amióta apám hazajött, anyám folyton ettől rettegett.

Anyám alig tíz percet beszélt Márta néniével, amikor kijött a szobából. Pattogó, parancsoló hangon riasztotta Jenőt és Vendelt, hogy keressek meg apánkat, és azonnal jöjjen haza. Gyerekésszel is felfogtam, hogy baj van, ha ez ennyire sürgős. Márta néni megvárta, amíg apám hazaér. Bezárták a szobaajtót, úgy beszéltek, vitáztak bent együtt. Anyám nagyon fel volt paprikázva. A kihallatszó szavakból én nem sokat értettem, Jenőt meg hiába kérdeztem, csak rám rivallt.

– Öcskös, jobb, ha nem tudod!

Nagyon megijedtem ettől, nem ok nélkül. Márta néni csak egy jó óráshoz vitatkozás után búcsúzott el. Miután elment, anyám a tanítói lakásba, Jabloniczky tanító úr után ment, apám meg a szomszédhoz, Feketéhez kopogott be. Elmenet anyánk még ránk parancsolt, hogy maradjunk otthon, és ki ne mozduljunk az udvarból. Érződött a levegőben az újabb családi vihar. Én nem értettem semmit, Jenő és Vendel meg bölcsen hallgatott.

Anyám még éjjel is vitatkozott apámmal. Olyan hangosak voltak, hogy mi sem tudtunk tőlük aludni. Hajnal felé anyám aztán ezzel zárta le a vitát:

– Vagy azt teszed, amit mondok, vagy reggel fogom a gyerekeket, és visszaköltözünk Makrancra!

Nem tudom a szüleim mennyit aludtak akkor éjjel, de mi nem sokat. Reggel azonban már a szokott időben fent voltak. Fáradtan, idegesen dolgoztak, behallatszott a hálószobába is, minden zörgött, csattogott a kony-

hában és az udvaron is. Felkeltünk hát mi is. Se anyánk, se apánk nem szólt hozzánk, hiába köszöntünk és kérdeztük őket. Csendben megreggeliztünk, és „felszívódtunk” az udvaron. Én a fáskamrában húztam meg magam, és a kicsi baltácskámmal próbáltam gyújtóst hasogatni. De a munka sem ment. Sőt, egy óvatlanság miatt majdnem az ujjam vágtam le. Vértett nagyon, de nem mertem szólani senkinek. Apám vesszőőjtásnál használt hársfaháncsával kötöztem be a sebemet.

Apám és anyám a jószágok ellátása után ünneplőbe öltözött. Apám szekérbe fogta a lovakat, szénát és zabot pakolt számukra, amiből hosszabb útra következtettünk. A szekérrel a konyhaajtó előtt állva várta meg, amíg anyánk is elkészült. Anyám, amikor bent öltözött, behívta magához Jenőt. Kiosztotta az egész napi tennivalókra szóló parancsot. Utána az utazókosarával – amelybe élelmet és innivalót pakolt – felült apám mellé a bakra. Jenő és Vendel csukta be utánuk a kaput. Még látták, hogy a szekérrel megálltak a tanítói lakás előtt, és hogy Jabloniczky is velük tartott. Én nem mertem előjönni a fáskamrából. Csak feltételeztük, mivel Szepsi felé mentek, és Márta néni arrafelé lakott a falu végén, hogy ő is csatlakozott hozzájuk. Erre utalt az is, hogy apánk a szekér közepére feltette a másik karos szekérülést is, amelyet csak búcsúba vagy vásárra menet szoktunk használni. Indulás előtt erre is és a bakra is tiszta pokrócot terített.

Amikor magunkra maradtuk beültünk a nyári konyhába. Vendel és Jenő is kétségbe voltak esve. Jenő a félelmünkre még rátett egy lapáttal. Elárulta, amit tudott. Aput valaki feljelentette Szepsiben a járási bíróságon, mert a szlovák iskolák miatt szidta az új rendszert.

– Apánkat valószínűleg elviszik Csehországba, kényszermunkára – tette még hozzá, hogy még jobban megrémísszen bennünket.

Egész nap alig ettem valamit, csak ténferegtem az udvaron. Semmihez sem volt kedvem. Jenő felfedezte az ujjamon a kötést. Ez alkalommal nem volt kegyetlen hozzám. Előszedte a konyhaszekrényből a sebfertőtlenítőt és a kötszereket, gondosan kimosta és fertőtlenítette a sebemet, majd bekötözte. Nem mertem a véres sebemre nézni, mert rosszul lettem volna.

– Ne félj, öcskös, az ujjad megmarad, csak a csontig hatolt a balta!– nyugtatott meg.

A seb is fájt, de jobban fájt a hír, amit Jenő mondott. Az, hogy újra

elveszíthetjük apánkat. Mindhárman gyötrődve vártuk haza szüleinket. Amikor meghallottuk a kocsizörgést, futottunk eléjük. Ahogy kinyitottam a kaput, rögtön az arcukat fürkésztem. Nyugodtabbnak, felszabadultabbnak látszottak. Egy kicsit én is megnyugodtam. Arról viszont, hogy mi történt Szepsiben, egy szót sem szóltak. Anyám csak annyit mondott Jenőnek: „Megnyugodhatsz, apádat nem viszik el”.

Anyám egészen apám haláláig magában hordozta titkát, semmit nem árult el az aznap történeteiről. Már Vendel bátyám gondozta, és nem lakott Debrődön, amikor végre elárulta, ki és miért jelentette fel apánkat 1947 nyarán. Meglepődtem, mert álomban sem gondoltam volna, hogy a családukon belül volt a feljelentő, és nem valamelyik szlovák nemzetiségű debreceni polgár volt az, mint azt sokáig gondoltuk. Azt viszont nem volt hajlandó elárulni, hogy mi volt annak az ára, hogy apánkat végül mégsem vitték el kényszermunkára.

Most azonban már tudom. Nemrégiben régi iratok után kutatva jelentéktelen marhalevelek és régi bizonyítványok közé rejtve két okmányt találtam. Bár csak 1948-ban készült másolatok voltak, de bizonyítják, anyám arra kényszerítette apámat, hogy lengyel származására való tekintettel „visszaminősítse” magát szlávnak, pontosabban szlováknak. Az az egy nagyon ellenszenves kifejezéssel szólva: reszlovakizáljon. Apám nézeteit ismerve, anyám és a hatalom talán a legnagyobb bűnre kényszerítette, amit maga ellen elkövethetett, s amit haláláig magának sem tudott megbocsátani. Hogy a „megbízhatóságáról”, miért készült másolat 1948. december 7-én, az már egy másik történet. Ismerve apám szókimondását és a volt kommunista hatalom kulákkellenességét, ezt sem nehéz kitalálni.

Felkészülés a szénégetésre

A megtalált iratok tükrében most már más szemmel látom apám önpusztító viselkedését, a munkamániáját. Főleg azt, hogy az udvar és a földjei csendes magányában, miért zárkózott el a külvilágtól. Már nem érdekelték annyira a közügyek. Pedig a helyi Úrbéres Gazdakör pénztárosa volt. Nyilvános rendezvényekre csak akkor ment, ha anyám ráparan-

csolt, hogy most ott kell lennie. Anyánk a család ügyeinek intézését teljesen kisajátította. Apánkra már szinte semmit nem bízott. Ha mégis, akkor részletekre menően ellenőrizte, kivallatta, mit hogyan végzett el. Kínosan ügyelt mindenre, ami körül apánk ügyködött. Igazán csak akkor volt nyugodt, ha az udvarban bezárva tudta őt. Hiába lázadt fel szegény olykor-olykor, anyánk mindig talált valamilyen okot vagy ürügyet, és szinte megfosztotta az önrendelkezésétől. Sajnálattal néztük, ahogyan anyánk papucsá alá került. Talán emiatt is és persze, a szerénységéért meg az emberségéért rajongva szerettük, és gyakran ki is mutattuk iránta érzett szeretetünket. Ez sokszor fel is bősztette anyánkat. Féltékeny volt rá. Főleg, ha látta, hogy csüngünk rajta, és ölelgetjük, csókolgatjuk, őt viszont nem. Persze, ezért is apánkat büntette, és mindig megtalálta a módját, hogy szinte azonnal, valamilyen más okból kifolyólag meggyötörje.

Apám, ahogy hazajöttek Szepsiből, nekilátott nagyapa szénés mészégető szerszámainak összegyűjtésébe, amiben mi is a segítségére siettünk. Az istálló elé hordtuk a fészerben, padláson és az udvar minden zegzugában fellelhető eszközöket és szerszámokat. Rengeteg mindenre volt szükség a szén- és mészégetéshez: öt- és tízkilós pörölyökre, szikla pattintásához használatos eszközökre, többfajta és különböző hosszúságú vésőkre, vasékekre, illetve többfajta keményfából készült faékekre, hosszú kő- és földfúróra és még sorolhatnám. Még az összecukható tábori ágyakat is elő kellett keresnünk, amelyeket még a németek hagytak nálunk. De már csak kettőt találtunk belőlük, pedig anyánk szentül állította, hogy öt darab volt, merthogy annyian voltak elszállásolva az istállónkban. A többi valaki elvitte vagy ellopta. Jenő persze rögtön a debrődi betyárt, Gandhit gyanúsította. Azt mondta, neki a környéken több búvóhelye is van, ahol az éjszakáit tölti, s ott bizony szükség van erre. Mint később kiderült, most az egyszer nem tévedett.

Gyúlt hát a sok szerszám, többről magam sem tudtam, mire használják. Amíg mi a szerszámok után kutattunk, apánk felrakta és rögzítette a szekéren az oldaldeszákat, amelyek a szekér elején és hátulján zsilipszerűen zárhatóak voltak. De szükség volt a vizesdézsákra is, egy kanna fáradtolajra, különböző méretű és formájú fejszére, baltára, fűrészre. Egy hosszú, kétméteres, nagyfogú lombfűrész is az istálló elé hoztunk. Enélkül nem tudtuk volna kivágni és feldarabolni a hatalmas bükk- és

tölgyfákat. Apánk szalmát tett a zárt szekérderékba, mi meg elkezdünk felpakolni a „gyűjteményt”. Előbb a két százliteres dézsát, beléje az apró, mellé meg a hosszabbnyelű szerszámokat raktuk. Még nem végeztünk, amikor átjött Fekete szomszéd is. Szemre vette a dolgainkat s még néhány szerszámot felrakatott velünk a szekérre. Irtókapát, többféle csákányt, lyukmélyítő keskeny taposó ásót stb. Apám a kapához, ásóhoz, fejszéhez meg a lapátokhoz pótnyeleket is felrakott, mert ezek törtek a leggyakrabban. Amikor a szomszédokkal úgy gondolták, hogy a szekéren már minden fent van, amire szükségünk lehet, leültek bagózni a fáskamra két fahasogató tőkéjére. Mi is körük telepedtünk. Ki hol talált magának helyet a fahasábokon. Közben a munka folyamatáról kezdtek beszélgetni. Arról, mivel kell majd kezdeni, illetve hogyan folytatni a szénégető munkát. Mire kell számítani a fa bekészítésénél s a kemencék építésénél. A mészkemence helyét azalatt kell megépíteni, amíg a szénégetőben a szemet égetik. A mész kő kiégetéséhez használják majd fel a fák kisebb gallyait. Meg kellett szervezni a több hetes kint tartózkodást is. Ehhez egy négyszemélyes kunyhóra, ágyakra, takarókra, élelmiszerre és tűzhelyre is szükség volt. Anyánk sem akart kimaradni a tanácskozásból, kijött hát hozzánk. Az egész csapat napi egy meleg étellel való ellátását, az ebédet magára vállalta.

– Ha megkezdődik az iskola és az óvoda, akkor majd Béla lesz segítségemre az ételhordásban. Egy kanna levest a kezében és egy kenyeret a hátán már ő is elbír cipelni – nézett rám. – Én meg a batyuban az ebédet viszem – oldotta meg a meleg étellel való ellátás kérdését anyám. – A reggelit meg a vacsorát megoldjátok magatok a kivitt elemőzsiából. Szalonna, kolbász, sódar, tojás, zsír, hagyma van elég. Az a kunyhóban egy nagyobb ládába zárva eláll, nem romlik meg – fejezte be anyám az ellátás megtervezését. Fekete szomszéd sercintett néhányat a beállt csendben, majd átvette a szót.

– Azt hiszem, mindent megbeszéltünk. Ami még időközben előjön, azt majd odakint tisztázzuk, s ha valamire még szükségünk lenne, azt majd kihozzatok ti vagy bejövünk érte mi a faluba szekérrel – zárta le a beszélgetést a szomszéd és felállt. Majd elköszönt és elindult, hogy a két fiával együtt ők is bekészítsék a szerszámokat. Mi is bementünk a nyári konyhába vacsorázni. De hiába vártuk, hogy a Szepsiben történt esemé-

nyekről a vacsoránál valamit mondanak majd a szüleink, egyikük sem szólt egy szót sem. A vacsora alatt igyekeztek a napi dolgokra terelni a szót, utána meg anyám kiosztotta a szokásos parancsait. Jenőnek az iskolatáskáját kellett előkészítenie, megfaragnia a ceruzáit, megtöltenie a tol-lát tintával, a még üresen maradt füzeteit pedig az asztalfiókba kellett ké-szítenie. Persze, a fiókjait előbb ki kellett takarítania, és a felesleges hol-mikat onnan, főleg a papírlapokat a tűzhely fászládájába kellett raknia, mi-vel az jó lesz még a tűzgyújtáshoz. Vendelt a ruhásszekrényeink kitaka-rításával bízta meg anyánk. Engem meg a fáskamrába küldött gyújtósért és fáért.

– Ha végeztetek, akkor mosakodás és alvás! – szólt még utánunk, amikor felálltunk és megindultunk a dolgunkra.

Tovább ők sem beszélgettek. Apám kijött a nyári konyhából, és leült a tornác karos padjára. Ez volt a kedvenc helye, cigarettafüstbe burko-lódzva itt szokott pihenni és elmélkedni. A pad több rétegben anyám szőtte pokrócokkal volt leterítve. Megesett, hogy estefelé a lefekvésre vá-rakozva apám a fáradtságtól ülve elszundított rajta. Ilyenkor anyámnak kellett rászólnia, hogy feküdjön le az ágyába. Ezen az estén is így történt. Apám szó nélkül követte anyámat a hálószobába. Látszott rajta, hogy ha-lálosan fáradt, végtelenül kimerült. Szinte azonnal elaludt. Most, lassan 64 év távlatából is csak szomorúsággal tudok ezekre a napokra visszaem-lékezni. Újra magam előtt látom, mennyire megviselte apámat fizikailag és lelkileg is az a számára kínterhes és megalázó két nap.

Az erdő tisztelete

1947. augusztus végén Fekete szomszédal együtt családunk a debrődi erdőben, a Szent László forrást övező tisztás északi részében ké-szült a szén- és mészégetésre. Az úrbéri erdő – akárcsak a tisztás – a fa-lutól nyugatra van, és a terület közepétől fokozatosan emelkedik. Az emelkedőt az erdőben olykor meredek sziklafalak törik meg, amelyekből mészkőbálványok meredeznek az égnek. Egy ilyen meredek, nyugatról védett területen lelt régi mész- és szénégető gödrot – amelyet még apai nagyapám ásott – nézett ki számunkra Fekete Jani bátyám. A szomszéd

és két fia már másnap – amikor apám anyámmal és két tanúval egyetemben a Szepsi Járási Bíróságra volt beidézve az új csehszlovák állam gyalázásának vádjával – kimentek az erdőbe, hogy kitisztítsák és kimélyítsék a két kemence helyét. Apám Jenővel meg az összegyűjtött szerszámokkal csak másnap csatlakoztak hozzájuk. Amíg elvoltak, mi, Vendel bátyámmal helyettesítettük őket a ház körüli munkákban. Anyánk pluszmunkaként – hogy mi is gyakoroljuk a gallynyesést – kiküldött a csúrhöz a vihar által kettészelt cseresznyefa letört ágainak eltakarítására.

A nagyobb gallyakat meg kellett tisztítani a kisebb hajtásoktól, majd külön rakásba rakni. A kisebb gallyakat egy ölnyi mennyiségben külön-külön össze kellett kötöznünk. Vendel végezte a nyesést, én húzogattam és raktam egy rakásba a nagyobb ágakat, és közösen kötöztük össze a venyige nagyságú kis gallyakat. Anyánk kenyér- és kalácssütéskor ezekkel a kiszáritott gallykötegekkel fűtötte ki a kemencét. A csűr előtt ott volt velem a baltácskám is, de Vendi nem engedte meg nekem a gallynyesést. Csak mutogatta, hogy mi a munka titka. Hogyan kell a sűrűn benőtt nagyobb gallyakat ügyesen és biztonságosan lenyesni. Amikor már úgy érezte, hogy eleget láttam, kiválasztott egy kisebb és egyenesebb gallyat, kezembe adta a kisbaltám, és a baltán levő kezemet fogva nyesnem kellett. A gond megint az volt, hogy nekem a biztosabb kezem a bal volt. Vendel viszont a bal kezében nem tudta a fejszét tartani, s nem volt olyan elnéző velem, mint Fekete Rudi, amikor cséphadarózni tanított. Arra kényszerített, hogy a baltát a jobb kezemmel fogjam meg, és a bal kezemben tartsam a nyesésre felvett gallyat. Majd a levágott részt a testemtől elrepítve találjam el a kigallyak tövét. Néhány sikertelen próbálkozás után megunt, és lemondott a tanításomról. Idegesítette, hogy egy baloggal van dolga, aki mindent „fordítva” akar elvégezni. Este Jenő hullafáradtan ért haza. Anyám először őt faggatta ki arról, min dolgoztak az erdőben apámmal, és mennyi munkát végeztek. Mint kiderült, egyelőre csak a kunyhó készítéséhez szükséges fenyőfákat vágták ki, nyesték le és darabolták fel a szükséges hosszra. Kint ő volt a „gallykötöző”, igaz, az ölnyi mennyiségeket nem kellett összekötöznie, csak két karó közé raknia, közel a kemencegödrökhöz. Minden újabb ölnél meg kellett taposni a karók közé tett gallyakat, hogy minél nagyobb mennyiség férjen oda. Fekete szomszéd a két fiával a kunyhót építette. Jenő szerint, a „kaliba”

faváza már áll, amit a meredek sziklafal alatt, szinte a falnak támasztva a földbe süllyesztettek.

Apám, ahogy kifogta a lovakat, sokáig nem jött be a házba. Kimentem hozzá az udvarra. Deszkákat szedett fel és csúsztatta le a fatartó mesztergerendáiról. Fönt állt a nyitott padlástérben a deszkákon, és maga mellől szedte fel azokat. Próbáltam segíteni neki, de inkább csak gátoltam a munkában. Mégsem szólt rám, csak arra figyelmeztetett, hogy ügyeljek a deszka szálkáira, mivel azok még nincsenek meggyalulva. Türelmesen hagyta, hogy megfogjam a lenyújtott deszka végét, s addig húzzam előre a tetőgerendán, amíg odafent nem akadályozza őt a továbbiak felszedésében. A leszedett deszkákat aztán apám felpakolta a szekérre, majd egy faládában szögeket, kalapácsokat és szögkihúzókat rakott még a tetejükre. Csak ezután mentünk be a konyhába lemosakodni és megvacsorázni. Evés közben aztán beszámolt a mészégetés előkészületeiről. Úgy vélte, hogy a makranci búcsúig nem lesznek meg a szénkemencével. Begyűjtani is csak a rákövetkező hét közepe táján tudják majd. A mészkemence építése csak ezután kezdődhet el. Apám dicsérte a szomszédot meg a fiait.

– Nagyon keményen dolgoznak – mondta – és jól is. Kímélik az erdőt. Meg lehet bennük bízni, nem kell felügyelni rájuk, nem fognak kárt tenni a faállományban. Csak azokat a fákat vágják ki, amelyeket különben is ki kellene vágni, hogy a szebb, egészségesebb egyedek elegendő napfényhez, esőhöz és levegőhöz jussanak, s így még magasabbra nőjenek.

Érdeklődve hallgattam, milyen nagy szeretettel beszélt apám ez erdő fáiról, mintha csak egy kisborjúról vagy egy növendék disznóról beszélt volna. Olyan élőlényekről, amelyeket meg kell védeni, a gyengébb, de fejlődőképesebb egyedet neki kell segítenie a növésben, hogy vele gyorsodjon a gazdasága is. Ez a szeretet és ragaszkodás a földjéhez, a rétjéhez, az erdejéhez, az állataihoz meg a családjához egyfajta ősi, mérhetetlen erejű hűség és szent tisztelet volt a kenyeret, megélhetést adó természethez. Valami isteni varázslattal beszélt mindenről, amihez nyúlt, ami neki és nekünk, a családjának a megélhetést biztosította. Benne látta a jövőnket és a biztonságunkat. S nap mint nap ezt az alázatot oltotta belénk, fiaiba is, és szeretném, ha az én gyermekeim, unokáim is ilyen tisztelettel és szeretettel viszonyulnának környezetükhöz. Mert apámnak iga-

za volt. Az erdő – akár csak a földjei – a szükségben az életet jelentették számunkra. Most, hogy a gabonatermés javát elvitte a szárazság, az erdő a túlélés lehetőségét biztosította számunkra.

A makranci búcsú

A szénégetés előkészületei sokkal hosszabb időt vettek igénybe, mint maga az égetés, annak ellenére, hogy a kemence alapját egy már megépített szénégető helyére tervezték. Igyekeztek a maximális méretet elérni, ami mintegy öt-hatméteres átmérőjű körnek felelt meg. Az előző égetéskor kiégett kemenceburkolatot, a kerámiaszerű agyagot a kunyhóba hordták, hogy kiegyenlítsék a talaját, és ne legyen bent sár, ha nagyobb eső esne. A mélyítés és bővítés során kitermelt agyagos földet és a mészköveket külön rakták. A földet a szénégető előtt, a köveket a mészégető közelében halmozták fel. A kemence megépítéséhez ácsstudás is kellett. Először a tüzelőteret ácsolták össze, pontosabban szög nélkül összeékelték. A tüzelőtér egy tízsögletű lapos gerendatetőhöz hasonlított. Úgy nézett ki, mint egy játékkockából felépített tízsögletű, de nagyon lapos piramis. A tüzelőtér magassága nem volt nagyobb 80 centiméternél. A kemence talajára is egyenletes vastagságú rönkfákat raktak. Ezt csak a kemenceajtó felé haladva hagyták nyitva.

Amikor anyámmal hordani kezdtem az ebédet az erdőbe – mert Jenő számára közben megkezdődött az iskola –, már csak a szénkemence feltöltését láthattam. Vendel is sírva, csak anyám szigorú parancsának engedelmeskedve ment először az óvodába. Akkor még nem értettük, miért is nyitottak óvodát a faluban. Anyánk is csak találgatta a kötelező óvodalátogatás okát. Mint később kiderült, Jabloniczky, a helyi szlovák iskola tanítója kérte az előképzést, mert az első osztályosok úgy jöttek az iskolába, hogy egy árva szót sem tudtak szlovákul. Így pedig tanulni nem lehet, és tanítani sem könnyű – mondogatta.

A négy férfi, apám és Fekete szomszéd a két fiával egész héten az erdőben dolgozott, sőt ott is aludt. Kisebb pihenőkkel, hajnaltól késő estig építették a kemencét. Amíg ebédeltek, én gyermeki kíváncsisággal ellenőriztem mindent, amit addig csináltak. Apámat alig hagytam enni, annyit

kíváncsiskodtam. Anyám többször is rám szólt, hogy hagyjam a férfiakat nyugodtan ebédelni, mert amire apám nem tudta a választ, arról rögtön Fekete szomszédot kérdeztem. Leginkább azt nem értettem, hogyan lesz a fából szén. Egyik este aztán, amikor apám újabb szerszámokért hazajött, lefekvés előtt megmutatta. Jól megpakolta a tűzhely parazsát fával, és lezárt minden nyílást rajta, sőt a zárható kéménynyílás vasát is félig betolta. Reggel, mielőtt anyám begyújtott volna, felkeltett, hogy nézzem meg az eredményt: a szenet. A tüzelőtérből kézzel a fa helyett széndarabkákat szedtünk ki. Anyám később ezeket rakta a gyújtós fölé tüzelőnek, és valóban nagyon hamar – hamarabb, mint máskor a szárazfa elégetésével – felforrt a tej. Ezzel arra a kérdésemre is választ kaptam, miért is égetnek a fából szenet.

Apám szombaton késő délután jött haza az erdőből. Anyánk a makranci búcsúra készülődve süteményeket és útravalóul rántott csirkét süttött. Karos kosarakban, gondosan becsomagolva rakta le őket a hűvös pincébe. A pincénket mélyen a földbe vájták, forró nyarak idején sem volt ott melegebb 13-15 foknál. A mai napig póthűtőként szolgál. Apám is nekilátott az utazásra való felkészülésnek. Leszedte a szekérről az oldaldeszákát, helyettük a könnyű fonott kast és a karos lécszéket rakta fel ülésnek. A reggeli harmat miatt a lovaknak szánt zabot és szénát egyelőre az istállóban hagyta.

Reggel anyám a szokásosnál korábban ébresztett bennünket. A szekér már fel volt pakolva. Ünnepi ruháink meg a még előző nap fényesre boksolt cipőink sorban ki voltak készítve. Azon a héten a szokásos szombati tetőtől talpig való mosakodást sem úsztuk meg.

A reggeli tisztálkodás és evés után anyánk felügyelete mellett öltözködtünk. A makranci búcsú rendkívül fontos esemény volt anyánk számára, ezért ott csak kifenve, kikenve jelenhettünk meg. Maga is a legújabb, legszebb ruháját vette fel, amit még tavasszal varratott magának Vali nénémmel. Apámra a volt vőlegényöltönyét adta, gyolcsinggel, lajbival és fekete félcipővel. Öltözködés előtt apánk is gondosan megborotválkozott, túskeháját bevizezte, megfésülte. Szerettem őt így, kiöltözve látni. Egészen más ember lett belőle. Egyenes tartásához illett az elegancia. Amikor mindnyájan készen voltunk, és anyánk az utolsó ráncot is eligazította a szoknyáján, a nyitott udvarkapunál felültünk a szekérre.

Anyánk apánkkal elől a bakon, mi középen a karos ülésen foglaltunk helyet. Ezúttal anyám – az ünneplőruhám miatt – nem hagyta, hogy a szé-nára telepedjek. Csupán Jenő maradt lent a kapunál, hogy miután a kocsi kigördült, gondosan bereteszeljen minden zárat, még a kiskapun is.

Makrancra a Szepsire vezető régi úton jártunk, ami a legrövidebb volt. Akkor még működött a szepsi vízimalom is. Ott volt az első pihe-nőnk. Apám vállára vette a zsák búzát, amelyet anyám előző nap odaké-szítettett vele, és bevitte a molnárhoz. Mi is leszálltunk a szekérről, hogy körülnézzünk. Én először a hatalmas malomkereket bámultam meg, majd az udvaron a sok szép érett gyümölcsöt. Kedvem lett volna megdézsmál-ni, de anyám visszaparancsolt a szekérre. Hogy elterelje a figyelmem, Szent Rókus csodatevéseiről kezdett mesélni, akinek tiszteletére, a szem-közi dombon egy kápolnát emeltek. A kis templomszerű építmény a ma-lomtól jól kivehető volt. Korábban, a nyár elején, már jártunk ott. Nagyon szép búcsú volt, rengeteg ember tolongott a domboldalakon, majdnem el-vesztem a tömegben. A molnár felesége nyilván megláthatott az udvaruk-ban, mert kijött hozzánk. Az egyik kezében teli szakajtó friss gyümölcsöt hozott, a másik kezében pedig egy érett sárgadinnye volt. A számban ös-szefutott a nyál, amikor megláttam.

– Ezt a gyerekeknek hozom, kóstoljátok csak meg – mondta anyám-nak, és átnyújtotta a szakajtót Jenőnek, a dinnyét meg Vendelnek. – A szakajtót majd visszahozzatok, ha jöttök a lisztért.

Mi illendően megköszöntük a molnárnénak a gyümölcsöt, anyám meg beszédbe elegyedett vele. Panaszkodtak egymásnak az idei termés-ről. Sopánkodott a molnárné is, hogy elmaradnak a gazdák, kevés a bú-za, lassan nem lesz mit őrölni a malomban. Ekkorra visszaérkezett apánk, így hát elbúcsúztunk s továbbmentük. Apám a Szepsibe vezető sík, egye-nes úton galoppra fogta a lovakat. Azok sebes vágtaban, a felkavart szél-ben húsítva magukat megiramodtak a városon keresztül Makrancra. A nyárvégi melegben körülölelt bennünket a gyümölcsöskertek illata. Hiá-ba tiltotta meg anyám, dugiban majszolni kezdtem a gyümölcsöt, amit a molnárnétól kaptunk.

A makranci Bogár portán tárt kapu fogadott bennünket. Anyám Gé-za bátyjának kamasz fiai segédkeztek a lovak kifogásában. Mi meg anyánknak segítettünk a kosarak becipelésében. A nagymama sorra ölelt

bennünket, annyi ölelést régen kaptam, mint aznap. Anyám testvérei és a gyerekeik is üdvözlésünkre siettek. Néhány perc alatt teli lett az udvar szekerekkel, lovakkal és főleg gyerekekkel. Nekünk, apróbbaknak a tornácon terítettek meg. A férfiak kint, a diófa alatti hosszú asztalok mellett a lócákon ültek, az asszonyok és lányok a két konyhában és a szobákban sürgölődtek. Makrancon a mise előtti ludaskásával várt bennünket nagymama, ami nekem jobban ízlett, mint anyámé. Kenyérrel és tejfölös uborkasalátával ettem. Nem tudtam betelni vele. Jenő szólt rám, hogy ne egyek többet, mert rosszul leszek. Mire a templomba kellett menni, a rokongyerekekkel a fél falut körbefutottuk. Jártunk a kenderáztatónál, ahol a tó mocsarába süllyedve még mindig ott volt egy orosz tank. Megnéztünk egy kilőtt német harcocsit is, majd az egy rakásra hordott, szétlőtt vagy tankkal szétgyúrt orosz és német ágyúk csövein lovagoltunk. Utána megnéztük az elesett német katonák különböző helyeken – árokpартokon, kerítések tövében, üres telken – elásott, jelöletlen sírjait. A faluban ugyanis 1945 tavaszán több hétig állt a front. A rokongyerekek szerint a németek és az oroszok négyszer foglalták el meg vissza a falut. Sok civil áldozata is volt a harcoknak. Egész családok haltak meg, mert telitalálatot kapott a pincéjük, ahol a harcok alatt megbújtak. Ám a makranci búcsú – amelyet a templom védőszentje, a Hétfájdalmas Szűz Mária tiszteletére tartottak – legizgalmasabb, leginkább várt pillanata a mise után következett be, amikor elvegyülhettünk a tömegben a sátrak között. Az anyámtól kapott pár korona hamar fagylaltra meg nyalókára változott. Ilyenkor aztán fel-feltűntem valamelyik sógor bácsi mellett, akivel beszédbe elegyedtem. Kíváncsi voltam a rokoni szálakra meg hogy mivel foglalatostkodnak. Dicsekedtem nekik én is, hogy járok ki az erdőbe, és estefelé, amikor anyámmal hazafelé jövünk, milyen nehéz és félelmetes a sziklák között a Bakócz-hegyre felkapaszkodni. Addig-addig szőttem a beszéd fonalát, mígnem elfogyott a nyalókám, és újat nem kaptam.

Ebéd után egy ideig a férfiak körül sündörögtem. Tetszett, ahogy nagyapa a hosszú csutorás pipájára rágyújt. A férfiak között nagy tiszteletnek örvendett. Ha megálltam a közelében, soha nem felejtette el megkérdezni: „Hát, te ki vagy?”. Anyánk jó előre belénk verte, hogy illően kell vele viselkednünk. Ezért aztán ilyenkor mindig bemutatkoztam neki. Ő meg megcsókolgatott, és elküldött a nagymamához, hogy mondjam

meg neki: a nagypapa küldött hozzá. Megbeszélt dolog lehet ez kettőjük között, mert akit ezzel az üzenettel a nagymamához küldött, az pénzt kapott. Nagyanyám a köténye alól előkereste zsebkendőjét, amelyben egy kisebb köteg ötkoronás volt összetekerve. Megkérdezte tőlem, hogy pusztit kaptam-e a nagypapámtól.

– Igen, de olyan bagószagú volt – válaszoltam őszintén. A nagy és a körülötte álló asszonyok, lányok – köztük anyám is – nagyot derültek a válaszon, a nagyanyám meg átnyújtott nekem is egy ötkoronást. Azt a pénzt azonban már nem költöttem el, eltettem a zsebembe rosszabb időkre.

Útban hazafelé megálltunk a búzalisztért, visszaadtuk a szakajtót a molnárnénak, és még egyszer megdicsértük a finom gyümölcsét. A dinnye még sértetlenül meg volt, azt nem ettük meg. Anyám a pakolásnál visszatette a szénába, ott illatozott mögöttünk. A szüleim elől, a bakon beszélgettek. Bár anyámmal ez ritkán fordult elő, most boldognak és elégedettnek látszott. Arról beszélt apámnak, hogy kinek mennyi mész kell majd.

– Szinte alig marad nekünk, ha eladjuk – mondta. – A szemet a Lőrinc sógor kéri, még a megérkezésünkkel lefoglalta azzal, hogy ne is kínáljuk másnak – folytatta anyám.

Én a tiltás ellenére a szénára telepedtem. Előkerestem a sárgadinnyét, és az ölembé tettem. Lestem előre a bakra, vajon megszid-e anyám érte. Amikor láttam, hogy észrevett, de nem szól rám, végigfeküdtem a szénán. Az illatozó dinnye és a széna, az ütemesen zötykölődő szekér hamar álomba ringatott. Aznap hazáig kivételesen, csupa szépről és jóról álmodtam.

Kemencegyűjtás

A makranci búcsún látottak és történetek szinte egész héten kitöltötték a gondolataimat. Kíváncsiságom kielégítésére azt az időt használtam ki, amikor anyámmal kettesben a Hecske és a Bakócz-hegyen keresztül az ebédet vittük apámnak és Fekete szomszédéknak. Kemény, nehéz terepen gyalogoltunk, de útközben legalább kétszer leültünk megpihenni. Egyik pihenőnket a Hecske legmagasabb pontján tartottuk. Innen tiszta időben nagyon messze el lehetett látni. Látni lehetett még a szomszéd szlovák

község feletti erdőkben levő Szent Anna templomot, délkeletnek meg a magyar-szlovák határvidéket is. Makrancot csak azért nem láthattuk, mert Szepsi felől egy domb takarta. A Makrancot takaró szepsi dombokat és a kis kenderáztatótavat távcső nélkül is láttam. Benne az elsüllyedt orosz tank innen csak apró bolhának látszott. Egy galagonyabokor alatti kőasztalra ültünk, óvatosan leraktuk a leveses kannát és anyám batyuját. Anyám is cipelt magával egy kannát, amely a mellén a batyu kötőjéhez volt rögzítve. Ebben forralt tej volt. Anyám gyaloglás közben szerette, ha a keze szabadon van, mert a Bakócz forráshoz való leereszkedéskor legalább az egyik kézre szükség volt. Főleg a szűk, kavicsos erdei ösvényeken az egyensúlyozáshoz. Amikor letelepedtünk pihenni a kőpadra, párás volt az idő. Mindketten megizzadtunk, amíg felértünk. Lecsatoltam az övemre erősített vizes butykost, megkínáltam vele anyámat, majd én is szomjamat oltottam. Többnyire az első pihenőnél mind megittuk a butykos tartalmát, mert alattunk mintegy száz méterre volt a forrás. Azt pedig nem hagytam volna ki semmi kincsért sem, hogy a Bakócz friss vizéből igyak, és telitöltsen a háborúban a fészkerünkben hagyott katonai butykost, amelyet kisajátítottam magamnak. Anyámmal néztük a tájat, de most csak a falu templomát meg a kertek végén épült csűröket láttuk. A házakat eltakarta az Akácosnál levő dombhajlat.

Egy kis idő múltán alkalmasnak találtam a pillanatot, hogy megkérdezzem anyámtól, ami akkor éppen a fejemben motoszkált, hogy a front alatt miért nem temették temetőbe a német katonákat. Látszott, hogy a kérdésem meglepte, de a válaszból úgy éreztem, őt is zavarja a szülőfalujában szanaszét eltemetett katona, a holtában is meggyalázott ellenség szétszórt nyughelye.

– A harcok alatt nem lehetet mást tenni, fiam, mert az oroszok lőttek mindenre, ami mozgott.

– Akkor meg hogyan ásták el a tetemeiket? – kíváncsiskodtam makacsul tovább.

– Általában éjjel ott ásták el a közelben lakók, ahol a katona elesett, hogy az éhes kóbor kutyák szét ne marcangolják a tetemeiket.

Elkomorodtam, mert arra gondoltam, akár apám is így járhatott volna. De már jött is a következő kérdés, hogy vajon azok a német gyerekek tudják-e, hogy hol van eltemetve az apjuk.

– Ugyan, honnan tudnák? – kérdezett vissza anyám, s keserű sóhajából éreztem, ez az ő lelkét is nyomja. Hogy meneküljön a kérdéseim elől, felállt, óvatosan megfogta a batyuját s rám szólt.

– Gyere, add a batyu szárát a kezembe!

A kősztalnak hátat fordítva leguggolt, hogy a vállai fölött a batyu szárát előrevegye, és a mellén köthessen egyet rajta. Majd kezébe adtam a tejeskannát, hogy elől azt is odaerősíthesse a batyu szárára. Csak aztán folytattuk az utunkat. Nekem aznap nem volt batyum, mert a kenyeret reggel apám kivitte magával a szekéren. Továbbhaladva egyre meredekebben vitt lefelé az utunk. A kavicsos úton pörögtek, csúsztak a talpunk alá került kövek. Csak lassan, óvatosan ereszkedtünk lefelé a forráshoz. Egy kis időre ott is megpihentünk. A hideg vízzel felfrissítettük magunkat. Miután újra megtöltöttem vízzel a butykosomat, felkapaszkodtunk a túlsó partra, ahol a Szent László forrás előtti tisztás kezdődött. A tisztás északi oldalán egy mezei úton mentünk felfelé, majd betértünk az erdőbe, a kemencékhez vezető útra. Ahogy közeledtünk, egyre erősebben lehetett hallani a fejszék kopácsolását, a kivágott fa recsegését, ahogy a többi fa között a földre dőlt. Olyan volt ez, mint egy utolsó jajkiáltás. Az erdei út mélyedéseiben még ott csillogtak a legutóbbi eső tócsái. Az agyagos talaj, mint az edény felfogta az esővizet, hogy itatóul szolgáljon az erdei vadaknak. Egy laposabb terepen a vaddisznók már kialakítottak maguknak egy dagonyát, és körben mélyen feltúrták a laza földet, hogy fürödhessenek benne. A túrások helyei más irányban is látszottak. Anyám a dagonyát kikerülve a fák közt kereste apám szekérének nyomát, hogy száraz lábbelivel tudjunk tovább haladni. Néhány száz lépés után észrevettük a kunyhót, az épülő kemencét és a négy szorgalmasan fejszéző embert.

Anyám vidáman egy hangos „adjon Istennel!” üdvözölte őket. A kunyhó előtti öntöttvasból készült tábori tűzhelyhez mentünk, hogy forró platnijára rátegyük a kihűlt levest. Anyám bent a kunyhóban a deszkából tákolt asztalra tette a tejet meg a batyuját, és tálalni kezdett. Még a búcsúról maradt ételt hozta ki ebédre: tyúkhúslevest, töltött tyúkot, paprikás krumplit. Vacsorára rántott csirke volt apámék számára a batyuba készítve. Anyám csak azután hívta asztalhoz őket, ahogy a tűzhelyvason újra párologni kezdett a leves.

– Ebéd, gyertek enni! – kiáltotta.

A férfiak csak akkor köszöntek vissza, amikor már letették a fejszéiket és a közelünkbe értek. Nem sokára hallani lehetett, ahogy a faluban, megkondul a déli harangszó. A férfiak levették a sapkájukat, és anyámhoz hasonlóan keresztet vetettek. Én is követtem a példájukat. A férfiak csak rövid foháskodás után ültek asztalhoz. Anyám hagyta, hogy lassan, nyugodtan egyenek. Én meg, hogy ne zavarjam őket az evésben, az épülő kemencéhez ballagtam, és alaposan szemügyre vettem. A fával úgy a feléig töltötték fel a gödröt, több rétegben gondosan lerakott fahasábok kerültek a tűztér köré és fölé. Úgy nézett ki az egész, mint egy nagy, ovális, hasábfákból font szita. Gondosan ügyeltek arra, hogy az odarakott fahasábok között kellő rések maradjanak. A túl sima hasábok közé fadarabokat raktak, hogy ne zárják le a tűz és a levegő útját. Az egyik réteg hosszában, a másik réteg keresztben volt nagy gonddal a tűztér fölé helyezve. Bátyáimmal mi is szoktunk tábortüzet rakni, ha ősszel vagy tavasszal tehénlegeltetés közben fáztunk. Ősszel kukoricát, krumplit, tavasszal meg szalonnát sütöttünk rajta. Elképzeltem, hogy milyen nagy tűz lesz itt, ha begyűjtják, és milyen gyorsan megsülne rajta a szalonna, a krumpli vagy a kukorica. Azt azonban sehogyan sem értettem, hogyan érik el azt, hogy ne lángoljon nagy lánggal, nehogy felgyútsák az erdőt. Szaladtam is vissza hát hozzájuk, hogy megtudakoljam. Anyám már a vizet rakta a tűzhelyre az edények elmosogatásához. Amíg a víz melegedett, leült apám mellé a deszkapadra. Evés közben is beszélgettek. Anyám megint csak a kemence begyűjtésének idejére volt kíváncsi.

– Csak csüörtökön hajnalban gyűjtjük be a kemencét, s ha minden rendben lesz, vasárnapig beáll a szenesedés. Hétfőn hűlni hagyjuk, kedden pedig elkezdjük szétszedni – válaszolta Fekete szomszéd. Én a kunyhó ajtajában a félfának támaszkodva hallgattam őket. Kíváncsian közbeszóltam.

– S nem fog meggyúlni az erdő?

– Nem kell félned – jött a válasz Jani bácsitól. – Gondosan leföldeljük, és éjjel nappal felváltva vigyázunk majd rá. Azért vannak itt a dézsák vízzel megtöltve, hogy ezt megakadályozzunk – nyugtatott meg bennünket, mert látta, hogy anyám is valami hasonlótól fél.

Valóban minden úgy történt, ahogy Jani bácsi előre elmondta, ami-

kor csütörtökön kiértünk az ebéddel, már a kemencében javában tüzeltek. Néhány helyen a kemence agyagos burkolatából kályhacsövek álltak ki, hogy a huzat a tüzet szétvigye a kemence minden zugába. A parázs fokozatosan gyúlt a tüzelőtérben. A hosszúnyelű fém tűzvonóval egyengették el a parazsat, majd csak ezután raktak rá újabb méteres hosszúságú fákat. A parázsegyengetéstől gyakran lángra kapott a tűzvonó nyele is. A folytonos égetéssel egyre nagyobb volt a hőség a tűztérben, de a nyitott ajtó előtt is.

Még pénteken délben is hevítették a kemencét, de már leföldelték a szellőztető „kéményeket”. Elkezdődött a kemence teljes lezárása, talán a szenesedési folyamat legnehezebb pillanata, amit később, kamasz koromban is többször figyelemmel kísértem. Az addig elégetett fa parazsa már elérte a tüzelőtér tetejét és a kemence ajtajáig ért. Csak vizes kalapban, védő álarccal és vizes bőrkesztyűvel lehetett a közelébe menni. Anyámmal mi is kint maradtunk még, hogy apámék segítségére legyünk, ha valami baj lenne. Én jó távol, a vizes dézsától figyeltem a kemence lezárásának pillanatát. A két Fekete fiú oldalról a kemence hűvösebb agyagrétegének védelmében két tűzoltócsákánnyal húzta a nyílásra a fából készült, méretre szabott ajtót. Apám meg a másik oldalról egy hosszabb csákánnyal tolta azt. Amikor a helyére került a nehéz farönkökből lécekkel összefogott ajtó, ledobták a csákányokat, és az előkészített agyagos földet kezdték rálapátolni. A földet, amelyet az ajtóra dobáltak, Jani bácsi egy öntözőkupa szitáján keresztül vízzel hűtötte. Hatalmas párafelhőben folytatták a lezárást. A keletkezett sárréteg lassan légmentesen lefojtotta a réseket, és a párafelhő is egyre kisebb lett. Közelebb szerettem volna merészkedni a kemencéhez, de apám rám szólt, hogy még maradjak, mert az ajtó kirobbanhat. Újabb kupa vízzel tovább hűtötték és földelték a volt kemencenyílast, illetve agyagozták az ajtó körüli réseket. Apám lapáttal paskolva próbálta szilárdabbra sulykolni az odadobált sáros agyagréteget. Amikor már csökkent a hőség, hatalmas köveket gurítottak az ajtóhoz támasznak. Csak mindezek után pihentek meg egy kicsit. A két Fekete fiú lapáttal a kezében még ott maradt az elzárt ajtónyílás két oldalán. Kissé távolabb húzódtak, hogyha gázkitörés következne be, a lerobbanó forró agyagtól meg ne sérüljenek. Apám Fekete szomszéddal élénken figyelte a kemencét. Tisztes távolságból többször körül-

járták, vizsgálgatták a burkolatot, nézték, hogy nem keletkezett-e rajta repedés.

Millió kérdés kavargott bennem, de látva a feszült arcokat, nem merem megszólalni. Talán egy óra telt el ilyen feszültségben, amikor Jani bácsi megtörte a csendet.

– Talán megússzuk a gázkitörést – mondta. De azért megkérte a fiait, hogy egy öreg mosogatótálban keverjenek agyagmasszát.

– Legyen készenlétben, ha lyuk keletkezne a kemenceburkolaton – mondta nekik. Apám csak ezek után mert cigarettát sodorni magának. Miután rágyújtott, mellém ült, hogy megpihenjen.

– Nem féltél? – kérdezte. Én meg hősiesen bevallottam, hogy bizony féltem kicsit. Anyánk is odajött hozzánk. Látszott, hogy tele van aggodalommal.

– Este el ne aludjatok, inkább ketten vigyázzatok a kemencére – tanácsolta.

– Valószínűbb, hogy az egész éjjelt átvirrasztjuk, legfőljebb a tűz mellett szundítunk majd egy keveset – nyugtatott meg bennünket apám.

Anyám csomagolni kezdett. Ideje volt elindulnunk, ha még sötétedés előtt haza akartunk érní. Apám a Szent László tisztásig kísért bennünket, hozta magával a vizeskorsót. Amikor elbúcsúztunk, ő tovább ment a forráshoz vízért, mi meg szapora léptekkel megindultuk a falu irányába.

Szénszüret

Útban hazafelé anyám már beszédesebb volt. A forrástól a Hecskére felfelé kapaszkodva pedig egyenesen kötelező volt a zajkeltés a mészkő-üregekben megbúvó csúszómászók miatt. Különösen a halálos mérgéről ismert viperától tartottunk, amely ugyan fél az embertől, s ha teheti, inkább feltűnés nélkül továbbsiklik, de ha a Nap melegen sütkezve lepi meg valaki, akkor bizony támad. A szűk ösvényen felfelé én mentem elől, és ahol csak tudtam, egy bottal rávertem a kövekre. Késő délután volt, a legveszélyesebb idő a felkapaszkodásra, mert a nap nyugatról melegítette a köveket, a kígyók búvóhelyeit, és ez előcsalta a viperákat is. A gyíkóktól nem féltem, de a kígyóktól irtóztam. Bármekkora zajt is csap-

tunk, előfordult, hogy az ösvényen összetekeredve melegedő vipera csak a rávetődő hosszú árnyékomra eszmélt, és csak akkor dobta magát a cserjék közé. Ha közelebb érzett volna, biztosan felém, esetleg a lábamra veti magát. Egy ilyen esettől négy évvel később Motyogó kutyánk mentett meg. Előttem ment, amikor megleptünk egy sütkérező viperát. Az meg a kutyára tekeredve az emlőjébe mart. A marás két pontja jól kivehető volt. Vendellel rögtön kipréseltük a mérget a vérrel együtt a kutya emlőjéből, néhány hónapos szenvedés után szegény Motyogó kutyánk mégis kimúlt.

Ahogy anyámmal felértünk a tetőre, a szokott helyünkön megpihentünk. Eszembe jutottak újra a német katonák makrancsi sírjai.

– Papot sem hívtak a temetésükre? – kérdeztem megint anyámat.

– Azt sem tudtak mindig hívni – kezdett bele anyám a mesélésbe, mert megérezte, hogy nem szabadul a kérdéseimtől, amíg el nem mondja a sorsukról mindazt, amit tud. Így szereztem tudomást arról, hogy a makrancsi plébánián gyűjtötték össze az elesett német katonák iratait és értékeit. Szinte valamennyi elesettnél találtak fényképet vagy címmel ellátott levelet. A háború után, ahogy megindult a postai kézbesítés, a makrancsi plébános értesítette a hozzátartozókat arról, hol nyugszanak a szeretteik. De csak néhány családtól kapott visszajelzést és köszönetet az értesítésért. A makrancsiak emberséges hozzáállásának köszönhető, hogy amikor 1960 táján kihantolták az elesett katonák földi maradványait, és a Magas-Tátra alatti, vazseci német katonák köztemetőjébe vitték őket újratemetni, névvel ellátott fejfát kaptak.

Jenő és Vendel már türelmetlenül vártak bennünket otthon. Anyánk, amint meglátta őket, azonnal visszaváltott parancsnoki szóhasználatára. Előbb a kérdések záporoztak feléjük, majd az újabb parancsok, de már mindnyájunk irányába. Hárman hatfelé röptünk, hogy az állatok körüli munkákat elvégezzük. Közben megérkezett a konda is a két anyakocával és a kandisznóval meg a marhacsorda a két fejőstehénnel. Sűrűgthettünk újra bezárni, bekötni őket. Előtte már kitrágyáztuk és bealjaztuk a helyüket. Bár ez Jenő feladata volt, de ha munka nélkül látott bennünket, oda-parancsolt magához segíteni. Közben hangos gágogással a ludak is megérkeztek, és követelték a maguk esti árpaadagját, de anyám parancsára most csak a kicsépelt árpaszalmát kapták meg. Erre is úgy vetették magukat, mintha egész nap nem ettek volna egyetlen fűszálat sem, mintha

nem lett volna idejük eleget legelni. Nagyon torkos szárnyas fajta a lúd, folyton csak enne, nincs az a mennyiség, amit fel ne falna. A kamrából kijövet a gúnár még rám is támadt, ha azonnal nem adtam neki enni. Amíg a ludakat etettem, anyám kötényt kötött maga elé, és sietett megfejni a teheneket. Alig végzett a fejéssel, már jöttek is a tejért a falubeliek. A kifejt esti tejmennyiség zömét mindig elvitték. Volt, aki rögtön kifizette az árát, volt, aki havonta egyszer fizetett. De kértek vaját, túrót is. Olykor szalonnát, kolbászt, sódart – ahogy nálunk a sonkát nevezték – vagy füstölt karajt. Mindennek megvolt a maga ára. Anyám gyerekkora óta piacolt, kisujjában voltak a piaci árak, amelyeket már akkor a kereslet és a kínálat ingadozásához igazított.

Este holtfáradtan dőltünk be az ágyba. Vendel lefekvés előtt próbált még valamit mondani, panaszkodni az óvodára, de anyám azonnal letorkolta.

– Ne panaszkodj, majd megszokod! – intézte el egy kurta mondattal. Csak Jenő maradt még fent, ilyenkor írta a leckéit. A petróleumlámpát levette az asztalra, hogy jobban lásson. Villany akkor még nem volt Debrődön. Mi már régen aludtunk, mire Jenő végzett a leckeírással.

Másnap újra kint voltunk az erdőben. Apám még most sem engedett közel a kemencéhez, mert az agyagréteg is, amely beborította, izzott a hőségtől. Ekkor már sehol nem füstölt a burkolat. Olykor-olykor Fekete szomszéd közelebb ment, de ő is csak vizes védőöltözetben, kesztyűben és lehajtott karimájú kalapban, mint a kohászok. A forró burkolat alatt már kezdett feketedni a parázs felső rétege.

Apám az előző estéről mesélt. Háromszor tört ki a gőz és a gáz a kemencéből, de sikerült lefojtaniuk a burkolatot. Látszott rajtuk, hogy álmosak, fáradtak és megviseltek. Valamennyien együtt virrasztottak. Csak pirkadat után aludtak egy keveset, felváltva. Csendesen ették az ebédet, mi addig anyámmal a kemencét felügyeltük. Ahogy megebédeltek, anyám elmosogatott, és azonnal pakolni kezdett, hogy indulunk vissza, nem akarta a munkától elvonni a férfiak figyelmét. Apámék az ebéd után pihenő nélkül folytatták a munkát. Egyikük mindig friss agyagmasszával tartott ügyeletet a kemencénél, a másik három kicsit távolabb továbbtisztította és mélyítette a tervezett mészégető gödröt. Reggeltől dolgoztak már a mélyítésen, csak létrán lehetett lejutni a gödörbe. Ott álltam felet-

tük a gödör szélén. Hogy ki tudja lapátolni a földet, úgy egy méter magas „deszkaasztalt” tettek a kemencetérbe, arra rakták a földet, majd onnan dobálták a gödrön kívülre. A köveket is hasonlóképp, két fázisban jutatták a felszínre.

Tovább nem maradhattam, mert anyám szólított, hogy indulunk, pedig szívesen néztem volna még, ahogy dolgoznak. Fogtam hát a mogyoróbotomat – amelyet délelőtt faragtam magamnak –, elbúcsúztam apámtól meg a többiektől is, és szaladtam anyám után. Anyám a nagy sietségben csak menet közben köszönt a négy férfinak egy „Istenhozzádot”.

Szombaton is kint voltunk az erdőben. A kemence ekkor már nem izzott, a vörös agyag halványrózsaszínre változott. Már nem volt áttetsző. Olykor-olykor hallatszott, hogy a szenesedő fa pattog, recseg, önsúlyától omladozik össze a kemencetérben. A szenesedés javarészt már beállt, de levegőt még mindig nem kaphatott, mert még most is lángra lobbanhatott volna a legalsó, parázsló faréteg.

1947 szeptemberének derekán még nem tudtam, milyen kémiai folyamat megy végbe a kemencében izzó fákban. Erről csak jóval később szereztem ismereteket, amikor hetedik osztályos koromban kémiát kezdtem tanulni. Ekkor tudtam meg, hogy a keményfa majd 40 százalékban szenet tartalmaz, s a benne lévő oxigént, vizet, hidrogént és nitrogént, azaz a melléktermékeket kell égetéssel eltávolítani, hogy a fából szén legyen. Ez vörös izzáskor, azaz 330 Celsius-fok után kezdődik, és kb. 430 Celsius-fok elérése után fejeződik be. Diákkoromban is jó volt visszaemlékezni azokra a pillanatokra, amikor türelmetlenül vártuk, hogy a faszenet, az égetés végtermékét kiszedhessük a kemencéből.

Mindnyájan izgalommal vártuk a „szénszüretet”, hogy lássuk apám és Fekete szomszédék kemény munkájának „gyümölcsét”, akik kémiai ismeretek nélkül, őseik évszázadok alatt szerzett tapasztalataira alapozva termelték a faszenet. S a fából végül – kémiai számítások nélkül is – szén lett, még ha kicsit gyengébb kalóriájú is, mint a gyári körülmények között acélkemencékben külső hevítéssel nyert széné. De a debrődi faszén mégis vetekedett vele, mert a kemence légmentes agyagborítása majdnem olyan lefojtást és szenesedést eredményezett, mint az acélburkolat. Ezért volt keletje a környéken a debrődi szénnek, még az egydugattyús gőzgépek és gőzmeghajtású traktorok felfűtéséhez is azt használták.

A következő nap vasárnap volt, ünnepnap. Apámék mégis kint maradtak az erdőben. Sőt anyánk sem volt aznap templomban, ami csak nagy ritkán fordult elő.

– Ilyenkor megbocsátja az Isten – mondta.

Jenő és Vendel is kijött velünk, hogy megnézzék, mi történt a kemencék körül. Sokáig kint maradtunk, még ásni is segítettünk a négy férfinak. Vittünk magunknak szalonnát, kenyeret, kolbászt, hagymát, fehér retket, krumplit meg vajat. A vacsorát is ott költöttük el, bár egy kicsit korábban, hogy időben hazaérjünk, mire a jószágok megérkeznek a legelőkről. Jenő és Vendel sajnálták, hogy a kemence még nem hűlt ki, így még nem lehetett elkezdni az agyagréteg kibontását, s nem láthatják az első faszéndarabkákat. Hiába lesték, a kemence kemény agyagborításán nem láttak át. Csak másnap láthatták először a két szemükkel az első saját termelésű faszéndarabokat, amikor apánk meg Fekete szomszéd estefelé két teli szekérrel lehozták az első fuvar faszenet a keresztapámnak. A két Fekete fiú kint maradt az erdőben vigyázni a többi szénre. A maradékból jutott a makranci sógornak is egy szekérrel, s maradt nekünk meg a Fekete szomszédnak is egy kevés agyaggal keveredett aprószén. A szénnek köszönhetően keresztapám kedden már a Hoffer traktor nyergében ült. Az erdőbe kifelé menet a pihenőhelyünkről, a Hecske tetejéről láttuk, ahogy ekevasa a Barcsai erdőréssz fölötti dűlőben szeli a barázdákat.

Egyedül a portán

Reggel esett az eső és hideg szél fújt. Egy nagy, öreg, fekete esernyővel kísértem el Vendelt az óvodába. Még az 1943-ban meghalt apai nagyanyámé volt. Jenő anyánkét vitte magával, így aztán nekünk nem maradt volna – az esőkabáton kívül – semmi védelem, hogy az erdőbe kimenjünk. Az óvodától visszafelé ballagva az esőben, apámékra gondoltam: biztosan fázhatnak odakint. A mészkemencét éppen hogy csak elkezdték rakni. Meglepetésemre, ahogy hazaértem, apám is megjött. Újabb deszkákra, a kőfalazó állásokhoz bakokra és az eső ellen egy nagyobb enyves ponyvára volt szükségük. A ponyva a mészgödör fölé kellett, hogy ne csorogjon teli vízzel. Apám bőrig ázott mire az erdőből hazaért, anyám

ezért száraz ruhát adott neki, hogy átöltözzön. Csak ezután látott neki a felpakoláshoz. Mire apám végzett a rakodással, anyám is kész lett az ebédfőzéssel.

– Ma itthon maradsz, te vigyázol a házra – szólt felém fordulva, és máris pakolni kezdte a négy ember ebédjét a batyujába.

A kenyeret és a tejet egy külön karos kosárba tette, a kosarat egy rossz esőkabáttal beburkolta, és kivitte a szekérre. Apám a szekérre felrakott anyagok alá rejtette úgy, hogy a tartalma ki ne boruljon, majd az enyves ponyvát is ráterítette. Apámon vastag csuklyás esőkabát és magas szárú gumicsizma volt. A lovak békésen váraakoztak az esőben. Enyhén párologott a hátuk. Hogy meg ne fázzanak, apám két lópokrócot hozott ki az istállóból és a hátukra terítette. A tornácunk védelméből figyeltem készlődésüket. Anyám még megtálalt a tisztaszobában a szlovák tanító úrnak, az ő ebédjét külön tálkában a téglából rakott tűzhely meleg csempézett terére húzta. A mi ebédünk a fazekakban maradt a platni szélén. Engem behívott a konyhába, hogy megmutogassa, melyik ebéd kié. Rám parancsolt, hogy a tüzet ne hagyjam kialudni, amíg mind meg nem ebédeltünk. Ezután ő is felhúzta a gumicsizmáját, csuklyás esőkabátját gondosan begombolta, és már indult kifelé a szekérhez. A batyuját apám a kosár mellé helyezte, a ponyva alá. Magamra kaptam én is az esőkabátom, és szaladtam kinyitni a nagykaput. A lovakról levett vizes pokrócot apám a tornác gerendájára terítette száradni. A szekérrel a ház elé kigurulva apám vágára fogta a lovakat, hogy minél hamarabb kiérjenek a mészkenecéhez.

Behajtottam a kapu két szárnyát és bereteszeltem a zárat. Hirtelen rám szakadt a nem várt magány érzése. De sokszor elképzeltem, hogy mihez is kezdenék, ha egyszer egyedül maradnék az udvarban! S íme, most itt van. Kár, hogy esik az eső, gondoltam. Az első dolgom az volt, hogy megnézzem Motyogó kutyánkat. Az is behúzódott, szegény az óljába az öreg, használt ruhák közé, amivel a lakhelyét kibéleltük. Amikor meghallotta közeledő lépteimet, mit sem törődve az esővel, élém futott. Eloldottam a láncát, és futottunk be a tornácra. De mielőtt feljött volna hozzám, már a kamra eresze alatt – jól nevelt kutya módjára – lerázta magáról a vizet.

– Okos kutya vagy – dicsértem meg.

Mintha értette volna, vidáman körülugrált. Együtt örültünk a váratlan szabadságnak. Bementünk a konyha melegébe, megnéztem a tüzet, majd jól telipakoltam nedvesebb keményfával a tűzhelyt, s ahogy apámtól láttam, lezártam minden nyílását. A sütő melletti kéménynyílás-szabályozót is félig benyomtam. Lassan égjen, szenesedjen a fa. Addig biztos meleg lesz a „masina”², amíg megérkezik a „pán učitel”³ Jenővel, gondoltam. Vendel délután háromig volt az óvodában. Az óvoda táskájában hordott magának száraz ebédet vagy inkább tízórait, és csak amikor hazajött, akkor ebédelt. Nem ízlett neki a szárazkoszt, meg az óvoda sem. Szívesebben csavargott volna, szabadon, a saját feje szerint, mint eddig. Amíg tettem-vettem a konyhában, a kutya ott settenkedett, örvendezett körülöttem. Láttam, hogy ő is éhes. Bár még nem harangoztak delet, előkerestem magamnak egy tányért, a kutyatálért meg kimentem az udvarra, majd Motyogóval kettesben nekiláttunk ebédelni. Fenséges érzés volt végre azt tenni, amit akartam. Hosszasan, nyugodtan falatoztunk, már arra sem emlékszem, hogy mit, mert a szabadság érzése teljesen lekötötte a figyelmemet. A szabadságé, amely hihetetlen boldogsággal töltött el mindkettőnket. Ha akkor száraz kenyeret ettünk volna vízzel, abban a mámorító pillanatban az is égi manna lett volna. Végre nem hallottam sem a két bátyám, sem pedig anyám pattogó parancsait. Nem kellett ugrálnom, mint egy idomított ebnek. Amíg ebédeltünk, elállt az eső.

– Végre! – kiáltottam fel magamban. Gyorsan elmosogattam, feltörölgettem a kutya tálja körüli foltokat, az etetőtálát visszavittem a helyére, gumicsizmát húztam, és megindultunk a kutyámmal ki a faluba, felfeledezőútra. Lefelé indultam, az alvág felé. De gyorsan ráébredtem, hogy ez nem jó irány, mert Jenő megláthat az iskolából. Az iskola és a kiskertek közötti átjárónak fordultam hát, amikor a szomszédlányok észrevettek.

– Egyedül vagy? – kérdezték a tornácról kiszólva.

Én meg nem mertem válaszolni, csak bólogattam, nehogy a hangom Jenő meghallja a nyitott iskolaablakon keresztül.

– Gyere, segíts babot fejteni! Gyorsabban végzünk és utána játszhatunk – szólt utánam Márti, a lányok közül az idősebb. Nem volt szívem

² a tűzhely neve Debrődön

³ tanító úr

megtagadni a kérésüket, hiszen ők is segítettek rajtam, amikor a gyerek-kocsiból kirepültem a csalán közé. Visszafordultam hát, s mire a házuk elé értem, Márti már a nyitott kiskapuban várt. Rajta kívül még négy lány volt a tornácon. Kis székeken ülve babot fejtettek. Iskolába már nem jártak, elvégezték a négy elemi, a továbbtanulásra meg nem volt lehetőségük. Úgy tizennégy-tizenöt évesek lehettek, barátnők, mindig nevető, viháncoló csitrik. Sokat dajkáltak kiskoromban. Mikor idősebb lettem, Márti mesélte, hogy gyakran elkértek Jenőtől, ha az udvaron aludtam a kiskocsiban, és megkocsikáztattak a faluban, amíg fel nem ébredtem. Ha sírtam, az ölükbe vettek és babusgattak, megettek, mintha csak a testvérük volnék. De nagyobb koromban is ragaszkodtak hozzám, Vendel és Jenő – nem tudom miért – mégsem akartak átengedni hozzájuk, ha hívtak. A lányokon látszott, örülnék annak, hogy ismét közöttük vagyok. A legkisebb széket átengedték nekem, Márta felpúpozta a kifejtett babszárazakat, pokrócot terített rá, és azon ülve fejtett tovább. Közben sok mindenről faggattak, én meg gyanútlanul válaszolgattam. Nekem ügyetlenül ment a fejtés, Márti fölém hajolva mutatta, hol fogjam meg a babhüvelyt, hogyan roppantsam meg, hogy a szemek kipotyogjanak belőle. Ahogy előrehajolva fogta a kezem és segített összeroppantani a babhüvelyt, megéreztem testének illatát, forró leheletét. Felnézve láttam, hogy a kötényruhája a mellénél szétnyílt, két labdarózsányi melle előrebukott és kimosolygott a ruhájából. Először éreztem „férfibizsergést” az ereimben. Megremegett a kezem, és hirtelen melegem lett. Próbáltam a zavarom leplezni, ezért rászóltam.

– Már tudom egyedül is, nem kell mutatnod! – és kisszékestől elhúztam magam tőle, hogy kikerüljek egyre forróbb közelségéből. Márta mosolygott a zavaromon, szinte élvezte, hogy incselkedik velem. Hogy sikerült bennem felébresztenie valamit, amiről nekem akkor még halvány fogalmam sem volt, hogy mi is az valójában. El akartam menni, de visszatartottak. Márta megígérte, ha maradok, meséket olvas majd fel nekem egy könyvből. Be is futott rögtön a konyhába, és egy színes rajzokkal díszített könyvvél jött vissza, amelynek felolvasta a címét. Petőfi Sándor János vitéz című verseskönyve volt a kezében. Akkor hallottam először Juliskáról és a hős vitézről, Kukorica Jancsiról. Márti annyira belemelegedett a szerelmes történet olvasásába, hogy csak a déli haragszó

hangjára hagyta abba. Nem jutottunk messzire a történetben, de megígérte, hogy továbbolvassa, ha máskor is átjövök hozzájuk. Ez lett aztán az apropója a későbbi titkos találkozásainknak.

Nagyon sok mindent megtudtam tőle a lányokról, a lányok és a fiúk kapcsolatáról. Voltaképpen tőle tanultam meg azt, amit anyámtól vagy apámtól kellett volna megtudnom, de a mi családjunkban erről nem lehetett beszélni. Szüleink nem merték előttünk szóba hozni ezt a témát, erről szóló könyvek meg nem nagyon voltak akkoriban. Így aztán Márti volt az, aki később beavatott a nagyok dolgába.

Egyedül nem megy

A déli harangszóra Márti barátnői is hazaindultak. Elkészöntem hát én is, hívtam Motyogót, és hazafutottunk. Először Motyogót kötöttem pórázra, mert nemcsak Jenő, hanem a kutyánk sem szerette a tanító urat. Keményen nekiment minden idegennek, aki az udvarunkba betette a lábát, legyen az állat vagy ember. Ezután a tüzet ellenőriztem. Éppen időben értem haza, hogy ki ne aludjon. Sokáig fújtam a parazsat, ami még pislákol, hogy újra lángra kapjon a fa a megpakolt tűztérben. Éhes még nem voltam. Szerencsére a fazekak és a téglák is tartották a meleget.

– Az ebéd nem lesz hideg – gondoltam. Amikor már lángolt a tűz, ki-sebbre zártam a szellőztető nyílásokat, a kéménylezárót viszont kihúztam, hogy a füst szabad utat kapjon a távozásra. Akkor hallottam meg, hogy Jenő keresi a kulcsot a kiskapuhoz és már nyitja is a zárat. Csak annyi időm maradt, hogy a konyha külsőajtóját magamra zárjam és a kulcsot zsebre tegyem. Futottam a hálósobába elbújni. Nem akartam, hogy Jenő megtudja, itthon vagyok. A beszélgetésüket a „pán učiteľle” csak akkor hallottam, amikor Jenő kijött a konyhába valamiért. Amíg mindketten a tisztaszobában voltak, levettem a cipőmet, az esőkabátomat és a heverő pokróca alá bújtam, mintha aludnék. A bátyám először Jabloniczkynek vitte be az ebédet, majd csendben ő is megebédelt. Csak a tányérok és a fazekak csörömpölését hallottam meg azt, ahogy a mosatlan tányériját az evőeszközökkel a mosogatótálba teszi. Azt nem hallottam, hogy érkezéskor a táskáját is a székre dobta volna. Egy kis idő múl-

tán Jabloniczky is kijött a konyhába, segítette a bátyámnak az ebédmaradék elpakolásában. Magyarul beszéltek, mert Jenő akkor még egyetlen ép mondatot sem tudott szlovákul, azon kívül, amit be kellett magolnia. Most is azzal volt gond – ahogy a beszédükből kivettem –, hogy Jenő nem tanulta meg a házi feladatra kapott verset.

– Még el kell mosogatnom – próbálta más belátásra bírni Jabloniczkyt, de a tanító hajthatatlan maradt.

Jenő dühösen csapta be a konyha külsőajtáját s elindult a tanító úr után. Kint aztán még megpróbálkozott egy ajánlattal, hogy holnapra majd megtanulja, de Jabloniczky mintha nem is hallotta volna, csak ment előtte. Én csak akkor mertem felkelni a heverőről, amikor már becsukódott a kiskapu is. De még jó ideig nem jöttem elő. Féltem, hogy Jenő mégiscsak megszökik a kötelessége elől. De a tanító nem gyakorolt irányába irgalmat. Most nem, szerencsémre.

Hagytam a tüzet kiégni. Az esőkabátot és a csizmát magamra vettem, és új kalanddal próbálkoztam. A kerten fel a magunk által épített kis futballpályához indultam. Csalódottan tapasztaltam, hogy egyetlen gyerek sincs a pályán. A templomdombot megkerülve egyedül ballagtam vissza a faluba. Megálltam a Szent János-forrásnál, s egy ideig a kis pisztrángokat figyeltem, ahogy kergetőzve játszanak a forrás vizében. Irigyeltem őket, hogy nekik nem kell tyúkokat, torkos ludakat etetniük, szalmát cipelniük, a tehenek és a lovak alól a trágyát kihordaniuk s a talicskából a trágyadombra villázniuk, gyújtóst és fát sem kell hasogatniuk, vagy kilométereket gyalogolniuk a mezőre, rétre, az erdőbe és ott a tűző napon vagy a hideg esőben is dolgozniuk. De jó nekik, gondoltam, majd továbbálltam. A patak partján indultam le a faluba a szemközti soron, vagy ahogyan mi hívtuk, a túlsóson.

Az iskola udvara balra volt a pataktól, onnan sem hallatszott gyerekzsivaj. Jabloniczky kántorbasszusának egy-egy figyelmeztető „szólama” viszont a zárt ablakon át is kihallatszott. A lecke miatt bezárt nebulókat intette szorgalomra. Nem értettem, mit mondott, de fenyegetően hangzott. Apám legidősebb nővéréhez, Vali nénémhez vettem az irányt. Eszembe jutott a Magyarországra kitelepített lánya, Vera néne és annak velem egyidős Jóska fia. Most mindketten nagyon hiányoztak.

– Bezzeg nem unatkoznék, ha Jóska itt lenne! – gondoltam. De sokat

játszottunk együtt. Őt most biztosan otthon találnám, az udvarukban játszana. Egy baráttal mindjárt vidámabb lett volna az élet. Az udvaruk üres volt. Az első bejárati ajtó is zárva volt, de belülről varrógép hangja szűrődött ki.

– Vali nénje varr valamit – gondoltam, és a hátsó bejáraton, a konyha felől bekopogtam. Válasz nem jött, én mégis benyitottam, és megindultam a zaj irányába. Három lépcsőn lefelé jutottam néném hálósobájába, majd a dolgozószobába, ahol Vera néni, illetve most már csak Vali néném varrogatott. Meglepetéssel emelte fel a tekintetét a zakatoló varrógép tője fölött a plafonról leeresztett petróleumlámpa fényében, amikor meglátott.

– Hát te? – kérdezte, ahogy elesetten megálltam az ajtóban.

Mondanom sem kellett semmit, azonnal megállt a varrásban. Éreztem, most neki is az unokája, Jóska jár az eszében. Lehet, hogy ő is egyedül van valahol, és ilyen szívszorító módon keres játszótársat. A mindig derűs, vidáman mosolygó néném arca azonban egyetlen pillanatnyi meglepetés és ború után újra vidám lett és biztató.

– Gyere velem a konyhába! – fogta meg a kezem, és választ sem várva már vitt is magával. – Ettél már? – kérdezte a konyhába érve, és feltett az asztalhoz sógor bácsi székére. Én csak bólogattam, hogy igen.

– Minden szénásszekérre fér még egy villával – oldotta fel a hallgatásom, és elővette a sütőből a frissen sült almás pitét.

– De süteményt ugye, nem ettél? – ébresztette fel bennem az étvágyat, és elém tette az egész tepsit tartalmát, amit még meg sem kezdtek. Mintha csak arra várt volna, hogy megjelenjek, úgy sürgölődött körülöttem. Hozta a tányért, a villát meg a kést, hogy felszeletelje a süteményt. Mielőtt az első szeletet elém tette volna, még meghintette porcukorral. Magának is vágott egy szeletet, és szótlanul leültünk enni. Mosolyogva, együttérző szeretettel nézett rám, mintha csak Jóskát látná bennem. Nem szólt, csak a tekintetével biztatott, hogy egyek. A pite nagyon finom volt. Igyekeztem lassan enni, ám a süti így is hamar elfogyott. Néném rögtön adott egy másik szeletet. Bár ő még az első falatot sem nyelte le. Ahogy nézett, megjelentek szemében a bánat könnyei. Amikor aztán csendesen bevallottam, hogy nekem nagyon hiányzik Vera nénje meg a Jóska, nem bírta tovább a fájdalmát vidámságával palástolni, csak úgy záporoztak a

könnyei. Lecsúsztam a magas székről, odabújtam hozzá, hogy megöleljem. Nedves lett az arcom a könnyeitől. Megölelt, összecsókkolt ő is. Sokáig nem engedett ki a kezei közül. Az öleléséből, a szorításából éreztem, mennyire hiányoznak neki a szerettei.

– Ne sírj nénje, az Istenke megsegít! – próbáltam vigasztalni, de hosszú pillanatokig vigasztalhatatlan volt. Egyszer csak hallottuk, hogy kint nyílik a kiskapu. Sógor bácsi léptei közeledtek, még csak akkor jött haza ebédelni. Néném köténye sarkával szárazra törölte könnyektől nedves szemét. Én már nem mertem visszaülni sógor bácsi helyére, néném ezért a maga helyére ültetett, és elém tette a tányérom a félig meghagyott süteménnyel.

Sógor bácsi is meglepődött, hogy ott látott, de észrevette azt is azonnal, hogy a néném sírt. Én meg attól féltem, hogy még benne is fájdalmat ébresztenek az unokája és a lánya hiánya miatt. De sógor bácsi erőt vett magán, nem akart előttem gyengének látszani.

– Szép, hogy meglátogattál bennünket – üdvözölt. – Tudod, hogy nálunk mindig itthon vagy.

Én meg csak bólogattam, de nem mertem a süteményhez nyúlni. Néném megtáldalt sógor bácsinak, kiszedte neki a levest, és csak amikor ő is kanalizni kezdte az ételt, folytattam én is az evést. Kis idő múlva oldódott csak fel a csend, amely az emlékek miatt ránk telepedett.

– Régen nem voltál nálam, a műhelyben – emlékeztetett a kovácműhelyében tett korábbi látogatásainkra, amikor még Jóska unokájával jártunk oda segédkezni.

– Én oda is be akartam nézni – próbáltam a szemrehányásnak vélt mondatára válaszolni –, szívesen segíték fűjtatni a tüzet.

– Majd szavadon foglak, mert ott mindig elkél a segítség – próbált velem úgy beszélni, mint egy felnőttel. Éreztem, hogy nem csak udvariasságból mondja mindezt. Napközben sokat volt ő is egyedül a kohó és az izzó vasai között. Patkókat, vaskapukat, díszes rácsos kerítéseket, sok egyéb vasszerszámot, készített a falubelieknek, de a környéken másoknak is. A vidék híres kovácmestere volt. Jóleső érzés volt nézni, ahogy a keze alatt az izzó vasból formás lópatkó vagy egyéb hasznos dolog kerekedik.

Ebéd után átmentünk a patak túlsó partján a két ház közötti kertek egyikében felépített kovácműhelyébe, ahol vas és feketeszén illata foga-

dott. A lovakat a műhely előtt egy nagy fedett eresz alatt patkolta. Sokszor úgy, hogy a gazda ki sem fogta az igavonót a szekérből. Debrődön nem akadt ló, amelyik nem bírta volna a közelségét. A gazda segítsége nélkül vette fel a ló lábát, szedte le róla a kilazult vasalást, ráspolyozta, majd forrón ráégette az új patkót a patájára.

Máig orromban érzem az égett pataszaru illatát, ha erre gondolok. Közben meg is feledkeztem a kalandvágyamról, a sok tervről, amit még véghez akartam vinni a hirtelen jött szabadidőmben. Csak az kötött le, hogyan készíti el sógor bácsi a tőle rendelt kocsikereket. A kerék faszervezete ott hevert az eresz alatt. Hatalmas nagy volt, kordékerék. Jóval nagyobb, mint egy szekérkerék. Arra hevítette a vasráfot, hogy ráégesse. Tényleg jól jött valaki, aki fűjtatja a tüzet, mert neki mindkét kezére szüksége volt, hogy a nehéz kerékabroncsot a tűzön forgatni, hevíteni tudja, majd óvatosan, két vasfogóval tartva a fakerékhez vigye. Amikor sikerült, az abroncson levő négy lyukon keresztül még rászegecselte a nyers kocsikerékre a vasburkolatot. Két vasalást készített a tengelyagy köré is. Azt már nem vártam meg, hogy ezt is felégesse, mert szemben már láttam az óvodából Vendelt kijönni. Elbúcsúztam gyorsan sógor bácsitól, aki nem hagyott üres kézzel távozni. Egy vízmerítő vastállal hátra ment a kertbe, és teleszedte érett almával, szilvával meg körtével. Ez volt a segítségem jutalma, a szabadidőm kerelete. Örömmel futottam a gyümölcscsel Vendel elé.

A munka nem vár

Amikor Vendellel hazaértünk, anyánk már otthon volt. A Varró sógortól kapott újságba csomagolt gyümölcsöt kivittem a kamrába, és egy üres faládikába raktam. Vendel addig megebédelt. Anyánkat nem láttuk, csak a hangját hallottuk a veteményeskertjéből. Sürgetett, hogy menjünk fel utána, de Jenő még nem volt sehol. Ahogy felértünk a veteményeskertbe, anyánk már javában ásta a korai krumplit. Két zsák és két öblös vesszőkosár volt a háta mögött. Az egyik kosárba a kisebb, a másikba a nagyobb gumókat dobálta.

– Vendel, ott a villáskapa a kiskapunál, válassz ki két sor krumplit, és segíts kiásni. Béla, te meg szedd utána – jött anyánk parancsa, ahogy

meglátott bennünket. Vendivel szó nélkül nekiláttunk a munkának. Az eső miatt még sáros volt a föld, de legalább a kapa belement, és ki lehetett fordítani a krumplifészket. A kiskertben a sok trágyázástól valamivel lazább volt a talaj, mint a földeken, és ott szinte naponta öntözve volt minden vetemény, így a krumpli is. Előfordult, hogy hihetetlen nagydarab krumplikat sikerült kiásnunk. Vendel próbálta anyánkat meggyőzni arról, hogy várjuk még az ásással, amíg a föld egy kicsit megszikkad, de anyám jóformán meg sem hallgatta.

– A munka nem vár – jött a kurta válasz, és sorolni kezdte, hogy a héten mi mindent kell még a földeken elvégeznünk. – Apátokra nem számíthatunk, nekünk kell elvégeznünk mindent – zárta le a vitát.

Én már a sok munka felsorolásától is megrettentem. Képtelenségnek tartottam, hogy négyen meg tudunk felelni a tennivalóknak. Még legalább félhektáros krumpliföld várt kiásásra. Elő kellett készíteni és ki kellett mélyíteni a mésztolt gödröt is. A kukoricaföldeken a fattyúhajtásokat is le kellett szedni, meg le is kellett szecskázni. Fát kellett hasogatni a kemencébe, mert holnap délután kenyérsütés lesz. Kevés a széna és a szalma az ólban, fel kell tölteni a széna- és a szalmatartókat. A disznók ólja is régen volt kitakarítva. Az állatok lucskosan, piszkosan járnak ki a kondába, ami miatt szégyellhetjük magunkat. Anyánk még legalább öt személyre szóló feladattal bízta meg Vendelt. Sorolta volna Jenő feladatait is, de csak akkor eszmélt rá, hogy a bátyám nincs velünk.

– Hát Jenő hol van? – szegezte nekem a kérdést.

Nem mertem elárulni a valóságot, hogy a lecke miatt a tanító délutánra bezárta az iskolába, mert arra az anyám dühkitöréssel válaszolt volna. Inkább hallgattam, csak a vállam vonogattam, hogy nem tudom.

– Ez már megint elcsavargott valahová – jött az anyám gyanúsítgatása. Erre sem mertem semmit mondani.

– Hát, te hol csavarogtál, hogy nem tudod? – vett elő engem, és a haragja most már rajtam csattant. Önérzetesen vágtam vissza.

– Én nem csavarogtam, a Varró sógornak segítettem kereket vasalni a kovácsműhelyben. Gyümölcsöt is kaptam érte, igaz Vendel? – próbáltam menteni magam, és a fiatalabb bátyámat is bevonni igazam alátámasztásába. De anyámat most ez sem érdekelte.

– Hol az a kölyök? – dühöngött magában.

Most értettem meg igazán, hogy Jenő miért könyörgött Jabloniczkynek, hogy a vers miatt ne csukja be az iskolába. Sejtette, hogy nagyobb lesz a baj, ha mindezt anyám is megtudja. Már pedig előbb vagy utóbb megtudja, és lesz itt nemulass! Ha érintetlen is voltam a dologban, amikor Vendelt vagy Jenőt szidták vagy esetleg elnászpángolták, nekem az is úgy fájt, mintha engem szidtak vagy vertek volna. Már előre rettegetem, mi lesz, ha Jenő megjelenik, és letagadja az igazságot. Alig futott át a gondolat az agyamon, amikor a bátyám megjelent a veteményeskert kapujában. Magamban csak azt reméltem, hogy mindent hallott, és nem fog hazudni.

– Itt vagyok – szólalt meg. Meglepően bátornak, magabiztosnak tűnt. Anyám is meglepődött rajta, mert megállt a kapa a kezében.

– No, te csavargó – kezdte volna a mondókáját, de Jenő nem várta meg, hogy magához parancsolja. Oda ment hozzá maga, és elé állt. Vendellel kétségbeesetten vártuk, mi következik majd. A villáskapa hegyes vége anyám előtt kifelé állt a földből. Jenő majdnem rátaposott, olyan közel állt meg vele szemben.

– Akarja tudni, hogy hol voltam, anyám? – nézett rá mereven. Szikrázott körülötte a levegő. Érződött, hogy majd szétrobban az elkeseredéstől és a dühtől. Minden sejtje lázadt, forrt a haragtól. A kérdését hosszú csend követte. Anyám vibráló szemekkel várta a választ, mert a bajsejtlem torkára forrasztotta a szót.

– Hát, tessék! – fordított hátat Jenő anyámnak és letolta a nadrágját, majd előrehajolt. A hátsó felén véres hurkákban látszott a nádpálca nyomainak helye.

– Egy ostoba vers miatt, amivel már egy hete kínoz az agyondicsért és szeretett Jabloniczkyja.

Vendellel ledöbbsentünk. Jenő fellázadt a megaláztatások ellen. Lázadt anyám és mindenki ellen, aki olyan dologra kényszeríti, amit egyetlen porcikája sem kívánt. Egy értelmetlen szöveget bemagolni, hogy a szlovák tanító úrnak az iskolában legyen miért sorra verni a sok szerencsétlen magyar gyereket, köztük őt is. Mint később kiderült, a gyerekek fellázadtak a tanító ellen is. Hiába zárta be őket, csak azért sem tanulták meg a verset. Ezért aztán Jabloniczky sorra „deresre” húzta őket, és tíz botütést mért rájuk nádpálcával.

A drámai jelenet után Jenő felhúzta a nadrágját, és anyámat otthagya leforrázva. Keresett magának egy kapát. Beállt mellénk, közre fogott két sor krumplit, és elkezdett ő is ásni. Én szó nélkül szedegettem és válogattam azt is, amit ő hantolt ki. Hosszú percekig szótlánul dolgoztunk, szinte megfagyott körülöttünk a levegő.

Anyánk nem volt az a típus, aki a tanítói fenytések miatt azonnal rohant volna az iskolába. Később én is megtapasztaltam, hogy a panaszainkat sorra elengedte a füle mellett, esetleg még egy pofonnal megtetézte, ha ilyesmivel gyötörtük. De most a kapáját szikrázó hévvel vágta a földbe. Nemcsak a föld, az eltalált gumók is hasadtak, röpködtek körülötte. Csak amikor egy hatalmas gumót telibe talált, akkor fogta vissza magát. A krumpli mégsem tehet arról a nyomorúságról, a sok megaláztatásról, kínról, az egész gyötrelmes helyzetünkről, amit most parasztként, magyarként naponta el kell viselnünk. Legalább egymást ne gyötörjük – ötlött fel bennem, ahogyan anyám elkeseredett vagy inkább hirtelen megkeseredett munkáját figyeltem.

Mindig csendben túrni és várni, hogy újra suhogjon a nádpalca feletünk, nem lehet – gondoltam, és lélekben egyetértettem Jenővel, a lázadásával, a maga külön kis harcával. Azt is tudtam, hogy holnapig kialussza keserűségét, mert mást ebben a pillanatban úgysem tehet. Sem ő, sem anyám nem mehet a rendszer ellen. Apám, pedig már régen feketelistán van. Csak magának meg nekünk ártana, ha újra hangot adna felháborodásának. Túrni és remélni méltósággal is lehet, ha nem válunk gerinctelen hízelgővé. Csak így lehet kívárni az alkalmat, hogy az ember változtathasson a sorsán. Hogy egyszer elégtételt követelhessen a sok megaláztatásért. Hinni kell, hogy az a pillanat – ha sokáig is kell rá várni – de bekövetkezik.

Béla vagy Bélu

Ilyen hamar még nem ástuk ki a krumplit a veteményeskertben, mint Jenő színpadra nem illő jelenete után. Munka közben kevés szó esett köztünk, az is csak a krumpliásással volt kapcsolatos. Látszott, anyánk agya szinte forrt a méregtől, lázasan kereste Jenő helyzetéből, megaláz-

tatásából a kiutat. Ugyanakkor fia lázadását a szlovák tanító meg az ő személye ellen sem tudta elfogadni. Mindhárman attól féltünk, hogy megalázkodik majd Jabloniczky előtt. A tanító úr az esti harangszó után szokott vacsorára jönni. Kíváncsiak voltunk, hogy a deres-ügyet anyánk, hogyan zárja le.

Jenő meg anyánk a kisszekérre rakták a krumpliszsákokat és a vesszőkosarakat, azon vitték le a pincébe. Anyámnak hirtelen Vendi és Bélu lettünk a hivatalosabb Vendel és Béla helyett. Ezúttal nem parancsolt, hanem megkért bennünket, hogy gereblyézzük össze a krumpliszákokat, és rakjuk a komposztálóba, a kiásott és egyben maradt nagyobb száraz rögöket meg kapával verjük vagy lábunkkal tapossuk szét. Én a szárazakat gereblyéztem és vittem a komposztrakásra, Vendi meg a kapa fokával ütogette szét a rögöket. Sejtettük anyánk kedvességének okát: Jenővel négy szemközt akart maradni. Már a pincében hosszan időztek. Amikor lementünk a kisszekérért, még mindig beszélgettek. A szalmát és a szénát aznap mi hordtuk le a csúrból és pakoltuk tele a széna- és a szalmatartókat.

Anyámék a pincéből bementek a konyhába. A füstölgő kéményből láttuk, hogy nekilátott meleg vacsorát készíteni. Erre ritkán volt ideje. Inkább száraz vacsorát készített – a tanító úrnak meg nekünk is –, meleg tejjel vagy tejeskávéval, amely akkoriban pörkölt malátakávéból készült. Olykor, ha Jabloniczky megfázott és köhögött, a tejeskávéval kívül teát is főzött neki.

Vendi meg én nem mertünk a konyhában mutatkozni, ezért nekilátunk a disznóolat kitakarítani. Ez a munka nem volt éppen étvágygerjesztő művelet, de valakinek ezt is meg kellett csinálnia. A disznóknak árpaszalmával szoktunk jó bőven bealjazni, hogy legyen miben turkálniuk. A malacok óljait is kitisztítottuk. Ahogy kinyitottam az ólajtót, visongva rohantak ki a középső udvarra, hatalmas riadalmat keltve a csibék és tyúkok között. Még a kakas is meghátrálásra kényszerült előlük. Menekült is a fatartóba, a farakás tetejére, onnan próbálta egy kukorékolással nyugalomra inteni a tyúkháremét. A malacok nem voltak már kicsik, épp pecsenyének valók. Anyánk a zömét eladta a faluban hizlálásra azoknak, akiknek nem volt anyakocájuk. Mindössze hat darab volt már csak az ólban, abból is kettőt már elígért Makrancra, a két bátyjának, akik kisegí-

tettek bennünket gabonával, hogy teljesíteni tudjuk az előírt beadási kötelezettségünket. Mert keményen megbüntettek volna, ha az államnak adósai maradunk, ebben nem volt pardon.

Mi már végeztünk az ólak kitakarításával is, de Jenő még mindig nem mutatkozott közöttünk. Vendi azt javasolta, nézzük meg a mésztöltő gödröt, milyen munka vár ránk ott. Lementünk hát a nyári konyha melléti vastag deszkákkal kibélelt és lefedett gödörhöz. Kezdtek volna felszedni a takaródeszkákat, de nekem túl nehéz volt a többcoloros tölgyfadeszka. Vendi viszont egyedül nem boldogult vele. Tehetetlenül álltunk ott, és vártuk, hátha Jenő vagy anyánk észrevesz bennünket. Nem mertünk bemenni a konyhába, hogy segítséget kérjünk, jobban mondván nem is akartunk. Így is túlteljesítettük már a napi munkatervet, állapítottuk meg büszkén a bátyámmal. Ettől mindjárt jobb kedvünk kerekedett. Beültünk a nyári konyhába pihenni. Ritkán fordult elő, hogy viccelődtünk, mert nem nagyon volt időnk az ilyesmire, de az aznapi sokkot valahogy ellensúlyozni kellett. Vendi a szlovák tanítót kezdte utánozni. A mély basszus hangját, ahogyan beszélt. Én dőltem a nevetéstől, ahogy zagyva nyelven próbálta a beszédét, a kimértségét, no meg a mozdulatait visszaadni. Nagyon eltalálta a figurát, jó színész lett volna belőle. Engem mindenestre halálra nevettegetett, ami rendkívüli felüdülés volt számomra a feszült délután után. Jenő a konyhából látta, hogy a nyári konyhába mentünk. Utánunk jött, de még akkor sem volt vicces kedvében, bár hallotta, hogy Vendel Jabloniczkyt figurázza ki.

– Én a legszívesebben Motyogót uszítanám rá – mondta dühösen. Nem volt kétségem afelől, hogy ezt komolyan gondolja. Vendi csitította.

– Ludas Matyi is háromszor adta vissza a kapott botütést. Majd te is megleckéztetted a te Döbrögidet – próbálta felvidítani őt. Egyszer még Vera néném olvasta fel neki a Ludas Matyiról szóló történetet. Vendi ezt a mesét azóta se felejtette el. Ha bántották, mindent háromszor próbált visszaadni.

Bár az esti harangszó nem volt messze, Jenő segítségével megpróbáltuk a mészgödöröt legalább felnyitni. Kettőjüknek már sikerült leszedni a nehéz fedődeszkákat. Apánk nyilván miattunk rakott ilyen nehéz fedelet rá, nehogy leszedjük és beleessünk. Alig volt oltott mész benne, az is rögzös, száraz volt már, használhatatlan. A mésztöltő gödör alja is ki volt

deszkázva, a gödör nagyon mélynek tűnt. Ha beleestem volna, biztos, hogy benne rekedek, mert nem tudtam volna kimászni belőle. Jenő mondogatta is, ha beoltjuk a meszet, kerülöd ezt a helyet, öcskös, mert már sok debrődi gyerek fúlt a mészgödörbe. Alaposan rám is ijesztett ezzel. De nem sok időm maradt az ijedségre, mert máris egy lapátért szalasztott, elhatározta ugyanis, hogy lemegy a gödörbe és kitisztítja. Értékelte együttérzésünket a nádpalcázása miatt, így most ő is előzékenynek mutatkozott velünk szemben. Amikor a lapáttal a kezemben visszajöttem, beugrott a gödörbe, és néhány perc alatt kidobálta a száraz mészmaradékot. Anyám a konyha ablakán keresztül figyelte, ahogy dolgoztunk, majd a nyitott ablakon keresztül kiszólt.

– A száraz meszet szórjátok a trágyadobra, arra szüksége van a szántóföldnek is, hogy jobb termést hozzon! – magyarázta el a kérése okát, amit csak nagy ritkán szokott megtenni.

Minden rosszban van valami jó. Ezen a szeptember végi napon is beigazolódott ez. A családunkat kívülről ért sérelem bennünket, családtagokat közelebb hozott egymáshoz. Tudtunk egymással kedvesen is beszélni. Anyánk keménysége is engedett. Már nem a „hivatalos” Béla voltam neki, hanem Bélu, ahogyan a falusiak, főleg a hozzám közelálló ismerősök kedveskedve becéztek. De anyámtól csak ekkor hallottam először, és megértettem a nevem becézésébe rejtett üzenetet. Ebben a melegebb légkörben Jenő fagyos sérelme is oldódni kezdett. Érezte ő is, hogy a család meg tudja védeni. Ehhez azonban neki is adnia kell valamit, valami hasonló melegséget. Ilyenkor jó volt tudni, hogy két idősebb és erősebb bátyám van. Ettől – a gyengeségem ellenére – egy kicsit én is erősebbnek éreztem magam.

Anyánk később töviről-hegyire kifaggatta Jenőt arról, mi is történt az iskolában. Ki kezdeményezte a lázadást, mennyire voltak szemtelenek és mennyire kiszolgáltatottak. Az élet anyánkat is sok mindenre megtanította. Tudott olykor ravasz diplomata is lenni. Bennünket megkért, hogy az esti harangszó után ne mutatkozzunk az udvaron. Menjünk ki a gyümölcsös kertünkbe, a Bogolyba vagy a focipályára játszani. Az ő szájából hallani ezt, mondhatni csodaszámba ment, mert eddig még mindig verést kaptam azért, ha kiszöktem. Anyánk még aznap este, frissiben elrendezte a deres-ügyet a tanító úrral. Hogy mit mondott s mit nem

Jabloniczkynek, soha sem tudtuk meg, de azután már nem nagyon volt mit utánozni Vendinek a szlovák tanító úr peckes járásában. Valahogy én is kisebbnek láttam elmenni tőlünk, mint ahogy megérkezett. Esteledett már, mire anyám kinyitotta a konyhaajtót és távozóban kiengedte a tanító urat. Jabloniczky biztosan látott bennünket, ahogy hármasban, vidám hangulatban jövünk le a kert felől, de nem mert felénk nézni. Szinte úgy osont ki az udvarunkból.

Vacsora után Vendellel megmosakodtunk és lefeküdtünk. Jenő látható kíváncsisággal várta, hogy anyánk kettesben maradjon vele. De anyánk a tanítóval folytatott beszélgetéséről egy szót sem szólt neki. Csak „kedves fiamnak” nevezte, és előkerestette vele a tankönyvet, amelyben a vers volt. Először lefordította neki magyarra, majd azt mondta, hogy „ez egy nagyon szép vers, és jó lesz, ha kívülről tudod”, és hangosan, elkezdte Jenővel együtt olvasni. Öt perc sem tellett bele és „az értelmetlen, ostoba verset” a bátyám egyedül felmondta.

– Holnap elsőnek jelentkezel, és felmondod a tanítónak – mondta anyánk, majd elküldte Jenőt a szobába aludni. Mi még mindig fent voltunk, az izgalomtól nem tudtunk elaludni. Hallottuk az egész beszélgetést meg a tanulást is. Vendi még mindig a humoránál volt, mert ezzel fordult be a fal felé, a pihenő oldalára:

– Ez a Jenő nem is olyan buta, mint amilyennek tetteteti magát!

Tíz cső kukorica

A hajnalok egyre hűvösebbek lettek, ezzel együtt – örömünkre – a nappalok meg rövidebbek. Visszafordíthatatlanul beköszöntött az ősz. Anyám, mivel előző nap gondos „tűzörzőnek” bizonyultam, ő pedig gyorsabban megjárta az erdőt nélkülem, megint arra kért, maradjak otthon. Indulás előtt még bedagasztotta a kenyérnek való tésztát a kamrában. Gondosan betakarta vászonszövetből készült takarókkal, hogy a tészta a melegen megdagadjon. Jenő és Vendi már rég elmentek otthonról. Anyám hátán az ebéddel teli batyujával még egyszer benézett a nyári konyhába a kemencéhez. Akkor vette csak észre, hogy a fa és a szárazgally bekészítéséről tegnap megfeledkeztünk.

– Fiam – szólt hozzám még mindig a tegnapi kedvességgel –, neked kell megpakolni fával a fatartót és bekészíteni legalább két köteg szárazgallyat a kemencéhez. Ügyes vagy, a szekérkével biztosan meg tudod oldani – ezzel magamra hagyott. Indult apámhoz az erdőbe.

Fölballagtam hát a fáskamrába megkeresni a kemencébe való farakást, de csak az üres helyét találtam. Az is elfogyott.

– Nem jó világ elé nézek délután, ha megjön anyám, és nem lesz mivel felfűteni a kemencét – gondoltam. Keresgélni kezdtem hát az elfűrészelt fahasábok között a hosszabb és vékonyabb tüzelőt. Amit találtam, azt a hasogató tőke mellé dobáltam. Ahogy ott szerencsétlenkedtem, egyensúlyoztam az inogó fahasábokon, a kutya mocorgására lettem figyelmes, majd a disznóól mögül egyszer csak előjött Márti, egyedül. Valahogy átjött a kerítésen a szomszédból. A kutya meg sem ugatta, csak hízelegve közeledett felé. Jól ismerték egymást, a kutya piciny kora óta vele is sokat játszott. Ha Motyogó nem zörög a pórázával, észre sem vettem volna, hogy Márti az udvarunkon van. Látva zavaromat és kétségbeesett tekintetemet odajött hozzám.

– Segíthetek? – kérdezte.

Én meg csak bólogattam, mert még mindig azon morfondíroztam, hogyan pottyant oda. A palánkkerítés a tyúkok miatt magas volt, három szűk sorban még szögesdrótot is húzott fölé apám. Nem fért a fejembe, hogyan tudott ezen átjönni. Márti sejtette, min töröm a fejem, mert intett, hogy menjek utána. A palánkkerítés egyik deszkáját az alsó szögelésnél megrúgta, az kiesett a helyéről, és a deszkát, amely a felső szögön lazán lógott, így el lehetett fordítani. Egy pillanat alatt már vissza is lépett az udvarukba.

– Gyere, bújj át te is! – húzta oldalt a deszkát teljes szélességben. Gondolkodás nélkül átbújtam a tátongó nyíláson.

– Ez titok, csak mi ketten tudhatunk róla, ígérd meg! – esketett meg. Megint csak bólogattam, mert még nagyobb lett az ámulatom. Aztán újra visszabújtunk mihozzánk. Tetszett Márti ügyessége. Elmondtam neki, mivel bízott meg anyám, de nincs tüzelő, nincs mit levinnem a nyári konyhába.

– Kemencébe való fa sincs hasogatva – vallottam be letörten.

– Majd hasogatunk – túrt bele a sörte hajamba. Látta a kikészített

hosszabb fákat a tőkénél. Fogta az egyik könnyebb fejszét, és egy henger alakú fát rátett a tőkére.

– Fogd meg a fa másik végét, és húzd el a fejed! – mondta. Meglendítette a fejszét, megcélozta a hengerfa elejét, és telibe találta. Az hosszában egy csapásra kétfelé hullott.

– Akarod, hogy még vékonyabbra hasogassam? – kérdezte.

– Ezt nem kell, csak a vastagabbakat hasogatjuk négyfelé – mondtam örömben, és csodáltam Mártit, hogy ilyen ügyesen megy neki a hasogatás. Mintha csak egész nap ezt gyakorolta volna.

– Nem akarod megpróbálni te is? – kérdezte.

– Inkább még nem. Hasíts el egy vastagabbat, majd azután! – feleltem, és kikerestem a legvastagabb hosszú henger alakú fát, amit a tőkére tehettem, majd elhajoltam. Márti emelte a fejszét, célzott, de rosszul találta el, a fejsze beszorult a fa szélébe. Fejszéstül levette a tőkéről, ráta-posott a fára, és kimozgatta belőle a fejszét.

– Most a sértetlen felét tedd felém a tőkére! – kérte. Újra megpróbálta a közepét eltalálni. Ezúttal sikerült. A fa kettévált, mintha szétfűrészelték volna.

– Most az egyik felét a fa lapjával tedd a tőkére! – mondta. Azt is eltalálta a közepén, gond nélkül kettéhasadt az is. Aztán elmagyarázta, hogy kis erővel még egy nagyobb tölgyfarönköt is könnyedén szét lehet hasítani, ha a fa közepét találja el az ember. Ez a dolog lényege. Ne kínlódj, ha mellé találsz! Vedd ki a fejszét a fából, és próbáld meg újra! Ha sokat gyakorlod, belejössz a hasogatásba.

Én meg szorgalmasan gyakoroltam. Néha sikerült, néha nem, de a fontos, hogy lett hasogatott fa, amit aztán a kissekéren – két köteg szárazgallyal együtt – levittünk a nyári konyhába. Nagyon hamar végeztünk a munkával, ezért a konyhában is megpakoltuk fával a tűzhelyet. Most már csak félig zártam le a kémény nyílászáróját. Márti észrevette és fegyelmeztetett, hogy ezt ne tegyem, mert szeles időben, megfulladhatunk a visszamaradt füstben. Amikor végeztünk, megmostuk a kezünket. Méretlen örömben, hogy ilyen könnyen megoldottuk a gondomat a nyakába ugartam, és összezsókoltam segítőkész nagy barátnőmet. A palánkrésen átmentünk hozzájuk folytatni a János vitéz történetét, amit tegnap félbehagytunk.

A konyhájukban a heverőre telepedtünk le. A képeket is látni akartam, ahogy olvasott, mert úgy jobban el tudtam képzelni a történetet, ezért az ölébe telepedtem. Márti nekilátott az olvasásnak. Kellemes, megnyugtató hangja volt. Sok szót nem értettem abból, amit olvasott, ezeket rendre, mint egy igazi tanító néni, türelmesen megmagyarázta nekem. Nagyon fáradt lehettem, mert egyszercsak elaludtam. Csak arra eszméltem, hogy Mártival egymáshoz bújva fekszünk a heverőn, és a hűga ott állt felettünk. A könyv meg valahol a földön hevert.

– Nagyon szép mese lehetett, ha mindketten elaludtatok rajta – ébresztett fel bennünket, és huncutul ránk mosolygott. Túl álmos voltam még ahhoz, hogy értek valamit is a szavaiból.

Márti kikísért a palánkéréshez, és miután átbújtam rajta, visszatette a deszkát a helyére.

– Gyere holnap is, ha itthon maradsz! – szólt még utánam, majd visszafutott a konyhába.

Az első dolgom volt, hogy a tüzet megnézzem. Még javában parázslott az égő fa. A tűzhelyet újra teliraktam fával. Kimentem a fáskamrába, és az ölemben a konyhai tűzhelybe való rövidebb hasogatott fákat hoztam le. Háromszori fordulóval feltöltöttem a kiürült fásládát.

– A delet már biztos elharangozták – gondoltam magamban, ezért nekiláttam ebédelni. Ebéd után meleg vizet öntöttem a mosogatótálba, és elmosogattam, majd eltörölgettem magam után a tányért meg az evőeszközöket. Az előző nap jól bevált programmal szerettem volna folytatni a délutánt. Benéztem Vali nénémhez, és köszöntem neki illendően. Még volt a tegnapi almás pitéből. Két szeletet meg is ettem belőle, miközben a néném kikérdezett mindenről. Amire tudtam, válaszoltam is, de Mártiról nem beszéltem. Sógor bácsi is túl volt már az ebéden, ezért átmentem hozzá a műhelybe. Most is örömmel fogadott. Lejjebb engedte a pedál láncát, hogy lábbal is tudjam hajtani a fűjtató harmonikaszerű „tüdejét”. Már a másik kocsikereket vasalta. A nehéz kerékabroncs már fent volt, éppen a kerékagy belső vasát hevítette, amely egy vastag acélhüvely volt, ezzel forgott a kerék a tengelyen. Amikor ezzel is elkészült, hozzálátott a patkókészítéshez, mert arra gyakran szüksége volt. Az elkészült patkók a műhely eresze alatt egy vasrúdon egymás mellett sorakoztak. A lovas gazda maga választhatta ki, melyiket akarja a lóva patájára rakatni.

Szerencsém volt, mert egy patkolást is végignézhettem, mire Vendi kijött az óvodából. Sógor bácsi megköszönte a segítségemet, és hívott, hogy jöjjen holnap is. Küldött hátra a kertbe is, hogy szedjek magamnak gyümölcsöt, amennyit csak akarok, de én csak két szép lehullott almát kaptam fel a földről, és már futottam is Vendi elé. Az egyik mosolygós almát neki adtam, a másikba meg nagy élvezettel magam haraptam bele. Vendel is éhes lehetett, mert megette még az alma magját is. A többi gyerekek irigykedve nézett bennünket.

Amikor Vendel megebédelt, fogtuk a kisszekeret, és indultunk a kukoricaföldre fattyazni. A kiskapa helyett én a halacskabicskámát vittem magammal. Sok munkánk nem volt a kukoricával, mert már több ízben is leszedtük az oldalhajtásokat. Két-két sort közrefogva, hosszában végig jártuk a kukoricaföldet. Amikor egy öltre való fattyúhajtás összegyűlt, kivittük az árokban álló kisszekérre. A helyet, ahol abbahagytuk a fattyazást, Vendi a kapájával jelölte meg. Mire végeztünk, majdnem egy szekérkére való vadhajtást összeszedtünk. Én már indultam volna haza, de Vendel rábeszélte, hogy nézzük meg, milyenek a kukoricacsövek, lehet-e már belőlük kukoricát főzni? Vagy tíz csövet letörtünk úgy, hogy nem kértünk rá anyánktól engedélyt. Bent a konyhában Vendi aztán felrakta a tűzhelyre a kukoricát főzni, úgy ahogyan azt anyánktól látta. Én az istállóban a kukoricafattyúkat kezdtem leszecskaézni. Akkor még nem sejtettem, hogy az engedély nélküli kukoricaszedésből bajunk lehet. Munka közben egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy anyám nagy hangon pöröl a konyhában Vendellel. Szidta, mint a bokrot. Futottam be én is a konyhába, hogy megnézzem, mi történt. Anyám hátán még ott volt a batyu, de Vendinek már piros volt az arca az elcsattanó pofonoktól. Ahogy beléptem, én is kaptam egy nagyot. Menekültem anyám haragja elől be, a hálósobába. Vendi meg szaladt utánam. Félelmünkben az ágyunk alá bújtunk. Egyszer csak kivágódott az ajtó, s anyánk a nagy fazék kukoricát az ágyunk alá öntötte. Szerencsénkre még nem volt forró a víz, így nem forrázott le bennünket.

– Most már megehetitek! – kiáltott ránk anyánk dühösen.

Amikor aztán látta, hogy sokáig nem mozdulunk az ágy alatt, megjedte. Azt hitte, leforrázott bennünket. Könyörgőre fogta, hogy jöjjünk elő, próbálta megmagyarázni bosszúsága okát. A nyomorúságos termést

emlegette, meg hogy minden cső kukoricára szükségünk van, hogy a malacokat fel tudjuk nevelni. Különben honnan lesz hús az asztalunkra? Lassan, még mindig félve, előbújtunk az ágy alól, és együtt sírtunk anyánkkal. Mi a félelmünk és sajgó arcunk, anyánk meg az elhamarkodott döntése és a nyomorúságos életünk miatt. Később fölszedte a kukoricacsöveket, lemosta, majd újra feltette azokat főni. Próbálta helyrehozni, amit elrontott. Este azonban hiába tette elénk a főtt kukoricát, egyikünk sem nyúlt hozzá. Akkor már Jenő is hazajött az iskolából, és megtudta tőlünk a keserű történetet. Így aztán ő sem tudott belőle enni. A tíz cső főtt kukoricát végül mégiscsak a disznók ették meg helyettünk, ahogy anyánk eredetileg is nekik szánta.

Anyánknak ezt az esetet élete végéig felemlítettük. Hol viccelődve, hol a nyomorúságos, kínterhes évekre utalva szomorúan emlékeztettük rá. Sokszor – bár humorral fűszerezve – kifogásoltuk, hogy többre tartotta a disznóit, mint bennünket. Ez persze nem volt igaz, csak az állatok léte a mi létünket is jelentette. Abban az időben – elsősorban anyámon – nagyon nagy volt a teher, szinte elviselhetetlenül nagy. Nem csoda, hogy olykor-olykor anyaként csődöt mondott. De az vesse rá az első követ, aki egész életében soha nem követett el hibát.

A mézskemence

Igyekeztünk gyorsan elfelejteni az előző nap történéseit. Már gyerekfejjel megértettük, hogy az élet nem könnyű. Előfordul, hogy tévedünk, és ártatlanul megbántunk másokat, amit aztán nem könnyű helyrehozni. De mindenképpen meg kell próbálni, akkor is, ha nehéz. Ludasok voltunk mi is, mert nem beszéltük meg anyánkkal a „kukoricatörést”.

Aznap nem akartam egyedül otthon maradni. Hiányzott apám közelsége és megbocsátó szeretete. Ahogy végeztem a szárnyasok etetésével, bementem a konyhába. Anyám már javában sürgölődött a tűzhely körül. Készült a pénteki, húsnélküli menü.

– Jó, hogy jössz! – fogadott anyám. – Ma velem kell jönnöd az erdőbe! A friss kenyeret nem köthetem a forró ételhez a batyuba, ehetetlenné válna – mondta. Elmosolyodtam magamban, hogy a kérésem okafogyottá vált.

– Átmegegyek a szomszédba, amíg az ebéd elkészül, szóljon, ha indulunk – hadartam el gyorsan anyámnak, azzal kifutottam a konyhából, és a deszkarésen átmentem Mártiékhoz.

Márti az udvaron egy fateknőben ruhát mosott a rajbolón – ami egy hullámos pléhdarab volt. A szappannal kimosott ruhadarabokat a húga vitte a patakra kiöblíteni. Segíteni nem tudtam nekik, ezért aztán csak elmondtam, hogy ma nem jövök mesét hallgatni, mert kimegyek apámhoz az erdőbe, és már futottam is vissza, ahogyan jöttem. De nem mentem le mindjárt anyámhoz a konyhába, inkább fent maradtam a fáskamrában, és megpróbáltam lekötni magam valamivel. A felfűrészelt farakásból kiválogattam a kemence fűtésére szánt darabokat, és a tőkéhez közel raktam azokat. Gondoltam, csak felfigyel a bátyáim közül valamelyik arra, hogy a kemencébe való hasogatott fa elfogyott, és nekiáll a hasogatásnak.

Az út a mészkemencéhez legalább két órán át tartott. Anyám odaodapislantott a konyhaszekrényen ketyegő óraszerkezetre, hogy időben elinduljunk. Indulás előtt még ennünk is kellett, hogy legyen erőnk az útra. Ebéd után a megszokott úton jutottunk ki a mészkemencéhez.

Ahogy megérkeztünk, azonnal szemrevételeztem a kemencét. Kívülről vörös debrődi agyaggal volt bevonva bőven. A tűztérben lángoló fa hője még nem szárította ki a kemencekupola agyagburkát. Apám és a három Fekete szomszéd arca boldogan csillogott a tűz fényében. Kemény, embert próbáló munkán voltak túl, és a tüzet felügyelve várták az eredményét. Csak hajnaltól égett a tűz, még minden párolgott, füstölt a kemence körül. Körülötte nagy körben gondosan ki volt irtva és tisztítva az erdő, nehogy egy kiugró szikra továbbvigye a lángokat. A füstöt már a Hecske tetején megéreztek, a Bakócz völgyébe lefelé ereszkedve meg már azt is láttuk, hogy a szemközti erdő fái között, hol bújik meg a mészkemence. Amióta nem jártam itt, annyi változott, hogy a tábori tűzhely bekerült a kunyhó közepébe, az asztal és a hátsó fal közé. A tetőszerkezet fáit a forró füstelvezető többretegű agyagburkolat védte meg, hogy lángra ne lobbanjanak. A tűzhelyben itt is állandóan égett a tűz, hiszen volt bőven mivel tüzelni. A batyuinkat a kunyhóban, az asztalon raktuk le. Ahogy lepakoltam, már szaladtam is ki apámhoz, anyám meg nekilátott a négy embernek tálalni meg felmelegíteni az ételt. Ahogy megropogtattam apám nyakát, éreztem, hogy mint egy putriban lakónak, olyan

füst- és koromszaga volt. Ezért is várták már oly nagyon, hogy vége legyen az erdei életüknek.

A mészkemencének ívesebb kupolája volt, mint a szénkemencének, de alacsonyabb a tüzelőtere. Ezen is több füstelvezető nyílást hagytak, hogy a füsttel a kemencéből minél több korom elszálljon, és ne szürkítse a fehér meszet. A kivágott fák gallyait már eltüzelték, most a vékonyabb ágakat rakták a tűztérbe, egy percre sem hagyva lankadni a tüzet. Apámék ugyanúgy őrködtek körülötte, mint a szénkemence körül. Itt sem volt repedés a kemence agyagburkolatán, mert amint ilyet észleltek, agyaghabarccsal, lapát segítségével lekenték és ledöngölték azt. Csak a füstnyílásokon távozhatott a gőz és a gáz.

A faszénhez hasonlóan azt is csak később, az iskolában tudtam meg, hogy a mészköből csak úgy lesz mész, ha 10-12 órán keresztül 900-1000 Celsius-fokos hőmérsékleten hevítik. A hevítés alatt a mészköből elpárolog a szén-dioxid, és marad az oltásra alkalmas tiszta mész, a kalcium-oxid. Hogy aztán ebből az építkezéseken használt vajszerű mész legyen, a köveket vízben feloldják. A kő és a víz reakciója nagyon heves, szinte robbanásszerű, mert nagy mennyiségű hő szabadul fel, mialatt a mész a vízből és a levegőből leköti a szén-dioxidot. Ezért csak nagyon óvatosan, védőfelszerelésben és szabadtérben végezhető a mészoltás.

Apám kint maradt velem a kemencénél, mert amíg Fekete szomszéd és a fiai megebédeltek ő tartott szolgálatot. Én ennek csak örültem, mert rengeteg volt bennem a kérdés, de leginkább arra voltam kíváncsi, mikor jön már haza. Ő meg az otthon történekekről faggatott. Nem akartam felbosszantani, ezért inkább nem beszéltem sem a deres, sem pedig a főtt kukorica esetéről. Gondoltam, majd ha otthon lesz, közösen elmeséljük neki. Ha most mondanám el, az inkább árulkodásnak tűnne. Ezért aztán azzal dicsekedtem el, hogy már a kemencébe való fákat is ketté tudom hasítani. De hogy ki tanított meg rá, arról mélyen hallgattam. Szégyelltem volna elárulni, hogy egy lány volt a tanítómesterem. Apám mégis megérezhetett valamit, mert amikor hármasan maradtunk a kunyhóban, anyámnak szegezte a kérdést.

– Történt otthon valami? Anyám azonban kitérő választ adott.

– Csak a szokásos iskolai gondok Jenővel. Majd otthon megbeszéljük. Most a kemencére figyeljete! – igyekezett megnyugtatni apámat.

Anyám hazafelé menet hálás volt, hogy nem árulkodtam apámnak, nem bosszantottam fel feleslegesen az otthoni ügyekkel. Búcsúzáskor még megegyeztek, hogy apám szombat este hazajön megfürödni, és ha jó lesz az idő, vasárnap mindnyájan kijövünk a kemencéhez. Így jobban eltelik majd a napunk és együtt lehetünk. Én már előre örültem a közös táborozásnak, amivel – anyám engedélyét meg sem várva – elsőnek dicsekedtem el Vendelnek és Jenőnek, akik már otthon voltak, amikor hazaértünk.

Utózüngék

Az erdőből hazajövet, éppen csak hogy felfrissítettük magunkat forrásvízzel, anyám szelt egy vastag szelet kenyeret mindnyájunknak, amit megkent vajjal, és már indultunk is a mezőre. Sokszor a kenyeret is csak a mezőre kifelé menet majsoltuk el, hogy azzal se veszítsünk időt. Így volt ez most is.

Anyánk aznap a kukoricaföldünk mezsgyéjébe vetett ciroksövény levágását tervezte – a segítségünkkel. A kukoricaföld a Váraljai út mellett a dűlőben volt. A jászói várromhoz vezető régi szekérutat hívták így. Már a kertek alatti úton több ismerőssel is összefutottunk, de jöttek az emberek szemből is, akik a szomszéd településen lévő munkahelyükről igyekeztek haza, hogy – hozzánk hasonlóan – valamit még elvégezzenek a ház körüli teendők közül. Útközben Márti apjával is találkoztunk, aki egy fűrésztelepen dolgozott Jászó felett, a folyó partján. A deszkavágó fűrészeket a Bódva folyó vize hajtotta. Anyám egy-két szó erejéig leállt az ismerősökkel beszélgetni, mert bármennyire sürgős is volt a munka, az illendőség ezt kívánta. Csak anyánk hitte azt, hogy a „munka nem vár”. A falubeliek, az „igazi” debrődi emberek, már akkor is azt tartották, „a munka megvár”. A beszélgetésekből elcsípett szavak alapján a falusiakat foglalkoztató fő téma a szlovák tanító úr ténykedése volt. Mivel Jabloniczky nálunk kosztolt, anyánk nem térhetett ki a szűrés megjegyzések, a sommás vélemények elől. Maga egyetlen mondattal intézte el a témát.

– Én már alaposan megmostam a fejét!

De az „alapos fejmosás” mikéntjét már nem részletezte. Akkor talán estig sem értünk volna ki a kukoricaföldre. Mi már így is rég a mezsgye szélén ültünk, mire anyánk utolért bennünket. Legalább félórát vesztettünk a szokottnál hosszabbra sikeredett „illendőségi csevejek” miatt. Anyám a magával hozott vizeskannát egy nagyobb kukoricaszár tövébe rejtette, majd a szokásosnál sebesebb tempóban – hogy pótoljuk az idővesztést – nekiláttunk a ciroktövek metszésének. A gyorsabb tempó esetében azonban balul sült el. A harmadik vagy negyedik csapásnál a kapa lábamat is megszelte. Anyám a vizes zsebkendőmmel kötötte be a sebet. A sérülésem miatt – és hogy nagyobb baj ne essen meg velem – félreállítottak az útból.

– Te majd kévézed a cirokszárakat! – adta ki anyám az új parancsot.

Arccal a domb felé egy-egy ölnyi kévecsomóba raktam a szomszéd búzafield tarlójára dobott cirokszálakat. Volt belőle bőven. A cirok magassága majd egy méterrel meghaladta a kukoricaszárak magasságát. Még szénakaszálás után, az első eső előtt ültettük. A cirok azonban jobban viselte a későbbi szárazságot, mint a kukorica, így jóval nagyobbra is nőtt.

– Mit csinálunk ennyi cirokkal? – kérdezte Jenő anyámat, amikor már legalább ötven kéve hevert a mezsgyén, és még a felénél sem jártunk a földnek.

– Azt majd a Jó Isten eldönti – jött a válasz anyámtól. – De ha már megtermett, nem dobjuk ki az árokba. Akkor azonban még anyám se sejtette, hogy néhány hónap múlva, nem a disznó és a borjú árából lesz a cu-kor, a só meg a ruha, hanem a cirokseprők árából, mert a disznót és a borjút elsőik között kobozta el az új proletárhatalom.

Néha egy-egy rövidebb időre megpihentünk, hogy a szomjunkat olt-suk. Nekem kellett a kannát mindig feljebb vinnem, hogy kéznél legyen. Anyánk nem tudta kivenni a fejéből az útközben hallottakat. Előbb Jenőt, majd Vendit kérdezte, hogy mit hallott a többi gyerektől. Kiderült, hogy nemcsak a mi családunk fogott össze, hanem az egész falu felébredt, és egységes álláspontra helyezkedett Jabloniczky ténykedésével kapcsolat-ban, akinek személyében a hatalom megtestesítőjét látták. Jabloniczky a jászói jegyzővel is összejárt, a faluban ők állították össze, ellenőrizték és felügyelték a gazdákra kirótt kontingens beszolgáltatását. Magyarul: ők határozták meg és ellenőrizték a mezőgazdasági termékekből, illetve az

elő állatokból a debrődi családokra kirótt beszolgáltatási kötelezettséget az állam számára. A faluban nagyon sokan – a szlovák nemzetisége miatt is – a hatalom fennhéjzásának megtestesítőjét látták benne, mert a számukra kivetett mennyiséget mérhetetlen igazságtalanságnak tartották. Forrt a falu, mint a must a hordóban, és ennek jelét már nemcsak szóban juttatták kifejezésre. A Szent János-patak felől Jabloniczky szolgálati lakásának három ablakát is betörték. Valaki borítékban egy puskagolyót is dobott a tanító és a jegyző postaládájába.

Kint járt a rendőrség is, de semmi okosat nem tudtak ez ügyben a tanítónak és a jegyzőnek ajánlani. Csak a három kavicsot meg a két puskagolyót tudták bűnjelként lefoglalni. Anyám csodálkozott, hogy erről a tanító úr neki nem szólt semmit.

– Nyilván szégyellte – zárta le magában az ügyet.

Én is kíváncsian hallgattam a bátyáim beszámolóját arról, mi mindről beszélnek a gyerekek az óvodában és az iskolában egymás között. A három ablak kiparittyázása valahogy ismerősen hangzott a fülemnek. Hazafelé ezért igyekeztem Vendivel lemaradni. Amikor anyám Jenővel távolabb került tőlünk, neki is szegeztem a kérdést.

– Csak nincs közöd az ablakkiveréshez? Olyan merev, komor és mozdulatlan szempillantással nézett vissza rám, mint a debrődi forrás fölötti Szent János-szobor.

– Te mit gondolsz, hogy a Ludas Matyiról szóló mesét, csak én ismerem? – kérdezett vissza halálkomolyan. – Az óvodában másoknak is elmeséltem a történetet. Arról nem tehetek, hogy valaki meg is tette!

Ez a komor humor gyermekkora óta jellemző volt Vendire. Neki és nekem is tetszett a „hármascsapás”, ami a tanító urat közvetve érte, bárki is tette. Így aztán a jelzésértékű igazságosztás tudatában, elégedetten ballagtunk hazafelé.

Megmentett könyvek

Másnap délelőtt szilvaszedéssel múltattam az időm. Anyám parancsolt rám, hogy rázzam meg a fiatal szilvafát, és ami frissen lehullik, azt szedjem a kosárba. Szilváslepényt készült sütni a vasárnapi ebédhez.

– De ha már úgyis ott vagy, szedd fel a többi lepotyogott szilvaszemet is, és önts a hordóba, apád cefréjéhez! – egészítette ki az utasítást. A hordóban muslicák hadának felügyelete mellett, apám szilvóriumának alapanyaga érlelődött, jellegzetes „illatot” árasztva mindenfelé. Előbb a lepénybe való szilvát vittem le anyámnak a konyhába, aki a kosárka tartalmát egy vödör hideg vízbe öntötte. Gyorsan megmosta, és egy kopottas törülközőre rakta száradni. Én meg egy kisvödörrel felballagtam a szilvafa alá felszedni a félig rohadt, szétpattant szilvaszemeket. A felső szomszéd méhei már megették a javát, és nem vették szívesen, hogy az orruk elől elszedem a méznek valót. Hevesen dongtak a fülem körül. Amikor teleszedtem a vödöröm, elkísértek egészen a hordóig, ott akarták kárpótolni magukat az édes nedűvel. A hordófedelet hiába raktam vissza a cefrére, a résen keresztül csak befurakodtak. A cefréshordó lassacskán egy méhkashoz hasonlított, ki-be röpködtek belőle a méhek. De a darazsak sem tágitottak a közeléből. Jobbnak láttam a hordó helyett egy nagyobb vödörbe önteni a hulladékszilvát, mert életveszélyessé vált a hordó fedelének felnyitása. Anyám már korábban bejelentette, hogy ma egyedül megy ki az ebéddel az erdőbe, mert sietős a dolga.

– Délután a kukoricaföldre megyünk a babot felszedni – adta tudtomra.

Alig vártam már, hogy anyám elinduljon, az újabb mesehallgatás reménye izgatott. Ahogy bezárta maga mögött a kiskaput, meg se vártam, hogy visszaakassza a helyére a kulcsot, már futottam is Mártihoz. Márti a fáskamrájukban volt, éppen tüzelőfát rakott a karjára. Segítettem neki néhány hasábfát bevinni. Még a húga is otthon volt, a tornácot septe.

A két szomszédlánynak sem volt üdülés az élete. Apjuk már hajnalban elment dolgozni, anyjuk meg alig járt haza a munkából, mert Szepsiben egy ügyvédnél volt házvezetőnő. Hetente csupán két szabad délutánja volt. Tulajdonképpen csak ilyenkor volt együtt a család. A két lány látta el a ház körüli munkákat: mostak, főztek, takarítottak. Állatokat azonban – a csibéken kívül – nem tartottak. Ezért aztán akadt némi szabadidejük is. Márti szerette a könyveket, sokat olvasott, a hógát viszont nem érdekelte az olvasás, inkább a barátnőivel csavargott. Most, ahogy meglátott a nővére mellett, gyorsabbra fogta a seprést. Márti rá is szólt, hogy lassabban végezze, mert csak felveszi a port. A karunkon hozott fát a fatartóba tettük. Márti megnézte a tűzhelyen a fazekakat, kevert

rajtuk néhányat, majd a vas szélére húzta azokat, hogy amíg felolvas nekem, le ne égjen az étel.

– Keressünk neked valami más, érdekesebb könyvet, mert látom, a János Vitéz fáraszt – keltette fel az érdeklődésemet, és már indult is a szobájába. Intett, hogy menjek én is utána.

– Mennyi könyv! – szaladt ki a számon, ahogy megláttam a polcokon sorakozó könyveket. De még a szekrények tetején is több sorban, egészen a plafonig könyvek voltak egymásra rakva.

– Ezt mind neked vették? – kérdeztem meglepődve. – Nagyon sok pénzbe kerülhetett – hüledeztem.

Ennyi könyvet Debrődön még sehol sem láttam. Egész könyvtárra való izgalmas regényeket, mesekönyveket, atlaszokat, lexikonokat, szótárakat, füveskönyveket, rajzokkal díszített útleírásokat, növényekről, állatokról szóló ismeretterjesztő könyveket és még sorolhatnám mi mindent mutatott hosszú percekig Márti.

– Neked elárulom, ezek mind megmentett könyvek. A megmentett szót olyan hangsúllyal mondta, mintha hőstettet hajtott volna végre, hogy megszerezze őket. Mai szemmel nézve a tettét, valóban az volt, hőstett. 1945 augusztusának végén Márti három másik lánnyal egyetemben segédkezett a faluból elűzött magyar tanító lakásában és az iskolában maradt holmik kirámolásában. A volt iskolaigazgató, Bárdos kántortanító és felesége helyébe odavezényelt szlovák tanító (Jabloniczky csak később került a faluba) első dolga az volt, hogy a magyar könyveket, amelyeket az épületben talált, kidobassa velük. Márti a maga szemfülességével megoldotta, hogy az iskola fáskamrájának távolabbi sarkába dobált könyveket apjával és húgával átválogassák, és a zömét otthon elrejtve megmentse az eltűzeléstől. A szerintük értékeesebb könyvek így kerültek a két lány hálószobájába, Márti birtokába.

Később, kisiskoláskoromban magam is válogattam még a maradék könyvek között, amelyek 1953 telén kerültek újra elő. Akkor már magyarul folyt az oktatás Debrődön. Ezen a fogcsikorgatóan kemény télen a rohamosan ürülő fáskamrában a szén alól kerültek elő a könyvek, legalább is, ami még megmaradt belőlük. Válogatni már nem nagyon lehetett közülük, többnyire régi tankönyvek, újságok meg fasiszta propagandairományok voltak. Amikor ez utóbbiakat a tanító úr meglátta a kezünkben,

azonnal elvette tőlünk, és személyes felügyelete mellett át kellett forgatnunk a könyvrakást, s a hasonló tartalmú irományokat a fáskosárba rakatta velünk. Aznap ezek adták osztályunkban a meleget. Én egy régi ábécéskönyvet, a Zengő ábécé elődjét meg egy-egy Jókai és Mikszáth könyvet találtam érdekesnek, amelyeket el is kértem a tanító úrtól.

Amikor már eleget csodáltuk Márti könyvgyűjteményét, a hűga ágya fölötti polchoz vezetett. Ott sorakoztak a mesekönyvek. Egy vastag, terjedelmes könyvet vett le, amely tele volt magyar népmesékkal. Minden mesét egy-egy színes rajz díszített. Ahogy megláttam, nem is hagytam, hogy tovább keresgéljen, azt akartam, hogy ebből olvasson fel nekem, s már alig vártam, hogy belekezdjen az olvasásba. De Márti még egy kicsit csigázta az érdeklődésemet, mert kiment a konyhába a fazekaihoz, hogy ellenőrizze az ebédet. Visszafelé jövet az ajtót nyitva hagyta, hogy a tűzhelyre lásson. Ahogy mellém ült, én azonnal az ölébe telepedtem, és már kezdődhetett is a meseolvasás. Akaratlanul is eszembe jutott Vera néni és a fia, Jóska. Ő szokott Jóskának így mesét olvasni, mint most Márti nekem. Akkor nagyon irigyeltem az unokaöcsémet, amiért meseolvasás közben az anyja mindig az ölébe ültette, így a képeket is láthatta, mi meg csupán hallgattuk a mesét. Ha a képeket is látni szerettük volna, mindig meg kellett kérni Vera nénémet, hogy nekünk is mutassa meg azokat. Most viszont egyedül csak nekem szólt a mese, és nemcsak hallgathattam, hanem láhattam is azt, amiről szólt. Végtelenül boldogan hallgattam a három királyfiról szóló történetet. Magamban azt képzeltem, hogy hasonlóság van köztünk, s a legkisebb királyfi akár én is lehetnék, hiszen a mi családunkban is én vagyok a legkisebb a három fiú közül.

Az aznapi mese nagyon a szívemhez szólt. A történetet hallgatva messzire elkalandozott a képzeletem. Láttam magam hegyeken, völgyeken lovagolni, csatát vívni és a szép királylány kezét elnyerni. De az én történeteimben a szép, a jó, a meghódítandó királylány mindig Márti volt. Szebb és jobb lényt akkor nem ismertem tőle. Még hosszú évekig ő volt az én királylányom, a tündérem, a jóság, a szépség és a hűség megtestesítője. De a gyermekét féltő, szerető anyja is. Ha néhány napig nem tudtunk találkozni és gyermeki szenvedéllyel elmerülni a mesék titokzatos, de mindig jól végződő világában, nagyon nagy volt a hiányérzetem. Ez a mi titkos, mesés kis különvilágunk majd hat évig tartott. Márti tizennyolc

évesen a közeli városba került, egy kaszánya kantinjában dolgozott, ahol megismerte jövődő férjét, egy cseh katonatisztet. 1954-ben házasodtak össze. Egy ideig a városban éltek, majd a szuezi válság idején a férjét a Šumava-vidékre vezényelték, ahová ő is követte. Egy évvel később a szülei eladták a debrődi házat, és kisebbik lányukkal együtt átköltöztek abba a cseh határ menti városkába, ahol Mártiék letelepedtek. Azóta soha többé nem láttam őket, de még csak nem is hallottam felőlük. Remélem, hogy Mártinak a férjével, családjával együtt sikerült megvalósítania az álmát, s igazi „királylányként” éli az életét boldogságban.

Utószó

Többek számára bizonyára hihetetlen – bevallom, néha engem is megdöbbsent –, ahogy apró gyermekkorom emlékei fokozatosan felszadnak bennem, s az egyik emlék előhossa a másikat. Néha az agyam rejtett zugában fellelt egy-egy meghatározott esemény, akár egy vetítógép, „elindítja a filmet”, és lelki szemeim előtt megjelenik az egész történet. Attól a perctől fogva már nem én irányítom a történéseket, hanem a múlt eseményei irányítanak engem. Én csupán nézővé zsugorodom saját „mozimban”, és a „vásznon” megjelenik előttem a kis botladozó, érző, gondolkodó, cselekvő énem. Közben színek és illatok vibrálnak körülöttem, zajok és világosan érthető mondatok jutnak a fülembe. Újra megéled körülöttem az akkori világ, mintha csak ma történne az egész, mintha ebben a pillanatban élném meg újra az elmúlt időt.

A történetekben a szereplők neveinek megváltoztatása is okkal történt. Egyrészt, a személyiségvédelem miatt, hiszen történeteim szereplőinek hozzátartozói, utódai még ma is élnek, és nem mindenki pozitív szereplője ezeknek az elbeszéléseknek. Másrészt viszont azért is, mert ezek az események, a meghurcoltatások bárhol megtörténhettek és meg is történtek a Felvidéken, nem csak az én szülőfalumban. Ezzel szeretném jelezni azt, hogy az írásaimban, a titkok felfedésével az egész közösségünket ért tragédiákról és az életünket megnyomorító eseményekről kívánok hangosan szólni, amivel másokat is arra szeretnék ösztönözni, hogy megszólaljanak, hogy végre törjük át a hallgatás falát, és beszéljük ki az 1945

után átélt fájdalmainkat és traumáinkat. Meg kell bocsátani az ellenünk vétkezőknek, de bűnöket elfelejteni nem lehet, egy pillanatra sem!

A történetek szereplői – így vagy úgy – meghatározó részesei voltak az életemnek. A velük kapcsolatos események, emlékek egy része kihagyhatatlan volt, mert hatással voltak a későbbi énem alakulására. Mint például a szomszéd nagylány, Márti, akinek ragaszkodása, szeretete, pótanya szerepe rendkívül sokat jelentett számomra. Neki köszönhetem, hogy megszerettem az irodalmat, a költészetet, de az olvasáshoz és a könyvekhez való ragaszkodásomat is.

Ahogy az emlékek peregetek a „vetítógépem filmszalagján”, olyan szereplők is megjelentek lelki szemeim előtt, akikről már rég megfeledkeztem, sőt korábban soha nem jutottak eszembe. Pedig léteztek ők is akkor, és 1947-ben az életem, életünk részét képezték. 2014 tavaszán még a sírjukat is megkerestem a debrődi temetőben, hogy legalább azt megtudjam, mikor hunytak el, és egy néma főhajtással megköszönjem újra a szeretetüket, a barátságukat. Persze mindenkit, aki hatással volt családunk akkori életére, nem szőhettem bele a történeteimbe, mert személye nem kapcsolódott a konkrét eseményhez. Nem szóltam például a falu akkori plébánosáról, aki rendszeresen be-benyitott hozzánk, s aki elsősorban anyám cselekedeteire volt döntő hatással. De nem szóltam azokról a debrődi emberekről sem, akik nélkül ma nem lennék az, aki vagyok. Nem említettem a történeteimben azt sem, hogy minden este lefekvés előtt imádkoznunk kellett a Jó Istenhez, és hogy hétköznapiakon is esti misére kellett járnom, mert – apám kivételével – ott volt az egész család. Nem szóltam arról sem, hogy a portánkon rendszeresen megjelent a jegyző, mindig egy újabb figyelmeztetéssel, a beadási kötelezettségek teljesítésével zaklatva. Ha eljött a végső határidő, a rendőr kíséretében jött, hogy megalázó fillérékért elvigye, amit az állam nevében kiróttak ránk. Ezek a részletek mind-mind rendkívül fontosak ahhoz, hogy a ma embere megértse hajdani életünket, azt a zaklatott világot, amelyben akkor éltünk.

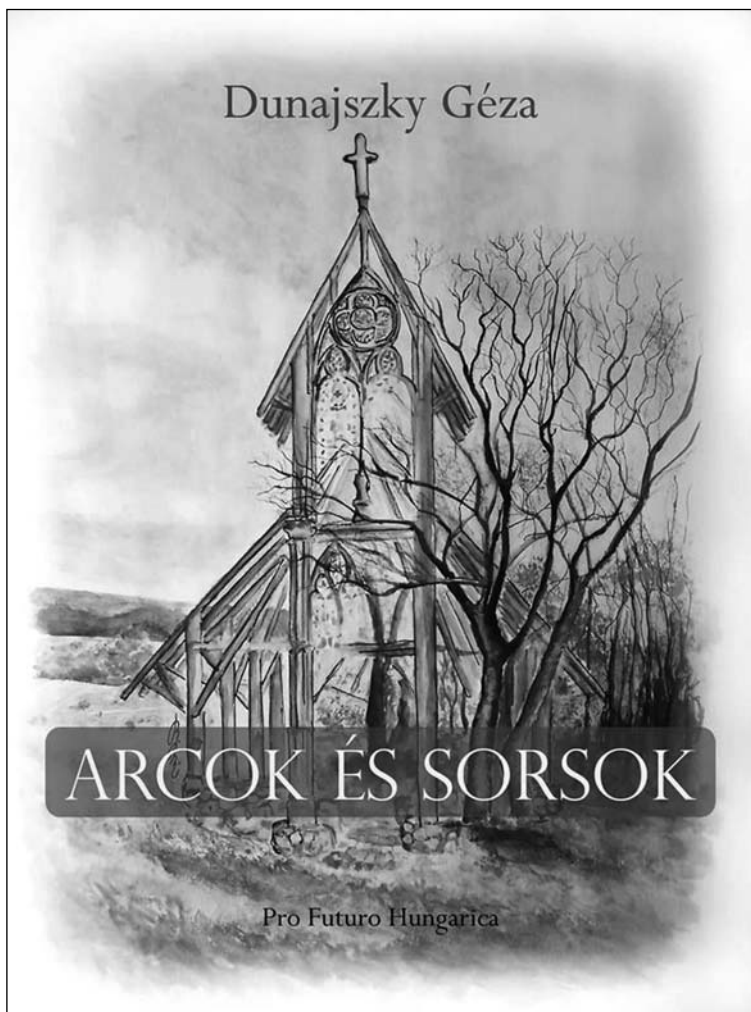
A megmentett könyvekkel kapcsolatban sem volna teljes a kép, ha nem mondanám el, hogy a gyűjteményt Márti – Csehországba való távozása után – húga segítségével a falu ifjúsági szervezetének ajándékozta. De az emlékeimben ez az esemény már egy későbbi időponthoz, 1959 tavaszához kötődik, amikor az új óvodát a Szent János-forrás alatt birtok-

ba vehették az akkori debrődi kisgyerekek. A régi óvoda felszabadult helyiségében mi, az akkor 14-20 éves fiatalok klubhelyiséget rendeztünk be könyvtárral, rádióval, lemezjátszóval. Televízió akkor még nem volt, bár a kísérleti közvetítések már megkezdődtek. Ebbe a klubhelyiségbe kerültek a „megmentett könyvek” is. 1962-ig – amíg Debrődön éltem – én is gyakran kölcsönöztem onnan olvasnivalót. Hogy aztán mi lett a későbbi sorsuk, arról már nincs tudomásom.

A történeteknek, persze, itt még nincs végük, mint ahogyan családom viszontagságainak sem. Sok-sok olyan 1947 utáni fontos és tanulságos esemény pereg még a „vetítógépen“, ami arra vár, hogy papírra vessem őket. De ez már egy következő könyv témája lesz.

Arcok és sorsok

Módosított kiadás



Előszó

Az *Arcok és sorsok* című novelláskötet a 2012-ben megjelent *Kínterhes évek* c. kötetem folytatásaként született. Azokat az eseményeket taglalja, amelyek a magyarországi népi kollégiumokat megjárt felvidéki magyar fiatalok hatására az újjaalakult Csehszlovákia magyarok lakta falvaiban 1947 ősze és 1949 újéve között zajlottak. A történelmi háttér ismerete nélkül nehéz megérteni, miért segítették a felvidéki magyar nemzetiségű diákok a Csehszlovák Kommunista Pártot és annak vezérét, a morva származású Klement Gottwaldot a politikai hatalom megszerzésében és a proletárdiktatúra kialakításában.

A fiatalokat, főleg a nincstelen családokból származó diákokat elsősorban a jobb jövő reménye, a hontalanság, a dühöngő szlovák nacionalizmus felszámolása hajtotta a párt soraiba. Sok polgári vagy kulák származású gyerek sem tudott saját érvényesülése felé más utat találni, mint csatlakozni ehhez a mozgalomhoz. Sokan a szüleiket megtagadva lettek a párt hű katonái és az új hatalom kiszolgálói. Másokat a tömeghisztéria, az utcákon harsogó mozgalmi dalok és ideológia kényszerített a párt soraiba vagy a kommunista ifjúsági mozgalom támogatói, lelkes hívei közé. Ennek az időszaknak a legismertebb magyar mozgalmi dala, a „Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fűjják” című induló lett a kor tömör jelzője, egyben névadója is. A kötet novellái a proletárdiktatúra elkerülhetetlen, feltámadt szeléről, a „fényes szelek” magával sodró lendületéről, annak emberi sorsokat meghatározó hatásáról szólnak. A történetek vagy inkább mesék központjában ugyanazon család sorsa, küzdelme bontakozik ki, mint az előző kötetemben. Azé a családé, amelynek egyetlen célja az új helyzetben is a családi és a falusi közösség egységének megóvása, tagjainak életben maradása volt.

A könyv elsősorban a fiatal nemzedéknek szól. Rövid történetei egyfajta példabeszédként szólnak a mának. Tanulságok arra vonatkozóan, hogy a múltat nem szabad elfeledni és az igazságtalanságokat nem szabad büntetlenül hagyni, mert akkor még kifinomultabb ravaszsággal, még erőszakosabb módon sújtanak le az elkövetkező nemzedékre. Mint a Szlovákiában jelenleg zajló politikai és társadalmi események és annak közösségünk életét kedvezőtlenül befolyásoló történései. Ezek eredete és

okai a „fényes szelek” korában is keresendők, amelynek következményeit az 1989 bársonyos forradalmát követően eltelt huszonhárom évben sem voltunk képesek megnyugtatóan lezárni, jogilag rendezni, mert mindig akadtak valakik, akik közös ügyünket önös érdekből elárulták, megghiúsították. Szolgáljon ez a küzdelem tanulságul unokáinknak, hogy egy megbízható egységre törekedve próbálják meg dolgainkat a közeljövőben sikere vinni, közösségünk jövőjét meghatározó társadalmi helyzetünket megfelelőképpen rendezni.

Dunajszky Géza

2013, Pozsony

Egy pici öröm az ürömben

Amikor vasárnap reggel felébredtem, a konyhában szilváslepény illata töltötte be a levegőt. Két tepsivel már a tornácon húlt belőle. Anyám az udvaron a húslevesbe való zöldséget mosta, apám meg bent a konyhában a kisszékemre telepedve borotválkozott. A lavórt a hokedlin hagyta, egy nagyobb tükör volt mellé támasztva, amelyben arcszörzete tuskéit szemlélte. A fél arcát már leborotválta, a másik felét még fehér szappanhab borította. A hokedli szemközi oldaláról figyeltem, ahogy a borotvapengével az arcán araszolt. Az erdőben megnőtt egyhetes szörzetétől igyekezett megszabadulni. A borotvát többször is meg kellett éleznie a kilincsre akasztott nadrágszíjon, hogy a nagyra serkent „szörzetarátás” sikerrel járjon. Gyermeki kíváncsisággal bámultam, hogyan szedi le szörzetét az orra alól, a nyakáról, arca borotvával nehezen hozzáférhető zugából. A „lekaszált” habpamacsok a lavór vizében úszkáltak.

– Ehhez a kasza jobb lenne – jegyezte meg viccesen, ahogy észrevett.

– Behozzam? – kérdeztem huncutul.

– Ha a saját kezemmel le tudnám aratni, talán igen, de másra nem bízom a képem – tért ki tréfásan az ajánlatom elől. Majd fogta a pamacsot, és egy hirtelen mozdulattal nagy adag habot kent az orrom hegyére. A meglepetésemben felszippantott habtól prüszkölve futottam el mellőle. Kirohantam az udvarra, hogy az istálló eresze alatt itatásra bekészített négy vödör víz valamelyikében a csípős borotvaszappant az orromról lemossam.

Vidám hangulatban indult a reggel, és magamban már azt tervezgettem, mi mindent fogunk majd a bátyáimmal kint az erdőben csinálni. A tarisznyámba bekészítettem a volt debrődi betyártól, Rigó Gandhitól kapott halacskabicskámát, és egy zacskóban mellépakoltam a kamrában talált gyümölcsöket is. A pisztolyomat most inkább nem akartam előkeresni. Különbösen sem volt mitől félnem, ha apám meg anyám velem volt. Kis idő múlva anyám kiáltott utánam, hogy igyekezzek csak ki a kamrából, mert az ünneplő ruhám már ki van készítve a szobában. „Hát mi nem megyünk az erdőbe?” – kérdeztem magamban ijedtem az ünnepi ruha hallatán.

– Ti, hárman elmentek szépen a templomba, amíg az ebéd elkészül. A papocska már hat órától gyóntat. Amíg Jenő meggyón, te meg Vendi

bátyád majd imádkoztok. Helyettünk is, mert apáddal ma nem tudunk elmenni a misére – adta meg anyám az ünneplőbe öltözés okát. Szófogadóan bementem hát megmosakodni és felöltözni.

A templomban nem voltak sokan, így Jenő hamar sorra került a gyóntatószéknél. Mi meg a Páduai Szent Antal szobrához térdepeltünk le imádkozni, ez volt anyánk kedvelt védőszentje. Nem tudom, hogy legidősebb bátyám milyen elkövetett bűnöket vallott be a plébánosnak, de a gyónás után hosszasan imádkozott. Vendellel a rózsafüzér feléig jutottunk, amikor Jenő keresztet vetett, és felállt a főoltár elől.

Szüleink eközben helyettünk is elvégezték az állatok körüli reggeli teendőket. Amire hazaértünk, a konyha tűzhelyén már fortyogva főttek a töltött tyúkok. Anyám éppen a paprikás krumplit kevergette a tűzhelyen. A konyhában keveredett a sütőben sült hús fokhagymás illata a húsleves petrezselyemillatával. A hatalmas, duplaméretű tűzhelyvason még rántott csirkét is sütött anyám. Kisebb lakodalmi menü készült a négy felnőtt férfinak, anyánknak meg nekünk, gyerekeknek. Igaz, én már akkor sem voltam étvágynak hiányában, ahogy a bátyáim sem. Gyakran panaszkodta is anyám a szüleinek Makrancon, mert onnan származott, hogy a fejéről még a haját is leennénk, olyan falánk inasok vagyunk. De hát, dolgoztunk, lótotunk-futottunk reggeltől estig eleget, mint a nagyok, ahhoz pedig kellett az energia.

Jenő és Vendel hozzám hasonlóan gondosan készült az útra. Vendi még egy nagy gumilabdát is a szekérre rakott, a tarisznýja mellé. Én is kihoztam a kamrából az előre telepakolt tarisznýmat. Apám indulás előtt még lement a hűvös pincébe, ahonnan egy üveg szilvóriummal jött vissza.

Debrődön főleg sört és pálinkát ittak az emberek, csak Makrancon találkoztam később a borivás kultuszával. A Makrancon élő anyai nagyapám szerette megadni ennek a módját. Nála boroshordók sorakoztak a pincében.

A korán templomba induló öregasszonyok már jöttek velünk szemben a deprődi utcán, amikor végigszekereztünk a falun. A három inas, ahogy Debrődön a fiúkat nevezték, azaz a bátyáim meg én a középső káros ülésen feszítettünk a kora őszi napfényben, ahogy a szekér a Szent László tisztás felé vezető szekérútra tért. A közelgő őszi színei már látha-

tók voltak a fák lombjain. Egyre inkább a rozsdabarna és a rőt piros dominált a domboldalakon egymásra kacsintó fák között. Az első, templomba hívó vasárnapi harangszó már a Bakócz-patak partján ért bennünket. A beharangozást meg a Szent László tisztás közepén haladva hallottuk. Mire véget ért a kongás, betértünk jobbra, a mészkemencéhez vezető útra. A vaddisznók dagonyáját kikerülve az erdei út közepén hamarosan feltűnt a kunyhó és a mészkemence is.

Füstöt már nem éreztünk, nem is láttunk. A mészkemence körül csak a nagy hőség vibrált a levegőben. Még zihálva izzott, de minden kilehelt pulzusával veszített a hőjéből. Fekete szomszédék már elbontották a szélvédő ponyvát körülötte, hogy a levegő szabadon simogathassa a kiégett anyagot, a kemence külső burkát. A szellőztető nyílásokon csak a kristályosan megtört forró levegő jött kifelé. Nem szerettem volna odadugni a kezem, mert pillanatok alatt hamu lett volna belőle. A szekérrel jó harminc méterre álltunk meg a kemencétől, de amit a kemence leheletéből oda érezni lehetett, az is ezt sejtette. Fekete szomszéd és a két felnőtt fia, Józsi meg Rudi elégedetten mosolyogva üdvözöltek bennünket. Most éppen Rudi volt beöltözve a tűzvédő ruhába, vizes kalapjában és kesztyűvel a kezén ő merészkedett a legközelebb a mészkemencéhez, hogy olykor-olykor ellenőrizze a burok alatt még halványrózsaszínben izzó mészköveket. Amikor észrevette, hogy a tűréshatártól figyelgetem, odajött hozzám. Tetszett nekem Rudi öltözkéje, a maguk gyártotta kohászfelszerelés. De mint kiderült, nemcsak nekem.

– Ha végeztek a mészégetéssel, felfogadunk madárijesztőnek – szólalt meg a hátam mögött viccelődve Vendel bátyám. Rudi persze, azonnal vette a lapot.

– Pedig éppen azért jövök, hogy átadjam neked a ruhám – adta vissza a labdát, de Vendi gyorsan elszaladt előle, mert jól tudta, hogy Rudi nem szokott tréfálni, többnyire meg is teszi, amit mond.

Anyánk közben tálalni kezdett a kunyhóban, ahonnan kihallatszott a tányérok és evőeszközök csörömpölése. Csak Jenőt hívta be magához, hogy segítsen a tálalásban.

Rudi nem futott Vendi után, hanem megállt mellettem. Én éppen azon töprengtem, miért nem omlott össze a kőkupola, mint az agyagburok alatt a szénégetésnél a fapiramis.

– Miért nem omlott be a kő, még nincs mésszé égve? – kérdeztem naivan Ruditól.

– Az nem omolhat be, abból nagy baj lenne – adta tudtomra. – Látod ott, középen a kemence csúcsán azt a kiálló nagy lapos követ? – hívta fel a figyelmem a mészkemence talán legfontosabb elemére, a vertyákra, amely tulajdonképpen egy kőék volt. – Hát az szorítja egymáshoz a köveket a kupolában. Minden kő együtt emelkedik vagy süllyed, ahogy a hő mozgatja az egész kemencét – magyarázta.

Sokat akkor még nem értettem belőle, hiába próbálta később Jenő bátyám még egyszer elmagyarázni az anyagtágulás lényegét.

– Most hűl a kemence, a kőék súlya alatt együtt zsugorodnak össze a kövek, ezért nem omlik be a kupola – toldotta meg a magyarázatát Rudi.

– És meddig fog még hűlni a kemence? – zaklattam tovább kíváncsiságos kérdéssel a magasra nőtt, izmos szomszédfiút. Valahogy úgy nézhettünk ki egymás mellett, mint Dávid és Góliát.

– Ha nem lesz nagyobb szél, és este sem hűl le jobban a levegő, hét-fő délig nem igen nyúlhatunk a kövekhez, mert ráégne a tenyerünk – mondta.

Anyám közben megtáltalt, és újramelegítette a kunyhó tábori tűzhegyén a tyúkhúslevest.

– Előbb a négy férfi jöjjön enni – szólta ki a kunyhóajtón. Csendben figyeltem a nagyokat, ahogy asztalhoz ülnek. Anyánk a tányérok mellé stampedlis poharakban szilvóriumot is töltött, áldomást az izzó mészkemencére. Apám emelte meg elsőnek a poharát, és köszönetet mondott a szomszédéknak a kemény munkáért.

– Most már van mire inni – toldotta meg anyám is a szavait. – Bár késünk az őszi munkákkal, de erre a mészre nagyobb szükség van mindenél. Köszönet nektek érte – mondta, és a kiürült poharakba újabb kör pálinkát öntött. – Egészségükre, és jó étvágyat az ebédhez – tette még hozzá, és közben a fazékból már merte is a levest, először Fekete szomszédnak, majd apámnak és rangidő szerint a szomszédfiúknak.

Amíg ők ebédeltek, mi elindultunk, hogy szétnézzünk a fák között. Kíváncsiak voltunk, találunk-e gombát vagy későn érő szamócát a távolabbi fák között, a lábbal feltúrt avar alatt. Egy-két szamócát még lelünk a kiálló sziklacsúcs árnyékosabb részein, de a csirkegombának vagy

ahogy másutt mondják: a róka gombának nyoma sem volt a mész- és szénégető gödrökben.

Miután mi is végeztünk az evéssel, apám a vizesdézsába öntötte a két húszliteres demizsonban maradt állott vizet. Csupán a tízliteres demizson maradt teli. Odaszólt, hogy ülünk fel a szekérre, mert kimegyünk vízért a Szent László forráshoz. Miután anyánk is mellénk telepedett, megindultunk a szekérrel a forrás felé.

A forrásnál csak bögre és tölcsér segítségével tudtuk megtölteni a nehéz demizsonokat. A demizsont a vízbe állítottuk, hogy egyenesen, biztonságban maradjon a feltöltés alatt, mert a vízpart lejtője alkalmatlan volt a művelethez. Testvéreimmal hasra fekve, a teheneket utánozva ittunk a forrás vizéből. Anyánk ezalatt leszedte a szekérülésekről a pokrócokat, és egy tiszta, füves, árnyékos helyre terítette azokat. Odatelepedtek le apámmal. Miután megtöltöttük a demizsonokat, ott hagytuk azokat a hideg vízben, és már szaladtunk is focizni. Jenő bátyám nem igazán szerette a bőrt rúgni, így csak Vendivel ketten fociztunk, Jenő meg kinyitotta a bicskáját, és bement a templom romjai közé pálcának való somfabotot vágni. Kisvártatva egy szép, levágott egyenes ággal jött ki a romok közül, amelynek csak az alja görbült meg pálcaszerűen. Legallyazta, majd magához mérte, és a vékonyabb, illetve vastagabb részéből annyit vágott le, hogy a botból egy sétatálcányi maradjon. Vendinek annyira megtetszett Jenő botja, hogy otthagytott egyedül a labdával, és rohant ő is botot keresni magának. Nem volt más választásom, én is előszedtem a bicskámat, és kerestem a romok közt egy alkalmas somfabokrot. Egy darabig kínlódtam a kis halacska bicskámmal, de sokra nem jutottam, egyetlen friss hajtást sem tudtam levágni vele. Végül aztán apám sajnált meg, és az ő késével sikerült egy vastagabb pálcának való botot lemeteszennem. A gallyazást már apám végezte a boton, hogy a felülete sima maradjon. Hozzám mérte a készülő pálcát, és annyit hagyott meg belőle, amennyit kértem. A sétatálca díszítését viszont már magam végeztem, mert csak arra volt igazán alkalmas a kisbicskám.

Szüleink eközben a pokrócon beszélgettek. Jó volt látni őket, ahogy csendesen, békésen társalognak. Erős késztetést éreztem, hogy letegyem a bicskám, és odamenjek hozzájuk. Hátról a két kezemmel egyszerre mindkettőjük nyakát átöleltem, majd felváltva összecsókoltam őket. Lát-

tam is meg éreztem is, hogy jól esett nekik. Anyámnak különösen, mert sokszor volt féltékeny, amikor apánkhozérés nélkül is odabújtuk. Amíg ölelgettem őket, a forrás fölötti dombhajlatról a kakukkfű édeskés és az üröm csipkés levelének kesernyés, megnyugtató illatát éreztem. Anyám mindkettőt gyakran használta házi patikájában. Gyógyfüveket gyűjteni is közösen jártunk. Ő is megérezhette az illatukat, mert mély sóhajjal lélegezte be az üde, balzsamos levegőt. Ezúttal azonban nem akarta letépni azokat. Hagyta, hogy ebben a kora őszi meleg napfényben az illatuk beborítson, teljesen elleljen bennünket.

A furcsa látogató

Apám a Szent László forrásnál tett kirándulás után szekérrel hozott haza bennünket. Útban hazafelé anyámmal megtervezték az egész jövő heti tennivalójukat. A legsürgősebbnek a mészsoltást tartották, mert a kiégetett kövek a levegőben levő párára is érzékenyek. A harmattól is begyulladhatnak, és a portán kárt tehetnek.

Vasárnap estefelé – ha sürgős munka várt rájuk – gyakran dolgoztak falun az emberek. Mi sem voltunk kivétel, apánk a hazaérkezésünk után kifogta a szekérből a lovakat, és felment a veteményes kertnél álló víz-hordó tartályért. Addig mi átöltöztünk munkához való ruhába, és gumicsizmát húztunk. Apám a tartálykocsival beállt a Szent János-patak gázlójába, mi meg közösen megtöltöttük azt vízzel. Ezután apánk a vízzel teli tartályt a mészsoltó gödör mellé állította, és a kerekeit beékelte, hogy a lejtőn biztonsággal megálljon. Csak ezután indult vissza az erdőbe. Anyánk még figyelmeztette, hogy ne felejtse a Varró sógortól kölcsönkért enyves ponyvákat is magával vinni az erdőbe, mert szükség lehet rá.

Mindig csodáltam szüleim előrelátását, a gazdálkodás során szerzett megfizethetetlen tapasztalatukat, óvatosságukat, ami akár egy élet- vagy vagyonbiztosítással is felért. Garancia volt arra, hogy ami az erejükből telik, azt megteszik, hogy megóvják a kártól, a pusztulástól a gazdaságot. Ez esetben elképzelni sem lehet, mekkora kártól mentette meg őket óvatosságuk a két vízálló enyves ponyva révén, amelyeket apám aznap kivitt magával az erdőbe.

Hétfőn hajnalban ugyanis esőre fordult az idő, így a ponyvák alatt kellett szétszedniük a mészkemencét. Először hozzánk hordták a kiégett mésző ránc eső részét, és azonnal oltották is azt. Bátyáimmal csak a tornácra nézhettük a műveletet, még Jenőt sem engedték a közelbe. Csak a tartálykocsiig mehetett ki ő is, megengedni a gumitömlő csapját. Apánk és a két Fekete fiú öntötte az oltókádba a lefedett szekérről vesszőkosárba szedett köveket. Közösén kavarták, locsolták a fortyogó masszát, míg a mészkövek teljesen szét nem olvadtak. Aztán a mészoltó kád zsilipjét felemelve csurgatták a fehér, tűzforró masszát a gödörbe. Ahogy ezzel végeztek, mentek is vissza az erdőbe a következő fuvarért.

Amikor nagyobb lettem, Debrődön magam is sokszor oltottam meszet. Veszélyes művelet. A faluban több olyan ember is élt, aki óvatlansága következményeit az arcán vagy a kimart szemén viselte. A fedetlen testre ráfröccsenő forró mész ugyanis átégeti a bőrt, és hetekig gyógyuló vagy akár egy életen át megmaradó sebet ejt rajta.

A két fuvar közt az ebédre hazatartó tanácselnök, Péter unokanagybátyám – akit mi csak Péter nagybácsinak hívtunk – tért be hozzánk a nyitott udvarra. Anyám láthatóan nem örült a látogatásának. Bánta is, hogy a szekér távozása után rögtön nem zárta be a kaput. Bennünket hátraküldött a faskamrába fát hasogatni, amíg ők az eső elől a tornácra behúzódva beszélgettek. De a „vendéget” a tornáctól beljebb nem engedte. Jenő és Vendi sejtettek valamit, de nem akarták velem a sejtésüket megosztani. Nyilván nem először látták itt ezt a fura vendéget, és anyánk részéről sem először tapasztalták irányába a még furcsább vendégfogadást.

Anyánk ugyanis többnyire még a vadidegen embert is behívta a házába, de legalább a konyhába. Megvendégelte, kifaggatta a sorsáról, jövőtelle céljáról, most meg a rokon nagybácsit még a konyhájába sem engedte be. „Oka van rá, az biztos, és ez az ok, úgy látszik, nem tartozik a gyerekekre” – gondoltam, és figyeltem, ahogy a két bátyám kedvetlenül hasogatja a felfűrészelt rönköket az egymással szembeállított két tőkén. Én Vendinek adogattam a fahasábokat. Jenő meg úgy helyezkedett a tőkénél, hogy egy lehajlással elérje a kisebb tuskókat. A tőkéhez kikészített kemencébe való fahasábokat már felhasogatta valaki, nyilván apánk, amikor itthon járt szombaton, mert megint teli volt a rekesz, amelyben a kemen-ce tűzfáját tartottuk. Jenő, de én is ki-kinéztünk a tornácra, hogy itt van-

e még a „vendég”. De az valahogy nem akart távozni. Anyánk próbálta ugyan a kijárat felé szorítani, de a nagybácsi ügyesen mindig megkerülte, és újból beljebb jött a konyha irányába. Anyám egyszer csak megunt a vele való társalgást, s amikor észrevette, hogy mi is lessük őket, ránk mutatva kinyitotta a tornác kijáratí ajtaját, és szinte kilökte a vendéget az ajtón. Dühösen ment vissza a konyhába a tűzhely mellé, ahol az ebédet főzte. Nem sokára az újabb fuvarral megérkeztek apámék is, és folytatták a mészoltást. Ekkor már mi is előmerészkedtünk a fáskamrából, lejöttünk a tornácra, hogy onnan nézzük, mint dolgoznak a felnőtt férfiak.

Aznap négy fuvar meszet oltottak be. Az eső miatt csak keveset pakoltak a szekérre, hogy biztonságosan lefedhessék a rakományt. Késő délután átvitték a mészoltó kádat Fekete szomszédékhoz, hogy másnap ott folytathassák a munkát. Apám és a két Fekete fiú estére itthon maradtak, csak másnap hajnalban mentek ki az erdőbe. Fekete szomszéd éjjel egyedül vigyázott a mészkemence maradékára. Biztos, hogy nem először tette.

Engem még másnap is foglalkoztatott a furcsa vendég, de főleg az, hogy anyám egyetlen szót sem szólt erről apánknak, pedig egész este együtt voltak. Máskor a legelső szava apánk felé az volt, hogy elmondja, ki járt nálunk, és mit akart vagy mit mondott. Most meg csak hallgatott. De mi már megszoktuk, hogy amiről anyánk nem beszél, arról mi sem szólhatunk apánknak.

Másnap aztán zárva volt minden kapu nálunk, csak a szekér zörgéséből és apánk hangjából tudtuk, mikor jönnek, és mikor mennek vissza az erdőbe. Anyánk azt sem engedte meg, hogy átmenjünk a szomszédba a mészoltást nézni. Fekete szomszédéknál ugyanis túlságosan nyitott volt a tér, nagy volt a balesetveszély a mészgödör körül. Csak a ház elé merészkedtünk ki, ha meghallottuk, hogy újabb fuvar mésszel jönnek apámék az erdőből.

Leskelődés közben ütköztünk bele a falu jegyzőjébe, ahogy éppen hozzánk igyekezett. Bekísértük hát a konyhába anyánkhoz. Kiderült, hogy egy határozatot jött kézbesíteni az újabb beszolgáltatásról. Anyámnak igazolnia kellett, hogy átvette tőle a levelet. Bár a jegyző hivatalos ügyben jött, anyám illően megvendégelte a maradék szilváslepénnyel. A jegyző két stampedli szilvóriumot is felhajtott, amire elmondta, hogy ez

a mostani rendkívüli beszolgáltatás, mert nagy az éhség az országban. Anyám ráerőszakolt egy harmadik pohár italt is mondván: „háromszor iszik a magyar”, de valójában csak azért, hogy megtudja, ki mindenkinek kézbesített még ilyen határozatot. A jegyzőn látszott, nem szívesen árulja el, de csalódást sem akart okozni anyámnak. Nekem is feltűnt, hogy csak apám két nővére meg mi voltunk a listán, pedig más módosabb gazda is élt a faluban, ha már egyszer rendkívüli beszolgáltatásról volt szó a levélben.

Amíg anyánk kikísérte a vendéget, Jenő elolvasta a szlovákul írt levelet. Nem rendkívüli beszolgáltatásról, hanem rendkívüli adóról szólt a levél, és két mázsa élő disznóhús leadására kötelezte a szüleimet. Jenő magyarázta el a különbséget. Én ebből csak annyit értettem, hogy ez egyikért kapunk valami kis pénzt az államtól, a másikért meg egy fillért sem, mert azt ingyen vagyunk kötelesek odaadni. Erről az utóbbiról szólt a mostani levél. Előre tudtuk, hogy várható anyánk dühkitörése, ezért inkább kiosontunk a konyhából.

Be is következett, amitől tartottunk. Anyám beparancsolta Jenőt a konyhába, hogy vigyázzon a tűzhelyen készülő ebédre. Elmagyarázta, mit mikor tegyen a vas szélére, hogy harangszóig meleg maradjon az étel. Aztán gyorsan kötényt és kendőt cserélt, úgy futott a levéllel a plébánoshoz. Neki panaszolta el elsőnek mindig, ha nagyon nagy veszedelem ért bennünket. Most pedig kétségkívül nagy volt a veszedelem. Két mázsa élő disznóhúst ingyen odaadni valakinek, az akkor bizony nem volt semmiség. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az egyik anyakocát oda kellett adnunk az államnak. Egyrészt a malacok már el voltak ígérve, másrészt nekünk is szükségünk volt legalább egy hízóra, hogy a telet át tudjuk vészelní. Ez a különadó újabb nagy érvágás volt szüleim gazdaságán. Egyenes út az elszegényedés felé.

Sokszor eszembe jutnak ma is azok a pillanatok, amikor gyerekkoromban egy-egy számunkra fontos állattól vagy vagyontárgytól meg kellett válnunk. 1947-ben ez volt talán legfájdalmasabb ilyen csapás. Mert az anyaállat értéke nem csupán a húásával mérhető, hanem a termékenységgel is, amivel a gazda vagyonát gyarapíthatja. S az elvesztése egyenlő a kisebb katasztrófával. Nem csoda, hogy anyámnak a papra volt szüksége ahhoz, hogy fel tudja dolgozni a történeteket, hogy a disznó elvesz-

tésének gondolatával meg tudjon békülni. Sokszor gondoltam arra is, hol volt vajon az Isten, amikor ezeket a csapásokat – emberi irigységből, vagy mint ebben az esetben később kiderült: szerelemfúltásból – ellenünk elkövették. Hogyan hagyhatta, hogy az egyik ember ilyen módon zsarolja a másikat, a felebarátját? Hogy a hatalmát saját alantas céljaira a másik embertársa ellen fordítsa? És hányszor került még keserves életünk folyamán sor ezután is ilyen és ehhez hasonló ellenünk elkövetett embertelen, aljas tettekre! Ez ellen csak családi összefogással lehetett tenni valamit, csak így lehetett csökkenteni a negatív következményeket. Erre volt jó a nagycsalád, amely a bajban összetartott. Szerencsénkre, mindkét familia – anyám családja különösen – összetartó volt.

A hivatalos levél egy pillanat alatt felkavarta családjunk békéjét, szertefoszlott a Szent László forrásnál pár nappal azelőtt tapasztalt békés, ünnepi idill. Az elkövetkező napok cselekményeiben a létünk lett a tét.

A kontingens

Anyám minden követ megmozgatott aznap, hogy a külön húsdó alól megszabaduljunk. Valószínű, hogy a plébános tanácsára ment a községi hivatalba a jegyző után. A jegyző, mint Pilátus mosta a kezeit. Anyám elé tette a járási beszolgáltatási biztos szlovák nyelvű pecsétetes levelét, ahol név szerint ott szerepeltünk, a rokonsággal együtt. Mindhármuknál két mázsa élőszű szerepelt a húskontingens rovatban. Mutatott neki egy másik levelet is, ahol a többi gazdára kirótt mennyiség volt, azoknál fél mázssal kevesebb szerepelt. A hivatalban azt is anyám tudtára adták, hogy csak a járásbírószágon élhet panasszal, de ugyanoda kerül az ügye, ha nem teljesíti a különadóval kapcsolatos beszolgáltatási kötelezettségét. Az pedig csehországi kényszermunkát jelent, figyelmeztették.

– Vagy talán azért panaszkodik, hogy a férjét kényszermunkára hurcolják? – kérdezték tőle, amikor már unták a lázongását.

Anyám dolgavégezetlenül, leforrázva jött haza. Csendben látott neki a találásnak. A szlovák tanítóban volt az utolsó reménye, hátha meg tudja gyógyítani, és visszavonják a családjunkra kirótt újabb beszolgáltatási terhet.

Apám érkezett meg előbb az ebédre. Az ebédnél anyám a különadó ügyét még nem hozta szóba. Akkor még reménykedett, hogy talán a Jabloniczky tanító úrral megoldható lesz a gondja. Egy malacért szívesen kiváltotta volna az anyakocát. Apánk távozása után legalábbis nekünk ezt beszélte. Gyakran tett így, ha hangosan gondolkodott.

– Még két malacot is megérne, csak mind a két koca maradjon. Lassan itt a kocák ivarzási időszaka. Jó fajta mindkettő – mondogatta magának. Az anyakocákat is a makranci szülőktől kapta, ezért különösen kedvesek voltak neki. Közben megjött Jenő is az iskolából, majd kisvártatva a tanító úr is kopogtatott. Anyám aznap rendkívül kedves volt hozzá. Valódi kávéval kínálta, és a szilvóriumot is bekészítette. Hosszasan beszélgettek a tisztaszobában. Az eső még mindig esett, és anyám kedve sem lett derűsebb, amikor a tanító elment.

Délután aztán leballagott a barátnőjéhez, Magda nénihez.

– Valamit talán ő is tehet, jóba van a járási vezetőkkal. Talán szólhat az érdeklődésben – biztatgatta magát előttünk, ahogy készülődött. De onnan sem jött haza vidámabban. Mintha mindenki elfordult volna tőlünk. Nem akadt senki, aki kiállt volna mellettünk.

Estefelé feljött hozzánk a keresztanyám. Ő is a különadó miatt kereszte apánkat. Kíváncsi volt, hogy kaptunk-e mi is értesítőt. Anyámmal a konyhában ültek le beszélgetni, és amíg várták apámat, hogy hazaérjen, anyám elmondta neki mindazt, amit a kontingensről eddig megtudott. Nem vidította fel mondandójával a keresztanyámat. Nem sokkal apánk megérkezése előtt Varró sógor is bekopogott hozzánk, s most már így hármasan átmentek a tisztaszobába beszélgetni. Később mi is körük telepedtünk a heverőre, csak amikor meghallottuk a szekérszörgést, futottunk ki apánk elé. Jenő felkapta az esőkabátját, és igyekezett, hogy segítsen kifogni a lovakat. Közben megemlítette apánknak, hogy vendégei vannak, menjen csak be a szobába, majd ő lehámozza és megeteti a két jószágot. Apánk a csuklyás esőkabátját meg a gumicsizmáját még a tornácon levetette, a kabátját a szögre akasztotta, csak úgy lépett be a szobába. Én vittem neki be a konyhából a papucsát, hogy ne járjon meztelen lábbal a hideg padlón.

Varró sógor – nagypapa halála után – apánk gyámja volt, amíg be nem töltötte a nagykorúságot. Apám nagyon tisztelte őt, és adott a szavára.

Most, hogy a szobában anyámmal és legfiatalabb nővérével együtt látta őket, megérezte, nem várt gond akadt, amit közösen kell megoldaniuk. Anyám bevezető helyett a levelet tette apám elé az asztalra. A többiek csendben várták, hogy elolvassa. Apám azonban nem mondott egy árva szót sem, meg sem tudott szólalni, mert a levél tartalmától hirtelen kiszáradt a torka. Vendi futott ki egy pohár víért, hogy segítsen rajta. Neki is nehéz volt lenyelnie azt, amit a levél a tudomására hozott. A nagy csendet – amíg apám a vizet kortyolgatta – Varró sógor törte meg.

– Amit a faluban hallok, vagy amit az átutazók mondanak a műhelyben, az nem biztató számunkra – kezdte. – Úgy néz ki, hogy a kolhozt nem kerüljük el. Értelmetlen ellene feszülni az újabb kontingensnek, mert úgy is el fognak tőlünk mindent venni. Minden közös lesz, mint az oroszoknál. Hogy most adjuk-e az államnak, vagy később köteleznek rá, szinte már mindegy. Én nem jutottam más megoldásra ez ügyben – mutatott a levélre. Dermedt csend fogadta a szavait. Mindent vártak a sógortól, de ezt az őszinteséget nem. Hirtelen keresztanyámnak is légszomja lett, a torkát köszörülte. Anyánk intett Jenőnek, aki éppen akkor lépett be a szobába, hogy hozzon be egy kancsó vizet és poharakat. Megindultunk mi is, Vendivel, hogy segítsünk neki. Távozásunk után apánk végre kiadta magából a feszültségét, és mondott egy cifrát.

– Ezzel nem segítesz senkin – próbálta Varró sógor nyugtatni.

– Most már bánom, hogy hazajöttem a fogságból. Tényleg kint kellett volna maradnom – fakadt ki apám.

– Talán nem is lesz olyan rettenetes – próbálta enyhíteni a feszültséget anyám is.

Apám még a vacsorájáról is megfeledkezett, olyan hosszasan beszélgetett a szűk rokonság. Mi meg örültünk, hogy a vendégeknek köszönhetően, nem volt nagyobb feszültség a szüleink között. Megbarátkoztak a lehetetlennek hitt gondolattal, hogy az egyik anyakocától meg kell válnunk.

Másnap reggel anyám már úgy beszélt apámnak az ügyről, mintha megváltás lenne a számunkra.

– A silány termés miatt úgy is el kellett volna adni vagy le kellett volna vágni, hiszen nem lesz mivel etetni – győzködte a még mindig dühös, fortyogó párját. Talán jobb is, hogy aznap apám megint készült ki, az er-

dőbe az ottmaradt holmiért. A kunyhót is szét kellett még szedni, a faanyagot pedig haza kellett hozni. Ebben az esős időben úgy sem lehet más munkát végezni.

Távozóban maga nyitotta ki a kaput és maga is zárta be azt. Mintha kételkedne abban, hogy még a sajátjában jár-ke, azt tesz, amit akar. Mintha úgy érezte volna, hogy holnap, már más parancsára nyitja vagy zárja majd a saját portája kapuját is.

Közbirtokosság és közügyek

Debrődön a jószágot ősidők óta szeptember 30-án hajtották ki utoljára a közös legelőkre. Október elsejétől már mindenki maga gondoskodott a teheneiről, disznairól meg az egyéb jószágáról. A téhnépásztörök és a kondás az októberi kisbúcsú előtt járták be a falut, hogy a járandóságait, béreiket beszédjék. A mi családunkban ezeket az ügyeket is anyám intézte. A kamrában kimérte a két téhen és a három disznó után járó gabonamennyiséget. A pénzes ládikájában pedig külön kopertába rakta a pásztöröknek, illetve a kondásnak járó pénzt, nehogy akkor kelljen kapkodnia, amikor majd benyitnak hozzánk. Ekkor kezdődött el a mi pásztörkodási időszakunk, és egészen addig tartott, amíg az első hó le nem hullott. Aztán tavasszal megint folytatódott, az összefüggő és legeltethető fű kisarjadásáig, ami legtöbbször április 1-jéig tartott, amikor először kihajtották a kondát meg a téhencsordát a közös debrődi legelőkre.

Nem véletlenül időzítette a járási beszoigáltatási bizottság erre az időre a külön húsadó kivetését. A behajtók már október elsején ott voltak az udvarunkban, hogy elvigyék a legkövérebb kocát. Ezúttal két géppisztolyos munkásör is volt a kíséretükben, ahogy a teherautón megérkeztek. Apám még mindig kint volt az erdőben, így anyánkra maradt a szomorú feladat, hogy végignézze, ahogy megfosztanak bennünket a pótolhatatlan jószágtól. Csak annyit tudott elérni, hogy a két sintér, akik a kocát ketrecbe zárták, előbb a mázsára tegyék azt, mert anyám tudni akarta az állat élösúlyát. Nem volt könnyű művelet, a két csendörnek is segítenie kellett, hogy sikerüljön. Anyám azonban ragaszkodott hozzá, hogy az állatot még az elvitele előtt mérjék le.

– Engem ugyan nem fognak valamiféle elcsalt húsz kiló miatt zaklatni, hogy aztán még egy malacot is elvigyenek – pörölt velük.

Ezzel a szomorú előjátékkal kezdődött a kisbúcsúra való felkészülés. A debrődi kisbúcsúról tudni kell, hogy 1896-ban Magyarország ezeréves fennállásának, a millenniumnak a tiszteletére a debrődi templom főoltárának bolthajója előtt, jobboldalt egy kisoltárt avattak fel Szűz Mária, a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.

A mi családukban az volt a szokás, hogy a kisbúcsún inkább apám rokonsága gyűlt össze, hogy megbeszéljék közös dolgaikat. Sok nyitott kérdés volt köztük, mert apai nagyanyám, Dunay Jánosné, született Görös Mária már 1943. szeptember 21-én elhalálozott, de a családi örökség fele, a több hektár szántó, rét és legelő még mindig az ő nevéen volt. A háború miatt ugyanis az utódok közt született egyezséget nem tudták hivatalosan lezárni. Az öt gyermek közül Károly bácsi Kassán, Anna nénem pedig Tornaújfaluban élt. Apám Anna nénem részét vásárolta meg és használta, de telekönyvezve még nem volt, bár anyám hozományából már kifizették a ráeső 4,5 hektárnyi ingatlan értékét. Nagyanyám nevéen volt továbbá a jászói Premontrei Rendtől közbirtoklásra megvett területek – főleg erdők – fele is. Egy 1940. január 7-én kelt jegyzőkönyv adatai szerint akkoriban ez nem kis ingatlannak és értéknek számított. Ebben az időben apám volt a közbirtokossági, más szóval úrbéri társaság pénztárosa, ahol számot adott az 1939. évi gazdálkodásukról. Abban az évben 3534 pengő 66 fillér bevételük volt, ami nagy pénz volt abban az időben, ha hihetek anyámnak, hogy a makranci nagyapa 20 pengőért vásárolt akkoriban egy fiatal fajbikát. Bár az is igaz, hogy a bevételek zöme még mindig a földek megvásárlására felvett hitelek törlesztésére ment el.

A búcsú előtti pénteken üzenet jött Tornaújfaluból, Anna nénémről, hogy menjünk le hozzájuk szombaton a szüretre, mert ők sajnos, nem tudnak a debrődi búcsúra eljönni. A hideg, háromnapos eső megduzzasztotta és elfakasztotta a szőlőszemeket, ezért le kell szüretelni, ha nem akarják, hogy a tőkén rohadjon. De sem anyámnak, sem apámnak nem volt akkor kedve a szüreti vidámságokon részt venni, az 1947-es tornaújfalusi szüret így kimaradt az életünkéből. Vasárnap a kisbúcsúra csak Károly bácsi jött el családotól. Elég hideg volt már az idő, a tiszta-

szoba cserépkályháját is be kellett gyújtani, hogy barátságos meleg legyen a szobában, ahol a szentmise és az ebéd után beszélgettünk.

Mi, gyerekek Károly bátyámnak meg a családjának is nagyon örültünk, mert érdekes dolgokról beszélgethettünk a két nagyfiúval, Zolival és Tivadarral, akiket Jenő a repülőgépekről faggatott. Furdalta az oldalát, hogy milyen gépekkel gyakorlatoznak, és hogyan szállnak fel a kassai reptérről a fiúk, akik még a háború alatt, leventeként kaptak pilótakiképzést. Szerencsére, akkor még nem volt elegendő repülési idejük, hogy éles bevetésre a frontra küldjék őket. A repülési szenvedélyük azonban a háború után is megmaradt, tagjai voltak a kassai vitorlázó klubnak, ott fejlesztették tovább a repülési tudásukat. Jenő eldicsekedte nekik, hogy a tavasszal látta őket Debrőd felett repülni. Zoli és Tivadar mosolyogva bólogattak, hogy bizony repültek erre akkoriban, és jövő tavasszal megint erre szállnak majd. Jenő csak figyeljen, ha a két piros vitorlázógép megjelenik itt, majd a házunk fölött szárnybillegetéssel integetnek nekünk – mondták. Debrődig az egymotoros kisrepülőgép húzza majd őket, így biztosan meghalljuk az érkezésüket. A vitorlázógépet a Meszes felett szokták lekapcsolni a vontatóról, mert ott van leggyakrabban felszálló légmozgás. Innen aztán a leszállóhelyig, a kassai reptérig vitorláznak majd. Mi persze örömmel ígértük meg, hogy lesni fogjuk őket, és integetünk majd nekik.

Akkor még egyikünk sem sejtette, hogy erre már soha az életben nem kerül sor. Én sem gondoltam, hogy alig öt hónap múlva a fiatalabb fiú, Tivadar pilótasapkáját, már én fogom viselni.

Vörös veszély

Felnőtt fejjel sem egyszerű visszatekinteni 1947 őszére. Ahogy az emlékeim „filmvásznán” újra megjelennek előttem az események, az akkor érthetetlen szavak és cselekedetek most már értelmet kapnak, és arról árulkodnak, hogy a szüleim és a rokonság már ebben az időben érzékelte a közeledő vörös veszélyt. Károly nagybácsim, aki három nyelvet beszélt tökéletesen, kassai polgárként „kassai nemzetiségűnek” vallotta magát a háború után létrejött új országban. Birtokában volt, majd később

a könyvtárával együtt hozzánk került egy kiadvány az 1946. október 4-én Csehszlovákiában megvalósított népszámlálás adatairól, amelyben családtagjai nevei mellett is ez a „nemzetiség” szerepelt. A kiadvány, amelyben csak Kassáról szóló adatok voltak, név szerint felsorolt több mint háromezer kassai polgárt, akiknek a neve mellett nemzetiségi hovatartozásként a „kassai” volt feltüntetve. A Beneš-féle Kassai Kormányprogram, amelyet 1945. április 5-én éppen a város főterén tett közzé személyesen Csehszlovákia leendő kormányfője, sem került el a bátyám figyelmét, és személyén keresztül a mi családunk is kielemezte belőle a ránk leselkedő veszélyt. Az nyilvánvalóvá vált már az eddigiekből is, hogy a rokonság a túlélésre igyekezett berendezkedni. A mikéntben és a hogyanban ugyan voltak köztük nézetkülönbségek, de életük főbb csapásirányát akkoriban ez a szándék határozta meg.

Mai eszemmel visszaidézve a depródi kisbúcsún történeteket, az asztal körüli délutáni suttogó beszélgetésüket, már én is másképpen értékelek sok mindent, ami akkor történt. Károly bácsi és családja a szó szoros értelmében búcsúzni jött a depródi kisbúcsúra. Nem siettek, mint máskor. Szinte mindent megfogtak, megérintettek. Anyám soha annyi dicséretet nem kapott a főztjére, a süteményeire senkitől, mint akkor Böske nénitől és Károly bácsitól. Emlékszem, miután délelőtt megérkeztek, Károly bácsi egyedül járta be az udvarunkat, gyermekora udvarát. Benézett mindenhová, a lovak, tehenek, csirkék, malacok is érdekelték. Még Motyogó kutyánk hűségese kobakját is megsimogatta. Majd fölbandukolt a kertbe, és mélyen beszippantotta az érő gyümölcsök tömény illatát. Megállt, megsimogatta a veteményeskert mellett letakarva pihenő egydugattyús dízelmotort, amit már ő gyártott, meg a csűrben álló parasztszekeret is. Kinézett a kertek alá is, hogy még egyszer láthassa a depródi szántóföldek tarkacsíkos vonulatát, emlékezetébe vesse a környező dombokat, hegyeket, a távolból dominánsan kirajzolódó Kopasz vagy Kojsoi hegyet. Aztán továbbment a templomdomb irányába, hogy a csűröktől takart Hecske, Meszes és a Málnás erdők domborulatait is az emlékeibe zárja.

Akkor, 1947-ben nekem csupán időtöltésnek tűnt mindez a misére való várakozás előtt, amíg a depródi templom tornyában megkondul az első harangszó. Újranézve emlékeim filmjét, akkori cselekedete: a tulajdonképpeni búcsúzás már teljesen más érzelmi hatást kelt bennem, most

már másképpen értékelem az akkor történeteket. A régi képeket nézve a könnyeimmel küszködök, mert érzem, tudom, mi minden játszódhatott le a lelkében, gondolataiban, amikor elbúcsúzott minden rögtől, fűszáltól, ami Debrődön az útjába került. A felesége, Böske néni tisztas távolságból követte. Neki inkább a virágok, a veteményeskert, a zöldségek meg a gyümölcsfák kötötték le a figyelmét. Ballagtam csendben én is mögöttük, hogy a kertkapukat, a csúrajtókat meg az udvar hátsó kijáratát zárjam utánuk. De onnan tovább nem merészkedtem. Ott vártam be, hogy visszaforduljanak, s hogy újra kinyithassam, majd bezárhassam utánuk a kapukat. Ők azonban úgy elmerültek a látványban, hogy talán észre sem vették, hogy én is a közelükben vagyok. Károly bácsi a templomdomb legmagasabb pontján várta be Böske nénit. Egymást átölelve mentek tovább a temetőbe, nagybátyám és apám szüleinek sírjához, hogy elmondjanak értük egy imát, és egy fájdalmas érintéssel a keresztfától is örökre búcsút vegyenek. Máskor is megálltak mindig, virággal a kezükben nagyszüleim sírjánál. Most azonban nem volt virág a kezükben, ma már tudom: a szívüket hozták nekik akkor virág helyett.

Károly bácsiék aznap nem mentek haza. Megvárták, amíg Vali néniértük jön. Egy keveset még beszélgettek így együtt anyámékkal, aztán átmentek Varró sógorékhöz. A nagynéném, a magyarországi Füzesabonyba áttelepített Vera lánya üresen maradt két szobájában szállásolta el őket.

Másnap Szepsibe készültek, a közjegyzőhöz. Már fent voltunk, amikor Károly bácsi megállt apámért. Mi is kifutottunk a ház elé, hogy távozában integessünk még nekik. Anyánk ezúttal nem tartott velük, az elintéznivaló ügyek csak a testvérekre tartoztak. Az apám meg Vali néném által az apai és anyai örökségből Károly bácsitól megvett ingatlanok átíratását mentek intézni, hogy a szépsi telekkönyvi hivatalban is átkerüljön a nevükre.

Aznap Varró sógor kovácműhelye is zárva tartott, mert a vendégeivel, Böske nénival meg a két fiával hintón Jászóra kocsikáztak. A fiúk a jászói tavakat, a barlangot és a Premontrei Prépostság kastélyát szerették volna újralátni.

Jóval a déli haragszó után volt csak megint együtt a család. A vendégek Vali nénémnél ebédeltek, majd átjöttek hozzánk elbúcsúzni. Anyám

még felvezette Károly bácsit a malacok istállójához és megkérte, válasszon ki maguknak egyet, mert azt különválasztja a többitől és hizlalásra fogja. Károly bátyám nem sokat gondolkodott rajta, rámutatott a legközelebbi malacra. Anyám Károly bácsi előtt vörös földet kent a malac hátára, hogy a különválasztáskor megismerje majd. A süteményekből, húsból, kalácsból meg a kenyérből egy kis kosárában útravalót is csomagolt nekik, hogy Böske néninek otthon ne kelljen a vacsorával bajlódnia.

A nagy személygépkocsi már kékes füsttel pöfékelt, amikor búcsút vettünk egymástól. A volánnál az idősebb fiú, Zoli ült, mellette az öccse, Tivadar, a szülők meg hátul foglaltak helyett. Még sokáig integettünk utánuk, amíg a debrődi kanyargós utca a tűzoltószertárnál el nem takarta a távolodó kocsit utasaival együtt a szemünk előtt. Anyám nagyot sóhajtván, apám párás szemekkel fordult vissza az udvarba. Én meg a bátyáimmal kicsit hátra maradva követtem őket. A csend, ami az autózúgás után maradt, beszédesebb volt mindennél.

Hát élet ez?

Anyánk este korán ágyba parancsolt bennünket, ők azonban még sokáig fent maradtak, és csendesen beszélgettek. Csak sejtettük, hogy a Károly bácsitól hallottakat vitatják meg.

Reggel korábban keltünk a megszokottnál, és az őszi időnek megfelelően rétegesen öltöztünk, hogyha munkaközben megizzadnánk, le tudjuk vetni a melegebb felsőt. Anyám a Károly bácsi által kiválasztott malacot még reggel különválasztotta. A neki szánt leforrázott korpa már a tornácon hűlt, amikor bátyáimmal kimentünk az udvarra. Apám éppen a felhámozott lovakat vezette ki az istállóból, hogy a szekérbe fogja azokat. Jenő azonnal ugrott, hogy segítsen neki. A krumpli kiszántásához szükséges villáseke, az eketaliga, a kapák meg a zsákok már mind a szekéren voltak. A fonott vesszőkosarakat és vödörket kellett már csak összeszednünk, hogy indulhassunk. Anyánk a konyhából a vizeskorsót meg a búcsús ebéd maradékaival megpakolt elemózsiás batyuját hozta magával. A csűrnek fel, a hátsó kapun keresztül hagytuk el a portát.

A reggelek már hidegek voltak, hűvös volt a szekéren, még a pokrócon ülve is hideg volt az ülés, de szerencsére nem mentünk messzire. A krumpliföld a kertek alatt húzódó dűlőben volt. Ott már mindenki tudta a dolgát, csak én álltam félre a szekértől, és néztem csendben a készülődést. Vártam, hogy valaki nekem is megmondja, mi lesz ma a dolgom. Ahogy apám az ekével megindult az első krumplisoron, Vendi elém dobta a legkisebb vesszőkosarat.

– Te a kicsiket szedd! – adta ki kurtán a parancsot.

Megvártuk, amíg apánk még egy sort kiszánt, csak azután kezdtük az előbukkant gumókat összegyűjteni. Jenő Vendivel az egyik, én meg anyámmal a másik soron kezdtük felszedegetni a krumplit. A kosarakat a két sor között húztuk mindig tovább. Ha megtelt, anyám a mezsgyében hagyott zsákokba öntötte a tartalmát. Nekem csak a zsák száját kellett fognom, hogy minél kevesebb szóródjon mellé. Ahogy haladtunk előre, egyre melegebb lett, mindegyikünkről lekerült a legfelső ruhadarab. Csak a déli haragszó után ültünk le enni. Bár közel voltunk a házunkhoz, ebédelni mégsem mentünk haza, hogy ezzel se veszítsünk időt. Ott, a krumpliföld szélén fogyasztottuk el, amit anyánk a batyuban kihozott. Evés előtt apám még kizabolázta a lovakat, amíg mi ettünk, azok a tarlófüvet legelték a szomszéd lekaszált árpaföldjén.

Anyánk nagyon elégedetlen volt a terméssel, és ennek evés közben hangot is adott. A gumók zöme kicsi, a szárazságtól megnyomorított, alaktalan formájú volt. Az ilyet nehéz meghámozni, még ha nagyobb is. Anyám meg Jenő próbálták ugyan a nagyobb rögeket szétverni, hogy ne maradjon benne gumó, de szinte lehetetlen volt minden földcsomót szétgyúrni. A kiszántott föld alsó, szárazabb rétege még mindig egyben maradt, nem esett még annyi eső, hogy megfelelően átázott volna. Apám arcán sem láttam aznap vidámságot. Csendben ettük a rántott csirkét, a kenyeret és hozzá a savanyú uborkát. A túrós bélesből szinte alig ettem, viszont a maradék édes süteményt, mind megettem volna akár egyedül is. De anyám csak a részemet tette elém. Ebben a hűvös időben nem volt ajánlatos sokáig a földre terített pokrócon ülni, ezért a vizet már állva ittuk meg, majd segítettünk anyánknak összehpakolni, és visszarakni a szekérre a maradék elemózsiát.

Apám ezalatt megindult a lovakkal a következő krumplisoron, hogy

a krumplifészkeket kiszántsa. Mi meg ott folytattuk a gumók gyűjtését, ahol abbahagytuk. A zsákok lassan teltek, és két kis krumplival teli jutott egy nagyra. Anyám arcán egyre nagyobb volt a csalódottság, meg-megállt, sóhajtozott, s amikor látta, hogy apánk az utolsó sornak áll neki, kifakadt.

– Hát élet ez így, fiaim? – hajolt fel a földtől, felénk fordulva. – A szekérre felrakott zsákoknak még a fele sincs tele, pedig tavaly minden zsák teli lett itt. Az ember csak gürcöl egész esztendőn át, és amikor jön a betakarítás, nincs mit a zsákokba rakni. Ettől keserűbb látványa, nincs is a parasztembernek! – mondta csalódottan. Mi is megálltunk a krumpliszedésben, és körülnéztünk. Bevallom, nekem nagyon fárasztó volt a hajlongás, és épp elég a felszedett mennyiség. Elképzeltem, hol tartanánk, ha még egyszer ennyi termett volna. Talán csak a parcella felénél, s jöhetnének még holnap is krumplit szedni, s ennek a gondolatnak én akkor bizony nem nagyon örültem. Valószínű, hogy mindhárman fejében ugyanez járt, de egyikünk sem mert megszólalni. Csak néztünk anyánkra fáradt tekintettel, tehetetlenül, mert lelkünk mélyén értettük miért lázong, miért elégedetlen.

Ekkor hallottam anyámtól először, hogy ezekkel a nehéz és bizonytalan eredménnyel járó parasztéletre utaló szavakkal „vigasztalja” magát, amit aznap aztán még többször is végig kellett hallgatnom. A harmadik kifakadásánál azonban már nem tudtam megállni, hogy ki ne mondjam, amit gondolok.

– De hiszen nekem ez is sok, amit begyűjtöttünk! – bukott ki belőlem. Anyám meglepődött, de nem válaszolt durván. Megértette, miért akadékoskodok, hiszen ő is pici gyerekkora óta a földeken nőtt fel.

– Tudom, fiam, hogy neked ez is sok. De csak a munka sok. Az nekem is sok. De a munka jutalma az, hogy a föld megteremje, ami legalább a megélhetéshez elég. Amit itt látsz, fiam, az nekünk nem elég. Ebből nem tudunk jövő ősziig megélni. Ez jó, ha tavaszig kitart, de mi lesz aztán? Mit eszünk majd azután? Nincs gabona, nincs liszt, nem lesz kenyér. Legalább krumpli teremhetett volna, hiszen ez a második kenyérünk – magyarázta, miközben a földről felvett egy minden felén horpadó gumót, és felém mutatta.

Jenő meg Vendi is meglepetten hallgatta anyámat. Már az is megle-

pő volt, hogy ezúttal békés magyarázkodásba kezdett ahelyett, hogy le-
kent volna nekem egy mindent megmagyarázó pofont. Azt hiszem, ebből
ők is azt szűrték le, amit én: anyám és apám gondja sokkal komolyabb,
mint ahogy sejtettük. Megértést és együttműködést várnak majd tőlünk,
ha ne adj Isten, üres lesz a tányér vagy jobb esetben, nem azt kapjuk
ebédre, amit szeretnénk.

Futólépésben

Vendivel nem vártuk meg a zsákok szekérre pakolását a krumpliföld-
ön. A mi késő délutáni foglalatosságunk a pásztorkodás volt. Bevallom,
hogy amikor apám végzett a krumpli kiszántásával, és odajött, hogy se-
gítsen a szedésben, már alig vártam, hogy anyánk elküldjön bennünket
onnan. A hajlongástól már nagyon fájt a derekam, így megváltás volt
anyám szava, amikor parancsba adta: „Futás legeltetni!”

Vendivel versenyt futottunk hazáig, ki ér előbb a konyhába. Persze,
hogy ő lett a győztes. Amire én beértem, ő már a vajás kenyerét kente.
Nekem is szelt egy jókora szeletet. Aztán a megkent kenyeret középen
kettéhajtva, jóízűen falatozva mentünk ki a kamrába a tarisznyánkért, a
Szent László forrásnál kifaragott botunkért, onnan meg az istállóba, hogy
kifogjuk a két tehenet meg a kecskét. Én az istálló előtt vártam, hogy le-
gyen, aki a jószágot eltereli, nehogy az utca felé forduljon – korábban
ugyanis ehhez voltak szokva –, hanem a kert felé, a Mogyoróska nevű
legelőre induljanak. Már több mint egy hete jártunk ki velük az őszi
legelőre, így kezdték megszokni az új irányt. Elég volt csak az útjukba
állnom, már tudták, hogy a másik irányba kell fordulniuk. Az egy szem
kecskénk, az a mindent felfaló jószág, sokszor nemcsak éhes, hanem
szemtelen is volt. Ha nem ügyeltem eléggé, az istállóból kijövet a kenye-
ret is kikapta a kezemből és felzabálta. Vendi mielőtt a kecske láncát el-
oldotta volna, már a vályúnál rárakta a könnyű és hosszabb legeltető lán-
cot. A legeltető lánc egy alumíniumdrótból készült pillangó alakú hurok-
kal egymásba font lánc volt, bőr nyakörvvel, amelyet a kecske nyakára
kötöttünk.

A legeltetéskor magunkkal vitt tarisznyánkat már előző este telepa-

koltuk a szükséges „munícióval”, hogy az induláskor ne kelljen kapkodni. Minden este, amikor bejöttünk a legelőről, amíg szüleink az istállóban az állatokról gondoskodtak – anyánk megfejte, apánk meg szénát adott nekik, hogy megnyugodjanak –, feltöltöttük másnapra a tarisznýainkat az eldugott lószerrrel meg kenyérral, szalonnával és gyümölcscsel. Ezúttal is a szükséges dolgokkal felpakolva indultunk az újabb kalandra, a Mogyoróska füves domboldalára.

A felvégen lakó gyereksereg, fiúk, lányok mind odajártak legeltetni. A mogyoróbokrokban rejtékhelyeket, eső elől védelmet nyújtó kunyhókat alakítottunk ki magunknak. Bokrok csak a legelő legmagasabb pontján nőttek, mint egy hatalmas sapka, úgy ültek a domb tetején. Alatta körben sziklás legelők voltak, még lejjebb meg a mezők. A déli oldala alatt kukoricás vagy krumpliföldek voltak, ez volt a másik ok, ami miatt idejártunk. Itt ugyanis mindig találtunk még zsenge kukoricacsövet vagy krumplit, amit a száraz mogyorógallyakból a melegezésünkre rakott tűzön meg lehetett sütni. De süttünk almát és körtét is. A szilváról nem is beszélve. Micsoda csemege volt ez az egyre hűvösebbre forduló októberi vagy novemberi időben, a sokszor csurgó esőben!

A Mogyoróska keleti oldalán mély vízmósások voltak, ez volt a legmeredekebb oldala a dombnak. Az innen lezúduló víz mélyítette ki a domb alatt vezető szekérutat. Itt volt a „katonai kiképző táborunk” és a „lőtér” is. A vízmósásban a Mogyoróskával ellentétes part felé löve gyakorlatoztunk. Innen szemmel tudtuk tartani a mezei utakat, a faluból vagy Jászó felől érkező felnőtteket. Ha a figyelőknek kiállított lányok „látogatót” észleltek, a kiképzés szünetelt. A tehenészbrigád felkészítését a háború alatt levették a képzést kapott fiúk irányították, akik a biztonsági előírásokkal is tisztában voltak. Itt is fegyelemnek kellett lennie. Aki a biztonsági előírásokat nem tartotta be, azt kizárták, nem engedték még a vízmósás közelébe sem. A robbantásokat csak a volt levették végezték, és csak akkor, amikor már a domboldalról mindenki hazafelé tartott, és biztonságos távolságban voltunk. Ott vártuk meg, hogy süvöltve – mint most az állami ünnepeken a színes rakéták – felrepüljenek a puska porral megtöltött patronok, ágyúhüvelyek. Ez volt a háborús gyerekek, vagyis a mi csöppet sem veszélytelen szórakozásunk. De mi csak játéknak vettük a tehenbrigádos katonásdit, mint ma a városi gyerekek gördeszkáikon a

kaszkadórmutatványokat. Nekünk ez szolgáltatta akkor az izgalmat nyújtó adrenalint, bár kétségtelen, sokszor nem is tudatosítottuk, hogy az életünkkel játszunk. A kiképzés alatt itt is volt menetelés futólépésben, de menekülés lóhalálában is, ha véletlenül arra tévedt erdészt vagy rendőrt láttunk. A fegyvereket ilyenkor a mészköüregekbe rejtettük. Több ilyen rejtékhelyet is kialakítottunk közel a „lőtérhez”.

Ebből az időből őrzök emlékeimben egy vérfagyasztó történetet is. Az eset novemberben történt, amikor már bent legeltettünk a zárt Példánykertben, az iskola tulajdonában levő több hektáros gyümölcsöskertben. Az alma- és körteszüret után a szlovák tanító megengedte, hogy legeltessük a füvet, de csak a mi teheneinkkel és kecskénkkel mehettünk be a kerítéssel és kapuval zárt területre. Hideg volt már, zimankós idő. Vendivel a tűz mellett szalonnát süttünk. Velünk volt Vendi barátja, Gyszi is. Már besötétedett, de a fejes ideje még nem jött el, így nyugodtan legeltettünk még kint tovább. Közben megérkezett az alvégről Jenő iskolatársa is, aki a bátyánkat kereste, mivel azt feltételezte, hogy ő is velünk van. Vendi éppen velem volt elfoglalva, hogy a szalonnát helyesen tartsam a nyárson, és a zsírt ne a tűzre, hanem a kenyérre csepegtessem, amikor Jenő iskolatársa észrevétlenül a tűzbe ejtett egy gépfegyvertöltényt, majd a Vendi hátát támasztó vastag cseresznyefa mögé rejtőzött.

Gyszi vette észre a csínytevést, aki velünk szemben egy farönkön ült.

– Vigyázz! – pattant fel, engem pedig a galléromnál fogva fölrántott és húzott magával hátrafelé, egy távolabbi fa mögé. Vendi is felugrott, és Jenő barátja mögé bújt a vastag cseresznyefa takarásába. Benne már megvolt a hasonló csínytevések miatti óvatosság meg a kötelező védekezési reflex, de én még sohasem éltem át ilyen közlről ehhez hasonló esetet. Idegfeszítő pillanatok következtek, szinte reszkettem félelmemben. Eddig töltényrobbantáskor mindig több száz méterre húzódtam, és a földre feküdtem. De erre most nem volt időm. A pillanatok perceknek tündek, lehetetlen volt kiszámítani, hogy a töltény mikor hevül fel annyira, hogy felrobbanjon. Végül megnyugodtam annyira, hogy Gyszi mögött a fa takarásában a földre feküdjek. Csak őt láttam magam előtt, más fele nem is mertem kilesni. Láttam, hogy ő is remeg. Hátrébb csúsztam hát, és rászóltam, hogy hasaljon le ő is. De nem merte megtenni. Egy pillanatra

még kinézett a fa mögül, mintha ellenőrizni akarná, van-e még rá ideje. Abban a pillanatban azonban berobbant a töltény. Én csak egy koppanást hallottam magam előtt. A tűz minden felé szikrázva szétrepült. Gysuzi lábszárán meg csurogni kezdett valami. Kétségbeesetten kiáltottam fel.

– Gysuzit eltalálta a golyó! Felálltam, és meggyújtottam a zsebemben hordott elemlámpámat. Gysuzi arca falfehér volt, még mindig remeggett. A lámpa fényében a fa tűz felőli oldalára mutatott. A fa kérgében a feje magasságában friss lyuk tátongott. Még mindig remegve elővette a bicskáját, hogy körülvéssze a golyó helyét. Nem volt túl mélyen befűrödva, épségben kiszedte a rézszínű hegyes tölténymagot. Mintegy húsz centin múltott, hogy nem az ő fejében landolt. Szerencsére, nem vér csurgott Gysuzi lába szárán, hanem ijedtében valami más.

A fából kiszedett lágy rézgolyót később átfúrta, és egy bőrszíjon évekig a nyakában viselte talizmánként.

Az alvég felvég ellen

Sok minden történt az udvarunkban az év októberében és novemberében. Verejtékünknek köszönhetően halomban állt a tornácon a fosztatlan kukorica. A csövek zöme ugyan töpörödött volt, de valami szem azért akadt rajtuk. Vermet ástunk, és oda raktuk a földekről behozott cukor- és marharépát, a karalábét, a céklát meg a káposztát. A káposzta nagy részét közben legyalultuk, és Vendivel hol felváltva, hol meg együtt ugrálva a hordóban letapostuk, besavanyítottuk. Levágták – mert én csak nézni mertem – a kukoricaszárat, és kévékbe kötve már ott sorakoztak a felső szomszédtól elválasztó palánkkerítésnél. A cirokkévék nagyobb tiszteletet kaptak, ők a csűrben feszítettek a zsúpkévék mellett. A kender már a kenderáztató tóban ázott, amelyet inkább csak pocsolyának neveztünk, mert lajtos kocsival kellett hordani bele a vizet, hogy legyen mibe beáztatni a növényt a kendentörés előtt. A betakarítást úgy végeztük el, hogy apám közben felszántotta, majd elboronálta az egyik szántóföldünket, és elvetettük az őszi árpát is. De közben még folyt a trágyakihordás is. Apám főleg a kukoricaföldre hordta az istállótrágyát, ahová tavasszal a krumplit tervezték ültetni.

A pásztorkodásunkban annyi változás történt, hogy a Példánykertbe már a kisborjút is kihajtottuk fűvet legelni. Az őszi fű már szárazabb volt, este szénával kiegészítve már nem fújta fel a növendékmarhát. Azaz nem állt fenn annak a veszélye, hogy emiatt elpusztulna az állat. Mindezeket az ismereteket már zsenge gyermekként is tudnunk kellett, belénk verték a szüleink. Mint azt is, hogy tavasszal a friss lóhere legeltetése után nem szabad megitatni az állatokat.

A fáskamrában vészesen megfogyatkozott a tüzelő. Másfél hétig jártunk ki az erdőnkbe a Barcsai dűlőbe, hogy pótoljuk a hiányt. De a beszállított fát fel is kellett fűrészelni. Az egydugattyús dízelmotor, amely a fűrészt hajtotta, napokig pőfékelt, amíg végeztünk vele.

A kora estéket – mert már nagyon korán besötétedett – kukoricafosztással töltöttük. Anyánk nem tudta megfizetni a segédmunkásokat, ezért csak a szomszédból jöttek át a lányok meg a fiúk segíteni. Anyám cukros fánkja és forró teája volt a fizetség. Apám a Fekete fiúkkal hordta fel a padlásra a kukoricacsöveket, a lefosztott héja, a csuhé meg ment a szecs-kázóba.

Azon az éven semmi sem lett a trágyadombra kidobva. A pincében még az öreg krumplit is lecsíráztuk, friss szalmára átraktuk, és csak ebből ehettünk. Gyökeresen megváltozott az étrendünk is. A krumpli és a tészta helyett egyre többet szerepelt az étlapon a „zsámiska”, azaz a kukoricakása, a kukoricacipó, a főtt szemes kukorica, a különböző főzelékek, főleg bab- és borsófőzelék meg a cékla- és cukorrépa-saláta a savanyú uborka helyett. A disznók is főételt váltottak. Jártunk ki a tölgyesbe makkot gyűjteni. Két szekérre valót szedtünk, amit a disznóól feletti padláson terítettünk szét, hogy a makkszemek meg ne penészedjenek. Életbe lépett a szüleim által meghirdetett szükségállapot. Tilos volt vajas vagy zsíros kenyérrel az utcára kilépni. Szalonnát már csak dugiban tudtunk szelni és magunkkal vinni a legelőre. Nagy szidást kaptunk, ha anyánk észrevette a hiányt.

Újragondolva ezeknek a hónapoknak a történéseit, sok mindent csak most értettem meg. Többek között azt is, miért volt szinte kibékíthetetlen ellentét a falu két vége, az alvég és a felvég között. Ennyi év elteltével csak most tudatosítottam, hogy a falu felső vége, a „régí” depródi emberek lakhelye volt, és zömmel módosabb gazdák lakták, míg az alvég a ké-

sőbb betelepültek és a néhány hold földdel rendelkező cselédek lakhelye lett. Persze, kivételek akadtak, de ebben az esetben is csak a szabályt erősítették, amit 1947-ben gyermekfejjel még nem vettem észre.

Anyám mindig is istápolta az elesetteket meg az üldözötteket, még a debrődi betyár, Gandhi fegyveres lopásait, útonállását is meg tudta magyarázni. Nem dicsérte ugyan, amit tett, de azzal indokolta, hogy az éhség, a nyomor vitte őt erre az útra. „Az éhség pedig nagyon nagy úr” – mondogatta, apám meg a francia fogságban a saját bőrén is megtapasztalta, hogy a mondás mennyire igaz. Még csak a tél elején jártunk, de valami zajlott az udvaron kívül, aminek – ártatlanul és gyanútlanul – én is a szenvedő alanya lettem.

Az alvéget a felvégtől elválasztó láthatatlan vonal a debrődi tűzoltó-szertár alatt levő kis keresztutca volt. A Szent Jánoska-patakon keskeny palló vezetett át a túlsó sorra, az óvodához. Az óvoda épülete a háború előtt még vegyesbolt volt. Zsidó tulajdonosa nem tért haza a koncentrációs táborból, így került a háza a falu tulajdonába, amit aztán a közösség érdekében hasznosítottak.

A lakosok számát tekintve az alvégen majd kétszer annyian laktak, mint a felvégen. Akkoriban, az 1946-os népszámlálási adatok alapján 1017 lakosa volt Debrődnek. Természetes volt hát, hogy fociban, kötélhúzásban vagy egyéb sportokban az alvég legtöbbször diadalmaskodott a felvégiek felett. Csak ritkán sikerült túlszárnyalnunk őket. A sportban való vetélkedés később áterjedt az élet más területeire is. A felvégi kamasz fiúk nem járhattak például alvégi lányokkal és fordítva. A „hűtlenséget” nemcsak a fiúk kérték számon a lányokon, hanem a lányok is megszólták azt a fiút, aki a bálban az alvégi lányokat táncoltatta meg helyettük. Az ellentéteket persze, már korábban is érzékeltem, főleg amióta legeltetni jártunk a felvégi fiatalokkal, és hallottam a nagyobb lányok és fiúk között zajló vitákat. Amire azonban még nem készítettek fel a bátyáim, azok a fiúk között kirobbanó verekedésbe fajuló viták voltak. Annak a gyűlöletnek a megfelelő kezelésére, amely ebben a súlyos gazdasági helyzetben az éhezések idején a szegényebb gyerekekben a módosabbakkal szemben kialakult.

Vasárnap délután a csűrünkől szalmát és szénát hordtunk le az istállóba az állatoknak. Vendi éppen fent volt a szénaboglya tetején, amikor

a hátsó kapun kívülről valaki zörgetett és a nevemen szólított. Arra kért, menjek ki hozzá, mert beszélni akar velem. Vendi sem ismerte fel a hangjáról az illetőt, vékony gyerekhang volt, és cseppet sem volt gyanús a kérése. Vendi intett, nézzem meg ki az. A kiskapun felhúztam a madzagon lógó farekeszt, és kiléptem az udvarból. A velem egyidős fiú ekkorra már odébb ment, az udvarunk és a szomszéd mezsgyéjén álló orgonabokor mellett várt.

– Gyere közelebb! – hívott. Gyanútlanul megindultam felé, még az sem tűnt fel, hogy közben egyre hátrál előlem. Incselkedésnek vettem, és futni kezdtem felé, hogy hamarabb odaérjek. Ahogy elhagytam az orgonabokrot, a mögötte rejtőző bátyja hátulról elkapott és lefogott.

– Na, most már ütheted! – kiáltott az öccsének, aki késedelem nélkül ütni, rúgni kezdett, ahol csak ért. A távolabb várakozó másik bátyja megmosolyogva biztatta, hogy csak ne sajnáljon. Próbáltam visszarúgni, védekezni, de esélyem sem volt. Amikor az öklével eltalálta az orrom, és elöntött a vér, kiabálni kezdtem. Záporoztak rám az ütések, amikor Vendi vasvillával a kezében felénk rohant. Ettől aztán megijedtek, mert a nagyfiú elengedett, és mindhárman futásnak eredtek. A bátyám annyira feldühödött, hogy még a vasvillát is utánuk hajította. Nem sok hiányzott, hogy a hátul futó kortársamat átszúrja vele. Mindez azonban még nem volt elég Vendinek. Követ fogott, és dobálni kezdte őket, sőt engem is arra biztatott, hogy csatlakozzam. Én azonban az ütések okozta sérülésektől vagy talán a levegőhiánytól rosszul lettem és elájultam.

Fekete szomszéd is a csűrben lehetett, mert a kiabálásunkra egyszer csak előjött. Ő szedett fel a földről, és vitt be a szénára. Vendi az esővízfogó kádban a zsebkendőjét bevizezve próbált magamhoz téríteni. Pofoztak, a karomat és a lábamat dörzsölték, mozgattak, hogy magamhoz térjek. De én a verés után csak arra emlékeztem, hogy a kissekérkén, a széna tetején fekszem, és Vendi a saroglyán állva, két kézzel fog, hogy le ne csússzak róla. A szekérkét Fekete szomszéd irányította le az udvarunkon. Lent már anyám vett gondozásba. Ő mosta ki a sebeimet, tett hideg vizes ruhát a tarkómra, hogy az orrvérzést megállítsa. Másnapra bedagadt a szám meg a szemem is. Nemcsak az arcomon, a testem minden pontján kék-zöld foltok éktelenkedtek. Alig bírtam lábra állni.

Kemény leckét kaptam arra vonatkozóan, hogy az udvaron kívül

nemcsak kalandok, hanem veszély is leselkedik rám. „Erre jó lesz felkészülni” – gondoltam magamban. Hogy miért kaptam a verést, még sokáig nem tudtam meg. Már iskolába jártunk, amikor tisztáztuk az esetet a támadómmal. Állítólag azért vertek meg, mert amikor a Varró sógor kertjében szedett almával Vendit vártam az óvoda előtt, nekik nem adtam belőle. Én akkor elfogadtam, amit a későbbi barátom mondott, hogy másoknak is adnom kellett volna a gyümölcsből, nemcsak a testvéremnek, Vendinek, mert szükségben meg kell osztanunk, amink van. De honnan tudhattam volna akkor, 1947-ben kétévesen, hogy most „szükség” van, hogy a társadalom képtelen jóllakatni a polgárait, s azok – főleg a gyerekek – éheznek?

A felvégi védelem

Gyermekkorom „filmjét” azon a ponton állítottam meg, amikor az egyik debrődi család három fiúgyermeké fondorlattal kicsalt az udvarunkból, majd lefoglaltak, és állítólagos „szociális érzéketlenségem” miatt a velem egykorú testvérukkal alaposan helybenhagyattak. Talán a sebeimnél is jobban fájt akkor a lelkem, mert sejtelmem sem volt arról, miért kaptam a durva leckét. Szüleim a külső és belső csatározásainkba csak ritkán avatkoztak bele. Anyámnak most is csak annyi megjegyzése volt, hogy „legalább máskor majd óvatosabb leszel”. Apám megpróbált felvidítani.

– Ebsont beforr! – mondta, miután átvizsgálta sebeimet.

Akitől azonban a legtöbb megértést kaptam, az a szomszéd kamaszlány, Márti volt. Másnap délelőtt, ahogy átmentem hozzájuk, már patikával felszerelve várt. Mindenről tudott, és a meleg szobában – úgy, mint a csaláncalandom után – ellenőrizte sérüléseimet, minden kék-zöld foltot bekenegetett rajtam. Nem hagyta ki a számát meg a szemöldökömet sem. A megduzzadt orrommal foglalkozott a legtöbbit, azt mondta, szerintem megrepedt az orrcsontom. A füveskönyve ott volt az asztalon kinyitva, ebből olvasta ki, mire milyen gyógyfűvet tegyen. De nemcsak a testi sérüléseimre adott gyógyírt, zaklatott, sértett lelkemet is pátyolgatta közben.

Hétfő estére az alvóg és felvég vetélkedésében résztvevők már mind

tudták, mi történt velem az előző napon. Pali, a felvég vezére is meglátogatott, és az egész történetet aprólékosan el kellett neki mesélnem. Még Vendi bátyámat is kifaggatta. Szerinte „partizánakció” történt, amiről az alvég vezére, Bálint sem tudott. Vigasztalgatott, hogy ne féljek, nem marad válasz nélkül, ami velem történt.

– Becserkésszük a három támadót – mondta még búcsúzóul.

Hogy mit jelent a becserkészés, azt már tudtam. Mi is gyakran lopakodtunk vadállatok közelébe, hogy meglessük, esetleg megfogjuk őket. Bátyáimmal legtöbbször nyulat és ürgéket fogtunk. Azt viszont nem tudtam elképzelni, hogy Pali hogyan fogja becserkészni és elfogni a három támadómat.

Lábadozásom idején mentesítve voltam a szokásos otthoni feladataim alól. Vendi dolgozott legtöbbet helyettem, lelkipurdalása volt az engem ért támadás miatt. A hét végére végeztünk a kukoricafosztással. Anyám intézkedett az elégért malacok ügyében is, hogy mihamarább vigyék el azokat, mert végül még újabb beszolgáltatást vetnek ki ránk, ha meglátják, hogy hat süldő van az ólban. Apám a segítségünkkel nekilátott a ciroktisztításnak. A cirok seprűszerű fejét kimagoztuk, a szárát megtisztítottuk az elszáradt levelektől, ügyelve arra, hogy a levelek tövé-nél el ne törjön a cirokszál, majd méret szerint csomóztuk azokat. A törött szárazakat sem lehetett eldobni, azokat apánk külön kévézte, és később a seprű nyelébe fonta.

Anyám a padlásról lehozatta a szövőszékét, és a tisztaszobában az asztal helyén apánkkal összerakatta. Az előző télen megfont vékony kenderfonálból készült vászonlepedőt, mintás terítőket és kötényeket szőni.

Vasárnapra majdnem teljesen rendbejöttem. Sebeim már nem fájtak, és eltűntek a testemről a zúzódások is. Hála Mártnak, végre tudtam rendesen enni. Csak az orrfújás ment még mindig fájdalmasan. Advent időszakában jártunk, a hajnali misék idején. A hideg, november végi napokban nem lehetett megtenni a templomig az utat orrfújás nélkül. Anyám azonban nem kegyelmezett, fájdalom ide vagy oda, nekem is mennem kellett a misére.

Egy héttel a véres kaland után, a vasárnapi istentisztelet előtt Vendi bátyám kihívott a templomból, hogy a „nagyok” beszélni akarnak velem. A templombejárat előtt Pali várt rám három markos barátja társaságában.

Már a mosolyukból arra következtettem, hogy „jó” hírük van. Azt akarták, menjek velük Paliék közeli csűrjébe, mert meglepetésük van a számomra. Én azonban húzódoztam.

– Kikapok anyámtól, ha a mise kezdetekor nem leszek a helyemen – próbáltam kimagyarázni magam.

– Jól van – szólalt meg Pali –, akkor a mise idejére a veremben hagyjuk őket.

Ebből arra következtettem, hogy a fiúknak mégiscsak sikerült becserkészniük a támadóimat, akiket a Paliék csűrje előtti verembe zártak. Jól tudták, nemcsak engem fenyeget verés, ha elmulasztom a szentmisét, hanem a támadóimat is. Ezért a sorsukra hagyták őket, és visszajöttek velem a templomba. Bent a templomban aztán, hogy bizonyosságot szerezsek sejtésem igazáról, keresni kezdtem a három támadóm, de nem láttam őket a helyükön meg máshol sem.

A mise alatt nagyon kellemetlenül éreztem magam. Csak azon járt az agyam, hogyan bújjak ki a támadóimmal való újabb találkozás alól. Paliék gyávaságnak tartanak, ha a mise után nem mennék velük a veremhez, de a leszámolás sohasem volt a kenyerem. A legjárhatóbb útnak a megbocsátás tűnt, de tudtam, hogy Pali nem éri be ennyivel. Rádásul van egy hozzám hasonló korú féltestvére, a Lali. Ha most nem bünteti meg a támadóimat kellő szigorral, hasonló támadás érheti akár őt is.

Most az egyszer nem vártam jóérzéssel a mise végét. Akkor még nem sejtettem, hogy anyám végig figyelemmel követte a történéseket. Amikor Vendi kiküldött a templomból, magához intette, ő meg beszámolt neki mindenről. Amikor aztán a misének vége lett, anyám odajött hozzám, és kézen fogva, együtt mentünk ki a templomból. A fiúk már kint vártak. Anyám legidősebb bátyámat, Jenőt küldte helyettem a fiúkkal, hogy zárja le az ügyet, ahogy illik.

Azt, hogy hogyan illik egy ilyen ügyet lezárni, útközben hazáig elmondtam.

– Alattomosan támadtak rád, és a főbűnös a legidősebb testvér, aki az egész támadást kieszelte. Neki kell a kedvét elvenni a hasonló cselekedetektől. Ezért aztán a két kisebb testvére előtt csak őt fogják megbüntetni, hogy azok is lássák, az ilyen támadás nem marad megtorlatlanul – magyarázta.

Ha az olasz elmérgesedett családi viták során közismert vendetta⁴ nem is volt divat Debrődön, a játékszabályokat még a gyerekek marakodásában is illett betartani. Ez az ügy egyszerre volt kellemes és kellemetlen is a számomra. Kellemes azért, mert a felvég kiállt mellettem, és a későbbiek során is megvédett a támadásoktól. Kellemetlen meg azért, mert várható volt, hogy továbbéleződik a két falurész közti ellentét. No meg azért is, mert azt feltételeztem, hogy a két család gyermekei a későbbiekben vadászni fognak majd egymásra. Szerencsére, ez nem következett be, mert az alvég vezére is elítélte a megveretésem módját. Nem a lovagiasság íratlan szabályai szerint történt, s emiatt támadóimat kizárták az alvég csapatából, ami a személyes bosszúvágyukat is megtörte.

Az igazi kibékülésünk azonban – mint említettem – csak később, iskolás korunkban következett be. Akkor tudtam meg azt is, hogy az engem ért támadás fő mozgatóereje az éhség volt.

Szomorú, szóltan Mikulás

Végre leesett az első hó, de a kezdeti öröm, hogy újra elővehetjük a szánkót, hamar szertefoszlott, mert másnapra már el is olvadt. Pedig mennyire vártuk már! A Hecske domborulatai kiváló lehetőséget kínáltak a lesiklásra, ám mi csak a part alacsonyabb hajlatáról mertünk leereszkedni, a patak irányába. „Sebaj” – gondoltam, s azért a szánkót készenlétben a tornácon hagytam.

Anyám aznap kenyérsütéshez készülődött. Vidáman pattogott a tűz a nyári konyha kemencéjében. Amíg a tűz parazsa vörösre hevítette a boltozat tégláit, sok fát el kellett tüzelni benne. A nyári konyha asztalán fonnott szalmakosarakban már ott sorakozott a hét kisütésre váró nyers kenyér. Anyám tovább szorgoskodott a kamrában, két tepsiben kimagozott szilva-, a másik kettőben meg alma- és körteszeletek sorakoztak katonás rendben. Mivel nem tudtam neki segíteni, visszaküldött a kemencéhez, hogy óvatosan rakjam meg szárazfával a tűzterét. Egy kicsit később már

⁴ vérbosszú

hozta is a teli tepsiket, és a tűzhely hideg platnijára rakta azokat, hogy kéznél legyenek. Nekem már a szilvaaszalás gondolatára összefutott a nyál a számban. Most már nemcsak a hajnali misék vagy az advent égő gyertyái, hanem anyám készülődése is a karácsony misztikus világának közeledtét sejtette. Gondolatban visszakalandoztam, s felsejlett az előző év szentestéjének fénye és varázslatos hangulata. Kint a hideg, havas utcán a száncsengők csilingelése, bent a meleg szobában a csillagszóró ezüstös szikrái, a fenyőfa illata, a gazdag ünnepi asztal, teli sok-sok enni-valóval és végül a csillagokkal díszített terítőn az aszalt gyümölcsök íze.

Anyám zökkentett ki ebből a csodálatos gondolatvilágból, amikor odajött hozzám, hogy átvegye tőlem a kemencénél a tűz felügyeletét. Én meg kiosontam az udvarra, és már indultam is Mártihoz. Szerettem volna elújságolni neki, hogy mi már a karácsonyra készülünk. Márti csak mosolygott a lelkesedésemen, de nem akart elszomorítani. Inkább téli meséket keresett nekem a mesekönyvéből. Tőle hallottam először a tizenkét hónap történetét is. Csak amikor a déli harangszó megszólalt, és én elköszöntem, árulta el, hogy előbb a Mikulást várjuk, s csak utána jön a karácsony. „Az sem rossz” – gondoltam, és szaladtam haza ebédelni.

A Mikulás-napi ünnepséget az óvodás és iskolás gyerekek számára vasárnap délutánra tervezték, a litánia után. A debrődi kultúrház akkor egy épületben volt a kocsmával. A színpadot a kocsmá nagytermének hátsó traktusában alakították ki. Jenő és Vendi is készült a szerepével, anyámmal egész héten gyakoroltak, hogy fel ne süljenek. Én egyetlen szót sem értettem a szlovák mondókáikból, de talán ők maguk sem. Apám, ha ilyenkor betévedt a konyhába, inkább visszafordult, mint akinek hirtelen halaszthatatlan dolga akadt odakint. Én is csalódottan hallgattam a készülődésüket, mert nem volt rám idejük. Pedig azt ígérték, hogy egy hosszú gabonaszákot megtöltenek fűrészporról, ahol gyakorolhatom velük az öklözést. Már az egyujjas báránybőr kesztyűmet is kikészítettem a bokszoláshoz, most meg várhatok azzal is. Anyám lábítós kétnyüstös szövőszékén is ott álltak a fonalak befűzve, alig egy arasznyi szövetet szőtt eddig. Ehelyett az óvodába meg az iskolába járt segíteni az ünnepség előkészítésében. Mindig felpakolva ment el, és üres kosarakkal tért vissza. Hiába koslattam az aszalt gyümölcsök után, azok szórén-szárán eltűntek. „Anyánk biztosan eldugta valahová” – gondoltam.

A vasárnap délutáni litánia után aztán a templomból egyenest a kultúrházba sétáltunk. A télikabát alatt mindnyájan ünneplő ruhába öltöztünk. Engem apám vezetett kézen fogva, anyám meg Vendi és Jenő kezét fogta szorosan. Nem is értettem, hogy ezúttal miért nem engedtek maguk körül kiscsikó módjára szabadon futkározni. De észrevettem, hogy mások is ilyen „úrimód” sétálva jönnek az ünnepségre. Valójában nekem is tetszett ez a ceremónia, nem is tiltakoztam ellene. A családok, a kicsik és nagyok a teremben is egymás mellett foglaltak helyet. Nem keveredtek a gyerekek sem. Volt ebben valami ősi megfoghatatlan pátosz, az együvé tartozás kifejezése.

Az ünnepségen minden csak szlovák nyelven folyt, amiből akkor én egy árva szót sem értettem. A megnyitót a szlovák tanító, Jabloniczky mondtta. Utána meg a Kassáról jött szlovák óvónő vezette fel a műsort. Apám ezt már nem bírta ülve elviselni. Felállt és odament a söntéshez, hogy egy féldecivel meg egy kissörrel csillapítsa haragját. Vendi meg Jenő ekkor már fent várakoztak a színpadon, a kulisszák mögött. A gyerekek, ahogy elmondták a versikét, a mondókájukat, vagy elénekeltek az éneküket, lejöttek a szüleikhez a nézőtérre. Mivel a műsorból a közönség zöme sem sokat értett, a legnagyobb tapsot az kapta, aki belesült a szerepébe. Én izgultam Vendi meg Jenő helyett is, nem szerettem volna akkor a bőrükben lenni. Bár a mondóka felénél a kezdeti lendületük megtorpan, egy-egy nehezebb kifejezésbe belesültek, két-háromszori nekifutással a súgók segítségének köszönhetően is azért tovább tudtak lendülni. Amikor megkönnyebbülve befejezték a szereplést, én tapsoltam a legtovább nekik.

Amikor már Jenő is lent volt a színpadról, apánk is visszajött a söntéstől, és egy-egy nyalókát nyomott a kezünkbe. De nem szólt egy árva szót sem, nem dicsérte meg egyik bátyámat sem, pedig azok nagyon várták. Anyám csak zavartan nézte, de nem merte szóvá tenni, apám sötét tekintete ezúttal némaságra készítette. Apánk csendben leült anyám mellé, engem meg az ölébe vett. Ekkor érkezett meg a színpadra hatalmas batyujával a hátán a Mikulás, egy jó tündér meg egy ördög kíséretében, aki egy nagy virgácsköteget tartott a kezében. Az óvó néni szlovákul irányította az ajándékosztást.

Hiába vártam, hogy a Mikulás megszólaljon, mondjon valami szépet

nekünk, ő csak szomorúan leült az előkészített karosszékbe, és némán nézte, ahogy az óvó néni a számunkra érthetetlen nyelven beszél helyet- te. A gyerekek nevét a jó tündér olvasta fel, s az ördög adta a színpadhoz szaladó gyerekek kezébe az ajándékot. A fiúknak egy-egy virgácsütés is járt a csomag mellé, de az ördög sem beszélt, azt sem mondta, miért jár a virgácsolás⁵. Csak a bohóckodásával nevettetett meg bennünket. Előbb Vendi, majd Jenő kapta meg az ajándékát, no meg a virgácsütéseket is. Én meg csak irigykedve néztem, hogy nekik járt ajándék, s lehet, hogy én meg nem is kapok semmit. Hiába füleltem feszülten, csak nem hallottam a nevem. Vendi még heccelt is, hogy biztosan nagyon rossz voltam, azért nem kapok semmit, majd csak virgácsot esetleg. De én anyám mosolyá- ból mást olvastam ki, bár szólni ő sem szólt semmit. Már nagyon türel- metlen voltam, hiszen mindenki a csomagját bontogatta, és a nápolyit vagy az aszalt gyümölcsöt majszolgatta, csak én bámultam üres kézzel a színpadra. A tündér kiürítette a zsákját, majd megrázta, hogy nem ma- radt-e benne véletlenül valami, de az tényleg üres volt. Már éppen az el- ső könnyecseppek készülődtek a szemem sarkában, amikor a Mikulás fel- állt, és kutatni kezdett a palástja belső zsebében, majd kisvártatva elő is húzta, amit keresett. Ezt a csomagot azonban nem adta a tündérnek. Elő- re jött, a színpad szélére, és ott olvasta fel a nevem. Úgy ugrottam ki apám öléből, mint akit túlvél szúrtak meg. Rohantam a széksorok közt, hogy átvehessem végre az ajándékom. Csak amikor lehajolt hozzám, is- mertem fel, hogy az álszakáll mögött a Mikulás köntösébe bújva Pali volt az, a felvégi nagyfiú. A kiábrándultságomnál azonban nagyobb volt az örömöm. Főleg, amikor a felém közelítő ördög kezéből kivette a virgá- csot, és helyettem az ő hátsójára csapott hármat.

Nem volt nehéz kitalálni, ki volt az ördög ruhájába bújtatott fiú.

B. M.

A mikuláscsomag tartalma nagyon szerény volt. Egy tábla krumpli- cukron kívül, minden anyám leleményességét dicsérte. Még a

⁵ vesszőzés

nápolyiszeletek tölteléke is. A felnőttek talán ezt a szegénységet akarták leplezni azzal, hogy a műsor végén, miután visszakerültek a székek az asztalok köré, az édesanyák szinte pillanatok alatt kis fogadást adtak nekünk, gyerekeknek. Mi voltunk a vendégek, és a terített asztalra meleg teát meg szárazsüteményt kaptunk a csomag mellé. A meglepetés a végére maradt: minden asztalra egy-egy tányérban porcukorral bőven meghintett túrós-mazsolás és meggyes-mákos rétes került. Az asztalra szóródott porcukrot szégyenkezés nélkül felnyaltuk, mert az édesítésre akkoriban használt szaharint már minden gyerek undorral fogyasztotta. A valódi cukor azokban az időkben „fekete árunak” számított, csak pult alatt, drága pénzért lehetett kapni.

Anyám hétfőn végre a szövőszékéhez ült. Ha volt munka, amelyet különös odaadással, szeretettel végzett, az a szövés és a horgolás volt. Még idősebb korában is, ha csak öt perc szabad ideje akadt, már vette is a kis kosarában pihenő fonalait, kötőtűit és kötött vagy horgolt valamit. Életemben most először láttam a szövőszék mellett tüsténkedni, de ez a látvány s az élmény egy életre rögzült bennem.

A felkötött hosszanti fonalak sűrűjében gyors ritmusban repült jobbról balra, majd balról jobbra a fonalvető, egy kis „hajóba” rejtett, vékony faorsóra tekert keresztfonal. A jobbról dobott hajót a szövet másik végén várta anyám balkeze, s ahogy megfogta, a lábával rögtön váltott a hosszanti fonalak két nyüstjén, amelyek hurokba zárták az átfutó fonalat. A nyüstök felváltva röpködtek fel és le. Ezután kétütemnyi ütés következett a bordával, amely a nyüsttel hurokba zárt keresztfonalat még szorosabban az előző keresztfonalhoz szorította. Majd a bal keze dobta a fonalvetőt, és a jobb keze várta a másik oldalon. A nyüstök azonnal váltottak, és a következő keresztfonalat zárták hurokba. Ezt újabb kétütemnyi fonalverés követte. Szinte lehetetlen leírni azt a ritmust és összhangot, ahogy anyám két keze és két lába a szövőszéken a fonalakkal játszott. Órákig elnéztem, ahogy nő, gyarapodik a szőttes, és folyamatos ritmusban tekeredik a szövethengerre. Minden teljes ütemnek, óraműszerű pontossággal bekövetkező forgó mozdulata is volt, amikor a hosszanti fonalak anyám felé pördültek, a kész szövet pedig anyámtól ellentétes irányban egy picit megpördült a tengelye körül. Lenyűgöző volt anyám ritmusérzéke és az a begyakorolt négy mozdulata, amellyel a szövet egy fonalnyit vastag-

ságban gyarapodott. Ezek a mozdulatok olyan sebesen és folyamatosan követték egymást, hogy szinte látszott, ahogy a szövet nő. Közben meg beszélgetett velem, vagy énekelt a szövőszék mellett, és csak fél szemmel követte a fonalvető hajócska mozgását. A mintázás helyét az ujjá vastagságával vagy arasszal mérte. Arra is ügyelt, hogy a fonalvetőből kifogyó fonalat a szöveten kívül kösse össze, hogy ne a szövet testében legyenek a csomók.

A színes fonalakat is maga készítette. A kedvenc színe a bordó és a királykék volt. A fonalfestéket a tűzön forralta fel, amire egy öreg 20 literes befőző fazekat használt, amelynek alján lyukacsos, leégést gátló fémbetét volt. A fonalakat előzőleg lazán egy hosszú mogyoróbotra tekerte, ennek segítségével mártotta a fortyogó festékbe. A lelógó fonál nem volt hosszabb, mint az edény belső magassága. Egy nagy fakanál segítségével pörgette a fonalat a mogyoróboton, hogy minden része belemerüljön a forró festékbe. Attól függően, hogy milyen élénk színt akart, forralta hosszabb vagy rövidebb ideig a festéket. Ezután a hirtelen lehűtés következett egy hideg vízzel teli pléh fürdőkádban. Néhány másodperc után a fonalakat a csurgató állványra, onnan pedig a padláson lévő szárítóállványra vitte.

A szövés befejezését mindig egy „türelemjáték” előzte meg: a monogramja beleszövése a szőttesbe. Számára azonban ez is gyerekjáték volt, mert annyiszor végezte már, hiszen minden szőttesén ott szerepelt a két betű: B. M. Ezt a két betűt írta szőtteseibe akkor is, amikor már az egyszerűbb D. M. (Dunay Mária) monogramot kellett volna beleszőnie. A szőtteseinek azonban mindhalálig a makrancsi Bogár Mária maradt.

Téli hangulat

Amikor a mezőn elfogyott a munka, anyám a szövőszékében ülve talált magának teendőt. Egy-egy tél alatt színes fonalakból varázsolt szőttesek és szőnyegek meg az öreg rongyokból szőtt lábtörlők sokasága került ki a kezei közül. Jutott belőle a szűkebb rokonságnak, a számunkra leginkább fontos, segítőkész embereknek is.

Az elhúzóódó őszi szántás és vetés miatt apámnak tovább volt dolga a

szántóföldeken, mint máskor. Ezért aztán már fehér lepel borította a debrődi határt, amikor végre akadt annyi ideje, hogy saját téli „szórakozását” előkészítse. Szerencsémre, fontosnak tartotta, hogy kicsi koromtól fogva ebbe is beavasson, részesévé tegyen az egyes téli teendők folyamának. A lovas szánkó előkészítésével kezdtük, mert a félméteres hóban szekérrel nehéz volt kimozdulni. A lovak patkóját is télire kellett váltani, amelybe már négy kapaszkodófog volt beleolvasztva. Varró sógor mesetere volt ennek a tudománynak is.

Még jóval karácsony előtt jártunk, amikor az egyik reggelinél azzal fogadott apám, hogy öltözzek fel melegen, és készítsem ki a kisbaltámat, mert megyünk a Nyírfásba vesszőkért. A Nyírfás Debrődtől délre, Szepsi és Debrőd mezőgazdasági határán elterülő lápos erdősáv volt. Két dombhát között egy természet alkotta horpadás, ahol a mészkövek feletti agyagréteg sokáig megőrizte a téli csapadék nedvességét. Mintha az orosz tajgák egy kicsi területe felejtődött volna itt, a tölgyek, a cserfák és a mogyoróbokrok sűrűje között. A horpadás alatt vízér rejtőzött, amely a Hasadtkő ajtónyi repedésén keresztül jutott a felszínre. A vízér tavasszal megduzzadt, nyáron viszont szinte teljesen elapadt.

A környék talán legitokzatosabb barlangját rejtette magában, amiről sokat meséltek a debrődi öregek, de a titkát megfejtetni nem tudtuk, mert a hatvanas évek elején, az előtte húzódó rétekekkel együtt kisajátították „mások” a Csehszlovák Hadsereg kísérleti telepének. Máiig nem kaptunk érte se mi, se mások egy fillér kárpótlást sem. Még az ötvenes évek végén három barátommal együtt megpróbáltunk mélyebben „belekukkantani”, ám bűvárfelszerelés hiányában vissza kellett fordulnunk, mert az utat vizes szifonok zárták el. Mintegy 150 méter után száraz felületen lehetetlen volt tovább haladni.

Csilingelő, ló vontatta szánon mentünk ki a Nyírfásba. Apám behajtott egészen a Hasadtkő pereméig, csak ott fordult meg a szánnal. A lovak a szánba fogva az úton maradtak, mi meg a fák között haladva le-metszettük a nyírfák alsó hajtásait – ameddig elértük. Én alul kezdtem, apám meg a felsőbb gallyakat metszette le utánam. Amikor már egy ölnyi összegyűlt, apám kivitte a szánra. A lovak szó nélkül megindultak utána, egészen addig a helyig, ahol a metszést abbahagytuk. Észrevettük, hogy a vesszőszedésben valaki már megelőzött bennünket, mert útköz-

ben két-három frissen kivágott nyírfacsonkra leltünk. A vágás magasságából apám megállapította, hogy az erdőben fatolvajok jártak. Valószínűnek tartotta, hogy a Szepsi romatelepről lehettek, mert debrődi ember ilyen módon nem pusztítja a nyírfát. A szerencsétlenül járt növényzetet úgy egy méter magasan vágták ki, durván letrancsírozva. Várható volt, hogy ha Debrődön feltűnik egy vesszőseprőt árusító szepsi roma, apám alaposan megmossa majd a fejét.

Lassan megtelt a szán derékalja vesszővel, ezért tovább szánkóztunk a sűrű, friss hajtásokkal teli mogyoróbokrokhoz. Engem apám a vékonyabb, alig kisujjnyi vastagságú botok levágásával bízott meg. Először a kis fejszémmel megmutatta, hogyan lehet gyorsan, akár egy csapással levágni azokat. A bal kezemmel előbb meg kellett fognom a botot, közel a tő fölött, és a tövét ferde suhintással eltalálnom. Valóban, a kis fejszém éle egy lendítéssel képes volt átszelni a friss hajtásokat. Csak arra kellett ügyelnem, hogy a fejszécském terpeszállásban suhintsam meg, magammal párhuzamos irányban. Apám a vastagabb, seprő-, kapa- meg gereblyenyélnek való mogyoróbotokat kereste. Naivan azt gondoltam, öt-hat bot kivágása elég lesz a törött nyelek pótlására, ám tévedtem. Temérdek nyélnek való botot, fonásra alkalmas vesszőt vágunk ki. De apám még ezt is kevésnek tartotta, ezért a vastagabb botok után a vékonyabbakat vette sorra. Nekem meg azt mondta, hogy pihenjek meg. A valóságban azonban csak az útjában voltam, mert egyedül szaporábban összegyűjthette a tervezett botmennyiséget. Én meg elképzelni sem tudtam, minek lesz ez a temérdek sok vessző és bot. Apám viszont – mint később kiderült – nagyon is jól tudta.

Már útban voltunk hazafelé a teli szánnal, amikor megkondult az ebédre hívó debrődi nagyharang. Apám levette báránybőr kucsmáját, és keresztet vetett. Én követtem a mozdulatait. Körülöttünk a napfényben szikrázott a fehér hó, enyhe pára lepte be a jeges felület sima tükrét. A mezei utat a zúzvara kristályaival díszített fák és bokrok szegélyezték. Messziről úgy nézhettünk ki, mint a mesebeli csilingelő szánkó utasai, akik az erdőből hozzák a tűzhely melegét adó gallyakat. Valójában azonban az életet jelentő munka melegét hoztuk haza, az udvarunkba. Magam sem sejtettem akkor még, hogy a gyenge, hajlékony vesszőkben és szilárd botokban micsoda érték rejlik, amely később apám ügyes és szorgos

kezemunkájának köszönhetően kerül felszínre egy-egy kosár vagy seprű alakjában, amely az ínséges időkben a mindennapi betevőt biztosította számunkra.

Téli foglalatosságok

Egy jól szervezett falusi gazdaságban minden évszaknak megvoltak a maga fontosabb teendői. Anyámat és apámat soha nem láttam unatkozni vagy ölbe tett kézzel a karosszékben ülni. Fotelt akkor csak a plébános úrnál láttam, akit a könyveibe temetkezve találtam benne, amikor először átléptem a parókia küszöbét. Hatalmas, kövér alkatával alig tudott kikászálódni belőle, hogy átvegye anyám küldeményét: egy kis kosárkában tojást, túrót meg vaját, amit a karácsonyi készülődéshez küldött.

Később anyám küldönceként gyakran megfordultam a tisztelendő úr dolgozószobájában, bámulva a bibliáit, cifra díszítésű könyveit, vagy magamba szippantva a fiatal szakácsnő konyhájában az illatozó fűszerek aromáját. Az épület vastag falai inkább tűntek erődítménynek, mint lakásnak. Pedig a mi házunk falai is kőből épültek, és nekem azok is vastagok voltak. A mi konyhabejáratunkon is két ajtó volt, egy a külső, egy meg a belső falnál. A két ajtót a lábammal csak terpeszállásban tudtam megérinteni. De a parókia két ajtajának kilincset csak kitárt kézzel tudtam megfogni, annyira távol estek egymástól. Az épület már külsejével is a hatalmat, a nagyot, az elérhetetlent jelképezte. Magamtól soha nem jöttem volna ide, mert inkább taszított, mint vonzott. Nem csábított még a szépsége, a titokzatossága sem. Kicsit félve és borzongva léptem át minden alkalommal a küszöbét. Soha nem éreztem otthonosságot, szívélyes-séget a falai közt. Kezdetől fogva hivatalosnak, ember-idegennek és ridegnek találtam minden zugát. Valószínű, hogy a tisztelendő úr kimért modora és a gyerekekkel szembeni parancsolgató, fenyítő viselkedése riasztott el a parókiától.

A délelőttök java részét ekkortájt apámmal töltöttem, aki a kamra ajtóhoz közeli szegletében rendezte be seprű- és kosárkészítő műhelyét. Márti barátnémhoz csak ebéd után futottam át, egy-két mese idejére, mert a testi táplálék mellett már akkor is nagy szükségem volt a lelki táplálék-

ra is. Apám műhelyéhez tartozott még egy szilvafőzésre használt üst is, amelyben a mogyoró- és fűzfavesszőket párolta, hogy hajlékonyá, fonásra alkalmassá tegye azokat. Akkoriban még nem kis türelmet igénylő munkával mindent egyetlen szög és drót nélkül rögzítettek egymáshoz a kosarakon és seprűkön. Jutalmul a segítségemért apám az első gyártmányát, egy kis vesszőseprűt nekem készítette, hogy a tornácról és a lépcsőfeljáróról legyen mivel lesepernem a havat. Ezután két fáskosarat készített. Az egyiket, a kisebb méretűt, az én széttárt karomhoz mérte. De kaptam még tőle egy kis fagereblyét, kapát, lapátot, ásót, vasgereblyét és még egy közepes méretű fejszét is. Amikor elkészült a szerszámkészlet, elrakta, mert ezt szánta nekem a karácsonyfa alá ajándéknak. Ezután láttott hozzá, hogy megjavítsa Vendi meg Jenő törött szerszámain, majd anyánk meg saját szerszámainak helyrehozatala, illetve cseréje következett.

Anyám gondosan szétszedette apámmal a szövőszékét, és felvitette velünk a padlásra, mert elfogyott a fonala. A csepűn kiszálazott szösz még tovább várakozott a rokkára, hogy anyánk majd fonallá sodorja, de ez a lányok és asszonyok farsangi „mulatsága” volt. Debrődön karácsony előtt nem volt szokás fonni. Így egy időre a kötőtű lett anyám kedvenc „szerszáma”, s a nyári vásárokon vett színes pamutfonalai most álltak össze sállá, sapkává, pulóverré vagy szvetterré. Hiába kérdeztem, nem árulta el, kinek mi készül. Olykor-olykor a varrógéphez is leült, hogy a szvetter elejét, hátát, az ujjakat meg a nyakrészt összevarrja, hogy a külön-külön megkötött részek viselésre alkalmassá váljanak. Közben két lúdat is tömésre fogott, ezeket is a karácsonyi asztalra szánta. Reggel és este megfejte a két tehenet, a megmaradt tejből vaj, túró meg savó készült. Jabloniczky, a szlovák tanító úr továbbra is nálunk kosztolt.

Az állatok etetését a mi segítségünkkel apánk végezte. Ha itthon voltak a bátyáim, beültünk apámhoz a kamrába, és segítettünk neki a vesszők hasogatásában, a cirokszálak válogatásában, a hasított vesszők párolásában, és legfőképpen abban, hogy legyen tüzelő az üst alatt, amely egyben a kamra melegét is adta. A temérdek foglalatosság mellett télen csupán néhány óra szabad időnk maradt, estefelé, a tehenek és lovak megitatása után. Csak ezután mehettünk a többi debreci gyerekekkel szánkózni vagy korcsolyázni.

Irigyeltem Jenő bátyámat, mert a szelídebb ló, a Deres hátán ülve vitte ki a két igavonót a patakra itatni. Olykor Vendit is maga mögé engedte ülni, engem azonban félt felvenni. Apám nyugtatgatott, hogy legyek türelemmel, eleget ülhetek még én is a ló hátán. Én azonban pont akkor szerettem volna rá felülni.

Mivel engem nem engedtek a ló hátára, már az itatás alatt kivitem magammal a szánkót, hogy utána néhányszor leereszkedjek a Hecske patak felöli oldalán. Egy nagy, háromszemélyes vasszánkók volt akkoriban, Varró sógor készítette nekünk. Nehéz volt, de nagyon gyors is. Főleg a kitaposott, jeges havon siklott észbontó sebességgel. Néha egészen a házunkig röpített, ha a part alatt sikerült a hídra kormányozni. De sokszor bizony a patak vizében kötöttünk ki, mert a Szent János-patak még a legkeményebb télben sem fagyott be. Télen úgy párologott, mintha a vize tűzön forrt volna. A vízben landolás után aztán szaladhattunk haza, hogy a vizes zokni meg a cipő ránk ne fagyjon.

A téli délutánokon a Hecskén tanyázott a felvég apraja-nagyja. Az alvégi gyerekek a Csörgő-dombra jártak szánkózni, ritkán mertek feljönni hozzánk, pedig itt jobb és hosszabb volt a lesiklópálya. A két falurész közti ellentétet még a hideg sem tudta jegelni, megmaradt, hogy tavasszal újabb párbajokban, játéksatákban kapjon erőre. Ebben még a közelgő karácsony békéje sem tudott akkor változást hozni.

Emlékek súlya

A karácsonyi ünnepek előtt az udvarunkon ismét felpozsdukt az élet. Anyám nagytakarításba kezdett, hadat üzent minden kártevőnek, ami a tél elől a szoba melegébe bújt. Valamennyi szekrényt, fiókot, ahol ruhaneeműt tartott, kirámolt. A havas kerítés rúdja rá kerültek a keze által szótt szőnyegek, pokrócok, terítők, szőttesek, és egész nap táncolt kezében a poroló. A ruháink fogasokon lógva himbálózottak a tornác szárítókötélén, azok sem kerültek el a nádból font szerszám ütlegetését. Azokat azonban már Jenőre bízta, hogy kiverje belőlük a port meg a molyt. Ő meg addig mintás papírral fedte be a szekrények alját és polcait. Kis vászonzacskókban levendulát rejtett a katonás rendben visszarakott fehérenemű, ruhane-

mű meg törölközők közé. Kivételt csak apám ruhái képeztek, oda levendula helyett száraz dohányleveleket rakott.

Az iskolában és az óvodában megkezdődött a karácsonyi szünet. Mindnyájan az ünnepek előkészületeivel foglalatzkodtunk otthon. Közben a szüleim lovas szánon megjárták Szepsit, Makrancot meg Jászót. De elégedetlenül tértek haza, mert nem azt kapták, amit venni szerettek volna. Anyám szerint szinte semmit sem lehet az üzletekben kapni, már feketén, a pult alól sem.

A Szenteste előtt egy nappal anyám levágta a két tömött ludat és néhány csirkét meg tyúkot is. A forrázás utáni tollazásban mi is segítettünk neki. Anyám a tyúkok tollát a trágyadombra dobta, de a ludakét kimosta, és a padlásra vitte száradni. Amikor a húsok előkészítésével is végeztünk, lecipelte azokat a pincébe, a jégre, és a konyhában nekilátott a dagasztásnak, majd a süteménykészítésnek. Néhány óra múlva a vanília illatát már a faskamrában is érezni lehetett, ahol a fát hasogattuk. Aznap még feltöltöttük a széna- és a szalmatároló helyeket is. Kitakarítottuk, lepókhálóztuk az istállókat, hogy az állatok is érezzék a közelgő ünnep tisztaságát és melegét. Ám legjobban az itatás utáni szánkózásnak örültünk, ahol együtt lehettünk a többi gyerekkel. Így az ünnepvárás még varázslatosabb volt. Ott beszéltük meg azt is, hogy ki kivel fog a Szentestén kántálni. Vendi bátyám nem akart más fiúkkal elengedni, mert szerettük együtt énekelni a karácsonyi dalokat. Általában hárman-négyen álltunk össze egy „kórusba”, hogy a rokonok, ismerősök ablaka alatt énekkel köszöntsük kis Jézus születését. Vendi a barátját, Gyuszit, én meg Lalit hívtam meg az énekcsoporthoz. Abban egyeztünk meg, hogy másnap, sötétedés után megállnak nálunk, és onnan indulunk majd a kántálásra.

Vendivel már ünneplőbe öltözve vártuk Gyuszit és Lalit. Anyám próbaéneklés nélkül azonban nem volt hajlandó elengedni bennünket, ezért amikor a barátaink megérkeztek, először neki énekeltük el azt a két karácsonyi dalt, amit betanultunk. A Mennyből az angyal kezdetű dalba fogtunk először, majd a Pásztorok, pásztorok címűbe. Persze, nem lettünk volna gyerekek, ha nem ismertük volna ezeknek a kiforgatott szövegváltozatát is. Anyám nyilván ezért ragaszkodott a próbaénekléshez. Gyuszi miatt majdnem le is buktunk, mert ő csak a Mennyből az angyal átírt változatát ismerte. Vendi bökte oldalba, hogy inkább hallgasson, ha nem

tudja a rendes szöveget. Így indultunk el a faluba a kántálásra, ahol már én is énekeltem. Mindenütt kaptunk pár koronát, amit aztán Vendi igazságon szétosztott közöttünk.

A kántálásban alaposan megéheztünk, Jenő is éhesen jött haza. Apánkkal együtt a hátsó szobában vártuk, hogy anyánk az ünnepi asztalhoz szólítson bennünket. Hazaérkezésünk óta ugyanis se a konyhába, se a tisztaszobába nem engedett be bennünket. Alig vártuk már, hogy megszólaljon a csengő, ami a bebocsátás jele volt. Apám, hogy a várakozást könnyítse, és a figyelmünket az éhségről elterelje, a francia család karácsonyi szokásairól mesélt nekünk. Arról a két karácsonyról, amelyet 1945 és 46 telén velük töltött. Párás szemekkel emlékezett rájuk. Hálás volt nekik, hogy akkor ott, az idegenben befogadták, emberszámba vették, és legalább karácsonykor segítették abban, hogy gondolataiban a szeretteivel, velünk lehessen. Akkor ott, Franciaországban apámmal együtt ránk gondoltak, bennünket emlegettek, mint ahogy mi is apánkra gondoltunk azon a két Szentestén itt, Debrődön.

Apám aznap este nagyon boldognak látszott. Éreztük, egy percig sem bánta meg, hogy hazajött, hogy most végre velünk lehet. Viszonzásul a jószágukért gondolatban boldog karácsonyt kívántunk a francia ismeretleneknek, amiért visszakaptuk tőlük őt, s a mostani karácsonyon már együtt ülhetünk le Szenteste a terített asztalhoz. Mintha anyánk is megérezte volna a pillanat varázsát, megszólalt az ünnepi vacsorára hívó kis csengő hangja. A Mennyből az angyalt énekelve mentünk át együtt a tisztaszobába, a gyertyák fényében úszó feldíszített karácsonyfához.

Gyönyörű, felejtethetlen, békés karácsonyestet éltünk meg abban az évben. Az ajándékok sem érdekeltek annyira, mint apám meséi, emlékei, amelyek ezen a csendes estén őszinte szavakkal feltörtek belőle. Eddig hallgatott róluk, nem akart bennünket is terhelni ezzel. „Elég, ha neki fáj a két és fél év, amelyet tőlünk távol töltött” – gondolta. A karácsony varázslatos hangulata – amelyben a gyötrelmek megszépülnek, a lelki sebek begyógyulnak – azonban megoldotta a nyelvét, hogy kibeszélje magából súlyos lelki terhét. Eddig csak apró jeleit láttam viselkedésében a szenvedéseknek. Ahogy félretolja a tányér szélére a levesében talált sárgarépat. Most azt is elmondta, miért. „Megfogadtam, ha kiszabadulok a fogságból, soha többet nem eszem sárgarépat” – vallotta be. Apám szerencsésen

kiszabadult a fogságból, és haláláig megtartotta a szavát, soha többé nem evett sárgarépát. De fogadalma okát is elmesélte. A fogolytáborban elfogyasztott félig főtt, fertőzött sárgarépától kapott vérhas majdnem az életébe került.

De mesélt a felebaráti szeretet fontosságáról is, arról, hogy az ember az embernek ne legyen farkasa. Arról, hogy a háborúban milyen olcsó az emberi élet. Milyen kevésen múlik, hogy idegen érdekek miatt elpusztul-e vagy életben marad az ember. De az őt ért rengeteg szerencsétlenségen kívül beszélt a szerencséről is, mert mindig akadt egy-egy ember, aki akár egy csomag keksszel vagy egy biztató szóval reményt adott neki az életben maradáshoz, a bajok leküzdéséhez. És megemlékezett sorstársairól is. A hat fős szakaszából ketten nem éltek túl a fogolytábor borzalmaival. Nem ijesztgetni akart bennünket, csak a szeretet ünnepén – velünk együtt – egy pillanatnyi időt a bajtársai emlékének is szentelni kívánt, akik Szenteste az ünnepi asztalnál szívszorítóan hiányoznak a szeretteiknek.

Arcok és sorsok

Elmeséltem a szüleimnek, hogy Vendivel Varró sógorék ablaka alatt is voltunk kántálni, s amikor Vali néném meghallotta a hangunkat, zokogva jött ki hozzánk, hogy behívjon bennünket a meleg szobába. Sógor bácsi magába roskadva ült a nagy, terített családi asztal mellett. Feltűnt, hogy az ünnepi asztalnál több személyre táltak. Először azt gondoltuk, minket vártak, csak később vettük észre, hogy három teríték mellett egy-egy gyertya ég, és mellettük Vera nénje, Vilmos bácsi és Jóska fényképe van a gyertyatartóhoz támasztva. Szomorú szívvel néztünk Vendivel egymásra, és nem mertünk az előzőtt szeretteik helyére leülni. Barátainkkal együtt inkább a heverőre telepedtünk le. Időbe telt, amíg Vali néném annyira megnyugodott, hogy szólni tudott hozzánk. Könnyek nélkül csak annyit bírt kiejteni, hogy köszöni az éneklést, és Vendinek pénzt nyomott a markába. Örömet, szeretetet jöttünk hirdetni, Jézuska születését ünnepelni, és két összetört embert találtunk a karácsonyi égő gyertyák fényében.

Egy kisebb karácsonyfa állt a tükör előtti asztalkán. Alatta szalaggal átkötött csomagok, mintha csak azt várták volna, hogy a távollévő szeretteik egyszer csak betoppannak a szobába, s valamilyen csoda folytán újra együtt lehetnek. De ezen az estén nem történt csoda. A szomorú valóságtól dermedten néztük őket. Gyuszi és Lali sem kérdeztek semmit. A látvány és a nyomasztó csend mindennél ékeesebben beszélt. A fájdalmukat, szenvedésüket nem is lehet szavakba önteni. Arra gondoltam, hogy valahol Magyarországon, Füzesabonyban egy ünnepi asztal körül ugyanilyen könnyes szemekkel ülnek ők hárman, akik ide vágnak, a szeretteik közé. „De a határok, amelyek elválasztják őket, nem engedik ezt. Gonosz, szívtelen emberek kegyetlen bosszúvágytól elvakult intézkedéseinek ez lett az eredménye. Nincs megértés, nincs megbocsátás, sem józan belátás még a legszentebb ünnepen sem. Mintha Jézus soha meg sem született volna. Mintha a szlovákok nem ugyanabban a vallásban hinnének!” – gondoltam akkor gyermeki ésszel.

Most, újrapergetve emlékeim erre az estére vonatkozó filmkockáit, gondolatban megint látom Vali néném és sógor bácsi szenvedését, a bánattól meggyötört arcukat. Hogyan lehet túlélni ekkora érzelmi sokkot? Hogyan lehet mindezt elfelejteni? És hogyan lehet ezt megbocsátani? Hatvanöt év távlatából is kegyetlen gáztett, amit ellenük elkövettek. Tragédiájuk feledhetetlen, örökké élő intelem számunkra, hogy hasonló gyalázat soha többé ne ismétlődhessen meg.

1947-ben még nagyon frissek voltak a sebek. Elevenen égtek bennünk még a szeretet ünnepén is. Azon a Szentestén nevüket imába foglalva gondoltunk rájuk, és imádkoztunk azért a 18 debrődi családért, annak a közel 40 embernek az életéért is, akiket 1947 januárjának végén Csehországba űzött a hatalom, kényszermunkára ítélve őket. Tavaly ilyentájt még együtt vártuk a szent karácsonyt, közénk tartoztak, a debrődi közösség részei voltak, de a hatalom kegyetlen akaratából elszakították tőlünk őket.

Az ünnepi asztalnál ezen a Szentestén elsősorban azért fohászkodtunk, hogy legyen már vége a megpróbáltatásainknak. Hagyjanak végre bennünket élni és dolgozni, ahogy eddig is tettük, hiszen mi a munkánkkal senkinek sem ártottunk. A mi verejtékünk eredményeként került kenyér és kalács az ő ünnepi asztalukra is.

Anyám mesél

Amíg az éjféli misére várakoztunk, apám a francia fogságban megélt történeteiről, anyám meg a háború végnapjairól, az ő szavaival szólva a „front alatt” történt szörnyűségekről mesélt. Egyik története máig megmaradt bennem, talán mert a történet idején még nem éltem, csupán apró magzat voltam anyám hasában.

1945 márciusának idusán a tavasz beköszöntével a több hete álló front Makranc körül megmozdult. A katyusák, vagy ahogyan a debrődi emberek többsége nevezte azokat, a Sztálin-orgonák megszólaltak. Hozzánk csak az eltévedt lövedékek csapódtak be, de a tornai katlan peremén kiépített német állások felé tartó röptüket fényes csíkkal, halált vivő hangos sípolással jelezték, amit nálunk is hallani lehetett. Éppen úgy, mint a néhány nappal korábban Moszkvára kilőtt német V-rakétát, amely a szepsi vasútállomás mellett fejezte be röppályáját. Ha a Sztálin-orgonák megszólaltak, anyám két bátyámmal együtt bevonult a pincénkben kiépített fedezékbe. Az udvarunkon, a nyári konyhában működött a Debrődön állomásozó magyar sereg parancsnoki állása, ezért anyám attól rettegett, hogy a házunkat bemérik az oroszok, és eltalálnak bennünket. Ezt a félelmet az atlétatermetű parancsnok és a katonák közelsége sem tudta eloszlatni. Anyám akkoriban már nemcsak a két bátyáért és apáért meg a szülésben néhány hónapja tragikusan elhunyt nővérének éppen nálunk nevelkedő kamaszfiáért, Árpádért retteget, hanem még egy apró emberi lény életéért is: értem. Anyám ugyanis terhessége hetedik hónapjában járt velem.

A történet reggelén a hirtelen beállt csendre mindnyájan előmerészkedtek a pincéből. Anyám elindult megfajni a teheneket, majd reggelit készített. A nyári konyhában csak a két híradós ült a vezetékes készülék mellett, a parancsnokot nem látta. Csak sejtette, hogy a Bódva folyót övező magas partokon kiépített védőállásokat ellenőrzi, és a veszteséget szemrevételezi. Árpád a két bátyámmal együtt az állatok etetésével foglalatoskodott. Az unokabátyámnak volt egy különleges feladata is, ő tartotta a kapcsolatot anyám rokonsága közül a Debrődöt övező erdőkbé menekült 14-17 éves fiúkkal is. Ellátta őket élelemmel, takaróval meg tiszta fehérneművel, amikor esténként belopakodtak a csűrünkbe, és a

szénába fűrt „hálófülkékben” éjszakáztak. Árpád oda hordta nekik az élelmet, ruházatot, majd a széna alá rejtve hozta le a szennyesüket mosásra. A fiúk, mindnyájan akkori leventék a behívó parancs és a közeli harcok elől menekültek hozzánk, ezért nem mutatkozhattak napközben. A nyilasokból verbuvált tábori csendőrök gyakran vadásztak rájuk, mert tudták, hogy a dezertált leventék a környező erdőkben bujkálnak.

Anyám és Árpád az életével játszott. Ha a tábori csendőrök tudomást szereztek volna a rejtegetés tényéről, a biztos halál várt volna rájuk. Ezért anyám mindent megtett, hogy a parancsnok és a katonái jól érezzék magukat nálunk, hogy szükség esetén legyen kihez fordulnia. Azok, előrehaladott terhességét látva, ahol tudtak, igyekeztek a segítségére lenni. Ezúttal éppen a szabad híradós segédkezett a lovak és a tehenek etetésében, végeredményben az ő állataik is az istállónkban voltak bekötve. Mivel állandó készségben voltak, a két ló zabla nélkül, felnyergelve kapott ellátást, úgy voltak a vályúhoz kötve. Árpád az ágyúzás miatt este nem tudott kimenni a csűrbe, ezért nem volt tudomása a négy rokonfiú hollétéről. Csak a csúrajtónál támaszként használt kő helyzetéből sejtette, hogy valószínűleg este ők sem tudtak bejönni a faluba. Mivel előző nap délután látta a két fiatal tábori csendőrt a Szent László forrás irányába ellovagolni, csak remélte, hogy a fiúk is észrevették őket, és időben elrejtőztek.

A híradós katona két vödörrel a kezében épp indult volna a Szent János forráshoz vízért, amikor az udvarból kilépve meglátta a Hecskén lefelé tartó összeterelt leventéket, köztük a négy rokongyereket is. A parancsnok és a két katona tudott anyám titkáról, s korábban már védelmet ígértek a fiúk számára a Szálasi-pribékekkel szemben. Ők sem szívtették a nyegle, fennhéjázó viselkedésüket. A két tábori csendőr lóháton, a leventékre szegezett géppisztollyal terelte a foglyokat az udvarunk felé. A katona lecsapta a két rocskát, és futott anyámhoz a konyhába, onnan meg az istállóba az egyik felnyergelt lóért. Kötél helyett zablát tett a nyakára, és megvárta Árpádot, hogy a ló hátára segítse. Anyám még utána kiáltott.

– Vágtass, ahogy csak a ló bírja. Mondd el a parancsnoknak, mi történt!

Árpád izgalomtól remegő térdekkel ült fel a ló hátára, majd a házunk előtti útra kiérve, egy kantárrántással vágára fogta a gyakorlott paripát.

A Barcsay erdősáv alatti lövészárkok és bunkerek felé vette az irányt. Onnan jelentkezett be utoljára a parancsnok. A másik rádiós is hívni kezdte a védelmi vonalat. Több pontra leadta a tábori csendőrök dezertőr-fogásának tényét. Az elfogott leventék számát 40–50 főre becsülték.

Akkoriban mindenki tudta, hogy Szálasi statáriumot hirdetett, és a katonaszökevényeket a helyszínen kivégzik. Ha egyenként fogták volna el őket, már biztos, hogy nincsenek az élők közt. Anyám csak abban reménykedett, hogy a parancsnok időben megérkezik, és tudja, mit tegyen. A szökevényeket beterelték az udvarunkba, majd a sertésistálló mellett, a déli szomszéd palánkkerítésénél arccal az udvarunk felé sorakoztatták fel őket. Pontosan 45-en voltak. Az egyik csendőr továbbra is lóháton ülve, rájuk szegezett géppisztollyal felügyelt rájuk. A rangidős tábori csendőr leszállt a lováról, és a nyári konyhánk felé vette az irányt. Szeretett volna a nagy fogásról jelentést tenni feletteseinek és a Gestapo parancsnokságának.

Anyám azonban már a fatartó előtt útját állta. Vitatkozni kezdett vele, percekig csak mondta a magáét. Hol Istennel, hol a háború környétlenségével érvelve, hol meg az éretlen gyerekfejükre hivatkozva próbálta meggyőzni a csendőrt, hogy engedje szabadon a leventéket. De az érvei lepereregtek róla. Anyám látva, hogy ezzel nem sokra megy, már csak arra kérte a két csendőrt, hogy várják meg a parancsnokot, ne vegyék a lelkükre ennyi ártatlan fiú halálát. Ez aztán hatott a konokságukra. Eközben a fiúk közül többen is megszólaltak, hogy ők nem a katonai behívó, hanem a közeledő front miatt rejtőzködnek. Kérték a parancsnokot, engedje őket szabadon, hogy igazolhassák az életkorukat. A csendőrpáncsnok még inkább elbizonytalanodott. Anyám erre a lóháton ülő rendőr elé állt, és kijelentette, hogy márpedig itt nem lesz kivégzés. Magához intette a két bátyámat is, és megismételte: ha vérfürdőt akar a két csendőr, akkor előbb velük végezzenek. A kiabálásra és az események hírére egyre több debrődi gyűlt össze az udvarunkban. Kinyitották a nagykaput, a csűr felől is többen betódultak hozzánk, hogy tanúi legyenek az eseménynek. Az öregek anyám pártjára álltak, és a rangidős csendőrtől a kivégzés elhalasztását kérték.

Ebben a zűrzavarban érkezett meg az utca felől a parancsnok, felfegyverzett katonákkal az oldalán. Három másik katona a csűr felől lova-

golt be az udvarunkba, pisztolyt fogva a lóháton ülő csendőrre. Pillanatok alatt lefegyverezték mindkettőjüket. A parancsnok dühösen rontott neki a lovát tartó tábori csendőrre, és akkora pofont kent le neki, hogy elterült a földön. A másik csendőrt a katonák vitték a parancsnok elé, aki kiosztotta a másik pofont is, majd még egyet, hogy a társa mellé kerüljön a földre. Közben németül pörölt velük, hogy a debrődi emberek ne értsék, mit mond nekik. A katonáknak meg odaszólt, hogy ültessék le a leventéket, az embereknek pedig, hogy hozzanak nekik enni és inni. A leventék közül sokan nem mertek leülni, mert félelmükben nem tudták viszatartani biológiai szükségletüket. A szomszédasszonyok és a katonák segítették ki anyámat fehéreneművel és az istállónkban, vödörkben mosakodtak le, majd öltöztek tiszta ruhába a még mindig remegő gyermekkatonák.

Az eseménynek nem lett volna ilyen szerencsés kimenetele, ha nincs lőtávolságban a szovjet Vörös Hadsereg. A parancsnok azzal is tisztában volt, hogy csak órák kérdése, mikor omlik össze a Bódva-parti dombokon húzódó első védvonal, ami Debrőd feladását is jelentette. A két fiatal tábori csendőrt csak azért merte megleckéztetni, mert a feletteseik a két buzgó rendőrt hátrahagyva már előző este visszavonultak Rozsnyó felé a Szoroskőn túlra, a katyusák hatótávolságán kívülre. A két tábori csendőr, amint tisztába lett a hadi helyzettel, megértette, hogy csak a parancsnokra számíthat abban, hogy kikerüljön az ütközőzónává vált Debrődről. Már délnek, Somodi felé sem lett volna biztonságos számukra a visszaút, hacsak nem a katonákkal tartanak másnap. Nyugaton és északon az erdőben a partizánok jöttek egyre közelebb Debrőd felé. Kelet felé pedig légvonalban alig tíz kilométerre voltak az oroszok, valahol a csécsi dombhajlatok mögé rejtőzve. A híradósok által javasolt Szent László tisztás felett kezdődő Áj község felé vezető erdei ösvény volt az egyedüli biztonságosnak vélt út, amin aznap elhagyhatták a falut, ha a Rozsnyóra költözött táboricsendőr-parancsnokságra akartak eljutni. A csendőrök gondolkodás nélkül elfogadták a térképen felvázolt útvonalat. Két katona kísérté ki őket az ösvényhez, ahol visszaadták a fegyvereiket is.

Anyám szerint valószínű, hogy soha nem értek Rozsnyóra, mert az arrafelé hazatartó leventék is a partizánok kezére kerültek. Rozsnyó kör-

nyékén és a Debrődtől nyugatra elterülő erdőkben a nógrádi partizáncsoport Fábry-brigádja tevékenykedett. Ők vitték el néhány nap múlva azt a 9 debrődi leventét is, akik a kivégzésre váró csoportban a Miglécnek nevezett erdőrészen rejtőzködtek. Az csupán a sors fintora, hogy az alig két hónap múlva kihirdetett Kassai Kormányprogram és az azt követő Beneš-dekrétumok alapján ők lettek a meghurcoltatások első szlovákiai magyar áldozatai. A kilenc fiatalból csupán ketten tértek haza 1952 júliusában a csehszlovák állampolgárok számára az év januárjának közepén Sztálin által meghirdetett közkegyelem alapján. Heten viszont útban Münchenből, Pozsonyon át hazafelé eltűntek. A két fiú suttogva elmondott vallomásai alapján tudni, hogy ők a Rajna vidékéről Csehországon keresztül jöttek, és Prágában tartóztatták fel őket. Előbb egy csehországi (Rajec Jestřebí) lágerben dolgoztatták őket, majd még a gottwaldi hatalomátvétel előtt átadták őket az oroszoknak. Soha nem merték elárulni, hol tartották őket fogva, mert ott még akkor is ezrek végeztek kényszer-munkát. Ma már tudjuk, hogy a kaukázusi Nuzal gulágjában raboskodtak, és a közeli ólombányában dolgoztak. Elsősorban németek és magyarok. Az átélt borzalmak és az ólombányában végzett rabszolgamunka annyira megviselte az egészségüket, hogy fiatalon kiköltöztek a debrődi temetőbe. Szeretteik számára csak a vigasz maradt, hogy fiuk vagy testvérük hazai földben nyugszik.

A hét szerencsétlenül járt fiúgyermek sorsáról azonban családtagjaik szinte semmit sem tudtak meg. Még azt sem, hogy melyik égtáj felé forduljanak, ha háborgó lelkük üdvéért egy imát szeretnének elmondani. Ártatlanul, bírósági ítélet nélkül gyilkolták le őket, és jeltelen sírokban porladnak földi maradványaik. Csupán egyetlen „bűnük” volt, hogy magyar-nak születtek.

Komaság

Karácsony első napján, a mise és az ebéd után anyám Vendivel átküldött Vali nénémhez, hogy az ünnepek alatt ne legyenek egyedül. Nem kellett kétszer mondania, máskor is szívesen meglátogattuk őket kérés vagy figyelmeztetés nélkül is. Varró sógorék még nem végeztek az

ebéddel, amikor bekopogtunk hozzájuk.

Ezért aztán azzal az ürüggyel, hogy megnézzük a kisnyulakat, kint maradtunk az udvaron. A cselédjük, Gyula ugyanis nagyon szép, fehér angóryanulakat nevelt, s tudtuk azt is, hogy az egyiknek nemrégiben lettek kisnyulai. Amikor utoljára itt jártunk, még nem nyitották ki a szemüket, és szinte teljesen csupaszok voltak. Kíváncsiak voltunk mennyit fejlődtek azóta. Szerettük volna megsimogatni végre őket, mert legutóbb nem volt szabad még hozzájuk nyúlni sem, az anyaállat ugyanis érzékeny az emberszagra, kidobja az alomból és pusztulni hagyja a megérintett kisnyulakat. A fehér nyúlalánták gyönyörűek voltak. Már kimásztak a fészekből, és a napsütésben vörösen fénylett a szemük. A zajra, amit okoztunk, riadtan menekültek vissza anyjuk mögé, csak aprócska orrcimpájukkal szaglászva lestek ki az anyai test védelme mögül. Gyula a kedvünkre ki akarta venni az anyja mellől az egyik kisnyulat, de az anyaállat belemart a kezébe. Inkább lemondtunk ezúttal is a nyúlsimogatásról, mert nem akartuk, hogy a toporzékoló anyaállat rémületében összegyúrja a kisnyulakat. Gyula azonban megígérte, ha elválasztja a kicsiket, kapunk egy-egy fajtiszta utódot, hogy saját nyulakat nevelhessünk. Mi persze, boldogan fogadtuk a megígért ajándékot.

Amikor bementünk a házba, Vali néném vidáman invitált bennünket a tisztaszobába, a karácsonyfa mellé. Most is a heverőre telepedtünk le, bár már az asztal is szabad volt. Egy halom franciakrémes illatozott rajta. Néném már várta az érkezésünket. Egy kistányéron adta a kezünkbe a finom süteményt, hogy falatozzunk. Ennek bizony nem lehetett ellenállni.

Néném gondosan albumba rendezte a családjáról, s főleg a Vera néniről készült fiatalkori fényképeket. A képek alapján szinte egész fiatal-sága, a két világháború közti időszak nyomon követhető volt. Vali néném tudta, hogy egy-egy albummal óráig le tudja kötni a figyelmünket, és nem maradnak el a kérdések sem. Vendivel ugyanis mindig mindent tudni akartunk, ami a múlttal volt kapcsolatos. Most sem volt ez másképp, csak úgy záporoztak felé a kérdéseink. Neki meg jól esett, hogy velünk együtt emlékezhet, gondolhat a lányára, a vejére meg az unokájára. Közben sógor bácsi is bejött a szobába. Tőle is sok szeretetet kaptunk, tiszteltük is ezért nagyon. Sógor bácsi olvasott ember volt, tájékozott a világ

dolgaiban. Véleménye irányadó és megszívlelendő útmutatás volt mindannyiunk számára. Később iskolás gyerekként is sokat pallérozott bennünket.

Vali néném az almáriumból ezúttal Vera lánya iskoláskori fényképalbumát vette elő. Ami a felvételekből első ránézésre feltűnt, hogy nagyon sok fényképen apánkkal együtt volt lefényképezve. Néném olvasott a gondolatainkban, mert Vendinek, Vera lánya keresztfiának címezve mondta:

– Keresztanyád bátyjaként szerette apátokat, hiszen együtt nőttek fel. Bár 14 év korkülönbség volt köztük, sokat voltak együtt – magyarázta.

Apám majd 30 évesen nősült, Vera néni serdülő lány volt, amikor apánk anyánkkal egybekelt. Addig egymás bizalmasai voltak. Az akkori szokás szerint apám bátyja helyett a bátyja volt Vera néném iskolai rendezvényein.

Később aztán olyan fényképek kerültek sorra, amelyeken Vera néném két idegen lánnyal volt lefényképezve. Vera néni magyar, a másik két lány meg német, illetve szlovák népviseletbe öltözve.

– Ezek a keresztlányaink – mutatott a két idegen lányra Vali nénénk. Vendivel értetlenül néztünk egymásra, ő meg bölcs mosolylyal először ránk nézett, majd sógor bácsira. Úgy vélte ennek a kimondatlan kérdésnek a megválaszolása, nem őt illeti meg. Ezt csak sógor bácsi tudja érthetően elmagyarázni nekünk. Szó nélkül is értették egymást, és Varró sógortól meg is kaptuk a választ.

A két háború között Csehszlovákia viszonylag demokratikus országnak számított. Még a Magyarországon élők is irigyeltek bennünket a jólét és az emberek közötti baráti kapcsolatok miatt. Csehek, szlovákok, németek, magyarok, ruszinok, lengyelek éltek itt együtt viszonylag békességben.

– Ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy, tartották – kezdte mondanóját sógor bácsi –, és az itt élő három nemzet megtanulta egymás nyelvét. De a nyelvet nem elég csak megtanulni, gyakorolni, használni is kell azt. Ezért Vera lányunk a nyári szünetek alatt a németet Mecenzéfen, a szlovák nyelvet meg Mindszenten, szlovákul Popročon gyakorolta. Amíg Vera Mecenzéfen volt, Fanni, a Schusterék lánya meg nálunk magyarul beszélt hozzánk, és a magyar nyelvet gyakorolta. Vera ezután egy

hónapra átment Mindszentre a Dubovský családhoz Julcsi helyett, ahol szlovák nyelven próbált értekezni velük. Julcsi meg azalatt idejött hozzánk, s magyarul beszélt velünk kiváló szinten. Sok mulatságos történet megéltünk velük mi is, és megszerettük őket. Mintha csak a saját gyerekeink lettek volna, hiányoztak is, amikor hazamentek. Ezért aztán min-két családdal komaságot kötöttünk. Mi lettünk a Fanni meg a Julcsi bérmaszülői. Verának meg két bérmaszülője lett, a Schuster és a Dubovský család.

Vali néném közben a fényképalbumban megmutatta mindkét családot. Vera a két lánnyal együtt a rozsnyói leánynevelőben tanult, a családokkal meg régóta üzleti kapcsolatban állnak. Ezen jó ideig a háború utáni gyűlölködés sem változtatott.

Mintha csak néném igazát akarnák bizonyítani, száncsilingelés hal-latszott az utca felől, majd a szán megállt a ház előtt. Gyulát láttuk kifutni a kapuhoz, és kisvártatva a szán befordult az udvarra. A mecenzéfi Schuster család érkezett látogatóba. Mi először haza akartunk menni, de sógor bácsi marasztalt bennünket.

– Meg kell ismernetek őket – mondta ellenvetést nem tűrő hangon. Mi meg engedelmesen szót fogadtunk neki.

A mánták

Mindnyájan az érkező vendégek fogadására siettünk. Vali néném úgy ugrott Fanni nyakába, mintha csak a lányát, Verát ölelné magához. Sorra ölelték egymást a komaasszonnyal, a komával, Fanni férjével és a kislányukkal, Matilddal is. Sógor bácsi a férfiakkal parolázott, a lányoktól meg puszt kapott. Engem meg Vendit is odahívott, és előbb a férfiaknak, majd a hölgykoszorúnak is bemutatott bennünket. Az asszonyoktól mi is puszt kaptunk az arcunkra. Matild sem szégyenkezett, és arcát felénk fordítva kérte tőlünk is az üdvözléskor szokásos csókot. Majd Vali néném – egy hangos „Isten hozott benneteket!” után – betessékelte a szánon átfagyott vendégeket a meleg szobába.

Mi meg segítettünk Gyulának lepakolni a lovas szán rakományát. Kerékpántoknak, abroncsoknak, patkóknak való keskeny vaslemezeket,

dróttkeercseket és kis drótokkal összekötött mezőgazdasági szerszámokat hozott a komacsalád magával, amelyek a vendégek mecenzéfi hámrában készültek. Gyula a rakományt az öreg kovácsműhely megfelelő ágas lemeztartóira és a műhely falai mentén sorakozó hatalmas polcokra rakta, gondosan ügyelve a biztonságra, nehogy egy gyerekkéz érintésére a földre guruljanak. Sógor bácsi is odajött, hogy szemre vegye a kért vasárut. Nem volt akkorra mennyiség, hogy papírt és ceruzát igényelt volna a küldemény számszerűsítése. Látszott, nem először zajlik az udvarán hasonló árukipakolás. Még odaszólt Gyulának, hogy a lovakat is fogja ki, és vigye az istállóba a saját lovaik mellé. Rakjon eléjük szénát, majd itassa meg őket. Az éléskamrában a vesszőkosárba pakolja be a füstölt árut, a zsákokban a lisztet, az árpát meg a zabot, ahogy megbeszélték. Aztán odaszólt nekünk is, hogy ne ácsorogjunk itt kint a hidegben, mert még megfázunk. Egyébként is Matild már vár bennünket odabent. Sógor bácsi bízott, ne féljünk tőle, kedves kislány, és jól beszél magyarul is.

Vali néném közben három szobát is egybenyitott, hogy az asszonyok, férfiak és mi, gyerekek is külön-külön szórakozhassunk, beszélgethessünk. Valamennyi szoba jól kifűtve várta a vendégeket. Matilddal a közepsőben, Vera néni volt dolgozószobájában egy régi típusú rekamiéra telepedtünk le. Néném az asztalra rakta Vera régi társasjátékait, de az üvegvitrinekben néhány kiöltöztetett rongybaba is itt maradt még. Matild ezeket nézegette, amikor Vendivel bejöttünk az udvarról. Néném éppen azt magyarázta neki, hogy melyiket milyen ruhába öltöztette Verus, a keresztanyja, mert a babák ruháit is ő varrta. Matildnak mindegyik nagyon tetszett. Az egyik babán hasonló ruha volt, mint az édesanyján, a fényképen. Néném meleg szívvel adta a kezébe.

– Ez a te karácsonyi ajándékom tőlünk, neked hagyta itt a keresztanyád, és szeretné, ha elfogadnád tőle emlékebe – mondta. Matild arcán a meglepetés és az öröm egyszerre gyúlt fényre. Magához szorította a babát, mint egy féltett kincset, és szinte megszólalni sem tudott. Csak egy halk köszönömöt hallottunk tőle, s már futott is ki az anyjához, hogy megmutassa neki az ajándékot.

Az asszonyok a tisztaszobában, a karácsonyfa mellett társalogtak, a férfiak meg az első szobában ülték körül az asztalt. Matild miután eldicsekedett édesanyjának az ajándékával, a sakktáblával meg a sakkgí-
g

rákkal a kezében jött vissza hozzánk, hogy malmozzunk.

– Ti, ketten ellenem fogtok játszani! – mondta tökéletes magyarsággal.

Mint később kiderült, a háború alatt magyar óvodába járt, és magyar volt a család cselédje is, akivel napközben csak magyarul beszélgettek, mert a lány nem beszélt a német nyelvet, pontosabban az Alsó-Szepesség hét német bányavárosának jellegzetes tájnyelvét, a mántát. A mecenzéfiek a nemzetiségükre használt mánta kifejezést nem tartják sértőnek. Matild édesanyja mesélte, hogy ezt a nevet az itt élő magyaroktól kapták, mert a hámorokban a hangos pörölycsapásoktól megsüketült öreg németek a piacon mindig azt kérdezték: „Bós mőnta?” – azaz: mit mondtott?

Nekem a malmozás még nem nagyon ment, pedig Vendi már máskor is megpróbált malmozni velem. Egy ideig csak néztem a játékkukat. Láttam, hogy Matild illendőségből hagyja, hogy Vendi nyerjen, hogy az kedvet kapjon a játékhoz. Közben meg egészen jól elbeszélgettek az óvoda gyötrelmeiről. Matild értett a kisebb gyerekek nyelvén. Megnyerő, szimpatikus lány volt.

Az én figyelmemet azonban inkább a férfiak és az asszonyok beszélgetése kötötte le. A férfiak almabort ittak, amit a mecenzéfi koma hozott. Az asszonyok a néném meggylikőrrjét kóstolgatták, persze csak illendő mértékkel. A férfiak a várható „vörös veszélyt” emlegették, ami akkor szinte semmit nem mondott nekem. Nem értettem, mitől félnek ennyire, miért bizonytalan számukra, számunkra a jövő. Az asszonyok beszédére jobban emlékszem. Azokról a borzalmakról, amelyeket a front alatt át kellett élniük, anyám is sokat beszélt, és még mindig történtenek újabb tragédiák. A kitelepítések akkor még javában zajlottak. A mecenzéfiek kálváriája még nagyobb, még tragikusabb volt, mint a miénk. Egy kisgyerek lelkében mély sebet üt, ha kivégzett szülők holtestén síró gyerekeket is tömegsírba lönek. Mert erre figyeltem fel az asszonyok beszélgetésében, amikor kicsit már unottan figyeltem Vendi és Matild malomjátékát. Az asszonyok még a szoba biztonságában is csak suttogva beszéltek a tömeggyilkosságról.

De hogy valójában mi történt a volt dobsinai német, magyar és szlovák emberekkel, és hogy hol történt pontosan a szörnyűség, arról csak 1989 után, a tragédia 50. évfordulója kapcsán a Duna tévében bemutatott

dokumentumfilmből értesültem. Az áldozatok közt voltak más településről származó férfiak, asszonyok, de gyerekek is, köztük magyar és szlovák nemzetiségű családtagok is.

Gyilkosok közt cinkos, aki néma

1945. június 18-án a visszavonuló német hadsereg által 1944 októberében a Szudéta-vidékre áttelepített főleg német és magyar lakosokkal haza, azaz Szlovákiába tartó vonatszerelvények vesztegeltek a Přerovhoz tartozó Horní Meštnice vasútállomás vágányain, hogy a katonai szállítmányok átengedése után a szülőföldjükre visszainduljanak. Véletlenül az egyik ilyen marhavagonokból álló szerelvény mellett állították meg azt a különvonatot is, amelyen a pozsonyligetfalusi 17. gyalogezred katonái az állomáshelyükre utaztak Prágából Pozsonyligetfalura. Várakozás közben az ezred parancsnoka, a korompai származású Karol Pazúr százados és Bedřich Smetana őrsvezető, a katonák művelődéséért felelős tiszt észrevette, hogy a szomszéd marhavagonokban utazók egymás közt németül és magyarul beszélgetnek. A parancsnok hamar tudatosította, hogy voltaképpen a Dobsina környéki földijeit térnek vissza az otthonaikba, amit valamiért nem szeretett volna, ha megtörténik. A katonáinak parancsba adta, hogy a szerelvényből tereljék ki az embereket.

Pazúr a Csehszlovák Hadsereg elhárító tisztjeként rögtön nyomozásba kezdett, nincs-e köztük volt német SS-katona vagy kollaboráns egyén. A karrierje szempontjából jól jött volna, ha ilyenre lel, és ezzel az új hatalomhoz való hűségét is bizonyítani tudja. Korábban ugyanis ő is németnek vallotta magát. Fiatal legénykorában még a korompai német focicsapatban játszott. Majd a szlovák állam idején a Hlinka Gárda tagja lett. Később partizán, majd a front alatt a Csehszlovák Hadsereg tisztjeként szolgált az új Beneš-kormány hatalmát. A marhavagonokban hazautazó dobsinai lakosok között nyolcan a szlovák Hlinka Gárda tagjai voltak, amiről hivatalos igazolással is rendelkeztek, ennek ellenére a prágai búcsúztatásukon elhangzott Beneš-beszéd tartalmán felbuzdulva Pazúr elrendelte a szerelvényen utazók kivégzését. A meštnice-i polgármestertől államérdekre hivatkozva embereket kért a 2x17 méteres tömegsír meg-

ásásához. A munkásokat is agyonlövessel fenyegette, ha nem teszik meg, amit kért. A kivégezést nyolc ember kényszer alatt a falu határában, a Svéd-sánc nevű dűlőben éjjelre elkészült a sírásással.

Addig a kivégzésre váró felnőttek, asszonyok és gyerekek a katonák felügyelete alatt egy keresztútnál várakoztak. 1945. június 19-én éjjel egy órakor 15 fős csoportokra osztva, alsóneműre vetkőztetve kezdték el a kivégzésüket. Géppuskával, majd ahogy a lőszerük elfogyott, egy méterről leadott tarkólövessel először a férfiakat lőtték bele a megásott sírba, majd az asszonyok és gyerekek következtek. Pazúr cinizmusát jellemezte, hogy a Hlinka gárdás volt tagtársait az első géppuskasorozat előtt kiléptette a sorból és hagyta, hogy végignézzék a többiek lemészárlását. Közben velük dobáltatta a gödörbe azokat, akik a sír peremén estek össze. Utána őket is legyilkolták. A kegyetlenségét, vérengző hajlamát bizonyítja, hogy pisztolyával az asszonyok tetemein zokogó gyermekek közül sokat maga lőtt agyon. Amikor belefáradt, a sírásókat kényszerítette, hogy végezzenek a még élő gyermekekkel. A bíróságon megjelent tanúk vallomása szerint a kivégzést követő délelőttön még hullámozott a gyér földréteggel betakart tömegsír, mert több áldozatot így is élve temettek el. A bestiális vérengzésnek 120 nő, 71 férfi és 74 gyermek, összesen 265 ártatlan ember esett áldozatul. A legfiatalabb gyermek mindössze 4 hónapos volt. Többségük kárpáti német. 130-an Dobsináról, a többiek Kézsmárk, Gölnicbánya, Garamszentkereszt, Malompatak, Jánosgyarmat településekről és Rozsnyóról voltak. A magyarok mellett az áldozatok között volt négy szlovák származású asszony is, akik a német, illetve magyar férjeikkel, gyermekeikkel együtt kívántak meghalni, és nem fogadták el Pazúrtól a felkínált kegyelmet. A vérengzést heten éltek túl, köztük a Rozsnyóról származó Molnár Pál, aki akkor 7 éves volt.

Mivel a másik szerelvényen utazó német és magyar visszatelepülők kivégzésére lőszer hiánya miatt aznap nem kerülhetett sor, Karol Pazúr Pozsonyba, a ligetfalusi vasútállomásra irányította őket, megfenyegetve, hogy majd ott végez velük. A hazatelepülők, félve Pazúr fenyegetésétől, lefizették a mozdonyvezetőt, így a másik szerelvény nem állt meg Pozsonyban, hanem áthajtva a városon Magyarországra, Oroszvárra vitte utasait. Ők értesítették a magyar és a nemzetközi hatóságokat a történetekről. Így derült fény a vérengzésre, amit a Csehszlovák hatóságok csak

1946 őszén kezdtek el kivizsgálni. A Csehszlovák Bíróság 1947 májusában (1947.5.25-én) Pozsonyban Karol Pazúrt hét és fél év börtönre ítélte, aki ezt soknak tartotta, az ügyész viszont kevésnek. Ezért az ítélet ellen fellebbeztek, mire a brünni Csehszlovák Legfelsőbb Bíróság az ítéletet – főleg a nemzetközi közvélemény nyomására – 20 év letöltendő börtönbüntetésre módosította. Klement Gottwald hatalomra kerülése után először 1949-ben a felére csökkentették Pazúr büntetését, majd az egyik legnagyobb szlovák tömeggyilkos, feltehetően 1953-ban, Antonín Zápotocký amnesztiájával szabadult. A börtönből való szabadulásáról nincs hivatalos dokumentum.

Ma a volt parancsnok sorsáról különböző mendemondák keringenek. Egyesek azt mondják, külföldre szökött, és álnéven az Amerikai Egyesült Államokban él. Mások úgy tudják, hogy utolérte őt a sorsa, és gyilkosság áldozata lett. A holttestét látni is vélték, amikor egy tóból kőnehezékhez rögzített kötéllel a nyakában kiemelték. Én sokáig úgy tudtam, hogy kés-sel a szívében találták meg Besztercebányán egy szemétdombon. Tény, hogy 1989 óta Karol Pazúrt nem látták Szlovákiában, és a rokonai, ismerősei sem tudnak a hollétéről semmit. Vagy talán nem akarnak, nem mernek róla beszélni... Az utóbbi kutatások igazolták, hogy a haláláról szóló hírek mesék voltak, amit alighanem a rokonai terjesztettek róla, hogy az áldozatok hozzátartozói békén hagyják. Pazúr szomolnoki otthonában, ágyban párnák között halt meg, és ott a faluban van eltemetve egy családi sírboltba. A sírkövön a nevét nem merték feltüntetni, nehogy mások meggyalázzák a sírját.

A přerovi tragédiáról három dokumentumfilm készült. Az elsőt a még élő tanúk vallomása alapján a Magyar Televízió készítette 1995-ben, és 1996-ban „Magukért nem felel senki” címen a Duna Televízió mutatta be. A Cseh Televízió 2000-ben „Masakr na Svédských šancích“ (Vérengrzés a Svéd-sáncon) címen, a Szlovák Televízió pedig „Noc na Švédskom vale“ (Éjszaka a Svéd-sáncon) címen 2007-ben készített dokumentumfilmet az esetről. A szlovák dokumentumfilmben elhangzik egy visszaemlékezés, amikor egy dobsinai szülésznő az egyik hóhér katoná gyermekének születésénél segédkezik, és a kivégzett unokája fülbevalóját fedezi fel a család nagyobbik lányának a fülében. A gyilkosok tehát nemcsak öltek, hanem a moštěnícei Svéd-sáncon kivégzett emberek-

től raboltak is, ami tekintettel arra, hogy a háború 1945. május 8-án véget ért, az emberiség ellen elkövetett legsúlyosabb háborús bűntettek közé tartozik. Sajnos ezekről a gaztettekről az emberek még ma is vajmi keveset tudnak, mert sem Csehország, sem Szlovákia politikusai nem mernek szembenézni a tragédia igazi okával, a Beneš-dekrétumok kollektív bűnösséget elrendelő passzusaival, sem az azok alapján a német és magyar nemzetiségű polgárokon a volt Csehszlovákia területén elkövetett bűnökkel és gaztettekkel. Pedig gyilkosok közt cinkos, aki néma!

Ezt az ismert mondást azért tettem közzé én is az interneten, hogy másokat is beszédre bírjak. Lett eredménye. Ma már tudom, hogy nem ez az egyetlen tömegsír a volt Csehszlovákiában. Több is létezik, Szlovákia területén is. Erről szól Janics Kálmán „Kis Katyn a Duna partján” című írására is, amelyben 90 levante kivégzéséről tár elénk megdönthetetlen bizonyítékokat, és jelzi, hogy a volt gyűjtőtáborokban, Pozsonyligetfalun, illetve a Tölténygyár területén is folytak kivégzések. Ligetfalun 1973-ban kezdődött meg a tömbházak építése, és még az 1980-as években is kerültek elő 1945-ös sírok, amelyekben civilek és magyar katonák holttestei voltak elhantolva. A szlovák sajtó a feltárásról és a kihantolásról minden esetben a háború idején elesett civilek és magyar katonák földi maradványaiként írt. De tudomásunk van két tömegsírról a Rimaszombat melletti klenóci dombokon, Rozsnyó mellett Csucsomban. Keleten Szomotoron, Nagykemencen és nyugaton Pozsonyban, nemcsak az erődrendszerben és a pozsonyligetfalui temetőben, hanem a Károlyfalu feletti erdőben is. Szinte biztosra veszem, hogy a felvidéki magyarokon a Beneš-dekrétumok szellemében elkövetett egyéni és tömegmészárlásoknak nem ez a lezárható végleges adata.

Stószai alkotószabadság

Karácsony második napján hozzánk is vendégek érkeztek. Kassáról Károly bácsi és a családja érkezett meg autóval, még a mise előtt. A nagykaput csak a frissen hullott hó eltakarítása után tudtuk kinyitni, hogy a kocsival be tudjanak hajtani az udvarra. A szüleimet nem érte váratlanul az érkezésük, anyám sült libamájjal várta a vendégeket, melynek ín-

csiklandozó illatával még az udvar is teli volt. Mi már felöltözve a szentmisére készülődtünk, és a vendégekkel még ünnepélyesebbnek, még szebbnek éreztük a friss hóesésben a karácsonyt.

A mise és az ebéd után Vendivel kassai unokabátyáink, Zoli és Tivadar készülődését figyeltük, akik továbbutazásuk előtt sílécükkel még a debrődi dombokat is ki akarták próbálni. Síruhában, sícipőben, a szemüket meg a fél homlokukat takaró szemüvegben és meleg sísapkában meg síkesztyűben indultak meg sítobtaik segítségével a Hecske tetejére. A hó még mindig hullott, Vendivel gyalog követtük őket.

Jenő anyánknak meg Böske néninek segédkezett a Károly bácsiék stórszi egy hetes tartózkodása idejére elegendő élelem összekészítésében. Anyám – az ünnep ellenére – még két csirkét levágott, hogy friss hússal is ellássa őket. A pakolásnál úgyis csak útban lettünk volna, ezért anyám szó nélkül hagyta, hogy gyalogosan kövessük a sílécen a Hecskére tartó Zolit és Tivadart.

Unokabátyáim gyakorlott síelők voltak, gond nélkül feljutottak a Hecske falu felőli legmeredekebb partszakaszán. Ezután egy hosszú lankásabb rész következett, majd a tetőig újra egy sziklás, meredek rövidebb táv. Én meg a bátyám már a lankásabb rész közepén megálltunk. Innen beláttuk az egész hólepte dombot, le egészen a házunk kapujáig. Tivadar ért fel a Hecske csúcsára elsőnek. Megvárta, amíg Zoli is felér, majd egy kis tanakodás után, elsőnek Tivadar indult meg a dombon lefelé. A kövek közt kigyózva ereszkedett le, egyre nagyobb sebességgel. A meredek rész alatt felénk vette az irányt, s néhány méterre tőlünk siklott el. A nyomában már ott volt Zoli is, aki a kitaposott két sítalpnymomon már gyorsabban jött, mint az öccse. Csak úgy porzott utánuk a hó, ahogy elsiklottak mellettünk. Kisvártatva eltűntek a szemünk elől, eltakarta őket a falu felől emelkedő meredek partrész, majd láttuk, amint felbukkannak a patak hídján, és a házunk előtt lefékezve, hófelhőt kavarva megállnak. Baj nélkül leértek. Futottunk mi is lefelé, de már jöttek megint velünk szembe felfelé, a lesiklásuk nyomvonalán. Szerették volna megtudni, nincs-e más út lefelé, ami biztonságosabb, mert az alsó, meredek részen nem lehetett belátni, hogy nem mozog-e alattuk valaki, akit esetleg elűthetnek, sérülést, bajt okozva ezáltal.

Elvezettük hát őket az Ádám-gödrén át vezető kocsúthoz, amelyet

a karácsony előtti hófúvásnak köszönhetően most szinte teljesen befedett a hó. A hó alatt nemcsak az út tűnt el, hanem a vízmosta árok is az út bal-
oldalán. Zoli a biztonság kedvéért tett egy próbautat, az árok fölött lesik-
lott a Szent János forráshoz. Nem szakadt be alatta a hótömeg, amely tel-
jesen feltöltötte a mély horpadást. Bátyámmal az Ádám-gödör felső csú-
csánál maradtunk, amíg ők felkapaszkodtak a Hecke legmagasabb pont-
jára. Akkorra már több gyerek is körénk gyűlt, kicsik és nagyok, akik
mind látni szeretnék volna unokabátyáim lesiklását. Friss nyomot választ-
va most Zoli jött elsőnek. Hogy fékezze a lesiklás gyorsaságát még na-
gyobb kigyózó vonalat írt le a hóban. Tivadar tisztas távolságból követ-
te, igyekezett Zoli nyomvonalában maradni. Nézni és élvezet volt, ahogy
magabiztosan siklottak felénk, megroggyantott térdekkel, testükkel elő-
rehajolva. Ekkor szembesültem először a lesiklás okozta örömmel, és
nem is sejtettem, hogy – a sífelszerelésük jóvoltából – hamarabb részem
lesz belőle, mint sem feltételezni merném. A második lesiklásukkal is
egészen a házunkig jutottak, ahol már a többiek vártak rájuk. Anyámék
elkészültek a pakolással, és Károly bácsira meg a családjára várt az út to-
vább, Stósra.

Miután elbúcsúztunk egymástól, anyánk behívott bennünket a kará-
csonyfához, hogy megmutassa, mit hoztak nekünk a vendégek. Böske né-
nitől névre szóló csomagokat kaptunk, amelyben főleg édességek voltak,
és három külön csomagban mindhármunknak rengeteg ruhanemű, társas-
játék, cipők, meg két cipőre szerelhető korcsolyát is találtunk bennük.
Böske néni összegyűjtött mindent, amit a két fia kinőtt. Akkor még ő sem
sejtette, milyen értékes ajándékot adott nekünk, mert anyánk egyre üre-
sedő pénztárcájából – néhány hónappal később – már csak az alapvető
élelemre tellett.

Apám előtt az asztalon több, színes rajzokkal, grafikákkal, számom-
ra akkor még érthetetlen technikai rajzokkal teli papírlap hevert. Azokat
tanulmányozta. Amikor kíváncsian mellételepedtünk, próbálta bemutatni
nekünk Zoli és Tivadar új találmányait, a gépi meghajtásra – dinamóra és
dízelmotorra – tervezett szecska- és darálógépet. Akkor csupán annyit je-
gyeztem meg az egészből, hogy Károly bácsiék azért utaznak Stósra,
hogy a prototípusokat segítsenek összeszerelni és kipróbálni a Stósi
Vasgyárban. Apám szerint alkotószabadságra mentek a Stósi Fürdőbe,

és addig maradnak, amíg a megtervezett gépek működképesek nem lesznek. Azok a papírlapok, amelyeket apám mutatott, az új mezőgazdasági gépek adatait és technikai leírását tartalmazták. Később, gimnazista koromban nekem is sokat segítettek a nálunk maradt füzetek, műszaki rajzok és leírások a technikai rajzórán kapott feladatok megoldásában. Voltaképpen az ezekben látott számítások és szakmai leírások terelték érdeklődésemet később a matematika irányába.

A kényszermunka

1947-ben mi, gyerekek a karácsony harmadnapját is megünnepeltünk, ez volt a keresztszülőknél tett látogatás napja. A két bátyám keresztanyja Vera néném volt, akit Jóska fiával együtt már augusztusban kitelepítettek Magyarországra. Ezért aztán mindhármunkat apánk fiatalabb nővére, Giza néni, a keresztanyám hívott meg uzsonnára. Ekkor kaptuk meg tőlük a keresztszülők karácsonyi ajándékát is. Ennek a kedves szokásnak a megtartásáról még ezekben a nehéz időkben sem mondtak le, és egy időre Giza néném vette át a két bátyám felett is a keresztszülői feladatokat. Így beszéltek meg egymást közt a szüleink Giza és Vera nénnemmel. Mi mindebből csak annyit észleltünk, hogy mindhármunkat egyforma ajándék várt a keresztszüleim otthonában.

Keresztapámról, Szepesy Istvánról már írtam, hogy ő volt a családi géppark karbantartója. Ezermeister és a villamos energia felhasználásának és elterjesztésének lelkes híve volt, pedig akkoriban Debrődön még mindenütt petróleumlámpával világítottak. Ő azonban már akkor 24 wattos dinamó segítségével varázsolta még ünnepélyesebbé a karácsonyt, és villanyégőkkel kivilágított szobában fogadott bennünket. Volt még egy másik nagy szenvedélye, a vadászat. Bár a háború alatt az oroszok több vadászfegyverét elvitték, az értékeesebb puskákat elásta. Így nagy örömről 1947-ben sem hiányzott a karácsonyi asztalról a vaddisznópecsenye, sem az őzgulyás.

A vadászszenvedélye a későbbiek során majdnem a fia életébe került. Az elszaporodott vaddisznókra szervezett egyik hajtóvadászaton ugyanis a vezérállat, egy több mázsás hím a fiára támadt, és agyarával mély sebet

ejtett a combján. Mire kórházba került a seb elfertőződött, mert akkor még nem volt megelőző tetanuszoltás.

Debrődön a karácsony harmadik napja a farsang, a vigasságok kezdetének napja volt. Ebből persze mi, gyerekek sem maradtunk ki. A kinterhes évek ellenére szüleink igyekeztek feledtetni velünk a megpróbáltatásokat, amiben keresztanyám a vidám természetével mindig élen járt. Két gyerekük, Böske hét, Tivadar pedig öt évvel volt idősebb Jenő bátyámnál. Örültek nekünk, amikor megérkeztünk, de leginkább annak örültünk mindnyájan, hogy a rokonság másik ágából származó keresztgyerekek is ott voltak mind. Így igazi házibulit csaphattunk. Ugyan nem hajnalig tartót, ahogyan az manapság szokás, ennek ellenére az esti harangszó után boldogan baktattunk haza a frissen hullott hóban az ajándékcsomagokkal a kezünkben. Mulatozásunk még felszabadultabb, még vidámabb lett volna, ha nem marad két csomag árván a karácsonyfa alatt. Keresztanyám ugyanis a családjaikkal kényszermunkára Csehországba hurcolt rokonlányokról, Icáról és Erzsiről sem feledkezett meg, nekik is volt csomagjuk a karácsonyfa alatt. Az úton hazafelé bátyáim róluk beszélgettek, érezhetően hiányoztak nekik a lányok a mai farsangi mulatságról.

Én akkoriban csak annyit tudtam az egészről, hogy a kényszermunkára hurcoltak pénzbüntetés terhe alatt kénytelenek voltak Csehországba utazni, illetve azt, hogy a lányok mostohaanyja és az apjuk egy fűrésztelepen dolgoznak valahol messze, idegen földön. Amikor egy héttel később hazajöttek, sokáig nem mertek beszélni arról, ami velük ott történt. Csak annyit tudtunk, hogy a mostohaanyjuk meghalt. Mivel nem volt, aki a két gyermeklánnyal törődjön, az apjuk büntetését a munkáltatójuk javaslatára előzetes engedéllyel törölték, és hazaengedték őket. Nándor bácsi csak annyit árult el, hogy a felesége vakbélgyulladásban, nagy kínok közt halt meg. Későn került a brünni kórházba, és már nem tudtak rajta segíteni. Újév hajnalán, 1948. január 1-jén eltávozott az élők sorából. Ott is temették el, a Brünn melletti Slavkov temetőjében. Ennek a kegyetlen kornak köszönhetően Debrőd szülötte, Szepesyné Drozd Ilona, Helena Sepešiová néven cseh földben nyugszik.

A kényszermunka alatt Ica, az idősebb lány Brünnben cseh iskolában folytatta a tanulmányait, a kisebbik lány, Erzsi meg 1947 szeptemberében ott kezdte az általános iskolát. A lányok később dicsőítően beszéltek a fű-

résztelep gazdájáról, Peter Šmerda úrról, a számukra szinte kimondhatatlan Pozořice községből, ahol éltek. A tulajdonosnak két velük egykorú gyermeke volt, így reggel együtt mentek autóval iskolába, délután meg autóval jöttek haza. Csak a nyelvüket értették meg nehezen, kezdetben kézzel-lábbal mutogatva tudtak csak értekezni. A tulajdonos lányainak köszönhetően azonban hamar ragadt rájuk olyan alapszókincs, amellyel ottlétük során a szüleiket is segíteni tudták. Nekik, gyerekként kalandnak tűnt a sorsuk akkori alakulása, s nem sejtették, hogy ilyen hamar tragikus véget ér.

Az évek során a többi kényszermunkára hurcolt család sorsáról, életkörülményeiről és a velük szemben elkövetett igazságtalanságokról is megtudtunk egyet s mást. Nemcsak a rokoncsaládban történt haláleset. Volt, ahol a nagypapa, máshol meg a néhány hónapos csecsemő lett a meghurcoltatás, a kegyetlen, embertelen körülmények áldozata. Legtöbben majorságokba, az üresen maradt Szudéta-vidék mezőgazdasági birtokaira kerültek kényszermunkára. Már a fogadtatásuk is olyan volt, mint néhány évszázaddal korábban a rabszolgapiacon. A gazdák, mintha lovat vásároltak volna az elítéltek fogait, izmait tapogatták, nem kímélve a nőket sem a megaláztatástól. 1947. január 25-én Szepsiből indult el velük a transzport, marhavagonokban, mínusz 10-15 fokban hidegben zötykölődtek több száz kilométeren keresztül. Sokan már az út végét sem élték meg. Volt, aki könyörgött, hogy már őket is válasszák ki munkára, mert elfogyott az élelmük, a vizük, és ha még tovább utaztatják őket ebben a hidegben, a vagonban pusztulnak el.

A fiatalabb Szepesy lány, Erzsébet megőrizte meghurcoltatásuk dokumentumait. Most, 65 évvel az események után is hátborzongató olvasni a Szepsi Járási Munkavédelmi Hivatal hivatalos döntését, a 128/1/47-es számú „beutalót”. Mintha csak édesapjuk gyógykezelésére szólna a Csehszlovák Köztársaság 88/1945.X.1-jén kelt elnöki rendelete az általános munkaszolgálatról. A „beutaló” részeként ott szerepel a mostohaanyjuk és a két lány neve és születési adataik is. Erzsébet akkor hét, nővére, Gizella pedig tízéves volt. A hivatal cinizmusát még egy adat bizonyítja a dokumentumban: apjuk magyar nemzetisége, a „maďarské” szó piros tintával

⁶ magyar

kétszer alá van húzva. Mintha minden adat közül ez lett volna a leglényegesebb, a legfőbb, a perdöntő ok a meghurcoltatásukra. Ebben a hisztérikus magyargyűlölettől tomboló korban minden attól lett törvényes és igaz Csehszlovákiában, hogy magyart vagy németet büntettek vele.

De az államhatalom gyűlölete érhető tetten abban is, hogy hivatalosan még csak véletlenül sem írták le helyesen a „beutalt” nevét. Szepsiben két torzított alakban Szepeši Ferdinand, majd egy rágépelésen Szepsi Ferdinándként nevezik Szepesý Nándort. A Brünn melletti Slavkov hivatalnokai Szapoši és Szaposi néven leveleztek velük. Az egyszerű cseh emberek zömének szívében azonban nem volt jelen akkor sem az a gyűlölet, az a beteges rettegés, már-már magyarfóbia, amit a kormány szított a hivatalokban és a bíróságokon. A Szepesý családnak ez segítette elviselni a Beneš-dekrétumok alapján rájuk kirótt kényszermunkát. Munkáltatójuk, a pozoricei Peter Šmerda dicséretére legyen mondván, hogy a 44 éves korában váratlanul elhunyt mostohájuk halála után segítette őket abban, hogy minél előbb visszakerüljenek szülőfalujukba. A rájuk kiszabott kényszermunka eltörléséről hivatalos döntés csak 1948. április 27-én született Szepsiben, ennek ellenére a temetés után valamennyien hazautazhattak szülőfalujukba. Sőt, azt is megengedték, hogy a falu képviselői is részt vegyenek a gyászszertartáson. A kéttagú küldöttségben a helyi nemzeti bizottság akkori titkára, Magda néni, a lakosság képviselőjében pedig a helyi kocsmáros, Vass János utazott Slavkovba a temetésre.

A tüske azonban ottmaradt a hajdani kényszermunkára hurcoltak ma is élő utódaiban, amit 65 év után ideje lenne végre kihúzni a meggyötört testekből. Megilleti őket a bocsánatkérés és a kárpótlás a háború után a Beneš-dekrétumok alapján elkövetett kegyetlenkedésekért, a tömeg- és egyéb gyilkosságokért, mert ez ugyanúgy az emberiség ellen elkövetett és elévülhetetlen büntetés, mint a fasiszmus vagy a kommunizmus ideje alatt kirótt kényszermunka vagy az etnikai tisztogatás. Hallgatással – a németek mellett – az ártatlanul meghurcolt magyarok szenvedését sem lehet Európá történelméből kitörölni.

A könnyűszekér

Visszanézve emlékeim filmjét 1947 karácsonyáról, sok olyan részletet találtam benne, amely akkor gyerekként fel sem tűnt, mert nem tudatosítottam a jelentőségét. Csak most döbbentem rá, hogy egy régi, letűnő világ utolsó napjait éltük mi akkor. A régi, klasszikus paraszti élet utolsó perceit. A felnőttek a bizonytalanságtól zavartan, egymást kérdésekkel gyötörve éltek mindennapjaikat körülöttünk, mi meg mindebből szinte semmit sem vettünk észre. Csak futkároztunk vidáman, örültünk az élet apró örömeinek, mit sem sejtve a politikai indulatokról, a proletariátus szervezkedéséről, amely éppen „a múltat végképp eltörölni” készült.

Visszaemlékezve döbbenetes, hogy a nagybátyám és a családja karácsony táján alkotószabadságra ment, hogy még az ünnepeket is hasznosan töltsék, és az új évet a maguk módján forradalmi változásokkal kezdjék. De említhetném akár apámat is. Ahelyett, hogy az ínséges időkben spórolt volna a kiadásokkal, a Franciaországban látott csapágyas szekér mintájára Varró sógorral nekilátott egy új, ahogy ők nevezték: könnyűszekér megépítésének. A fenyegető veszély ellenére, nem húzta be a féket, nem állt le, hogy megvárja a vihar szelét, és annak alapján döntsön a menekülés útjáról. Ehelyett az addig olajozott vashüvelyben forgó szekértengelyt lecserélve egy új, négy olajozott csapágyon forgó könnyűszekérrel kívánt behajtani a számára vadidegen társadalmi formába, a proletárdiktatúrába.

Szinte ugyanabban a pillanatban, amikor búcsút vettünk kassai unokabátyáimtól, érkezett egy szán Varró sógorék udvarába a mindszei kerékgyártó komával és annak családjával. Csak Vendi meg én tudtunk a jöttünkről, mert Vali néném már előző nap jelezte a másnapi vendégek érkezését. A kovács sógornál évek óta ilyen rend szerint működött a karácsony másnapi és harmadnapi vendéglátás. Az volt náluk a hagyomány, hogy a karácsonyi ünnepeket felváltva Debrődön töltötték a komák. Én ebbe – először és utoljára – 1947-ben csöppentem bele, és kuriózumként mélyem elraktároztam az emlékezetemben, évtizedekig megfeledezve róla.

Amikor végeztünk a karácsonyfa alatti ajándékok szemrevételezésével, Vendivel már szaladtunk is Varró sógorhoz, hogy megismerjük a

mindszenti Dubovský családot. Sógor bácsi meg a néném meghívásából arra következtettünk, hogy a jövőre nézve szerepet szánnak nekünk a családok kapcsolattartásában. A hagyományok folytatásában voltaképpen a kitelepített lányuk és unokájuk helyét kínálták fel nekünk. Jobban belegondolva, ők is előre menekültek ezzel a tervükkel. Varró sógor és Vali néném ugyanúgy akarta folytatni az életét – a várható változások ellenére –, mint ahogy eddig. Ugyanazokkal a baráti és üzleti kapcsolatokkal, mert csak ebben tudtak hinni.

A nagynéném, mint az akkori gazdasszonyok zöme, szinte pillanatok alatt terület-terület asztalkát tudott varázsolni a vendégei számára. Hogy mikor győzte a sok finom falatot előteremteni, számunkra rejtély maradt. A vendégeket, köztük minket is már a kész varázslat fogadott: a friss sütek, omlós sütemények látványa és ínycsiklandozó illata az ünnepi asztalon. A mindszentiek, Julcsi meg a szülei is szeretettel köszöntöttek bennünket. Bánatunkra azonban nem a mecenzéfi Matildhoz hasonló leány várt ránk, hanem egy Venditől idősebb fiú nézett ránk vissza kíváncsi szemekkel. A bemutatkozás után megpróbáltunk szóba elegyedni az idegen fiúval. Mi magyarul szoltunk hozzá, ő meg szlovákul válaszolt, az anyja meg fordított, hogy megértsük, mit mondott. Vladko, mert így hívták a fiút, már nem tudott magyarul, mi – de főleg én – meg szlovákul nem értettünk. Vendi is csak pár szót ismert, ami a szlovák óvodában addig ráragadt. De azért nem estünk kétségbe. Vali néném rövid, meredek udvara jó szánkázási lehetőséget kínált.

Miután megkóstoltuk az illatozó, finom süteményeket, kimentünk az udvarra szánkózni. Itt nem kellett a sok beszéd vagy a magyarázat. Gyula, sógor bácsi mindenese előhozta a szénaszállító nagy szánt, amelyre akár öten is felülhettünk. Még azt a gondunkat is megoldotta, hogy ki fogja a nehéz szánt felhúzni a domb tetejére. Egy gombolyag vastag kenderfonalat kötött a szán szarvára, és az első lesiklaskor annyit pörgettünk le róla, amennyivel a rövid udvaron lesiklottunk. Csak a szán megfordításában kellett a segítségére lenni, hogy a dombra visszahúzhassa. Vladko néhány lesiklás után feloldódott, s már nem félt előre ülni, hogy a szán hátrahajló szarvát fogva ereszkedjen le velünk. Hagytuk, hogy néhányszor egyedül is lemenjen. Bátor gyerek volt, a meredek part ellenére nem félt egyedül lesiklani. Amikor meguntuk a szánkózást, kimentünk

a kertek alá a szécinegékét meglesni, ahogy a fagyos csipkebogyót és kökényszemeket csipegetik. Találtunk bőven kökénybokrot, így mi is megkóstoltuk a fanyar, fagycsípés után megédesedett ízletes boggyókat, amelyek Vladkónak is ízlettek. Megjártuk a Hecske tetejét is, és megmutattuk neki, honnan siklott le Zoli és Tivadar sítalpon. Vladko igyekezett elmagyarázni, hogy már ő is síel, és hogy a síelés nagyon jó sport. Próbáljuk meg mi is – javasolta –, az apja sítalpakat is készít, vásárolhatunk tőlük. Erre persze nem tudtunk mit felelni, ehhez a szüleink jóváhagyása kellett, amiben akkor nem nagyon bízunk. A Vladkóval töltött idő gyorsan elszaladt. Egyszer csak Gyula jött értünk, hogy siessünk vissza az udvarba, mert a mindszentiek már készülnek haza, hisz lassan esteledik.

Amikor a Dubovský családtól illően elbúcsúztunk, és a csilingelő szán elhajtott, sógor bácsi intett, hogy kövessük. Az öreg kovácsműhely zárt részébe vezetett bennünket, ahová a vendégek által hozott faárut kipakolták. Azonnal észrevettük a négy vasalatlan szekérekereket, a lőcsőket, az oldalrácsokat meg az egyéb fából készült szekéralkatrészt.

– A vasalásokat én már elkészítettem – mondta. – Az ünnepek után összeállítjuk az új szekeret. Vendivel örömmel fogadtuk a hírt, mert apánk még nem beszélt róla, nyilván ezt is karácsonyi meglepetésnek szánta. Az új szekér tervével a franciák szénahordó parasztszekerét próbálta megépíteni Debrődön, és arra számított, hogy ezzel fogunk a környező falvakban élő rokonokhoz búcsúba járni. Érdeklődéssel simogattuk meg a fából készült, még nyers és tölgysaillatot árasztó szekérszerkezeteket.

Miután kicsodálkoztuk magunkat, sógor bácsi felvette a meleg báránybőrkabátját meg a sapkáját, és hazakísért bennünket, mert a sok bármészködés és kérdezősködés közben ránk esteledett. Hazaérve bejött velünk a konyhába apánkhoz, hogy neki is elmondja a hírt: elkészült a megálmodott könnyűszekér faváza. Holnap megkezdhetik a vasalások felrakását, és a szekér összeszerelését. Sógor bácsi ezúttal nem sietett, levette a bőrkabátját meg a kucsmáját is, és apámmal a konyhaasztal mellett egy üveg szilvórium társaságában kezdtek neki a részletek megbeszélésének.

Egy pici titok

Azon a reggelen, amikor valami szép, addig nem látott dolog elé néz az ember, mindig jó felébredni. Én a karácsonyi ünnepek után még nagyobb izgalommal ébredtem, mint előtte, mert végre kipróbálhattam a korcsolyát, amit Böske nénitől kaptunk, és a könnyűszerelés is kíváncsisággal töltött el. Reggel a két ismeretlen dolog rejtélyes izgalmával volt teli minden gondolatom.

Apámat már nem találtam az udvarban, átment sógor bácsihoz. Láttam, hogy Vendi bátyámat is hasonló bizsergés serkenti a gyorsabb öltözködésre meg a reggelizésre, mint engem. Benne is ott mocorgott a kíváncsiság: hogyan „születik” egy szekér. Hogyan lehet a sok alkatrészből összeállítani és működőképpé tenni úgy, hogy megelégedéssel szolgáljon bennünket. Ezen töprengtünk szinte hangosan kattogó aggyal, amíg készülődtünk, hogy átmenjünk Varró sógor kovácsműhelyébe. Csak Jenő volt nyugodt, őt mintha nem izgatta volna a szekér-ügy. Az izgalmunk sokkal inkább zavarta, mint serkentette. Vendel szóvá is tette neki. De észrevettük azt is, hogy azon a reggelen különösen félvállról beszél velünk. Mintha egy más világból vagy az égből pottyant volna közénk. De akkor még nem sejtettük, miért. Nem tudtuk, mi a titka furcsa nagyképűségének.

Tulajdonképpen megszoktuk már, hogy másképpen vélekedik bizonyos dolgokról, mint mi. Más dolgok mozgatják, ösztönzik a cselekvésre. Mi meg elfogadtuk ezt a tényt, hamar rájöttünk, hogy erről felesleges vitatkozni. Hiszen ezért vagyunk mások, ezért hívnak engem Bélának, nem pedig Jenőnek. A mássággal csak akkor támadt gondom, ha mások a saját képükre akartak formálni. Rám erőszakolni a véleményüket, nézetüket, ízlésüket vagy hitvallásukat. Egész életem során ezek voltak számomra a legnagyobb konfliktusok forrásai. Akkor, a derűs ébredés szivárványos kódében Vendivel nem tartottuk Jenő morcoságát arra érdemesnek, hogy foglalkozunk vele. Majd elmondja, ha akarja, hogy mi bántja – gondoltuk –, és köszönés nélkül otthagytuk az udvaron a gondjával együtt.

Apám és Varró sógor is korán kelhetett, mert két kereket már megvasaltak, mire átértünk a kovácsműhelybe.

– Jó, hogy jöttök – fogadott bennünket apám, de sógor bácsi is örömmel vette érkezésünket. Én a fújtatót szemeltem ki magamnak, hogy majd

a vasalások hevítésében segíték, Vendi meg inkább a kalapácsok szerel-mese volt. Az üllőre került meleg fémet szeretne lapítani, formálni. Ma-gam sem gondoltam, hogy aznap szinte agyontaposhatom a fújtató pedál-ját, annyi vasat kell majd melegre hevíteni. Délre már izomlázam lett, pe-dig felváltva, hol a jobb, hol meg a bal lábammal nyomtam a kemence tü-dejéből a tűzre a levegőt. De szépen szaporodtak a megvasalt fa szerkeér-szerkezetek is, már nem fértek a kovácsműhely fedett patkolótere alá. Apám a szomszéd kerítéséhez támasztva rakta őket sorba, a szerkezetek funkciója szerint. A könnyebb szerelés érdekében jobbra kerültek a sze-kér jobboldali szerkezetei, baloldalra pedig a szekér baloldalához szüksé-ges alkatrészek. A munka mennyiségéből már látszott, hogy jó, ha a sze-kér a hét végére összeáll.

– Gyorsan, idegesen nem lehet jó munkát végezni – intett bennünket higgadtságra Varró sógor. Apánk megértő mosollyal nyugtázta türelmet-lenségünket, azt, hogy mi pillanatok alatt szeretnénk a szekeret összesze-relni, hogy mihamarabb felülhessünk rá. Hogy a nagy hó ellenére végig akarunk vele hajtani a falu utcáin, mert munka közben Vendivel hango-san erről fecsegtünk. Sógor bácsit viszont más probléma foglalkoztatta. Történetesen az, hogyan helyezze a golyócsapágyakat a kerékagyba, hogy azok szilárdan rögzítve legyenek, és csak a görgői forogjanak a sze-kér mozgása alatt, ne az egész csapágszerkezet. Apánk még az ebéd alatt is ezzel a problémával foglalkozott. „Biztos van megoldás” – biztat-ta magát, és ebéd után ki is ment a kamrába, hogy megnézzé, hogyan is van ez a kerékpároknál. Mi jobbnak láttuk, ha délután magára hagyjuk a két felnőttet, keressék meg közösen a lehetséges megoldást.

Jenő továbbra is foghegyről beszélt velünk. Látszott rajta, hogy sér-tődött, amiért nem hívtuk magunkkal a kovácsműhelybe, hanem szó nél-kül leléptünk a portáról. Erős volt a gyanúnk, hogy anyánkkal már ki is találta valakit, hogy otthon tartsanak bennünket. Apám távozása után a balsejtelmünk beigazolódott. A kamra kitakarítását és a gyümölcsök át-válogatását kaptuk parancsba, amit Jenő közölt velünk, amikor mi már a kenderáztató tóra készülődtünk korcsolyázni. Ezzel a szivárványos reg-geli ábrándomnak vége is szakadt. Vendivel alaposan megizzadtunk, mi-re a munkát elvégeztük. Dühösek voltunk a két „hajcsárra”, akik reggel-től estig munkával keserítik az életünket.

Javában tavaszodott már, amikor az első két gólya megjelent az udvarunk felett. A gólyacs család az alsó szomszéd nyári konyhájának kéményén fészkelte. A kémény a háztető udvarunk felőli részén volt, így a gólyák szinte családtagnak számítottak, mert egymás életére láttunk. Ahogy a gólyapár a fészek felett körözött, Vendi hangos éneklésbe kezdett: „Gólya bácsi, vaslapát, hozzon nekünk kisbabát.” Jenő egy ideig türelmesen hallgatta a gyermekrigmust, de amikor Vendi már vagy ötödször ismételte, odament hozzá, és szó nélkül szájon vágta. A konyhából anyánk futott elő a dulakodásra. Próbálta a két egymást tépő bátyámat szétválasztani. Én csak akkor vettem észre, hogy a derekán szorosra kötött köténye alatt a hasa nagyobb a szokottnál. Jenő nem várta meg, hogy én mondjam ki, amit ő már hónapokkal azelőtt tudott. Dühösen odaszólt Vendinek:

– Nem látod, hogy már hoz egy kisbabát, talán még egyet akarsz? Anyám megállt, mert pillanatok alatt mindent megértett. Mosolyogva szólt rá Jenőre:

– Azért még nem kell agyoncsapnod az öcsédet, mert még egy kisbabát hoz a gólya!

Hát így derült ki Jenő meg anyám „kis titka”.

Farsang farka

A karácsonyi ünnepek és Jenő titkának napvilágra kerülése közt eltelt négy hónap történéseit nem szívesen pörgetem vissza az emlékeimben, mert az Klement Gottwald hatalomra jutásának, a fényes szelek fel-támadásának időszak volt, ami az újabb félelem kezdetét hozta csalá-dunk számára. Ilyen helyzetekben szokta apám mondani, „hogy a pa-rasztemberbe minden jöttment beletörli a piszkos bakancsát.” Pontosab-ban, apám a piszkos szó helyett az emberi ürülék rövidebb szinonimáját használta. S hogy kit tartott jöttmentnek apám, nem nehéz kitalálni. Vi-szont nem lenne teljes a történet, ha visszaemlékezéseimből szemérme-sen kihagynám a 20. század legsötétebb korszakának hajnalát, az évszá-zadokon át művelt hagyományos családi gazdálkodás kegyetlen meg-szüntetésének időszakát.

Apám a kovácsmester Varró sógorral a könnyűszekér műszaki prob-

lémáinak megoldásán törte a fejét, hogy minél hamarabb megépíthessék a szekeret. Jenő fiútanúja volt, amikor anyám karácsony másnapján a nálunk vendégeskedő kassai nagybátyáméknak eldicsekedett a hírrel. Mi csak tavasszal tudtuk meg, hogy úton van a „kis titok”, a húgom. Nekem és Vendel bátyámnak azonban 1947 karácsonya után az volt a legnagyobb gondunk, hogy mikor próbálhatjuk ki végre a karácsonyi ajándékba kapott, vastagtalpú bakancsunkra szerelhető korcsolyát.

A korcsolyázás elsajátításában a szomszéd kamaszlány, Márti segített. Amint a karácsonyi szünet után 1948 januárjában megkezdődött az iskolai és az óvodai oktatás, Mártival, ha tehetjük, délelőttönként kison-tunk a jégre. Ilyenkor vittem magammal Vendi bakancsát meg korcsolyáját is, amit Márti húzott fel, s így ketten egymásba kapaszkodva vagy egymás kezét fogva már biztonságosan jégre tudtunk állni, sőt fokozatosan lépkedni, majd egyedül siklani is megtanultunk. Ezen a télen hár-munk közül egyedül én tanultam meg korcsolyázni.

Eközben apám Varró sógorral sikeresen megoldotta a könnyűszekér összeszerelésénél felmerült műszaki problémákat. A golyóscsapágyat vasékkal rögzítették a kerékagyba. De gondoltak arra az esetre is, ha a golyóscsapágy elkopna, ezért készítettek méretre négy vashüvelyt is a helyébe. Ezenkívül új fékszerkezetet is kapott a könnyűjárgány. Már nem kellett leszállni a szekérről, az ülésről egy kurbli-val is be lehetett húzni a féket. Utólag belegondolva az elődök a szekérgyártásban sem voltak kezdők. A könnyűszekér január végén már a csűr parkolóterében állt, és velünk együtt várta a tavaszt, hogy kipróbálhassuk.

De nem volt elég a parasztnyúzó élet, a viharfelhők más területen is gyülekezni kezdtek felettünk. Apám egyre többet betegeskedett. Szinte megállás nélkül köhögött. Orvostól orvosig jártak, de csak nem szűntek a rohamai. Az orvosok a dohányzás abbahagyását javasolták, de ő képtelen volt leszokni a cigarettáról. Ha előttünk nem is, titokban azonban rágyújtott. Az udvarnak szinte minden zugában találtam dohányt meg cigarettapapírt eldugva, amelyet amolyan vésztartalékként odarejtett magának.

Vidámabb történet ebből az időszakból csak a farsang ideje volt, amit gyerekként rendkívül élveztünk. Vasárnaponként a hasonló korú gyerekek, lányok és fiúk összejártunk farsangolni. Más-más háznál találko-

tunk, ahol aztán teáztunk meg fánkot ettünk, és a magunk dalolta népdalokra csárdást jártunk. Ha eluntuk a táncot, gyerekjátékokat játszottunk. Leggyakrabban az „Elvesztettem zsebkendőmet” vagy az „Adj, király katonát” játékot. Malom, sakk, meg Ember, ne mérgeledj táblajátékok is voltak már akkor is, vagy tologatós képkirakó táblák, amelyeknek a kockáit a helyükre rakva egy kép rajzolódott ki a táblán. A mi farsangjainkon még nem volt gépzene, sőt még rádió sem. Hangszeren játszani is csak a pásztorok tudtak vagy a jászói cigánybandák, akik a falusi bálokon muzsikáltak. Ott viszont a gyerekeknek tilos volt megjelenniük. A szlovák tanító a nebulókat nádpálcával büntette, ha ezen érte.

Az asszonyok farsangjai fonással és tollfosztással teltek, de csak a hétköznapiokon. Anyám is gyakran hívott szomszédokat, ismerősöket a fonóba vagy tollfosztóba. Ilyenkor mi is jól szórakoztunk. Sok-sok népdalt, mesét meg történetet hallottunk az asszonyoktól. Ezek kezdetben vidám, a férfiakkal kötekedő hangnemben zajlottak. A pletykák, hírek, események is így terjedtek tovább. Itt tanultuk meg a debrődi nótafáktól a népdalokat is.

De 1948 februárjának közepén, farsang farkán már megjelent a félelem. Dalolás helyett inkább a városokból érkező hírek, a kolhozokról szóló rémtörténetek terjedtek szájról szájra. A közös konyhákról és asszonyokról szóló „mesék”, a Szovjet-Oroszországban járt katonák fronton látott és kiszínezett élménybeszámolói lettek a fonókban mondott divatos történetek. Persze, sok túlzás is volt bennük, de Sztálin diktatúrájának borzalma ma már megcáfolhatatlan tény. Ebben az időben Sztálin az orosz frontot megjárt debrődi katonák történetei alapján egy ördög rémképeként rajzolódott ki előttünk. A fonóban összegyűlt asszonyok dalolás helyett egymás közt a „*malenkij robot*” okán Oroszországba vagy Csehszországba hurcolt hozzátartozóikat siratták, akikről semmit sem tudtak. Csehszországba 17 családot hurcoltak el, öregeket, fiatalokat, kisgyermekeket egyaránt, a Szovjetunióba pedig 14-17 éves fiatalokat, akik leventeként még a németek elől bujkáltak a Debrőd környéki erdőkben.

Szaporulat és nemesítés

Gyula, Varró sógor mindenese betartotta az ígérését. Már kifelé mentünk a télből, amikor egyik kora este ájtott hozzánk a két angóranyúllal. Apámmal gyorsan készítettünk nekik egy átmeneti helyet a tehénistállóban, a kotlóstyúkoknak használt nagy kerek fonott kosárban. Cukorrépát is hasogattam fel nekik, ám Gyula óva intett a túletetésről.

– Elég nekik a gazosabb széna is, hogy legyen mivel a fogaikat koptatni. Répát csak keveset adj nekik – figyelmeztetett. Nagy volt Vendivel a boldogságunk, hogy saját nyulaink lettek. Ő a nagyobb nyulat, a hímet, én meg a nőtényt választottam.

Apánknak is voltak otthon saját nevelt nyulai, amelyek egy része a lóistállóban szabadon nevelkedett. Már ott is előjöttek a földbeásott alomból a kisnyulak. Anyánknak azonban nem tetszett, hogy a szőrszínük és a húruk is egyre inkább az apaállat színét és ízét vette fel.

Az történt ugyanis, hogy apánk még 1944 tavaszán a réten szénakaszálás közben megsebzett egy kisnyulat. Megfogta a sérült állatot, hazahozta és meggyógyította. Arra számított, hogy ha felnő, jó lesz majd nyúlpecsenyének. Apánk nagyon szerette a vadhúsból készült ételleket. Sütés előtt két-három nappal maga pácolta be azokat. De a meggyógyított nyusziból készült nyúlpecsenye apánk besorozása miatt elmaradt. A hím vadnyulat így elengedték az istállóban, és a többi ezüstszőrű nyúlal együtt nevelkedett. Kezdetben a házinyulak támadták a betolakodót, de erős, szívós állat lévén, ahogy nőtt és erősödött, átvette az uralmat a nőtények fölött. Hatalmas, izmos példánnyá fejlődött, és szinte érinthetetlen volt. Mi sem tudtuk megfogni, hogy levágjuk. Pillanatok alatt eltűnt valamelyik üregben, mert az istállóban is megtartotta üregi nyúl szokásait. Mi több, az utódai is a gének parancsa szerint cselekedtek, koto-rékot vájtak maguknak a földben, és a nőtények abban hozták világra utódaikat. Mi csak akkor láttuk őket, ha már előbújtak. Szépen megsza-porodtak. A három alomból, ha Jenő jól számolta, harmincnál több kisnyúl is cikázott a lovak patája alatt és mindenütt a lóistállóban. Ha kinyitottam az ólajtót, mint a rémült kisegerek rohantak az üregeikbe, majd lassan felbátorodva újra előmerészkedtek, hogy enni kérjenek.

A zöldségtisztítás után maradt hulladékkal próbáltam őket magam-

hoz édesgetni, de sokáig bizalmatlanok voltak velem. Nagy türelemmel azonban sikerült néhány nyulat annyira megszelídítenem, hogy a kezemből ettek. A ketreceken nevelkedett, fajtiszta állatokkal ilyen gondunk nem volt. Azok szinte várták, hogy megetessem őket. Nyugodtan viselkedtek, hogy közben megsimogatom vagy ölbe veszem őket. Amikor a ketreceiket tisztítottam, egyet sem kellett az ölbe zárnom, szabadon futkároztak a baromfiudvarban addig, amíg vissza nem kerültek a tiszta alomra. Még Motyogó kutyánk is türelemmel viselte a jelenlétüket. Békésen megszaglászták egymást, a kutya nem féltette tőlük még az etetőtálban maradt vizét vagy ételmaradékát sem. Hogy a fajtisztaság fennmaradjon, apám a nőtényeinkhez minden évben más-más nyúltenyésztőtől hozott apaállatot, a mi kannyulunk meg a csereállat háremébe ment „nászútra”. Az istállóban maradt korcsosodó faj viszont egyre vadabb, a húsa pedig pácolás nélkül szinte ehetetlen lett.

Jenő elmélete szerint azért, mert a nőtények biztosan patkánnyal üzekedtek. Ez azonban számomra hihetetlennek tűnt. Mártival is beszélgettem a dologról, s bár nem zárta ki, hogy megtörténhet, mert a fajok keveredése a természetben is előfordul, ő is elvetette ennek valószínűségét.

Az állatok szaporodásával kapcsolatos kíváncsi kérdéseimre apám ugyan türelmesen válaszolgatott, de a részletekbe nem ment bele. Anyám két-három kérdésig felelt csupán, utána jött a mindig mindent lezáró mondat: „Mert Isten így teremtette őket!” Így hát Márti volt az egyetlen információforrás, akinek a könyveiből és a magyarázataiból megtudhattam a vélhető legpontosabb „tudományos” magyarázatot.

A közeledő tavasz jócskán megnövelte az udvar állatállományát. Az anyakoca, a kecske és Mályva, a fiatalabb tehén is megellett. Anyám a kandisznó „teljesítményével” volt csupán elégedetlen. Tizenkét malacnál eddig kevesebb nem futkározott a disznóólban, most meg mindössze nyolc kismalacunk lett. Apánk próbálta védeni a kan „becsületét”, hogy ez a gyengébb tápláléknak is lehet a következménye, de anyám kitartott az elmélete mellett, és parancsba adta apámnak, hogy össze az ügy érdekében az anyakocákhoz a kondás kanját kell „vendégségbe” hívni.

Anyám a szárnnyasok utódbiztosítása érdekében külön megbízatást adott nekem. Mivel napközben egyedül csatangoltam az udvaron, figyelmem kellett a tojó ludakat, mert előfordult, hogy csak kihajtás után, a hó-

ra pottyantották ki a tojásukat. Gyorsan fel kellett szednem és bevinni a kamrába a melegre, a többi lúdtojás közé, hogy szét ne fagyjon a hidegben. A tyúkok esetében a feladatomból még komolyabb volt. Lesnem kellett, hova járnak tojni, mert már eljött a kotlásuk ideje, és ilyenkor az udvar és a padlás zegzugos helyeire bújtak, hogy kialakítsák saját fészkeiket, és a tojásaikat megóvják a csibeköltésre. Ha felfedeztem a rejtkehelyüket, anyám megvárta, amíg a tyúkok elkezdenek kotlani, és leülnek a tojásokra költeni. Utána fogta be a kotlóst, és fészkeivel, tojásaival együtt vesszőkosárban vitte be azokat a tehénistállóba. Ennek ellenére megesett, hogy az eltűnt tyúkot csak akkor vettük észre, amikor a kiscsibéivel együtt előjött a rejtkehelyéről. Így nem kellett a tyúkokat kotlásra készíteni.

De anyám ebben a kérdésben is „keményvonalas” volt, szerette a felügyelete alatt kotlásra készíteni a tyúkokat. Előkészítette a tyúk számára a fészket, majd belerakta az előtte gyertyafénynél átvilágított, és hím ivarsejttel biztosan rendelkező tojásokat. A tyúk mérete szerint 18–20 tojást rakott egy fészekbe. Ezután rakta rá a kiszemelt kotlóst. Volt gyakorlata benne, mert a kiválasztott tyúk ritkán adta fel a kényszerköltést, elfogadta a helyet és a fészket a csibeköltésre. Előtte ugyan még tyúkízlése szerint átrendezte azt, de rátelepedett az anyám által lerakott tojásokra, hogy tyúkanyó váljon belőle. Anyám évente hat-hét fészeknyi csibét keltetett. Tavasszal száznál is több sárga pihefi kaparászott a trágyadomb körül. Volt bajom velük, ha este vissza kellett terelnem őket a tyúkólba, mert a száz csibe százfelé futott. Anyám nem szívesen vette, ha a betereléshez botot vagy vesszőseprűt használok. Pedig csak ezzel tudtam engedelmességre készíteni a csipogó hadat. Megesett, hogy egy „véletlen” folytán egynek-egynek a fejét is eltaláltam, de ez bele volt számítva a veszteségbe. Az elpusztult kapingálókát a trágyadombon ásott mélyedésbe temettem el, egy kevés felhígított oltott meszet öntve rájuk. Ezt anyámtól tanultam, ahogy az állatok mérhetetlen tiszteletét és szeretetét is, amit zsenge gyermekkorunktól belénk nevelt.

Támasz nélkül

Volt még egy homályos emlékem 1948-ból, amelyről csak 42 év múltán, 1990. július 4-én tisztult ki a kép. Akkor tudtam meg az esemény pontos dátumát és azt is, mi is történt 1948. február 23-án, azon a csikorgóan hideg, bokáig érő havas hajnalon a debrődi szülői ház konyhájában és udvarán. Akkor menekült el az Amerikai Egyesült Államokba szeretett Károly nagybácsim és családja, amiről 40 évig tilos volt még csak beszélni is. Az is csak a könyv írásakor derült ki, hogy Zoli, az idősebb unokabátyám már 1946-ban megnősült, és 1947 májusában megszületett a kislánya, Katika is. 1948 februárjában így nem négyen, hanem hatan menekültek a gottwaldovi hatalomátvétel elől. Katika ma Kathryn Cibulka néven él az Egyesült Államokban.

Apámnak mindössze három napja maradt, hogy az üresen maradt kassai lakásból kimentse, amit Károly bácsiék a menekülésükkor nem tudtak magukkal vinni. 1948. február 26-án ugyanis a kassai Tűzoltó utcai lakás ajtaját már feltörve találta. Igazából nem volt bezárva, csak rendőrségi pecsételt ragasztószalaggal három helyen leragasztva. Eddig is mindig gyalog közelítette meg a lakást, biztonságosabbnak látta, ha a lovakat a szomszéd utcában hagyja. A rendőrségi pecsétet azonban apám már nem merte feltörni, így a még bent maradt bútorok, tárgyak kimentése már lehetetlenné vált. Olyan óvatosan, ahogyan jött, kiosont az épületből, és dolgavégezetlen hazahajtott. Letörtén érkezett meg Debrődre. Akkor szakadt rá igazán a teher, amely bátyja menekülése után a szívét, lelkét, az egész lényét nyomta.

Nagyapám 1915. november 4-én bekövetkezett tragikus halála után apám hat és fél évesen maradt félárva. Károly bácsi akkor már felnőtt ember volt. S bár apám gyámjának a család legközelebbi hozzátartozójaként Varró sógort és Vali nénémet nevezte ki a városi közjegyző, az ő szívéhez legközelebb a testvérbátyja, Károly bácsi állt. Gyerekként is mindig vele vitatta meg minden gondját, baját. Felnőttként meg ő volt a legfőbb támasza.

Nehezen viselte bátyja távozását, mintha a fél karjától fosztották volna meg. Hiánya élete végéig fáj neki. Akkor, amikor a lepecsételt kassai lakásból hazajött Debrődre, döbrent rá valójában, kit vesztett el. Károly

bácsiék családtagnak számítottak nálunk, így mindnyájan kifosztva, árván éreztük magunkat, még a büszke makranci anyám is. A félelem terhe, a felismerés, hogy mi következhet ezután, ha nekik szökniük kellett, úgy csapott belénk, mint egy vihar előtti váratlan villámcsapás, amelynek ereje mindenkit a földhöz lapít. Ha akkor nem vagyunk mi, gyerekek a világon, akik enni kérnek, szeretetre és oltalomra vágnak, a szüleim talán fel sem tudtak volna állni a földről, hogy az életüket ott folytassák, ahol 1948. február 23-a előtt abbahagyták.

Én voltam a legkisebb, a legkiszolgáltatottabb akkor. Már három napja vártam, hogy apám megint az enyém legyen, hogy számon kérhessem rajta, mikor készül el az angóryanulamnak ígért ketrec. Nekem ugyanis akkor ez volt a világ legfontosabb dolga. Alig bírtam kivárni, hogy kifogja a lovakat, és megkérdezhessem. De apám annyira a gondolataiba merült, hogy észre sem vett.

– Apu, apu, ma megcsináljuk a nyúlketrecet? – rángattam meg a kabátja sarkát, amikor szegre akasztotta a lovak hámját. Csak akkor vett észre, és tért vissza a valóságba, ahonnan a gondolatai kiragadták. Meredten nézett rám, jellegzetes pillantásával, amely ma is elevenen él bennem. Felemelt magához, mint aki közelebből akarja hallani a kérdésem, mint aki nem értette, mit kérdeztem. Én átfogtam a nyakát, hevesen megszorítottam, megcsókoltam az arcát, csak utána ismételtem meg a kérdésemet.

Hallotta ő előtte is, amit mondtam, csak a tudatához nem jutottak el a szavak. Mintha hét ólomajtón keresztül dörömböltek volna a szavaim, elvesztek, lepereregtek róla. Egy mély sóhajtás után ő is magához szorított, s így maradtunk hosszú pillanatokig. Majd letett az istálló talajára, az üregi nyúlcsemeték közé, akik hozzám szaladva várták a répaszeletüket. Ők sem törődtek apám bánatával. A Föld tengelye nem állt meg, forgott tovább. Az idő visszatartathatatlantul pergett tovább. Apám kézen fogott és bezárta az ólajtót.

– Gyere, készítsük el azt a ketrecet, ne hogy a tehenek agyongyúrják a drága nyuladat – mondta kissé megnyugodva, s megindultunk a műhely satupadjához.

Zaklatás

Apám nekilátott hát a nyúlketreckészítésnek. Érdeklődésemet, követelőző konokságomat látva legalább nekem örömet akart szerezni. Mire delet harangoztak, a kis fehér jószágomnak új otthona lett. A ketrecet a tehénistálló szabad sarkában, a vályúban helyezte el apám. Gyönyörködve néztem, ahogy a kis fehér állatka a friss szalmában elfoglalja a helyét, és a rácsos dróthálón keresztül néz ki rám kíváncsi, kicsit ijedt, pirosló szemével. Lefutottam a pincébe egy jókora sárgarépaért, hogy teljes legyen a nyusziházzszentelő. A nyulacska heves lendülettel látott neki a sárgarépa elmajszolásának. A nagy étvágyától mi is megéheztünk. Anyánk hívó szavát meg sem várva mentünk be a konyhába ebédelni.

Én még falatoztam az asztalnál, anyám már a mosogatóshoz készülődött, apám meg az ebéd utáni cigarettáját sodorta, amikor lépéseket hallottunk az udvar felől. Anyám ijedten kapta fel a fejét, de apám mintha már várta volna a látogatókat. Nyugodt léptekkel ment ki a tornácra az érkezők elé. Én is lecsaptam a kanalat, és futottam apám után. Ekkor már a lépcsőkön volt a bőrkabátos férfi, mellette Magda néni, a községi hivatal vezetője, anyánk barátnője. Ahogy meglátták apámat, megtorpantak. A férfi szlovákul szólalt meg, Magda néni meg fordította, amit mondott.

– Maga Dunay Béla, Dunay Károly testvére? – kérdezte az idegen. Apám csak bólintott. Nekem nevetségesnek tűnt a kérdés, az azt követő mondatok viszont annál ijesztőbbeknek.

– Tud valamit a testvére tartózkodási helyéről? – fordította Magda néni a férfi további kérdését. Közben az idegen elővette az igazolványát és apám felé mutatta. Magda néni a gesztust is fordította.

– Az elvtárs a rendőrségtől jött, nyomozó.

Apám nyugodt maradt, de a „vendégeket” nem engedte a lépcsőtől tovább.

– Igen! – válaszolta. S meg sem várva a további kérdést elmondta, amit nyilván Károly bátyjával megbeszéltek, mert el kellett mondania, hogy minket megkíméljenek a további zaklatástól.

– A családjával üzleti útra, Németországba távozott. A férfit meglepte apám egyenes válasza.

– És mikor jönnek haza?

– Azt nem mondta, mert ő sem tudta! – válaszolt apám az újabb kérdésre. A férfi Magda nénire nézett, megvárta, amíg lefordítja neki apám válaszát, majd valamit még mondott neki, amit egyikünk sem értett. Magda néni heves bólogatása után hirtelen sarkon fordult, és megindult az udvarunkból kifelé. Magda néni várt még egy kicsit, hogy a férfi távolabb lépjen, csak ezután szólalt meg.

– A nyomozó elvtárs azt mondta, hogyha valami újabb információk lesz Károlyról, kötelesek vagytok neki jelenteni. Ha nem teszitek, akkor megbüntetnek.

Erre igazán csak én ijedtem meg, apám nyugodt maradt. A férfi megállt a kiskapunál, bevárta Magda nénit, és együtt távoztak.

Mi is visszamentünk a konyhába, de anyám rám parancsolt, hogy öltözzek fel, és menjek ki az udvarra játszani. Nyilvánvalóan nem akarták előttem megbeszélni a történeteket. Én meg átfutottam Mártihoz, hogy elűságozjam neki, nálunk járt a nyomozó. Mártinak is újdonság volt az eset. Megkérdeztem tőle, tudja-e, mit jelent az, hogy „elvtárs”. De ő sem hallotta még Debrődön, hogy valakik így szólították volna egymást. Csak munkás édesapjától hallotta, hogy a kommunisták mondják ezt egymásnak, merthogy ők a munkájukban egymás társai.

– És kik azok a kommunisták? – kérdeztem. Ő meg kezdte név szerint sorolni, akiket a faluban ismert. Első helyen Magda nénit említette, majd a nagybácsimat, Péter bácsit, mert igazán ő sem tudta megfogalmazni kik is azok valójában. Mindkét ember gyakran megfordult nálunk, ezért én közben azon gondolkodtam, ha most ők az urak, akkor miért mondják, hogy ők a mi elvtársaink, és ha elvtársak vagyunk, akkor miért akarják apámat megbüntetni. Erre Márti sem tudta a választ.

– Ez a nagyok dolga, ne foglalkozz vele! – próbálta más irányba terelni a kíváncsiságomat. Én viszont nem tángítottam.

– De miért keresik Károly bácsit? Talán rosszat tett?

Márti csak a fejét csóválta. Először éreztem úgy, hogy a kérdéseimre kerüli a választ. Tépelődött. Elmondja-e nekem, amit tud, vagy ne, később megtudom majd úgyis nélküle is az igazságot. A keserű igazságot, hogy a szüleim és én megint a rossz oldalon, az üldözöttek oldalán állunk. Végül nehezen ugyan, de elmondta. A mesékkel példálózott, hogy

megértsem a szegénylegények harcát a zsarnok urakkal. Most a „szegénylegények” lettek az urak, és ti lettetek, vagy lesztek a helyükön. Rám nézett, hogy értem-e. Bármennyire furcsa is volt, ezt nagyon is értettem, mert már a saját bőrömön éreztem, mit jelent reggeltől estig dolgozni.

– Most úgy lesz, hogy mások fognak bennünket munkára küldeni, mások fognak nekünk parancsolni? – kérdeztem kicsit megszeppenve.

– Sajnos, igen – felelte.

Sértődötten hagytam ott Mártit, mintha ő tehetne arról, hogy ez a fordulat bekövetkezett. Hazafutottam. Bezárkóztam a tehénistállóba a nyulamhoz, mintha tőle várnám, hogy csodát tegyen, hogy változtassa meg ezt az új, számunkra nagyon rossz irányba tartó világot!

A lázálom

Öt nap teljesen kiesett az emlékezetemből. Attól a pillanattól, hogy sértődötten bezárkóztam a tehénistállóba a kisnyulam mellé, az emlékezetemből kiesett minden, ami körülöttem történt. Csak egy lázálomra emlékszem, amely az életem során később is gyakran gyötört. Amikor magamhoz tértem, már reggel volt, és az ágyamban feküdtem. Anyám éppen a speciális borogatását készült kicserélni a torkomon. Még mindig izzadtam, de rekedt hangon már meg tudtam szólalni. Az első kérdésem az volt, hogy mi történt velem. Mert álmomban nagyon messzi jártam. Egy távoli korból tértem vissza, ahol egy idegen város szökőkútjához támasztott fejjel, a torkomon vérző sebbel vívtam a haláltusámat. Nagy volt a megkönnyebbülésem, miután tudatomra ébredve kiderült, mégsem halodoklom, élek. De anyámnak nem volt ideje válaszolni a kérdésemre. Ahogy meghallották a hangom, a többiek is bejöttek hozzám a konyhából. Vendi még viccelődött is.

– Ez még a végén életben marad! – mondta.

Anyám, miután látta, hogy jobban vagyok, kinyitotta a hálószoza ablakát. A friss levegőtől kezdtem még jobban magamhoz térni. A tüdőm még sípolt ugyan, a köhögési rohamok olykor előjöttek, de már éreztem a kitisztult orromon át a kintről beáramló friss levegő éltető balzsamát. Az udvaron süttött a nap, a fülemhez eljutott az ereszről lelógó jégcsapok

ropogása, ahogy a meleg hatására olvadoznak, megrepedeznek, majd a földre pottyannak. De Jenő sem akart lemaradni Vendi mögött, ő is meg-eresztett egy tréfát a címemre.

– Adunk Szent Antalnak tíz koronát, hogy életben hagyott – mondta nevetve.

A tréfálkozásuknak anyám vetett véget azzal, hogy kiparancsolta őket mellőlem. A hideg vizes borogatás a torkomon végleg felébresztett. Felültem az ágyban, hogy anyám könnyebben ráköthesse a száraz kendőt is a torkomra. A kezével megérintette a homlokom, de a biztonság kedvéért a lázmérőt is a hónom alá dugta.

– Tartsd szorosan, hogy ki ne essen! – utasított, és gyengéden visszafektetett a felrázott vánkosra. A dunnát is kicserélte rajtam. Kívitte a tornácra szellőzni, s egy könnyebb paplannal takart csak be. A cserép-kályhában megrakta a tüzet, az éjjeliszekrényen levő kanalas orvosságból kimérte az adagomat, amit le kellett nyelnem. Még nehezen ment, fájdalommal járt a nyelés, és utána az ivás is. Friss, forró teára cserélte a kancsó tartalmát, és mielőtt apámra bízott volna, kivette a lázmérőt a hónom alól.

– Végre lement a lázad – mondta látható elégedettséggel a szemében, majd a lázmérőt visszatette a tokjába. – Aztán gyakran és sokat igyál, annál hamarabb meggyógyulsz! – hagyott magamra. Apám jött be az ágytállal, hogy azon is túl legyenek. Az ablakon kilesve azonban inkább kikéredzkedtem a kisdolgom elvégezni. Apám behozta a bakancsom meg a kabátom, hogy a kedvemre tegyen. Lassan, még szédelegve, de már ki tudtam menni. A tüdőmet kint teleszívтам a friss, tavaszi levegővel. Szinte belerészegettem a mozdulatba, annyira jól esett. Apám segített visszajutnom az ágyba, majd leült mellém a székre. Egy ideig csak nézett, de amikor látta a mosolyomat, megszólalt.

– Alaposan ránk ijesztettél.

– Semmire sem emlékszem – válaszoltam bizonytalanul, ezért apám elmesélte, mi történt velem.

Amikor Jenő és Vendi hazaérkeztek, és nem láttak az udvaron, keresni kezdtek. A nevemet kiabálták, de sehonnan sem jött válasz. Először azt hitték, elmentem szánkózni a Hecksére valamelyik szomszédgyerekkel, de ott sem találtak. Az ólakba is benéztek, de ott sem leltek rám. Keres-

tek a kamrában, a padláson, a csűrben, a kertek alatti lejtőkön, de ott sem voltam. Még Márta is átjött hozzánk, hogy segítsen a keresésben. Ő mesélte el anyámnak, hogy ebéd után náluk jártam, és hogy miről beszélgettünk. Azt is elmondta, hogy nagyon zaklatott voltam a kassai nyomozó miatt, majd a kérdésekre adott válaszai miatt sértődötten hazafutottam. Ebből anyámék arra következtettek, hogy valahová elrejtöttem, ezért most már tüzetesebben a keresésemhez láttak. Apámnak jutott eszébe a nyulam meg a nyúlketrec, amit aznap készített nekem. Tágabbra nyitotta az ólajtót, hogy jobban belásson az ólba, és akkor vették észre a ruhákat a vályúban, a nyúlketrec mellett. Megágyaztam magamnak a vályúban, és az istállóban talált öreg kabátok, kötények és szűrők közt teljesen betakarva elaludtam. A vályúból csak az öreg kacatok látszottak ki, ezért nem vettek észre először a bátyáim. Ahogy apám kihámozott a rongyok közül, észre vette, hogy ájultan, alig lélegezve hevertem ott. Csak úgy tüzelt a homlokom, ahogy hozzáért. Gyorsan az ölébe kapott, és szaladt velem a hálósobába, hogy megmérjék a lázam. Pofoztak, hogy magamhoz térjek, de csak nyöszörögtem, és érthetetlen szavakat motyogtam. Megmérték a lázam is, amitől nagyon megijedtek. Anyám azonnal gondozásba vett, gyorsan levetkőztetett és a fakádba dugott, a 42 fokos vízbe, amit fokozatosan 37 fokra hűtöttek. Közben apám a szánnal Jászóra ment az orvosért.

Amikor megérkeztek, még mindig félrebeszéltem. Egyetlen kérdésre sem tudtam válaszolni. Az orvos megállapította, hogy torokgyíkom van, és a szüleimnek azt mondta, könnyen megismétlődhet, ami az elsőszülött lányukkal, Melindával történt, aki 9 hónapos korában, torokgyíkban halt meg. Anyám kétségbeesetten ápolt. Óránként cserélték a mellemen és a torkomon a vizes borogatást, illetve a dunsztkötést. Kamilla- meg hársfa-teát, estére pedig mákfőzetet itattak velem, meg azt a köhögés elleni szörpöt, amit az orvos írt fel. Fekete szomszéd is hozott valamilyen gyógynövényekből készült teakeveréket, amitől végre nyugodtabban lélegeztem és aludtam. Ő ajánlotta azt is, hogy dióbelet etessenek velem, ha anynyira magamhoz térek, hogy enni is tudok majd. Mivel rágni és nyelni a bedagadt torkom miatt nehezen tudtam, lereszelve, almapépbe keverve etették meg velem a dióbelet. Mást nem is tudtam megenni eddig, pedig már ötödik napja nyomom az ágyat – mondta apám.

S amint ezeket mondta, megéreztem a konyhából beáramló tyúkhúsleves illatát. Összefutott a nyál a számban, és hirtelen nagyon éhes lettem, enni szerettem volna. Megkértem hát apámat, hozzon be nekem levest. Csak úgy szaladt ki örömeben a konyhába, nyitva hagyta maga után még a konyhaajtót is. Az edények csörömpölésére azonban újra elaludtam. A leves illata is elegendő volt ahhoz, hogy a jóllakottság érzésével megint, de most már nem olyan gyötrő álomba merüljek.

Az elvtársnő

Apám a kimert húslevest végül a tűzhely szélén, a suton hagyta, miután észrevette, hogy nyugodtan lélegezve, békésen elaludtam. Csak anyám és a két bátyám érkezésére ébredtem fel megint. De nem engedtek kimenni a konyhába az asztalhoz, anyám tálcán az ágyba hozta a tyúkhúslevest, amit kértem. Előtte villával gondosan összetörte benne a zöldségeket meg a főtt húst, hogy betegen ne kelljen a rágással bajlódnom, és könnyebben le tudjam nyelni az ételt. A meleg levest már egyedül kanalaztam. Megizzasztott, de nagyon ízlett. Még egy adagot kértem belőle, és mást már nem is ettem ebédre. Az evés annyira kifárasztott, hogy utána nyomban elnyomott az álom.

Amikor ismét kinyitottam a szemem, anyám mellettem ült a széken és kötött. A konyha felőli ajtó nyitva volt. Apám a konyhaasztalnál, a széken szundikált. Anyám próbálta meggyőzni, feküdjön le ő is, ráfér egy kis ebéd utáni pihenés, ne szégyellje. Apámnak anyám unszolásától azonban kiment az álom a szeméből.

– Valaki jön – állt fel a székéről, és kilesett az ablakon, majd nyugodtan visszaült. Kopogtatás után Márti nyitott be hozzánk. Nagyon megörültem neki. Köszönés után egyenest az ágyamhoz jött. Egy könyv meg egy kis üveg volt a kezében.

– Méz, neked hoztam, Bélu – tette le a kis üveget az éjjeliszekrényre. – Én majd vigyázok rá, szolt oda anyámnak, aki rögtön át is adta a helyét a karosszékekben. Megpróbáltam felülni, hogy megköszönjem Mártinak az ajándékot, de anyám visszaparancsolt, inkább ő mondott helyettem köszönetet, és már öntötte is a meleg teát a bögrémbe, hogy kever-

hessen belé a mézből. Márti közben elmesélte, honnan a méz, amit akkoriban a boltokban még pult alatt sem lehetett kapni.

– Édesanyám kapta az ügyvéd úrtól. Több üveggel is hozott neki az egyik ügyfele. Ne tessék aggódni – tette hozzá gyorsan, hogy anyámat megnyugtassa a drága kincs miatt –, nekünk is maradt belőle. A szaharinos tea után a mézzel édesített mennyei italnak számított. Felültem az ágyban, úgy ittam meg a finom, édes teát. Annyira ízlett, hogy a bögrét el sem vettem a számtól, úgy ittam ki a tartalmát. Márti mosolyogva nézte a mohóságom. Anyám, miután meggyőződött, hogy minden rendben van velem, magunkra hagyott, kiment apámhoz a konyhába. Ott folytatta a kötést, miközben halkan beszélgettek egymás közt.

Nekem még nehezen ment a beszéd, csak röviden, rekedtes hangon válaszoltam. Mártinak bűntudata volt legutolsó találkozásunk miatt. Úgy érezte, tapintatosabban is közölhette volna közölhette volna velem, milyen változást hozott az új rendszer, a munkáshatalom.

– Az igazság sokszor fáj, ha kimondják – kezdte.

– Én már arról megfeledkeztem – nyugtattam. – Nem te vagy az oka, hogy beteg lettem. Márti hálásan simogatta meg a homlokom.

– Tudom, csak azt hittem, hogy majd engem okolsz – vallotta be. – Hoztam magammal könyvet is, hogy felolvassak neked – mutatta a mesekönyvet, amit a kezében tartogatott. Láttam, hogy papírcsíkokkal több helyütt is meg van jelölve. „Ez azt jelenti, hogy több érdekes történetet választott ki mára nekem” – örvendeztem magamban.

– Nem baj, ha most én választok mesét? – kérdezte, mielőtt nekikezdett volna az olvasásnak. Csak megráztam a fejem, és hálásan visszamosolyogtam. Ezt biztatásnak vette, mert nekilátott az olvasásnak. A történetek az igazságos Mátyás királyról szóltak.

Már a mese vége felé járt, a király éppen igazságot szolgáltatott az egyszerű, meggyötört embereknek, amikor új vendég érkezett hozzánk. Apám a kiskapu nyikorgására megint kilesett az ablakon. Amikor Magda nénit, anyám barátnőjét meglátta a konyha felé lépkedni, nem állhatta meg szó nélkül.

– Jön az elvtársnőd! – szólt oda anyámnak. Anyám zokon vette a megjegyzését, főleg, hogy Márti előtt mondta.

– Te csak hálás lehetsz az elvtársnőnek, sok bajtól mentett meg té-

ged – vágott vissza azonnal. – Ha nem tetszik a társasága, menj és etesd meg a teheneket. Apám megvárta, míg Magda néni belép, hogy fogadja a köszönését, és már indult is volna kifelé, de anyám barátnője rászólt, hogy maradjon.

– Számodra is van hírem, majd azután kimehetsz!

Bár akkoriban a hírek lassan jártak, de egy-két nap után, csak eljutottak a címzetthez. Apám kíváncsi lett Magda néni mondandójára, de nem ült vissza a székére. A helyét felkínálta a vendégnek. Magda néni gyorsan helyet is foglalt, mint aki máshová is siet.

– Nagyon sok a dolgom. Ígérem, nem tartalak fel benneteket sokáig. Kassáról, a rokonokról van hírem – kezdte mondandóját. – Tudtad, hogy a bátyád lakását Kassán feltörték és kirabolták? – kérdezte apámtól. Szerencsére, Magda néni nem várta meg apám válaszát, hanem azonnal folytatta a mondandóját. – A rendőrség csak azután ment ki a megadott címre, hogy erről bejelentés érkezett. Elhordtak a lakásból mindent. Valakik tudták, hogy a bátyád Németországba utazott.

Apám megdöbbenve nézett anyám barátnőjére. Most még inkább jobbnak látta, ha hallgat.

– Még a falról a képeket is leszedték – folytatta az. A konyhából hallott szavak miatt Márti abbahagyta az olvasást. A mese ezúttal tanulság nélkül, befejezetlen maradt. A hálósobában elnémultunk, mert a jelen valósága jobban érdekelt mindkettőnket.

– Úgy, ahogy mondom, semmi, még egy törött csésze sem maradt a lakásban. Magda néni egy kis hatásszünetet tartott, hogy a szüleim fel fogják szavai értelmét. Amikor látta, hogy megdöbbenve hallgatják, gyanútlanul továbbfolytatta. – Most mit csináltok, feljelentést tesztek? – kérdezte apámtól. Apámat a kérdés még jobban meglepte, mint a hír, amit addig hallott. Anyám eszmélt gyorsabban. Felállt és bezárta a hálósobába nyitott ajtót, hogy ne halljuk, amit mondani fog. Magda néni csak akkor vett észre bennünket a szobában, de nem jött zavarba attól, hogy hallottuk, amit mondott. Egyébként is, az ajtón keresztül is áthallatszottak a szavak. Anyámat is tisztán hallottuk, amikor Magda néni kérdésére válaszolt.

– Talán feljelentést kellene tennünk? – kérdezett vissza.

– Én azt ajánlom, ne tegyétek! – jött olyan gyorsan a válasz, hogy

apámnak mukkanni sem volt ideje. – Az elvtársak ezt ajánlják! A munkásosztály nevében úgy is lefoglaltak volna mindent. A gyárát is államosítják.

Hallottam, ahogy apám a torkát köszörüli, ami anyám számára nem volt jó jel. Ha megszólal, annak – az ő szavaival élve – „kacifántos vége lesz”. Anyám jól tudta ezt. Felállt, és gyorsan kitessékelte apámat a bejárat ajtón.

– Menj, a tehenek már bőgne, mert éhesek! Apám szó nélkül kiment az istállóba. Anyám csak utána válaszolt Magda néninek. – Igaza van az elvtársaidnak, nem teszünk feljelentést. Felesleges. Ha a gyárban is dolgozni fognak az elvtársak irányításával, akkor azért sem kár. Mit tehetünk? Utolsó mondatait anyám olyan teátrálisan mondta, mintha a makranci színpadon játszott volna valami népszínműben. Gyakran mesélte, hogy amatőr színjátész volt leánykorában. Továbbra is úgy tett, mintha semmiről nem tudna, mintha minden, amit a barátnője mond, megdöbbenő újdonság lett volna a számára. Pedig inkább megkönnyebbült, mint nyugtalan lett a hír hallatán. Gyorsan süteménnyel, szemes kávéval kínálta a vendégét, és a falu jövőjére terelte a beszélgetés fonalát.

Nagy kő eshetett le apám szívéről is. Ha a kassai lakásba nem törtek volna be, valószínűleg tovább zaklattak volna bennünket. Ha pedig házkutatást tartanak nálunk, és megtalálják a sok könyvet, bútort meg a használati tárgyakat, amelyeket a kassai lakásból apám kimentett, akár börtönnel is végződhetett volna a mentés számára. Az elvtársak kegyetlenül megtorolták volna az átverést.

Mártival csendben tovább hallgattuk a konyhában folyó tereferét. Most, hogy kettesben maradtak anyámmal, Magda néninek hirtelen nem lett sietős a dolga. Kapva kapott a feldobott témán, így először hallhatunk tőle egy valódi elvtársnői agitáló beszédet a fényes kommunista jövőnkéről. Ebből már én is kezdem kapizsgálni, hogy kik is azok az elvtársak. Márti szinte olvasott a gondolataimban, de számára is tanulságos volt a nem várt proletár jövőről szóló elvtársi ábrándozás.

Fényes szelek évei

Magda néni egyre gyakoribb vendég volt nálunk. Szervezte, győzködte a debrődi asszonyokat a falusi nőszövetség megalakítása és a nők egyenjogúságának kivívása érdekében. A céljai és elképzelései egyre mélyebb gyökereket eresztettek anyám gondolataiban is. Sőt, meglepetéssel vettem észre, hogy Mártiában is. Magda néni meg anyám órákon keresztül vitatkoztak, szervezkedtek. Olyankor nem szerették, ha apám a közepükben van. Apámnak szinte szikrázott a szeme, ha Magda nénit nálunk látta. Mintha előre érezte volna, hogy anyámnak még sok baja lesz az „elvtársnőhöz” fűződő barátságából.

Első közös rendezvényük az iskolai nőnap megünneplése volt. Adigra már annyira felépültem, hogy anyámmal én is átmentem az ünnepségre. Akkor először ültem iskolapadban. A kétszemélyes, tollaknak és ceruzáknak mélyedéssel ellátott tintatartós fapadok hidegek és nagyon kényelmetlenek voltak. Az ünnepség alatt négyen szorultunk össze benne. A nőket Péter nagybátyám köszöntötte. Ékes szavakkal ecsetelte érdemeiket, anyaságuk fontosságát, a gyermeknevelésben betöltött pótolhatatlan szerepüket.

– Pártunk és kormányunk most új szerepet szán számotokra, a munka frontján is helyt kell állnotok. Ehhez a párt minden támogatást és lehetőséget megad majd. A férfiakkal vállvetve, ugyanazon bérért fogtok majd dolgozni – mondta Péter bácsi. A rövidre ígért, de hosszúra sikeredett beszédét nem tudta vagy nem akarta időben befejezni, talán azért, hogy kevesebb idő maradjon Magda néninek, aki már türelmetlenül készült első, vagy ahogyan apám mondta, szűzbeszédére. Mi, gyerekek egyre jobban untuk már a sok beszédet. Azt sem értettük, miért a nagy taps a hosszú beszéd után. Hiszen semmi rendkívüli nem volt benne, semmi érdekeset nem mondott, amiért tapsolni kellett volna.

Magda néni már több konkrétumot mondott. Napközis iskolát, óvodát ígért az anyáknak, hogy dolgozhassanak. Egyenlő munkáért egyenlő béreket kért. Tanulási lehetőségeket a nőknek, hogy tudásban is párjai lehessenek a férfiaknak. Sok mindent mondott a szocializmus felépítéséről, rózsaszínre festve az asszonyok és a nők előtt kibontakozó nem várt lehetőségeket. A tavaszi, jégrepesztő verőfényes szélhez hasonlította a vál-

tozások szelét, amely kisépri az agyakból is a fagyos, sötét tél dohos szagát, a régi gondolkodásmódot.

– Új idők, új szele simogatja majd boldogan ragyogó, jóléttől elégedett arcunkat. De addig még sok munka vár ránk. A régi rendszer romjainak eltakarítása. Ez csak akkor sikerülhet, ha mi, nők is összefogunk és egyet akarunk – mondta lelkesedéssel.

Sok nő érdeklődéssel hallgatta Magda néni beszédét. De volt olyan is, aki kételkedett vagy gúnyosan mosolygott a felhevült, tüzes szavakon. A végén mégis hosszú, hangos tapsot kapott. A mellettem ülő szomszéd fiúk is tapsolni kezdtek. Így hát én is próbálgattam összeverni a tenyerem, később meg már abban versenyeztünk a többi gyerekkel, ki tud hangosabban tapsolni. A tömeghatás első jeleit éltük, nem is tudatosítva, hogy mi is indult el a debrődi iskolateremben ezzel. Tapsoltunk, mert a többi gyerek meg felnőtt is tapsolt. Még élveztük is, ahogy a tenyerünket vörösré verjük. A sok beszédben az lett az egyedüli szép, hogy utána tapsolhattunk egyet. Így vált szokásunkká a taps, a kritika nélküli tetszésnyilvánítás. Akkor még nem sejtettem, nem sejtettük, hogy ennek később, milyen következményei lesznek számunkra.

Mire az ünnepeltek felköszöntésére került volna sor, valamennyien kifáradtunk a sok beszéd-től. Egy közös anyákat köszöntő ének után minden gyerek a saját maga által rajzolt és gondosan kivágott piros papírszívvvel köszöntötte fel az édesanyját. Anyánk Venditől és Jenőtől is kapott egy szívecskét. A műsoridő a fele sem volt annak, amit Mikuláskor a kultúrházban adtak. Látszott, hogy gyorsan, sebtében dobták össze a nőnap programot. A szándék és az eddig mellőzött nők köszöntése azonban mindenkinek tetszett. A jelenlévő férfiak is elfogadták az új ünnepet, még apám sem morgott miatta. Bár nálunk talán apámnak kellett volna ünnepnapot szervezni, hogy a családban egyenrangúnak érezze magát. Újszerűen és felszabadítóan hatott az ünnepségen az is, hogy végre magyarul folyt a beszéd, a műsorvezetés, és két magyar vers is elhangzott az anyák köszöntésére. De a többi műsorszám még szlovák volt. Az anyák napi műsor után Magda nénit sokan megkérdezték, mikor lesz Debrődön magyar iskola. Megígérte, hogy az is lesz. Nem titkolta azonban, hogy nincsenek magyar tanítók, mert azokat szlovák községekbe küldték tanítani, vagy kitelepítették őket Magyarországra.

A műsor utáni beszélgetés volt az érdekesebb és a kíváncsabb az emberek számára, mert a debrődiek kevés információval rendelkeztek a változásokról, a proletár hatalomátvétel utáni intézkedésekről. Apámék a kontingens és a kolhozok felől érdeklődtek. Péter nagybátyám és Magda néni vöröslő arccal próbálták az emberek félelmét letörni. Győzködték őket a közös gazdálkodás előnyeiről, a nagyobb hektárhozamokról. Méhkasként nyüzsgött az iskola még két órával az ünnepség után is. Falusi főrummá változott a nőnap ünnepség. Néhány óra után Magda néni oldotta fel az emberek türelmetlenségét azzal, hogy vasárnap délutánra falugyűlés összehívását javasolta, amelynek pontos idejét majd hét közben kidoboltatja a kisbíróval. Csak ennek az ígéretnek a bejelentése után kezdtek az emberek hazaszállingózni. Abban reménykedtek, hogy vasárnap talán valami biztatót, valami örömtelit is hallanak majd, mert akkor – és sajnos még jó sokáig – nagy volt a káosz és még több a rémhír, a bizonytalanság és nyugtalanság a debrődi emberek fejében és szívében.

Tavaszi népszokások

A falusi embereknek nem sok idejük maradt a politizálásra. Az egyre hosszabbodó nappalok, az erősödő napfény és a szikkadó szántóföldek jelezték, közeledik a tavasz, a szántás és vetés ideje. Apám már napok óta ki sem mozdult a műhelyéből, mert fanyeleket faragott, hogy a kerti szerszámok tönkrement nyeleit kicserélhesse. Miután ezzel végzett, a kapák, kaszák, ekevasak kiélézése következett. Felváltva hajtottuk a hatalmas henger alakú köszörűt, amin borotvaélesre csiszolta azokat. A katonás rendben egymás mellé állított kész szerszámok a műhely hátsó falához támasztva várták a dolgoz kezeket, hogy munkára fogják őket.

Anyám veteményeskertjében az ősszel felásott és bőven megtrágyázott termőföldet kellett vasgereblyével fellazítani, a rögöket porrá zúzni és az apró magvak vetésére alkalmassá tenni. A kiskertjét felparcellázta, a parcellák közt utakat taposott, és sorra beültette azokat. Először a gumós növényeket, a fokhagymát, a dughagymát és a korai krumplit ültette el, majd következtek a hidegre érzékenyebb növények, a répa és a káposztafélék. Legutolsónak a mákot hintette el. Közben a melegágyat is

bevetette paradicsom-, paprika-, karalábé- és karfiolmaggal, majd rárakta a favázra a melegágy üvegfedelét. Úgy köszöntött ránk a húsvétot két héttel megelőző virágvasárnap, hogy a veteményeskertben csak a palánták helye maradt üresen. A sövénykerítés mellé ültetett különböző virágok ágyásai is megteltek gumókkal és magvakkal, várva a napfényt meg az esőt, hogy szárba, virágba szökkenhessenek. A hóvirág, gyöngyvirág, nárcisz és a jácint közben már hajtani, bimbózni kezdett, a sárga és lila kikirics pedig a fák alatt, az egyre sűrűbb zöldbe sarjadó fűben bontogatta a szirmait.

Debrőd lakosai istenfélő, római katolikus emberek voltak, akik hitük-höz és szokásaikhoz híven ragaszkodtak. Virágvasárnap volt a villőzés ideje, amikor a lányok kora reggel fonott vesszőkosarakkal és a telet jelképező rongybanyával énekelve járták be a falut, és a termékenység jeleként tojást gyűjtöttek, amiből aztán a szegényebb sorsú lányok a hímes tojást készítették. Anyám a szomszéd lány, Márti közreműködésével ezt az alkalmat használta ki arra, hogy a hozzánk érkező lányokkal tojást cseréljen. A lányok kosarából előbb kiválasztott 20 idegen tojást, amelyeket a sajátjaira cserélt, majd hozzátette a saját adományát is. A tojáscsere a baromfiudvar vérfrissítését szolgálta, ezeket a tojásokat az utolsó kotlás alá rakta, hogy az utódokat megfigyelhesse. A húzában és tojásaiban kiváló egyedeket a következő évben aztán továbbsszorította.

Anyám a lánykoszorút kaláccsal, süteménnyel kínálta, és ilyenkor tette próbára a gyümölcskivonatokkal ízesített házi likőrjét is. A két-három ízzel kevert italból egy-egy gyűszűnyit megkóstoltatott velük, s a legjobbnak ítélt itóka került aztán az ünnepi asztalra, majd a komatál mellé az ajándékkosarába. A komatál hordásával anyánk bennünket bízott meg. Debrődön a tisztelendő úrnak is szokás volt küldeni, oda évente én jártam a húsvéti komatállal. Szegény édesanyám nem sejtette, hogy végül ez lett az oka, hogy minden kérő és parancsoló akarata ellenére nem lett belőlem pap.

A villózést a lányok vasárnap délután is folytatták, majd amikor minden udvart bejártak, és bő termést, gazdag szaporulatot kívántak, a felvégen a Szent Jánoska-patak hídjáról a patakba hajították a meggyújtott rongybanyát, hogy a rossz szellemeket elűzzék a faluból és a portákat tisztára mossák.

A mi családunkban az volt a szokás, hogy a húsvéti ünnepekre új ruhát, új cipőt, sapkát és egy üveg szagos vizet kaptunk. Anyám leleményességének köszönhetően ez a szokás az ínséges idők ellenére 1948 húsvétján sem szakadt meg. Igaz, nem üzletben vásárolt öltönyöket kaptunk, hanem az ő „varrodájában” a saját keze munkájával készített ruhákat. Jenőre a Károly bácsiéktól karácsonyra kapott két nagyfiuk kinőtt öltönyeit szabta át, Vendinek meg Jenő öltönyét, én meg ennek megfelelően Vendi kinőtt öltönyét kaptam meg a méreteimre alakítva. Egyikünknek sem jutott akkor eszébe, hogy zokon vegye ezt. Úgy örültünk az öltönyöknek, mintha akkor vették volna le a legcsillogóbb üzlet legelegánsabb polcáról, hogy anyánk ránk próbálhassa. Hogy mikor végezte anyánk az öltönyök átalakítását, rejtély maradt, mert még a varrógép zatkolását sem hallottuk. Csak sejtettük, hogy vasárnap délutánonként dolgozott velük, amikor a barátainknál vagy a rokonoknál csavarogtunk.

Anyánk a nagyszombat esti feltámadási misére már az új ruhában és cipőben engedett el bennünket. Amíg a húsvéti liturgiák szerepét meg nem ismertem, nem értettem a húsvéti új ruha okát. Valójában a szombat este a húsvét legszentebb pillanata, amikor Jézus feltámadt. Ebből eredően az egyház legnagyobb ünnepe is, ezért nekünk is tisztán, ünneplőben kellett megjelenünk Isten házában. A vasárnap reggeli kalácsszentelést, a böjt végét az egész böjti hét hús nélküli ételei miatt már nagyon vártuk. Főleg, hogy anyánk már pénteken megfőzte a sonkát, a kolbászt és a tojások egy részét, hogy legyen mit a templomba megszentelni, és a nagy-pénteken küldött komatálakba rakni. A füstölt hús illatát úgy elviselni, hogy két nap egy falatot sem ehettünk belőle, nekem akkor, gyermeki ésszel felért a kínzással. A húsvét számunkra a próbatétel és a türelem ünnepe is volt, amit gyakran gyomorrontás követett, a böjt utáni túl sok étel elfogyasztása következményeképpen.

Jó ideig a húsvéthétfő volt a legkedvesebb ünnepem. Alighanem az első locsolkodási élményemnek köszönhetően. Márti ugyanis már a villőzéskor fülembe súgta: „Aztán húsvéthétfőn első legyél a locsolólegények között”. Nem akartam a testi-lelki lánypajtasomnak csalódást okozni, ezért anyám és apám csodálkozására, húsvét hétfőjén elsőként vágtam magam gálába, és szagos vízzel a zsebemben átosontam a titkos kerítésátjárón Mártiéék udvarába. Még csak a szülei voltak a konyhában,

készülődtek az öntözők fogadására. Tudták, ma sok legényre számíthatnak, hiszen mindkét lányuk egyre szebb, csinosabb lett, és Márti, az idősebb, aki akkor múlt 17 éves, ha gyerekkori szerelme nem lett volna a háborúban eltűnt leventék között, már biztos jegyben járna vagy férjhez készülne. A szülei tudtak kettőnk nagy barátságáról, ezért nem találták furcsának, hogy elsőnek engem látnak bekopogni hozzájuk. Az apja még kapott is az alkalmon, és csendre intett, hogy ne mondjam még el az öntözőverset. Helyette egy zománcozott ivóbádogba mért egy kevéske vizet, és azt adta a kezembe, hogy előbb vízzel locsoljam meg a lányait a hálószobában.

Nekem sem kellett kétszer magyarázni, hogy mi is ezzel a szándéka, nyilvánvalóan rám bízta a felébresztésüket. Halkan kinyitottam a hálószoba ajtaját, majd résnyire visszazártam. A két lány kitakarózva édes álmát aludta. A szoba melegében is érezni lehetett Márti testének birsalmaillatát. Azt hiszem, sok legény fizetett volna azért, ha láthatja azt, amit abban a pillanatban én. Az alvás közben felgyűrt hálóingek alig takartak valamit a testükből. Egy hosszú pillanatig néztem őket, amíg eldöntöttem, kit öntözzek meg előbb. Márti ágához osontam, de az utolsó pillanatban elbátortalanodtam. Sajnáltam ráönteni a hideg vizet. Néztem a lány kedves, kisimult arcát, a nyakát, kibontott haját, ahogy betakarja a fél arcát, és a kibontott hálóingen keresztül szétterül a meztelen keblén. Derekának karcsú vonalát, ahogy a dunnát lába közé szorítva oldalára fekve alszik. Izgalmamban szaporábban kezdtem lélegezni. Lehet, hogy a csendben Márti a szívverésemet hallotta meg, mert lassan combja közül kiengedte a dunnát, és befelé fordulva hanyattfeküdt. Merev nyújtózásba kezdett, megfeszült a teste, megemelkedett, majd a dunnát maga alá hajtva visszafeküdt. A mozdulataira kicsit távolabb húzódtam az ágytól, majd kis idő múlva újra megkíséreltem, hogy a keble közé öntsem a vizet. Közelebb léptem hozzá, és lassan emeltem a bögrét. Amikor már majdnem a teste fölé ért a kezem, egy hirtelen mozdulattal elkapta azt, és maga felé rántott az ágyra. Meglepetésemben elejtettem a bögrét, amely egy felfelé tartó ív után visszaesett a padlóra. Mártinak volt annyi ideje és ereje, hogy tovább rántson az ágyba, így a bádogbögre engem csupán érintve pottyant le a földre, és a tartalma a padlóra ömlött.

A zajra Zita is felébredt, azonnal kipattant az ágyból, és a ruháit fel-

kapva kiosont a konyhába. Márta a bal kezével még mindig a jobb kezemet fogta, a másikkal meg leszorítva tartott. Néhány pillanatig egymás szemébe néztünk huncutul, mint akik birkózni akarnak egymással. Én kicsit csalódott voltam, hogy elpuskáztam a lehetőséget, és a nagylányt nem sikerült leöntenem. Viszont nem volt kellemetlen, ahogy magához emelt az ágyba. A szorítása nem engedett, továbbra is farkasszemet néztünk egymással szótlanul, míg mindketten le nem mondtunk a további dulakodás szándékáról. Hogy érezze, nem akarom újra lelocsolni, lejjebb csúsztam, és a fejem a vállára hajtva befészkeltem magam a haja alá, a nyakához. Mintha anyámat szeretném meg, ajkaimmal megérintettem a válla és a nyaka hajlatának puha pihéit.

Abban a pillanatban lépések zaja közeledett. Márta húga jött vissza a szobába a papucsáért. Márta felemelkedett, engem meg letett az ágya mellé. Én zavaromban az öntözővers szavalásába kezdtem, és elővettem a szagos vizemet. Mire a vers végéhez értem, Zita is odajött Márta ágához, hogy őt is meglocsolhassam. A locsolkodás után a szoba birsalma illatát elnyomta az anyámtól kapott szagos víz erős gyöngyvirágillata. Márta, úgy ahogy volt, hálóingben kísért ki a konyhába. A konyhaszekrényen álló kis karos kosárból a legszebb két hímes tojást választotta ki nekem. Gondos hímezéssel ő maga festette azokat. Még egy tábla krumplicukrot is a markomba nyomott, mert tudta, hogy azt nagyon szeretem. Aztán az asztalukhoz ültetett, hogy egyek a süteményekből, megmutatta azt is, melyiket sütötte ő. Bízott, hogy falatozzak csak nyugodtan, amíg ő felöltözik, és ezzel visszasietett a szobába. Mielőtt leültem volna, illően meglocsoltam még Márta édesanyját is. Az apja közben kiment az udvarra a bejárati kaput kinyitni. Valószínűleg elcsodálkozott, hogyan jutottam be a konyhájukba a bezárt kapun keresztül...

A mozgalmas tavaszi ünnepek sora ezzel még nem ért véget. Három hétre rá következett a májusfaállítás, amelyben a fiatal tűzoltók segítettek, miután a felvégi és alvégi lánycsapat a magas, sudár fenyőfát feldíszítette. Előtte azonban a fát még megtisztították a kergétől, és egy üveg pálinkát rejtettek a szalagok közé. Csak ezután csúszttatták be a kiásott mély gödörbe. Egyenesre állították, és még a nyitott gödörben beékelték. Majd betakarták a gödröt, többször alaposan bedöngölve, meglocsolva a májusfa köré szórt földet. A fa a kocsma előtt meghirdetett ma-

jális egyik díszje lett. Alatta cigányzenére táncoltak a lányok, legények és persze mi, gyerekek is, amíg csak be nem esteledett. A majális utolsó programja, amit még mi is megnézhattunk, a legények famászsása volt. A küzdelem az üveg pálinkáért folyt, kinek sikerül előbb lehoznia. 1948-ban nem akadt legény, aki képes lett volna felmászni a fenyőfa koronája közé, és lehozni a teli üveget. A háború a legdélcegebb, legügyesebb legényektől fosztotta meg a falut és a férj után vágyakozó lányokat. Csak május végén, amikor a fát kiemelték, és óvatosan ledöntötték, lett az üveg pálinka a cseperedő legények munkájának áldomása.

1948. május elseje még egy dologról volt emlékezetes. A munkásosztály először ünnepelte önmagát tájainkon. A Szepsiben tartott ünnepségen főleg a milicisták és a mesterlegények vonultak fel. Ennek a híre csak másnap jutott el Debrődre, mert akkor rendezték az iskolai ünnepséget, amelyen a kiküldött elvtárs, egy járási vezető magyarul számolt be a „nagy eseményről”, és arról is, hogy országszerte ünnepelt a „dolgozó nép”. Akkor még nem sejtettem, hogy diákként majd nekem is minden május elsején önként kötelező lesz ünnepelnem.

De ebben az időben engem inkább a debrődi lányok éneklőcsoportjai kötöttek le, akik a majális óta vasárnap kora este karonfogva járták a falu utcáit. Az alvég és a felvég ebben is külön csoportot alkotott, és versengtek egymással. A lányok egymásba karolva járták a falut, s főleg népdalokat énekeltek. A legények csapata meg a falu többi lakosa már ismerte azokat a helyeket, ahol megálltak és körtáncot jártak, ezért amikor felcsendült az első csoport éneke, a debrődi lakosok ezeken a helyeken várták őket. Négy ilyen hely volt a faluban: a kocsmá, a tűzoltószertár, az iskola és az akkori községháza előtti tér. Én a tűzoltószertárnál vártam a csoportot, majd ballagtam mögöttük tovább, az iskolához is. Ez volt a legközelebbi hely a házunkhoz, itt merészkedtem én is a legközelebb hozzájuk. A felvégi csoportban énekelt Márti és a barátnői is. Nem csak én gondoltam úgy, a többiek szerint is az ő csoportjuk volt az ügyesebb, az ő táncuk volt a tüzesebb.

A körtáncukra ma is élénken emlékszem. Lassú ritmusú dallal kezdtek, először csak a csárdás ütemére lépegettek oldal irányba, kettőt jobbra, kettőt balra. A következő, kissé gyorsabb népdalnál egymás háta mögé állva lépegettek előre, kettőt balra, kettőt jobbra. Egy gyorsított har-

madik dallammal térdig emelt lábakkal siettek tovább ebbe az irányba. A negyedik népdalnál aztán szétváltak oldalra, hátul egymás kezét keresték, amit a sodrásban nehezen találtak, és így pörögtek még gyorsabb ütemben jobb, majd bal irányba. Az irányváltáskor kettőt dobbantottak a lábukkal, majd sodródtak körbe az ellenkező irányban. A következő figurában egymás kezét mellmagasságban tartva ugráló táncmozdulatokat végeztek, és dobbantásokkal ütemre cifrázták a dallamot. Röpködtek a ritmusra a szalagos copfjaik, szoknyaik, a blúzaikban a kebleik. Egyre pirosodó arccal, fulladozó lélegzettel ropták a táncot. Majd a végén egy tüzes rezgős csárdásra párokra szakadtak, ahol dupla ringásba sűrűsödött a válluk, keblük, kezük, lábuk, az egész testük mozgása. Olykor fel-felkurjantottak, rigmusokat skandáltak és szólóban táncoltak, majd visszafogódkodtak, hogy oldalirányban pörögjenek egyet egyik, majd a másik irányba. A legduhajabb pörgés közben álltak le, egy megbeszélte „hej” kiáltásra.

Sokáig tapsoltuk a táncukat. Kancsóból vízzel, tálcáról egy kis likőrrel kínálták őket a környéken lakók. Amíg pihentek, mi is közéjük merészkedtünk, és próbáltuk utánozni a táncmozdulataikat. Egy ilyen alkalommal csípett el Márti, és kezdett velem külön csárdást, majd rezgős csárdást táncolni. Fogta a vállam és a váltásnál belemozgatott a rezgésbe. Nem kellett sokat mutogatnia, hogy ritmusba lendüljek. Nagybacska koromban szerettem vele csárdást táncolni. Megesett, hogy a többiek a rezgős résznél leálltak, és nézték kettőnk abban a pillanatban rögtönzött figuráját, önfeledt táncát.

Márti és baráti köre megpróbálták Debrődön a pünkösdi király- és királylány-választás hagyományának felújítását is. Ez abban az évben a királyjelöltek hiánya miatt nem valósulhatott meg, s ezzel a hagyomány háború utáni újraélesztése végleg megszűnt. Helyette, szerte az országban másfajta „királyságok” születtek.

Kiskirály születik

Anyám egyre inkább Magda néni eszmei hatása alá került. Gyűlésekre járt, majd megalakították a Csehszlovák Nőszövetség debrődi alapszervezetét, szinte elsőként a környéken. A szomszéd Márti az ifjúsági

szervezet megalakításán ügyködött, amelynek később aztán az elnöke lett. A forradalmi idők szele nagyon hamar magával sodorta a hozzám két legközelebb álló személyt, elragadva őket tőlem. Hogy ne legyek annyira csalódott, ha teheték, magukkal vittek a rendezvényeikre. Én meg csendben ültem, és hallgattam a gyűléseken, a tanfolyamokon, az érdekkörökön vagy a műsorokon, mint egy bútordarab. Meglehet az is, hogy csak azért vittek magukkal, hogy lássam, milyen elszántsággal építik számomra a szebb jövőt.

Közben megünnepeltük a harmadik születésnapomat. Anyám kakaóvajjas tortát sütött, és a vasárnapi ebéd után egy zacskó savanyú cukorkát tett elénk az asztalra. Márti már korábban felköszöntött. Egy tábla krumplicukrot meg egy képeskönyvet kaptam tőle ajándékba. Fel is olvasta nekem a rövid verses történetet, ami a rajzos táblákon volt. Egy kisegér vándorútjáról szólt. A vers szerzőjére már nem emlékszem, csak arra, hogy a kisegér kalandja szerencsés véget ért, köszönhetően az erdőben szerzett barátainak. Kedves gesztus volt ez tőle, mert az egér tetteiben saját sorsom egy-egy mozzanatát véltem felfedezni.

A május végi választások közeledtével egyre sűrűbben járta a kisbíró a falut, és az embereket találkozókra, gyűlésekre hívta. Apám a vetések és az állatok ellátása miatt elmaradt a gyűlésekről, anyám viszont mindig ment, és vitt magával engem is. Jenőt meg Vendelt apám mellé parancsolta, hogy segítsenek neki helyette is a ház körüli munkákban. Jenő, akkor kilencévesen, már a két tehenet is meg tudta fejni.

A faluszínpadra új jelszavak kerültek, a három politikus – Lenin, Sztálin és Gottwald – képe mellé pedig újabb két szakállas portré. Márti segítségével tanultam meg Marx és Engels nevét meg azt, hogy ez a két filozófus rakta le a szocializmus alapköveit, amit majd megérttek, ha nagy leszek – nyugtatott meg látva értetlenségtől bamba ábrázatomat. Azóta már tudom, kik voltak az elvtársak, és a műveikből, gondolataikból is kaptam annyi tanulnivalót, hogy egy életre elegendő lett belőlük.

Egyre inkább azt tapasztaltam, hogy a proletárdiktatúra nagyjai mellett kialakulóban vannak a diktatúra helyi „nagyjai” is, akik oda kívánnak figyelni Debrőd lakosainak gondjaira, és meg szeretnék oldani azokat. A beszédekben mind gyakrabban fordult elő a harc kifejezés: harc az éhség és a szegénység ellen, harc az egyenlőtlenség ellen, harc a kizsákmányo-

lás ellen és még sorolhatnám. Nem lehetett nem észrevenni, hogy a falunkban Magda néni és Péter nagybácsim akar a „harc” élére állni. Márti szerint az egyik is és a másik is a Debrődön megalakult helyi nemzeti bizottság elnöke, azaz a falu vezetője szeretne lenni. Ezért aztán egymást múlták felül a falu gondjainak megoldására tett javaslatokkal, az ígéretesekkel. Péter nagybácsimnak volt nagyobb a tekintélye, hiszen módos gazda volt, aki a gyakorlatban is megmutatta, ért a gazdálkodáshoz és a jól működő farmja irányításához. Ő volt a debrődi Dunay ág ősi fészke-nek, a majornak a gazdája. Több tízhektáros föld, erdő és legelő birtoka-sa. Egyetlen gondja volt Márti szerint, hogy nem születtek gyermekei, mert a felesége meddő volt. Hogy megértsem, még hozzátette, olyan ez, mint amikor egy tehénkének nem születik bocija, hiába voltak vele a bi-kánál. Ezt már én is megértettem.

Ezekre a gyűlésekre máig emlékszem. Arra is, hogy anyám a tisztség elnyerésében Magda nénit támogatta. Segített neki a beszélgetések utáni frissítők, italok tálalásában, a helyiek és a járási vendégek megvendé-gelésében. Én a gyűlések alatt kint ültem a nézőtéren Márti ölében. Csak a gyűlés után lopakodtunk be a felnőttek közé vagy az öltözőbe, ahol a ve-zetőség és a járási küldöttek megvendéglése zajlott. Kint, a teremben, a kocsmaként is funkcionáló kultúrházban anyám Magda néni megbízásá-ból a falusi emberekről gondoskodott, limonádéval, szárazszüteménnyel kínálta őket. De a kinti emberek már nem kaptak szilvóriumot, se sört. Az csak a belső vendégeknek járt. Gyakran hoztam kellemetlen helyzetbe anyámat és Mártit is azzal a kérdéssel, hogy ők miért nem kapnak pá-linkát. Az öltözőbe csak akkor mentünk be Mártival, amikor a falusiak már hazamentek a nézőtérről. Én nyűgös és türelmetlen voltam, mert a já-rási és falusi „nagyok” a gyűlés után még sokáig elidőztek. Olyan vitákat folytattak, amiből semmit sem értettem. A leggyakrabban ezalatt a kály-ha melletti lócán aludtam.

Márti viszont annál élénkebben figyelt a vendégekre. A sorsa jobbra-fordulását várta tőlük. Az alkalmat, hogy Szepsiben vagy Kassán munkát kapjon. Ha tehette, otthagytott a lócán, és megpróbált a saját érdekében is szólni, beszélgetni az idegenekkel. Bevallotta, hogy szlovákul is tanul. Szeretne messze eljutni Debrődről, és ott már csak szlovákul vagy csehül beszélnek az emberek. Néha egy-két mondatot nekem is mondott ezen a

nyelven. Mosolyogtam is rajta, ahogy a nyelvének nehéz szlovák szavakat próbálta folyamatosan kimondani.

Amire emlékszem még, hogy amikor a járási vendégek a Tatraplánnal elrobogtak, mi négyesben sétáltunk haza a kultúrházból, mert egy irányban laktunk Péter nagybácsimmal. Márti egy házzal alattunk lakott, ezért ő korábban elköszönt tőlünk, Péter bácsi viszont gyakran feltartotta anyámat, mivel négyszemközt akart beszélni vele. De anyám nem szeretett volna vele beszélgetni, ezért aztán rám hivatkozva, hogy álmos és fáradt vagyok – ami igaz is volt – faképnél hagyta őt. Visszagondolva ezekre a feszült pillanatokra, ma már értem, mi zajlott közöttük, s hogy miért nem akart vele anyám kettesben maradni. Most értettem meg azt is, miért cipelt engem és Mártit is magával ezekre a gyűlésekre. Mint ahogy azt is, hogy az elutasításnak ki és hogyan itta meg a későbbiek során a levét. Mert a születő új falusi hatalmasságok, a kiskirályok Debrődön is megpróbálták mindent és mindenkit kisajátítani. Rendelkezni akartak az éhség és a jólét, az élet és halál fölött. Meghurcolni, megalázni másokat a másságuk vagy a véleményük miatt.

A gyötrő titok

Az 1948. május 30-ai helyhatósági választások győztese, Debrőd falu vezetője, Péter nagybátyám lett. A választások után anyám és Magda néni mérhetetlenül csalódott volt. Csalódottak voltak az alvég zsellérei, béresei is. Csak Péter bácsi ragyogott. Elégedetten, dölyfösen járt a házunk előtt a hivatalába, bár a rövidebb út a túlsó soron vezetett. Anyám ránk parancsolt, hogy ez idő tájt még véletlenül se felejsük nyitva az utcára nyíló kaput.

Mint ahogyan az lenni szokott, a politikai nézetkülönbségek a személyes kapcsolatokra is rányomták a bélyegüket. Anyám a Dunay család Péter bátyját támogató oldalával is szembekerült. Nem értették, mi miért Magda nénit támogattuk, amikor Péter bácsi a rokonunk. Nekem a következőkben főleg egy dolog fájt. Anyám megtiltotta, hogy átjárjak Varró sógor kovácsműhelyébe. De én a tiltások ellen már gyerekkoromban is lázongtam. Nem tudtam elfogadni azt a tiltást, ami az én eszemmel

értelmetlennek és igazságtalannak tűnt. Ezért aztán csak azért is át-
átszöktem hozzájuk. Annak ellenére, hogy az sem tetszett, amikor apám
nővére, Vali néném durván jöttmentnek nevezte anyámat és Magda né-
nit.

Anyám akkori szembefordulását a rokonsággal, nemcsak a politikai
nézetkülönbségek motiválták. Volt ennek egy súlyosabb, személyes oka
is. Én ezt akkor még nem láttam és nem érthettem. Majd 55 év elteltével,
apám halála után derült ki a valóság. Péter bácsi anyámat béranyaság fel-
vállalására akarta rábeszélni. Amikor ezt elutasította, előbb Vendelt,
majd engem akart örökbe fogadni, hogy legyen a birtokának örököse, aki
ennek fejében neki és a feleségének öregségükre gyámolítója, eltartója
lesz. A debrődi rokonság bevonásával, ezzel a becstelen ajánlatukkal próbálták apám tudta nélkül meggyőzni anyámat, s majd két évtizedig gyö-
törték ezzel. Anyám a még nagyobb botrány elkerülése végett végig hall-
gatásra kényszerült. Mindig attól félt, és nem alaptalanul, ha az ügy apám
fülébe jut, az apám és Péter bátyja közötti feszült viszony esetleg tettle-
gességbe torkollik, ami mindkét családra nézve tragikus következmé-
nyekkel végződhetett volna.

Kéretlen prókátorok

A faluban egyre gyakrabban tűntek fel az „agit-párosok” és a prole-
tárdiktatúra céljairól, az elkövetkező társadalmi rend igazságosságáról
gyözködtek az emberek. Többnyire fiatal magyar nemzetiségű kommu-
nisták voltak, akiket a pártoktatásról egyenesen a terepre küldtek gyako-
rolni. A munkásosztály pártja mellett agitáló diákok meggyőző szende-
délyel beszéltek a termelőeszközök állami kézbe vételének szükségessé-
géről, köztük a mezőgazdasági termelőeszközök és a föld közös tulajdon-
ba vételéről is. Nem lehetett elbújni előlük, kéretlenül jöttek, és bekopog-
tak minden házhoz. Anyám a maga naiv jólelkűségével kezdetben sarkig
tárta előttük a házunk kapuját. Annál dühösebben nézett rájuk viszont
apám, aki kezdettől fogva bizalmatlanul és ellenszenvvel viseltetett írá-
nyukba. Távozásuk után aztán ő tartott nekünk „eligazítást”, és hazugság-
nak, tragikus tévedésnek nevezte, amit a kéretlen prókátorok mondtak.

Az idő azonban ellene dolgozott, és a túlerővel sem bírt. Hogy ne ismételtesse állandóan önmagát, inkább bezárkózott az udvarába és hallgatott, nem is válaszolt a számára nyilvánvaló ostobaságokra. Csak a szeme szikrázott a visszafojtott dühtől. Pedig még csak a kezdetén jártunk a kommunista eszmék terjedésének.

Az egyre szaporodó falugyűlésekre csak anyám járt el, amelyekre rendre engem is magával cipelt. Itt tűnt fel először a Szent Jánoska forrás felett kezdődő házsor elején lakó debrődi ember, foglalkozására nézve cipész szónoki képessége és a marxista-leninista ideológiára alapozott elméleti felkészültsége. Ha a járási elvtársak le nem állítják, órákig szóno-kolt volna Marx, Engels és Lenin ideológiai műveiből idézve a kommunizmus szerint világmegváltó eszméjéről. Engem csak a szenvedélye, a beszédeinek tüze kötött le meg a forma, ahogy a beszédeit bevezette.

Mindig azzal kezdte a hozzászólását, hogy felszólította a gyűlés résztvevőit: „Elvtársak, kérlek benneteket, énekeljétek el velem együtt a Munka dalát!” Meg sem várta a résztvevők válaszát, tiszta baritonjával máris rázendített a dalra. „Zeng, szárnyalj te legszebb dalunk...” Erre nem tehetett mást senki, fel kellett állni a padosorokból, és vele együtt énekelni a munkát dicsőítő éneket. Még a járási elvtársak is megértő mosollyal csatlakoztak a felcsendülő falusi vegyes kórushoz. Csak én maradtam ülve, de anyám tiszteletlenségnek tartotta, ezért engem is felrángatott. A beszéde végén pedig a szónok cipész mindig az Internacionálé el-éneklését követelte.

A legközelebbi gyűlésen már előre felálltam, ha Varró Feri, mert így hívták a cipészt, a szónoklatába kezdett. Nem volt buta ember, és mint később apám elmesélte, Kassán egy neves cipésznél inaskodott. Már akkor bekapcsolódott a kommunista mozgalomba. Tüntetések szervezett, röplapokat szórt, aktív harcosa volt a marxista eszméknek. Emiatt többször börtönbe is zárták. Egyik tüntetésen a csendőrök nagyon megverték, és a kardlappal ráért ütések a fejét is érték. Sokáig feküdt a rabkórházban, majd a bolondokházában kezelték, mert az ütések következményeként időnként tudathasadásban szenvedett, ami rohamszerűen tört rá. Ilyenkor bújít elő belőle a pártprókátor, és tömegeket mozgósító szónoklatokba kezdett.

Varró Feri nehezen élte meg, hogy Klement Gottwald hatalomra ju-

tása után párttársai a betegsége miatt félreállították, és szó szerint arra utasították, hogy „a suszter maradjon a kaptafánál”. De minden tiltásuk ellenére kiöltözve mindig elsőként érkezett a falugyűlésre, és a járási elvtársak bevezetője után elsőként lendült magasba a karja is vitafelszólalásra. Néhányszor még eltűrték a szónoklatát a magasabb tisztségbe került párttársai, de rövidesen nekik is kellemetlenné váltak a témától eltérő ideológiai tartalmú szónoklatai, ezért arra kényszerítették, hogy maradjon otthon a pártgyűlések idején. A gyűlés előtt bőrkabátos elvtársak kopogtak be hozzá, és az egészsége felől érdeklődtek. A családjának is jelezték, könnyen visszakerülhet a bolondokházába, ha nem hagy fel a kellemetlenkedéssel. De a titkosszolgálati fenyegetésnek is csak egy ideig volt fogantatja. Feri úgy gondolta, ha a gyűléseken nem szónokolhat, akkor megteszi azt otthon. Még a felesége könyörgése sem tudta elhatározásában megakadályozni.

Egyik meleg májusi kora este arra lettem figyelmes, hogy valaki szép bariton hangon a „Munka dalát” énekli. Szaladtam nyomban ki az utcára, s már a házunk elől láttam, hogy Varró Feri a háza tornácának a falu felé vezető lépcsője legfelső fokán áll, és elhíresült szónoklatainak folytatására készül. A nyitva hagyott kiskapun anyám és két bátyám is kifelé tartott, hogy részese legyen a szokatlan produkciónak. Anyám a kiskapu előtt maradt, mi meg a bátyáimmal elszaladtunk a kéretlen prókátor háza elé. Feri háza jó húsz méterrel állt magasabban az alatta sorakozó portánál. A völgykatlan, amely a lába előtt elterült, ideális szónoki hely volt. A szemközti házak és a forrás mögötti meredek part szinte visszhangozta a dalát, amely így felerősödve talán a kocsmaig is elhallatszott. Mi legalább kétszáz méterre laktunk tőle, de az éneke úgy szólt, mintha a kapunk előtt fújta volna. Mire a mozgalmi ének második versszakához ért, szinte mindenki kijött a háza elé, hogy lássa, mi történik az utcán. Akit a kilátásban takart a ház előtti gyümölcsöskert, azok feljebb jöttek, egészen a mi portánkig, ahonnan már zavartalan volt a kilátás. Így anyám sem maradt egyedül a dalt követő szónoklat „élvezetében”.

Több új, számomra ismeretlen dolgot is mondott Feri, amit bár nem értettem, alapot és okot adott a kérdésekre, amelyeket elsősorban Mártinak szegeztem. A válaszaitól azonban nem lettem boldogabb. Egyre inkább éreztem, hogy valami nem jó, valami nagy, elkerülhetetlen veszély

leselkedik ránk. De nemcsak bennem, mások agyában is nagy lett a zűrzavar. Volt egy mondat a munkásosztály himnuszában a végső harcról, amely után „nemzetközi lesz a világ”. Ezt sokáig nem értettem. De nem értette Márti sem, s még anyám sem tudta akkor kielégítően megmagyarázni nekem, hogy mit is jelent ez. Apámat meg nem volt bátorságom ezzel bosszantani.

Feri a szónoklata alatt mindenkit elvtársnak és elvtársnőnek szólított. Arra kérte a hallgatóságát, szóljon hozzá ahhoz, amit mondott. „Mi az elvtársak és elvtársnők véleménye erről”? – kérdezte nagy komolyan. Gyakran a szónoklatát megszakítva tette fel az ominózus kérdést a véleményünk iránt tudakozódva.

Annyira azért nem voltam bátor, hogy megkérdezzem tőle, amin magamban rágódtam, hogy milyen is a nemzetközi világ. Pedig ha akkor, a kezdeti időkben visszakérdeztek volna az emberek, talán sok bajtól megmenekült volna az ország. De mindenki csak bólogatott és elfogadta, amit az elvtársak mondtak. Azok meg a látszat-igazukon felbuzdulva már ki merték mondani: „Aki nincs velünk, az ellenünk van!” Ettől a pillanattól kezdve aztán már nem volt ellenvetés, az ugyanis tragikus következményekkel járt. A proletárdiktatúra kegyetlen eszközökkel torolta meg az ellenségnek kikiáltott egyéneket vagy csoportokat. A szebb jövő prókátorai gonosz szírének módjára csábították magukhoz az embereket, hogy később feláldozzák őket az eszme oltárán. Ennek következményeként teltek meg a gulágok, a kommunista légerek az úgymond kellemetlenkedő emberekkel, akiket a rendszer szinte állatként kezel.

Feri első szónoklata legalább egy órát tartott. A felnőttek hamar megunták, és visszaballagtak a munkájukhoz. Csak mi, gyerekek sereglettünk elé, és hallgattuk mosolyogva. A nagyfiúk még cukkolták is: „Úgy van!” – kiabálták be, és tapssal jutalmazták a proletárok „elszánt és töretlen seregének” szónokát. A sokszor felharsanó délutáni szónoklatok mindig más témát feszegettek, de a két mozgalmi dalon kívül volt még egy közös jellemzőjük. Feri minden esetben a szónoklata végére hagyta Lenin elvtárs dicsőítését. Mondandóját mindig ezzel zárta: „Lenin élt, él és élni fog!” Csak ezután csendült fel tiszta baritonján a „Föl, föl, ti rabjai a földnek”.

Több mint egy év telt el, amíg az elvtársak Varró Feri új produkcióját megunták, és cselekvésre szánták el magukat. A szónoklatait a mar-

xista-leninista eszmék lejáratásának minősítették, és 1949 júniusában, az egyik heves beszédét követő napon érte jött egy zárt autó. Az értesültebb debrődi emberek szerint a pelsőci bolondokháza mentőautója volt. Egy orvos kíséretében három markos legény szállt ki belőle. Bátyáimmal már az autó érkezésére kifutottunk az utcára, így tanúi voltunk Varró Feri elhurcolásának. A négy ember nem sok időt töltött Feri házában. De ő sem adta meg magát könnyen, mert bentől kihallatszott a kiabálása, a dulakodás meg a felesége és a gyerekei jajveszékelése. A két fia és a lánya később kirohant az udvarra, és sírva könyörögtek az idegeneknek, hogy engedjék szabadon az apjukat. Alighanem akkor fogták le a pitvarban, és húzták rá a kényszerzubbonyt, amit a gyerekei az udvarról a nyitva felejtett ajtón keresztül láthattak. Amíg hatni kezdett a beadott nyugtató injekció, néhány percig még hallani lehetett a dulakodásukat. Amikor aztán lecsendesedett, a két markos legény kivezette a házból. Az orvos és a harmadik ápoló valószínűleg a feleségét is beinjekciózta, mert kisvártatva támolyogva jött ki a pitvarból. Próbálta követni a férjét, de néhány lépés után a tornácon összecsuklott. Az orvos meg a harmadik férfi egyszerűen csak átlépett az asszonyon, és siettek a Ferit elvezető két társuk után. A gyermekei jajgatva rohantak az anyjukhoz.

A szomszédasszonyok, látva mi történt, próbáltak a segítségére sietni. Az egyik asszony az udvar felőli lépcsőn a konyhába ment vízért. Akkor már mi is az udvaron álltunk, és dermedten néztük a nem mindennapi jelenetet. A nagyobb lányok értek először az elalélt asszonyhoz, és a tornác kövéről megpróbálták felemelni. Feri ebből már semmit sem érzékelt. Lehajtott fejjel, mint aki állva alszik, vonszolták le az ápolók a „szónoki lépcsőn” az autóhoz. Megvárták, amíg a társuk meg az orvos is odaér hozzájuk, s csak azután vették ki a hordágyat a mentőből, amire ráfektették, majd kezét, lábát és a derekánál is lekötözték. Miután az asszonyok a földről felemelték Feri feleségét, mi szaladtunk a mentőkocsihoz. Az ápolók akkor emelték be a mentőtérbe a hordágyon Ferit. Behunyt szemmel, némán tűrt mindent, ami ezután történt vele. Nem izgatta már a gyerekei sikoltozása sem, akik abban a pillanatban anyjuk állapota miatt jobban aggódtak, mint apjuk kegyetlen elhurcoltatása miatt. Potyogó könnyek közepette a házuk lépcsőjéről nézték, ahogy a robogó autóval együtt apjuk is örökre eltűnik a szemük elől.

Máig homály fedi, mi történt vele ezek után. A felesége sem beszélt róla. Néhányszor ugyan megpróbálta meglátogatni, de sohasem engedték be hozzá. Később már nem is kereste, nyilván nyomatékosan megkérték erre. A faluban senki nem tudta biztosan, miből él Feri családja. Csak feltételezték, hogy az elvtársak nem feledkeztek meg róluk, és először rokantsági, majd a családfő halála után özvegyi nyugdíjat folyósítottak nekik. Azt biztosan tudom, hogy Varró Ferit nem Debrődön temették el. Valószínű, hogy ő is a pelsőci temetőben nyugszik, mint sok más sorstársa, akiket a proletárdiktatúra kergetett örületbe ezen a vidéken.

A nyitva maradt kérdéseimre, amelyeket Feri szónoklata váltott ki bennem, igazából csak 15 év múltán kaptam választ, amikor főiskolásként a marxizmus-leninizmus alapjaival ismerkedtem. 1963-ban már kiserkent a dubčeki reformerek korábban elhintett eszmei magja. A CSKP akkori vezetésében is érlelődött a változtatások igénye, csak a hogyanban és a mikéntben voltak még kérdések és viták. Ezt már másodéves diákkoromban a főiskola Marxizmus-Leninizmus Karán is érzékeltetni lehetett. Egyik kedvenc tanárunkkal heves vitákat folytattunk a tézisek igazáról, mert csak a vak nem látta, hogy különbség van a marxista elmélet és a gyakorlat között. Látni lehetett már, hogy a nomenklatura káderei bebetonozták a hatalmukat, nagylábon éltek, élet és halál urai lettek, miközben másokat megalázó szolgálatra kényszerítettek, ha a társadalmi létrán előbbre akartak jutni. Csak a talpnyalók jutottak tudásuknak megfelelő vagy sokszor azt meghaladó állásokba, miközben nagyon sok értelmes ember a társadalom periferiájára szorult csak azért, mert nem volt hajlandó a regnáló hatalommal szövetkezni, emberi tartásában, értékrendjében megalkudni, nemzeti hovatartozását feladni, gerincében megtörni.

Az említett tanár a reformerek közé tartozott, sok témában azonos véleményen voltunk. Főleg abban, hogy változtatásra van szükség az alapelvekben. Mi akkor a demokratikus centralizmus elvét támadtuk, amit a gondok gyökerének tartottunk. A tanár a vele folytatott vitáim eredményeképpen olyan ajánlatot tett, amelyet csak azután fogadtam el, hogy apámmal otthon négyszemközt hosszasan elbeszélgettem. Szinte egész karácsonyi otthon-tartózkodásom alatt a döntésem várható következményeiről, buktatóiról és későbbi hátrányairól beszélgettünk. Apám egy feltétellel látta elfogadhatónak az ajánlatot, ha tisztes távolságban tartom

magam a káderek jelenlegi hatalomgyakorlásától, és keresem az alkalmat a küldetésem megvalósítására. Apám ugyanis szentül hitte és vallotta, hogy a kommunista hatalmat csak belülről lehet meggyöngíteni és megszüntetni.

Nem rajtam múlt, hogy a főiskolán nem tudtam a döntésemet megvalósítani. A főiskolai tanár egy rutinműtét után nem ébredt fel az altatásból, és fiatalon meghalt. Máig nem hiszem, hogy halálában nem volt benne az akkori titkosszolgálat keze.

Fiatal pedagógusként sem volt könnyű a döntést teljesíteni, mert a párt falusi alapszervezetei is a fiatal munkáskádereket részesítették előnyben, és én a megvetett kulákivadék, majd értelmiségi hónapokig szóba sem jöhöttem jelöltként. További egy évembe került, hogy az elhatározásomat tett kövesse, és az is csak a szerencsés véletlennek volt köszönhető. Volt iskolaigazgatómat magasabb tisztségbe emelték és alapszervezetet váltott, így a működési helyemen megüresedett egy értelmiségi hely, amelyet én töltöttem be.

A jegyrendszer

A kukorica- és krumpliföldeken megkezdődött a kapálás időszaka. Apám a karácsonyra kapott kiskapámat is megélesítette. Indulás előtt egy kis reszelőt is a tarisznyámba tett arra az esetre, ha kapálás közben kicsorbulna az éle. A földeken a szüleim közt kevés szó járta. Ha nekünk jó kedvünk volt, és egymást közt szórakoztunk, hamar jött anyám leforrázó intelve: „Kezed járjon, ne a szád!”

Egyre nehezebb volt a megélhetés, hiába volt a jegyrendszer, az üzletek polcai üresek voltak. Csak a hírek érkeztek, hogy Mindszenten, Mecenzéfen és Stószon, a bányászok lakta településeken bezzeg más a helyzet. Ott minden kapható. Nálunk meg az alapvető dolgok is hiányoztak, a só, a liszt, a cukor, a petróleum vagy a gyertya. A malmokat államosították, csak titokban lehetett lisztet őröltetni. Ha valaki hivatalosan szeretett volna liszthez jutni, a búzája felét elvették, állami illetékként. A legnagyobb veszélyt azonban az jelentette, hogy utána megjelentek a gazdánál a munkásőrök, és kisöpörték a kamráját. Egy szem búzát sem

hagytak. De elvitték a szalonnát, a füstölt sonkát és a kolbászt is. A razziák egyre gyakoribbak voltak. A gazdák idegesen kapták fel a fejüket, ha motorzúgást hallottak hajnalonként vagy az esti órákban. Csak a szüleim óvatosságának és leleményességének köszönhetjük, hogy nem voltunk teljesen a jegyrendszerre utalva. De az igazi csapás a péter-páli búcsút követően köszöntött ránk, no meg az egész ország paraszttársadalmára. Elkezdődött ugyanis a háziállatok összeírása és az utána járó beszolgáltatási kötelezettségek kiróvása.

A kommunista hatalom megerősödésével a parasztok sanyargatására kitervelt módszerek is egyre kegyetlenebb formát öltöttek. Szinte mindent, amit megtermeltünk be kellett szolgáltatni. Le kellett adnunk a tojást, a tejet, a csirkét, a ludat, a malacot, a megtermelt és kicsépelte búzát, a rozst, a kukoricát meg a zöldséget is. A munkásörök, ha berontottak hozzánk, mindent átkutattak, és a „munkásosztály nevében” vittek mindent, amit láttak, még azt is, amit nem kellett volna, csak éppen megtetszett nekik. Például apám halomba kötött cirok- és vesszőseprőit. Ettől aztán anyám teljesen kiborult. Életemben először láttam védekezésként vasvillát a kezében, amikor az egyik munkásőr felölelt vagy tíz cirokseprőt, hogy felrakja a teherautóra. Anyám a felfegyverzett fiatalember útját állta. Ráparancsolt, hogy azonnal tegye le, vagy keresztüldöfi. A mindszenti bányászfiú annyira megijedt, hogy eldobta a seprőket, és futott ki az udvarunkból. A parancsnok próbálta anyámat lecsillapítani.

Anyám éppen a húgommal volt várandós, terhessége előrehaladott szakaszában járt, ami némi tekintélyt parancsolt, főleg, hogy mi, hárman is köréje sereglettünk, hogy megvédjük. Szerencsénkre, a parancsnokban még maradt némi tisztesség és megértés. Nem értettem, hogy szlovákul mit beszélnek egymással, de anyám dühéből és mutogatásából annyit megértettem, betelt nála a pohár. Bennünket féltett az éhenhalástól. Anyám hangos kiabálására összegyűltek a szomszédok is. Egyre többen álltak a nyitott kapunkban és a teherautó körül. Kisvártatva előkerült Péter nagybácsim és Magda néni is. Péter bácsi a munkásőr-parancsnokot faggatta, Magda néni meg az anyámat arról, hogy mi történt. Anyám sírógörcsöt kapott, mi meg vele együtt sírtunk. Végül aztán Jenő vette ki anyám kezéből a vasvillát, majd a trágyardombhoz vitte és belesúrta. Anyám végre abbahagyta a zokogását, és szemrehányóan mondta Magda

néninek: „Ez a ti kommunizmusotok, a paraszt dögöljön éhen, mert a munkásosztály zabálni akar!”

Magda néni jobbnak látta beterelni anyámat a kamrába, hogy ott mondja el, amit akar, mert ezek akkor olyan súlyos szavak voltak, amelyekért családokat hurcoltak el Csehszlovákiába kényszerszolgálatra. De észrevette a felfordulást is, ami a kamrákban történt. Néhány tavalyi almán és körtén kívül semmink sem maradt a polcokon, üresen tátongtak a liszteládák, a füstölt hús is eltűnt a horgokról. Apám seprői szanaszét hevertek. Volt annyi bátorság benne, hogy kiment a parancsnokhoz, és a fiatal munkásőrrel visszahozatott egy fél zsák lisztet, egy fél oldalszalonnát és egy sonkát. Utána kitesékelt bennünket anyánk mellől. Nem tudom, mit beszéltek odabent, de hosszasan vitatkoztak.

Közben a munkásőrök jobbnak látták tovább állni, másokat is ki kellett még fosztani, kiséperni az élelmiszertartalékaiból. Péter nagybácsim is csendben elosont a házunk elől. Mi zártuk be utánuk a nagykaput. Az egész kegyetlen jelenetnek egyetlen szerencsés mozzanata volt, hogy apám nem volt otthon. Már kora hajnalban kiment a krumpliföldre, ahol lovas ekével a krumplifészeket töltötte fel. Lobbanékony természetét ismerve, a munkásőrök fosztogatása akár tragédiával is végződhetett volna nálunk. Nem egy ilyen eset történt az akkori Csehszlovákiában.

Anyám beszélgetése Magda nénivel annyi eredménnyel járt, hogy ígéretet kapott tőle arra, szerez anyámnak engedélyt a seprők hivatalos árusítására, mivel az is hiánycikk volt országszerte. Az engedély, de főleg a cirokseprő lett aztán a megmentőnk. Anyám szombatonként a bányásztelepüléseket járta a batyuba kötött seprőkkel. Pénzért vagy élelmiszerjegyért árulta azokat, amit aztán a helyi üzletben rögtön be is váltott sóra, cukorra, lisztre, vagy ami éppen kellett, olykor – ha jól ment a bolt – még édesség, csokoládé is jutott belőle nekünk. Így lett az 1947-es év pusztító szárazságában a használhatatlannak vélt cirok bő termése családunk megélhetési forrása és a megmentőnk az éhezéstől.

Húgom születik

Lassan az összes szerszámot, amelyet apámtól karácsonyi ajándékként kaptam, kipróbálhattam. Az aratási munkák során a rozsföldön most éppen a kisgereblyém volt soron. Apám és a két Fekete fiú meg az apjuk már az utolsó hektárokat kaszálták. A négy kaszás után a négy markoló haladt. Apám után Jenő bátyám szedte a markot, amit a Vendi által a tarlóra tett szalmakötélbe rakott. Anyám már csak szakácsnőként vett részt az aratásban, a terhessége utolsó napjaiban járt. Fekete szomszédék után a családjuk nőtagjai haladtak. Teréz, a legfiatalabb Fekete lány segített Jenőnek a kévekötésben is. Márti is átjött, hogy segítsen nekünk az aratásban, velem együtt a négy kasza után a tarlón elhullott rozsszálakat gereblyézte össze, amit aztán az utolsó kaszás-pár, Fekete szomszéd meg a felesége, Tekla néni kévéjéhez raktunk. Jól ment így együtt a munka. Akkor még az sem szegte kedvünket, hogy tudtuk, a cséplőgép mellé kirendelt munkásór az összes terményt lefoglalja majd, amíg a kirótt kontingens meg nem lesz. Volt azért némi remény arra, hogy marad valami a termésből azon felül, a számunkra is. Visszagondolva az akkori aratásokra, ma csodálkozom azon, hogy apámnak volt ereje és kedve mindezek ellenére még vetni és aratni.

Anyámnak Márti húga, Zita segített az ételkihordásban. Kis szekéren hozták ki az ebédet meg a vizet a Meszes alatti dűlőre. Anyám, aki pontosságáról volt híres, még a gyaloglás idejét is ki tudta számolni, hogy mire megszólal a déli harangszó, az erdő fáinak hűsében megtálcáljon nekünk. Nagyon nehezen mozgott már, de terhessége utolsó pillanatáig keményen dolgozott. Még most sem hagyta ki a szombatokat, a piaci napokat, hogy a seprőkkel a hátán Debrődről sokszor 15-20 kilométert gyalogolva bejárja a bányászfalvakat. Jászó fölött, Lucabányán új tárnát nyitottak, legújabbán az volt a kedvenc helye, ahová piacolni járt. A bányászok és családjaik ideiglenes barakkokban laktak, szükség volt a cirok- és a vesszőseprőre is a takarításhoz. A bányászok ellátásáról az állam kiemelkedően gondoskodott. A proletárdiktatúra első ötéves tervének időszakát éltük, kellett az acél a „szocializmus felépítéséhez”.

Debrőd klímájáról tudni kell, hogy az ottani vegetáció úgy két héttel elmarad a síkvidéktől, vagyis ott minden két héttel később virágzik, ké-

sőbb érik, mint például a Csallóközben. A tengerszint feletti magasságkülönbség miatt már a közeli Szepsihez mérten is 2-3 napos késés mutatkozik. Ez tavasszal a fák virágzásának és nyáron a gabonafélék beérésének idejében mutatkozott meg leginkább. Gyakran előfordult korábban is, hogy az aratás befejezésében anyánk két bátyja segített, mert akkora ők Makrancon már ki is cséplették a termést. Most is készültek hozzánk aratni, de anyám inkább a csépléshez hívta őket. A cséplőgép körüli munkáknál volt ugyanis szükség több emberre, meg aztán anyám jobb szeretete, ha ezt a bizalmasabb feladatot nem idegenek, hanem a családhoz tartozók végzik. Úgy tervezték, és ehhez mérten szervezték a munkát is, hogy a következő hétfőn látnak neki a cséplésnek. Az ezt megelőző szombaton pedig beállítják a cséplőgépet a csűrbe. Az is biztos volt, hogy addigra minden kéve gabona a csűrben vagy annak közelében lesz.

Gyermekkorom legizgalmasabb mozzanatai voltak ezek a készülődések, főleg a gőzgép miatt, amely a cséplőgépet tűzbiztos távolságból, hosszú széles szíj segítségével hajtotta. A nagy távolságra tűzbiztonsági okokból volt szükség. Emiatt vízzel teli hordók, kádak vették körül a gőzgépet, mert egyetlen kis szikra is óriási károkat tudott okozni, ha időben nem akadt valaki, aki vízzel leöntse. Ekkor határozták meg először a cséplőgépnél az én feladatomban, ami megmaradt még utána évekig – a kis gereblyémmel nekem kellett eltakarítanom a sziták alól kihulló pelyvát. Aki végzett már ilyen munkát, az tudja, hogy ez talán az egyik legpiszkosabb munka, amit a cséplőgép mellett végezni lehet. A szita ugyanis nemcsak a szűrős töreket és a pelyvát fogta vissza, hanem a port és a gabonaszemeket tenyésző spórákat is felverte, és ez fűstszerűen ellepte a szita mellett várakozó embert. Sokszor ki sem látszottam a porból, csak a számra kötött vizes zsebkendővel tudtam néhány percig a cséplőgép közelében dolgozni. Munka után az egész testemet beborító rám ragadt fehér portól úgy néztem ki, mint a hóember.

Várandós anyám méhében ilyen körülmények között készült a világra a kis jövevény. Hasonló gyötteleme és munkára, mint amit nekem háromévesen már végeznem kellett. Szüleim persze, mindezek ellenére már nagyon várták az érkezését, és remélték, hogy végre nem katona születik egy következő háborúba, hanem gazdaasszony, aki segít majd anyámnak a háztartásban. Anyám a templomban, Szent Antal szobránál is kislány-

ért imádkozott, bár saját keserves sorsát nem kívánta senkinek, főleg nem a leánygyermekének. Mint hamarosan kiderült, imái ezúttal meghallgatásra találtak, mert 1948 augusztusában, a cséplési munkák kellős közepén megszületett a kishúgom.

Az anyák sorsa

A húgom érkezése semmi riadalmat nem okozott a család életében. Bennünket, meglévő gyermekeket is csak annyiban érintett, hogy egy időre az istálló feletti padlásra helyeztük át az alvóhelyünket. Anyánk tervezte így, hogy az első pillanatokban ne legyünk láb alatt. De ebben sem volt semmi rendkívüli, a nyári melegek beköszöntével Jenő és Vendi éjszakára már korábban a padlásra költözött. Azon az éjjelen aztán én is csatlakoztam hozzájuk, hogy az éjszaka fennmaradó részét velük együtt töltssem a padláson. A paraszti munkának vitathatatlanul volt egy előnye is, abban az időben nekem sosem voltak álmatlan éjszakáim. Az egész napos robotolástól még állva is el tudtam volna aludni. A padláson illatozó széna pedig álomporként hatott rám.

Néhány órával később apám ébresztett újra. A csűrben már gyülekeztek a cséplésre hívott emberek. Gyorsan megmosakodtunk az udvaron lévő kádban. A víz még langyos volt az előző napi forróságtól, tartotta a melegét. A konyhában azonban anyánk helyett a makranci nagymama karjaiba futottunk. Hogyan és mikor érkezett, nem tudtuk, de meleg reggelivel, friss cipóval, kakaós tejjel várt bennünket, és szinte ragyogott a boldogságtól, ahogy az ölelése, csókjai után kiscsibék módjára a terített asztala köré rajzoltunk. Néhány perc múlva csak hűlt helye maradt az élénk rakott ételnek. Nagymama vidám, kedves teremtsé volt. Nagyon szeretett bennünket, mint ahogy minden unokáját, és ugyanígy rajongtunk érte mi is. Cseppet sem látszott rajta, hogy elgyötört lenne a munkától meg az úttól, amit hajnalban megtett miattunk, hogy anyánk kipihenhesse a vajúdas fáradalmait, s hogy a ránk váró munka a gyerekágyas gondok miatt ne késlekedjen.

A parasztyanyák évszázadokon át ismétlődő sorsában volt valami megfoghatatlan, rejtélyes szépség, amelyből az otthoni konyha finomil-

latú melegsége áradt. Amikor később távolkerültem ettől a melegségtől, ezek a friss cipő- és tejillatú reggelek sokszor az eszembe jutottak. Az emléküik nemcsak a szívemet sajgította meg, hanem a nyál is összefutott a számban, és az éhség meg a honvágy kezdett gyötörni. Anyám asztalához kíváncsoztam, hogy csókjai után, amelyekkel a hosszú távollét után mindig elhalmozott, elém tegyen egy tál ételt. Hogy lássam a pillantását, amint boldogan lesi jóízűen falatozó fiát. Mert nincs is jobb az anyák főztjénél! Soha nem sikerült, még véletlenül sem úgy hazaérkeztem, hogy a konyhájában ne várt volna meleg étel. Egész életében, éjjel-nappal hazavárt a főztjével, mintha csak a földeken, a kukoricásban időznék, és a hazahívó déli harangszóra érkeznék. A harangszóra, amely akkori-ban hajnalban, délben és este az időnket mérte, s hozzá igazodott az életünk. Anyánk élete és tettei meg hozzánk igazodtak. Mintha valamiféle titokzatos jelzőrendszer irányította, tájékoztatta volna még akkor is, ha éppen több száz kilométerre voltam.

Még ha sokszor nem is értettük, mit miért tesz, minden cselekedetét a mi boldogulásunk határozta meg. Még a kemény nevelési módszeréből is a szeretet áradt. Ma már tudom, csak így lehetett a sors csapásait elviselni. Sokszor megkövettem már azóta, mert ifjú koromban gyakran lázadoztam a parancsai ellen. Apám módszere volt a szívemhez közelebb álló. Aki az emberszámba vett egyén méltóságának tiszteletére és a jó keresésére nevelt. De anyám tanított meg arra, hogyan kell a zsarnokságot emelt fővel elviselni. Gyakran eszembe jut ma is, de jó volna még öreg fejjel is útra kelni, és benyitni a konyhájába! Mennyire fáj, hogy sohasem tesz már elém az asztalra meleg ételt, s hogy Debrődön, a szülőfalumban senki sem vár már. Csak a temetőben a két sírbolt, ahol fáradt testük a kilenc évtizedes robot után végre egymáshoz rendelve megpihent.

Ha kutyákkal van dolgod

A reggeli után már szaladtunk is fel a csúrhöz, hogy lássuk, mikor indul meg a cséplés. Keresztapám, Szepesi sógor volt a gépész, ő irányította az előkészületi munkákat is. A nyugati széljárás miatt a gőzgépet a portán kívül, a kertek alatti úton ékelték be a hajtósíj szerinti távolságra. A

kisebb hajtóerővel rendelkező dízelmotor az udvarunkban, a csűr előtt állt, ugyancsak szíjtávolságra beásva, lerögzítve. A cséplést először az árpával kezdtük, majd a búzával folytattuk, mindkettő egy-egynapos munka volt. Ezt követte a harmadik napon a rozs és a zab cséplése.

Mivel a cséplés több napig is eltartott, mindkét erőgépet készenlétbe helyezték, mert nem tudhatták másnap milyen lesz a széljárás. Egy régebbi forgószél következményei már ott heverték az udvarunkon a megolvadt vas cséplőgépalkatrészek formájában. A cséplőgép a gőzgép szikrájától kapott lángra, s vele égett a csűr meg az az évi termés is. Nem volt véletlen tehát apámék óvatossága.

Annak, hogy a bonyolult szerkezetek beinduljanak, és a cséplés alatt minden tökéletesen működjön, no meg a „vörös kakast” is távol tartsák a csűrtől, évtizedek óta keresztapám szakmai tudása volt a biztosítéka. Szepesi sógor pótolhatatlan volt a cséplési munkák során, nélküle be sem tudták indítani a két gépet. A dízelmotor nemcsak a széljárás esetleges megváltozása miatt volt készenlétben, hanem a gőzgép meghibásodása esetére is. Öreg, lestrapált szerkezet volt már, a váza ötvözetén az 1896-os évszám volt kiöntve, ami a gyártási évet jelentette. Az 1948-as gabonatermés cséplésekor 52 éve szolgált már bennünket hűsége sen.

Péter nagybátyám már az előkészületi munkák idején megérkezett a kirendelt cséplési biztossal együtt. A faluban csak egyetlen cséplőgép volt, így a biztosnak nem volt nehéz munkája, hogy figyelemmel kövesse a cséplést, és lefoglalja a gabonafélékre kirótt mennyiséget. Érkezésükkel a fülledt nyári levegő hirtelen megfagyott körülöttünk. Most éreztük csak, mennyire hiányzik anyánk, aki ezeket a merev helyzeteket kiváló érzékkel tudta feloldani. A férfiak még jobban belefeledkeztek a gépek körüli munkába, hogy még kezet se kelljen fogni az „ingyenélő” érkezőkkel. Mindenki figyelmen kívül hagyat őket, amíg a makrancsi nagymama fel nem jött hozzánk. Igaz, ők sem merészkedtek a hátsó kapu nyitott sarkától beljebb. Csak onnan lesték a készülődést meg a vasvillájukra vagy a gereblőjükre támaszkodó férfiakat és asszonyokat.

Nagymama egy karos kosárban torokseprőnek szánt pálinkát hozott az embereknek, és a kínálást a két bámészkodónál kezdte. A nagymama által megelőlegezett áldomás serkentőleg hatott az emberekre. Apám és keresztapám irányításával lassan elfoglalták a helyüket a cséplőgépen a

dobnál, ahol egy kéveoldó asszony meg egy „etető” férfi fért el. A csűrben a cséplőgép jobb oldalán további négy férfi volt a kéveadogató. A szalmakazalrakók a cséplőgép előtt várakoztak, általában 4-5 férfi vagy asszony rakosgatta tovább ütemesen az aláhulló szalmát. A cséplőgép farrán két izmos férfi a dobból kipergő termést zsákolta. Jenő bátyám az asszonyokkal a kazalrakók közé ment, Vendi meg a mérlegnél a súlyokat és a zsákokat adogatta kézhez. Itt telepedett le a kirendelt cséplési biztos is, egyelőre az üres zsákokra. Én a kis gereblyémmel a gép bal oldalán a pelyvarosthoz álltam. Teréz, a Fekete szomszéd egyik lánya állt mellém, hogy megmutassa, mit kell tennem, amíg a kazal nem kezd emelkedni, mert később aztán ott volt rá szükség.

Az emberek mind a keresztapámat figyelték, ahogy a gőzgép oldalsó szíjkerekét forgásba kapcsolta. Amikor pörgésbe lendült, az egyik férfi az elkészített hosszú szíjat megpróbálta először a gőzgép forgó tárcsájára, majd egy másik a cséplőgép főtengelyének széles kerekére rátenni. Nem volt könnyű feladat, gyakorlott szakembert kívánt. Sokszor a keresztapámnak kellett elvégeznie ezt a feladatot, mert megunta a fiatal segítők többszöri sikertelen próbálkozását. A forgó tárcsán a szíjat egy fahusánggal mindaddig a forgó kereken kellett tartani, amíg a másik végét rá nem rakták a cséplőgép főtengelyére. Ez volt a veszélyesebb munka. Ennek apám volt a mestere, de később igyekeztem én is eltanulni tőle. Egy tenyérnyomással a mozgásba lendülő szíjat ügyesen a cséplőgép főtengelyére tolta, erre megindult a szerkezet minden kereke, dobja, rostája, csörlője meg elevátora. Forogni, pörögni, zörögni kezdett a cséplőgép minden része, és hangos, több frekvenciájú zakatolás töltötte be körülötünk a teret. Közben remegett minden, főleg a rosták táblái, mert azok oldalmozgásba kezdtek, hogy a pelyvát baloldalra kiszórják a lábamhoz. A kicsévelt gabonaszemeket a rosták alól a szíjon mozgó kanalas elevátor vitte vissza a felső, szemtározó dobba. Onnan három tölcésrszerű edénybe hullottak, amelyek aljára felerősítették a zsákokat. A tölcésrék alja egy kis fémszilippel zárható volt.

Keresztapám a gőzgép kerekének szíjfelrakáshoz alkalmazott lassúbb forgását üzembességre váltotta. Ez volt a jel, amelynek hangos zarája megindult a cséplés. A kéveadogatók dobálni kezdték a kévét a dobhoz. A kéveoldó asszony egy-egy ügyes mozdulattal elkapta azokat,

és úgy adta tovább az etetőnek, hogy a kéve szemes fele kerüljön a dob szájába, a forgó cséplőkerékbe, közben meg a késével átszelte a szalma-kötelet. A szétoldott kéve az etető előtt hullott be a dobba, aki igyekezett a dob teljes hosszában szétteríteni a szálaira oldott kévét. A dobban forgó széles kerékküllők zizegő, pattogó hanggal fokozatosan nyelték el a kévét. Amikor aztán a kéve teljesen eltűnt a szerkezetben, jöhetett a következő. Hogy a cséplés folyamatosan haladjon, összehangolt és gyakorlott etetőre és kéveoldóra volt szükség, mert a túletetés vagy az üresjárat is hátráltatta a munkát. Ahogy megindult a cséplés, a biztos minden teli zsákot megjelölt, és a súlyát bejegyezte a füzetébe.

Mivel azonban a biztos nem ismerte a gép szerkezetét apámnak és keresztapámnak sikerült őt kijátszania. Csak az egyik tölcserre tettek zsákot, hogy a biztos könnyebben követni tudja a kicséplelt mennyiséget. A két zsák nélkül maradt tölcserben összegyűlt szemeket pedig csak akkor eresztették a zsákba, amikor a biztost elszólitotta a szükség, vagy amikor nagyanyám behívta őt a konyhába enni. Ezeket a zsákokat aztán a Fekete szomszéd csűrjébe vitték. Ez volt a mi kis bosszúnk a hatalom arroganciájával szemben, amely egyre inkább az életünkre tört, és a munkásosztály ellenségének kiáltotta ki a módosabb falusi parasztgazdákat. Én magam is egyre sűrűbben hallottam, hogy megalázó módon kulákoknak neveznek bennünket. Apám, amikor észrevette csodálkozásomat a biztos kijátszásán, tömören ekképpen magyarázta meg a dolgot: „Fiam, ha kutyákkal van dolgod, akkor botot végy a kezedbe, mert különben felfalnak!” Ezen az egyszerű módon értette meg velem, hogy az erkölcstelen emberek és az embertelen intézkedések ellen jogunk van így védekezni.

Tiltások, titkok, titkosok

Anyám csak két napot bírt ki a szülést követő „szobafogságban”. Harmadnap reggel már ő kínálta pálinkával a cséplőket. Ugyan nem állt be közénk a szalmakazalra az elevátor alá – ami egyébként a cséplések idején a kedvenc helye volt –, de látni, tudni akarta, mi történik a csűrben. A pár napos húgomra, Annára ezalatt én vigyáztam féltő szeretettel, lesve az ágy mellé helyezett bölcsőben minden mozdulatát. Anyám csak

miután hangos pöfögéssel megindult a gőzgép, jött le a konyhába a nagymamához és szólt be nekem, hogy hagyjam nyitva a szobaajtót, és mehetek én is a dolgomra. A konyhában is érezte, hogy a húgom alszik-e, tudta mikor kér enni, vagy mikor kell éppen tisztába tenni. Ez az anyák titka, amit akkor én a bátyjaként még nem éreztem. Még később is előfordult, ha rám bízták, hogy sokáig kellett sírnia, forgolódnia, amíg észrevettem, hogy segítségre szorul.

Anyám végre elégedett volt a kicséptelt gabonamennyiséggel. Csak akkor fájdult meg a szíve, amikor a ponyvával letakart beszolgáltatandó mennyiségre esett a pillantása. Bármennyire is megértette a munkásosztály igényét a kenyérre, amit az ő búzájából majd nekik süt a pék, azt nem tudta elfogadni, hogy erre ingyen van joga. Mondogatta is gyakran, „nekem, ez a rohadt állam egy krajcárt sem adott ingyen!”

Még a negyedik nap is nálunk csépeztünk, de ekkor már a Fekete szomszédék kevéske árpáját és zabját, amit két szekérrel felváltva egyenesen a mezőről hoztak a cséplőgéphez. A cséplési biztos, akit a párt megbízásából a nyakunkra küldtek, aznap reggel teherautóval érkezett. A teherautóval az udvarunkon felhajtva felpakolták és elvitték a beszolgáltatásra kijelölt búzát és rozst. Az autó óriási riadalmat okozott a baromfiudvarban. A távozásuk után bátyáimmal együtt a veteményeskertből, az alsó és felső szomszédoktól meg az utcáról még jó ideig hajkurásztuk és fogdostuk össze a baromfit, hogy a kapirgálók visszakerüljenek a helyükre.

Az új hatalom tiltórendelkezéseiből idővel egyre több lett. Nem volt nap, hogy a kisbíró dobolásával fel ne verte volna a falu reggeli csendjét. De volt, hogy este is körbejárta a falut, a másnapra vonatkozó intézkedések kihirdetésével. Megtiltották az otthoni pálinkafőzést, a sertésvágást, a fakivágást a saját erdőnkben és még sorolhatnám. Apám gyakran mondogatta, ezután már a levegőt is csak a kommunisták engedélyével vehetjük. A legfelháborítóbbnak a helyi nemzeti bizottság elnökének, Péter nagybátyámnak az intézkedéseit tartotta, amelyek a falu rendjével és a folytonos falugyűlésekkel voltak összefüggésben. Az agymosás kezdeti időszakát éltük. Heti két-három gyűlést tartottak, ahol propagandabeszédek hangzottak el a párt célkitűzéseiről és terveiről. A beszédek zárszóiként dicsőítő szövegeket hallhattunk az első öt éves terv sikereiről, a kitűzött tervek túlteljesítéséről, az élmunkásokról, a bányászok és kohászok

gigantikus hőstetteiről. Apámat leginkább az borította ki, hogy a gyűléseken a megjelenés kötelező volt, amikor ezer más fontosabb dolga is akadt. Már akkor mondogatta, „ha az elvtársak csak beszélni fognak a munkáról, nagy baj lesz, az ország proletárjai mind éhen halnak”. Mint később kiderült, nem járt messze az igazságtól.

Csak akkor következett be némi javulás, amikor az elvtársak megjelentek az aggregátoros tábori mozival, és a kultúrházban az országban zajló eseményekről filmeket kezdtek vetíteni. Később ezt a heti filmhíradó váltotta fel, amelyet rendszerint a játékfilmek előtt vetítettek.

Apám a tiltásokra sajátos módon reagált: kicseréltük a felső szomszédtól elválasztó palánkkerítést. Az új kerítés magasabb és teljesen zárt lett. Az utca felőli kőkerítést is fél méterrel megemeltük, hogy az utcáról se lássanak be az udvarunkba. A portánk kezdett titkos erődítményre hasonlítani. A legnehezebb munka a használaton kívüli udvari kút mélyítése volt. Ennek értelmét kezdetben nem érttem. Később azonban több szempontból is nagy hasznát vettük. A kút vize ugyan ihatatlan volt a talajvízbe jutott trágyalé meg a hordalék esővíz szennye miatt, de öntözésre és a pálinkafőző edény hűtésére kiválóan megfelelt. Sőt, hidegebb volt, mint a Szent János forrás vize, ezért ki sem kellett lépni az udvarból. Apám szándékosan minden tiltást, ha tehette, már másnap megszegett. Ebben keresztapámban, Szepesi sógorban talált társra és segítőre. Ő szerkesztette meg számára az első házi pálinkafőzőt is, amit az ősz közeledtével az érő gyümölcsök cefréjével egyre többet üzemeltetett. Magának és a rokonságnak főzött szilva-, körte- meg almapálinkát. Ez lett a fizetőeszköze is. Pálinkával fizetett minden szakmunkáért, amire a gazdaságában szüksége volt. Anyám rettegett a lebukástól és a büntetéstől, apám azonban ennek ellenére a pincében berendezett „laboratóriumában” főzött a kisüstijét. Főzés után a szerkezetet szétszedte, és az udvarban, különböző helyeken gondosan elrejtette, hogyha keresnék és lefoglalnák, ne vesszen oda az egész. Főleg a pálinkafőző lelke, a spirálszerű rézcső.

Az elrejtett búza és rozs őrlését is Szepesi sógorral oldották meg. Károly bácsi prototípusként legyártott elektromos darálóját keresztapám hozta el Stószról azután, hogy apám bátyja és családja Amerikába emigrált. Az új darálónak állítható zúzófeje volt, amely nemcsak darált, hanem különböző lisztfajtákat őrlve házi malomként is működött. Keresztapám

a dinamót is elhozta Stószról, és egy kétütemű benzinmotorral meghajtva áramot fejlesztett. Az árammal – a daráló üzemeltetésén kívül – világított is. Ha ment a daráló, 25 és 40 wattos izzókkal bevilágította a műhelyt és a lakásukat is. A faluban a „találmányának” mindenki csodájára járt, mert akkor még nem volt villamos áram Debrődön. Csak kilenc évvel később, 1957-ben vezették be a villanyt a faluba.

Hónapokig éltünk így a tiltások és titkok között, nem is sejtve, hogy létezik egy további fogalom is, amit a hatalom talált ki saját létének és uralmának fenntartására. Ez a titkosok egyre bővülő hálózata volt, amely a kőkerítésen túlra is beosont, megfigyelt és jelentett mindent. Megtanult a kéményből felszálló füstből, az udvaron terjengő illatokból, a kidobott szemétből olvasni, és megelve a bizonyítékot, jelentett. Amitől anyám félt, bekövetkezett. Egy nap megjelentek a titkosok az udvarunkon, és a pálinkát meg a pálinkafőzőt keresték. Az italból csak az apám műhelyében használatban levő üveget tudták lefoglalni, a többit nem találták. Apám nagy bánatára viszont megtalálták a rézcsövet. A titkosok az üveg pálinkát, a rézcsövet és apámat is magukkal vitték Szepsibe, ahonnan csak másnap reggel engedték haza. Mivel a pálinkával való kereskedést nem tudták rábizonyítani, pénzbüntetéssel megúszta a tiltott pálinkafőzést. De ez sem vette el apám kedvét attól, hogy a tiltást továbbra is kijátssza. Néhány hónap után ott folytatta, ahol abbahagyta, csak most már tanulva a történekből, sokkal óvatosabban.

Oda a szabadságom

1948 augusztusa egyre forróbb napokat hozott. Nagyanyám kender-törésre használta ki a szép napokat anyámmal együtt, aki a húgom születése után egyedül nem mert volna belekezdeni a munkába, de törekeny nagyanyám szorgalma magával ragadta.

A télen jégbefagyott kvéket apámmal szedték ki még tavasszal a megolvadt tóból, és az északi szomszédtól elválasztó palánkkerítéshez hordtuk. A kemény szárazakat azóta cserzette a szél meg az eső és a nap. Maguktól bomlásnak indultak, szétpattantak és szálasodtak a kenderszárazak. Ezt vette észre nagyanyám, aki a húgom érkezésével már a kelengyé-

jére gondolt a kiszöszösödött kenderkévék láttán. Gyorsan lekerült a padlásról a két tiló meg a két csepű, mi meg alig győztük hordani és oldani a még mindig bűzös kenderkévéket, hogy az asszonyok rostjaira törjék, majd kicsepüljék azokat. A húgom ezalatt kint a tornácon az öreg gyerek-kocsiban édesdeden aludt, nem sejtve, hogy a ritmusos zajt, ami álomba ringatta, a tilók okozzák, amelyek az ő kelengyéjéhez törik a kendert.

Bátyáimmal már alig vártuk, hogy vasárnap legyen. A vízzel teli kád, ami az udvaron hevült a napon, nem igazán elégítette ki a fürdésre vágyó felhevült testünket. Főleg, hogy hallottuk a Bódváról felfrissülten hazatartó szomszéd gyerekek dicsekvését, hogy milyen jól fürödtek és úsztak a felduzzasztott folyóban és a réten keresztülhaladó csatorna vizében. A vasárnapi mise és az ebéd után végre mi is biciklire ülhattünk, és lekerekeshettünk Heténybe, a Bódva folyó duzzasztógátájához. Az már teli volt lubickoló fiúkkal meg lányokkal. A lányok inkább a fiúkat lesték, ahogy virtuskodva fejest ugranak a mély vízbe. Visítózva élvezték, amikor a fiúk olykor-olykor ruhástól a folyó vizébe dobták őket. Fürdőruhára nem mertek levetkőzni, mert a falusi illem akkor még ezt nem engedte. Inkább a napon száríttatták a felső ruhájukat, és hosszú alsóruhájukban áztatták magukat a vízben.

Én ekkor találkoztam először olyan mély folyóvízzel, ami ellepett. Nem is mertem beleugrani, csak úgy, mint a lányok, bele-belemártóztam a partjánál, ahol sekélyebb volt a víz. Eddig még senki sem tanított úszni, igazából nem is nagyon volt hol. A két bátyám már útközben azzal nyugtatgatott, hogy ne legyen gondom az úszással, mert „a kutya sem tanult úszni, aztán ha beledobják a folyóba, mégis kiúszik a partra.” Ez semmi jót nem ígért számomra, nem is éreztem magamat biztonságban a közelükben a vízben. Ezért aztán igyekeztem inkább a lányok közé gyűlni és velük lubickolni.

Márti is ott volt a barátnőivel, ők a rétre tartó csatorna melegebb vizében próbáltak egymás után a víz sodrásával úszni. Könnyebb helyzetben voltak nálam, mert ha leálltak, csak a mellükig ért a víz, engem azonban még az is ellepett volna. De az úzás nekik sem ment zavartalanul, mert a bő alsóruha folyton a víz alá húzta őket. Márti szabadult meg elsőként tőle. Megkért, hogy figyeljem a fiúkat, és szóljak, ha netán meg akarnák zavarni őket a lubickolásukban, majd a víz alatt levetette magá-

ról az alsóruhát, kidobta a partra, és anyaszült meztelenül hasalt a vízre. Most már zavartalanul úszott a víz felszínén. Én meg hol őt lestem kíváncsian, hol meg azt, nem jönnek-e a nagyfiúk. Azok a zsilip tetejéről hamar észrevették, hogy ruhátlanul úszik. De mire odaértek, már vissza is bújt a ruhájába. A bátyáim rajtam töltötték ki a bosszúságukat. Megfogták a kezem meg a lábam, s már vittek is a Bódva mély vizébe. Hiába kiabáltam, kértem őket, hogy ne tegyék, csak azért is beledobtak.

Emlékszem a halálfélelemre, ahogy alámerültem. Hiába zártam be a szám, az orromon keresztül teli lett vízzel a torkom. Nyeltem belőle bőven, amíg a mélyről a felszínre emelkedtem, hogy levegőhöz jussak. Motyogó kutyánk úszómozdulatai jutottak eszembe, ahogy maga előtt lefelé paskolva a vizet, próbál kijutni a partra. Ahogy a hideg, mély vízből felbuktam, nem hallottam semmit, de még a szemem sem mertem kinyitni. Az első, ami eljutott a fülemhez, a fiúk kacagása volt, köztük a két bátyámé is. Aztán Jenőt hallottam, amint nevetve mondja: „Nem megmondtam, hogy megtanul úszni.” Élvezték, ahogy vak kutya módjára, becsukott szemmel, kapálódzva igyekszem elérni a partot. Az életemért úsztam, ahogy csak tudtam. Már az erőm végénél tartottam, amikor egy kéz alá nyúlt és tovább taszított a part felé. Egy alvégi fiú, Józsi volt az, aki később aztán Jenő bátyám sógora lett. Csak a hangjáról ismertem fel. A szemem továbbra is zárva volt, úgy kapálóztam tovább.

Ekkor ért oda Márti, és húzott ki a vízből. Ahogy kirántott és fel emelt, felkavarodott a gyomrom. Öklendezni kezdtem. Az első vízszugár a két bámészkodó bátyámat érte, akiknek arcára fagyott a mosoly. Márti a parton hasra fektetett a fűben. Ott öklendeztem tovább ernyedten. Kisvártatva két hatalmas pofon csattanását hallottam. Márti osztotta ki mindkét bátyámat, majd újra felemelt, és a csatorna melegebb vizéhez vitt, hogy megmosdasson. A délután további részében már senki sem mert a közelünkbe jönni. A lányokkal ruha nélkül lubickoltunk az öntözőcsatorna kellemes, átlátszóan tiszta vizében. Végtelenül szabadnak és boldognak éreztük magunkat, mint egy bibliai jelenetben a fürdőző angyalok. Ritka pillanata volt ez az életemnek, amelyre zsenge gyermekkoromból szívesen emlékszem vissza. Akkor az Isten ajándékának tartottam, mert ez volt az utolsó szabad gyerekkori nyaram.

Szeptember elsején ugyanis én is óvodás lettem. Vendivel együtt in-

dultam el a szlovák óvodába. A ragyogó nap ellenére sokáig az volt életem legborúsabb napja. Görcsökkal a gyomromban, félelemmel és szorongással a szívemben indultam oda. Soha addig annyiszor nem kéredeztem az árnyékszékre, mint aznap. Szégyenkezett is Vendi miattam. Csak a fiatal kassai óvónő értette, mi zajlott akkor gyermeki lelkemben.

Haragban önmagammal is

Az óvodát az első perctől kezdve nehezen viseltem. Az sem enyhített a dolgon, hogy Vendi is velem volt, és segített a beilleszkedésben. Nem tetszett a bezártság, a sok utasítás, parancs. Szokatlan volt, hogy még játszani is parancsra kellett. De parancsra kellett enni is, és mindent meg kellett enni, még azt is, amit nem szerettem: a spenótot, a tejbegrízt meg a kukoricakását, pedig azt még Motyogó kutyámnak sem adtam volna, mert az sem ette volna meg. Durcásan mentem reggel az óvodába, és zaklatottan, feldúlt lélekkel érkeztem haza. De a dühömet lepleznem kellett, mert féltem anyám haragjától. Féltem, hogy nagyon megver, ha ellenszegülök, és bejelentem, hogy nem akarok óvodába járni. Nem szóltam inkább senkihez. Haragban álltam a világgal, haragban önmagammal is. Álmaimban visszavágytam a rétre, az erdőbe, a foci pályára, mindenhová, ahol szabadnak és boldognak éreztem magam. Még a fogmosás is zavart, amit az óvó néni minden évés után elrendelt. Nem tetszettek a játékok sem, és érthetetlenek voltak a mesék meg a versikék is, amelyeket a „szúdruszka ucsityelka”⁷ szlovákul felolvasott. Hiába fordította le magyarra, és beszélt hozzánk két nyelven, ezzel sem tudott a kegyeimbe férkőzni.

Csak akkor éreztem jobban magam, amikor kimentünk az óvoda kertjébe, ahol szabadon engedtek bennünket. Vendi a nagyobb gyerekekkel az udvar egyenes részén focizott, de engem nem engedtek maguk közé. Ez is marta a begyemet. A gyümölcsfákon már alig volt termés, az elődeim júniusban még félreletten leszedték. Magasan, a fák koronái közé kellett felmásznom, hogy egy-két szem szilvát vagy almát enni tudjak.

⁷ tanító elvtársnő

Az étrendemből ez hiányzott leginkább. De a fáramászást megtiltotta az óvó néni. Ha észrevette, hogy mégis felmásztam, büntetésből bezárt az osztályba, és térdepelve imádkoznom kellett szlovákul, amíg a többiek be nem jöttek, és el nem indultunk haza. Amikor a tiltása ellenére harmadszor is felmásztam a fára, Vendi bátyámmal együtt idő előtt hazaküldött.

Anyám meg apám még kint voltak a mezőn. Én a konyhában gubbasztottam, de akkor még nem féltem a következményektől. Vendi csak azt hajtogatta, hogy ő bizony nem fog megvédeni, egyem meg magam, amit főztem. Apámék sokáig kint maradtak a krumpliföldön, a Fekete szomszédék segítségével szedték fel a termést. Nekünk is parancsba adták, hogy óvoda után induljunk segíteni. De mi féltünk a szokásosnál korábban kimenni, mert azzal rögtön elárultuk volna, hogy valami gond volt az óvodában. Vendi egyébként sem akarta a kelletnél korábban hajlongással tölteni az idejét a krumpliföldön, és a piszkos, poros gumókat szedgetni. Dühös volt rám, hogy miattam neki is kellemetlensége lesz.

De az órát ő sem ismerte még, így nem tudtuk, mikor is kell kimenünk a krumpliföldre. Végül aztán úgy elszórakoztuk az időt, hogy az óvodás társaink előbb kiértek a szomszéd földekre, mint mi. Anyánk kérdészködésére persze mindent kifecsegték, ami az óvodában történt. Vendivel hiába próbáltuk bizonyítani az ártatlanságunkat, anyám két pofonnal üdvözölt bennünket, és a nagyobb verést otthonra ígérte. Én azonban már nem akartam megvárni ezt. Még a krumpliszedés közben elhatároztam, hogy megszökök otthonról, és világgá megyek. Gondolatban el is kezdtem szervezni a tennivalókat. Egy jó adag krumplit visszakapartam a földbe, és megjelöltem a helyet, ahova rejtettem. Átgondoltam a további lépések menetét is, hogy hol alszok és mit eszek majd, amíg az útra megfelelően fel nem készülök. A terv a fejemben elkészült, de titokban tartottam, még Vendinek sem mondtam el, mert már benne sem bíz-
tam.

Nagy számárság volt tőlem, amit akkor tettem, de makacsul mégis ki-tartottam mellette, és három teljes napra eltűntem. Hiába kerestek éjjel, nappal, sehol sem találtak. Nem törődtem azzal sem, hogy a szüleim, a bátyáim meg Mártyi mennyire aggódnak miattam. A harmadik nap azonban elfogyott az élelmem, ezért aztán késő este bemerészkedtem a tehén-istállónkba, hogy megfejjem a szelíd, Gyöngyös nevű tehenünket. Leg-

alább tejet igyak, mert már nagyon vágytam rá. Attól féltem, hogy a rejtékhelyemre visszafelé menet elárul a kutya ugatása, ezért inkább úgy döntöttem, hogy a tehenek előtt, a vályúban töltöm az éjszakát. Nagyon fáradt és kimerült voltam már. Félttem is, meg a kétségek is gyötörtek, hogy helyesen cselekszem-e. De már nem volt visszaút, legalábbis én akkor így gondoltam. A kimerültségtől aztán nagyon mélyen elaludtam. Csak arra ébredtem, amikor apám egy vasvillával szénát dobott rám a vályúba. Ő is megijedt, ahogy riadtan felültem. Hirtelen nem is tudtam, hol vagyok, mi történt velem. Álmomban valahol nagyon messze járhattam. Apám meglepetésében örömmel kapott fel az ölébe, s már vitt is be a szobába, az ágyamba. Nem kérdezett semmit, nem is bántott. Anyámnak is csak annyit mondott a konyhában:

– Megvan a gyerek, de hozzá ne merj nyúlni!

Egy ideológia szolgálatában

A háromnapos bujkálásom nem maradt következmények nélkül. Utó-zöngéit akkor még nem igazán értettem, de nem az én értelmemmel volt baj, hanem a korral, a kezdődő proletárdiktatúrával, amely akkoriban akár egy gyermek ártatlan csínytevését is képes volt saját ideológiájának érvényesítése érdekében kihasználni, és a nem kívánt, értsd: nem lojális embereket félreállítani. Ami a szökésem után történt, azt még hatvan év múltán sem kellemes újra felidéznem.

Anyám kivételesen csak az ebédre keltett fel. Jenő iskolában, Vendi – meg nélkülem –óvodában volt. A húgom a tornácon aludt a babakocsi-ban. Hárman ültünk csak az asztalnál, amikor Magda néni, a debrődi He-lyi Nemzeti Bizottság titkárnője benyitott hozzánk. Anyám rögtön helytel és ebéddel kínálta, amit Apám nem kis bosszúságára el is fogadott. Hosz-szú, kínos percek után, amikor csak a kanalak csörgése vitte a „szót”, anyám törte meg a csendet.

– Mi járatban vagy felénk? – pihent meg az evésben.

Magda néni leveses kanala is megállt. Nem tudta, hol kezdje. Először rám nézett, majd felém intett a fejével.

– Csak a Bélu felől jöttem érdeklődni.

Apám, rosszat sejtve kapta fel a fejét. Anyámra nézett, mielőtt megszólalt.

– Nincsen a gyereknek semmi baja. Még mi sem kérdeztük, miért tette? Magda néni úgy csapott le apám utolsó mondatára, mint egy vércse a szerencsétlen kiscsibére.

– Pont ezért jöttem, hogy segítsék. Hogy a párt segítsen, csak mondja meg, mi baja van az óvodával.

Anyám próbált helyettem beszélni, és Magda néni kíváncsiságát más irányba terelni, mert ő is kezdett rosszat sejtteni, és nem szeretett volna senkinek sem ártani. Főleg nem az óvónőknek, akiknek rendkívül nagyra értékelte a munkáját. Különösen az tetszett neki, hogy a tiltás ellenére meghagyták az óvoda vallásos jellegét, és saját kezdeményezésre két nyelvvív tették a foglalkozásokat. A Miatyánkat már fújtam, ha szlovákul is megtanulom, az sem árt meg – vélekedett anyám, akinek szinte olvasni lehetett a gondolataiban. Próbált kitérni a „hivatal” érdeklődése elől, és a várható következmények alól menteni a két óvónőt, főleg az idős kassai „tekintetes asszonyt”, akit a zárda árvaneveldejéből űztek el, onnan jött Debrődre óvónőnek.

Újra hosszú, kínos percek következtek. Nekem kezdett kicsit melegem lenni, a torkom is kiszáradt. Hiába ettem a levest, vizet is innom kellett rá. Anyám gyorsan a másik fogást is az asztalra tette, hogy a kellesnek ígérkezett ebéden hamar túl legyünk. Apám meg villogó szemével a pokolba kívánta Magda nénit, a pártjával együtt, amely ilyen módon igyekszik segíteni. Magda néni végre apám tekintetéből megértette, nem jókor jött, és nem is viselkedett éppen etikusan. Többet inkább már nem szólt az ebéd alatt. De ez is csak taktika volt a részéről. Rájött, hogy hármunkkal nem tud boldogulni. Anyám a gyöngye pont, vele kell külön beszélnie, ha valamit meg akar tudni.

Másnap már az óvodában ültem én is. Az óvónők aznap különösen kedvesek voltak velem. A többiek mértéktartóan kerültek, de ezúttal nem vették ki a kezemből a játékot, amivel félrevonultam a sarokba. Egyetlen korombeli fiú, Osi jött oda hozzám, s azt mondta, nagyon hiányoztam. Egy doboz mesefigurákat ábrázoló kirakókockákkal ült le mellém, és kiborította előttem a padlóra.

– Segítesz kirakni? – kérdezte olyan őszinte tekintettel, hogy arra

nem lehetett nemet mondani. Ettől a perctől ő lett a legjobb barátom, aki-ben sohasem csalódtam.

A háború alatt Oszkár a nagymamájánál élt Debrődön, majd a határok visszaállítása után itt rekedt. Már 14 éves múlt, amikor végre átköltözhetett a szüleihez és a közben született húgához a magyarországi Ózdra. Csak a rokonaitól tudom, hogy később rendőr lett. Az elköltöztetése óta nem láttam, de sűrűn gondolok rá, mert ma is gyakran hiányzik az igazi, gyerekkori jó barát.

Aznap Péter nagybácsim tért be az óvodába, persze, ő is miattam jött.

– Hol van az a kis csavargó? – indult meg felém mosolyogva, és az óvoda padlójáról magasra emelt. Mintha csak az apám volna, jobbról és balról is megcsókolt. Én meg az alkoholos lehelete miatt ijedten kaptam el tőle az arcom. Távolabbról néztem a szemébe, mert látni szerettem volna, mit akar. Nem sokáig állta a tekintetem, inkább letett Oszkár mellé.

A nagybácsim ezután az óvónőket faggatta a szökésem okáról. Azok addig még semmit nem kérdeztek tőlem, de megpróbálták elmagyarázni neki, hogy az ilyesfajta viselkedés gyakori az óvodalátogatás kezdetén. A nagybácsimat azonban nem érdekelte a pedagógiai „maszlag”. Félrevonultak hármasban, és láttam, hogy beszélgetés közben az idősebb óvónő arca egyre sápadtabb lesz. Aznap nem szólt hozzám már egyetlen szót sem, igaz, én is kerültem őt, másnap meg már nem is jött az óvodába tanítani. Kirúgták az állásából, amit utólag jónáthetetlenül és mélységesen sajnálok.

A fáklya

Az óvodába új óvónő érkezett. Majdhogynem az iskolapadból helyezték Debrődre. Nagyon szépen beszélt magyarul, és kedves volt mindenkihez. Szinte az első perctől kezdve valamennyiünk kedvence lett. Volt egyfajta kisugárzása, ami azt hiszem, a tudásából és a hozzánk való viszonyulásából eredt. Egész nap mosolygott, felszabadult volt, és végtelesen türelmesen bánt velünk. Nem utasíttatott, hanem közénk ülve foglalkozott és játszott velünk. A verseket, meséket és történeteket nem könyvből olvasta, hanem fejből mondta. Csupa móka és kacagás volt vele az óvodás lét, velünk ő is gyermekké változott.

Neki köszönhetem, hogy hamar kilábaltam a szökés okozta sokkból, s hogy az érkezése után végre megszerettem az óvodát. A szememben olyan volt ő, mint Márti, a szomszéd lány-barátnőm. Egy szóból is értette a problémánkat, szinte belénk látott. Soha nem fenyített, egyszerűen csak jó vagy rossz dolognak minősítette a cselekedeteinket. Így pallérozott, szoktatott bennünket a megfelelő viselkedésre.

Csak a szüleinknek nem tetszett, hogy nem imádsággal, hanem egy-egy vidám énekkel kezdjük a napot. Nem az ő javaslatára ugyan, de lekerült a tanterem faláról a feszület is. A zárdai hangulatot vidám rajzokra, képekre cserélte. Meseország lett a tantermünk, amelyben mi, gyerekek egy-egy mesefigurát választhattunk magunknak. Minden nap azokká váltunk, amit a kiválasztott kép ábrázolt. Rendkívül izgalmas játék volt, mert mindig más bőrébe bújhattunk. Babszem Jankók vagy fanyüvők, János Vitézek vagy óriások lehettünk. Csak a hercegek és hercegnők, meg a királyok és királynők nem kerültek fel a falra. Akkor még nem tudtuk, miért. Mint ahogyan azt sem, miért nem tetszik mindez a szülők többségének. Péter nagybátyámnak és Magda néninek viszont annál jobban tetszett. Az új idők egyéniségének nevezték Balla tanító nénit, akiről példát vehet a jövő nemzedéke – mondogatták.

Magda néni még mindig gyakran meglátogatta anyámat. Próbálta meggyőzni az ötletei megvalósíthatóságáról. Ezek közt az első helyen egy napközi otthon és egy bölcsőde létrehozása szerepelt, ahová már a csecsemők is járhatnának. Azt mondta, a nők egyenjogúságának kivívásához vezető úton nélkülözhetetlen intézmények ezek. Anyám szíve szerint voltak ezek a szavak. A húgom megszületése óta ugyanis Anna ellátása volt a legnagyobb gondja, illetve hátráltatója a mezei munkákban. Ha ezt a terhet szakértő nevelőnő levinné a válláról, ő a „munka frontján tudott volna nagyot alkotni”. Balla tanító néni lett a példa, hogy léteznek ilyen egyének, akik a bölcsődében is képesek az édesanyákat helyettesíteni.

Magda néni kezdeményezésére lett a kis falvak közt elsőként a járásban Debrődön napközi otthon. A volt üzlethelyiség raktárát és kamráját alakították át konyhává, illetve ebédlővé, az óvodalátogatás idejét pedig meghosszabbították. Lett ebéd utáni alvás, és csak délután öt óra után végződött a foglalkozás. Haza csak úgy engedtek, ha a szülők egyike vagy felnőtt hozzátartozó jött értünk. Ezek a változások – menet közben

– már 1948 őszén lezajlottak. Vendi meg én csak a hosszabb foglalkozásnak nem örültünk, mert otthon sok munka várt még ránk, és este lett, mire a jószágot meg a baromfit elláttuk. Így aztán legalább félórával később jártunk aludni, mint addig.

A bölcsőde megnyitásához azonban új épületre lett volna szükség. A régi, vályogból épült üzletet higiéniai szempontból sem tartották alkalmasnak kiseddóvónak. Úgy tervezték, társadalmi munka keretében építik meg az új bölcsődét, és már 1949 tavaszán hozzá akartak látni. A legtöbb falugyűlés akkoriban az építkezésről szólt. Magda néni terve nem ütközött nagyobb ellenállásba, csak a pénz előteremtése jelentett gondot. De Magda néni számára akkor még nem létezett lehetetlen vállalkozás. Az építkezést időben meg is kezdték, de apám szerint úgy épült, mint Noé bárkája, azaz száz évig. Ha száz év nem is, de tíz kellett hozzá hogy felépüljön. 1959-ben adták át rendeltetésének, de nem bölcsődeként, hanem csak óvodaként működött és működik mind a mai napig.

Balla tanító néni érdeme volt a magyar kulturális élet újrarendezése és fellendülése Debrőden. 1948 szeptemberében előkerültek a régi színdarabos könyvek, a kabarékat, vidám jeleneteket tartalmazó kiadványok, és a fiatalok ezután a délutánjaikat meg a hétvégéiket a jelenetek betanulásával töltötték. Egy esztrádműsor és egy színdarab bemutatója készült párhuzamosan. A kabaréban Jenő is szerepet kapott. Márti mindkét darabban főszerepet játszott. Én meg hűséges kiskutyusként elkísértem minden próbájára. A tanító néninek annyira megtetszett a próbák iránti ragaszkodásom, hogy statisztaként Márti gyermekeként én is színpadra léphettem. Ezzel a döntésével Balla tanító néni teljesen belopta magát a szívembe, s már legalább annyira rajongtam érte, mint Mártiért. Az óvodában is igyekeztem mindig a közelében lenni, a játékok, a kis táncok során a kezét fogni, hogy érezzem a közelségét, a szeretetét. Ha előfordult, hogy mást részesített előnyben, féltékeny lettem és durcáskodtam. Egy szóval szerelmes lettem Balla tanító nénibe.

Az esztrádműsor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tiszteletére már november 7-én bemutatásra került. A falusi emberek lelkesen fogadták. Nem annyira a forradalmi eszme, mint inkább a magyar szó, a magyar népdalok arattak sikert. De megtapsolták az orosz és a mozgalmi dalokat is, amelyeket a fiatalok már lelkesen fűjtak. A vidám jelenetek-

ben többnyire a gazdagok, a kulákok voltak kifigurázva, és a szegények, a nincstelenek mindig elnyerték a jutalmukat. Már a mi családunk is szegény volt, így a jelenetek alatt nem éreztem magam kellemetlenül, vagy proletárul szólva osztályidegennek.

Az egész falura üdítőleg hatott a vidám műsor. Ott volt a falu apraja, nagyja. Egy tűt sem lehetett volna leejteni úgy, hogy az emberek ruháján fel ne akadjon, annyian zsúfolódtunk össze a kocsmaként is funkcionáló kultúrházban. Én anyám ölében ülve néztem végig a műsort. Még az ünnepi köszöntőre is kíváncsiak voltunk, mert csak most hallottunk először a proletárok oroszországi győzelmének történetéről. A műsor alatt többször visszatapsoltuk az énekeseket, köztük Mártit is.

A debreceni emberek annyira éhesek voltak már a magyar szóra, hogy haza sem akartak menni. Jenő bátyám a jelenetben egy gazdag kulákot alakított, akit nagyon kigúnyoltak. Talán ez volt az oka, hogy később az iskolában soha sem vállalt színpadi szerepet, hiába próbálták rákényszeríteni. Felnőttként is messze elkerülte a színpadot, de a nézőtérről soha sem hiányzott.

Balla tanító néni vezetésével új, vidámabb élet kezdődött a faluban. Az emberek gondja, baja ugyan változatlanul megmaradt, de a kultúra segített abban, hogy legalább néhány órára elterelje a figyelmet róla. Volt ebben persze példamutatás is. Legfőképpen az, hogy ki-ki tegyen azért, hogy a gondjaitól megszabaduljon, és új életet kezdjen. Azt még apám sem vitatta, hogy szükség van a változásra, mert a falusi parasztember túlságosan kiszolgáltatott mindenkinek. Veri a hatalom és olykor az Isten is. Csakhogy ő nem a közösből gondolkodott. Akkoriban a leggyakrabban azt hallottuk tőle: „közös lónak túrós a háta”, főleg ha a közös gazdálkodás előnyeiről próbálta valaki meggyőzni. Kézvel-lábbal hadakozott az ellen, hogy a földműves munka iparszerűvé váljon, és mint egy hideg tárgyat úgy érintsék meg az életet adó anyaföldet. Neki a föld szent volt, Isten ajándéka, mint minden, ami rajta megtermett: a fű, a fa, a gabona, mert számára az életet jelentették. „Ha ezt elveszik tőlem, az életemet veszik el, nem lesz miért élnem!” – hadakozott az agitátorokkal, akik a termelőségvetkezetek előnyeiről és a szövetkezet megalakításának szükségességéről vitáztak vele. Anyám csak hallgatott mellette, bár ő akkor már a meggyőzöttek között volt, akik jövőt láttak a „közösből”.

Óhaza és új haza

Balla tanító néni személyisége mágnesként vonzotta a környezetébe került embereket, véleményére odafigyeltek a debrődi emberek, főleg a fiatalok. A háború borzalmaitól és az azt követő szlovák nacionalizmus hideg leheletétől megdermedt emberekre meleg fuvallatként hatott, és lassan olvadni kezdtek a szépre és jóra áhítózó lelkek. Még azok is felmelegedtek a közelségétől, akiket csak a reszlovákizáció⁸ mentett meg a csehországi Jáchymov ólombányaitól. A szülőföldjükön hazátlanná vált emberek kezdtek hinni abban, hogy talán ez az új társadalmi rend visszaadja emberi méltóságukat és szabadságukat.

Balla tanító néni nemcsak velünk, óvodásokkal foglalkozott rendszeresen, hanem a falu fiataljaival is. Márti és a barátnői is a hatása alá kerültek. A novemberi műsor után karácsonyra új műsorral, rövid jelenetekkel, énekekkel meg versekkel készültek, hogy vidámságot vigyenek a dermedt szívekbe. A tanító néni rábeszélte a fiúkat is, hogy társuljanak hozzájuk. De meggyőzte a falu focistáit is, hogy nevezzenek be a járási bajnokságba. A tűzoltó csapatot meg, amely egyedüli szervezetként élte túl a világháborút és a hontalanság éveit, arra biztatta, hogy újra gyakorlatozzon. A tűzoltószertár az óvodával szemben volt, ott tárolták a futballcsapat felszerelését is. Gyakran láttuk Vendi bátyámmal útban az óvodából hazafelé, hogy Balla tanító néni ösztönzésére nap, mint nap gyakorlatoznak a tűzoltók, és edzést tart a futballcsapat. Szinte ugyanazok alkották az egyik és a másik csapatot is, ezért aztán a két tréning egymást követte. A tűzoltók a kézi és motoros készüléket csak vasárnap délelőtt próbálták ki, ekkor gyakorolták az éles bevetéseket is. Sajnos, egyre gyakrabban volt szükség a tűzoltásra a faluban. A debrődi betyár, Gandhi a személyes ellentétet gyakran gyűjtogatással torolta meg. Az új rendszer sem tetszett neki. Kazlak, csűrök égtek le az eldobott cigarettavégektől vagy a gázolajba mártott rongydarabtól. Ettől függetlenül Balla tanító néni érezhetően új életet lehelte az eddig alvó faluba.

Othon a húgom lassan cseperedett, és egyre több feladatom lett körülötte. Megtanultam etetni, itatni, a sírásából kiolvasni, mikor mit sze-

⁸ visszaszlovákosítás

retne. Mikor kell tisztába tenni, ringatni, altatni vagy babusgatni, ha valamitől vagy valakitől megriadt. Leggyakrabban az ölemben aludt el. Az öreg, ringatáskor nyikorgó gyerekkocsi inkább zavarta. Olyannyira kezdett hozzám szokni, hogy az esti altatás is az én feladatom lett. Elég volt csak az ágyamba fektetni, gyorsan befészkelte magát az ölembé, s ahogy meghallotta a szívverésem, a folyamatos légzésem, velem együtt elaludt. Én a fáradtságtól sokszor hamarabb, mint ő. Ilyenkor anyám vette ki az ágyamból és tette a bölcsőbe, amikor én már az igazak álmát aludtam. Az elkövetkező hónapokban szinte összenőttünk. Mindenhová magammal kellett vinnem, hogy anyám nyugodtan dolgozhasson. Most már a falugyűlésekre is együtt mentünk. Ott is elaludt az ölemben, mint azelőtt én a kályha melletti lócán.

Karácsony előtt újabb levelet kaptunk Amerikából Böske nénitől. Hosszabb és sokkal vidámabb volt, mint az első. Beszámolt mindenről, ami a menekülésük pillanatától kezdve történt velük. Levele végén arról is írt, hogy az Európából származó emberek élelmiszert gyűjtenek az óhaza háború sújtotta lakosainak. Gyűjtést szervezett a Clevelandben élő mintegy 300 ezer magyar is, és az adományaikból számunkra is összeállítottak egy csomagot. Remélte, hogy még az ünnepek előtt megkapjuk. A levelét azzal fejezte be, hogy ne nyugtalankodjunk, jól vannak az új hazában, és szeretettel gondolnak ránk, a Jóistentől minden jót, erőt, egészséget kívánnak nekünk és minden óhazában élő rokonuknak, ismerősüknek.

A levelet anyám olvasta fel hangosan, mert mindnyájan kíváncsiak voltunk rá. A végén volt egy utóirat, még egy félmondat: „A kakaóban találtok mást is”. Anyámat kíváncsivá tette ez az utalás, bennünket meg inkább csak a csomag tartalma érdekelt. Apánk azonban borúlátó volt, szerinte semmit nem kapunk, mert a „komcsik” lenyúlják már a határon. Szerencsére ezúttal nem lett igaza, a csomag karácsony előtt megérkezett, igaz ugyan, hogy felbontva. A húszdollárost is kiszedték a kakaóból, és egy vámlevélhez mellékelték a megfelelő utasítással. Ezt is anyám olvasta fel és fordította le magyarra. A lényeg az volt, hogy a pénzt kötelesek vagyunk 30 napon belül a Csehszlovák Nemzeti Bank legközelebbi fiókjában beváltani. Az pedig csak Kassán volt.

Mi, gyerekek leginkább a tömérdek rágóguminak és csokinak örültünk. Szerencsére a csomagot nem dézsmálták meg a határon. Minden

benne volt, amiről Bözsi néni írt a két réteg csomagolópapír közé rejtett leírásában. A csomaghoz mellékelt levélben további küldemény érkezését is jelezte, mivel nagyon sok élelmiszer, ruhanemű és ajándék gyűlt össze Clevelandben, amiből bőven jut nekünk is. Repülővel sajnos nem küldhetik és hajóval is legfeljebb csak 10 kilogrammos csomagokat lehet küldeni. Azt írta, az újévre biztosan megérkezik az is.

A több mint 60 év távlatából érdekes, ahogy Böske néni levelében óhazáról és újhazáról beszél. Ahogy alig néhány hónappal a menekülésük után új hazának nevezi az Egyesült Államokat, az elhagyott szülőföldet pedig óhazának. Akkoriban koromnál fogva még nem figyeltem fel erre. Pedig milyen sokat elárul ez a két fogalom. Kifejezi a kétfajta hazához való kötődést, de egyben meg is különbözteti azt. Apám a későbbiek során erre utalva gyakran megjegyezte: „A menekülők előbb érzik hazájuknak a befogadó államot, mint mi, magyarok itt, a szülőföldünkön megalkotott új országot, Csehszlovákiát”.

S mennyire igaza volt!

A gerendák

A tél közeledtével szemmel láthatóan megfogyatkozott a fáskamra tartalma. 1948 novemberének derekán már fogyott, amikor apám élesíteni kezdte a fejszéket meg a fűrészeket, hogy a téli tüzelőt bekészíthessük. Az úrbéri erdőkből járó 48 köbméter fából szeretett volna kivágni három szekérre valót, azaz mintegy 12 köbmétert. Előző nap anyám kikért engem meg Vendit az óvodából, Jenőt pedig az iskolából. Én abban reménykedtem, hogy most is a húgom felügyelete lesz majd a dolgom, de tévedtem. Reggel az én kis fejszém is felkerült a szekérderékba, ahogy a húgom is egy mózeskosárban, anyám által alapos gondossággal meleg paplan és pokróc közé bújtatva. Csak az orra hegye látszott ki a sok takaró közül. Ahogy a deres hajnalban futott velünk a szekér, apró orrocskája egyre vörösebb lett. Mégis élvezte a zötykölődést, amíg a Meszes hegy fenyvesei közé nem értünk. Az erdőben a fölé magasodó ágaktól már elillant arcáról a boldog mosoly. Riadtan szemlélte a felette megjelenő furcsa árnyakat. Tekintetével oltalmat keresett. Egy felette elrepülő varjú

károgása után már felsírt, megpróbálta a kezét kiszabadítani a pólyából, hogy azzal is jelezze, vegye fel már valaki az ölébe, a biztonságosabb helyre. Megsajnáltam. Anyám kérése nélkül is mellé telepedtem a szekérdékba, kivettem a kosárból az ölembe, hogy megnyugtassam, ne féljen, itt vagyunk mellette és vigyázunk rá.

Furcsállottam, hogy apám a fenyves közepén letért a kijárt szekérútról, és betért a fák közé, majd megállt. Csak amikor leszállt a szekérről árulta el, hogy néhány gerendára is szükségünk van, mert a tehénistálló fölötti tetőgerendák elszuvasodtak. Ha a télen sok lesz a hó, megroppanhat, ezért az egész tetőszerkezetet ki kell cserélni. Vette a fejszéjét, és csak Jenőnek szólt, hogy kövesse. Mi, négyen a szekéren maradtunk, amíg apám Jenő segítségével kiválogatott négy sudár fenyőfát, és néhány fejszecsapással kivágta azokat. Igyekeztek olyan példányokat kiválasztani, amelyeknek már elszáradt a felső koronájuk, azaz a magasabbra nőtt társaik egyébként is „halálra ítélték” azokat. Csak azután ugrottunk le a szekérről Vendivel, amikor a négy fenyő már a földre dőlt, és segítettünk a gallyak lementszésében. Apám a lenyesett ágakat egy rakásra szedette össze velünk. A fenyőgally kiváló volt a kemence begyűjtására, kár lett volna otthagyni. Amikor végeztünk a munkával, továbbmentünk a fenyvest követő tölgyesbe. Az igazi munka csak ott várt ránk.

Az alatt az egy hét alatt, amíg a tüzelő bekészítése tartott, úgy éltünk, mint egy igazi erdőlakók. Apám tölgyfagallyakból egy kis kunyhót eskábált a húgomnak, ahol anyám olykor-olykor megszoptatta. A mózeskosarat néhány araszra a föld fölé akasztotta, és valaki mindig a közelében volt. A fejszék kopácsolása, a beszélgetésünk elhallatszott hozzá, ami megnyugtatta a kicsit. Csak a pelenkacserét viselte nehezebben. Hiába forraltunk vizet, a hideg levegőt a tűz közelsége sem tudta elviselhetővé tenni számára. Viszont annál jobban aludt. Az erdő ózondús levegőjét hamar megkedvelte. Hosszakat és nyugodtan aludt, és mindig csendben, pirosuló arccal és mosolyogva ébredt. Később aztán azzal lett gond, hogy otthon a szoba száraz levegőjében elaludjon.

Apám a tölgyesben is igyekezett betartani az irtásra vonatkozó íratlan szabályokat. Ritkította az erdőt, igyekezett szellősebbé tenni, és nem sorba kivágni a fákat. A szárazabb fákat este felpakoltuk, és hazavittük azonnali tüzelésre. Csak a nyers rönköket raktuk rakásra, közel a szekérúthoz.

Megesett, hogy a fa hazaszállítására csak hetekkel később került sor, mert közben leesett az első hó, és az utak járhatatlannak lettek. Ezért vittük – gondolva erre az eshetőségre is – a száraz farönköket rögtön haza.

A fa hazaszállítását apám már a Fekete szomszéddal végezte, ott mi csak ártogattunk volna. A hazaszállítás nem volt veszélytelen művelet a meredek hegyi lejtők, kátyúk és a nehéz teher miatt. Néha négy lóra is szükség volt, hogy egy-egy meredekebb szakaszon vagy mocsaras erdő-részen túljussanak. A szekér felpakolása is külön művészet volt, nagy tapasztalatot és szakértelmet igényelt. Lánccok, kötelek garmadájára volt szükség, hogy egy jól megpakolt szekér az erdei utakon átvergődjön, és a rakományával biztonságosan az udvarunkba érjen. Napi két fuvarnál többre nem voltak képesek. Néha a veszélyesebb erdőrészeiről még egy fuvarral is gond volt hazajutni. Rengeteg balesetről, tragédiáról van emlékem ebből az időszakból, amikor az erdő kegyetlenül megtorolta a könnyelmű, szakértelem nélkül belemerészkedő embert. Apám és szerencséjére Fekete szomszéd családja is mindig tisztelettel viszonyult az erdőhöz, és semmit nem bíztak a véletlenre. A fa hazaszállítása közben bármilyen mű felületesség végzetes lehetett volna, és eközben a lovak is nagy veszélynek voltak kitéve. Több tonnás terhet húztak fel a parton vagy fogtak vissza a meredek lejtőn. Egy fékfatörés az állatokat és a gazdát nyomta volna agyon, mint ahogy az néhányszor Debrődön meg is történt.

Az új hatalom apámat a négy kivágott gerendáért hurcolta meg újra. December elején már a járási bíróságon kellett számot adnia arról, miért dézsmálta meg az állam vagyonát. Megint csak Magda néni leleményessége mentette meg a börtöntől. A debreceni községháza igazolta és magára vállalta, hogy a közvagyonai társaság tagjait nem értesítették az erdők államosításáról, ezért történhetett meg a „vétlen orgvazdaság”. Szerencséjére a négy tetőtartó gerendát sem foglalták le, mert azok még kint voltak az erdőben. Később, apám csak azért is hazacsempészte azokat, és kicserélte a roskadozó, szűtte tetőszerkezetet.

A családot hetekig rága a méreg az újabb feljelentés miatt, mert a bíróság magától nem idézte volna be apánkat, ha valaki fel nem jelenti. Egyedül anyám tudta, ki volt a feljelentő, kinek köszönhetjük az újabb meghurcoltatást és a kifizetett perköltséget. Csak éppen szólni nem mert róla senkinek, hogy a még nagyobb kellemetlenségtől megmentse a családját.

A hívó párttag

Az apám újabb megaláztatása után kirobbant családi vita heve a karácsonyi ünnepek közeledtével sem csillapodott. Apánk mindenáron tudni akarta, ki jelentette fel. Ha Magda néni megjelent nálunk, apám – anyánk kérésének ellenszegülve – nem hagyta őket magukra. Először kérte, majd követelte a falu második emberétől, hogy mondja el, amit a feljelentésével kapcsolatban megtudott. Hiába állította Magda néni, hogy semmiről nem tud, apám nem hitt neki. Anyánk ezért jobbnak látta, ha egy időre korlátozza a titkár asszony nálunk tett látogatásait. Inkább a portánkon kívül találkozgatott Magda nénivel, a nőszövetség munkáülései után.

Az úrbéri társaság, amelynek apám akkoriban a pénztárosa volt, a pert követően megkapta a hivatalos végzést a szervezet feloszlatásáról. A végzést személyesen Péter bácsi hozta el apámnak megmutatni, aki ekkor az úrbéri társaság – ahogy egymás közt a közbirtokosságot nevezték – elnöke volt. Apámat ez a tény láthatóan megviselte, hiszen a társaságot az édesapja, az én nagyapám alapította és haláláig irányította. Neki köszönhetette a község, hogy a jászói Premontrei Rendház birtokai – a szántók, erdők és legelők – a község tulajdonában maradtak. Péter bácsi megpróbálta apámmal megbeszélni a debreci Úrbéri Társaság közgyűlésének összehívását az önfelosztás egyetlen napirendi pontjával. Apám azonban nem kívánt ebben közreműködni. Nem akarta, hogy a szervezet megszűnjön. Péter bácsi igyekezete másoknál sem járt sikerrel. Rajta kívül nem akadt debreci ember, aki a társaságot közakaratból megszüntetni kívánta volna. A bírósági végzést ugyan tudomásul vették, de az éwertékelő taggyűléseket titokban több éven át továbbra is megtartották, amelyekre a nagybácsimat azonban már nem hívták meg. Új elnököt választottak, Péter bácsi bátyját, Ferenc nagybátyámat, aki korábban már volt elnöke az úrbéri társaságnak. Csak a szűkebb vezetőség járt össze a keresztapám, Szepesi sógor műhelyében, mintha csak véletlenül egyszerre mentek volna árpát daráltatni. A gazdálkodásuk eredményeiről azonban már jegyzőkönyvek, éves beszámolók nem készültek. A titokban végzett szervezkedésüknek is köszönhető, hogy a Ferenc nagybácsimnál fennmaradt dokumentumok alapján a debreci Úrbéri Társaság 1989 után felújíthatta a tevékenységét, és az örökösök szavazati joghoz, illetve birtokrészhez juthattak.

Az események az egész falu kedélyét felborzolták, mert nemcsak apámat, hanem másokat is bíróságra cipeltek a közvagyon megdézsmálása miatt. Az alvég és a felvég közti ellentét is új muníciót kapott. A szegényebb réteg férfitagjai a helyi kommunista párt sorait gyarapították, ami egyre inkább Magda néni felé vitte a párton belüli erőviszonyokat. A falu természetes szociális tagozódása a politika terén is kezdett érvényesülni. Péter bácsi irányítási módszerei, a szegényebb réteg megvesztegetése, egy-két véka liszttel való lefizetése lassan csődöt mondtak. Egyre többen és egyre hangosabban mondták ki a volt hívei közül is, hogy „ő csak érdekből kommunista”. Volt, aki keményebben, az osztályérdekek mentén fogalmazott, mondván „egy kulák nem lehet igazi kommunista, ez ellentétben áll egymással, kibékíthetetlen ellentétben”. Azt sem nézték jó szemmel, hogy a nagyobb vallási ünnepeken a nagybátyám a feleségével együtt megjelent a templomban. „A kommunista az ateista, és nem vallásos, Istenhívó ember!” – mondogatták többen. A falu lakosai között terjedni kezdett Péter nagybácsim ellen a suttogó propaganda. A téma a mi konyhánkba is eljutott. Leginkább Jenő firtatta a kérdést, mondván, hogy emiatt gyakran szóbeli és tetteges bántalmazás is éri őt az iskolában. „kulákfinak” nevezték, és már az utcára is kikerült a két társadalmi osztály közti ellentét. Nemcsak hógolyócsaták, hanem komoly verekedések törtek ki a két iskolásréteg között. Mi, gyerekek is üldözöttek lettünk, az osztályharc ártatlan áldozatai, hiszen akkor még azt sem tudtuk, eszik vagy isszák a kommunista, illetve kulák kifejezést. Apám is nehezen tudta nekünk elmagyarázni a bántalmazásaink okát. Nem értettük, miért gyűlölnek, pofoznak meg bennünket a szegényebb gyerekek. Apánk szerint megőrült a falu, és egymás ellen harcol, ahelyett, hogy az igazi ellenséget üldöznék el innen, aki ezt az ellenségeskedést közéjük csempészte.

1989 után nem gondoltam volna, hogy ezek a gondok, a szociális ellentétek, az ellenségeskedés a közösségünk, illetve az ország életébe még visszatérnek. Pedig most is szinte pontosan úgy működik, mint a proletárdiktatúra kezdeti időszakában, a még nagyobb vagyon, a még több pénz, a hatalom megszerzése a legfőbb motiváció. A korrupció ugyanúgy jelen van, sőt még inkább felerősödött. Belopta magát az emberek mindennapjaiba, olyannyira, hogy már fel sem kapjuk a fejünket, ha erről hallunk vagy olvasunk. A pártok harca is a kommunista elveket követi:

kibékíthetetlen ellentét feszül közöttük, politikai ellenfelüket gyűlölt ellenségnek, nem pedig ellenfélnek, vitapartnernek tartják. Képtelenek vagyunk tán okulni a megélt kudarcból, vagy nem ismerjük eléggé a történések rugóit, motivációs tényezőit? Vagy talán az emberi kicsinyesség, a hatalom akarása, a pillanatnyi siker az, ami kiöl belőlünk minden emberi érzést és tisztességet? Pedig nem nehéz előrelátni, hogy az így megszerzett hatalom kérészéletű. A népakarat előbb-utóbb elsöpri a hatalommal visszaélőket a társadalom vagy a párt éléről. A mi demokráciánk tragédiája, hogy szinte nincs párt, amely a hatalom gyakorlásában valóban demokratikus, ugyanakkor etikus és eredményes volna. Demokratikus társadalmi vajúdásunk húszéves időszakát sok ember csalódottan éli meg, és inkább távozik az országból, mert nincs türelme és ideje kivárni az élhetőbb és a valóságban is demokratikus elvek alapján működő Szlovákiát.

1949

Az újévet csak én vártam izgalommal, a szüleim és velük együtt a két bátyám is rettegve néztek a jövőbe. Vízkereszt napja vasárnapra esett ezért a színdarab bemutatóját szombat este tartottuk. Ez volt az első alkalom, hogy a nézőtér ellentétes oldalát személyesen is megismerhettem. Bár a szerepem szerinti szövegem Márti oldalán csupán egy „Jó napot” volt, egy kisgyereket alakítva elfoglaltságot kellett találnom magamnak a színpadon, amíg a többiek a szerepük szerinti szövegüket mondják. Azt találtam ki, hogy beviszem magammal a Böske nénitől Amerikából karácsonyra kapott játékautómat, és azt tologatom, nézegetem majd, amíg a jelenetben velük vagyok a színpadon. A tervemről senkinek sem szóltam, csak becsempésztam a kisautót a térdnadrágom zsebébe. Nagy sikere lett az alakításomnak, de főleg a játékszeremnek. A szünetben és az előadás végén mindenki közlőrl szerette volna látni. A nagyobb fiúk felismerték, hogy a játékautó a Ford egyik sportkocsi változata, amitől még inkább felértékelődött. „Azt a mindenét!” – mondogatták, és elképzelték, milyen gyorsan lehetne ezzel a debrődi utcákön száguldozni.

Nem sejtettem, hogy a népszerűségemnek ára is lesz, hogy egy játék-

autó miatt még apámat és anyámat is megvádolják a kapitalizmus és az amerikai imperialisták népszerűsítésével. Lehet, hogy ha előre szóltam volna Balla tanító néninek, ő megsejtette volna ennek a veszélyét. De nemcsak ezt kifogásolta a kommunista párt helyi alapszervezetének elnökeként Péter nagybácsim, hanem azt is, hogy miért szólítom folyton tanító néninek Balla óvó nénit, amikor ő már elvtársnő, és rajtam kívül mindenki így szólítja. A népszerűségem így hát csak rövid életű volt, hamar az ellenkezőjére fordult, és egy csomó ellenséget szereztem magamnak meg a családomnak. Bánatomban a kisautót úgy elrejtettem, hogy csak valamikor a hetvenes évek közepén került elő a padlásról. A húgom kislfia talált rá a lomok közt kutatva.

Csak Márti vigasztalt, mókázott velem, hogy a kellemetlen meghurcoltatás ne szegje kedvem a további szerepléstől. A húsvéti locsolkodás óta igazi pajtási viszony alakult ki köztünk, és megmaradt a nemek közötti vetélkedésünk is. Szinte mindenben versenyeztünk egymással, amiben lehetett. Például, hogy ki előzi meg a másikat a futásban, az evésben, a vízivásban, a munkában, a játéokban vagy a sportban. Márti gyakran hagyott nyerni, hogy sikerélményem legyen, és örült, ha boldognak látott, mert akkor nem gondoltam arra, hogy üldözött kulákcsemete vagyok. Sokszor neki támadtam és próbáltam a földre teperni, mint más fiúk, amikor az erejüket próbálgatják egymáson. Márti partnerem volt ebben is. Szalmát terítettünk a földre, és azon birkóztunk, edzettünk. Ha elunta, én viszont még kötekedni szerettem volna vele, csiklandozással tett ártalmatlanná. Ismerte a gyenge pontjaimat, ahogyan én is az övéit. Néha ki-fulladásig gyötörtük egymást.

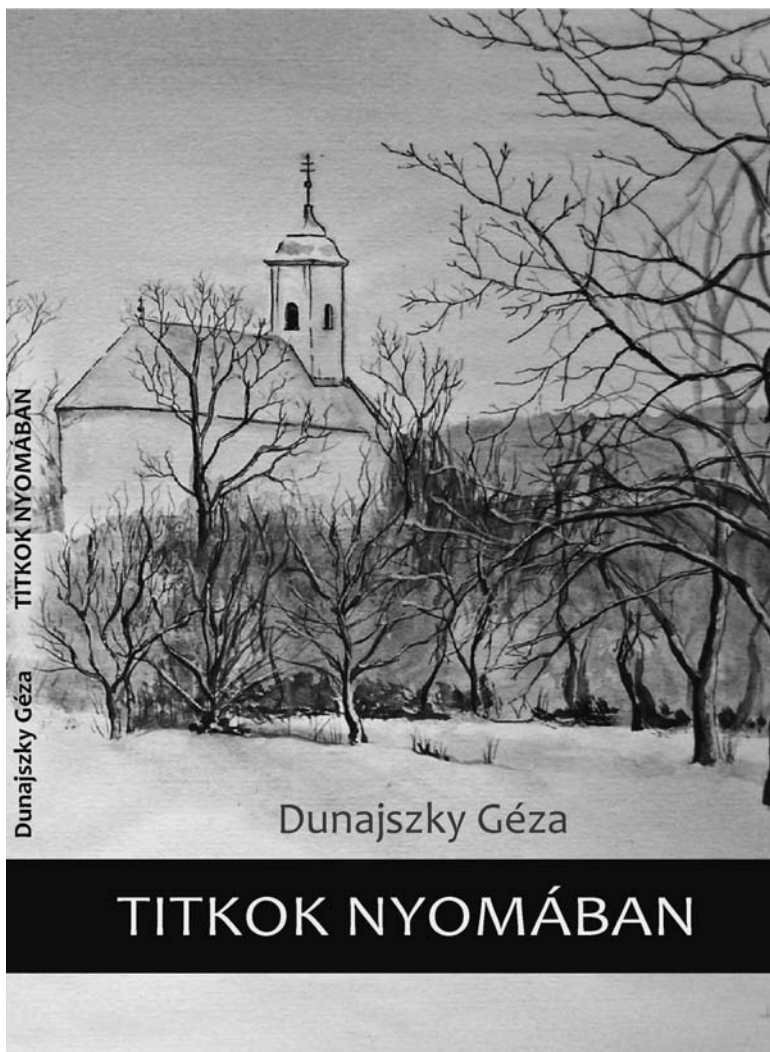
Gyakran csodálkoztam azon, miért nem jár a nagyfiúkkal, mint a barátnő. Miért nem azokkal évődik, pajtáskodik? Sokáig mókázással próbált kitérni a kérdésem elől vagy azt állította, hogy neki én vagyok az egyetlen igazi barátja. Néha meg azzal magyarázta, hogy unja a debrődi fiúk üres fecsegését, és igazán egyikükhöz sem vonzódik. Akkor még nem tudtam, hogy a szíve már foglalt, hogy visszavár valakit, a szerelmét, akit a háború alatt elhurcoltak, s hogy neki szeretne majd egy olyan kisfiút szülni, mint én vagyok. Aztán egyszer az egyik könyvből, amelyet éppen olvasott, 1949 farsangján kiesett egy fénykép, egy fiú arcképe. Ezután már nem térhetett ki a kérdésem elől. Akkor beszélt nekem először

a front előtt elhurcolt szerelméről, a leventékről. A barátságunk ettől még erősebb, még őszintébb lett. És vele együtt fájt a szívem, amikor a Csehszországba deportált debreceni családok kezdtek visszatérni a faluba, és a szerelme, Laci nem volt közöttük. De még a családja sem tudott a fiúról szinte semmit. Csak májusban jött egy tábori lap Németországból, a Rajna mellől, hogy jól van, és nem sokára indulnak Csehszágban keresztül haza. Ők is keresték mindenütt, de mintha a föld nyelte volna el, senki sem tudott semmit sem róla, sem pedig arról a nyolc társáról, akikkel együtt Szálasi és a német katonák elől bujkált. 1952 júliusában ott álltam mellette, és együtt sírtunk, amikor a Szovjet gulágokról hazatért két debreceni fiú elmesélte, mi történt velük és Márti szerelmével, Lacival. Amikor Laci megtudta, hogy az észak-csehszági Keleti-Szudéta vidékén, a német határtól alig kétszáz kilométerre dolgoztatják őket, két társával együtt megpróbált megszökni. Kutyákkal azonban elfogták őket. Mindenki szeme láttára megverték, megkínózták, majd ismeretlen helyre hurcolták mindhármukat. A Rajec Ještěbá mellett berendezett magyar tábor cseh őreinek fenyegető, gúnyos megjegyzéseiből sejtették, hogy valahol ott, a hegyekben kivégezték őket. Mindhárman úgy végezték, mint akkoriban sok német és magyar fogoly katona, akik szökni próbáltak, vagy akiket más mondvacsínált vétségekért önkényesen, brutális módon meggyilkoltak.

Nem csodálkoztam azon, hogy a csinos nővé cseperedett leánypajtásom, Márti oda vágyott, s hogy végül egy onnan származó cseh katonatiszthez ment feleségül. Csehszág lett a választott hazája, mert holtában is közel akart lenni gyermekkori szerelméhez. A tette a hűség és a megbecsülés mintapéldája lett számomra, amely csak a kivételes jellemű emberek erőnye. Bár abban biztos vagyok, hogy kedvesét sem felejtette el, s haláláig megőrizte a szívében.

Titkok nyomában

Módosított kiadás



Búcsú a gyermekkortól

Az *Arcok és sorsok* című elbeszéléskötetem történeteivel értek véget a zsenge gyermekkoromra való visszaemlékezéseim. Ezt bizton kijelenthetem, mert 1949 farsangjával „megszakadt a film”, amely a háború utáni eseményektől kezdődően eddig életszerű összefüggésben pörgött előttem. Sokat töprengek azon, mi történt ekkor velem, hogy az addig folyamatosan rögzített „képsorok” hirtelen megszakadtak. Sokszor felteszem magamnak a kérdést: mi lehet az 1949 márciusát követő részleges amnéziám oka, mi volt életem eme szakaszában az a sokk vagy baleset, ami miatt 1951 karácsonyáig nincsenek rögzített „filmkockák” az agyamban, és erre az időszakra csak a másoktól hallott események alapján tudok visszaemlékezni. A második könyvem megírásától a mai napig nem találtam elfogadható magyarázatot erre. Csak abban reménykedem, hogy mire a harmadik könyvembe szánt történetek megírásának a végére érek, erre a titokra is fény derül.

Nyilván észrevette az olvasó, hogy elbeszéléseimet egyfajta enyhítő gyógyírnek is szántam a nagy családunkat, a felvidéki magyarságot, s benne a saját családomat, személyemet ért testi és lelki sérelmekre. Egyfajta „kibeszélése” ez a traumáknak, amely a továbbélést és az útkeresést hivatott elősegíteni az azóta is gyötrő kisebbségi létben. Írásaimban a megoldást is próbálom kutatni, megtalálni az ősök, elődeink eddigi életében, olykor eredményes, máskor eredménytelen küzdelmében. Hiszem, hogy valahol ott rejlik, s ha rálelünk, számunkra is eljöhét a várva várt és sokak által megénekelt Kánaán. S benne a szabad, egyenrangú, baráti együttélés a szülőföldünkön a velünk itt élő népekkel és nemzetekkel. Mert lehet úgy is élni, hogy a dolgainkat magunk vesszük a kezünkbe, hogy nem csak könnyen elsüllyedő papírhajókat eregetnek felénk törvényben rögzített jogok helyett, hogy az üres szölamokat tettek váltják fel a törvényhozásban, és igazi megoldást keresnek a gondjainkra. Hogy a számbeli többségben levő nemzet feladja kolonizáló politikáját és az egyszínű, egynyelvű állam kialakításának koncepcióját, amiről István királyunk már ezerszáz évvel ezelőtt leírta Imre fiának írt intelmeiben,

hogy az „gyenge és esendő”! Szlovákiának fel kell adnia nemzetállam-építő programját! A szlovák politikai elit önreklámjain nem svájci tájat kell villogtatni a Táttra helyett, hanem a Táttra alatt kell tetteik nyomán egy új Svájcnak megteremtődnie. Az európai szellemiség szabta lehetőségek közt az ő jövőjük is ettől a paradigmaváltástól függ. Meggyőződés, és a társadalmi-politikai változások évezredes tapasztalata, illetve a forradalmi változások tudományos elmélete is azt jövendöli: „Ha a szlovák politikai elit nem ezt cselekszi, ha nem történik gyökeres változás a politikájukban, ha az őshonos nemzeti közösségek a jog asztaláról nem egyenlő arányban vehetnek, a XXI. század közepére Szlovákia, amint azt egy orosz katonapolitikai szervezet a közösségi oldalán előrejelzi, eltűnhet Európa térképéről!”

Dunajszky Géza
2015, Pozsony



Nem várt karácsonyi ajándék

Nem jó előjelekkel kezdődött 1951 adventje. A Márton napi lúdvágást anyám még rendben megtartotta. Örültünk is valamennyien a bőségeknek, ami a nyirkos novemberi időben táplálkozás tekintetében bizony már ránk fért. Az anyám által belém erőltetett rengeteg csukamájolaj után élvezet volt a hagymás zsírban pirított libamáj fenséges íze. A kötelező csukamájolaj-evés oka az volt, hogy alig léptem át az iskola küszöbét, szeptember közepén a mögöttem ülő Karcsit angolkór alapos gyanújával kórházba szállították. Kis növésű, gyengén fejlődött fiú volt, akit láthatóan megviselt a háború utáni hiányos táplálkozás. Szegény családból származott, és sokat betegeskedett már korábban is, a perzselő nap fénye meg a környező erdők ózondús levegője csak ritkán érte, nem úgy, mint bennünket. Anyánk mégis csukamájolaj-kúrúra fogott minket is, hogy az esetleges kóros D-vitaminhiányt pótolja a szervezetünkben.

De a baj nem jár egyedül, tartja a közmondást. Karcsi három hónapos orvosi kezelés után, karácsony előtt tért vissza az iskolapadba, csak a mozgásán és a beszédén érződött a kór káros következménye. Azt hittük, a segítségünkkel, sok mozgással meg a napfénynek köszönhetően kikerül a bajból, amikor másnap furcsán köhögni kezdett mögöttem. Egy nappal később már görcsös rohamai voltak, sípolva lélegzett és fulladozott. Az igazgató-tanító a szemközti parókia telefonjáról hívta érte a rohamkocsit, hogy újra kórházba szállítsák. Másnap reggel az igazgató és Barkai tanító elvtárs már az iskola kapujában várt bennünket, és mindenkét hazaküldött, mondván, diftériajárvány ütötte fel a fejét.

Mi persze, a szállingózó hóesésben kitörő örömmel fogadtuk a hírt, amíg szüleink érthető nyelven el nem magyarázták az iskolaszünet okát. A diftéria akkor még ismeretlen fogalom volt előttünk. Anyám bezzeg falféher lett a hallatán. De hamar lelohadt a mosoly a mi orcánkról is, amikor megtudtuk, hogy a diftéria az orvosi elnevezése a torokgyíknak, amibe a nővérünk kilenc hónapos korában belehalt. Főleg rám nézett furcsa szemmel anyám, mivel Karcsi mögöttem ült az iskolapadban. Hamar kiderült az is, hogy a bátyáim már kaptak diftéria elleni oltást tavaly az iskolában, ám én még óvodás voltam akkor, s nekünk már nem jutott a védőoltásból, mint ahogy a hároméves húgomnak sem.

Anyám óvintézkedése azonnal életbe lépett. „Nem érhetsz a húgodhoz egy hétig – szólt felém fordulva –, és azonnal fűtsétek be az első szobát, mert mától Géza külön alszik! Irány a lavór, mindenki klórmésszel mosson kezet!” – adta ki a parancsokat anyám. Aztán előkereste az istállók fertőtlenítésére használt keveréket, majd forró vizet mért a lavórba, és csak annyi hideg vizet adott hozzá, amivel elviselhető melegségű lett a víz. De semmit sem bízott a véletlenre, kezem minden pórúsát alaposan átsikálta. A mész persze, csípni, marni kezdte a bőröm, amitől felszisszen-tem, mire anyám könyörtelenül rám szólt: „Örülj, hogy csak a kezedet mostam le vele!”

Egy hétre tehát szigorú karanténba kerültem. Iskolába sem mehettem, igaz, a többi elsős diák sem. Másnap, miután a bátyáim elmentek otthonról, végre én is kijöhettam a „zárkából”. Szomorúan bámultam a házunk tornácáról az iskola felé. A húgomat a játékaival együtt anyám magával vitte a hátsó szobába, ahol a varrógépén dolgozott. Kihallatszott a tornácra, amint próbálta megértetni velem, miért nem lehet most néhány napig együtt velem. Azt is elmesélte neki, milyen kínok között halt meg szegény Imelda nővérünk. A kishúgom megérezhette a veszélyt, mert nem kíváncsiskodott tovább, szó nélkül elfogadta anyám érvelést. A szomorúság közepette csupán egy dolognak örültem, sűrűn esni kezdett a hó, igazi karácsonyi hangulatot varázsolva az utcára, kertekre, háztetőkre. A kémények füstje a nagy fehérségben szinte kékes színben tört fel az ég felé. Érezni lehetett a tűzre vetett fenyőfa tömény tömjénillatát.

Egyszer csak motorzúgás törte meg a falu csendjét. A furcsa zárt jármű az iskola előtt állt meg. Védőruhás, gázmaszkos emberek ugráltak ki belőle meg egy katonatiszt, aki bement az iskola épületébe. Kisvártatva a Barkai tanító elvtárrsal felsorakoztatva, kezükben a tízóraijukkal vonultak ki az iskolából a gyerekek, és a Hecske felé tartottak. Elbújtam, hogy meg ne lássanak, amikor a házunk előtt elhalad a menet. Hallottam azonban, mit beszélnek, s így megtudtam, hogy a katonák fertőtleníteni jöttek az iskolát, ezért kellett elhagyniuk a tantermeket. Hógolyózni mentek a közeli dombtetőre. Kíváncsian lestem, mi történik az iskola előtt. Az autó egészen az osztályunk ablaka alá állt. A katonatiszt kijött a védőruhás katonákhoz, levette a sapkáját, majd gázmaszkot húzott a fejére ő is.

Eközben az igazgató kinyitotta a két osztály egy-egy ablaktábláját, majd kijött ő is a katonákhoz. Adtak neki is egy gázálcot, de ő a furcsa autótól messzebbre húzódott miután felhúzta azt.

Ekkor felbúgott az autó motorja, bekapcsoltak valamiféle fűjő szerkezetet, és egy tömlőn keresztül fehér „füstöt” fújtak be az osztályba, majd a folyosóra, utána a másik osztályba. Amikor végeztek, az egyik katoná bement az épületbe, és bezárta a kitárt ablaktáblákat, majd a folyosó utcára nyíló ajtaját is. Csak ezután állították le a kompresszort, majd az autóval beálltak az iskolaudvarra. A kompresszor újra felbúgó hangjából azt sejtettem, hogy fertőtlenítik az igazgatói szobát, a szertárakat, a mosdókat meg a száraz WC-t is. De ezt már nem vártam meg, mert a hátsó kapun keresztül megjött apám a szekérrel. Istállótrágyát hordott ki a földekre. Gyorsan gumicsizmát húztam, és kifutottam hozzá az udvarra, hogy segítsék neki a szekér megpakolásában. Villával a kezemben vártam, hogy a trágyadombhoz álljon a szekérrel.

– No, hogy ízlik a szünet, fiam? – szólt felém fordulva apám.

– Hát, unalmas – válaszoltam enyhe mosollyal az arcomon.

– Ezt a fuvart kiviszem még a Vár úti földünkre, utána előkészítjük a lovas szánt délutánra, és kimegyünk a Meszesbe, az erdőbe. Van ott egy szép karácsonyfának való fenyőfa. Kivágjuk, hogy holnap legyen mit anyáddal feldíszítenetek, mondta szinte egy szuszra apám, hogy némileg felvidítson.

Hálásan mosolyogtam rá vissza, és mindjárt gyorsabb tempóban kezdtem villázni a trágyát a szekérre. Ezúttal nem zavart a párával felszabaduló kellemetlen szaga. Sőt, szinte éreztem benne a jövő évi termés kenyérillatát.

Ebéd után már ott feszítettem apám mellett a csengőkkel „feldíszített” lovak húzta szán bakján. Csilingelésük egyszerre elfelejtette velem az elmúlt napok megpróbáltatásait. A szűz hó, ahogy az első tájat beborító fehér szőnyeget Debrődön nevezték, és a szán után felporzó hókristályok látványa mindenért kárpótolt. Szorosabban magamra húztam a meleg pokrócot, mert az udvarból kiérve a lovak maguktól galoppra fogták a kocogást. A szán repülni kezdett, egyre sebesebben siklott a lejtős Templomdombon lefelé, majd fel a Meszes irányába. A gyors siklás közbeni hideg légáramlat könnyeket csalt a szemembe. De gyönyörű is volt

ebben a fehér mindenségben ilyen szabadon száguldani dombokon, völgyeken át a most puhán, halkabban suttogó erdő felé!

Apám csak a szeme sarkából figyelt, és mosollyal a bajsza alatt nyugtázta, hogy sikerült a terve, amiért a közös kirándulást kieszelte. Mert nekem a lélegzetem is elállt a természet elem táru-
ló szépségétől, ettől a földi csodától, aminek ő is a szerelmese volt. Apám a természethez szervesen kötődő lény volt, aki igyekezett mindig összhangban lenni és élni még a legapróbb fűszállal is. Haragban csak önmagával volt olykor, ha nem bírta megtenni azt, amit a földje, rétje, erdeje és legelője művelése megkívánt. De jószágaihoz is ugyanolyan szeretettel volt, mint a számára életet jelentő anyaföldhöz.

Az úton egyetlen szót sem szoltunk, értettük egymást szó nélkül is. Csendre, feltöltődésre volt most szükségünk. Önmagunk békéjét kellett megkeresnünk, amiből erőt meríthettünk a bajok, a betegségek leküzdéséhez. Erre volt szüksége apámnak is. Nehéz idők jártak, a kolhozosítás időszakát éltük. A cséplés ideje alatt arra kényszerítették, hogy aláírja a belépési nyilatkozatot, különben minden szem gabonánkat elvitték volna. A biztos éhhalál várt volna ránk, mint az ukránokra. Az elvtársak értették a módját, hogyan valósítsák meg a céljaikat. Apámnak is békét kellett kötnie önmagával és a természettel is, mert a bajok a békétlenség, a beállt zavar miatt szakadtak ránk. Nem kellett ehhez tudomány, hogy értsük mindezt, bele volt ez kódolva minden földjét szerető parasztemberbe.

Apám a kapaszkodó alján visszafogta a lovakat. Egy nem túl hangos „hóha-hó” vezényszóval és a gyeplő enyhe visszahúzásával csendes menetelésre parancsolta őket, mert nem akarta, hogy ebben a hóesésben megizadjanak az állatok. Amikor megálltunk a földünk végi erdőszéli úton, már sejtettem, melyik az a fenyőfa, amely az idén a karácsonyunk díszé lesz.

Volt édesapámnak egy szokása, amit véletlenül lestem ki, amikor egyszer kíváncsian utána lopakodtam az erdőbe. De a jelentőségét csak sokkal később, évek múltán értettem meg. Az ebédjeinket általában a földjeinket szegélyező erdők szélén költöttük el, s ebéd után mindenkinek kijárt a félórás pihenő. Mi, gyerekek a kimerültségtől gyakran többet is igényeltünk ennél, apánk magához azonban szigorúbb volt. Félóra múlva mindig felkelt, ám ha mi még pihentünk volna, 10-15 percre eltűnt az erdőben. Ilyenkor bemászott a legsűrűbb bokrok közé is, és az eldobott

szilva-, alma- vagy körtecsutkák magvaiból kiserkent facsemetéket a mindig magánál hordott borotvaéles oltóbicskájával szépen megmetszette. Ezeket aztán később beoltotta nemes gyümölcsfajták zseme ágával, és két év pihentetés után átültette a gyümölcsöskertünkbe. Ha mást nem talált, akkor a fenyőcsemetéket metszette meg, és csak annyi bokrot nyezett körülöttük tövig, hogy a napfény délben rásüssön a növendékfára, de kívülről senki se lássa munkája eredményét.

Szinte biztos voltam benne, hogy most is egy ilyen fenyőfáért jövünk, amelyet a világ szeme elől elrejtve gondos kézzel évekig nyesegetett számunkra. Biztos akartam lenni a dolgomban, ezért miután leszálltunk a bakról, és pokrócot terítettünk a lovakra, megszólaltam.

– Én tudom ám, hol van az a fenyőfa, amiért jöttünk!

Apám kíváncsian nézett rám. – Akkor keresd meg! – mondta.

Megindultam ahhoz a helyhez, ahova láttam, hogy apám aratáskor bebújt valamit nyesegetni. Visszanéztem még rá incselkedve, majd ahogy tőle láttam, széthajtottam a gallyakat, beléptem közéjük, és eltűntem a szeme elől. S valóban, a bokrok között ott állt a karácsonyfánk sudár, délceg termetével, arányosan szép ágazattal, legalább egy méterrel a fejem fölé magasodva. Kisvártatva hallottam, hogy apám is félrehajtja az útjában álló gallyakat, és belép hozzám a rejtekhelyre. Mosolyogva néztünk egymásra meg a mesés szép fenyőfára.

– Tetszik? – kérdezte.

De mennyire, hogy tetszett! – Gyönyörűség! – lelkesedtem.

Apám kezében már ott volt a kisbalta meg a lombfűrész, amit a kezembe nyomott.

– Én majd egy kicsit meghajtom a fát, hogy aláférj, és úgy öt centire a földtől egyenesen fűrészeld el a tövét! Menni fog? – kérdezte.

Én meg lelkesen bólintottam. Miután elfűrészeltam a tövét, apám nekidöntötte a fát egy erősebb bokornak, majd a bokrok közti bejárati nyílást két-három nagyobb bozót kimetszésével megszélesítette, hogy sérülésmentesen ki tudjuk rajta vinni a fenyőfát. Amikor ezzel is végzett, megfogta a fa tövét, én meg megvártam, amíg a vége lepottyant a hora, majd két gallyal a csúcsától én is jól megmarkoltam, és megindultunk vele a szánhoz. Apám egymaga emelte be a fenyőfát a szánba, szakszerűen, tövével előre a bak felé.

– Indulunk vagy szétnézünk még az erőben? – kérdezte dolga végeztével.

– Maradjunk még, szednék egy kis kökényt, szeretem, ha már megcsípte a dér! – kérleltem.

– Menj csak, és keress magadnak! – kiáltott utánam, mert a válaszát meg se várva rohantam vissza az erdőbe. Visszapillantva még láttam, hogy nekilát cigarettát sodorni a dohánytárcájából.

Hamar ráleltem a csemegére, és szemezgetés közben egyre beljebb kerültem a fák közé. Gondoltam, szedek belőle a húgomnak meg a bátyáimnak is, hadd örüljenek ők is. Szerencsére, a télkabátomnak óriási zsebe volt, elfért benne a kesztyű, a sapka meg a sál is, de most mindez rajtam volt, volt tehát hová gyűjtenem a jégbefagyott kökényszemeket. Azt sem bántam, ha hazáig kiolvadnak a zsebemben, mentem csak egyre beljebb az erdőbe. Attól nem féltem, hogy eltévedek, a szűz hóban a lábnyomaim biztos jelek voltak a visszaúthoz. Már legalább száz méterre bent voltam a fák sűrűjében, amikor egyszer csak gyermeksíráshoz hasonló hangokra lettem figyelmes. Ijedten kaptam föl a fejem. A sírásszerű hang fájdalmasan és szinte riasztóan hatott az erdő csendjében. Úgy két-háromszáz méterről jöhetett, a dagonyás felől.

A dagonyás egy mélyedés volt a dombhajlat alatt, ahol a vaddisznók agyagkád szerű hatalmas pocsolját vájtak ki maguknak, amelyben még nyáron is esővíz állt. Idejártak a vadak inni, a disznók meg megszabadulni a vérszívó parazitáiktól, főleg a kullancsoktól. Egyedül nem mertem odamenni, ezért visszarohtam apámért. Még kint állt a szán mellett, a lovak friss vasalását ellenőrizte. Már téli patkókat kaptak. Kíváncsi volt, az első havas próba mennyire viselte meg a lovak patáit. Amikor meglátta, hogy futva rohanok ki az erdőből, ösztönösen a kisbaltáért nyúlt. Csak akkor nyugodott meg, amikor látta senki sem lohol mögöttem.

– Mi történt? – kérdezte izgatottan.

Valamiféle gyereksírást hallottam a dagonyás felől – álltam meg, hogy egy szuszra elmondhassam neki, mit hallottam.

Apám a baltával a kezében megindult felém. Én mentem elől, a kitaposott nyomomban, vissza ahhoz a helyhez, ahol először meghallottam a síró hangot. Apám csendben, hallgatózva követett. Tudtam, hogy a háborúban az aknavetők használata miatt megromlott a hallása, ezért még bel-

jebb kellett mennem a hang irányában, hogy ő is hallja, amit én. Amikor már vagy jó ötven méterrel távolabb voltunk attól a helytől, ahonnan korábban a furcsa hangot hallottam, csendre intett. Ekkor én már egészen kivehetően hallottam a „sírás”. Apám tölcseért formált a jobb füle mögé, úgy hallgatózott. A fejével bólogatva jelezte, ő is hallja a hangot, az ujját a szája elé téve meg csendre intett. Közelebb jött hozzám, és suttogva mondta: – Ez nem gyermekhang, hanem egy őzgida sírása, valami baja eshetett. Majd intett, hogy kövessem, most már ő ment elől a hang irányába.

A szél nem fúj, szagot nem vitt és nem is hozott felénk. A havazás is csendesült, a fák koronái alatt alig hullott ránk egy-két hópihe. Jó tízpercnyi gyaloglás után értünk a dagonyás közelébe. Apám újra megállt, és hallgatózott, de a sérült állatnak csak a hangját hallottuk. Az viszont már nagyon közlről, a dagonyás feletti hegyoldalról hallatszott. Apám megindult, hogy megkerülje a pocsolyás részt, nehogy beleessünk, és ott ragadjunk a közepében. Ahogy lépett egyet, megroppant a lába alatt egy száraz gally. Mintha itt, a dagonyás körül kevesebb hó esett volna. A szemközti oldalon is megmozdult valami, majd felénk tartott. A pocsolya szélén megláttunk egy őzet, amely kíváncsi tekintettel lesett ránk. Mindketten megálltunk, és szembenéztünk az állattal.

– Ez a gida anyja lehet – suttogta a fülembe apám. Csendben tovább haladtunk az őz felé, igyekeztünk nyugodtan megközelíteni. Az anyaállat csak ekkor indult meg vissza, a „síró hang” felé. Nem rohant, úgy ment, mintha vezetni akarna bennünket valahová, mint aki segítséget vár tőlünk. Mi meg követtük. Megindultunk a csapáson fel, ahol már több állat nyoma is látszott a hóban. A feltört jéghasábok a pocsolyán jelezték, hogy a vadállatok inni jöttek ide. Kijárt vadcsapás volt a lábunk alatt, és apám igyekezetéből látszott, sejti, mi történhetett. A csapás vonalában a domb hajlatára felnézve én is észrevettem a vergődő őzgidát. Csapdába lépett. Az anyaállat tisztas távolságban megállt. De apám már futott is fel a gida felé. Futásra fogtam hát én is a lépteim, és kielőztem apámat, hogy én érjek oda előbb. Apám látva a szándékom, utánam szólt: – Csak óvatosan, meg ne riaszd!

Gyengéden fogtam meg az acéldrót hurokba lépett gyöngye kis állatot, és az ölembe emeltem. Remegett, mint a nyárfalevél. Tavasszal szület-

hetett, valamikor májusban vagy júniusban. Alig néhány hónapos lehetett, szegény csont-bőr állatka.

– Nem való ez még őzpecsenyének – állapítottam meg gyorsan. A vadorzó nyomai nem látszottak a hóban. Valószínűleg még a havazás előtt, reggel rakhatta le a hurkot valaki, és csak estefelé fogja ellenőrizni a csapdáit. Közben apám is odaért, és az első dolga volt, hogy a drótot levegye a sérült állat lábáról, és leszedje a két fára kikötött csapdát. A vékony drót szinte megskalpolta az állat jobb hátsó lábán a bőrt. Ahogy a gida próbált kiszabadulni, a bőr egyre nagyobb darabon tépődött fel, egészen a csontig.

– Ez így elpusztul, ha itt hagyjuk – mondta apám, s már nyúlt is a nadrágszíjáért, hogy a gida két mellső lábát szelíden összekösse vele. A nadrágját meg a dróttal erősítette magára.

– A hátsó lábához nem nyúlhatunk. Van nálad tiszta zsebkendő? – kérdezte, mire én elővettem a nadrágzsebemből a zsebkendőt. Apám előbb leszelt egy vékony mogyoróágat, a bicskájával kettéhasította, majd a gallyakat a hasadék mentén a bicskája húzogatóásával fölmelegítette, hogy hajlékonyak legyenek. A zsebkendővel óvatosan körütekerte az állat sérült lábát. A két hajlékony gallyból készített rá rögzítőkötést. A gida kimerülten feküdt az ölemben, alig vergődött a mentés közben. Bal kezemmel a nyakát, jobb kezemmel meg a felső combjánál a sérült jobb lábát fogtam, amíg apám ellátta a sebet. Az anyaállat sem mozdult a helyéről. Mereven, olykor a havas földet rúgva-túrva nézett ránk. Apám rá nézett, mintha mondani szeretne neki valami olyasmit, hogy most el kell vinnünk a „gyermekét”, meg kell gyógyítanunk, de ígéri, hogy visszahozzuk. Percekig nem mozdultunk a helyünkről, csak ültünk csendben. Apám simogatni kezdte a még mindig remegő kisgidát. Havat vett a kezébe, és hagyta megolvadni a tenyerében, majd a gida szájához tette. Az állat megérezhette a szagát, mert szürcsölni kezdte a tenyeréből a vizet. Apám hagyta, hogy a gida megnyugodjon, majd halkan így szólt:

– Most óvatosan állj fel, és szorítsd magadhoz az állatot! Ne haygd, hogy kiugorjon a kezedből!

De ahogy megmozdultam, a gida minden erejével megpróbált kiszabadulni az ölemből. Fogtam szorosán, ahogy csak bírtam. Apám a szabad kezével a gida ép lábát fogta le, nehogy az arcomba rúgjon, miközben fel-

állok. A sérült láb mozgásából kivehető volt, hogy nincs eltörve. Miután sikerült felállnom, megpróbáltam úgy a karomba venni, hogy a bal kezemmel a két összekötött első lábát, a jobb kezemmel meg az ép bal hátsó lábát fogjam le, és a szabadon maradt sérült jobb hátsó lábát a combjánál a könyökömmel kitámasztva távol tartsam a fejemtől. Mivel kapálódzott, nehezen ment, de apám segítségével végül sikerült a művelet.

A gida anyja az erdő széléig követett bennünket. A szánnál apám leszedte a pokrócokat a lovakról, majd az egyiket a raktér szabadabb aljára terítette, a fenyőfa csúcsa mellé. Miután behelyeztem a sérült gidát a „kasba”, apám ráterítette a másik pokrócot is. Az alsó és felső pokróc sarkait úgy kötötte össze, mint egy batyut, hogy az állat leszorítva a takarók között maradjon. Felültünk a bakra, én a menetiránynak háttal, hogy az őzgidára lássak, majd lassan megindultunk hazafelé. Apám most visszafogta a lovakat, a sérült állattal csak lépésben siklott a szán.

Úton hazafelé tervet kovácsoltam magamnak az állat megmentésével kapcsolatban. Ebben főleg a szomszéd kamaszlányra, Mártira számíthattam elsősorban. Nagy volt az örömöm, amikor anyámmal együtt ott várt ránk a tornác udvarra néző sarkában. Hiába, a jó barát mindig tudja, mikor van rá a legnagyobb szükség. Ekkorra anyámmal már kitárgyaltak engem meg a torokgyíkveszélyt. Nekik meg erre volt forgatókönyvük. Én csak sejtettem, meg titkon örültem is, hogy Mártnak köszönhetően most már jobb kezekbe kerülök, és enyhébb lesz a „zárka” szigora. A két bátyám még nem volt otthon. Igaz, az idősebb már Szepsiben koptatta az iskolapadot. A debrődi iskolában meg délután pótolták be a tanítók a fertőtlenítés miatt délelőtt elmaradt tanítást. Ennek a hírnek most kimondottan örültem, mert így Mártival ketten láthattunk hozzá a gida sebének ellátásához. Miután batyustól kiemeltük a szánból, bevittük az istállóba, óvatosan a borjúknak épített kis karámba szórt szalmára fektettük, és kihamoztuk a pokrócok közül. Mivel a riadtságát nem sikerült csillapítanunk, és újból és újból megpróbált felállni, szökni, magára hagytuk, hogy szokja meg a környezetet, amíg a szükséges dolgokat előkészítjük a sebe fertőtlenítéséhez és bekötözéséhez. Távozóban még egy kevéske szénát is dobtam elé a szénatartóból.

Átmentünk Mártiékhöz a kötszerekért meg fertőtlenítőszerért. Mártinak aprólékos részletességgel el kellett mesélnem minden aznapi kalan-

dom. Közben afelől is megnyugtattott, hogy nem kell félnem, mert nekem már volt egyszer diftériám, és ha el is kapnám, sokkal enyhébb lefolyású lenne. Biztatott, hogy nem lesz semmi bajom az ünnepek alatt, korszolyázni is kimehetek vele, csak hogy ne legyek a húgom közelében. Mivel korán esteledett, vissza kellett sietnünk a gidához, hogy még nappali fénynél elláthassuk a sebét. Anyámat megkértük, hogy hozzon meleg vizet, majd a simogatásom, nyugtatgatásom közepette a sérült őzgida szakszerű sebkezelést kapott. Csak ezután vettük le az első lábáról a nadrágszíjból készült béklyót.

A gida villámsebes mozdulattal állt lábra, és csak ekkor nyúlt a szénához. Anyám engedelmével két nagy sárgarépat is felhoztam a pincéből, amit gondosan megmosva nyújtottam felé. Ahogy megérezte a répa illatát, elkezdte a kezemből majszolni azt. A boldogságtól majd kiugrott a szívem: a gida elfogadott anyja helyett gondozójának. Mindnyájan boldogan néztük, ahogy a gyenge kis állat életösztone felébredt, és elfogadta ezt az új helyzetet, mert élni akar. Anyám egy idő után magunkra hagyott a gyönyörködésben, a fejéshez készülődött. Mi meg meggyújtottuk az istálló petróleumlámpáját, hogy jobban lássuk a kis jövevényt, életem egyik legszebb karácsonyi ajándékát.

Mártinak elmeséltem, hogy pici gyermekkorom óta vágytam egy ilyen kalandra. Ma teljesült az álmom, megmentettem egy sebesült állatot, és most közelről nézhetem, megsimogathatom, megszerethetem, mint a kishúgomat.

– Akár a karácsonyfa alá is bevihetném, hát nem boldogság ez? – kérdeztem Mártit, akit szintén lenyűgözött a ksigida kecsessége, ahogy jó étvágygal falatozta kezemből a répát. Márti őszintén örült a boldogságomnak, és szeretőn magához vont a fejem, majd megsimogatott.

– Sok ilyen örömteli kalandban legyen részed! – mondta alig hallhatóan. Éreztem, elérzékenyült ő is, és már a holnapi szentestére gondol.

– Látod, néha milyen kevés kell a boldogsághoz, akár egy istállóban is ránk köszönhet – folytatta halkán a megkezdett gondolatát.

Én meg eltöprengtem azon, vajon mire gondolhat még Márti most a társaságomban. Akkor már ismertem a titkát, a háborúban leventeként eltűnt szerelme utáni vágyakozását. Csak sejtettem, hogy képzeletben most is vele van, s bár engem szorít magához, de a szíve a szerelméé, Lacié.

Ki tudja, vajon él-e még valahol, s ha él, gondol-e reá, mint ahogyan Márti gondol most rá harmatos szemekkel, az én boldogságomban osztozva...

Epilógus:

A megmentett őzikére ráragadt a Gida név. Szépen gyógyult, akár csak Karcsi, az osztálytársam. Gida Márti és az én gondoskodásomnak, Karcsi a falu összefogásának köszönhetően gyógyult meg. Az elmaradt iskolai karácsonyi ünnepségre szánt pénzt szüleink Karcsi családjának kiadására fordították. Meleg cipőt, ruhát, élelmiszereket és gyógyszereket vettek rajta, aminek köszönhetően kijárhatott velünk szánkózni, hógolyózni vagy egyszerűen csak csavarogni a friss levegőn. Csontjai egyre jobban megerősödtek, akár csak a Gidáé. Vele meg közben összebarátkozott a Motyogó nevű kutyánk is. Együtt kergetőztek az udvarunkon, ha volt időm, kiengedni és vigyázni rá. A két ünnep között Gidát az erdész is meglátogatta, ugyanis bejelentettük neki a vele történt esetet. Egy kicsit féltem, hogy elviszi tőlünk, de az látva a gondoskodást és a szeretetet, amivel ápoltuk a kiskidát, megengedte, hogy nálunk maradjon. Tanácsokkal is ellátott bennünket az etetésével, itatásával kapcsolatban, amit mi igyekeztünk is betartani, nehogy baja essen. Túletetni és túllátatni nem volt szabad. Répán és káposztalevélen kívül nem kapott más „csemegét”, már tejet sem. Kukoricakóró-szeleteket, azaz szecsakát viszont annál többet. Szénából is a durvább, csalánt, sóskát, repcét, ürmet, kakukkfűvet, illetve egyéb gyógy- és gyomnövényt tartalmazó keveréket adtuk neki. Néha egy kis árpa- és kukoricakorpát is kevertem közé, hogy meghízzon, megerősödjön szegénykém. Egy kis zománcos tányérban, kevés vízben kőszót tettünk elé, hogy ezt nyalogassa, miközben iszik.

Az erdész azzal is egyetértett, hogy csak kora tavasszal engedjük szabadon, amikor már kiserken az első fűszál, mert az anyja már nem fogja visszafogadni, megérzi rajta az ember szagát. Neki már önállóan kell gondoskodnia magáról. Mi meg reméltük, hogy tavasszal ezzel már nem lesz gondja, talál elég eleséget a Meszesben. Gida elengedésére húsvét előtt, április elején került sor. Karcsit is meghívtam az eseményre, a sze-

kérében ülve ő foghatta az állatot, amíg kiértünk vele az erdőbe. Én meg Osi barátom húztuk ki mindkettőjüket kisszekéren oda, ahol Karácsony előtt megtaláltuk, a dagonyáshoz. Megölelve, össze-vissza csókolva, fájó szívvel engedtem útjára. Igyekeztem megjegyezni a nyakán lévő foltokat, ha majd az erdőben járva őzcsordát látok, felismerjem közöttük Gidát. Egyszer aztán, még ugyanabban az évben, gyöngyvirágszedés közben egy röpké pillanatra sikerült is megpillantanom. De hiába szólítottam, már nem hallgatott a Gida szóra. Az erdő lombsátra alatt büszkén futott az övéivel tovább oda, ahová igazából tartozott!

Az ázott rög illata

Ez az emlék gyermekkoromból való, és gyakran felvillant bennem eddigi életem során. Mindig akkor, ha nehéz lelki terhet cipeltem, vagy ha a jövőmről kellett döntenem. Volt úgy, az 1960-as, 70-es években, hogy külföldön, Finnországban vagy éppen Ausztriában jött elő az emlékezetemben, amikor a szülőföldem elhagyására csábított egy-egy „szirén” vagy a kor embertelen légköre. Parányi történet csupán, mégis örökre a lelkembe ivódott. Döntse el ki-ki maga, miért.

Kukoricakapálás közben meleg júniusi zápor szakadt ránk a mezőn. Az utolsó csapással a kapát a rögös földbe vágva hagytuk, s rohantunk apámmal az erdő ernyőt kínáló lombkoronái alá. Futás közben kapkodtuk fel a korábban levetett gönceinket, az elemózsiás táskát és a fém vízeskannát, nehogy a cikázó villámok célpontja legyen. Én a magas tölgyfa felé vettem az irányt, szülőm a fától távolabb levő sűrű sövényként a mező fölé hajló mogyoróbokor alá tartott. Apám látva, hogy merrefele tartok, egy hirtelen mozdulatváltással utánam eredt, és szabad kezével elkapta a lendületben levő kezemet, majd óvatosan, nehogy orra bukjak, az általa választott irányba húzott. Kézen fogva futottunk egy szakaszon, amíg fel nem tűnt a sűrű víztömegtől elhomályosodott bokor körvonala. A zápor az erdő felől vágott a szemünkbe, így csak pislákolva láttam a célt, a menekülés irányát és a víz súlyától felénk integető lombokat.

„Néhány lépés és a bokor tövében kiszáradt fűre vethetjük magunkat” – gondoltam magamban. De alig futott át az agyamon a gondolat,

amikor megspórolva a bokorig hiányzó lépéseket, egy hatalmas villámcsapás légnyomása odarepített bennünket. Előbb egymáshoz csapódtunk, háttal az erdőnek pördültünk, és úgy huppantunk fenékkal a bokor alá, mintha valami láthatatlan kéz nyomott volna le bennünket a fűre. Ijedt, dermedt tekintettel néztünk egymásra. Apám eszmélt előbb. Szólni még nem tudott, a légnyomás és a nagy csattanás egy időre süketté is tett bennünket, csak a tekintetével terelte figyelmemet a magas tölgyfa felé. Oda-néztem, és az ijedtségtől meg a látványtól remegni kezdtem. Az előbb még délceg tölgyfát majdnem kettéhasította a villám. Még lánggal égett a fa néhány száraz gallya, levele, de ahogy hangos recsegéssel a mezőre dőlt a villámsújtotta, lehasadt hatalmas ága, a zápor fecskendőként oltotta el rajta a tüzet. Néhány pillanat múlva már csak füstölgött, párologott a tüzet fogott fakéreg. A füst szagával együtt a villám kényszagú lehelete is átsapott hozzánk. Apám a látványtól kissé megnyugodva próbált megtagadni, hogy nem esett-e bajom.

– Nem fáj semmid, rendben vagy? – kérdezte kíváncsian.

Nehezen, akadozva tudtam csak megszólalni, és kipréselni magamból, hogy nem, nem fáj semmim, és az ijedtségen kívül nincs más bajom. Előkereste a táskájából a mindig magánál hordott vízhatlan cetkabátját, még beljebb húzódtunk a bokor alá, és egymáshoz bújva betakartuk magunkat vele. Teste melegtől, békés ütemben dobogó szívétől megnyugodva aludtam el az ölében. Valószínű, hogy a zápor lombokon játszott altató zenéjére maga is álomba szenderült, mert amikor felébredve megmozdultam, ő is éppen az álmából ébredt. A nap már jóval magasabban járt az égen, és újra ragyogóan sütött felettünk. Nemcsak mi, hanem a körülöttünk lévő összes fűszál, növény és élőlény is megújulva szívta magába a ragyogó fényt és a tiszta, ózondús levegőt. Apám a lába elé nyúlt, és felvette az első keze közé kerülő esőáztatta rögöt, amelyből az ujjai között megroppantva párás lehelet csapott fel. Élvezettel szippantott bele, majd a rögöt felém nyújtotta. Kezembe vettem a kettéhasadt földcsomót. Még láthatóan párologott a hirtelen záportól megduzzadt forró rög méhe. Fölé hajoltam. Életemben először szippanthattam bele az ébredő élet édes leheletébe. A rögbeszorult magokon apró fehér csírák tömege kezdett a fény felé terjeszkedni, szinte láthatóan növekedésnek indultak a kiserkent szárazak, mintha nem is mag, hanem egy apró élőlény

lenne a magtest, amely a pici csírákat kipattintotta magából, s a csápocskáit mocorogtatta.

– Megmozdult az élet, fiam – fordult felém apám. – Látod, milyen kevés kell hozzá? Egy kis eső, meleg napfény, levegő, és szinte láthatóan serken a fű, csírákat bont a mag. Pillanatok alatt életre kelt itt minden. Hallod a madarak csiripelését? Örömdalt énekelnek azok is. Van ettől szebb dallam? – nézett a szemembe nefelejcskék szemével, és éreztem, ahogy az izmai megfeszülnek, friss erő áradt belőle is, mintha újjászületett volna a zápor és az alvás alatt. Elégedetten nézett fel a kukoricaföldünkre, a tekintetével a két kapát kereste. Csak a frissen felkapált föld adott neki némi támpontot, mert a kapákat az eső kiáztatta, s a földön elterülve vártak ránk. Lehámoztuk magunkról az esőkabátot, és kibújtunk a mogyoróbokor alól. A fületem ekkor ütötte meg a déli harangszó első kongása. Nyugat felől, a falunkból hallatszott, de a templomot nem láttuk a dombháttól. Nemsokára három harang is csatlakozott a debrődi nagyharanghoz. A három mély, férfias kongáshoz, amely Jászó, Debrőd és Szepsi felől jött, a hátunk mögött keletről megszólalt a Hetény nevű tanya csilingelő kisharangja is. Az erdőtől felerősödött és visszhangot kapott kongások máig felejthetetlen harmóniákkal teli zenei játékot produkáltak számunkra a Kőfői dűlő üreges mészkő-barlangrendszeré felett. Annyira belefeledkeztünk a gyönyörűségbe, hogy csak akkor kezdtünk el imádkozni, amikor a debrődi nagyharang már „kilépett” a déli harangszó-szimfónia hangkavalkádjából. Apám szólalt meg újfent.

– Mindjárt itt lesz anyád az ebéddel, a tízórait így megspórolhatjuk. Gyere, addig megnézzük a villámsújtotta tölgyet, megmenthető-e – mondta, és megindult a fa felé, én meg követtem. Apám némán járta körül a sárba sújtott ágakat. Szemügyre vette azt is, hogy a lombok milyen kárt okoztak a kukoricásban. Máskor ilyen esetben hangosan morgott magában, cifrákat mondva az égiekre, mivel nem oltalmaztak meg bennünket a bajtól. De most csak némán nézelődött, érezhetően fontolgatott valamit magában, ezért hallgatott. Amikor már másodszor mérte fel a kárt meg az erőnket is, csak akkor szólt, hogy menjek közelebb hozzá. A letörött ág végétől úgy egy méterre beemelt a gallyak közé, és arra kért, hogy próbáljam megemelni azt. Sikerült annyira felemelnem, hogy a kiserkent kukoricaszárak fölé emeltem az ág végét.

– Most tedd le! Bemegyek én is, közelebb a fatörzshöz, és együtt újra megemeljük az ágat. Ha elég erős leszel, a lehasadt hatalmas ágat ki tudjuk vinni a mezőről az erdő szélére. Gyürkőzz neki! – adta ki a feladatot apám. Megvártam, amíg belép a lombok közé ő is, és megfogja a kiszemelt helyen a letörött ág vastagját. Nem először végeztünk ilyen munkát. Tudtam, mi következik. Ahogy nyúlt a törzsért, nyúltam én is érte. Először, mint egy súlyzót, ölbe kellett emelnünk a nehéz ágat. Ezt a műveletet mindig apám „hó-rukk” vezényszavára végeztük. Ahogy kimondta, ölbe vettük a lehasadt tölgyágot. De már jött is a másik vezényszó: „Lassan előre!” S a nehéz ággal megindultunk mindketten ívben az erdő széle felé. Az elején a törzsnél lehasadt ág könnyen engedett, tekeredett abba az irányba, amerre nyomtuk. Már az út felén túl jártunk, talán két méterre az erdő szélétől, amikor kezdett beszorulni, visszafogni bennünket a törzshöz tapadt maradék rész. Láttuk, hogy a feszítéstől az ág el fog szakadni a törzstől, mert csak a kéreg és egy vékony farost tartotta a magasban. Tudtuk, ha az elpattan, a zuhanó ág ránk nézve komoly veszélyt jelenthet. Ha nem tudjuk elég szorosan tartani és irányítani a mozgását, átbukhat rajtunk, és ránk zuhan. A másik veszélyt az jelenthette, ha az ág túlsúlyos vastag része földet érve visszavágódna, és maga alá szorítana bennünket.

– Nem elereszteni! – parancsolt rám apám hangosan. – Nyomd, ahogy csak bírod, most!

A hirtelen nyomástól a hatalmas ág elpattant a törzstől, egy kicsit megpördült a levegőben és az ölünkben, de mindketten utána kaptunk, és lefékeztük a fölénk tartó mozgását. A villám szelte ág nehéz töve jó hét méter magasságból zuhanni kezdett a földre. Apám látva, hogy az ág viszbillent az erdő irányába, újra vezényelt.

– Nyomjuk gyorsan az erdő felé! Az üres térbe perdült ággal futni kezdtünk az erdő felé, a tölgy aljában található bokrok irányába, hogy az ág zuhanását a fiatal aljnövényzet felfogja. Eldobni nem lehetett, mert a lombok között álltunk. Ilyenkor a visszacsapódó legkisebb oldalhajtás is életveszélyes ütést tudott mérni az emberre. Voltam már ilyen kellemetlen helyzetben, szerencsémre azonban az ostorszerű ütés csak kisebb sérülést okozott. Néhány futólépéssel az erdő felé haladva sikerült a zuhanó ágvéget egy bokorra lökni, minek következtében a faág veszített zu-

hanási sebességéből, a bokor felfogta a súlyát, majd az aljnövényzetet maga alá gyűrve még lassabban tovább zuhant a földre, ahol aztán megállapodott. Végre mi is elengedhettük az ágat, és kiléphettünk a lombok közül. Apám büszkén nézett rám. Néhány pillanat alatt komoly feladatot oldottunk meg közösen.

Akkor még nem tudtuk, hogy anyám messziről látta a „mesterkedésünket”. A dombtetőről aggódva figyelte, mi lesz velem, hová repít majd a felcsapódó ág, ha a bokrok nem fogják fel a nehéz ág vastag törzsének súlyát. Öröme és szerencsémre, nem így történt. Mire az ebédvel leért az erdőhöz, akkorra már apám nyakán keresztül felmásztam az épen maradt ágakon a sérült fatörzshöz, és az apám által készített agyagmasszával betapasztottam azt, hogy távol tartsuk sebénytől a szűt meg az egyéb fafaló férget. Így a természetes tölgy esélyt kapott tőlünk arra, hogy minél hamarabb felépüljön villámsújtotta, megtépázott állapotából.

Másnap a kapa mellé fűrészt és fejszékét is raktunk a szekérre. Aztán annak rendje és módja szerint felaprítottuk a hatalmas letörött ágat, majd a halomba rakott fahasábokat meg a gallyakat az erdő szélén hagytuk száradni. A megszáradt tölgyfagallyak csak ősszel, a kukoricatörés után kerültek be a fáskamránkba. A letörött csonkról és a villám okozta kéregperzselésről felismerhetővé vált tölgyfahasábot egy hideg téli estén magam raktam a tűzre szobánk cserépkályhájában. Mintha most is érezném arcomon a tölgyfaág felcsapó tűzének hevét. Azóta őrzöm híven magamban a villámsújtotta fa emlékét, s olykor a tenyeremben érzem apám égi csapástól megmentő izmos kezét is. Azóta szeretem az ázott hazai rög életető, édes illatát, és egyre gyakrabban vágyódom a debrődi cserépkályha emlékfakasztó melegére.

Gyalog a hóviharban

„Vörös riasztás! Vészhelyzet! Aki csak teheti, ne induljon útnak!” – hallani a közmédiában a meteorológusok előrejelzése alapján kiadott figyelmeztetést. Több száz összetört jármű, sok sebesült és sajnos, néhány halálos áldozat a katasztrófhelyzet, illetve az egyéni felelősség vagy felelőtlenség eddigi mérlege. Rengeteg úton rekedt ember, a csecsemőtől

az aggastyánig, akiknek kimentése még akkor is zajlik, amikor ezeket a sorokat papírra vetem. A világhálón megjelenő segélykérések, amelyeket okostelefonjaikról töltöttek fel a bajba jutottak, azt bizonyítják, még mindig sokan vannak kint az utakon, akik arra kérik a barátaikat, s főleg a katasztrófavédelem embereit, próbálják őket kiszabadítani a hó fogságából. Vannak, akik már 20 órája fagyoskodnak a tomboló hóviharban. Az embernek ilyenkor elszorul a szíve, és szurkol nekik, hogy időben megérkezzen a segítség, és legalább egy melegedőbe bekerüljenek. Biztos vagyok benne, hogy a leginkább sújtott Csallóközben és Nyugat-Magyarországon a 2013. március 14-éről 15-ére virradó éjjelt sokan nem felejtik el, amíg csak élnek.

Van egy bölcs hindu közmondás, miszerint, ha az életed mentes a kudarctól, akkor nem vállalsz elég kockázatot a cselekedeteiddel. Vajon ez az életfilozófia ebben a katasztrófa helyzetben is igaz? Szerintem igen. A halál közelségének megtapasztalása is az élet része, és a későbbiekben segíthet még nagyobb veszélyek, a végzetes katasztrófák elkerülésében. Tapasztalatból mondhatom, hogy egészséges kockázatvállalás nélkül nincs siker, nincs eredmény és élmény, amit az unokáinak tanulságként a kényelmes szoba melegében majd elmesélhet az ember.

1964 januárjának végén ért véget a harmadik főiskolai szemeszterem a Nyitrai Pedagógiai Fakultáson. A szaktantárgyamból, matematikai analízisből péntek délelőtt volt az utolsó vizsgám. Reggel úgy indultam el a főiskolára, hogy bármilyen eredménnyel is zárom a vizsgát, indulok haza a szüleimhez. Még este összepakoltam a holmimat. A kis préselt kartonkofferba a jegyzeteimet és a könyveimet, a nagy vászonbőröndbe pedig a több váltásra való ruhaneműt, köztük az edzőruhámat, a síruhámat és külön nejlonzacskóban a trapézorrú síbakancsomat is betettem. Az előző napokban tetemes hó hullott Nyitrán, gondoltam, otthon is bőven eshetett belőle, így a munka és a tanulás mellett újra lábamra vehetem a sítalpakat is, és kedvemre csavaroghatok Debrőd dimbes-dombos lankáin.

A fülledt város után hatalmas vágyat éreztem a szabad, friss hegyi levegő után. Már napok óta csak arról ábrándoztam, hogyan szelem majd a kanyarokat a frissen hullott hóban, hogyan siklok majd a lejtőkön hátamra porozva a mögöttem felszálló könnyű hópihéket, s meg-megállva gyö-

nyörködöm a napsugárban szikrázó tájban, élvezem a megnyugtató vidéki csendet a város bántó zaja után. A síelés utáni vágyakozásomnál csak a honvágyam volt nagyobb.

A menzán még reggeli után bejelentettem, hogy egy hétre hazautazom, ezért az ebédhez a vacsorajegyem ellenében úti csomagot is kértem. Úgy tűnt, sikeres lesz a napom, a vizsgám is jól sikerült, s fél kettőkor már a Nyitráról Privigyére induló személyvonaton ültem, hogy a néhány kilométerre levő Sarlóskajszán átszálljak a Pozsony–Kassa közt közlekedő gyorsvonatra, majd Szepsiben felüljek az este tíz után induló utolsó buszra, s így éjjel fél tizenegykor már anyám karjai közt lehetek Debrődön.

Valami hetedig érzéktől vezérelve az utolsó pillanatban a száraz vacsorával együtt a kiskofferba csúsztattam a Vilmos bátyámtól karácsonyra kapott stószí vadászbicskámát és egy elemlámpát is. A vonaton több gömöri és Kassa-vidéki diáktársam is velem tartott, így az utat végigbeszéltük, miközben kártyáztunk, sakkoztunk egészen Zólyomig. Csak ott vettük észre, hogy a vonat egyre lassul, és kint orkánerejű szél hordja a havat. Zólyomban általában fél órát szoktunk várni a Besztercebánya felől érkező személyvonatra, hogy a Losonc felé utazók átszállhassanak a déli vonalon közlekedő kassai gyorsra. Most ezek az utasok vártak arra, hogy a vonatunk befusson. Tőlük tudtuk meg, hogy Ukrajna felől hideg sarki levegő érte el az ország keleti részét, és a rádión keresztül arra szólítják fel az embereket, hogy aki teheti, maradjon otthon, és ott várja ki az átvonuló orkánerejű hóvihart.

Azt mesélték, Besztercebányán a tomboló szél már tetőket tépett le, fákat csavart ki, újságos bódékat borított fel közvetlen az indulásuk előtt. Várható hát, hogy gondunk lesz a továbbutazással, mondták. A kupé ablakát lehúzva még a védett állomáson is érezni és hallani lehetett a lökéseket meg a szél süvöltését. Meglepetésünkre a vonat ennek ellenére megmozdult, és elindult velünk Losonc felé. Gömöri barátaim megkönnyebbülve ültek vissza a helyükre, számukra ugyanis mintegy 60-90 kilométer megtétele után véget ért az utazás, s ha le is késik a buszcsatlakozást, péntek lévén egy-két órán belül jön a másik, amellyel biztonságban hazajuthatnak. Csak mi, „keletiek” lettünk nyugtalanok, közülünk is leginkább az egyik csoporttársnőm, Marika, aki a szomszéd településre,

Jászóra utazott. Én már Zólyomban biztos voltam abban, hogy aznap már nem jutok haza, mert a Szepsiből tíz óra után induló buszom az utolsó járat, ami aznap Debrődre megy. Az éjjel fél tizenkettőkor Jászóra tartó vonattal is csak Hetényig mehettem volna, ahonnan hazáig még 3 kilométer gyalogtúra várt volna rám. Az évfolyamtársam felajánlotta, aludjak náluk, ő is nagyobb biztonságban érzi magát, ha éjjel valaki vele tart az állomásról a házukig. Abban maradtunk hát, hogy náluk alszom.

Amikor azonban Losoncra értünk, világossá vált, hogy aznap már Marika sem jut haza, mert több mint kétórás késéssel futottunk be az állomásra. S a vonat késése egyre csak növekedett. Rózsnyó után már csak cammogott a szerelvény, hiába kapcsolták ki a kupék fűtését, a mozdonyt nem tudták annyira felfűteni, hogy a megszokott sebességgel robogjon. Fázni, dideregni kezdtük a fülkékben, és előkerültek a kofferekből a melegebb felöltők. Levettem én is a csomagtartóról a nagyobb koffert, és átmentem vele egy üresen maradt fülkébe. Tetőtől talpig átöltöztem. A jéger alsónemű fölé felvettem az edzőruhám és a sínadrágom is. A cipőmet is síbakancsra cseréltem, ami egy számmal nagyobb volt a lábmérete mnél, így három réteg térdzoknit is a lábamra húzhattam, a harmadikat a talpam alatti pántos sínadrágon kívülre, majd a szárát visszahajtottam a cipőmre. Felül is rétegesen öltöztem fel, legfelül a hosszú, meleg béléses nagykabát, amit az álamig begomboltam. Felhajtottam a kabát gallérját is, és egy vékonyabb sállal átkötöttem. A sapkát is lecseréltem fülre lehajtható orosz szőrme fejfedőre, amit az ajkam alatt össze tudtam kötni. Végül a melegebb sállal egészen a szememig bekötöttem a szám meg az orrom. A többiekhez visszatérve úgy nézhettem ki, mint egy sarki expedíció tagja az Antarktison. De most senki sem élcelődött az öltözékemen. Mások is szokatlan gúnyákban gubbasztottak a hideg fülkében. Még a vacsoránkhoz sem volt kedvünk, a didergés miatt az evésről is megfeledkeztünk.

A mozdony annyira lehűlt, hogy a Hárskút utáni alagútban bő félórát is vesztegetelt, hogy gőzzel telítsék a kazánt. A görgői állomáson aztán elé kötöttek még egy korszerűbb gőzöst, hogy a szerelvény a huzatos Tornai-katlant biztonságosan végig tudja futni. Fél kettő lett, mire Szepsibe értünk. Amikor kiszálltunk a vonatból az állomáson, szinte ledöntött benünket a lábunkról az orkánszerű szél. A váróterem zsúfolásig megtelt

emberekkel, Kassa felől is sokan lekésték a további vonat- vagy busz-csatlakozást.

Titkon azt reméltem, hogy a várakozók közt találok debrődi embereket, de csalódnom kellett. Aznap valamennyi földim időben, biztonságban hazatért, csak én ténferegtem az állomáson tanácstalanul. Az épület külső falán lógó hőmérő higanyszála mínusz 17 Celsius- fokot mutatott. Marika marasztalt, hogy menjek vele a hajnalban Jászóra induló motorvonattal. De az állomásfőnök abban sem volt biztos, hogy a hajnali vonat elindul, mert sínekre dőlt fákról, hótörlaszokról kapott jelentést, és az a kisvonat sem érkezett meg Szepsibe, amelyiknek hajnalban Jászón keresztül Mecenzéfig kellett volna mennie. Az emberek között teljes volt a bizonytalanság azt illetően is, mikor indul meg újra a tömegközlekedés Szepsiből a környező falvakba. Leginkább az zavart, hogy már szombat volt, és Debrődre csupán három buszjárat jár ezen a napon. Abban szinte biztos voltam, hogy a reggel hét órakor Debrődről induló busz nem jut el Szepsibe. Két olyan pontja is volt a faluból kivezető műútnak, ahol ilyen időlethez 2-3 méteres hótörlaszok is kialakultak. Azt pedig jó, ha délig átvágják a helyiek. Abban is biztos voltam, hogy Debrőd ebben a pillanatban el van vágva a külvilágtól, és lehet, hogy az egész szombatot a szepsi vasútállomáson kell majd töltenem. Csak Makrancra mehettem volna tovább, a nagyanyámhoz. Az állomásról a nagyszülők makranczi háza jó időben csupán félórás gyaloglás volt. (Utólag bánom, hogy nem így döntöttem, mert pár hónapra rá a nagyanyám meghalt, és én nem tudtam tőle végső búcsút venni, ráadásul a temetésére is későn érkeztem.)

A síelés utáni vágyam és az esetleg elvesztegetett idő azonban anyyira nyomta a begyemet, hogy nem törődve a hóviharral úgy döntöttem, az erdős hegyen keresztül vezető, csupán 6 kilométeres szekérúton gyalog teszem meg a falumba vezető utat. A döntésemben az is közrejátszott, hogy a felhők közül olykor-olykor már a telihold is előbukkant, és szinte nappali világosságot árasztott. Feltételeztem, hogy a havazás megszűnésével az utak is járhatóbbak lesznek, s talán a szél is mérséklődik majd. Elbúcsúztam hát az évfolyamtársnőmtől, és a két kofferrel az egyujjas báránybőr kesztyűbe bújtatott kezemben megindultam a városon át a Debrőd felé vezető úton. Akkor még nem sejtettem, hogy életre szóló

kalandban lesz részem, miközben fizikailag a kínok-kínját élem át, s többször is úrrá lesz agysejtjeimen a halálfélelem.

A gond már akkor elkezdődött, ahogy a város sűrűbben lakott főutcájára értem. A szél kelet felől fújt, és én északnyugatnak tartottam. A vihar a talpam alatti hó csikorgásának hangját nyugatra, az udvarok felé vitte, ahol hangos csaholásba kezdtek a kutyák. Eddig csak elvétve hallottam ugatást. Itt már viszont a csaholáson kívül a láncon tartott szukák szűkülése is hallatszott, felkeltve ezzel a közeli hímek üzekedési kedvét. A kutyák párzási időszakukban voltak, és a telihold is különös erővel hatott természetes állati ösztöneikre. Az ijesztő félelem akkor hasított belém, amikor néhány kutya a kerítést átugorva utánam eredt. Nyugalmat erőltettem magamra, és folytattam az utam, csak a közelebb merészkedő ebeket próbáltam a zseblámpám fényével elvakítani. Már felértem a város közepébe, a posta előtti parkhoz, amikor ráeszméltem, más oka is lehet annak, ha egy falka kutya követ. Az állatoknál az üzekedési ösztön kiélegetését csak az éhség múlja felül. Bementem a parkba, és egy padon átpakoltam minden könyvet és jegyzetet a nagy kofferba. A kis kofferben csak a száraz vacsorám hagytam, két kenyér között egy nagy szelet rántott húst. Egy kis időre ott hagytam a két koffert a padon, és próbáltam egy jókora botot vagy letörött gallyat találni, amivel tisztességes távolságban tudom tartani a mellém szegődött kutyákat. Sikerült is találnom egy megfelelő husángot. Amíg a botot keresgéltem, a kutyák áthúzódtak az élelem irányába, de a park kerítésén belül nem merészkedtek. Megnyugtattott, hogy megtaláltam az ebek érdeklődésének okát. Seb vagy vér nem volt a testemen, annak a szagát nem érezhették. A parkból kijövet a vas-tag botot a kiskofferhez fogtam, úgy indultam tovább a sokszor megjárt szekérút felé, ki a városból.

De a kutyák száma nem csökkent, sőt újabbak csatlakoztak a falkához. Ez a tény akkor sem volt megnyugtató, hogy tudtam, az élelem miatt szegődtek a nyomomba. Ennyi éhes kutyának az én szerény vacsorám ugyancsak kevés lesz, gondoltam. Egy dolog nem volt előttem világos, hogy milyen messzire mernek majd követni a várostól. Nem tudtam, hol ér véget a falka territórium. Abban biztos voltam, hogy a volt vízimalomig biztosan követnek majd, hiszen addig eljárhattak a gazdáikkal is, addig sokuk vizeletével, szagmintájával lehet megjelölve az út, ami bátor-

ságot adhat nekik. A malomig nem nyugtalankodtam. Néha-néha megálltam, és az elemlámpát felgyújtva szembenéztem velük. Igyekeztem megfigyelni, melyik eb lehet a falkavezér. Ilyenkor a kutyasereg is megtorpant, csak egy fekete német juhászkutya jött még néhány lépést előre. Egyértelművé vált tehát számomra, melyik kutyát kell megütnöm, és megaláznom ezzel, ha a malomtól tovább követnének. Hogy biztos legyen a dolgomban, a malom elérése előtt tettem egy próbát. Hirtelen ledobtam a hóba a két koffert, a zseblámpával a fekete kutya szemébe világítottam, és futva megindultam feléjük. A falka veszélyt érezve eszeveszetten rohanni kezdett vissza a város felé. Én azonban három-négy lépés után megálltam, takarékoskodnom kellett a lámpa és a magam energiájával is. Amikor a kutyák látták, hogy továbbindulok, néhány pillanat múlva újra a nyomomba szegődtek, de most már óvatosabban követtek, néhány méterrel nőtt közöttünk a követési távolság.

Megsejtették, hogy készülök ellenük valamivel. Persze, az én félelmem sem párologott el teljesen. Otthon mindig volt kutyánk, s amikor a bátyám a szövetkezet juhait gondozta, egész falka tanyázott az udvarunkban. Nem volt könnyű engedelmességre szoktatni őket, de türelemmel végül sikerült. Gimnazista koromban pedig hétvégeken gyakran helyettesíttem a bátyámat a pásztorkodásban, és nem volt gondom a nyájtereléssel sem, a kuvaszok nekem is engedelmeskedtek. Csak a vezérállatot kellett betörnöm, hogy elfogadjon pótgazdájának. Ha kimentem az aklokhoz, már messziről megérezték a szagom, és falkástól rohantak elé, várva a simogatást, a szalonnabőrt meg az egyéb falatokat, amelyeket kedveskedve a zsebemben hoztam ki nekik.

Az újabb támadással vártam, amíg a malom elé érek, hátha sikerül a bottal fejen találnom a német juhászkutyát. Elhatároztam, most addig futok a kutyák után, amíg a botommal el nem találom a vezérébet, történjen közben bármi. Csak így úzhetem el őket. Legfeljebb befutok a malomba, és segítséget kérek, ha még ezek után is tovább követne a kutya-falka, gondoltam magamban. Hirtelen ledobtam a két koffert, és újra kilőttem magam a juhászkutya irányába. Azt annyira váratlanul érte a támadás, hogy csak akkor fordult meg, amikor a botommal teljes erővel eltaláltam a bal hátsó lábát. Orsószerűen megfordult a tengelye körül, és háttal a földre zuhant, mire kapta tőlem a következő ütet, ami a tompo-

rán csattant. A többi kutya vonítva eredt futásnak a város felé, otthagya a sérült vezért, aki megpróbált első két lábán kúszva kitérni a következő ütés elől. A harmadik ütest a csúszó jobb hátsó lábára mértem, mert féltelmem ellenére, nem szerettem volna megölni, csak mozgásképtelenné tenni, hogy elvegyem a kedvét a követéstől. A kutyák vonítására az idősebb hajdani malomtulajdonos kutyái is előrohantak az alvóhelyükről, és a kapu deszkáit harapdálva próbáltak kijutni az udvarból. Erre a vezér összeszedve maradék erejét sántítva felállt, és menekülni próbált. Még leüthettem volna, mert nehezen találta meg az egyensúlyát, csúszkálva, meg-megperdülve próbálta felvenni a lendületét, de hagytam, hogy négy lábára álljon, és a társai után sántikáljon. Reméltem, hogy a két hátsó lába sem törött el, és idővel kiheveri a közös kalandunkat.

A falkának valószínűleg rossz tapasztalatai lehettek a malom házörzőivel, mert valamennyi kutya a város széléig futott. Én megnyugodva szedtem fel a kofferjaimat, leginkább a megmaradt vacsorámnak örültem, mert a sok izgalomtól ugyancsak megéheztem és megszomjaztam. Még hallottam, ahogy a ház ura az ablakon keresztül kiszólt a kutyáira, hogy hagyják már őt csendben aludni. Azt hihette, rókák ösztökélik támadásra az ebeit. Erre a gondolatra viszont újra elment a kedvem az evéstől. Egy kicsit távolabb tiszta helyet kerestem egy bokor alatt, rátelepedtem a nagykofferomra, és a számat kitakarva óvatosan a bokor ágairól lelógó jégcsapokat kezdtem el szopogatni, hogy szomjamat oltsam. Öröömre az ég egyre tisztább lett, és a hold egy-egy szellőkés szünetében mind többet engedett láttatni az előttem álló útból. Vagy kétszáz méterre lehettem az erdő és az emelkedő aljától. Előtte a hótakaró jeges felületén csillogott a holdfény, mutatva az utat a sötét ösvény felé, ahol fel kell majd kapaszkodnom a hegytetőre. Egy ideig pihentem még, hűtöttem magam a szélnek tolva a hátam. Közben visszapakoltam a könyveket és a jegyzeteimet a kiskofferba. Megfogadtam magamban, hogy nyugodt, kimért tempóban, két szívdobbanásnyi lépésütemben veszem majd az emelkedőt, nehogy túlságosan megizzadjak, és a további lankás, nyílt terep megtétele közben átfázzak. Nem sejtettem, hogy az előttem csillogó jégfelület csapdát rejt számomra, amelybe gyanútlanul belegázoltam.

Csak akkor eszméltem, amikor nyakig elmerültem a hóban. Akkor jöttem rá, hogy a csillogó dombfelület egy másfél-kétméteres hótorlasz

jeges csúcsa, amely nem bírja el a testem és a két kofferem súlyát. Először a nagykofferral próbáltam magam előtt lepaskolni a havat, hogy egy-egy koffernyi távolságot a talpam alá taposva előbbre jussak. Rá kellett jönnöm azonban, hogy nem fogom bírni erővel az utamat elzáró témerdek havat magam alá gyűrni, más megoldást kell találnom. Megálltam, és addig gyűrtem, tapostam kívülről magam alá a havat, amíg ki tudtam belőle hasalni az előttem lévő jégfelületre. A két koffer nélkül megtartott a jégréteg, a hasamat szántalpnak használva pedig óvatosan tovább tudtam kúszni. Visszamásztam a kofferekért, és kieszeltem, hogy a félcipőm fűzőivel összekötöm a fogantyúiknál azokat, és a jeges felületen felváltva csúsztatom őket magam előtt előre, én pedig kúszva araszolgotok majd a két csomag után. A biztonság kedvéért a kinyitott bicskámat is a kezembe vettem, hogy előrehaladásomat az emelkedőn késsel a kezemben is segíteni tudjam. Lassan, óvatosan csúszva, meg-megpihelve jutottam előbbre, most már jelentősen eredményesebben, mint kezdetben. Örültem minden centiméternek, amit az ösvény felé haladni tudtam. Sejtettem, hogy az emelkedővel a hótorlasz vastagsága is csökkeni fog, de nem mertem a hora lépni egészen az erdő első cserfájáig. Így is nagyon sok energiát vett ki belőlem a kúszás, és minden felesleges mozdulat a kimerültségemet növelte volna. Az erőmre pedig még szükségem volt. Az emelkedő igencsak meredek, és legalább háromszáz méteres út vezet a tetőig, ezenkívül újabb hótorlaszok is lehetnek még az úton Debrődig, azaz nem szabad fecsérelni az energiáimat. Közben azt is eldöntöttem, hogy keresek az emelkedőn egy szélvédett helyet, ahol eszek, iszok majd a jégcsapokból, és megpihenek egy kicsit. Addig azonban ki kell tartanom!

Nyugalmat erőltetve magamra megindultam az ösvényen felfelé. A szél ereje a fákon megtört, nagyobbakat tudtam lélegezni a hideg levegőből, de a két koffer így is mind nehezebb lett. Egyre nagyobb kínnak, iszonyú tehernek tűnt az újabb lépés. Meg-megbicsaklott a lábam, fogytán volt az erőm. Szinte a hajamnál fogva húztam magamat feljebb és feljebb az úton, ám egyre elesettebb, egyre gyengébb lettem. Orra estem, oldalra csúsztam, ütések érték a kezem, a lábam, a hátam. Mindenem sajgott, fájt és égett. Volt, hogy csak egy galagonya- vagy egy csipkebokorba fogódzkodva tudtam megtartani az egyensúlyomat, aminek a tüskéi levették a kesztyűmet, és véresre sebeztek a tenyerem.

Az emelkedő felénél terveztem a pihenőt, de úgy éreztem, nem fogom addig bírni. Hamarabb menedékhelyet kell találnom, ahol kifújhatom magam, különben még nagyobb sérülés fenyeget. Ebben a helyzetben egy bokaficam akár végzetes is lehet, mert nem tudnék továbbmenni, itt fagynék csonttá. Egy nagyobb tölgyfa emelkedői oldalához támasztottam a két koffert, és jobbra, a hegy északi falánál próbáltam egy kiálló szirtet vagy kőbálványt találni pihenőhelynek. Hihetetlen szerencsém volt, mintha a zsigereimben éreztem volna, hogy itt kell megállnom, itt van az a hely, ahol esőben és szélben már máskor is megpihentem. A menedék alig tíz lépésre volt a csomagjaimtól. Szinte futva mentem értük vissza, hogy végre megpihenhessek. Most is a nagykofferra telepedtem le. A nyugat felé hajló szirt teljesen felfogta a kelet felől száguldó szelet. Elővettem a vacsorámat, de annyira száraz volt a szám, és olyan kemény a kenyér, hogy nem tudtam beleharapni. Visszatettem a kofferba, nyugalmat parancsoltam magamra, és a magam mellől felszedett tiszta havat kezdtem a csupasz ép tenyeremből nyalogatni. A nagyobb, jeges darabokat pedig a számban felolvasztva és megmelegítve óvatosan szopogattam. Elképzeltem, hogy a barátaimra várva fagyit nyalok a szepsi cukrászda előtt, de hiába látom őket a távolban, most nem rohanhatok feljük. Ők azonban biztosan megvárnak. Ma mindenki megvár engem, csak nekem kell okosnak és türelmesnek lennem. Ma nem hibázhatok! Azt kell tennem, amit az öregek meséltek, hogy vészhelyzetben tenni kell. Először is meg kell beszélnem magammal a problémámat, és akkor, még ebben a helyzetben is biztosan megtalálom a legjobb megoldást.

Próbáltam arra összpontosítani a figyelmemet, hogy rájöjjek, mi az, ami a leginkább kimerít, ami elveszi az energiám, és akadályoz az előrehaladásban. A kofferhez nyúltam, hogy megint kivegyem a csonttá fagyott vacsorámat. Szinte ugyanebben a pillanatban hangosan kimondtam a koffer szót. Igen, lelkendeztem, minden bajom forrása „a két koffer”. Aztán a fogaim közt felolvasztva és kicsiket harapva enni kezdtem a két szelet kenyér közé fagyott húst. Minden lenyelt falat után éreztem, hogy kezd visszatérni az erőm. Közben néztem a koffert, s azon gondolkodtam, hogyan csúszhatna az fel úgy az ösvényen, mint ahogy a jégen siklott. Hogyan készíthetnék sítalpat a két koffernak, hogy azok ne a kezemet és a testem húzzák le, hogy ne a fejemet szédítsék a mélybe. A zakatoló

agyamban egyszer csak megjelent a két jegenyefán sikló indián szekér az apacs vezérrel, aki a „rakterében” a gyékényeken fekvő sebesült társát mentette ki a csatamezőről tákolmányával, melyet a főhős lova húzott.

Mire megettem a vacsorám, kész volt a tervem, hogyan tudok én is két vastagabb mogyorófaágon két koffert vontatni. A ló most én leszek, a két vontatófát és a keresztbotokat pedig a közeli mogyorófabokor adja majd. Újra visszatért az erőm és a nyugalmam is. Még türelmesen elszopogattam néhány jégdarabot, és a szirtnek dőlve próbáltam ellazítani az izmaimat. Kis időre el is szunnyadhattam, mert hirtelen egy belső hangra ébredtem. Mintha valaki rám szólt volna: „Vigyázz, ne aludj, ébredj fel, mert behunyttal szemmel egy mély, pörgő, csábítóan fényes örvény felé futsz, és onnan vissza nem térhetsz!” Ijedten ugrottam fel a kofferről. Éreztem, hogy fázok, most először az elindulásom óta. Közben tudatosítottam a belső figyelmeztetés okát is, hiszen sokat olvastam erről a sarkutatók élménybeszámolóiban. Tudatában voltam, milyen alattomosan vonzó az ember számára az örök álmot kínáló fagyhalál. Szirénként csábítja a kimerült, fáradt gyalogost.

Megmozgattam az elszibbadt csontjaimat, és nekiláttam elkészíteni a koffercsúszdát. Kirámoltam a nagykofferből minden kötésre alkalmas szíjat, övet, nadrágtartót, cipőzsinórt, térdzoknit, nyakkendőt és zsebkenődőt. A csúszda elkészítése új célt jelentett számomra, és pontosan megfogalmazódott bennem a szerkezet váza is, amellyel töredékére csökkenthetem az erőkifejtésemet. Mintegy félórás ügyködés után megvolt a két öklömnyi vastagságú, jó három méter hosszú vontatófa és a három kereszttrúd is. A két rudat kicsit ékalakba állítottam a földön. A fa vastagrésze lett a súrlódó felület, a vékonyabb a vontató rész. Az alsó kereszttrudat a hossz körülbelül egyötödén rögzítettem a vontatófákhoz úgy, hogy a nagykoffer alja bőven elérjen felette. A másik két kereszttrúd a kiskoffer alatt volt rögzítve. Az egész rakományt még keresztben is a rudakhoz erősítettem. A vontatórudak húzó részét az erősebb nadrágtartómmal akasztottam a nyakamba, és a húzásban a kezemmel segítve megindultam kifelé a védelmet nyújtó szirt mögül megkeresni a gyalogösvény közelében kanyargó szekérutat. Bár az több enyhe kanyart is leírt, és hosszabb volt az ösvénynél, a koffer szélessége miatt ez a szélesebb út most megfelelőbb volt.

Mire kiértem a dombtetőre, egészen megszoktam a „lovacsázást”. Játéknak vettem a vontatást, és arra gondoltam, mit fognak majd szólni a faluban, ha ezzel a szerkezettel megjelenek az utcán. Bár a falut még nem láttam, tudtam, hogy két szállókés szünetében már bármikor előbukkanhat a holdfényben, és reméltem, hogy a templom tornya majd mutatja nekem a faluba vezető utat. Igyekeztem az út jeges felületére irányítani a vontatófa siklótövét, hogy minél könnyebb legyen húzni a terhet. Egy másik óriási előnye is lett a koffercsúszdának, amire nem is gondoltam a készítésekor. Vele én is biztonságosabban lépegettem a jeges úton, mert a sítotot is helyettesítette. A dombtetőről a szekérút enyhe lejtővel vitt a falu felé, így volt olyan útszakasz, amelyen magától siklott utánam a két koffer. Gondom már csak a Hosszúrét nevű dűlőben akadt, ami egy teknőszerű horpadás volt két szántóföld között, amit valamikor a víz mosott ki maga előtt. A teknőt a szél „kötözködésig” telehordta hóval. Mivel friss és puha volt a hordalék, csak lassan araszolva jutottam túl rajta.

A rét gödréből kiérve már láthatóvá váltak az alsóvég házai. Amikor elértem az első házat, kelet felől lassan pirkadni kezdett, és az ég alján vörös felhők jelezték az új nap születését, miközben a holdvilág fénye egyre halványabb lett. Végleg elszállt a félelmem, és szinte repültem a felvég felé, a portánkhöz. Még senki sem mozgott az utcákon, csak a szövetkezet istállóiból szűrődött ki villanyfény. Az állatgondozók már serényen dolgoztak, a fejőnők már biztosan fejték a friss tejet. A szövetkezet telepe a község nyugati oldalán volt, így a keleti széltől a faluban most nem lehetet érezni az istállók jellegzetes silószagát. Közben eszembe jutott, hogy középiskolás koromban milyen sokat dolgoztam én is a tehenek körül. 1962 szeptemberétől, ahogy elkerültem Nyitrára, anyám nélkülüm már nem tudta vállalni a 20 fejőstehenet, amelyeket másfél éve még velem együtt gondozott. Szerencsére a gondozásért járó pénz most se neki, se nekem nem hiányzott.

Az egyik utcai lámpa fényénél megnéztem az órát, és alig hittem a szememnek. Reggel fél hetet mutatott, azaz öt órája tapostam a havat, ennyi idő alatt tettem meg a hat kilométernyi távolságot. Minden előző kínomat feledve kerestem meg a kapunk kulcsát, hogy a kofferokat vontató „lovasnak” a nagykaput kinyissam. A vaskapu zörgésére hűséges Bodri kutyánk futott le, hogy üdvözljön, alig tudtam leszedni magam-

ról. Örömeiben szerette volna, ha ölbe veszem, és megsimogatom. Fel-emeltem, és engedtem, hogy végig nyaldosson, bár a fáradtságtól meggyötörve szívesebben lettem volna már az ágyamban. Végre sikerült leszerelnem a kofferoikat, és a kutya ugrándozása közepette felraknom azokat a tornácra. A mogyorófarudakat a tornác oldalának támasztottam, s csak azután indultam szüleim hálósobájának ablakához bekopogni, hogy beeressenek. Ahogy közeledtem az ablakhoz, elemlámpával a kezében anyám lesett ki az ablakon, hogy megnézzze, ki beszél a kutyához. A hangom nem ismerte fel, csak sejtette, hogy én lehetek. Pár pillanat múlva már a nyakamba borulva sírt örömeiben, mert szinte egész éjjel virasztott, izgult miattam, mivel nem jöttem meg a késő esti busszal. A tüzet is őrizte a konyhában, hogy gyorsan felmelegíthesse a nekem félretett vacsorát. De én csak forró teát kértem, és röviden elmondtam honnan és mióta gyalogolok. Nem kellett többet mondanom. A forró teába két stam-pedli hideg szilvóriumot öntött, és rám szólt, hogy egy hajtásra igyam ki az egészet, utána pedig gyorsan bújjak a dunnák közé az ágyamba.

Anyám grogja hatásos altatónak bizonyult. Az ötórás gyalogtúra után 12 órát aludtam egyhuzamban. Bár frissen és egészségesen ébredtem, a sötétség miatt a síelést újra el kellett halasztanom másnapra, de hát ki bánta már ezt akkor!

Az áji emberek mondják a falucsikaiakról

Az áji emberek mondják a szomszéd falucsikaiakról, hogy ott bizony az asszonyok hordják a kalapot még most is. De legalábbis az ötvenes évek végéig biztosan így volt. Bizonyosságul mesélték el az alábbi történetet, amit most elmondok.

Buszjárat a kisvárosnak számító Tornáról Falucska felé eladdig csak Áj községig volt, s mint minden rendes faluban annak idején, a kocsmá előtt állt meg a nagy füsttel pöfögő járgány. Ha a falucsikaiak útra akartak kelni a nagyvilág felé, akkor az áji kocsmában vagy a kocsmá előtt várakoztak a buszra.

Tudni való még, hogy a falucsikai családfők kereset után a környék falvaiba jártak drótozni-foltozni vagy bojtárkodni, pásztorkodni, mert

munka a hegyek közé zárt faluban nem igen volt. Így otthon a tenyerük ritkán érintette az eke szarvát, a kapát, kaszát vagy a többi parasztszerszámot. A falucskai meredek dombokon megtermett kevéske árpát, rozst vagy zabot is az asszonyok aratták le a pereputtyal.

Ha az asszony biztos akart lenni afelől, hogy az ura buszra szállt, bizony le kellett kísérnie őt az áji kocsmáig, nehogy a jegyára is lecsússzon a torkán, mert az is gyakran megesett. Aztán az atyafi részegen hazabalagott, hogy még egy éjszakát az asszonya pendelyének melegébe bújva töltsön. A családi szaporulat visszaszorítása érdekében is jobb volt az ilyen esetet megelőzni, mint a veszélyt bekövetkezve megtapasztalni. A falucskai pár ennek okán tért be az áji kocsmába, hogy az indulás előtti búcsúpoharát megigya. Sietősen az asszony lépkedett elől és az urára mutatva már az ajtóból kiáltva szólt a padlódobogásra felnéző csaposnak:

– Jósi bá, egy pálenka felest ennek a bides korhelyának, nekem meg decissel adjon!

Ernő

A múlt század közepi hidegháborús hangulatnak, közte az 1956-os magyar forradalomnak a felvidéki magyarság szempontjából volt egy kedvező hozadéka is: a rekordszámú gyermekáldás. Ennek következtében az 1950-ben újjalakult magyar iskolák megteltek diákokkal. Az élve született gyermekek éves rekordja 1958-ban tetőzött, így hat évvel később, 1964-ben rendkívüli intézkedéssel kellett megoldani a felvidéki magyar pedagógushíányt. A Nyitrai Pedagógiai Fakultás magyar tagozatának harmadéves diákjait kormányhatározattal egyéves gyakorlatra a felvidéki magyar tannyelvű iskolákba rendelték ki. Így kerültem a Nyitrai járás tanfelügyelőségének megbízólevelével 1964 szeptemberében a székvárostól legmesszebbre eső magyar iskolába tanítani. Az iskola igazgatója már augusztus elsején berendelt megbeszélésre és társadalmi munkára. Ez akkoriban nem volt szokatlan kérés, csak az ország másik felében élő szüleimet érte váratlanul, mert nekik is szükségük lett volna otthon még egy segítő kézre a téli tüzelőnek való bekészítéséhez, ami így a két idősebb bátyámra maradt. Én persze örömmel vártam a kihívást, a nem várt új feladatot.

Örömöm csak tetéződött, amikor megláttam a faluban az új iskola-épületet. Bár a nyári heves zivatar utáni tócsákat meg az építkezési gödröket kerülgetve nyakig sárosan léptem be az iskola épületébe, a kedvet, a jövőbe vetett hitemet ez sem tudta elvenni. Az iskola előterében már várt rám egy kőművesek által hátrahagyott, tisztára mosott hosszú szárú gumicsizma. Az igazgató az ablakból láthatta az érkezésem, mert kijött elé, hogy a kellemetlen sártisztítástól megmentsen. Ott állt mellette a takarítónő is. Szó nélkül is értettem, mit kell tennem. A lábbeliváltás után a takarítónő felkapta a sáros félcipőmet, és mielőtt még megszólalhattam volna, elillant vele a mosdó felé. Az ajtóból megnyugtatóként még visszaszólt:

– Ezt a tanító úr bízta csak rám, ott találja majd a csizma helyén.

A „tanító úr” megszólítás meg a kedves mosoly újabb balzsam volt a lelkemnek. Csak ezután csapott a tenyerembe az iskolaigazgató, hogy üdvözljön. Kemény, férfias szorítással adta tudtomra, örül az érkezésemnek, a pontosságomnak, no meg annak, hogy az előre megkapott jellemrajz illik arra az emberre, aki szolgálatra jelentkezett. Az iskola folyosóján még gyári csomagolásban egymásra rakva álltak az iskolapadok, szekrények, a különböző segédeszközök. Sokuknak még a küldetését sem sejtettem, csak azt tudtam, hogy összeszerelésre várnak, amit valakinek meg kell oldania. Az ablakon keresztül láttam, ahogy a gyerekek és a felnőttek a sportpálya salakját egyengetik. Két éve, hogy az alig kész épületbe beköltözött az iskola, mert a rendezetlen környezet ellenére is jobb volt itt, mint a régi épületben maradni, és a túlszűfolt tantermekben életveszélyes körülmények között dolgozni. Persze, akadt még itt is a kényelmetlenségekből bőven, de János, az iskolaigazgató szavai szerint ez már a mennyország az előző viszonyokhoz képest.

Az eligazításom alig néhány percig tartott, Jánosnak ugyanis bokros teendői közepette csak ennyi ideje volt rám. Azt ígérte, menet közben mindent megtudok majd, ha meg gondom támad, kérdezzem a kollégákat. Ezzel vitt be a tantestületi szobába, ahol a többi pedagógus éppen az igazgató-helyetessel tanácskozott.

Hát, így indultam el a tanítói pályámon, az új iskolaépületben, tömerek megoldatlan, nem éppen pedagógiai jellegű feladattal. Az értekezlet után még arra sem volt időm, hogy meglepődjek, mert már jöttek is a

munkára kész gyerekek, hogy az új bútorokkal berendezzék az osztályakat. Rám a VI. A osztályt bízta, 30 gyerekkel, nekik lettem az osztályfőnökük. Jenő, az igazgató-helyettes említett még egy fiút, aki hiányzik az életem névsorból, mivel éppen most pótvizsgázik magyarból és matematikából, ötödikben ugyanis bukásra állt ebből a két tantárgyból.

– Ja, és ha már itt vagy matematikusként, ugorj be a vizsgára, és számtanból vizsgáztasd le Ernőt, mert szeptembertől úgyis te fogod neki tanítani a matematikát – mondta, majd karon fogott, és bevezetett a tanterembe, ahol a vizsga folyt. Azt azért megengedte, hogy előtte a gumicsizmát a megtisztított félcipőkre cseréljem.

Így lett Ernő, az egy évfolyamot már ismétlő, köpcös, korához képest erős fizikumú, kíváncsi tekintetű gyerek az első tanuló, akit az osztályomból megismertem. Marika, a magyar szakos kolléganő már a tollbamondást diktálta neki, amikor csendben beléptünk az ajtón. Megörült az érkezésünknek, nagy kő esett le a szívéről, hogy nem neki kell számtanból is vizsgáztatnia a gyereket. Én ott maradtam, az igazgató-helyettes meg ment a dolgára, de előzőleg megígérte, hogy a folyosón várakozó osztállyal megkezdje a padok összeszerelését. Érkezésünk miatt a kolléganő újra kezdte a tollbamondást Ernőnek, aki láthatóan örült az ismétlésnek. Lassan ellenőrizte a már leírt mondatokat, itt-ott javított rajta, majd a diktálás végén megkönnyebbülve tette le a tollat.

Amíg Marika átnézte a tollbamondást, odaléptem hozzá, és elmondtam, hogy én leszek az új számtantanár, még kezét is fogtuk. Izgulós, izzadt tenyerére, félszeg tekintetére a mai napig emlékszem. Úgy állt ott előttem, mint egy kalitkába zárt kisrigó, aki nem tud fütyülni, megszólalni sem a rabságban. Szemét csak néha emelte rám, bátorító kérdéseimre akadozva, zavartan válaszolt. Érezni lehetett a benne vibráló feszültséget. Az öreg, talán százéves, agyonfirkált pad karcolatait vizslatta, kérdéseimre a szavakat fogai közt szűrve először csak igennel és nemmel válaszolt. Az asztallap kiálló éle miatt görnyedten állt, megkértem hát, üljön vissza a padba, és úgy beszéljünk. Én vele szemben telepedtem le, hogy ne álljak felette. A szünidőről kezdtem kérdezgetni, arról hol, merre járt, hogyan töltötte az idejét, s mi mindent szeretne még tenni a hátralevő napokban a barátaival vagy akár egyedül. Erre az utolsó kérdésre kezdett el összefüggően beszélni, de csak feltételes módon.

– Ha anyu elenged, akkor a Vághoz mennék horgászni vagy fürödni.

A „ha” szócska, szinte minden mondatában benne volt, és csak az anyjáról meg a testvéreiről beszélt. Amikor megkérdeztem, sokat segít-e az édesanyjának, teljesen feloldódott. Már ő kereste a tekintetemet azt fürkészve, valóban érdekel-e mindaz, amit mond, vagy csupán megijátszom az érdeklődést. Én persze, észrevettem a sanda gyanút a szemében.

Elmondtam hát neki, hogy a főiskoláról engem is hazavártak a szüleim, mert a téli tüzelőt eddig édesapámmal együtt nyáron szoktuk begyűjteni a falunkat körülvevő erdőkből. A júliust katonai kiképzésen töltöttem, most augusztusban meg fontosabb dolgom akadt, ezért vagyok itt, bár én is szívesebben lennék a falumban, az erdőben a szüleimmel és a testvéreimmal. Észrevettem, hogy átérezte szavaim tartalmát, kihallotta belőlük, amit mondani szerettem volna neki. Azt, hogy nekem is hiányzik a család, az erdő, a szabadság, de néha vannak fontosabb feladatok is, amit el kell végeznünk. Mintha a tekintetében megjelent volna a büntudat is, hogy én most biztosan miatta nem lehetek otthon. Hosszan megfogtam a padon nyugvó kezét. Bőre már száraz volt, a tenyeremen keresztül a pulzusa nyugodt ütemét is éreztem. A tekintetünk újra találkozott, és szinte egyszerre néztünk ki az ablakon át a ragyogó napfényben fürdő falusi kertekre. Sóhajából éreztem, ő is szívesebben heverészne a gyümölcsfák alatt a fűvön, vagy bekapna egyet az egyre zamatosabb szilvából, beleharapna a korai almába, ami ott hever a fák alatt lepottyanva.

Hagytam, hogy Ernő álmodozzon a szabadságról, és visszamentem Marikához. Mosolyából láttam, hogy elégedett a tollbamondás eredményével, bár nem volt hibátlan, magyarból tovább engedi Ernőt a hatodik osztályba.

– Nézd – mutatta –, a második olvasásnál kijavította azoknak a szavaknak a zömét, amelyeket először elvétett. Igaz, hogy szinte olvashatatlanul körmöl, mint aki siet valahová, de hogy képes volt kijavítani maga után a hibákat, ez újdonság számomra – mondta. – Akarod, hogy itt maradjak veled a matematika vizsgára is? – kérdezte még. Megnyugtattam, hogy már megismerkedtünk Ernővel, menjen csak vissza a gyerekekhez az osztályába a padokat, szekrényeket összeszerelni.

Amikor kettesben maradtam Ernővel visszaültem az előbbi helyem-

re vele szemben. Szerettem volna elmondani még neki, hogy ugyanúgy bízzon magában és bennem is, mint az előbbi beszélgetésünk végén. Mielőtt a feleltetésbe kezdtem volna, megkérdeztem tőle, tanult-e a szünidő alatt? Őszinte volt, és egyenes választ adott.

– Nem! Nem volt rá időm – mondta.

Minden bevezető nélkül a tízes szorzótáblából néhány fejben szorzást kérdeztem tőle, majd a két szám fordítottjának szorzatát, utána néhány összeadást meg kivonást, majd két maradék nélkül osztható szám hányadosát. Ernő egyszer sem tévedett, és a válaszai sem késtek. Nem értettem, miért akarták számtanból megbuktatni.

– Ernőkém – szólítottam meg bizalmasan –, sok még ma a munkánk, ne pazaroljuk az időt. A padodat is össze kell szerelnünk, hogy legyen hol ülnöd a hatodik osztályban.

Ernő úgy pattant fel a padból, mint akit bolha csípett meg. Csak annyit kért, hogy hazafuthasson a szerszámos ládikájáért, mert neki van „racsnija”, amivel gyorsabban dolgozhatunk, mondta szlovákul a mentes fejű, váltható irányú csavarhúzó nevét. Néhány perc múlva már vissza is volt a szerszámos ládjával együtt. Addig a többi gyerekkel is megismerkedtem. Nem volt teljes az osztálylétszám, de így is elegen voltunk ahhoz, hogy a régi padokat kihordjuk a kazánház elé, és az új padokkal délutánig berendezzük az osztályt. Ernő lett a szerelőbrigád főnöke. Nem akadt gond, amire ne tudta volna a megoldást. A csavarok méreteit szemre tudta, pótolta, amit a gyártó kifelejtett a csomagból. Bár késve kezdtük a munkát, még a tanítói asztalt is összeszerelte és felállította nekem. Adig nem akart hazamenni, amíg az nincs a helyén, a tábla előtt.

Hamar híre ment a gyerekek között, hogy Ernő sikeresen pótvizsgázott. Látták az örömet, és a szorgalma rájuk is átragadt. Egymást felülmúlva igyekeztek a segítségemre lenni. Én pedig élvezettel hallgattam a beszédüket. Szívet melengető zene, édes dallam volt a fülemnek a Zoborvidéki archaikus magyar nyelv, őseik nyelve, amit akkor még ők is beszéltek. Soha ennyit nem gondoltam zseni gyermekkoromra, amikor még én is a régi debrődi nyelvjárásban szóttem szavakba a gondolataimat.

Ernőnek három évig voltam az osztályfőnöke, és az a szerencse ért, hogy sikerült őt egy évvel korábban, tehát évveszteség nélkül az alapis-

kola nyolcadik osztályából géplakatosi szakközépiskolába irányítanom. 1969 júniusában a kilencedikesekkel együtt azzal engedtem útjára a bizonyítványosztás után, hogy nem féltém őt, sem a jövőjét, mert olyan embernek ismertem meg, aki még a jég hátán is megél.

A nyári hónapokban egyéves kötelező katonai szolgálatra Pozsonyba vezényeltek, Ernő is ide került szakközépiskolába. A véletlen hozta úgy, hogy október végén a kimenőm egyikén egy csoport jókedvű, söröző fiúval futottam össze a kaszárnya melletti vendéglőben. Az egymás között folyó szlovák beszédet hirtelen egy magyar kiáltás harsogta túl.

– Tanító elvtárs, tanító elvtárs, jöjjön ide közénk!

A hang irányába fordulva öt volt diákkal találtam magam szembe, és aki rám szólt, az Ernő volt. A közelségemtől és a tisztí egyenruhától felbátorodva, most már egymás között is magyarul beszélgettek. Velük maradtam a kollégiumi takarodóig, nem sejtve, hogy Ernő erre a találkozásra még negyvenhárom év múltán is emlékezni fog, amit egy iskolai találkozáson maga mondott el nekem. Mert én akkor elkövettem vele és négy társával egy csínyet, amit velem is elkövettek az unokabátyáim, amikor kikerültem az alapiskolából, és a kocsmában szabad nagylegénynek hittem magam. Velem úgy utáltatták meg az alkoholt, és tettek évekig absztinenssé, hogy a makrancí búcsúban megittattak velem három korsó magas alkoholtartalmú sört és három féldeci borókapálinkát. Évekig még az alkohol szagától is rosszul lettem. Pozsonyi találkozásunkkor az a gyanúm támadt, hogy ezeket a fiatalokat a nagy zsebpénz és a közeli vendéglő rossz útra terelheti, és úgy folytatják, ahogy apáiktól látták, ezért megtettem velük ugyanazt, amit annak idején velem is megtettek. Persze, egészen a diákszallóig kísértem őket, hogy biztonságban odaérjenek. Megígérték, hogy csendben beosonnak, és azonnal lefekszenek. Úgy is lett.

Egy biztos, Ernőnél a durva módszer bevált, és talán hatásosabb volt, mint nálam. Bizalma és hite önmagában, azóta is töretlen. Ma sem iszik, mint ahogy aktív éveí során sem ivott sohasem. Olyan munkát választott magának, amely régen és most is jól megfizetett szakma, a hegesztés. Főleg gyárépítésekén dolgozott itthon és külföldön is, ahol a legtöbb vas-konstrukciót kellett összeforrasztani, sokszor több emeletnyi magasságban biztosító kötél nélkül hegesztve. Később csoportvezető lett, több újí-

tás, találmány kiötlője és megvalósítója, amit elismerő oklevelek is bizonyítanak. Az egyik újítása több tízmillió koronás megtakarítást eredményezett a volt vágssellyei Duslo vegyipari cégnek. Keserűen mondta, az sem zavarta túlzottan, hogy a jutalma a törvény szerint járó tíz százalék helyett csak a megtakarítás egy százaléka lett.

Az élet azonban kegyetlen terhet mért ki a számára. Két gyógyíthatatlan beteg gyermekével egyedül maradt, miután a felesége fiatalon az alattomosan pusztító kór áldozatául esett. Ernő azonban hősiezen viseli sorsát, idő előtt nyugdíjba ment, hogy két felnőtt gyermekét otthon gondozhassa, s ne kelljen intézetbe adnia őket. Nehéz élete ellenére boldog, és köszöni a sorsnak, hogy akkor ott, az iskolában találkoztunk, s hogy az önbizalmát, az életbe vetett hitét visszakapta. Ma is ez segít neki abban, hogy a felszínen maradjon. S csak azt reméli, az a kérése is meghallgatásra talál, hogy erőben és egészségben élje túl két gyógyíthatatlan gyermekét. Mert szeretettel szeretne gondoskodni róluk, és enyhíteni szenvedésüket akkor is, amikor erre a legnagyobb szükségük lesz.

Csodára várva

Ha a fogantatástól kezdve számítjuk az emberi élet keletkezését, én háborús gyerekek számítok. A második világhégés európai harcterein, 1944 őszén naponta ezerszámra kaszált a halál. Az elesettek helyett kellett a katonára, kellett az élö utánpótlás, ezért talán nem is csoda, hogy 1945 tavaszán és nyarán csupa fiúgyermek született a falunkban. A természet vagy a Föld láthatatlan ura mindenki csodálatára akkor így rendelkezett nálunk. A faluban, ha erről a megmagyarázhatatlan esetről beszéltek egymás közt az aszszonyok, a frontokon elesett apák helyetti isteni rendeltetésnek vagy aján-dék-nak, a megmaradás zálogának hitték a születésünket. Egyfajta „Égi Jelenek”, ahogy a rendkívüli esetet, a hét fiú világra jöttét a faluban nevezték. Az ezt követő években a történetet legendaként adták egymásnak tovább szájról szájra az emberek. Sokáig emlegették még felnőtt koromban is, és kétséget kizáróan a Mindenható hatalmát vélték felfedezni benne.

Régen nem lakom már a szülőfalumban, volt lakosainak tudatából is lassan kikopott az 1945-ben kelt történet. Minden új halottal egyre keve-

sebbszer és kevesebben emlegették fel az esetet a falunkban. Ma már csak én beszélek róla, az „Égi Jel” egyetlen még élő érintettje. De én sem véletlenül. Pályakezdésemkor, tizenkilenc évesen szembesültem újra a csodával. Az Égi Jel akkor újra a hadak útjáról érkezett, Magyarországról. Az 1956-57-es magyarországi vérzivataros események is teremtettek ugyanis egy hasonló megmagyarázhatatlan jelenséget. Örömkre, ez a csoda hét évig tartott. Ez alatt a hét év alatt rekordnagyságú volt a gyermekáldás, nemcsak az anyaországban, hanem nálunk, a Felvidéken is. Számomra külön ajándék volt, hogy kétszer hét évig ezeknek a gyerekeknek az oktatásával foglalkozhattam a Zoboralján.

Gyorsan száll az idő, mert már fél évszázada annak is, hogy a csoda akkor megismétlődött, 1964-ben azonban sajnos véget is ért. Napok óta azon töprengek, vajon mit vétettünk közben, hogy az újabb csoda ennyit késik, s mi, felvidéki magyarok ilyen hihetetlen gyorsassággal fogyunk. Mert most már több mint hétszer hét éve várat magára az újabb csoda, egy tartós és jelentős magyar népszaporulat!

Osztálytalálkozózn jártam a minap a Zoboralján. A most ötvenéves volt alapiskolás tanítványaim ballagásuk 35. évfordulóját ünnepelték. Ma már hihetetlenül hangzik még számomra is, hogy az osztályba akkor harmincöt tanuló járt, és hála Istennek valamennyien élnek még közülük. Miközben volt diákjaim az eltelt évek személyes sikereiről, történeteiről számoltak be nekünk, tanítóiknak, büszkén, ám kicsit lelkiismeret-furdalással hallgattam a történeteiket. Büszke voltam a sikereikre, hogy a gyerekeiket már egyetemre, vagy ahogy ők mondták: „magasiskolába” járaták, ami közülük még csak keveseknek adatott meg. A másik szemem viszont sírt, mondhatni, pedagógiai csődként éltem meg, amint arról beszéltek, hogy az unokák még késnek. „Előbb a karrier, aztán a család, de mit is tehetnének, ilyen a világ” – mondogatták.

Aztán sorra kerültek a kényesebb témák is: az iskola, a család, a magyarság kérdései. „Beköltöztünk a városba, és ott már nem volt magyar iskola, nem volt, aki foglalkozzon a gyerekekkel. A nagyobb még beszél magyarul, de a kisebbik gyerek már nem. A nagyszülők is inkább szlovákul szólnak hozzájuk, hogy könnyebben megértsék őket az unokák” – vallja be az egyik, majd a másik újabb kifogást keres, mert érzi, annak idején nem ezt hallották tőlem.

Szomorúan hallgattam őket, de nem szóltam közbe, csak a tekintetemen látták, hogy szenvedek, öröm helyett keserűséggel töltötték meg lelkem poharát. Amikor már az ötödik vegyes házasságban élő diák magyarázta, miért nem tud magyarul a gyereke meg az unoka sem, úgy éreztem, fel kell állnom, ki kell mennem a levegőre, mert megfojtanak ezek a méregként rám ömlő szavak. Már éppen a felálláshoz készülődtem, amikor egy huncut szemű diákom vette át a mikrofont, és nem várt mondattal kezdte élettörténetét.

– Én is vegyes házasságban élek, igazgató úr, de az én fiam nagyobb magyar, mint maga – mondta nekem címezve a mikrofonba, amitől elnémult a terem. A meglepetéstől én is visszaültem a helyemre, de nem az összehasonlítás vagy a miért kérdése izgatott, hanem a büszkesége, ahogy ezt a mondatot kimondta. A merészsége, hogy szembe mert menni az itteni „trenddel”. Magyarságának tudatos felvállalása itt, a szórványvidékké vált Zoboralján az, ami maradásra bír.

Ez a volt diákom nem tudta, hogy én Pozsonyban, azaz szintén szlovák környezetben élek. Tévesen úgy hitte, hogy a magyar többségű Dunaszerdahelyen lakom, mert egy időben ott is laktam. Helyesen gondolta, hogy magyar környezetben a magyarságát felvállalni valakinek nem olyan nehéz, nem számít hőstettnek. Ezért mondta, hogy az ő fia nagyobb magyar, mert a Zoboralján szlovákban teszi ezt. Úgy vélte, az ellenkezője inkább a bűn: ha tömbmagyar környezetben szlovák iskolába járattja a gyerekét a magyar ember! De azt is elmondta, miért döntött így. Egyszerű a magyarázat: mert magyar, és vegyes házassága ellenére annak akarja tudni a gyermekét is. Azt is elmesélte, hogy kiskorában ő foglalkozott rendszeresen a gyerekekkel, mivel az anyja nem beszél magyarul. Vállalta a pluszterhet, hogy a fia szlovák anyanyelve mellett ugyanolyan szinten beszélje a magyart is. Óvónő lányomtól utólag tudtam meg, hogy hosszú idő után ez a volt diákom volt az egyedüli szülő, aki személyesen megkérte, hogy a helyi óvodában magyarul is beszéljen a gyermekéhez.

Abba, amit ez a huncut tekintetű volt diákom mondott, belepirultak a többiek, akik annak idején, amikor iskolába kellett íratni a gyereküket, jobban féltették a karrierjüket, vagy egyszerűen csak nem akartak pluszterheket vállalni. Így, nyilvánosság előtt hangosan kimondva az igazságot döbbsentek rá, mi az a kincs, amit mesterségesen konstruált okokra hi-

vatkozva vagy egyszerűen lustaságból elvettek a gyerekeiktől. Pedig az lett volna a legnagyobb ajándék számukra, amit az életben útravalónak kaphattak volna az anyjuktól-apjuktól.

Szándékosan hagytam utoljára a találkozón a saját élettörténetemet. Kitértem benne a tőlük hallott szavakra is, de nem vádoltam őket. A feleletekért most senki sem kapott tőlem elégtelent, mert az, aki az elégtelent igazából megérdemelte volna, nem volt jelen. Az elvakult szlovák nacionalizmus, ami ezt az áldatlan állapotot előidézte, nem volt ott a számon kérhetők közt. A társadalmi légkör, ami jócskán ráerősített erre, az sem volt elérhető közelségben. Ezért csak megismételtem az önbecsülésről és az értékeink tudatos ápolásának fontosságáról vallott saját életfilozófiámat, és feltettem nekik a kérdést: „Ki fogja megbecsülni azt az embert, azt a nemzetet, aki vagy amely önmagát nem becsüli, mert nyelvét, kultúráját nem ápolja, s rongyként dobja el magától? Tisztelhet-e egy ilyen embert egy másik nemzet fia? Felnőttként hogyan fognak rá tekinteni saját gyermekei, ha ősei legféltettebb kincsét, a magyar nyelvet nem adja át nekik?”

De beszéltem arról is, hogy a népzene és a népi hagyományok terén milyen sajátos értéket őriznek Zoboralja magyarjai. Arról, hogy mi mindentől fosztják meg gyermekeiket azzal, ha nem értik nagyanyáik nyelvét, dalait, mondókaikat, hagyományait, ha a nagyszülők nem tudnak az unokáiknak ezekről mesélni. Megismételtem számukra nemrég elhunyt jeles koloni barátom, Sándor János híres mondatát: „Nem a nagymamának kell az unokák nyelvét beszélniük, hanem az unokáknak kell megőrizniük a nagymamák nyelvét!” Az nem magyarkodás, ha védem a saját értékeimet, és büszke vagyok rájuk, mert ez a kötelességem. Minden nemzet fiának elsődleges feladatai közé tartozik saját nemzeti örökségének megővése. Felsoroltam jó pár találmányt is, amelyeket a magyar iskolát végzett tudósoknak köszönhet a világ. Öröömömrre, néhány kivétellel, az osztály értékesebb magja csatlakozott hozzám a felsorolásban, s a nevek hallatán már maguk mondták ki a magyar tudósok találmányainak a nevét. A lányok, a volt gyermekkorosom tagjai, hogy megnyugtassanak, Kodály Zoltán egyik kétszólamú kórusművét, az Egy boszorka van, három fia van... kezdetűt kezdték el énekelni nekem, hogy halljam, az eltelt évek alatt sem felejtették el, amit tőlem megtanultak. A közös éneklés oldani

kezdte bennem a felgyülemlett feszültséget, és ugyanezt éreztem a tanítványaimnál is.

Végül beszéltem nekik arról is, hogy néhány éve többedmagammal járom a Felvidék magyar településeit, és találkozóinkon ezekről a gondokról is beszélgetünk az emberekkel. Arról, hogy a magyarságukba vett hitüket nem szabad elveszíteniük. Fontos, hogy újra benépesüljenek az iskoláink, településeink magyar gyerekekkel, s emellett falvainkban és városainkban a kor elvárásainak megfelelő megélhetést kell biztosítani minden felvidéki magyarnak is. Fontos, hogy a nagyvilágból visszatelepüljenek az elköltözött fiataljaink. Példaként nagyanyámat és édesanyámat hoztam fel, akik sokkal rosszabb körülmények között nemcsak egy vagy két gyermeket mertek vállalni és felnevelni. Ha meg akarunk itt magyarként maradni, azért tennünk is kell, mindnyájunknak. De mindenké előtt a gyerekeknek meg kell születniük.

Talán patetikusan hangzik, de nekem is van egy álmom, mint Martin Luther Kingnek, a néger szabadságharcosnak volt 1962-ben. Az én álmom, hogy a Kárpát-medencében még életemben megvalósuljon a harmadik magyar csoda is: hogy szülőföldünk újra benépesüljön magyar ajkú gyermekekkel!

A felvidéki tömegsírok máig őrzik titkukat

A volt Csehszlovákia 20. századi történelmének s benne a felvidéki magyarság múltjának van egy fehér foltja, egy kevésbé ismert és ma is tabunak számító szakasza. Ez az időszak 1944. október 6-ával kezdődött, amikor a Vörös Hadsereg a Duklai-hágónál átlépte a mai Szlovákia határvonalát, és Klement Gottwald hatalomátvétele után, 1948. szeptember végéig tartott, amikor a CSKP prágai kongresszusán feloldották a német és magyar nemzetiségű lakosokra vonatkozó megszorító intézkedéseket. Hogy mi történt ebben az időszakban Csehszlovákiában, arra ma már egyre kevesebben emlékeznek. Magam a Kínterhes évek című novelláskötetem 2011-ben történt megjelenése után kezdtem el a témával alaposabban foglalkozni. A könyvem folytatásaként a felvidéki magyarság jogfosztottságának eseményeit kutatva bukkantam azokra a sajnos na-

gyon hiányos információkra, amelyek az ebből az időszakból származó gyilkosságokról és tömegsírokról szólnak az eddig demokratikusnak hitt Csehszlovákiában.

A háború utáni kegyetlenkedésekről lehetett hallani ezt-azt, de arról, hogy a régi-új hatalom milyen embertelen módon tett maga helyett bűnbakká másokat, és vett elégtételt az első Csehszlovák Köztársaság feldarabolásáért az országban élő német és magyar közösségen, nem szólnak a történelemkönyvek. Az emberek nem sok mindent tudnak arról, hogy a Beneš-dekrétumok alapján meghirdetett kollektív bűnösség mit is takart a gyakorlatban, s hogy a kitelepítések, a kényszermunkára vezénylés és a lakosságcsere mellett kivégzéseket és tömeggyilkosságokat is jelentett a szóban forgó időszakban. A volt csehszlovák területeken a „felszabadítással” haladt nyugat felé a front alatti és utáni kegyetlenkedés. A rendelkezésre álló információk alapján német és magyar hadifoglyokat és a nemzeti kisebbségek tagjait gyilkolták le csupán azért, mert nem beszéltek elég jól szlovákul vagy csehül, és eközben nem kímélték a gyermekeket, aggasztányokat sem. Ezeket az emberiesség ellen elkövetett bűnöket súlyosbítja az a tény, hogy előre megfontolt szándékkal, nyereségvágyból követték el azokat a tettesek. Áldozataikat előbb kirabolták, majd ennek eltussolása érdekében fasisztának bélyegezve legyilkolták őket. Sok eset csak a megfélemlített tanúk későbbi elbeszéléseiből vált ismertté, ám ezekről a gatzettekről még ma is csak félve mernek beszélni az emberek. Eme gyilkosságok közé tartozik például az 1945 márciusában elkövetett szomatori és bolyi vérengzés is. A szomatori esetről egyik rokonom révén értesültem, akinek az édesapja, egy volt gabonakereskedő ellen irányult a támadás. Őt és második feleségét legkisebb lányukkal az mentette meg a haláltól, hogy a támadás előtt félórával már úton voltak Nyíregyházára, rokoni látogatásra. De az otthonmaradt családtagokat és a náluk albérletben lakó fiatal rozsnyói vasutast kegyetlenül legyilkolták, majd az értékeiket, a pénzt, az aranytárgyakat és az élelmet összeszedték és elvitték. Hasonlóan, mint Bolyban egy nemesi származású özvegyasszonynál, akinek nemcsak az értékeit vitték el, hanem maga és a kislánya is a támadás áldozatául esett.

A háború alatt és az utána elkövetett vérfürdők között vannak olyan bűntettek is, amelyeket a külföldi közvélemény nyomására az akkori

hatalom kénytelen volt kivizsgálni. Ilyen pl. a přerovi tragédia, amely során 265 ártatlan emberéletet oltottak ki a ligetfalui 17. gyalogezred katonái Prágából állomáshelyük, Pozsony felé tartva félúton. Az áldozatok között 120 nő, 74 gyermek és 71 – főleg idős – férfi volt. A kivégzést a korompai származású Karol Pazúr százados, az ezred parancsnoka és a cseh származású ideológiai tiszt, Bedřich Smetana hadnagy rendelte el azután, hogy a Šumavából hazatartó Dobsina környéki német és magyar bányászok és vasmunkások családjait megfosztották értékeiktől.

A bennünket érintő második legnagyobb tömegsírra 1947 áprilisában véletlenül bukkantak a szlovák hatóságok, amikor egy Ernest Bacušan nevű pozsonyi lakos meggyilkolása ügyében rendelték el nyomozást, és a tanúk vallomásai alapján keresték az áldozat feltételezett elhantolásának helyszínét. De a Duna folyásirányának jobb partján, a Ligetfaluhoz tartozó Pöcsni erdőben megásott volt szovjet légvédelmi árokban a keresett személy helyett más holttestek, köztük 90 magyar levante földi maradványait találták meg. Ezeket a 16-17 éves fiúkat Hitler kérésére Szálasi 1945 januárjában vezényelte a Drezda melletti Taubenheimbe kiegészítő munkára. Onnan tartottak hazafelé Pozsonyon keresztül 1945 júliusának közepén. Feltartóztatásuk után a pozsonyligetfalui magyar gyűjtőtáborba vitték őket igazoltatásra és kihallgatásra. A vizsgálótisztek és a táborparancsnok előbb elszedték az értékeiket, majd kisebb csoportokra osztva elrendelték a kivégzésüket. A Bacušan-per egyik tanúja, Bronislav Bukva katonai orvos vallomása szerint „aki a feltartóztatott személyek közül nem tudott jól szlovákul vagy csehül, a táborparancsnok Eduard Kosmel számára automatikusan németnek vagy magyarnak számított, azaz megbízhatatlannak”.

Egy másik tanú, Peter Vatta közkatona vallomása olyan, mintha a Gestapó és nem a Csehszlovák Hadsereg tisztjeinek tetteiről beszélt volna. Vatta a Pozsony melletti Szentgyörgy német lakosainak transzportjáról és kivégzéséről is beszélt. Ezzel kapcsolatban elmondta, hogyan végeztek ki 1945 áprilisában egy 80 fős csoportot, amelyben csak két férfi volt, a többi mind nő és gyermek, köztük 12 asszony karon ülő csecsemővel. „Az őrsvezető a kivégzett személyek dolgait elvette, két tisztiszolga meg tarkón lőtte őket. Mindig kettesével vagy hármásával. A cse-

csemőket az egyik kezükkel a levegőbe emelték, úgy lőtték agyon és dobták az árokba őket” – állította Vatta.

Nagy nehézséget okoz a számunkra, hogy csupán az újságokban megjelent tudósításokra és a fellelt tanúk homályos visszaemlékezéseire támaszkodhatunk. A ligetfalui kivégzés helyszínének felkutatása sem volt egyszerű feladat, mert azóta a Pöcsni erdő déli, Ligetfalu felőli részét szinte teljesen kiirtották az épülő Pozsony–Rajka autópálya építése miatt. Mint sok esetben, itt is darabokból kellett összerakni az események és a helyszín „képének” egészét. Legelőször Janics Kálmán írta le a tömegsír helyét és a történeteket. Amikor az általa leírtakat más források is megerősítették, kezdett szűkülni a lehetséges helyszínek köre. A lökést a kutatásban egy háború utáni pozsonyligetfalui katonai térkép előkerülése adta, amelyen ki volt jelölve a csehek által 1933-35-ben épített teljes ligetfalui erődrendszer. Akkor fedeztük fel a volt Pozsony–Bécs villamosjárat nyomvonalát is. Elég volt utána két további információ arról, hogy a németek Ligetfalu megszállása után (1938. március 15.) a villamos nyomvonalán teherszállításra alkalmas vasúti síneket fektettek le Berg felé, és lőteret létesítettek a bergi határátkelő előtt az egyik 1935-ben épült (BS 6-os) betonbunker közelében, amiből már adódott a lehetséges helyszín. Ma már az is sejthető, hogy hol lehetett a légvédelmi árok, amelybe az áldozatokat lőtték. A területről készült légi felvételek ugyanis támpontot adnak erre vonatkozóan is. Innen tudni azt is, hogy az árok délnek hajló jelentős része a Pozsony–Rajka autópálya alá került, az északi ága a BS 5a és BS 5b erdő – a szóban forgó két bunkert a Pozsony–Berg műút építésekor már felrobbantották – felé terjed. Az elképzeléseink szerint legalább ezen a megmaradt részen szeretnénk egy emlékparkot létesíteni, benne egy emlékkövel, amelyen többnyelvű felirat hirdetné, mi történt itt 1945 júliusában. A kutatás még tovább folytatódik, mert sok mindent nem tudunk pontosan, például hogy hová helyezték át a levették tetemeit az 1947-es kihantolás után. Időközben értékes információkat találtam Tóth László Hívebb emlékezésül címen 1995-ben megjelent korabeli dokumentumokat és levelezéseket tartalmazó összeállításában is. Több tanú is jelentkezett, akik a levették végső nyughelyét a ligetfalui temető jelöletlen tömegsírjában tudják. Hasonlóan a přerovi vérengzéshez, hogy a bűnjeleket eltüntessék, 1947-ben a gyermekek és nők holtestét Olmüchen

elhamvasztották, és csak a férfiak holtestést hantolták át a kétszáz méterre levő ligetfalui köztemetőbe, a magyar zsidó munkaszolgálatosok emlékműve melletti jelöletlen tömegsírba.

Az 1945 áprilisában és májusában kelt pozsonyi levelek tartalma bizonyítja, hogy 1945. április 4-ét, azaz a felszabadulást követően a Duna folyásával és az 1930-as években épült katonai erődrendszerrel határolt Ligetfalu egész területe gyűjtőtábor lett. Több mint 30 ezer embert zsúfoltak itt össze embertelen körülmények között. Legbelül volt a szigorúan őrzött zárt körlet a barakkokkal és a laktanyával, amely az irányítás, a katonai közigazgatás központja volt. Ide zárták a „gyanús, kivégzésre szánt” embereket. Ligetfalu területén ebben az időszakban, sem polgári, sem katonai bíróság nem működött, a táborparancsnok és a vizsgálótisztek döntöttek az ide került foglyok életéről vagy haláláról. A zárt körletben a legbrutálisabb módon érvényesült a jogfosztottság, beleértve a nők megerőszakolását, az éheztetést és a kínzások különböző kegyetlen módozatát is. Az ide került leventékkel kapcsolatban annyit még tudni, hogy többségük a mai Szlovákia középső és keleti régióiból származott, vagyis honti, nógrádi, gömöri, Kassa környéki, bodroghözi, valamint az Ungvidékről és a Partiumból származó fiúk voltak köztük szép számmal. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy Németországból szerencsétlenségükre Pozsonyon keresztül akartak hazatérni.

Nem várt fejlemény a kutatásunkban, hogy bár egyetlen tömegsírt kerestünk, helyett azonban eddig tízet találtunk, és nem kizárt, hogy további sírok is léteznek. A tömegsírok száma és méretei azt bizonyítják, hogy a pozsonyligetfalui 17. gyalogezred parancsnokaiból és katonáiból lett hóhérok a tárgyalt időszak alatt nem tétlenkedtek. Most már a tragédia nagysága ösztönöz bennünket arra, hogy a kutatást tovább folytassuk. Már nemcsak azt kell megállapítani és bizonyítani, hogy melyik sírban hantolták el a Janics Kálmán Kis Katyn a Duna partján című elbeszéléséből ismertté vált 90 levente tetemét, hanem azt is, kik nyugszanak a többi tömegsírban. De tudnunk kellene az áldozatok nevét és lakhelyét is, ha igaz, hogy ezek az adatok 1947 nyarán – Janics szerint – valóban ismeretek voltak, és a korabeli magyarországi sajtó erről hírt is adott. Janics Kálmán utal arra is, hogy a tömegsír felfedezése után, vélhetően 1947 júniusában, Csehszlovákia és Magyarország a tömegmészárlás tényét hadi-

titokká nyilvánította, és Prága az eltulajdonított értékekért kárpótolta Budapestet. Ennek az egyezségnek – ha volt ilyen – a Magyar Külügyminisztérium levéltárában nyoma kell, hogy legyen a titkosított íratok halmaza között. A magyar Honvédelmi Minisztérium archívumában pedig arról is számozott parancsnak és névsornak kell lennie, hogy kiket vezényeltek 1945 januárjában a Drezda melletti taubenheimi leventetáborba. Az ezzel kapcsolatos kérdéseinket és felvetéseinket – a tények ismertetésével – elküldtük az illetékes minisztériumokba. Ha nem járunk eredménnyel, akkor be kell vonni a kutatásokba a kárpáti németek szlovákiai képviselőit is. Ebben az esetben ugyanis csak a földi maradványok kihantolásával tudnánk megállapítani a vérengzések nagyságát, az áldozatok számát, nemét és életkorát, az igazságot.

Nem lenne gond elkezdni ezt a munkát, ha létezne Magyarország és Szlovákia között hadisírgondozó egyezmény. De nem létezik ilyen. Németországnak viszont van ilyen egyezménye Szlovákiával. Ha csak ennek segítségével tudjuk megállapítani, kik nyugszanak a tömegsírokban, akkor ez a kötelességünk abból a tényből is adódik, hogy a tanúk szerint a sírokba felváltva lőttek magyarokat, németeket, de a pozsonyligetfalui 17. gyalogezred katonái számára kényelmetlenné vált szlovák nemzetiségű embereket, asszonyokat, gyermekeket egyaránt. Ezeket az áldozatokat sokszor egymásra lőtték, majd rájuk robbantották a földet. Tudunk arról is, hogy a gyér földtakaró miatt a tömegsírokra kötőrmeléket hordtak, hogy a kóbor kutyák és az apróvad ki ne kaparják a tetemeiket.

A Pravda szlovák napilap 2010. május 16-án kelt cikkében Vladimír Jancura jegyzetíró a háború utáni német- és magyarellenés hisztéria szlovákiai áldozatainak számát 211 tömegsírban és 5304 kioltott életben összegezte. Véleményem szerint ez a szám messze nem fedi a valóságot. Az 1945-48 között az első Csehszlovák állam feldarabolásával hivatalosan megvádolt és halálraítélt magyar áldozatok száma is meghaladta a 16 ezer főt, nem beszélve a kényszermunkára ítélt és a cseh ólom-, illetve uránbányákban elpusztult magyar és német áldozatokról. Az itt kioltott emberéletekről is ideje lenne szólni már. Mindez a cseh és szlovák történelemszaki feladata lenne elsősorban, ha szembe mernének nézni elődeik emberiség ellen elkövetett bűntetteivel. Tóth László Hívebb emlékezésül c. dokumentum-összeállításában erre is találhatók vonatkozó adatok.

Bizonyára vannak, akik megkérdézik, mi készteti az embert arra, hogy ezekkel a szomorú eseményekkel foglalkozzon. Semmiképpen sem a bosszú vagy az elégtétel kicsikarása, sokkal inkább a téma erkölcsi oldala, a mai kor számára leszürendő üzenete az, ami engem ösztönöz. Fontos, hogy mások is észrevegyék, ekkora bűnöket agyonhallgatással, hadititokká nyilvánítással nem lehet meg nem történetké tenni, mert annak még szörnyűbb következményei lehetnek egyszer gyermekeink és unokáink számára. Srebrenica, Vukovár és a többi délszláv vérfürdő intő példa számunkra, ha nehéz is, az áldozatok hozzátartozóinak, barátainak, ismerőseinek magyarként is meg kell bocsátaniuk a szlovák és cseh tetteseknek az elkövetett bűnökért, de a vérfürdőket elfeledni soha sem szabad. Legalább emlékművek, emléktáblák figyelmeztessék az utókort az elkerülhető tragédiákra. Mert elkerülhetők lehetnek a további tömegmészárlások, ha a bűnösök fölött az utókor kimondja az elmarasztaló ítéletét, és fejet hajt az áldozatok emléke előtt. A Kárpát-medencében minden értelmes embernek érdeke, hogy ez a téma ne legyen továbbra is a magyar és a szlovák nép együttélését terhelő tabu. Hogy tudjunk róla indulatok nélkül beszélni, és az áldozatok emlékének megőrzése érdekében közösen cselekedni. Történelmünk eme fehér vagy inkább sötét foltját a békésebb jövőnk érdekében kell alaposabban megismerni!

Bedřich Smetana alias Friedrich Schmitzer, a szlovák tömeggyilkos

Szinte hihetetlenül hangzik, de Bedřich Smetanának, a csehek világhírű zeneszerzőjének a névrokona Csehszlovákia történelmének egyik leghírhedtebb tömeggyilkosa, akinek a kezéhez – saját bevallása szerint is – legalább 150 ártatlan ember vére tapad, köztük magyaroké is. Évtizedek óta rejtőzködik valahol a világban, a feltételezések szerint Izraelben, ha még él.

Bedřich Smetana néven először 1947-ben került a csehszlovák bűnügyi hatóságok figyelmének középpontjába, egy a második világháború után, pontosabban 1945 júliusának derekán elkövetett hármasyilkosság ügyében. A Bacušan-perben fővádltként a Pozsonyi Katonai Bíróságon

lefolytatott eljárás ítéletében 12 év börtönbüntetést kapott. A fellebbezéseknek és a később érvénybe lépő beneši törvényeknek (a 115/46-os számú törvénynek) köszönhetően a Brünni Katonai Bíróság őt és vádlott társait – Jozef Jančót és Eduard Kosmelt – 1947 októberében felmentette a vádak alól. Smetana még a brünni döntés előtt távozott a börtönből. Arról, hogy mikor engedték szabadon, nem létezik hivatalos feljegyzés. Smetana szabadulása után, kihasználva az akkori zűrzavaros állapotokat, eltűnt Csehszlovákiából.

Megjegyzésként idekíváncozik, hogy Smetanát a kárpáti németek és a felvidéki magyarok ellen elkövetett tömeggyilkosságokért soha nem állították bíróság elé. 1947. május 25-én Pozsonyban sem ezekért a bűntettekért ítélték el. Pedig a pereljárás során Andrej Tokoš tanú szerint akkor sem titkolta, sőt „gyengébb pillanataiban” mások előtt el is dicsekedett azzal, hogy saját kezűleg eddig több mint 150 – az ő értelmezése szerint – nácit (azaz fegyvertelen német és magyar hadifoglyokat és civileket) írtott ki. Az akkori bíróságokra jellemzően az ügyész ezeket a tanúvallomásokat nem sorolta a vádpontok közé. Sőt, a bíró kiiktatta a peranyagból, azzal az indokkal, hogy ezek nem a vádpontokhoz tett szóbeli bizonyítékok. Ez is azt jelzi, hogy Csehszlovákiában ebben az időben agyonverni vagy bírósági ítélet nélkül kivégezni egy németet vagy egy magyart, nem számított bűntettnek. Még a „független” bíróságok sem minősítették gyilkosságnak ezeket. Holott a nemzetközi egyezmények alapján már akkor is az elévülhetetlen bűnök kategóriájába sorolt háborús és emberiség ellen elkövetett bűntetteknek számítottak, elsősorban azért, mert a második világháború befejezése után fegyvertelen katonákon, foglyokon és civileken (főleg gyermekeken és nőkön) követték el tömegesen azokat. Nem beszélve a nők megerőszakolásáról, a foglyok kínzásáról és kifosztásáról, ami csak tovább súlyosbította az általuk elkövetet rémtetteket.

Pokol a pozsonyligetfalui gyűjtőtáborban

Ahhoz, hogy megértsük, mi is történt valójában Pozsonyligetfaluban 1945. április 8-ától, tudni kell, hogy a Duna jobb partján lévő községet az

Anschluss után, 1938. március 15-én a nácik kérésére a hitleri Harmadik Birodalomhoz csatolták. Hét év után, a 2. világháborús harci cselekmények eredményeként 1945. április 4-én Pozsony és Magyarország dunántúli területei a Vörös Hadsereg megszállása alá kerültek, így Pozsonyligetfalú is. A szovjet hadsereggel tartó 1. csehszlovák hadtest önkéntesei, azok parancsnokai Pozsony épen maradt tömbházaiban ke-restek maguknak szállást és bázist a „hazatelepülésre”. A Vörös Hadsereg szlovák, német és magyar nyelvű rendelete alapján 1945. április 8-án kezdték el a városban lakó magyarokat a pozsonyligetfalui németek után üresen maradt házakba és a volt munkatábor barakkjaiba kiköltöztetni, a pozsonyi németeket pedig a Tölténygyár épületeibe költöztették. A Duna jobb partján, a folyó kanyarulatának befogóival és az 1933-ban megépült erődrendszer átfogójával bezárt háromszögbe egy hónap alatt több mint 30 ezer magyart zsúfoltak itt össze. „A háborút követően Ligetfaluban szörnyű dolgok történtek” – vallotta a Bacušán-perben Jaroslav Gustafík, az egyik helyi őslakos. „Azok, akiknek 1938-ban menekülniük kellett a németek elől, 1945 áprilisában visszatértek Ligetfaluba, és vad dühüket azokon adták ki, akik a németek kivonulása után (1945. március 30.) itt maradtak. Hiába volt vége a háborúnak, itt koraeste, szürkületkor állandóan kis sorozatokban leadott puskaropogást hallottunk. Az egyik katonai táborparancsnokról az a hír járta, hogy katonáival a gyűjtőtáborba érkező foglyokat és civileket kifosztja, és éjszakánként az osztrák határhoz közeli tankárokba lövi őket.”

Hogy mi történt ezekkel az emberekkel ebben az időszakban, pontosabban 1945. április 8-ától 1947 áprilisáig, az a Bacušán-per kapcsán véletlenül került napvilágra. Egy másfél évvel korábban elkövetett gyilkosság ügyében 1947. március 28-án a Pozsonyi Katonai Ügyészség bírása a tanúvallomások alapján kihantolást rendelt el azon a helyen, ahol az áldozatot, Ernest Bacušán volt nyugdíjpénztári vezetődolgozó pozsonyi lakost vélhetően kivégezték és elföldelték. Ez a hely Ligetfalú területén, az osztrák határ mentén húzódó erődrendszer vonalán, a bergi határátkelő közelében, 80 méterre a (volt) vasúti sínektől lett megjelölve. Az áldozat tetemét hosszas keresés után találták meg, miközben a megjelölt árokrendszerből további 60 személy földi maradványa került elő. Valamennyi áldozatot tarkón lőtték, vagyis kivégezték. A rendőrségi vizsgálatok meg-

állapították, hogy utolsóként (1945. július 17-én) a keresett Ernest Bacušant és élettársa 18 éves fiát lőtték agyon, akiket előzőleg, a tanúk vallomása szerint, megkínoztak, majd kifosztottak. Bacušan élettársát később szintén a gyűjtőtáborba vitték, ahol előbb megzsarolták, hogy a családi értékeket kiadja, és elszedhessék tőle, majd őt is megölték.

A per három áldozata csak egy-egy ember volt a sok közül, akiket a nevezett hóhérok – Smetana, Jančo és Kosmel – lemészároltak itt. A volt tankárok 1947 áprilisával kezdődően lassan felfedte borzalmas titkát. Ehhez hozzájárult az is, hogy a katonák ezután kezdték el az erőrendszer villamos- és telefonhálózatának leszerelését, ami szintén a tankárokból futott. Így akaratlanul is folytatódott a betemetett védvonal további kihantolása. 1947 őszén és telén ennek köszönhetően találták meg a korábban lemészárolt 90 magyar levante (14-20 éves fiúk) és sok más áldozat tetemét is, amiről a kommunista hatalomátvétel után már tilos volt beszélni, és amiről a mai napig nagyon keveset tudunk. Azóta sokan kérdezik: Mi történt valójában Pozsonyligetfaluban közvetlenül a második világháború befejezése után, és mennyi lehetett a több száz méter hosszú, 1,80 méter mély és 2,40 méter széles tankárokba lőtt ártatlan áldozatok száma?

További tények a pozsonyligetfalui tömegmészárlásokról

Az említett pozsonyligetfalui homorú háromszögben valójában két gyűjtőtábor létezett. Egy zártabb belső tábor és egy nyitottabb, amelybe a kitelepítésre szánt magyarokat gyűjtötték. A magyarokat a német lakosság által üresen hagyott portákon zsúfolták össze, és a pozsonyi városi testőrség katonái felügyelték őket. Ezt a feladatot 1945. június 20-ától a Csehszlovák Hadsereg 4. hadosztályának erre a határrészre kivezényelt pozsonyligetfalui 17. gyalogezredének katonái vették át. A katonák a Jelínek kaszárnyájában voltak elszállásolva. (Ennek nagy része a mai Aupark bevásárlóközpont helyén állt, illetve még ma is látható egy része a mostani Dunaháti – Zadunajská – úton.) Azok a magyarok és németek, akiket a kihallgatások során „megbízhatatlannak” minősítettek, a nyi-

több táborból a zártabbba kerültek. A zártabb tábor a Köpcsényi utcában a német megszállás idején létesített, és szögesdrótokkal szigorúan körülkerített barakkokban volt. Milan Olejník szlovák történész megállapítása szerint ezt a táborot a 17. gyalogezred 1. zászlóalja felügyelte, és 1945 augusztusában 2300 rabot őriztek itt borzalmas higiéniai körülmények közt, aminek következményeként rendszeresen tifuszbajárvány, bél- és gyomorfertőzés pusztított a táborban. Ebben a zártabb táborban szolgált még az akkor 25 éves Bedřich Smetanán kívül – aki a katonai elhárítás helyi vezetője volt – Jozef Jančo és Eduard Kosmel is. Kosmel volt a magyar gyűjtőtábor parancsnoka, és katonai fokozatban a legmagasabb, főtorzsórmesteri ranggal szolgálatot teljesítő tisztje.

A gyilkos hármastól kiemelkedik Bedřich Smetana személye, aki ott volt Karol Pazúr százados mellett, amikor a Přerov melletti Horní Mostěnice község határában, a Svéd-dűlőben a 265 hazatérő Dobsina környéki kárpáti németet és magyart kivégezték. Az is közsímert, hogy a hazatérők másik csoportja csak annak köszönhetette a megmenekülését, hogy a 17. gyalogezred katonáinak elfogyott a lőszer, ezért Pazúr és Smetana parancsára a csoportot továbbküldték a ligetfalui táborba, ám a vonat – megtagadva a parancsot – nem állt meg Pozsonyligetfalun, a mozdonyvezető áthajtott velük az akkor még Magyarországhoz tartozó Oroszvárra.

A přerovi és a pozsonyligetfalui tragédia lehetséges összefüggései után kutatva bukkantam rá Bedřich Smetana nevére, aki mindkét tömegmészárlásban komoly szerepet játszott. Bár a přerovi tragédia után néhány nappal letartóztatott Karol Pazúr százados perében még csak tanúként hallgatták ki, mégis felkeltette a gyanúmat. Smetana bűnrészességét érdekes módon akkor még nem vizsgálta a Csehszlovák Katonai Ügyészség, pedig a vérengzés helyszínétől nem messze született 1920-ban. Persze, az is lehetséges, hogy éppen ezért hagyták ki a vádlottak közül, mert cseh nemzetiségűnek hitték. Ennek a kérdésnek a megválaszolása is a történészek feladata lesz.

Létezik azonban más magyarázat is Bedřich Smetana kihagyását illetően a přerovi tragédiaként elhíresült perből. Egy a Szlovák Nemzeti Felkelés idején történt korábbi tömegmészárlás kapcsán figyeltem fel újra a nevére. Erről a tömegmészárlásról Miloslav Čaplovič történész, a Szlo-



A pozsonyligetfalui BS-6 Fűzfa nevű betonerőd ma, amelynek tetejéről 1945 júliusában a Csehszlovák Hadsereg katonái német gépfegyverrel a 90 magyar leventét kivégezték. Tetemeiket a szemben levő villanypózna előtt húzódott volt légvédelmi árokban találták meg 1947 nyarán.

Ma ugyanitt emlékmű is áll...



vák Hadtörténeti Intézet vezetője számolt be munkáiban. Ő volt az első, aki Bedřich Smetana személye és múltja után is kutakodott. Čaplovič rájött, hogy a Bedřich Smetana név szó szerinti fordítása a Friedrich Schmitzer névnek. Friedrich Schmitzer 1920-ban Ostraván született, s bár Morvaország területén látta meg a napvilágot, gyermekkorától Pozsonyban élt. Itt érettségizett, és a Tiso-féle állam idején hivatalnokként itt is dolgozott. Legközelebbi hozzátartozói Pozsonyban, az akkori Kisgalamb (Holubičková) utcában laktak. Nem nevelkedett keresztényi hitben, csak 1938 után tért át az evangélikus vallás gyakorlására. A katonaságnál vezetett életrajzából tudjuk, hogy 1944. szeptember elsején már Bedřich Smetanaként lépett be a szovjet Alexej Jegorov partizáncsapatába, ahol a harmadik szakasz komisszára lett. Ez a csapat három héttel később 180 túrócnémeti (Skalné) embert gyilkolt le, az összes férfit, beleértve a fiúkat is, akiket aznap a faluban találtak. Az összetereitelt férfiakat előbb kivezényelték lövészárkot ásni, majd amikor az elkészült, mindenkit a gödörbe lőttek. S hogy miért? „Csak mert németek voltak.” Nem számított az sem, hogy ezek az emberek kárpáti németek és szlovák állampolgárok voltak, akik folyékonyan beszéltek az ország nyelvét. A kivégzőosztag parancsnoka, Leonyid Szlavkin szerint: „Na, és mi a különbség közöttük és a nácik között? Mind egyformák!” – mondta cinikusan a lemészárlásuk okán elbizonytalanodott szlovák partizánoknak.

Ezek a történetek azt bizonyítják, hogy Bedřich Smetanának komoly tanítómesterei és védelmezői akadtak az országot ekkor (1945-47-ben) megszállva tartó szovjet Vörös Hadsereg tisztjei közt. Ha akkor a přerovi és a ligetfalui tragédia miatt a csehszlovák hatóságok perbe fogják őt, a vádlottak padjára kellett volna küldeniük a szovjet Alexej Jegorov partizán csapatparancsnokot vagy Leonyid Szlavkin osztagparancsnokot is. Ezt pedig sem akkor, sem később, Klement Gottwald hatalomátvétele után nem merte senki sem megtenni. Az ügyészség számára is tilos volt ezeket az eseteket bolygatni. Talán ez magyarázatot ad arra is, miért kezelték hadititokként a magyarok ellen Csehszlovákiában elkövetett tömeggyilkosságokat még Magyarországon is, hogy miért nem tudunk ezekről többet, és miért nem hallhattunk ezekről a közben eltelt hét évtized alatt sem?

De mi lett Bedřich Smetana három további tömeggyilkos társával,

Jozef Jančo, Karol Pazúr és Eduard Kosmel tisztekkel, akik valamennyien a pozsonyligetfalui 17. gyalogezred katonái voltak? Karol Pazúr után Jozef Jančo került leghamarabb a törvénykezés kezére. A Csehszlovák Hadsereg hadbírószága egy feljelentés alapján már 1945 októberében menesztette a seregből. Bebizonyosodott, hogy a ligetfalui belső táborban meglopta a foglyokat, és több női őrizetést megerőszakolt. 1946 júniusában ezért tartalékkállományba helyezték. Az ellene lefolytatott per tanúvallomásai a 17. gyalogezred további tisztjeire is terhelő bizonyítékokat tartalmaztak. Jozef Jančo enyhe ítélete valójában a nagyobb bűnösök és felelősök leleplezéséhez vezető tanúvallomásainak köszönhető. Ezek után került sor Smetana és Kosmel letartóztatására, és folytatódott Karol Pazúr százados pere is a Pozsonyi Katonai Bíróságon.

A bíróság 1947-ben a přerovi vérengzés végrehatóját, Karol Pazúrt Pozsonyban hét és fél év börtönbüntetésre ítélte, aki ezt soknak, az ügyész viszont kevésnek tartotta. Ezért az ítélet ellen mindketten fellebbeztek, mire a prágai Csehszlovák Legfelsőbb Bíróság az ítéletet – főleg a nemzetközi közvélemény nyomására – 20 év letöltendő börtönbüntetésre módosította. Klement Gottwald hatalomra kerülése után, 1949-ben először a felére csökkentették a büntetését, majd a második legnagyobb szlovák tömeggyilkos – feltehetően 1953 márciusában – Antonín Zápotocký amnesztiájával szabadult. A börtönből való szabadulásáról ebben az esetben sincs hivatalos dokumentum. Több utalást találtam viszont arra vonatkozóan is, hogy már 1952-ben kiengedték a börtönből.

Azóta a volt parancsnok sorsáról különböző mendemondák keringenek. Egyesek azt állítják, hogy külföldre szökött, és álnéven Izraelben él. Pazúr is azon hóhérok közé tartozott, akik anyai ágon más hitben nevelkedtek, és csak később konvertáltak a keresztény hitre. Mások úgy tudják, hogy utolérte őt a sorsa, és gyilkosság áldozata lett. A holttestét látni is vélték, amikor egy tóból kőnehezékhez rögzített kötéllel a nyakában kiemelték. Én sokáig úgy tudtam, hogy késsel a szívében találták meg Besztercebányán, egy szemétdombon... Valószínűleg ezek a történetek csak kitalált mesék, amelyben a gonosz mindig elnyeri a megérdemelt büntetését. Tény viszont, hogy 1989 óta Karol Pazúrt nem látták Szlovákiában, és a volt rokonai, ismerősei sem tudnak a hollétéről semmit. Vagy talán nem akarnak, nem mernek róla beszélni. Legújabb értesülé-

sünk szerint Szomolnokon, a családi házukban, ágyban párnák között hunyt el, és a község temetőjében, a családi sírboltban van eltemetve. A sírkövön csak annyi olvasható: Pazúr család.

A přerovi tragédiáról három dokumentumfilm készült. Az elsőt a még élő tanúk vallomása alapján a Magyar Televízió készítette 1995-ben, és 1996-ban „Magukért nem felel senki” címmel a Duna Televízió mutatta be. A Cseh Televízió 2000-ben „Masakr na Svédských šancích” (Vérengzés a Svéd-sáncon), a Szlovák Televízió pedig „Noc na Švédskom vale” (Éjszaka a Svéd-sáncon) címmel 2007-ben készített dokumentumfilmet az esetről. A szlovák dokumentumfilmben elhangzik egy visszaemlékezés, amikor a dobsinai szülésznő az egyik hóhér katona gyermekének születésénél segédkezik, és a kivégzett unokája fülbevalóját fedezi fel a család nagyobbik lányának a fülében. A gyilkosok tehát nemcsak öltek, hanem a moštěnicei Svéd-sáncon kivégzett emberektől raboltak is, ami – tekintettel arra, hogy a háború 1945. május 8-án véget ért – az emberiség ellen elkövetett legsúlyosabb háborús bűntettek közé tartozik. Az eltelt hetven év, de főleg a „bársonyos forradalom” óta eltelt 24 év cseh és szlovák kormányainak tevékenységére is érvényes, hogy „gyilkosok közt cinkos, aki néma”!

Eduard Kosmel, a tömeggyilkos tábornok és parlamenti képviselő

A pozsonyiligetfalui hóhérok közül Eduard Kosmelről tudunk a legtöbbet. Katonai karrierjére szinte semmilyen hatással nem voltak a pozsonyiligetfalui gyűjtőtáborban elkövetett borzalmas bűntettei. Az életrajzírók megemlítik ugyan, hogy 1947-ben néhány hónapot vizsgálati fogságban töltött, és hogy első fokon a Pozsonyi Katonai Bíróság 7 év börtönre ítélte, de azt is gyorsan hozzáteszik, hogy a brünni fellebbviteli bíróság később felmentette a vádak alól. Az ő felmentése során is a 115/46-os számú beneši törvényt alkalmazták, amely az 1938. március 30-ától 1945. október 28-áig elkövetett fasisztaellenes ellenállási harcokban elkövetett gyilkosságokra és egyéb bűncselekményekre vonatkozott. Ennek a jogszabálynak az utólagos alkalmazása Beneš és kormánya ré-

szeről a Bacušán-perben mérhetetlen cinizmus volt a perben szereplő három ártatlan áldozattal szemben is.

Eduard Kosmel 1922. szeptember 16-án született a Námesztói járás Vavrecska nevű falujában, és 1985. június 8-án halt meg Nyitrán. Katonai karrierje 1942 augusztusában indult, amikor Pozsonyban megkezdte kötelező katonai szolgálatát. 1943 júniusában altiszti, ugyanazon év augusztusától pedig tiszti képzést kapott a Pozsonyi Katonai Akadémián. 1944 szeptemberében már törzsőrmesteri rangban csatlakozott a Szlovák Nemzeti Felkeléshez, és a Tiszóc-Hnústya-Rimaszombat háromszögben tevékenykedő Szadilenkó partizáncsapat egyik szakaszának vezetője lett. Róluk azt lehet tudni, hogy a Rimaszombat melletti Klenócon fegyvertelen magyar katonákat és civileket végeztek ki. Az 1944. decemberben elfogott magyarok az Ózd melletti Hódoscsépányból származtak, és trénszekereken élelmiszert, illetve hadianyagot szállítottak a németeknek. A Klenóc melletti Szkorusina pusztán végrehajtott vérengzés magyar áldozatainak számát ma sem tudjuk pontosan. 1945 januárjában újabb magyar foglyok és civilek kerültek a kezükre, akiket tarkólövessel végeztek ki. Az áldozatokat a helyi lakosok az előző sír mellett, a szkorusinaí kiste-metőben hantolták el. Kosmel 1945 márciusában a már „felszabadított” Poprádon csatlakozott a Szovjetunióban alakult 1. csehszlovák hadtest katonáihoz. Innen vezetett számára az út a Csehszlovák Hadsereg 4. had-osztályának 17. gyalogezredébe, amelyet az ideiglenes szlovák–magyar, illetve szlovák–osztrák határvonal őrzésével bíztak meg a ligetfalui há-romszögben. 1945. június 16-án személyesen Eduard Beneš búcsúztatta őket Prágában, aki a hozzájuk intézet ünnepi beszédében a németek és a magyarok „eltüntetését” kérte tőlük az országból. Azaz a Csehszlovákiá-ban élő két szóban forgó nemzetrészhez tartozó emberek nyílt likvidálá-sára szólította fel a katonáit.

Beneš beszédének egyenes következménye az, amit a ligetfalui 17. gyalogezred katonái az állomáshelyük elfoglalása közben Přerov közelé-ben és később, 1945. június 20-a után Ligetfalu határában elkövettek. Eduard Kosmel ebben a légkörben veszi át a pozsonyiligetfalui gyűjtőtá-bor vezetését, és rendez be a Köpcsényi utcán a szögesdróttal határolt belső tábor-t, ahol rövidesen már 2300 „gyanús” személyt tartanak fogva. Ezeket a foglyokat vallatás közben megkínozták, kifosztották, a nő fog-

lyokat megerőszkolták, majd Eduard Beneš módszertani utasítása szerint „eltüntették” őket. Érdekes az is, hogy 1947 áprilisában, a Bacušan-perben mivel vádolták a tanúk Eduard Kosmel főtörzsőrmester táborparancsnokot. Kosmelre az 1. zászlóalj orvosa, Bronislav Bukva tett terhelő vallomást, miszerint Kosmel önkényesen ártatlan, fasisztaellenes embereket is a kivégzőosztaga elé állított. Bukva maga is látta, ahogy Kosmel lakásában az áldozatok ruháit a kemencében elégetik. A három gyanúsított, Kosmel, Jančo és Smetana a per során gyakran egymást vádolta gyilkossággal.

A Pozsonyi Katonai Bíróság 1947. május 25-én hozott ítéletében Smetana 12, Jančo 9, Kosmel pedig 7 év börtönbüntetést kapott. Valamennyien fellebbeztek az ítélet ellen, s a már említett 115/46-os számú törvényre hivatkozva kérték a felmentésüket. 1947 októberében a Prágai Legfelsőbb Katonai Bíróság a Pozsonyban hozott ítéletet semmissé nyilvánította, és újratárgyalásra Brünni Katonai Bíróságra utalta. Brünnben a gottwaldi hatalomátvétel után a perújratárgyalás során a bíróság mindhármukat felmentette. Az ügyirataikat ma tehát ott kell keresni.

De nemcsak a bíróságon, hanem Csehszlovákia Kommunista Pártjának soraiban és a Csehszlovák Nemzeti Tanácsban is sok szimpatizánsa akadt a három hóhérnak, akik a legfelsőbb szinten küzdöttek a vádlottak felmentéséért. Különösen a kommunista párt képviselői dolgoztak nagy erővel Smetana és társai kiszabadításán. Ferdinand Dvorín-Hoffmann például, akit rokoni szálak fűztek Smetanához, Ludvík Svoboda akkori hadügyminiszternél is járt a kiszabadításuk érdekében. Egy másik kommunista képviselő, Gustáv Kliment pedig a parlamentben interpellált Smetana kiszabadítása érdekében. „Miért ül vizsgálati fogságban Smetana alhadnagy, amikor a Jegorov partizáncsapat tagjaként részt vett a Szlovák Nemzeti Felkelésben? Ellentétben vele, más kollaboráns személyek szabadon, vígan élik az életüket” – érvelt Kliment. Smetana, Jančo és Kosmel azonban akkor már nem voltak vizsgálati fogságban. Hogy mikor szabadultak, senki sem tudja. Erről sincs hivatalos feljegyzés. Mint már említettem, Smetana szabadulása után azonnal külföldre távozott, és soha többé nem tért vissza Csehszlovákiába.

Elgondolkodtató a felmentő ítéletük, főleg mivel közben a szlovák–osztrák határon újabb tömegsírt fedeztek fel, amelyből a 90 ma-

gyar levente teteme került elő, s az erről szóló jelentés ekkor már a Legfőbb Katonai Ügyészség asztalán volt. Erről a tényről Aristid Jamnický, volt pozsonyi ügyvéd beszélt a későbbiek során másoknak, aki tudott az újabb tömegsír felfedezéséről, az áldozatok kilétéről, a feltárásról szóló ügyészségi jelentésről, valamint a hozzájuk csatolt dokumentumokról. Arról is tudott, hogy az ügyet soha alaposabban nem vizsgálták ki. De az időközben Pozsonyban elhunyt Aristid Jamnický beszélt arról is, hogy az 1960-as évek közepén, de még 1965 előtt is ezeket a gazdag dokumentációval ellátott iratokat még a saját szemével látta a Pozsonyi Katonai Ügyészség archívumában. A přerovi és a ligetfalui vérengzés Jamnický szerint is összefügg egymással. Különbséget csak abban látott közöttük, hogy „a 265 ártatlan áldozatot követelő přerovi vérengzéshez viszonyítva a pozsonyligetfalui áldozatok száma annak kétszerese lehetett”. Arról is értesülhettünk tőle, hogy a 60-as évek elején elkezdődött egy újabb vizsgálat a 90 kivégzett levente ügyében. A vizsgálat akkor feneklett meg, amikor Eduard Kosmelt tábornokká nevezték ki, majd 1965 őszén a Csehszlovák Nemzetgyűlés képviselője lett.

Kosmel politikai karrierje később végleg megakadályozta, hogy a 90 kivégzett levente ügyében személyét perbe fogják. 1968. május 1-jétől ugyanis a Csehszlovák Hadsereg Vezérkari Főnökének helyettese lett, majd 1969-ben a megváltozott államszerkezetben, a Cseh-szlovák Föderatív Köztársaság parlamentjében újra képviselőnek választották. Katonai karrierje is tovább ívelt felfelé, 1969 júniusában a moszkvai székhelyű Varsói Szerződés Vezérkarában képviselte a csehszlovák haderő érdekeit. 1972-ben tért vissza hazájába. Egy ideig a hadsereg vezető beosztású tábornoka, 1978 augusztusától 1983. június végéig történt nyugdíjaztatásáig a prágai Károly Egyetem Katonai Tanszékének vezetőparancsnoka volt. 1985. június 8-án bekövetkezett halála pedig végleg megakadályozta, hogy a 90 meggyilkolt levente ügyében vádat emeljenek ellene és a pozsonyligetfalui 17. gyalogezred 1. zászlóaljának további tisztjei és katonái ellen, akik 1945 nyarán a ligetfalui tömeggyilkosságokat több hullámban végrehajtották.

Hasonló próbálkozás történt Bedřich Smetana részvételének bizonyításában is a přerovi vérengzésben. 2007-ben a Přerovi Városi Múzeum igazgatója, František Hübl tett feljelentést a kivégzett 265 áldozat ügyé-

ben. Smetanát az Interpol is körözte, ám nem sikerült a nyomára bukkanni. Az is érdekes, hogy 2007-ben Karol Pazúr ellen már nem adtak ki körözést. Valószínűleg, akkor már halott volt.

Az igazsághoz tartozik az is, hogy a háború után elkövetett bűntettek okán nem kizárólag az említett négy személy kezéhez tapadt magyar vagy német vér. Sok még a tisztázatlan eset. Máig nem tudni, ki gyilkolt például Szomotoron, Bolyban, Csucsomban, a Tátra alatti Encián szállónál, Nagykemencnél, Túrócszentmártonban és még sorolhatnánk.

Nemrégiben olvastam egy német politikus kijelentését, amelyet az ötvenes években tett a volt hitleri, náci seregeket legyőző hatalmak felé: „Számunkra addig nem zárul le a 2. világháború, amíg egy német katona vagy civil jeltelen tömegsírban nyugszik. A végtisztesség minden embernek kijár. Győztesnek és legyőzötnak egyaránt” – mondta. Számunkra, itt, a Felvidéken és a Kárpát-medencében élő magyarok számára sem zárulhat le a 2. világháború addig, amíg a legyilkolt ártatlan áldozataink meg nem kapják a végtisztességet, és emberhez méltóan el nem tudjuk őket temetni. Meg akarunk bocsátani a hóhéraiknak, ha megkövetik ártatlanul legyilkolt áldozatainkat, de a gyilkosok tetteit elfelednünk soha sem szabad!

Eduard Beneš, Sztálin tanítványa

A kor tragikus eseményeit kutató történészek és publicisták gyakran teszik fel a kérdést, hogy közvetlen a 2. világháború befejezése után miért voltak olyanok, akik még mindig gyilkoltak? Mi volt a tettük indítéka? Talán a háborúban megtapasztalt öldöklés élvezete vagy esetleg a bosszú, a szemet szemért, fogat fogért elv szentnek hitt érvényesítése vezérelte őket? Lehet-e ennyi év után a gyilkosok lelkébe látni, és megfejtetni tetteik mozzanatát? Elég-e csupán arra hivatkozni: háború volt, és elszabadultak az indulatok, fékezhetetlenné váltak az emberi ösztönök, hajtotta őket a gyilkolási vágy? Elfogadható-e az olyan érvelés, talán gyermekkori sérelmek okozták a gyilkosok ferde hajlamát, a késztetést, hogy öljenek, talán a vélt traumák okozták, hogy kibújt belőlük az állat?

A fenti összefoglalóban említett négy tömeggyilkos tetteire nincs

magyarázat. A történészek sem ismerik a választ, bár Miloslav Čaplovič, a Hadtörténeti Intézet igazgatója megenged egy rövid kis eszmefuttatást ezzel kapcsolatban arról, hogy Smetana gyilkos ösztöneit „talán valami-féle tragédia hozta felszínre, amely a családjában történt a háború alatt”. Ám ez az érvelés elfogadhatatlan, hamis és erkölcsileg nagyon ártalmas próbálkozás. Nemzetként és emberként is szembe kell tudni nézni a más nemzet tagjai ellen faji vagy nemzetiségi alapon elkövetett gyilkosságokkal. Itt nincs az öldöklésre mentség, nem lehet alibit kreálni az elkövető(k) felmentésére. Barbár módon elkövetett gyilkosságokról van szó, amelyek megengedhetetlenek. Nemcsak erkölcsi szempontok miatt, hanem a vétség nemzetközi jogot sértő súlya, a bírósági ítélet hiánya, a tömeggyilkosságok kvázi állami érdekekben történt takargatása miatt is. Senki sem kaphat közülük felmentést a bűneiért még a sajátjaitól sem! Sem Smetana, sem Pazúr, sem Kosmel, sem pedig Jančo holtában sem kaphat feloldozást vétkük súlya alól másoktól. Sem az állam, amely ezeknek a bűnöknek a feltárását évtizedekig megakadályozta és takargatta. Egyébként az ilyen nemzetnek nincs joga arra, hogy az ellene elkövetett hasonló bűntetteket másoknak felrója!

Én az elkövetett bűnök okait azonban másban látom. Az első okot úgy hívják, hogy Eduard Beneš. A második okot gyűjtőnéven nevezhetnénk beneši dekrétumoknak. A harmadik ok Eduard Beneš politikai telhetetlensége, a negyedik pedig Beneš igazságérzetének a hiánya. Ez a négy ok elegendő ahhoz, hogy világosan lássuk a háború utáni csehszlovák belpolitika hamisságát és a tömegmészárlásokhoz vezető bűntettek miéértjét.

Fogadjuk el Eduard Beneš ama igazságát, amelyet gyakran hangoztatott beszédeiben, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása igazságos volt, mert az osztrákokon és a magyarokon kívül az ország területén élő más nemzeti közösségek (szerb, horvát, ruszin, román, szlovák, cseh stb.) nem kaptak lehetőséget saját sorsuk kollektív szabadságérzésének megéléséhez. Magyarán, nemzetként nem volt önrendelkezési joguk. Ezen alapigazság okán azonban az I. Csehszlovák Köztársaságnak sem volt létjogosultsága, mert a területén élő nem cseh nemzetiségű (német, szlovák, magyar, ruszin, ukrán, lengyel stb.) közösségek sem kaptak lehetőséget saját kollektív szabadságérzetük megéléséhez. Magyarán, nem-

zetként nem volt önrendelkezési jogunk ekkor még a szlovákoknak sem. Ebből eredően, nem a jogokat követelő németek, szlovákok és magyarok voltak azok, akik szétverték az I. Csehszlovák Köztársaságot, hanem a Beneš-féle cseh nacionalista politika. Akit vagy akiket ezért „kollektíven” el kellett volna ítélni és börtönbe zárni, azok nem a németek és a magyarok voltak, hanem személyesen Beneš és kormányának tagjai, beleértve J. G. Masarykot, a köztársaság elnökét is. A másik három ok már ennek a ténynek az egyenes és logikus következménye volt:

1) Eduard Benešnek nem a németek és magyarok kollektív bűnösségének rögzítésére kellett volna kiadnia dekrétumokat, hanem saját személye és kormánya perbefoghatóságára, mivel őket terheli az I. Csehszlovák Köztársaság felbomlásának felelőssége, ők voltak képtelenek biztosítani az országban a Trianoni Szerződésben foglalt egyenlő bánásmód elvét, és 1920 után ők szabták el az autonómia megadását az országban élő más nemzeteknek és nemzetrészeknek.

2) Eduard Beneš további bűne a telhetetlensége, mert Trianonban a nagy Csehország létrehozásához olyan területeket követelt nemzetének a Monarchiából, ahol nem élt számottevő vagy semmilyen cseh vagy szlovák közösség. Beneš tehát a nagyhatalmaknak is hazudott. Nem véletlen, hogy sem az Amerikai Egyesült Államok, sem az akkori Szovjetunió nem ratifikálta a Trianoni Szerződést.

3) Eduard Beneš igazságérzete a felsorolt okokat figyelmen kívül hagyta, helyett másokat hibáztatott és áldozott fel saját tévedéseinek elfedésére. Európa szégyene, hogy személye nem a Nürnbergi Bíróság előtt, hanem a második Csehszlovák Köztársaság élén állt évekig. De az európai értékrend háború utáni csődje sem menti fel őt a történelmi igazságszolgáltatás, a tévedései és bűnei alól. Számomra méltatlan és felháborító, hogy egy olyan embernek, aki a németek és a magyarok „országból való eltüntetésére” szólította fel a katonáit, valaki szobrot állít Prágában. Cinizmus, tiszteletlenség és arrogancia a Beneš-dekrétumok ártatlan áldozataival, a szülőföldjéről elűzött több millió és az eközben legyilkolt több százezer emberrel szemben is. A cseh nemzet súlyos, számunkra nehezen megbocsátható erkölcsi értékvesztésének bizonyítéka, hogy ez megtörténhetett. A történelemből egy biztos: nem mi, magyarok és németek voltunk háborús bűnösök, hanem Beneš és kormánya parancsára a

Csehszlovák Hadsereg katonái ellenünk követtek el nagyon súlyos háborús és emberiesség elleni bűntettet, amit ideje lenne jogilag és történelmi tényként is helyretenni.

Legyen ez tanulság Szlovákia volt kormányai és a jelenlegi számára is! A mostani áldatlan helyzetünkért a felelősség Robert Ficót és kormányát terheli. Nemzetállamot építő politikája semmivel sem különb, mint Eduard Beneš kormányának más nemzeteket kirekesztő, nacionalista politikája volt. Fico dekrétumai a jelenleg érvényben lévő nyelvtörvény, az állampolgársági törvény s azok a további kirekesztő törvények, amelyeket a Smer képviselőinek javaslatára mostanában elfogadtak a szlovák parlamentben. Ugyanaz a diszkriminatív szellemiség árad belőlük, mint Beneš 1945-ben kiadott dekrétumaiból. Az egyetlen beneši alapigazság viszont itt is érvényes. Szlovákiának sem lesz létjogosultsága, ha az itt élő más nemzeteknek és nemzetrészeknek nem lesz lehetőségük saját kollektív szabadságérzetük megélésére, azaz nem lesz önrendelkezési joguk vagy más, számukra elfogadható, a nemzeti lét kiteljesedését garantáló autonómiájuk.

Felhasznált irodalom:

Janics Kálmán: A Duna menti sötét erdők, Vasárnap 1992.05.22.

Čas – a szlovák Demokrata Párt napilapja 1947.05.22-25. száma

Vladimír Jancura: Slovenské katyne si strážia svoje tajomstvá (A szlovákiai Katynok máig őrzik titkaikat) – Pravda, 2010.05.16.

Masový hrob maďarských Levente v Petržalke z apríla 1945 (A magyar leventék tömegsírja Ligetfalun) – publikáció

Tóth László: Hívebb emlékezésül, csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb iratok a jogfosztottság éveiből (1945-48), Kalligram, 1995.

A kilencvenegyedik áldozat

Érdekes fordulatokat produkál néha az élet. 2013 szeptemberében egy elektronikus levelet kaptam az egyik ismerősömtől, amely egy negyven évvel korábbi sejtésem megalapozottságát erősítette meg. Magam is beleborzongtam abba, amit a szóban forgó rövid levélben olvastam.

Janics Kálmán orvos, író és politikus születésének centenáriuma alkalmából egy összeállítást készítettem a munkásságáról. Akkor még úgy gondoltam, ő volt az első felvidéki magyar, akinek volt mersze dokumentumokkal alátámasztva írni a második világháborút közvetlenül követő felvidéki tömegmészárlásokról, és a hóhér katonatiszteket név szerint is megnevezni. A téma engem is érdekelt, hatvanhat éven keresztül bennem is ott lappangott egy terhes emlék a Dobsina környéki embertelen módon legyilkolt német és magyar családokról, amiről Kínterhes évek című első kötetemben is írtam. Az Arcok és sorsok című második kötetemben két tömegmészárlásról már részletesebben is beszámoltam. Jelenlegi kutatásaim során pedig – személyes érintettségem okán is, szülőfalumból, Debrődről ugyanis hét leventekorú fiatal fiú tűnt el 1945 márciusában – próbálom megállapítani annak a 90 magyar leventeáldozatnak a nevét és a származási helyét, akikről Janics Kálmán a Kis Katyn a Duna partján című elbeszélésében írt.

Most azonban már azt is tudom, hogy Janicson kívül korábban volt egy másik személy is, aki a leventék kifosztásának és lemészárlásának ügyében 1963 óta kutatott, amiért 1972-ben nagy valószínűséggel az életével fizetett. Így lett a személye számomra – ugyan kicsit később, de – az 1945. július közepén elkövetett tömeggyilkosság 91. áldozata.

Az Arcok és sorsok című kötetemben van egy novella 1948 nyaráról, a Kéretlen prókátorok, amely a kommunista diktatúra első napjairól, az ideológiai harc kezdetéről szól. A több idősíkból játszódó történet egy része az 1962 és 65 közti időszakban folytatódik, amikor főiskolai diákként végre megértettem a 48-as kommunista ideológusok szónoklatait. A nyitrai főiskola akkori dékánhelyettese, egyben a pedagógiai fakultás magyar részlegének vezetője oktatta számunkra a marxizmus-leninizmus kötelező tantárgyát, s ő volt a szemináriumok vezetője is. Abban az időben sokat vitatkoztunk. A szóban forgó novellában azt írom róla, hogy „a reformerek közé tartozott, sok témában azonos véleményen voltunk. Főleg abban, hogy változtatásra van szükség az alapelvekben. Mi akkor a demokratikus centralizmus elvét támadtuk, amit a gondok gyökerének tartottunk. A tanár a vele folytatott vitáim eredményeképpen olyan ajánlatot tett, amelyet csak azután fogadtam el, hogy apámmal otthon négy-szemközt hosszasan elbeszélgettem. Szinte egész karácsonyi otthon tar-

tózkodásom alatt a döntésem várható következményeiről, buktatóiról és későbbi hátrányairól beszélgettünk. Apám egy feltétellel látta elfogadhatónak az ajánlatot, ha tisztes távolságban tartom magam a káderek jelenlegi hatalomgyakorlásától, és keresem az alkalmat a küldetésem megvalósítására. Szentül hitte és vallotta ugyanis, hogy a kommunista hatalmat csak belülről lehet meggyöngíteni és megszüntetni.”

Meglepő módon, a tanárom is hasonlóképpen gondolkodott, ezért sürgette a fiatal, művelt értelmiségiek belépését a pártba, hogy kiszorítsák onnan a keményvonalas, maguk között csak „sztálinistáknak” nevezett, bigott kádereket. Személye 1963-ban már érezhetően szálka volt a sztálinista hatalmi apparátus szemében, és idősebb tanártársai sem titkolták előttünk, hogy nem értenek egyet az elveivel, a reformokért kiálló hangos véleményével.

Amint a novellámban is írom, vitáinknak egy váratlan fordulat vetett véget. „A főiskolai tanár egy rutinműtét után nem ébredt fel az altatásból, fiatalon meghalt. Máig nem hiszem, hogy halálában nem volt benne az akkori titkosszolgálat keze.” Ennyi volt az én korábban kimondott-leírt sejtésem.

A Janics-centenáriumra készült összefoglalóm, amely mellékletként Janics Kálmán: Kis Katyn a Duna partján című írását is tartalmazta, 2012 decembere óta több mint tizennyolc ezer megosztás és 182 ezer olvasottság után került az egyik barátom elektronikus postaládájába, majd onnan vissza hozzám az alábbi rövid levéllel együtt.

„Az eltitkolt kis Katyn a Felvidéken, a Duna partján „magyartalanító” szlovák tömeggyilkosság. Ezt az ügyet valóban dr. Janics Kálmán kaparta ki, és ami lejött a mellékelt cikkben az teljesen igaz. Nem ez az egyetlen tömegsír. Sajnos van több is. A kommunista időkben, a hatvanas években dr. O.J., a Nyitrai Pedagógiai Főiskola dékánhelyettese, aki a magyar részleg vezetője volt, szintén foglalkozott vele. Bevitték kihallgatni pár napra, és aztán nagyon csendes lett. Hirtelen elvitték megoperálni, és nem élte túl. Kész csoda, hogy Janics túlélte. Könyvét, a Hontalanság éveit Illyés Gyula ellátta előszóval, amelyben kitért a ligetfalui tömegsírra. De a határon elvették a kéziratot. Párhuzamosan kijutott azonban a másik, viszont Illyés előszavából ezt a hivatkozást kihagyták a nyugati kiadónál. Illyés Gyula jelezte is nekem, hogy valamire készül, és

Marosi Júlia, Csoóri elvált felesége aztán elmondta a részleteket, mert ő intézte a csempészést. Üdv. G. Gyula. 2013. szeptember 22.”

Azóta sikerült több mindent megtudnom a Nyitrán történt eseményekkel kapcsolatban, bár a család elzárkózik attól, hogy a levonték ügyével kapcsolatban történt volna a haláleset. Tény viszont, hogy a főiskola magyar részlegének vezetője egy sikeres gyomorfekélyműtét után, a nyitrai kórházban orvosi gondatlanságból vérmérgezést kapott, aminek következtében 1972-ben, 33 évesen, hirtelen elhunyt. A család feljelentést tett a prágai Egészségügyi Minisztériumban, és kivizsgálást kért a halálesettel kapcsolatban, de a vizsgálat nem állapított meg idegenkezűséget, így az ügyet minden következmények nélkül lezárták.

Érdekesebb viszont az a tény, hogy ebben az időben a nyitrai mezőgazdasági és a pedagógiai főiskola közös katonai tanszékén a katonai kémelhárítás vezető tanárát Eduard Kosmel tábornoknak hívták. Sikerült olyan dokumentumokra lelteni, amelyek azt bizonyítják, hogy a magyar értelmiség egy csoportja Janics Kálmánnal az élen megpróbálta őt a katedra tanári karából eltávolítani, és megakadályozni, hogy a Csehszlovák Szövetségi Gyűlés képviselőjének válasszák. Vagyis dr. O. J. tudott Kosmel múltjáról, hiszen nála voltak a tanárok káderlapjai, ő felelt a főiskola oktató-nevelő munkájáért. Janicsék csak a személyén keresztül tudták volna elérni, hogy Kosmelt eltávolítsák a főiskoláról. De van arra is bizonyíték, hogy az előzőleg említett Bacušán-per Kosmellel kapcsolatos peranyagát kikérte a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága, sőt a CSKP Központi Bizottságának Elnökségében is tárgyaltak az ügyről. Az 1947-es periratok anyagai a tanúvallomásokkal és a tömegsírok kihantolási jegyzőkönyveivel együtt ezután titokzatos módon eltűntek. Már csak arról van feljegyzés, hogy 1965-ben az iratok megsemmisítésére adtak ki parancsot.

Akinek érdekében állt, hogy mindent, ami vagy aki a múltjával kapcsolatban veszélyes lehet a számára, eltüntessen az életrajzából, a káderlapjáról és a katonai karrierje útjából, az Eduard Kosmel tábornok volt, aki dr. O.J. dékánhelyettes váratlan halála után tizenhárom évvel, 1985-ben halt meg Nyitrán. Az is csak „véletlen”, hogy Kosmel tábornok 1972-ben távozott Nyitráról, és még ugyanazon év szeptember 1-jétől a prágai Károly Egyetem Katonai Tanszékének tanára lett. Azé az egyete-

mé, amelynek orvosi karán a család feljelentése után a dékánhelyettes halálának kivizsgálását végezték.

Az egészben az a leghátborzongatóbb, hogy a főiskolai katonaéveim alatt egy tömeggyilkos volt az oktatóm, akivel a vizsgákon kívül egy személyes találkozásom is volt. Amikor a nagyanyám halála miatt 1965-ben eltávozást kértem a nyári zsolnai egyhónapos kötelező katonai gyakorlatról, a Kassa melletti Makrancra 24 órás körletelhagyásra szóló kimenőt kaptam tőle. Ez sem menti fel előttem azonban az elkövetett súlyos bűnök, a rablógyilkosság, a népirtás és az etnikai tisztogatás vétsége alól.

Titkok nyomában

Amikor az egyik felvidéki magyar nyelvű hetilap számára ezen a címen kiválogattam írásaim közül azokat az elbeszéléseket, amelyek a második világegyeztet követő időszakban a kárpát-medencei magyarok tragédiáival foglalkoznak, titkon azt vártam, hogy nyomomban mások is megszólalnak majd, mert jócskán akad még történet, ami a 70 éve történt felvidéki vérengzésekről előkerülhet.

Aztán az egyik történetem közlését követően megszörrent a telefonom. A lap főszerkesztője jelentkezett be először, majd átadta a telefont egy idősebb úrnak, aki arra kért, találkozzunk valahol a Csallóközben, semleges helyen, mert mondani és mutatni szeretne valamit, amit eddig még a feleségének és a gyerekeinek sem mert elmondani.

Nem sokkal a telefonhívás előtt ünnepelték a Szlovák Nemzeti Felkelés 70. évfordulóját. Viszonylag kevés sajtóviisszhangot kapott, és csak a szlovák pletykaújságok írtak arról, hogy a beszercebányai ünnepségen az egyik legnagyobb párt elnöke, aki egyben a megye elnöke is, az ünnepségen rezzenéstelen arccal egy feliratot tartott a kezében a veterán „ellenállók” felé fordítva azt. Csupán egyetlen szó állt rajta: „Gyilkosok!” Nincs szándékomban reklámot csinálni Kotlebának, csak megjegyzem, bármelyik magyar odaállhatott volna helyette ugyanezzel a felirattal, mert – tisztelet a kivételnek – zömük „hőstette” valójában gyilkosság és súlyos háborús és emberiség ellen elkövetett bűntett volt.

Sajnos, ezzel a ténnyel ma is csak kevés szlovák ellenálló vagy a kor

eseményeit feldolgozó történész mer szembenézni. Pedig az eddig ismert 211 tömegsír 5304 ártatlan áldozata kiált lelki feloldozásért és a gyilkosok utólagos megnevezéséért! Ezért szólalt meg az a csallóközi hajdani kiskatona is, akinek az egyik volt „ellenálló”, a csehországi Žatecban állomásozó I. Csehszlovák Légierő műszaki tisztje, a Szered környékéről származó szlovák Jozef Zafko 1960 és 1963 között a felettese volt. Főleg csallóközi fiúk szolgáltak az őrsben, akiknek Zafko a háború alatti és utáni „hőstetteiről” minden szégyenérzet nélkül beszélt.

Jozef Zafko a Tiso-féle szlovák hadsereg tagjaként fiatalon, alig 22 évesen került szovjet fogságba 1944-ben. Néhány fogságban töltött hét után Ludvík Svoboda, az alakuló I. Csehszlovák Hadtest parancsnokának toborzó tisztjei jelentek meg a fogolytáborban. Orosz gépkarabélyok árnyékában terelték ki őket a „buzerplacra”, ahol az egyik tiszt előadta jövetelük célját, azaz felszólította a foglyokat, hogy valamennyi volt szlovák katona lépjen be az alakuló csehszlovák hadseregbe. A felkérésre először senki sem jelentkezett. Erre a tiszt megismételte a felszólítását, de most már hozzátette azt is: „Amennyiben nem teszik meg, itt helyben agyonlövöm magukat!” Odament a sor elejéhez, elővette a pisztolyát, egyelőre a levegőben tartva azt, így folytatta: „Itt kezdem!” Erre mindenki feltartotta a kezét, és rohant besorakozni az asztalhoz, ahol egy másik tiszt felvette az adataikat. Így lett Jozef Zafko 1944 nyarán „fasiszta ellenálló”.

Kezdetben partizánharchoz kaptak kiképzést, ő a műszaki alakulathoz került tüzszerésként, a robbantások szakértője lett. Hogy nem veszélytelen ez a szakma, azt már a kiképzés során megtapasztalta. Egy aknamező megtisztításakor az egyik társa ügyetlenül nyúlt a taposóaknához és felrobbant, amitől ő is szilánkot kapott. Ugyan életben maradt, de beszédhibás lett. Az akkor őrnagyi rangban szolgáló katonatiszt a sérülése miatt nehezen érthető dadogással beszélt. A testi hibáját durvaságával egyensúlyozta. Embertelenül, sokszor kegyetlenül viselkedett a katonáival szemben. Még az is előfordult, hogy pisztolyt tartott a hibát vétő kiskatona fejéhez, és agyonlövéssel fenyegette meg. Talán a lélektani hadviselés része volt az a Pozsony elfoglalása után vele megesett történet is, amelyet gyakorta mesélt a kötelékében szolgáló felvidéki magyar katonáknak. „A csallóközi magyarok közül legalább harminc emberről tudok,

akik ezt a történetét kénytelenek voltak meghallgatni” – mondta a hajdani kiskatona.

Pozsony szovjet megszállása után Zafko néhány fős osztagának a Károlyfalu fölötti erdők megtisztítását jelölték ki az ott bujkáló ellenségtől. Meglepetésükre az egyik völgyben mintegy 80 fegyvertelen, az elhanyagolt külsejükből ítélve már jó ideje bujkáló magyar katonára bukkantak, akik szinte már várták, hogy rájuk találjon végre valaki, hogy elhectőbb helyre kerüljenek. A helyzet anynyira felkészületlenül érte az osztagot, hogy gondolkodás nélkül, csak hogy elejét vegyék a nagy létszámú „ellenség” okozta problémának – a parancsnokuk felszólítása nélkül –, tüzet nyitottak a védtelen katonákra, és gépkarabéllyal pillanatok alatt lekaszabták azokat.

Arról már nem beszélt Jozef Zafko őrnagy, hogy mi történt ezután. A magyar fiúk pedig nem merték megkérdezni. A csallóközi férfinak is 50 év kellett ahhoz, hogy a felettesétől hallott történetet feldolgozza, és rászánja magát arra, hogy másnak is elmondja, amit a háború utáni vérengzésekről tud. Kiegészítve egy mozaikkal így azt a képet, amelyet évtizedekig titkolt előttünk a beneši és a gottwaldi csehszlovák, s titkol még a jelenlegi szlovák hatalom is.

A férfi egy képet is adott a hóhérról, amelyen Jozef Zafko kitüntetésről roskadó mellel feszít a csapatzászlóval a kezében. Egy háborús bűnös „hőstetteinek” érdemkeresztjeivel, miközben ártatlan emberek tucatjainak vére tapad a kezéhez, ami miatt börtönben lett volna a helye. Késérű sóhajjal, de megnyugvással teszi hozzá: „Én elátkoztam Zafkót akkor, amikor ezt a történetet elmondta, és Isten büntető kezét az őrnagy sem kerülte el. Leszerelésem után néhány évvel az egyik falubéli katonatársamat gyakorlatra hívták Žatecbe. A világban ismét feszült volt a katonai helyzet, akkor éppen Elő-Ázsia miatt. Izrael lerohanta az Arab-félszigetet, Egyiptomra és a környező országokra támadt. De Zafko akkor már nem élt. A katonatársam érdeklődött felőle. A tisztársai mondták el, hogy egy betonelem rázuhan, és széjjellapította. Így büntette őt a sors az embertelenségéért.”

A történelmi hűség kedvéért még hozzátesszi, „most már azt is tudom, miért kellett 1963-ban felrobbantanunk a žateci repülőtér kifutópályáját, amely majdnem az életembe került. Izrael titokban az akkori Cseh-

szlovákiából csempészte a fegyvereket az arab világ lerohanásához. A nyugatnémet határ közelsége miatt – amelyen át alacsonyan repülve, hogy takarva legyenek a radarok előtt – könnyen, egy-két perc alatt elérték Žatect. Ezért éjjelente ezt a kifutópályát használták fel a csempészésre. A titkot, amelyről Herman Wouk izraeli író Remény című könyvében is ír, a minap olvastam. Erről is illik végre beszélni” – fejezi be mondanóját a csallóközi férfi.

Ők békésen nyugszanak egymás mellett

A leventék nyughelye után kutatva a pozsonyligetfalui öregtemetőbe is eljutottam, mert az egyik barátomtól úgy hallottam, hogy nagy valószínűséggel ott található az a tömegsír, ahova a leventéket a kihantolás után eltemették. És amit kerestem, meg is megtaláltam.

A történet azért nem ennyire egyszerű. Már a fél temetőt bejártam, amikor a szemem megakadt az egyik kedves volt Csemadokos kollégám fejfáján. Legalább negyed százada, hogy semmit nem hallottam felőle, azt sem tudtam, mikor hunyt el. Gondoltam, tiszteletből megörökítem a fejfáját, hogyha legközelebb virággal a kezemben erre járok, könnyebben megtaláljam a sírját. A szűk járda miatt a szemközti két sír közé kellett hátrálnom, hogy az objektív teljesen befogja a nyughelyét. És mit ad Isten, Jurenka Béla, a Csemadok hajdani ligetfalui titkára holtában is megsegített. Ahogy a megfelelő szöveget igyekeztem megtalálni, a baloldalon lévő majd félméteres gazzal benőtt sír bogáncsa megszúrta a fényképezőgépet tartó kezem. Odanéztem, és a bogáncstól jórészt takart sírkövön feltűnt a keresett név négy kezdőbetűje. Megfeledkezve Béla fejfájáról irtani kezdtem a tyúkhúrt meg a bogáncsot, ami a sírt körben betakarta. Amikor sikerült megtisztítanom a fejfát a gasztól, alig hittem a szememnek, mert megtaláltam újdonsült, de annál kedvesebb telki barátom rokonainak a ligetfalui sírját.

Jeles barátom 1965-ben járt itt az akkor még élő nagynénje kíséretében. Legutóbbi együttlétünk alatt mesélte el, hogy az általam keresett 90 lemészárolt levente tömegsírja, ami akkor még meg volt jelölve, és a nagynénje is tudott róla, ettől a sírhalomtól 50 méteren belül található.

Ahogy felnéztem a Callmeyer-család sírboltjától, valóban láttam a tömegsír egy kicsiny részét, és légvonalban tényleg nem lehetett messzebb 45 méternél. Ennyire pontosan saccol egy Ybl-díjas építész.

A délkeleti napfényben, az előtte magasodó zsidó áldozatok emlékművének árnyékában lefényképeztem a most még jeltelen tömegsírt. S miközben a 90 levente tragikus sorsáról elmélkedtem, az agyamat szinte elborították a fény és árnyék játékából fakadó jelképek.

„Most még takarásban vannak, de minden igyekezetemmel azon leszek, hogy ezeket az ártatlanokat kivigye a fényre, s jelet vésetek erre az évtizedekig jeltelen tömegsírra” – futott át az agyamon a gondolat. Lettettem a fényképezőgépet egy betonsírra, s kezemet imára kulcsolva dermedten hallgattam a temetői csendet. Gyarló emberként megfelelő ima nem jutott eszembe – s mit is mondhattam volna porladó földi hüvelyük felett? Egyben voltam csak biztos abban a pillanatban, hogy minden gyalázat, megbélyegzés és büntett ellenére ők ma békésen nyugszanak a zsidó áldozatok tetemei mellett.

Mint a sólyom, repülj!

Mottó:

Hová merült el szép szemed világa?

Mi az, mit kétes távolban keres?

Tán a múlt idők setét virága?

Min a csalódás könnye rengedez?

(Vörösmarty Mihály: *A merengőhöz*)

A férfi a hátán feküdt az ágyon az ébrenlét és az álom határán. Kint lassan hajnalodott. Behallatszott az ébredő madarak tavaszi csicsergése. Az álma mozaikképein tűnődött. Néhány napja szinte ugyanazt álmodja. Nemcsak képekben jelenik meg az álom, hanem színes, hangos film formájában pereg előtte a történet, eleven hús-vér figurákkal, mindig pontosan ugyanúgy ismétlődve. Még a friss széna meg a rét virágainak illatát is ugyanúgy érzi, mint ahogy ma is.

„Pici gyerek vagyok. Anyám és két bátyám szénát takar a rétünkön,

a Bódva folyó mellett, a hidegkúti dűlőben. A nap ragyogóan süt, a pacsirták dalát olykor-olykor a vadgalambok szerelmes turbékolása töri meg, amely valahonnan a közeli erdőből szól. Valahogy kirugdaltam magam a pólyából. Szomjúság gyötör. A forró júniusi szél vízpárát fúj felém, fülemben hallok a közeli ér csobogását. Fészkelődni kezdek, nyöszörgök, majd halkan felsírok. Aztán egyre hangosabban. Már félek. Kezemmel, lábammal is hadonászok. Érzem, hogy valaki figyel. Egy hatalmas madár kiterjesztett szárnyakkal, alig egy méter magasban suhan el felettem. Most már ordítok. Amikor anyám hirtelen mozdulattal az ölébe emel, a két bátyám riadt kiáltozását hallok. Semmit sem értek, csak a fiatalabb bátyám égre mutató kezét látom, de az idősebb is a hatalmas madarat figyeli. Én is az eget kémlelem. Riadtan, félve. Kezemmel, lábammal kapálódzok még anyám karjai között is. Menekülni, futni szeretnék. Mielőtt újra felsírnék, a madár hirtelen a föld felé zuhan, mint egy nagydarab barna színű kő. Néhány tíz méterre tőlünk, hatalmas szárnyával fékezve valami puhán landol. Néhányszor megmozdul rajta, majd két szárnyát kifeszítve újra a magasba lendül. Karmai közül egy nagyobb mezei nyúl próbál kétségbeesetten szabadulni. Hiába. A sas szorosan tartja áldozatát, és a mögöttem magasodó sziklahasadék felé veszi vele az irányt, majd eltűnik a szemünk előtt a fák között. Bátyáim még megpróbálnak utána futni. Kiabálva rohannak felém, a madár röptének irányába, amire én a valóságban is felébredek.”

Vége az álomnak, megszakadt a kép. Azt már nem hallja és nem is látja, ahogy anyja a könnyű blúzáat keblén kibontva az anyatej melegével próbálja csitítani. Pedig de szeretné újra látni a fiatal, gyönyörű nőt, hallani megint a megnyugtató hangját! Magába szívni törekeny lényének anyatejillatát, odabújni az egyetlen biztos ponthoz eddigi életében.

A visszatérő álom valóságos történet volt. Két idősebb fiútestvére később gyakran mesélt neki a réti kalandról, de sokszor ijesztgették is ezzel, ha nem jól viselkedett. Azt mondták, csak azért nem vált a sas martalékává, mert a lehajtott babakocsi fedele a kétségbeesett rugdalozásának köszönhetően félig fölé hajolt, így a sas nem tudta kiemelni a párnájából. Ő maga eddig kételkedett ebben. Ma azonban már ő is úgy érzi, igaz lehetett a történet. Nem álom volt a „film”, ami többször is lepergett

lelki szemei előtt. Nem a képzelet szülte, ahogy a kőszáli sas karnyújtásnyira elröppen felette, hogy még szárnyainak arcába csapódó szelét is érezte.

Ettől a felismeréstől valami mérhetetlen megkönnyebbülés áradt szét benne. Az órájára pillantott. Alig múlt hajnali öt. Korai még felkelni. Utat engedett hát a további merengésnek, miközben agyában az elmúlt napok eseményei pörögtek. Majd egyszer csak hirtelen megálltak egy ponton. Egy fájdalmas, visszafordíthatatlan történeten, amely előbukkanva újra megrázta. Szeretett barátja, a nyugalmazott gimnáziumi iskolaigazgató húsvét előtt végleg eltávozott az élők sorából. Az ő elvesztése miatt nyugtalanok újra az álmai. Ma lesz a temetése. Szomorú esemény, de ott kell lennie, ott akar lenni, el akarja kísérni utolsó útjára. Hirtelen belehasított az érzés, hogy az elmúlt napokban talán az ő mérhetetlen szabad lelke szárnyalt, körözött fölötté álmaiban, s az elkerülhetetlen elmúlásra próbálta figyelmeztetni. Annyira vele van tele minden gondolata, hogy lelki füleivel szinte hallja, amint az általa írt zenei nevelés tankönyvből bemutat neki és társainak, kezdő pedagógusoknak egy népdalt. „Madárka, *madárka, csacsogó madárka, vidd el a levelem, vidd el a levelem, szép magyar hazámba...*”

Idős barátja sorsa sokban hasonlított az övéhez, gyakran találkoztak vagy futottak egymás mellett az útjaik. Talán ezért is állt ennyire közel a szívéhez. Cseh apa és magyar anya gyermekeként jött e világra. Kántortanító édesapja egy zoboralji községben oktatott, s ennek a falunak a szomszédságában lett később jómaga is évekkel később kezdő pedagógus, majd iskolaigazgató. Gyermekkorát öreg barátja is a Zoboralján töltötte, nem messze a csitári hegyektől: a Zobortól, a Zsibrécétől és a Tribecstől. Gyakran felcsendült ajkán a dal, ha a zongorához ült: „*A csitári hegyek alatt régen leesett a hó, azt hallottam kisangyalom véled esett el a ló. Kitérted a kezedet, mivel ölelsz engemet? Így hát kedves kisangyalom nem lehetek a tied.*”

A férfi korábban érkezett a krematórium parkolójába. Még másfél óra volt a szertartás kezdetéig, ezért csak a kis cserepes virágot vette ki a kocsí csomagtartójából, s megindult vele a temetőben felfelé, a Hamvak Ligetéhez, hogy virágot vigyen koraszülöttként elhunyt fia szétszórt

hamvaihoz. Ezen a földön mindössze három napot adott neki a teremő, és úgy halt meg, hogy még csak nem is látták a szülei. A szülés után még a feleségének sem mutatták meg, azonnal átvitték egy másik kórházba. Ma sem tud nyugodt szívvel minderre visszagondolni, mert mire megtudták, hogy meghalt, már fel is boncolták a pici testét. 1985-ben, az átkos korszakában még ilyen érzékeny kérdésben is mások döntöttek helyettük. Ezért adták vissza porait az anyaföldnek. Szülessen új élet fölőtte és körülőtte!

Leült a kis parkban, a bokrok övezte padok egyikére, legközelebb ahhoz a ponthoz, ahová fia maroknyi hamvait a szertartás során szétszórta. Ha élne, ma huszonkét éves lenne. Fájdalmában szomorúan tekintett az égre, s a nagy kétségben megpróbálta megrajzolni soha nem látott fia arcát. Vajon milyen lehetett akkor, és milyen lenne most? Talán olyan, mint hajnali álmában visszatérő saját csecsemő éne, vagy amilyen katona korában volt huszonkét évesen éppen itt, Pozsonyban...

Behunyta a szemét, hogy újra felidézze az álmában látott aprócska önmagát. Miközben emlékezete rejtett bugyraiban hajdani csecsemőarca után kutatott, egyszer csak úgy tűnt, hogy a semmiből fia szétszórta porai szállnak föl az égre, s a porszemek fénybe burkolt eleven emberi képmásá állnak össze a felhők felett, mint egy tibeti mantra. Hirtelen gyógyító angyali képként ragyogott fel előtte a fia arca.

– Látom, látom őt... ott! – és izgatottan felesége kezéért nyúlt, hogy az égne emelve neki is megmutassa. – Látod, ott van, két fénylő felhőpamacs között, onnan néz ki ránk mosolyogva? Hallotta felesége hangját is, amint az a kicsi fia kirajzolódó arcát észrevette.

– Igen, látom én is, pont olyan, mint te! Felismered benne magad? – kérdezte képzeletében arcán féltő mosollyal a gyermeke után vágyakozó asszony.

– Valóban nagyon hasonlít rám – mondta a férfi, ám a kép hirtelen elkezdett pörögni, mint egy videofelvétel. Fia arca egyre korosabbnak tűnt, és egyre vidámabban mosolyogott rájuk. Most már boldogan kacagva nézett a szemükbe, és felcsilingelt a hangja is, ahogy valahol a bokrok között lepkék után futkosott. A férfi felismerte a helyet is, ahol a kisfia a lepkéket kergette. A felesége szülőházának udvarán volt, a krizantém-bokrok közt. Kisfia egy gyermekrigmust skandált egyre hangosabban:

„Lepke, lepke, szállj a tenyerembe. Nem szállok, mert félek. Örülök, hogy élek!”

Az anyja mosolyogva kapta fel kisfiát, és csókolta, ahol érte. Az meg közben kacagott, viháncolt anyja ölében, és a nyakát szorította erősen, hogy le ne essen. Aztán a felesége a férfi felé nyújtotta a gyereket, hogy ő is megölelhesse. De amikor az a fiáért nyúlt, egy erősebb fuvallat hirtelen szétfújta a mantrát, és a kép homokszemcsékként hullott vissza a földre. Oda, arra a helyre, ahol a pici hamvait annak idején a mezőn szét-hintették, majd meg sem várva a távozásukat, vízzel lepermetezték.

– Ne, ne menj, maradj még! – kiáltott a férfi merengéséből felriadva, és erősen bámulta a pontot, ahol fia elszórt hamvai fölött a szél megmozgatta az áprilisi, alig kisarjadtt fűszálakat.

Majd lassan fölállt, és a virágot fia hamvai fölött a fűre helyezte. A zsebéből gyufát, mécsest vett elő, és a tenyerével védve a fellobbantott lángot, a cserép takarásában meggyújtotta a mécsest. A faggyú lassan olvadni kezdett a kanóc körül. A férfi megvárta, amíg felerősödött a pici láng, aztán óvatosan letette a mécsest a fűbe. Majd még mindig a lángot figyelve visszahátrált a padhoz. Hol a mécsest, hol meg az eget kémlelte, kereste a szertefoszlott képet, fia arcát. A nagy kékséget fürkészve a magasban egy sólyomra lett figyelmes, amely éppen a körül a pont körül keringett, ahol az előbb még fia vonásait vélte ragyogni. Fiatal, párt kereső hímsólyom násztánca lehet a madár lassú, kecses, körkörös vitorlázása, gondolta. Kora tavasszal a párválasztás ösztöne viszi őket ebbe a szédítő magasságba. Kis idő múlva már egész sólyomraj rótt a köröket egymás mögött. Majd az egyik hímsólyom a kiválasztott párjával társaitól elszakadva külön körökben kezdett vitorlázni. Billegő, madártáncot jártak egymással. A férfi hirtelen arra gondolt, vajon ha a fia élne, neki lenne-e már párja. Biztosan, tette hozzá gondolatban szinte azonnal, hiszen ez az élet rendje. Mennyi szépség, mennyi ösztönös ősi erő rejlik egy párkapcsolat születésben, amelyből majd egyszer, az elkövetkező élet fakad, tűnődött.

A látvány egész sor emléket szakított fel benne életútja jelentősebb állomásairól. Az első 17 évéből, a kőszáli sas korából, szülőföldje hegyes-dombos tájairól és az elvándorlásról. Mintha csak igazolni akarná az élet, 1965 óta nem láttak kőszáli sast azon a vidéken, a Bódva menti

réteket övező sziklák felett. A munkagépek zaja, a vegyszeres növénytermesztés elvette az étletterüket, elpusztultak, vagy a védettebb, csendesebb és magasabb hegyvidékre költöztek. Majd a következő 17 év emlékei sejlettek fel előtte, a zoboralji sólyomkora, amikor magasan szállva keresett ő is – mint azok a sasok a temető felett – étletteret magának a fészekrakáshoz. A Tatra sziklái közé fészkelte kőszáli sastól óvakodva próbált rejtett zugot találni magának meg a családjának a Zobor alatt. De ott sem lelt nyugodt helyre, ezért aztán újra magasba emelkedett, és sólyomszemmel lesve kereste a helyét a világban, majd itt, a fővárosban telepedett meg, és rakott újra fészket magának. Az erdők szabad sas madara helyett, barátjához hasonlóan ő is a ligetek sólyommadara lett, s bizony gyakran megsajdult a szíve, ha a szülőföldjére, arra a kis lakra gondolt, amelyet vágyai miatt odahagyott.

Mielőtt elbúcsúzott volna fia hamvaitól, a gondolataiban felcseperegett legényembernek halkan egy kedves kis dalocskát dúdolt: „Tavaszi szél vizet áraszt, virágom, virágom. Minden madár társat választ, virágom, virágom. Hát én immár kit válasszak?...” Söhajtva, szomorúan jegyezte meg magában: „Neked, fiam ebben az életben, nem adatott meg a választás lehetősége!”

Mire visszaért az autóhoz, megérkezett a parkolóba a gyászoló család is. Barátja felesége, egyetlen lánygyermek és a kis kedvenc, a legkisebbik unoka. Az asszonnyal könnyes szemmel borultak egymás nyakába. Alig bírta kipréselni magából a vigasztaló szavakat. Barátja távozása hatalmas űrt hagyott mindkettőjük lelkében.

A búcsúszertartásra várakozva emlékezetében lepergett előtte barátja életútja. Közel 84 évet élt. Sokoldalú, művelt ember volt, a konfliktusoldó képessége pedig bámulatos volt. Sokat tanulhattak tőle ifjabb kollégái, köztük ő is. Példaként állt előttük emberség, család- és munkaszeretet, illetve hitvallás terén, de a szülőföldje iránti alázatos ragaszkodásában és magyarságszeretetében is. Mindig tudta, hol a helye, és hogy hová tartozik. Helyén volt az esze és a szíve, ha az iskolájáról kellett döntenie, de akkor is, ha mások készítették komoly döntésekre ez ügyben. Hányszor támadták, meghurcolták, mert nem volt hajlandó a kétnyelvű iskolarendszer előnyeit elismerni, és a tanítványaira rákényszeríteni. Ki merte mon-

dani, hogy az csak csúszda a pokolba, egyenes út a beolvadáshoz, az önmegsemmisüléshez. Természetes volt számára a hűség a közösséghez, a felvidéki emberekhez, az anyanyelvéhez, a hitéhez és az összmagyarsághoz. Biztos, hogy könnyebb lenne a dolgunk, ha még most is aktív pedagógus lehetne, ha elmondhatná egykori iskolája jelenlegi diákjainak, mit is jelent magyarnak lenni, miért fontos közösségünk jövője érdekében élni és cselekedni.

Gondolataiból a szertartásra érkező rég nem látott ismerősök zökentették ki. A tanító kollégák, hajdani és jelenlegi kórustagok a tanítók énekkarából, az Ifjú Szívekből meg a Szóttesből, az intézmények képviselői és az énekkarok vezetői. Több száz ember, akiket több éve vagy évtizede nem látott már. Nem is jutott ideje mindenkivel szót váltani.

Aztán elkezdődött a szertartás, s a férfi magába roskadva figyelte a körülötte zajló eseményeket. A szertartás megható és elmélyült volt, méltó barátja emlékéhez. Különösen a koporsója felett mondott egyik búcsúbeszéd néhány mondata maradt meg az emlékezetében. „Lehet, hogy ma egy igaz emberrel kevesebb él a Földön, de egy őrzőangyallal több vigyáz majd ránk ott fent, az égben! Ez jelent vigaszt nekünk is és talán a családjának is.” A kórus három Kodály kórusművel búcsúztatta egykori karnagyát. A szertartást befejező Esti dal eléneklésekor ő is csatlakozott hozzájuk, s közben eszébe jutott, hogy ezt a dalt haláláig a barátja vezényelte a kórusban. *„Erdő mellett estvéledtem, subám fejem alá tettem. Összetettem két kezemet, úgy kértem jó Istenemet. Én Istenem, adjál szállást, már meguntam a vándorlást. A vándorlást, a járkálást, az idegen földön lakást...”*

Mire befejeződött a gyászszertartás, a sólyompár már a temetőt takaró erdő fái fölött lejtette nászróptét, és fészekrakáshoz készült. De a férfi továbbra sem tudott szabadulni a barátjával átélt évek emlékeitől.

Befejeződött egy tartalmas életút, gondolta magában, egy ember eltávozott közülünk, milyen szomorú és fájdalmas pillanat. Valahol viszont, ebben a pillanatban felsírva világra jött egy gyermek. Micsoda boldogság, micsoda öröm a szülőknek! Halál és élet, élet és halál váltja egymást örökös törvényszerűség szerint. „Legyen áldott az emléked, drága barátom! Tudom, nem volt hiábavaló a földi léted” – bukott ki belőle fél-

hangosan. Abban a pillanatban azonban más is eszébe jutott róla: a megalkuvás, az emberi ostobaság iránti megvetése.

– Bevallom, zenei szakelőadóként csak a te tapasztalatodban bíztam – mondta gondolatban a barátjának címezve egy régi közösen átélt történetre visszaemlékezve. – A 80-as évek elején komoly gondom akadt a galántai Kodály Napok előkészítésével. A programtervezetet ugyanis visszadobta a párt központi bizottságának ideológiai tanácsa az összkari zenei szerzemények között szereplő Magyarokhoz című kórusmű miatt. Nem tetszett nekik a címe. A záróprogramnak eddig mindig része volt ez a kórusmű, most sem akartam kihagyni. Botrány lett volna belőle. Volt egy ötletem, de egyedül, nélküled nem mertem meglépni. Akkoriban a zenei tanácsadó testület elnöke voltál. Egy tervszellet a kezemben bejelentkezés nélkül bekopogtam hát az irodádba, a félévi tantestületi ülés kellős közepén. Te mégsem küldtél el, nem is várakoztattál meg, láttad a tekintetemből a gondom súlyát. A helyettesedre bízad az értekezlet folytatását, engem meg átvezettél a kémiai szertárba. Előbb egy kupica pálinkát öntöttél nekem, hogy lehiggadjak, mert érezhető volt a feldúltságom meg a dühöm. A szertárban a kémiai párlatok között akkoriban még a kisüsti is megtalálható volt, orvossággént az ilyen, sajnos gyakori lelkiállapotok enyhítésére.

Az italtól megnyugodtam kicsit, röviden elmeséltem neked a lényegét, no meg a javaslatomat is. Emlékszem, azzal fejeztem be mondandómat, Kodály Zoltán holtában is látja mindazt, ami itt, a Felvidéken zajlik, és biztosan megbocsátja nekünk ezt a cselet. Te rám néztél, és a bajszod alatt elégedetten mosolyogtál. Szavak nélkül is láttam a szemedben, hogy elégedett vagy az ötlettel.

– Erre igyunk még egy kupicával! – mondtad kisvártatva, és egy hajtásra kiittuk a poharakba öntött újabb adag törkölypálinkát.

– Persze, ha rájönnek a turpisságra, vállalom a felelősséget – próbáltam javaslatom várható veszélyét is jelezni. De te megnyugtattál, hogy erre nem kerül sor, mert attól ostobább emberek ülnek a politikai testületekben.

– Nem kell semmitől sem tartanod – mondtad –, írd csak át nyugodtan a kórusmű címét! S hogy a biztatásnak nyomatékot adjál, egy harma-

dik kupica pálinkát is kiöntöttél, elvégre három a magyar igazság.

Így lett 1982-től a mű módosított címe „Magyarokhoz” helyett „Forr a világ”, ami azután simán átment a kommunista párt ideológiai tanácsának ülésén. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy jóváhagyták a rendezvényt a javasolt költségvetéssel együtt. Bár akkor nem te vezényelted a kórusművet, mégis ragaszkodtál ahhoz, hogy a fesztivál műsorán maradjon. S ha kellett, a vidéki kórustalálkozókon a bariton szólamot erősítve énekelted velünk: *„Forr a világ bús tengere, ó Magyar! Ádáz Erynnis lelke uralkodik, s a föld lakóit vérbe mártott tűre dühös viadalra készíti!”*

A férfi arcán halvány mosoly futott át a közös csínytevés emlékére, majd meredten a távolt fürkészte, mintha csak azt várná, hogy barátja egyszer csak felbukkan az emelkedő tetején. Kisvártatva azonban újra elöntötték az emlékek.

– De közös munkánk során akadt ennél nagyobb baj is. Például akkor, amikor valakik kiötlötték a magyarországi vendégkarnagy eltávolítását a tanítókórus éléről. Akkor még nem sejtettük, hogy a feljelentést házon belül, azaz a kulturális szövetségben eszelték ki. Ráadásul a kórus zselízi vendégszerepléséről egy magnófelvételt is mellékeltek a feljelentéshez, ahol – mint mindig – a vendégkarnagy vezényelte a koncertet. Egyetlen mondatára építették a vádat, amelyben az egyházi zene szépségéről beszélt, és egy régi, középkori gregorián dallammal támasztotta alá a kijelentését. Pedig akkoriban már a szlovák kórusok is előszeretettel tűzték műsorukra Bach vagy Liszt miserészleteit, nem beszélve a barokk zeneszerzők gyönyörű liturgiai műveiről. Szerencsére, volt is egy ilyen felvétel a birtokukban, amelyet a szlovák tanítók kórusa a Filharmónia zenekarával közösen vett fel a Rádió hangversenytermében.

Emlékszel, az ügy kirobbanása után együtt kértünk meghallgatást a „fehérház” aktuális ideológiai titkárától? Vittünk egy táskamagnót is magunkkal, hogy a bizonyítékunkat meg is szólaltathassuk. A védelmet arra építettük, hogy amit szabad Péternek, az legyen szabad Pálnak is. A nyomaték kedvéért azért egy üveg skót whisky is volt a tarsolyodban. Nyilván jobb napokra tartogattad a nemes italt, de a barátaidért semmi sem volt drága. A vendégkarnagy nemcsak a kórusban, hanem az egész Felvidéken igencsak népszerű volt akkoriban, főleg a televíziós Repülj

páva népzenei vetélkedőnek köszönhetően. Elismertsége abban az időben a Mester háború utáni magyarországi tekintélyéhez volt hasonlítható. Az ideológiai titkár, ha személyesen nem is hallott erről, de magyar édesanyja révén könnyen ellenőrizhette mindazt, amit mondtunk neki. Később bevallotta, nagy megkönnyebbülés volt számára is a kezébe adott bizonyíték, azaz hogy nemcsak a tanítókórus énekel egyházi szerzeményeket, hanem mások is. A whisky láttán meg annyira megpuhult, hogy azt is megtudtuk tőle, kik voltak a feljelentők. Te, barátom annak is megtalálta a módját, hogy a pozsonyi Széplak utca Parasztokhoz címzett fogadójában a két illetőt a kórus meg a vendégkarnagy barátaivá tedd. Jól ismerted az elvtársak gyengéit.

A szertartás után a krematórium lépcsőjén lefelé haladva sorra bukkantak föl benne a közösen átélt emlékek. Még az első találkozásuk dátumára is pontosan emlékezett, Nyitrán történt 1964. november 27-én. Felejthetetlen dátum maradt mindkettőjük számára, ezen a napon alakult meg ugyanis a felvidéki magyar tanítók énekkara.

– Ettől a naptól ismerlek és tisztellek, barátom. Hihetetlen, de lassan 43 éve. Ebből 28 éven keresztül szinte napi kapcsolatban voltunk, egy közös célért dolgoztunk, amely sokszor próbára tette a barátságunkat is. Ez még házastársak közt is iszonyúan nagy idő. De a barátságunk kiállta az idők megpróbáltatásait. Hidd el, nem lesz könnyű nélkülöd! De várj, ne menj még, mert még beszélgetnünk kell, nem tudlak csak úgy elengedni! Hiába tűnt el a koporsód, te itt vagy velem tovább. Csak egy pillanatot várj, hadd búcsúzzak el a közös barátoktól, hiszen ők is miattad jöttek ide! Addig keress nekünk egy szabad padot, ahol nyugodtan beszélgethetünk! Talán ott, feljebb, ahol az a sólyompár készül fészket rakni, a szemközti domboldalon, ott megfelelő lesz.

A férfi megállt a lépcső alján, hogy búcsút vegyen a szertartásról lassan távozó közös barátoktól és ismerősöktől. Néhányukkal váltott még párt mondatot a családról vagy a munkáról. Jó volt újra látni őket, csak azt sajnálta, hogy ilyen szomorú esemény kellett hozzá. De hát ez is az élet része, nyugtázta szomorúan, és megindult vissza, felfelé a temetőben.

– Tudod, ma nyugodtan végiggondoltam azt is, hogy a temetőkapun egyszer nekem is lesz egy utolsó belépőm, amikor majd engem jönnek el-

kísérni a végső utamra. Talán pont így, mint most téged. Elárulom neked, nem volt megrendítő számomra a gondolat. Bár úgy érzem, van még mit tennem itt, a földön, de felkészültem már erre is. Soha sem gondoltam volna, hogy egyszer ilyen természetes lesz számomra az elmúlás gondolata. Ha az embernek már több barátja van a túlvilágon, mint itt, a való létben, megbarátkozik a halál gondolatával, és elkezd az eltávozott szerettei után vágyakozni.

A férfi visszakapaszkodott a lépcsőn fel, egészen a krematóriumig, majd balra, az épülettől délnyugatra lejtő lombtalan erdő takarta sírok fölött üresen álló pad felé vette az irányt. A meredeken emelkedő dombról visszanezve a lamacsi ártéri erdők és mezők, a valamikori Duna és Morva folyó áztatta szántók néztek vissza rá serkenő gabonaszálaikkal. Ezen a mezőkön zajlott valaha a Pozsonyi csata.

– Igen, a Pozsonyi csata. Árpád vezér fényes győzelme itt, nem mesze, ezeken a mezőkön történt 907. július 3-a és 6-a között. Emlékszem, erről is te beszéltél először nekem, egyszer borozgatás közben, amikor még csak ismerkedtem új otthonommal, a fővárossal.

A férfi északra, az erdő fakoronáira pillantott, de nem látta a sólyompárt. Talán a nászukat ülve szemérmesen elrejtőztek a fészük közelében, az erdő fáinak koronái közt, gondolta. Megállt a kiszemelt betonpadnál, s a leküzdött szintkülönbség terhétől zihálva leült.

– Látod, barátom, a Föld s benne az élet forgása nem állt le, bár sokszor szeretném, mint most is. Sokszor szeretném visszaforgatni, de az sem megy. Nincs ehhez erőnk. Nem vagyunk istenek. „Porból lettünk, porrá leszünk.” Akkor meg minek a sok gyűlölködés, a megkülönböztetés, amikor a halálunkban békésen megvagyunk itt, egymás mellett? Nézd csak a neveket a keresztfákon! Itt egy Jančovič, ott egy Müller, amott meg egy Mészáros, Drobček, Nagy vagy Klein, mind pozsonyi vagy környékbeli lakosok voltak. És itt lesz majd a te cseh vagy az én lengyelből magyarosított vezetéknevem is. Ki tudja majd ebből kiolvasni, hogy kik voltunk egykor? Miért éltünk ezen a földön, s mi volt számunkra a fontos? Hogyan gondolkodtunk a világról, és miről beszélgettünk egymás közt? Miből tudják meg, hogy az egész életünk küzdelem volt szülőföldünkön a magyarságunkért, megmaradásunkért, amit Árpád apánk a néhány száz mé-

terre innen aratott győzelmével hagyott ránk örököket? Kilencven éve hiába a harc, a küzdelem, bennünket, magyarokat oldott kévéként hord el innen a szél, vagy nyel el a temetődombokon a barna föld. Fogyunk, vészesen fogyunk. Számban és emberi értékben is leépülünk. Talán kettőnk felett ma még magyar imát mond majd az unokánk, de ezrek felett már ma sem szól a Miatyánk, esetleg csak az Otčenáš.

A férfi zaklatottan felállt, hosszan a távolba meredt, mintha csak a jövőt kutatná, majd visszaült a padra, s néhány néma perc után megpróbálta legutolsó találkozásukat felidézni. Alig néhány hónapja történt, a felvidéki iskolák gondjairól, a magyarság helyzetéről beszélgettek kettesben, barátja otthonában. A lakás közel volt az irodájához, ahol akkor éppen egy pénzügyi cégben dolgozott. Akkoriban szinte naponta látták egymást, vagy az utcán vagy még az előző munkahelyén, az irodájában váltottak néhány szót. Aztán egyszer csak elmaradtak a találkozások, majd megtudta, hogy barátja orvoshoz jár, végül a kórházba is be kellett feküdnie. Közben ő is munkahelyet változtatott, de csak egy háztömbbel került messzebbre tőle. Egyszer aztán megint összefutottak az utcán. November elején történt, úgy fél évvel barátja halála előtt. Először nem is jutott az eszébe, hogy kettejük életében milyen fontos szerepe is van ennek a hónapnak. Barátja felhívta magához, mondván, úgyis egyedül van otthon, s már egyébként is olyan régen beszélgettek. A konyhában aztán egy üveg vörösbort meg dugóhúzóval nyomott a kezébe, hogy nyissa fel az üveget, mert ő erre már képtelen.

– A beszáradt dugót olyan szerencsétlenül sikerült kihúznom, hogy az üveg tartalma mindenféle szétfröccsent, az ingemre, öltönyömrre, a falra, a konyhapultra, de még a konyha padlóburkolatára is. Sebtében letöröltem a ruhám, és megpróbáltam a konyhát is rendbe rakni, de maradt még takarítanivaló utánunk bőven. Így ha akartad volna, sem tudtad volna eltitkolni, hogy vendéged voltam aznap. Az emlék annyira friss még, mintha most is ott ülnék veled szemben a tágas ebédlőben kettesben, a maradék vörösborral a poharunkban. Az ebédlőben felnyitva állt a zongora, a kottatartón ismerősnek tűnő partitúra feküdt arra várva, hogy lejátssza valaki. Messziről felismertem rajta a tanítókórus vendégkarnagynak kézírását. Eredeti partitúra volt, amelyben a szerző a vegyes kari kó-

rusműi betanulása közben a nagyobb hatás kedvéért még néhány záróakkordot megváltoztatott. Észrevettem, hogy a zongora melletti hifitorony indítógombja is zölden világított, ezért kérdően rád néztem.

– Hallgasd meg te is, főleg a te szólamod, a tenort, és az utolsó négy ütemben a basszust figyeld. Itt az eredeti partitúra is! – mondtad, majd levett a kottalapokat a zongoráról, és a kezembe nyomtad.

A felvételtől Vass Lajos-Jókai Mór: Jövendölés című kórusműve csendült fel. A határozott hangzású kezdősorokba beleborzongva hallgattam a zenét. „*Az Óvilág embere éhezik és fázik. A férfinem fegyverbe állítva. Ez nem folyhat örökké így!*” Majd hagytam, hogy magával sodorjon a zene, és elmélyülten hallgattam a súlyos szavakat. „*Az ismeretek diadala lesz, midőn az a halandó, aki azt mondja magáról, én vagyok az Isten, leveszi kalapját azon halandó előtt, aki azt mondja magáról, én vagyok az Ember!*”

– Nem régen kaptam ezt a felvételt egy közös ismerősünktől, hogy összehasonlítsam a szerző eredeti partitúrájával – szólaltál meg kis idő múlva, és koccintásra emelted a poharad.

Ittunk egyet az egészségedre, majd leültünk a fotelba. Már az első dallamok felcsendülése után tudtam, nem azt a felvételt hallgatjuk, amely a 60-as években készült a szerző vezényletével a Szlovák Rádió stúdiójában. Bár dinamikai kivitelezése szinte kopírozta az eredeti hanganyagot, a terem adta gyenge akusztikai feltételek ellenére is meggyőző, a kritikus pontokban tiszta, kifejező és élvezhető volt a produkció.

– Ez a tanítók énekkara, de ki vezényelte a művet? – kérdeztem kíváncsian tőled, mire te azt felelted „Géza az, aki a felvételét küldte...”

– Elismerésem, karnagyként sokat fejlődött az eltelt 14 évben, amióta nem éneklek a kórusban. Szerintem, minden rendben volt a férfiszólamokban...

– Szerintem is, de mondd csak, neked nem hiányzik a tanítókórus meg a kórusmuzsika? Gyere vissza közénk! – nógattál.

– Hiányzik, el sem tudod képzelni mennyire, hiányzik. De visszamenni...? Talán egy-két év múlva, ha én is nyugdíjba megyek, egyelőre azonban képtelen vagyok másra is időt szakítani. Kell a pénz, az átkozott pénz, ami mindennél fontosabb lett mostanság. A lányom még egyetemre jár. Nem erre számítottam 89-ben...

– Számotokra is rosszkor jött a változás...

– Néhány hirtelen meggazdagodott pénzembert és politikust leszámítva nem ismerek embert, akinek jókor jött volna...

– Pedig úgy tudom, jól élsz, sokat keresel. A statisztikai hivatal szerint is tiétek a legmagasabb átlagkereset...

– De milyen áron? – kérdeztem vissza.

– Eddig erről nem beszéltél – mondtad meglepődve. – Én azt hittem boldog vagy, hogy megtaláltad a helyed, megkaptad az élettől, amit szeretnél volna...

Én meg még keserűbb hangon folytattam.

– A tény, hogy 1992 óta ez az ötödik munkahelyem, nem erről tanúskodik. Mióta el kellett jönnöm a kulturális szövetségből, mert Mečiar kormánya megszüntette az állami támogatásokat, valójában nem találom a helyem. Csak azt lesem, hogy hol kaphatnék többet azért a robotért, amit végzek. Ez nem olyan, mint a tanítás vagy a vezénylés, amit szívből csináltam, vagy akár a szervező munka. Kemény rabszolgasors ez, sokszor úgy érzem nem is ember, csupán egy élősejtekből gyúrt robot vagyok. Csak a teljesítmény fontos, hogy mekkora hasznot hozol a cégnek. A multik csak a nyereségük után fizetnek. És a havi norma milliókban van meghatározva...

– Éppen ezért kellene énekelned – próbáltál meggyőzni –, talán segítene elviselni azt a stresszt is, amiben kénytelen vagy élni.

De az én keserűségem nem hagyott alább.

– Elmondom a történetem, hogy megértsd, mi elől menekülök, miért futok egyik cégtől a másikig. Úgy egy-másfél évig nagyon jól ment a vállalkozás. Ami azonban azóta történik velem, az csőd hátán csőd, a szó szoros értelmében is. Azzal kezdődött, hogy a magyarországi partnercégünket csődbe vitte az egyik bank összeomlása. Nekünk mintegy kétmillió korona kifizetetlen számlánk maradt utána. Már éppen kezdtem kilábalni a bank okozta lelki és anyagi megrázkódtatásból, amikor egy évre rá, közvetlen azután, hogy a beszállítónak kifizettem a megrendelt áru értékét meg a szállítási díjat, az üzlettársamat kirabolták a saját lakásában. Elvitték az összes nála levő pénzt. Az enyémet is. És még örülhettem, hogy élve megúsztam. Talán két percen múlt az egész, mert közvetlenül a tőle való távozásom után tört rájuk három álarcos fegyveres rabló. Az üzlettársamba és felnőtt fiába szó nélkül golyót eresztettek. A felesé-

gét lefűjták vakító gázzal, a véreb kutyájának meg elvágta a torkát. Mások pénzével együtt elvitték az én maradék tőkémet is. A csődbe ment banktól meg a rablóknál maradt pénzből a mai napig egyetlen fillért sem kaptam vissza, hiába pereskedtem évekig, csak újabb ezrek mentek el a perköltségre. 1993 júniusától élek újkori rabszolgaként, a munkám mellett eladva magam és feladva a családi életemet is...

– De hiszen jól élsz... – próbáltál lelket önteni belém.

– Igen, a külső szemlélőnek talán úgy tűnhet, átlagon felül, anyagi gondok nélkül élünk. A valóság azonban teljesen más, mert az életben nemcsak a pénz számít. Nem kívánom senkinek az általam végzett munkát! Én nem erről álmodtam. Sokszor irigyeltelek is, hogy te a kedvtelésednek, a kórusmuzsikának meg a hivatásodnak élhetnél egészen nyugdíjas korodig. Az én életem legboldogabb időszaka is az a majd 30 év volt, amit a munkám mellett az énekléssel, a kórusral töltöttem. Főleg az utolsó 10-12 év volt felejthetetlen. Ma is ebből táplálkozom, ez ad erőt elviselni a mindennapi robotot. Az pedig heti hét napot és napi 12-16 órát jelent a gyakorlatban. Ez az ára a jólétnek.

– Miért nem mész vissza akkor tanítani? – kérdezted.

– Szerettem mindig a pedagógusi munkát, de ma már az sem ugyanaz, amiben valamikor hittem, amivel a hivatásomat elkezdtem. De te bejársz még a volt iskoládba? – próbáltam a beszélgetés fonalát rád terelni.

– Ha hívnak, ünnepségekre, volt kollégákat felköszönteni...

– Pedig nagyon hiányzol onnan. Magam is megtapasztaltam korábban, amikor a lányom még odajárt a gimnáziumba. Én már nem tudnék ekkora káoszban dolgozni, mint ami most ott van...

– Nem ők tehetnek róla, hanem a jelenlegi politikai és társadalmi helyzet, a parttalanul elszabadult liberális szemlélet, az emberi értékek hiánya okozza...

– Nem akarlak ijesztgetni, de ennek még beláthatatlan következményei lesznek. A pénz világában már elkezdődött valami, aminek a hatása villámcsapásként ért, de főleg az ügyfeleinket, akik az amerikai befektetési alapokba helyezték a megtakarításaikat. Én e miatt mentem el 2004-ben az egyik külföldi biztosítótól...

– Pedig a múltkor még dicsérted őket, a megbízhatóságukat... – vetted közbe.

– Megbízhatóság, bizalom, annak vége! – válaszoltam keserűen. Képzeld csak el a helyzetem. Az egyik ügyfelem elhunyt édesanyja lakásának árát, 180 ezer koronát helyezett el nálunk az eddig legjobban teljesítő, ingatlanokat forgalmazó amerikai pénzalapba. Rá egy évre, amikor megjött a számlakivonata, azt hittem leszédülök a székemről, s abban a pillanatban engem is szélütés ér. Ha az én pénzemről lett volna szó, biztosan megüt a guta. Két hétig halogattam, hogy a sokkoló „eredményt” az ügyfelem elé tegyem. Arra is fel voltam készülve, hogy dühében rajtam áll bosszút, netán rám támad. Még szerencse, hogy a szerződésalkötéskor többször is figyelmeztettem a veszélyzónába sorolt befektetésre, és lebeszéltem arról, hogy az egész összeget odategye. A befektetési alap ingatlankötvényeinek értéke több mint 60 százalékot esett vissza, és még aznap is tovább zuhant. Vagyis a megszüntetése még nagyobb veszteséget generált volna a számára, mint ami az évfordulón érte...

– Mennyit vesztett rajta?

– Sokat. 180 ezer helyett csupán 92 ezer korona volt a számláján.

Hosszabb csend után, magyarázkodva folytattam.

– Ha ma azt hallod a tévében, vagy azt olvasod az újságban, hogy „kötvényválság” van a pénzpiacon, ez ma körülbelül ekkora értékvesztést jelent a valóságban. Ekkora veszteség éri az ügyfeleket nemcsak Amerikában, hanem itt nálunk is. Én erre nem voltam felkészülve. Hetekig nem aludtam emiatt. Aztán eldöntöttem, hogy én ilyen számlákat többet nem akarok az ügyfeleim asztalára lerakni. Ha én elloptam volna egy ezrest az ügyfelemtől, ma nem ülnék itt veled, hanem a börtönben csücsülnék. A bankárok egy pillanat alatt eltüntettek a számlájáról 88 ezer koronát a saját zsebükbe, azért senki sem fogja őket bíróság elé cipelni, mert ők „törvényesen” loptak! Ez a nagy és híres, de inkább hírhedt liberális gazdaságpolitika. Csak adalékként mondtam ahhoz, amit az előbb az oktatás liberalizációja okán mondtál. Itt anyagi kárt, ott legalább ekkora erkölcsi kárt okoz ma szinte percenként a mindennapi életünkben.

– Az a pénzintézet, ahol most dolgozol, az legalább tisztességesebb?
– kérdezted bizakodva.

– Én a te fogyléted felől jöttem érdeklődni, barátom, a te gondjaidat szerettem volna meghallgatni. Restellem, hogy már jó ideje csak az én

problémáimat boncolgatjuk – próbálkoztam újfent másfele vinni a témát, de te nem hagyta.

– Kérlek, ne hagyd abba, engem érdekel mindez, meg aztán bizonyos fokok érint is, főleg a családomat, a lányomat meg az unokáimat, még ha megdöbbsz is, amiket mondasz.

– Ahogy édesapám mondaná: „egyik kutya, másik eb” – folytattam hát az elbeszélésemet. – Egyedül a tapasztalatszerzés miatt jött jól, hogy céget váltottam. A befektetési sokk óta már kétszer cseréltem munkahelyet. Amint rájöttem, hogy manipulálnak és átvernek, továbbálltam. A bankok belső szervezettsége szöges ellentétben van a kifelé látható liberális pénzpolitikával. A cégen belül valójában diktatúra uralkodik. Megfigyelnek, elemeznek, értékelnek, havonta oktatáson, pszichológia teszteken kell átesned, és ha nem felelsz meg, büntetnek, lefokoznak vagy menesztenek. Kegyetlen világ ez, legalább úgy és annyira, mint az átkosban volt. Viszont kifejlesztenek egy nagyon fontos emberi tulajdonságot benned, az empátiát az ügyfeleid iránt.

– Empátiát?

– Igen, hogy hitelesen tudd magad beleélni az ügyfél helyzetébe.

– Hiszen egy jó pedagógus munkájához is ez kell!

– Most már azt is tudod, miért sikeresek a kiebrudalt jó pedagógusok ebben a munkakörben. A biztosítók szinte vadásznak rájuk.

– Ezt jó tudni, most úgyis egyre több pedagógus kerül az utcára, vagy a gyenge fizetés miatt kénytelen feladni a hivatását...

– Látod, te is empatikusan hallgatsz engem, beleéled magad a helyzetembe. Bevallom ez most jól is esik, te azonban nem élsz vissza ezzel a képességeddel...

– Az ifjabb generáció sohasem butább, mint mi voltunk, csak tapasztalatlanabb – folytattad. – Én ezt sohasem titkoltam a fiatalabb kollégáim előtt sem. Inkább igyekeztem tanulni tőlük, így maradhattam legalább lélekben velük egykorú... De nem válaszoltál a kérdéseimre. Mi szüksége van a pénzügyi tanácsadónak arra, hogy együtt érezzen az ügyféllel?

– Tudod te azt, és azt is, hogy ezzel vissza is lehet élni. Én nem mondhatom ki az igazat, mert még mindig ott dolgozom. Ugyan már a harmadik pénzügyintézetnél, de még ezt csinálom...

Te meg, mintha csak magadnak mondanád megjegyezted: – Meg-

nyerni az ügyfél bizalmát. A profitért, a nyereségért belelátni, manipulálni, átverni, és kimosni az agyát, hogy az megvegye a számára drága, esetleg előnytelen befektetést vagy biztosítást...

– Most Amerika verte át Európát – magyaráztam tovább. – Túl sok tőke ment az óceánon túlra ingatlankötvényekbe, és le akarták nyúlni a javát. Így lehet igazán gyöngíteni bennünket, az Amerikára gazdaságilag egyre veszélyesebb egyesülő Európát. Ettől vérszemet kap majd Ázsia, benne Kína, India, Japán... Soroljam még? Sejtetd mi vár ránk?

Kis időre elhallgattam, mert láttam, hogy a poharadért nyúlsz, megfogtam hát én is a magamét, és koccintottunk.

– Váltsunk inkább témát! – mondtam hirtelen. – A negatív élményektől túlsordult bennem a pohár. Neked is csak ártanak azzal a sok rosszal, ami most kifelé ömlik belőlem, s nem is az a legszenynyesebb hordalék, amit eddig elmondtam. Sokkal mérgezőbb, ami még bennem van, ami a pénz világában mozogva az elmúlt években lerakódott bennem.

– Hallgatom én is a híreket, sejtettem, hogy gond van – vetted át a szót –, de ennyire nem látok a dolgok mögé, ennyi kapzsiságot, aljasságot és politikai agymosást nem feltételeztem. De neked ne legyen lelkiismeret-furdalásod, amiért kimondtad az igazat. Inkább köszönöm neked, mert ez inkább segít, mint a hazugság, a ködösítés vagy a kincstári optimizmus, amit a politikusoktól hall az ember. Megint lesz kifogás, miért nincs pénz a tanítókra, az iskolákra, a kultúrára, a nemzetiségi intézményekre... Aztán, ha közölünk megszólal valaki, megint előhúzzák a magyar kártyát, mert csak mi vagyunk türelmetlenek, követelődzők, mert nem látjuk be az ország baját, de a mi lassan 90 éves gondunkat, tarthatatlan helyzetünket ki látja be?

És én hagytam, hogy kibeszéld magad. Csak olykor-olykor tártam szét a karom, jelezve a semmit, amit esetleg újfent kapunk, miközben egyetértően bólogtattam az elhangzottakra.

– Ne kímélj, eddig is sok mindent kibírtam és átéltem! – mondtad kisvártatva –, hiszen sok mindent tudsz te is rólam, és a kritikus időszakban sok mindent együtt éltünk át. Öntsd ki a lelked keserűségét, a jövő szempontjából most te vagy a fontosabb. Dolgozol, nyüzsögsz az emberek között. Sok mindent látsz, hallasz és tapasztalsz, miközben meg kell

hallgatnod másokat. Lehet, hogy az is segít, ha kibeszéled a benned felgyülemlett feszültséget...

– Biztos, hogy hallani akarsz? – kérdeztem mélyen a szemedbe nézve. – Olyan dolgok ezek, amelyeket eddig a feleségemen kívül senkinek sem mertem elmondani. Neki is csak azért, hogy ha egyszer nem jönnek este haza, se másnap, tudja mi történt velem és miért...

Az utolsó mondataim annyira megleptek, hogy újra az üvegért nyúltál, majd tele töltötted a poharamat meg a sajátodat is. Én meg kihasználva a szünetet, igyekeztem másfelé terelni a beszélgetés fonalát.

– Mit tudsz a „matrózokról”? Én nemrég végiglátogattam a még élő törzsgárdatagokat.

A matrózcsoporthoz tudni kell, hogy a tanítókórus férfikarának 8-10 alapító tagjából alakult, akik a hangversenyeken többnyire műszaki feladatokat is elláttak, a nevüket pedig az első külföldi útjukon történt csínytevésüknek köszönhatték. 1966-ban a volt NDK-ban turnézva Drezdából Meissenbe utazott a kórus egy számára kibérelt utasszállító hajón. A fiúk titokban megbeszélték a hajóskapitánnyal meg a személyzettel, hogy útközben kalóztámadást hajtanak végre a kórus hölgytagjai ellen. A félszemű kalózvezért a barátom, a matrózokat vezénylő horgonykező kapitányt pedig egy Galánta melletti alapiskola akkori igazgatója alakította. A hajón jelmezek is voltak a kalóztámadáshoz, csak be kellett öltözniük. A támadás olyan jól sikerült, hogy néhány hölgy halálra rémült, amikor késekkel, kardokkal felfegyverkezve, arcukat elmaszkírozva rárontottak a felső hajókilátó strandpadjain fürdőruhára vetkőző, napozó lányokra-asszonyokra, és az ékszereiket követelték. Az Elba folyón végrehajtott kaland óta már 40 év telt el, de a csínytevés legendája, a matrózok és a kapitány megnevezés máig fennmaradt, ha egy kicsit komolyabb szerepkörben is. Az akkor kötött barátságok is mindmáig megmaradtak, bár a csoport létszáma azóta a felére csökkent.

Koccintottunk, majd nagyokat kortyolgattunk a hirtelen beállt csendben. Kerültem a tekinteted, talán meg is bántam, hogy az előbb elszóltam magam egy olyan ügyről, amiről csak a legbizalmasabb barátok szoktak egymás közt véleményt cserélni. Te szólaltál meg először.

– Sok kényes kérdést megoldottunk már közösen, olyat is, ami nem

kapcsolódott szorosan a kórus tevékenységéhez. Ott voltunk együtt például Losoncon, a Duray családnál, amikor Miklóst először zárták börtönbe. Te szervezted az egészet, te is tudod, csak azért tartottuk a hangversenyt a szülővárosában, hogy közvetve is jelezzük neki, de főleg a családjának és a nyilvánosságnak, hogy a küzdelmében mellette állunk, és a szabadon bocsátását követeljük. Úgy éreztük, erkölcsi kötelességünk megtenni, hiszen érettünk tette a dolgát. Emlékszel, meg is kaptuk érte a magunkét a fenntartónktól? De a még nagyobb botrány elkerülése miatt nem mertek nyilvánosan belénk kötni. Igaz, nem engem, hanem Lajost sejtették a látogatási ügy mögött. Úgy hiszem, az eltávolítási kísérlet mögött is ez volt, nem pedig az egyházi zene felvidéki népszerűsítése. A hangfelvétellel csak leplezni akarták eredeti szándékukat...

Én rövid gondolkodás után inkább nem válaszoltam a felvetésedre, mert sejtettem miért mondtad mindezt. Végül azonban mégis kötélnek álltam, és folytattam a kényes témát.

– Komoly okok miatt távoztam a második pénzügyosztályból is, és hiába dolgozom már máshol, az ott történt bűnügyben tanúként még mindig érintett vagyok. Bár a nyomozás már lezárult, az ügyészség vádat emelt két konkrét személy ellen, s az ügyirat a bíróságra került. A tárgyalás időpontját még nem tudom, de csak idő kérdése. Az egészben a legszörnyűbb a kezdeti időszak volt, amikor a nyomozók engem vádoltak meg bizalmas személyi adatokkal való visszaéléssel...

– De miért téged vádoltak? – kérdezted elszörnyedve.

– Mert csak nekem volt a csoportban aláírási jogom, pontosabban szigorú vizsgához kötött engedélyem, és az én aláírásom szerepelt az ügyfél mellett a szerződésen. Az ügyfelet, illetve csak az adatait az egyik beosztottam szerezte, ő töltötte ki és írta alá az ügyfél helyett a biztosítási szerződést. A cég belső szabályai alapján a jutalékot is ő kapta érte. Persze, lényeges hogy ki követte el a visszaélést, és fontos az is, ki bújta fel ellenem, illetve a biztosító ellen az elkövetőt, de még fontosabb és még szörnyűbb az, ami a nyomozás alatt felszínre került: a tudatos csalásban és visszaélésben feltáruló pillanatnyi társadalmi kórkép. Ráadásul az én csoportomban elkövetett csalások értéke csak töredéke volt annak, amit a biztosító ellen az egész országban szervezeten elkövettek.

– Úgy érted, összeesküvés folyt...

– A jelek legalábbis valami hasonlóra utalnak. Ha nem is összeesküvés, de szervezett támadás és lejáratási szándék sejlett az esetek mögött.

– S te tudod, kik követték el mindezt?

– Akaratlanul, de igen. És ez jelenti a veszélyt, nemcsak rám, hanem a családomra és mindenkire, akiről feltételezik, hogy tudhat a csalásokról...

– Talán a maffia?

– Rosszabb annál! Egy hivatalos szervezet volt tagjai. De inkább ki se mondd a nevét! Inkább elmondok egy másik megtörtént esetet. Ebben minden ott van, amiből a kérdéseidre megkaphatod a választ.

– Várj, előbb igyunk, mert kiszáradt a torkom attól, amit mondtál. Valóban meredek ügybe keveredtél – mondtad. Olyan ez, mint a huszadik század 20-as éveinek Amerikája...

Koccintottunk, és én vártam egy kicsit, mielőtt az új történetembe belekezdtem volna.

– Az ügy kirobbanása előtt jó három hónappal magyarországi tanulmányútra vittek bennünket, igazgatókat, mivel a pénzintézet magyar tőkével, Magyarországról lépett át Szlovákiába. Ott már kiépített hálózattal, képzett szakemberekkel, több tízezer ügyféllel dolgoztak pozitív, „piros” eredménnyel, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy már profitot termeltek. Volt tehát mit tanulni a magyarországi kollégáktól. Én a helyettesemre bíztam itthon az irodát, hogy tartson ügyfélszolgálatot, amíg távol leszek. Alig értem haza, amikor felhívott, és semleges helyen találkozót kért tőlem azzal, hogy ha lehet, azonnal találkozzunk. Azt is megmondta, honnan hív. Már az meglepett, hogy a szomszéd utcát említi, és annak a vendéglőnek a nevét, amelyikbe én szoktam őt meghívni, ha bizalmas beszélgetést akartam folytatni vele.

A lényeg, hogy távollétem három napja alatt több alkalommal is járt nála két közös ismerősünk, akiket többszöri kérésük ellenére sem akartam felvenni a csoportba. Az egyik az átkosban rendőr volt, s a neve rajta volt a pénzintézetek tiltólistáján, hitelcsalás miatt. A barátjáról pedig a távollétemben derült ki, hogy kicsoda. A helyettesem szerint az illető direkt úgy ült a találkozójukon, hogy lássa az övébe szúrt pisztolyt. Amikor látta, hogy a helyettesem észrevette a fegyvert, elővette azt, és több-

szőr is tréfálkozva megcélozta vele, majd a kezébe adta. A pisztoly töltve volt. Tudták, hogy a helyettesem sportlövő, ismeri a fegyvereket, tudni fogja, milyen fegyvert tart a kezében. Arról is gondoskodtak, hogy a helyettesem azt is megtudja, kicsoda az illető. A fegyveres férfinak ugyanis hirtelen dolga akadt, így az kettesben maradt a volt rendőrrel. Az meg bizalmasan megszűgta neki, hogy egy „tanárkollégánkról” van szó, csak éppen ő Moszkvában végezte az orosz-testnevelés szakot. Ebből aztán minden világos lett számomra.

– De mit tettél ezután? – kérdezted tőlem alig hallhatóan.

– Felvettem a csoportomba. Egyetlen kikötésem volt, hogy az első 20 ügyfelét idehozza hozzám, az irodába, és a biztosítási feltételeket itt, közösen beszéljük meg az ügyféllel. Ha igent mondanak a kínálatra, segíték neki megkötni velük a szerződést. Szergej – nevezzük őt így – belement az egyezségbe, sőt az mondta, ő is éppen ezt szeretne volna kérni tőlem...

– S neked ez nem volt gyanús? – szúrtad közbe a kérdést.

– Dehogynem, de én már tovább gondoltam Szergej helyzetét. Elhatároztam, hogy följebb buktatom őt, még mielőtt el kezdene ellenem dolgozni. Az első sikeres hét után felvázoltam neki a pénzintézetnél a karrierépítés lehetőségét. Elmondtam neki azt is, sokfelől hallottam, hogy komoly fegyvert hord magánál. Viccesen még azt is megkérdeztem tőle, „csak nem dobbantottál a „cégtől”, s most vadásznak rád”? A válasza meglepetésemre igen volt. Megjátszottam, hogy elhiszem minden szavát, és azt mondtam, én sem tennék a helyében mást. Nekem is megmutatta a fegyverét, no meg a rendőrség által kiállított fegyvertartási engedélyét is. Tényleg csőre töltve hordta magánál a pisztolyt. Nem kételkedtem a papírok eredetiségében. Azzal csak gyanút ébresztettem volna benne. Ma is úgy hiszem, hogy valódi papírjai voltak.

– Nem féltél tőle?

– Ma már számomra is hihetetlen, de akkor nem. Sőt, inkább sajnáltam, és őszintén szerettem volna segíteni rajta. A feleségemet meg majdnem az örületbe kergettem azzal, hogy többször is meghívtam magunkhoz ebédre. Naivan azt hittem, jó útra tudom téríteni, hogy ne váljon belőle is olyan szélhámos csaló, mint a volt spicli rendőr barátjából, akiről utólag az is kiderült, hogy besúgó volt, a neve is rajta van az ügynöklistán.

Kihasználva a csendet, mindketten a poharunkért nyúltuk, koccintotunk, majd ittunk.

– A második hónap végén azt javasoltam a kispfőnökömnek, vegyék fel Szergejt is körzeti vezetőnek – folytattam elbeszélésem fonalát, miután csillapítottuk a szomjunkat. – Lobbiztam is érte az ismerős vezérigazgatónál. Végül sikerült, felvették egy vidéki, gyógyfürdőjéről híres járási központ területi igazgatójának. Közben érdekesebbnél érdekesebb dolgok derültek ki némely igazgatókollégámról is, akikkel összejártunk gyűlésekre, tanfolyamokra, hétvégi barátságérősítő gulyás- és piapartikra. Kisült, hogy Szergejt is jól ismerik valamennyien. Volt vele már közös ügyük, és még másban is hasonlítottak egymásra. Mégpedig abban, hogy egyetlen kivétellel valamennyien a Mečiar követő kormány „cégtisztító” intézkedései következtében kerültek „nyugdíjba”, vagy ha úgy tetszik: az utcára. Csak „unalomműzésként” jöttek a fővárosba, a szerintük magyar pénzintézethez, hogy „képességeikkel segítsék” annak szlovákiai terjeszkedését.

– És te hittél nekik?

– Dehogy, egyetlen percig sem. Főleg miután az egyik gulyáspartin meghallottam a magyarok kárára elkövetett – szerintük – vicces jópofaságokat. Ha volt a fejükben néhány féldeci tömény ital, főleg az orosz vodkát szerették, előszeretettel dicsekedtek a kiruccanásaikkal, ahogy ők nevezték: a „magyar földre”. „Szóltunk a közlekedési részlegen dolgozó haveroknak – mesélték ilyenkor –, hogy péntek délután csatlakozunk a közúti ellenőrzésükhöz, és javasoltuk nekik, hogy a városból kivezető déli vagy délkeleti utakra menjünk. Addig pörögtünk a megállított kocsik körül, amíg valami hibát nem találtunk rajta, vagy az igazoltatott sofőrre ki nem eszeltük valamelyik közlekedési szabály megszegését. Utána az illetőt kiszállítottuk a kocsiból, és hátra hívtuk, a többi utastól távolabb. Ha láttad volna, hogy dadogtak, hogy próbálták kibeszélni magukat tört szlováksággal, pedig azt sem értették, mit mondunk nekik, melyik közlekedési szabály megszegésére utalunk. Legtöbbször olyat találtunk ki, ami nem is létezett. Szó nélkül kifizették a rájuk kirótt bírságot, és örültek, hogy ennyivel megúszták. Nem kérték még a bírság kifizetését igazoló nyugtát sem. Ha valaki mégis kérte vagy okoskodott, attól elvettük a kocsis műszaki engedélyét vagy a gépjárművezetői engedélyét is. Mert erre is jogunk volt.”

– A saját zsebükre dolgoztak?

– Arra. Nőkre meg itálra kellett nekik a pénz, nem is titkolták. Ilyen jellemmel vajon milyen segítségre számíthatott tőlük a pénzügyintézet? A nagyobb döbbenet akkor ért, amikor kormánytagokról, politikusokról, jeles közéleti személyiségekről kezdtek el sztorikat mesélni. Szinte minden tudtak róluk, még a felvidéki magyar politikusokról is. Olyan eseteket is hallottam tőlük, amelyekről később aztán a pletykalapokban is olvasni lehetett.

– Lehallgatták őket?

– Azt nem állítom, hogy ők bárkit is lehallgattak volna. De előfordulhat, hogy továbbra is kapcsolatban álltak a volt kenyéradójukkal, és csak kamu volt a menesztésükről szóló állítás, vagy az ismerőseik használták azt a berendezést, amely Mečiar kormányának bukása után eltűnt. Az ügyfelekről szerzett információkkal, bizalmas személyi adatokkal viszont biztosan üzleteltek.

– Ezt meg miből gondolod?

– Vadidegenek is bejártak hozzám, akik egész cégek adatbázisával rendelkeztek, és kezdetben 5-10 koronát kértek ügyfelenként. Olyan adatokat kínáltak eladásra, amelyek közt a születési és a személyigazolvány száma is szerepelt, amihez nem férhet hozzá akárki!

Viszont a mi csoportunkban más is történt. A legidősebb „kollégánkat” brutális támadás érte. Kelet-Szlovákiába hívták az ismerősei egy megbeszélésre, mondván, érdekli őket a kínálatunk, de csak vele személyesen szeretnének szerződést kötni. Egyedül utazott, és útban az ismerőseihez Közép-Szlovákia hegyei közt, egy erdős útrészen megállították a kocsiját. A hivatalos szerv mellett várakozó terepjáróból két úr szállt ki, majd igazoltatták, és a jelvényüket felmutatva megkérték, hogy kövesse őket beljebb az erdőbe. Egy napig elérhetetlen volt, hiába csörgött ki a telefonja. Másnap került elő törött kézzel és lábbal. A mobiltelefonját nála hagyták, de csak hajnalban tért magához. A fia ment érte a barátjával, hogy az ő kocsiját is haza tudják hozni. Ennyi a hivatalos verzió, a többire azt mondta, ő sem emlékszik rá.

A barátai azonban a támadás hírére a jelenlétemben azt mondták a kiscsőnek, „olyan információt kottyantott el valahol valakinek jutalom reményében, amit nem lett volna szabad. Amit kapott, azt figyelmeztetés-

nek szánták másoknak is.” Láttam őt három hónappal a „balesete” után, bejött az irodámba nyomtatványokért, amikor kiengedték a kórházból. Szerencséjére magára is kötött balesetbiztosítást. Segítettem neki kitölteni a kárigényét, és én vittem be helyette a központi irodánkba is, mert ő szégyellt ilyen állapotban ott mutatkozni. Amit a kárigényében a baleset történetéről leírt, az ma sem publikus. Akkor, három hónap után a kéztörése már beforrt, de a lábára még mindig nem tudott ráállni, csak mankóval tudott járni. Az orvosi jelentés szerint valószínű, hogy maradandó sérüléseket szenvedett, mivel baseballütővel szilánkokra törték a sípcsontját...

– Szlovákia lassan olyan lesz, mint az amerikai vadnyugat volt. Szerinted a felvidéki politikusokkal kapcsolatos információik is igazak lehetnek? – kérdezted kíváncsian.

– Attól tartok, igen. Kezdetben próbáltam úgy tenni, hogy nem érdekelnek a politikusok, és főleg nem a mieink. Mondhatom, nem volt kellemes hallgatni, amit a politikusok korrupciós ügyeiről beszéltek. Részleteket nem tudok, nem voltam vevő a sztorijaikra, de a megjegyzéseikből sejteni lehetett, hogy ők sokkal többet tudnak. Még azt is, melyik politikus mivel üzletel. Azt is tudták, honnan szerezték rá a tőkét, és hogy kik a pénzbeszedők. De azt is mondták, hogy nem mindegyik politikus sáros. Pedagógusból lett polgármester ismerőseim közül is voltak, akik igazolták a 10-20 százalékos sápot, amit a községeknek készpénzben, zsebbe kellett visszafizetni a korrupst „tiszttségviselőknek” a sikeres pályázati pénzekből. Nem is tagadták, hogy ez így működik. Azaz biztosan volt alapja annak, amit frissensült kollégáim előttem olykor-olykor elkottyantottak...

– Velejég romlott ez a világ! Nem félnek az „urak”, hogy egyszer úgyis minden kiderül, és rács mögé kerülnek? – mondtad keserűen.

– Attól tartok, egy jó ideig folytatódik még itt a szabad rablás, a korrupció meg a szélhámosság. Túlságosan összefonódott a politika és a gazdasági hatalom, ezt nem lesz könnyű szétválasztani. A tragédia ebben az, hogy ezek a politikusok zsarolhatóvá váltak, és bármikor a közösségük ellen fordíthatók. De nemcsak a legfelsőbb szinten van jelen ez a jellemtelenség, kicsiben is ott van szinte minden hivatalban, minden munkahelyen Szlovákiában. Ott volt a mi cégünkben, a csoportunkban is. A

kollégáim részéről is éreztem a szándékot, hogy engem is besározzanak, és zsarolhatóvá tegyenek. A szemembe mondták, hogy élehetetlen vagyok, és hogy ezzel a nézetemmel csak magamnak ártok, ami be is következett. Tény, hogy nagyon kilógtam a sorból. A másfajta életszemléletem gyakran torkolt szolidabb vagy néha heves véleménycserékbe. Egyre kellemetlenebbül kezdtem magam érezni a csoportomban...

– Nem is csoda, ezekről a korrupciós ügyekről hallani nagyon megalázó helyzet lehetett...

– Egy születésnapi partin aztán komoly összetűzésbe kerültem a szintén pedagógus múltú kisleánykörmel. A köszöntőbeszéd és a sok finomság elfogyasztása után, poharazgatás közben az éppen alakuló komáromi Selye János Egyetem kapcsán tett egy gunyoros megjegyzést a magyarok címére. „Minek nektek, magyaroknak a főiskola – kérdezte –, csak pazarlás lesz az állam részéről, ha megalakul, és hol fognak majd a végzős egyetemistáitok elhelyezkedni?” Én meg visszakérdeztem, hogy minek a szlovákoknak a főiskola vagy az egyetem, amikor Csehországban vagy Lengyelországban, sőt Oroszországban is több színvonalas egyetem van, ahol tanulhatnak. Az állam azon is sokat megspórolhatna, ha oda küldené az egyetemre jelentkezőket, nem pedig a gyenge színvonalú hazai intézményekbe.

Azt hittem, gutaütést kap a kérdésemtől. Az incidensnek a kollégák közül többen is a tanúi voltak. Hogy még érthetőbb legyen, hozzáfűztem, a romakérdés rendezése is akkor kerül közelebb a megoldáshoz, ha a roma értelmiség külön romaegyetemet kér és kap majd a kormánytól az övéinek. Ezzel aztán végleg leütöttem a nyegle sovinizmusát, és megszavazott a bor a szájában. Ráadásul olyasvalaki kérdezte ezt tőlem, akinek a felesége a te hajdani iskolád pedagógusának a lánya volt. Ismerheted tehát a magyar egyetemért folyó küzdelmünk okát. Az incidens után éreztem, hogy szálka lettem a többi kolléga szemében. Nekem meg egyenesen jól jött, hogy meneszteni fognak, és nem nekem kell idő előtt benyújtanom a felmondásomat. Abban az esetben ugyanis vissza kellett volna fizetnem a felfutási időre kapott fixbérem jelentős részét. Ez nagy anyagi érvágás lett volna a családom számára.

– Azt akarod mondani, szándékosan arra játszottál, hogy ők mondjanak fel neked?

– Igen, és ezt már akkor eldöntöttem, amikor a kilencmilliméteres felbukkant a közelemben. Ismered a színpadra vonatkozó tételt: „Ha egy pisztoly feltűnik a színen, az előbb vagy utóbb el is sül”. Nem szerettem volna ott lenni, amikor ez bekövetkezik. A hamisítási ügy kirobbanása már csak hab volt a tortán, ami elegendő erkölcsi elégtétel volt számomra az etikátlanságokat, a fiktív szerződéseket és a „beszervezett cégesek” valódi szándékát illetően. Szükségtelemmé vált, hogy magam tegyek feljelentést ezek miatt. A pénzügyi intézetnek is jobb volt, hogy még idejében lepleződtek ezeknek a csoportoknak a cég hitelrontási szándékai.

– Mi történt a távozásod után? – kérdezted, és felálltál, hogy szétöntsd, ami még az üvegben maradt. És én folytattam a történetet.

– Amíg a felmondásra vártam a régi helyemen, jutott időm új munkahelyet keresni, és amikor meglett, közös megegyezés alapján, egyik napról a másikra szerződést bontottunk. A főnökeimnek feltűnt a sietségem meg az örömöm is, hogy végre távozhatok onnan. Kérdésükre elmondtam mindent, azt is, hogy hogyan és kik zsaroltak meg. A távozásom után bekövetkezett tisztogatás azt jelezte, komolyan vették, amit az ott uralkodó állapotokról mondtam. A rendőrségi kihallgatások ugyan kellemetlenek voltak, de legalább ott is elmondhattam a véleményem a történeteiről. A vizsgálatot végző ügyész számára is egyértelmű volt, hogy egy kitervelt és átgondolt csalás áldozata lettem, illetve közvetve a pénzügyi intézet lett. Később sikerült megtudnom a fiktív szerződés tulajdonosának, a biztosítási csalás valódi áldozatának az adatait is. Találkozót kértem tőle, hogy személyesen kérjek bocsánatot a jóhiszeműségem miatt neki okozott kellemetlenségekért. Megnyugtató volt megtudni, hogy nem rám volt dühös, hanem a gátlástalan szélhámosokra, akiknek ráadásul a törvényesség betartására kellett volna ügyelniük. Az őt ért anyagi károkért a bírósági beadványban kért kártérítést.

– A barátságunkra és a sikeredre! – emelted a poharad a monológomat megtörve.

– A tiédre is, barátom, a te egészségedre is – feleltem, majd a bort kortyolgatva észrevettem a zongora fölött a vendégkarnagy temetésén készült felvételt, ahol te vezényelted a tanítókórust. Felálltam és a kezembe vettem a képet.

– Mit énekeltek Lajos temetésén? – kérdeztem, de mielőtt megszól-

lalhattál volna, már folytattam is. – A mozdulatodból meg a kórustagok mimikájából ítélve ez Monteverdi műve, a Lasciatemi morire, a Hagyjatok meghalni című kórusmű lehetett. Szívesen meghallgatnám most – mondtam.

De amint kimondtam, szinte azonnal ráeszméltem, hogy nemrég volt Vass Lajos halálának évfordulója, s hogy valószínűleg nem véletlenül ültél a partitúrája fölött.

– Ne haragudj, látod, a személyes gondjaim miatt el is felejtettem, hogy most volt közös barátunk halálának az évfordulója! Hihetetlen, hogy rohan az idő... A tanítókórus is lassan megalakulásának 43. évfordulóját ünnepli. Nem gondoltam volna, hogy ezt is megélem – mondtam csendesem magamba révedve.

– Örülök, hogy eszedbe jutott – zökkentettél ki a gondolataimból. – Ma már egyszer meghallgattam a régi felvételünket, de találtam egy jó akusztikájú templomban készült CD-felvételt is. Így, ebben a miliőben tisztább és szebb a kórusmű. Hallgasd csak! – mondtad felvillanyozva, és felálltál, hogy bekapcsold a CD-lejátszót. Aztán együtt meghallgattuk a Monteverdi mű szomorú, polifon zenéjét, az elmúlás csendes, halk harmóniákba olvadó akkordjait.

– Amikor egy-egy volt kórustagunk temetésén a vezényleteddel énekeltek ezt a Monteverdi-művet, mindig arra gondoltam, ha meghalok, engem is ezzel búcsúztassanak el, ez szóljon a koporsóm felett, mert szomorú tartalma ellenére, kimondhatatlanul szép és megható...

– Ne siess, várj még ezzel! A lelki békét és a nyugodt halált is ki kell érdemelni – mondtad, majd témát váltva hirtelen megkérdezted.

– Gondolod, ha egy per elkezdődik, akkor azzal a szlovák-magyar viszonyban feltámadt szócsaták megszűnnek hazánkban...

– Azt mondod, „hazánkban”. Én ezt a szót ma nem tudom jó szívvel kiejteni a számon. Hogy lehet egy országra azt mondani, hogy haza, ha ott egy kiszolgáltatott kisebbség, egy másik nemzet gyalázása folyik nyilvánosan. Amikor látod, hogy felső szinten, politikai érdekből szítják a gyűlöletet, csak hogy eltereljék a figyelmet a társadalmi problémákról, a korrupcióról, a csalásokról, a sikkasztásokról. A tisztességes szlovák emberekkel nekem sincs gondom. Rengeteg szerződést kötöttem jó érzésű szlovák emberekkel is munkám során. Amikor megtudták, hogy magyar

vagyok, sokszor ők szólták meg előttem saját politikusaikat meggondolatlan kijelentéseikért. S meggyőződésem, hogy nemcsak udvariasságból mondták, hanem mert őket is zavarja ez a hangos gyűlöletkeltés. No meg, mert félnek is, mi lesz, ha a másik fél egyszer visszavág, annak is csak ők innák meg a levét. A politikai határok sem örökérvényűek Európában, még ha most bármennyire úgy is tűnik. Van már ennyi történelmi tapasztalatuk. Zsigereikben ott van a félelem. Az viszont nem megoldás, hogy erőszakkal befogom a kisebbségek száját, és nem hagyom őket élni. Mi több, szervezetet működtetek, és kiemelt bérezzel embereket fizetek meg azért, hogy ezeket az aljasságokat végrehajtsák...

– Volt itt már idegen megszállás, hatalom és Trianon a korábbi évszázadokban is. Azt is a frankok és a szlávok követték el ellenünk – vetted közbe, nekem meg eszembe jutott, hogy cserkészkori élménybeszámolóid közt már korábban is hallottam tőled az Attila hunjainak vesztéről szóló ősi, ismeretlen gall krónikás elbeszéléséről.

– Hogy is volt ez a történet, olyan rég hallottam már tőled, hogy el is felejtettem – kérleltelek.

– Keresd csak meg, ott, a hátad mögött, a polcon a frank birodalomról szóló Krónikák könyvét! – mondtad a rád jellemző huncut mosollyal a szemedben, én meg leemeltem a polcról a könyvet, majd olvasni kezdtem.

„Az esemény 794-ben, Nagy Lajos frank császár idején történt. A császár, a cseh királyság és a morva fejedelemség hathatós támogatásával személyesen vezette a Pannónia elleni hadjáratot. Pannónia akkoriban a hun, avar és más testvértörzsek birtokában volt. Az avarok és hunok elleni háború – a szászok elleni csatát kivéve – a legnagyobb hadjárat volt, amelyet a frank császár uralkodása alatt Pannónia birtoklásáért vívott. A kezdeti siker után a folytatódó csatákat már fiára, Pippinre és a tartományi kormányzókra, sőt, grófjaira, katonai nagyköveteire bízta. Annak ellenére, hogy ők a legbuzgóbban vezették a háborút, csak hét évnyi küzdelem után tudták legyőzni Attila utódait. A harcokban teljesen elpusztult a hun nemesség, és vele pusztult minden dicsőségük. Minden pénzüik és kincsük, amit azok hosszú évek alatt felhalmoztak a frankokhoz került, akiknek emberemlékezet óta nem volt ilyen gazdag zsákmányuk. Addig a hunokat szegény, nincstelen embereknek tartották, de oly sok aranyat,

ezüstöt találtak a kagán palotájában, és oly sok értékes zsákmányt szereztek a harcokban, hogy a frankok ma is úgy gondolják, jogosan szerezték vissza azt, amit korábban a hunok más népektől elvettek. Attila Etel-közben maradt 24 rokontörzse Árpád fejedelem vezetésével 881-ben ennek a kincsnek és Pannónia területeinek visszaszerzése érdekében tört be a Kárpát-medencébe. Árpád „nyugati kalandozása” tehát igazságos harc volt az elrabolt avar és hun kincsek visszaszerzésért, és Attila elvett birodalmi örökségének helyreállításáért, amely Árpád Levente fiának a ligetfalui mezőn aratott világra szóló győzelmével fejeződött be 907. július 7-én. Árpád nagyfejedelem az ősi hazának alapkövét tette le itt, amikor az európai seregek központosított erejének támadásával szemben megővta népét, köztük Attila maradék hunjait és avarjait is a pusztulástól.”

Emlékszem, párás lett a szemed, miközben a történetet hallgattad. Csak halkán szólaltál meg: „Nekem is jó volt újra hallani...” Én sem titkoltam a meghatódottságom, s csak nehezen találtam a szavakat.

– Köszönöm, barátom. Akkor is, ha most nem várhatunk egy újabb törzsszövetségre, amelynek élén egy új Árpád visszaszerezné az elvett szülőföldünket. Az örökségünket, a nyelvünket azonban meg kell tartanunk, és tovább kell adnunk az adott körülmények között is. A megfélemlítések ellenére nem szabad feladni a kárpát-medencei magyarsághoz való tartozásunk tudatát.

– Fontosnak tartom – mondtad szinte patetikusan a beszélgetésünk végén –, hogy mi, szláv felmenőkkel rendelkező magyarok is jelezzük, milyen szép és értékes is az őseink nyelve. Hogy tőlünk is hallják, mennyi érzéki finomság, logika, szín, íz, ritmus, dinamika, dallam és költőiség rejlik egy-egy kimondott szóban, a leírt vagy elhangzó gondolatokban, főleg ha nagyjaink a múltunkról, a szabadságról, az igazságokról és a bölcsességekről elmélkedtek a segítségükkel.

A férfi hirtelen észrevette, hogy násza után előjött a sólyompár, és a temető tisztása fölött körözve lecsap az áldozatára. Először indultak közös vadászatra, hogy megszerezzék a létükhöz nélkülözhetetlen zsákmányt. Szeretett barátjával együtt néma csendben figyelték a vadászatot, majd a sólyompár egyre magasabbra törő, erőtől duzzadó szárnyalását a kék égen, s közben mindketten ugyanarra gondoltak. „Milyen természetes is ennek a sólyompárnak az élete, a fészekrakás, a fajfenntartás, az

élelemszerzés, a féktelen száguldás, a szabadság megélése a felhők közt vagy a vakítóan kék égbolton!” A férfi barátja felé fordult.

– Ne haragudj, hogy még most is a gondjaimmal zaklatlak, mint mindig, amikor találkoztunk. De nem értem, miért nem mondtad utolsó találkozásunkkor, hogy földi utad végén jársz, hogy búcsúzni hívtál fel magadhoz? Először édesanyámat veszítettem el az idén, most meg téged, akit második apámként szerettelek. Mindkettőtök elvesztése nagyon fáj. Kihez szólnak, kihez forduljak a bajaimmal ezután?

– Nyugodj meg, fiatal barátom, én nem féltetek. Lesz majd, aki helyetted is meghallgat, többen is, mint sejtened, ha a gondolataid közre adod. Ha nem mondhatod el senkinek, mondd el hát mindenkinek, ami bánt.

Barátja csendben felállt a padról, s lassan megindult előre, a távolban lévő fák irányába. Utolsó mondatát a férfi már merengéséből eszmélve hallotta: – Mondd el mindenkinek, amit kételyektől gyötörve, a megtorlástól félve nekem elmondtál!

– Tudom, hogy a félbe maradt munkát nekünk kell folytatni – válaszolt még a távolban lassan köddé váló barátjának a férfi, majd felállt a padról, hogy a képzeletéből is elengedje a barátját.

A tavaszi fény ösvényén, a lenyugvó nap sugarába nézve engedte őt távozni 2007. április 11-én. Amikor újra lehunyt a szemét, Verdi Nabucco című kórusművének híres betétdalát, a Rabszolgák kórusát hallotta felcsendülni a fülében. Dúdolni kezdte magában az ő szólamát, a tenort. Annak idején, a 60-as évek végén szeretett barátja vezényelte ezt a művet is, a betanított magyar dalszöveggel. A fordító nevére már nem emlékezett. *„Mint a sólyom, repülj messze földre, színarany szárnyú gondolat repülj el!”*

A fülében csengő zene dallamára és ritmusában lépkedett le a krematórium lépcsőjén. Mire a lépcsők aljára ért, már éppen a kórusmű refrénjét énekelte. Visszafordult, hogy még egyszer lássa a feje fölött köröző sólymokat. Majd büszke röptüket nézve énekelte tovább: *„Kelj életre mindenki száján, szálljon bátran a feltámadt ének. Adjon hangot e sorsúzott népnek, mely a bús szívbe új lángot gyújt. Mely a szívbe lángot gyújt!”*

A mór megtette kötelességét

A mór megtette kötelességét, a mór mehet! „A genovai Fiesco összeesküvése” című drámájából szállóigévé vált Schiller-idézet jutott az eszembe a pozsonyi Ifjú Szívek igazgatójának menesztésével kapcsolatban eddig megjelent híreket, nyilatkozatokat olvasva. Ezt a mondást akkor használják, amikor a hatalom az érintett (nép) előtt igazi szándékát rejtteni akarja, és a szemenszedett hazugságát igyekszik valóságként elhitetni.

Mielőtt még sajnálni kezdenék a leváltott igazgatót és annak szekértolóját, a felvidéki vegyes párt elnökét, ki kell ábrándítanom önöket. Benem nincs száanalom a levítéztelt mór személye iránt, mert csak azt kapta vissza, amit maga is előszeretettel gyakorolt, illetve gyakorolnak jól bevált munkamódszerként kis közösségünk életében döntéshozó helyzetbe jutott régi-új felvidéki igazgatók és vezető politikusok.

Kezdem a kisebbik mórnál. Tény, hogy az Ifjú Szívek volt igazgatója kiváló táncos és koreográfus, és ötletekért sem kell a szomszédba mennie. Tiszteltem is, amíg csak a tánccal foglalkozott, a szüleit is régebből ismerem, valamennyien sokat tettek a felvidéki magyar népi hagyományok fennmaradásáért. A fiuknak azonban tudnia kellett, hogy az igazgatói poszt részben politikai munka is, azaz hogy ilyen célú feladatokat is teljesítenie kell majd, amit a regnáló hatalom szab meg a számára. Tudnia kellett, hogy ebben a helyzetben az parancsol, aki fizet, és az elvárásokat teljesíteni kell.

Én viszont amíg élek nem tudom neki megbocsátani, hogy olyan pályázattal „nyerte el” az igazgatói széket, amelyben felszámolta az Ifjú Szívek énekkarát és zenekarát. Nem bocsáthatok meg neki, mert ismerem az alapítók szándékát, akiknek a szemében az együttes műfaji szerkezete szent és sérthetetlen volt. Az igazgatók addig is változtak, de a szerkezet, a kultúrpolitikai cél nem. Elődjei: Szíjjártó Jenő, Viczay Pál, Kulcsár Tibor, Ág Tibor, Takács András, Qvittner János, Varga Ervin, Papp Sanyi mind azon fáradoztak, hogy a műfaji szerkezetet bővítsék, színesítsék, ne pedig szűkítsék. Aki ezzel szembe ment, és kitalálta a hamis „ma már nem gondolkodhatunk Mojszejev együttesekben” ideológiát az éppen ő volt, és a Szívek uralmára vágyó politikai cinkosai. (Mintha nem léteznének ma is kamarakórusok meg kamarazenekarok!)

A parttalan balliberális ideológusok elve érvényesült, akik az együttes munkájában, sőt még a hagyományápolásban is a mindent szabad elvet kezdték alkalmazni. Az új igazgató „színrelépésekor” mindenfelé mondtam és írtam is, hogy ilyen csonka szerkezeti felépítésben nem együttes az Ifjú Szívek, és előbb-utóbb a hatalom is rá fog jönni, hogy nincs rá szükség. A népi táncnak ugyanis nincs a szó szűkebb értelmében vett anyanyelve, csak a ritmus és a figurák „beszélnek” magyar nyelven. Akár szöveg nélkül dúdolva és egy bottal ritmust verve is lehet ropni.

Bárcsak ne lenne igazam! Mert a vita most sem arról szól, hogy ki hová rakta fel a világhálón az együttes munkatársaival megkötött szerződéseket, vagy ki mikor figyelmeztette az igazgató leváltására a Most-Híd elnökét. A hatalom szemében a magyar Ifjú Szívek a szálka. Az igazgató pedig csak a mór. Aki megtette, amit vártak tőle. Ellenvetés nélkül megcsonkította az együttest, azaz elvégezte a dolgát. Most már egy még kisebb mórra lesz szüksége a hatalomnak, aki befejezi a „művet”. A forgatókönyv pedig a genovai Fiesco szerint zajlik: „A mór megtette kötelességét, a mór mehet!”

De van a nagyobbik mórhoz is egy-két keresetlen szavam. Nem tudom, mi kell még a vegyes párt elnökének, hány arcpirító pofon, hogy észrevegye, Fico és a többi szlovák politikus szemében ő is csak egy mór. Bohóckodhat, szlovák népviseletben, valaskával a kezében rophatja ő is a szláv csúrdöngölő táncot, akkor sem több egy szerencsétlen mórnál. Mert azok érthetően megmondták már többször is nekünk, „önrendelkezést csak akkor kaptok, ha kikényszerítetek belőlünk”. Meddig akarja hát még ezt a hamis „együttműködési” politikáját folytatni, amíg az egyébként is kevés számú meglévő intézményünket mind rendre felszámolják? Nem együttműködésnek hívják, amit jelenleg tesz, hanem valami másnak, a Felvidék gazdasági és politikai kiárusításának. Nem bohóckodásra, hanem feltételek nélküli összefogásra van szükség, amelyben a minimális cél a felvidéki magyarság önrendelkezésének törvénybeiktatása. Különben a schilleri szállóige számára is végzetes lesz: A mór megtette kötelességét, a mór mehet. Csak akkor már a közösségünk mond majd kemény ítéletet felette, és ő mondja meg, hogy hová mehet!

(2014. október)

Változtass!

„Háborog a tenger, a népek tengere” – írta jeles költőnk a szabadságharc előestéjén. A tragikus világosi fegyverletétel közelgő 165. évfordulója kapcsán érdemes elgondolkodni eleink cselekedeteiről. Számomra az eltelt bő másfél évszázad alatt megfogalmazott sok-sok kérdés és válasz alapján világos: a XIX. század közepének társadalmi helyzete akkor megérett a változtatásokra. Elég csak az osztrák–magyar viszonyra gondolni, a nemzeti elnyomás elviselhetetlen légkörét megidézni. Akkor már egész Európa forrongott, mert a „régí rend és a megtermelt értékek elosztásának módja” – ugyanúgy, mint ma – mélyen sértette az átlagember és a földrészünkön nemzeti elnyomás alatt élő népek igazságérzetét. Ezért 1848-ban a Dunán innen és a Tiszán túl a magyar emberek zöme is, bármilyen áron, de gyökeres változásokat akart.

Valami hasonló zajlik ma is a világban. Ma is „háborog a tenger, a népek tengere”, és ijesztő annak ereje. A különböző földrészekről érkező hírforrásoknak köszönhetően tudjuk, ma is világméretű a felháborodás. Mégis vannak, akik már unják azokat az írásokat a médiában vagy a közösségi oldalakon, amelyek arról szólnak, hogy gyökeres változtatásokra van szükség a világban. „Utálom a politikát” – reagálnak némelyek ingerülten, és azonnal rásütik a „radikális” jelzőt arra, aki ilyesmiről értekezik. Ülne inkább a fenekén, vagy beszélne-írna inkább a természet szépségeiről, foglalkozna inkább a kultúra, a szépirodalom értékeivel – mondogatják. Maguk meg többnyire a zenében, festményekben, irodalmi alkotásokban rejlő harmóniákhoz menekülnek, hogy azzal takarják el érzékszerveik elől az utcán tomboló zavaró és felháborító eseményeket.

Egyszóval: egyesek megítélése szerint a lázadók, változtatni akarók cselekedetei felháborító megnyilvánulások, mert gondolataikkal-cselekedeteikkel még nagyobb bajt okozhatnak. A szóban forgó egyéneknek ugyanis meggyőződésük, hogy úgysem változik itt semmi... Ezért, ha tehetik, bezárkóznak inkább otthonaik kényelmes melegébe, és a kor által nyújtott technikai vívmányok segítségével a számukra „fogyasztható és emészthető” szellemi termékek között csemegéznek, ezzel hűtik forrongó lelkeiket, ezzel elégitik ki a harmónia, a szépség, a békesség és a jószág iránti éhségüket. Szobabiciklit vesznek, szobahőmérsékleten izzad-

nak, azt remélve, így védve vannak még a légszennyezettség okozta allergiától is.

A társadalmi változásokban jártas ember tudja, hogy a visszás jelenségekkel szembeni közöny általában azoknál jelentkezik, akik közvetlen vagy közvetett haszonélvezői a meglevő társadalmi állapotoknak. Ez volt a valóság és a helyzet Petőfi Sándor idejében is. Mondom: általában, sajnos ugyanis az általános közönybe süppedtek közt ma nem kevés az olyan ember, aki éppen hogy vesztese a jelenlegi társadalmi és gazdasági helyzetnek, és csupán tájékozatlanságból vagy a média által sugalltak következtében meghasonult igazságérzeténél fogva választja a közönyt, és tűri el a tarthatatlan társadalmi viszonyokat. Azért felháborító ez az állapot, mert ezeknek az embereknek a közönye dönti „rabszolgasorsba” azokat is, akik szabadulni akarnának a béklyóiktól. Annál is inkább, mert ma már nem kell kardot rántani és öldökölni, lefejezni vagy felakasztani „kizsákmányolóinkat”, hogy kivágjuk és eltüntessük a társadalmi fekély okozóit. Létezik a társadalmi változtatások elérésének békés eszköze is. A közönyösek viszont megakadályozzák a cselekvésben azokat is, akik látják a bajok okát, de nem elég a „késük” a „műtéti beavatkozáshoz”. Egy demokratikus társadalomban a változtatáshoz ugyanis a többség akaratára kell. A többségi akarat lehetne a szike, amellyel kimetszhetnénk a kóros részeket a társadalom beteg testéből. A parlament pedig a kórház, ahol a műtét „fájdalommentesen” elvégezhető. A közöny pedig az, ami továbbélteni a gennyes társadalmi bajokat.

Ezért látunk ma ennyi szennyet, felháborító dolgot kint az utcákon. Mert óriási a közöny. Ez ömlik ránk elviselhetetlenül, ha kilépünk a lakásunkból vagy a rendezett kertés házunkból. A közöny nagyban hozzájárult a társadalom jelenlegi állapotához. Ezért megengedhetetlen, hogy a harmónia csak a négy fal közé szoruljon. A szépségnek és az összhangnak az utcákon, tereken, a középületekben, hivatalokban, vagyis az ország egész területén, a társadalom minden apró szegmensében jelen kell lennie! Csak így élhetünk egészséges emberi és egy ország polgáraiként harmonikus társadalmi életet.

Azért hamis az „utálom a politikát” hajtogatása, mert álszent. Mert ez a fajta viselkedés is egyfajta tudatosan előidézett politikai nézet, és annak is a legártalmasabb megnyilvánulása, amit ma az ember a polgártársai ér-

dekei ellen elkövethet. Főleg, ha az illető még a legalapvetőbb társadalmi kötelességének sem tesz eleget, ha távol marad a véleménynyilvánítás demokratikus eszközétől, a változtatás lehetőségétől. Vegyük már észre, hogy a közönyünkkel semmit sem oldunk meg, sokkal inkább közvetve az annyira utált politikának vagy a politikusoknak segítünk vele!

Az effajta társadalmi viselkedés az, ami ma milliókat kényszerít lehetetlen helyzetbe vagy Petőfivel szólva béklyóba, és akadályoz meg bennünket abban, hogy a XXI. század emberéhez méltó életet éljünk itt, Európa szívében. Ha igazán változtatni akarunk, akkor először a saját közönyünkön, saját gondolkodásunkon, felelősségtudatunkon és értékrendünkön kell változtatnunk. Csak így változhat meg, csak így gyógyulhat ki társadalmi bajaiból az ország és Európa!

(2014. június)

A szlovák gettóba zárt magyar

Július elején Cirill és Metód hittérítőket ünnepelte Szlovákia. Szinte fél Pozsony, de mondhatom a fél Felvidék a magyarországi termálfürdőkben keresett menedéket a pokoli hőség elől. Szlovákok, szlovmagyarok és magyarok keveredtek a magyarországi strandok zöld gypén és az enyhét adó hús habokban vagy a meleg vizes gyógymedencékben. A magyar parlament szakbizottságának révkomáromi ülése kapcsán a politikusok által az előző napokban gerjesztett szlovák–magyar vita mintha lecsengeni látszott volna. A vihart most inkább a nagy hőség szülte, ami elől sokan a közeli csárdákba menekültek. Volt köztük néhány szlovmagyar és szlovák is, akiket a hőség, no meg az alkohol szele igen csak megcsapott, mert a cigánnyal az „Az a szép, az a szép” kezdetű nótát húzatták a fülükbe, miközben a lócák között tántorgó verbunkost táncolt a pár perccel azelőtt még csak szlovákul beszélő pozsonyi családfő.

Úgy tűnt, itt szent a béke, nagy a barátság, a felvidéki szlovák és magyar „együttműködik”, és mulat szívvel, lélekkel, amihez a „színmagyar” kisebbségi húzta a talpalávalót. Itt a szlovmagyar is bátran megszólalt magyarul, s mintha gettóból szabadult volna, felszabadultan, vidáman mulatott. Senki sem szólt rá, még a családtagjai közül sem kérte tőle sen-

ki számon, hogyhogy a szlovák szöveggel is ismert dallamra neki csak a magyar szöveg jutott az eszébe. Hiába próbálta először szegény feje a szlovák szöveggel énekelni a nótát, az első strófa után az agya már csak a magyar szövegre emlékezett, mert „amit Pistike megtanult arra az István is emlékezett”, még ha részeg volt is. Itt igazán szabad volt a szlovmagyar, a 2011-es népszámláláskor elveszett több mint százezer felvidéki nemzettársam egyike.

Körbenéztem a csárdában, vajon kinek tetszik ez a produkció? Sokan elnézően mosolyogtak rajta, és botladozó táncát figyelték. Mások úgy tettek, mintha nem látnák, mi zajlik a csárdában, és az evésbe temetkeztek. Csak úgy falták a kétemberes adagokat, a tányérról kétoldalt lelógó rántott szeleteket és sülteket. Úgy látszott, az evéstől, no meg az étel mennyiségétől megmámorosodva most ők is szeretnek bennünket, és szeretik a szlovák létére magyarul éneklő szlovmagyart is. Csak bennem feszült a szájalommal enyhített düh.

Nem titkolom, soha nem szerettem a szolgálalkúséget, és dühít, ha valaki önként sétál bele a többség által felkínált ketrecbe, és minden áron meg akar felelni az elvárásainak. Titkolja, hogy magyar, és csak részegen tud megszabadulni a gátlásaitól. Szánalmasnak tartom a világhálón hemzsező „minek provokáljuk őket” típusú megnyilvánulásokat is, a magyar-magyar kapcsolatokat kifogásoló magyarul írt hozzászólásokat, vagyis a szinte kollaboráns lehetetlent árasztó megnyilvánulásokat. Persze, fontos a többség és a mások iránti tisztelet, meg a békesség, de arra ne a szolgálalkúság és a szabadság árán kerüljön sor. Nem lehet úgy dörgölődni a többséghez, hogy az már szinte fáj, és szikrákat hány.

A révkomáromi eset kapcsán is csak keveseknek jutott eszébe, hogy nem a magyar–magyar összetartozással van a baj, nem is azzal, hogy ez a találkozó létrejött, hanem annak az embernek a tisztességével, aki meg akar bennünket osztani, s igyekszik meggátolni abban, hogy rendszeresen találkozzunk, gondjainkról családi hangnemben olykor-olykor elbeszélgessünk. Nem lehet szétválasztani azt, ami évezredek óta összetartozik, mert a magyarság nem csak a Kárpát-medencében élt együtt. Ezeknek a bólogató Jánosoknak egyszer sem jutott eszükbe, hogy mi nem vagyunk a szlovákok jobbágyai. Mi szabad emberként és polgárként akarunk élni és boldogulni Szlovákiában vagy a Felvidéken, hiába hoz a

szlovák parlament feudális szellemiséget árasztó törvényeket. Mi szlovák állampolgárként akarjuk megélni magyarságunkat és európaiságunkat itt, a szülőföldünkön. A politikusok pedig azért vannak, hogy ezt lehetővé tegyék számunkra. A demokratikus társadalomban a polgár az úr, a politikus a szolga. Tessék, kedves szlovagyár otthon is e szerint élni és viselkedni! Nem csak akkor, ha olykor-olykor kiszabadul a saját kezűleg épített ketrecéből, a szlovák gettóból.

(2013. július)

Nevek kálváriája

A nyugdíjas kornak talán egyetlen jó oldala van, hogy van ideje az embernek olyan dolgokra, amire aktív korában nem volt. Így szántam rá én is magam, hogy végigjáróm a kálváriát, és kijavítatom a kereszt- és vezetéknevemben még az átkosban okozott (cseh)szlovák államhivatalnoki beavatkozásokat.

A Kínterhes évek című könyvemben írtam már arról, hogy dédnagyapám miért változtatta Dunajszky Károlyra az üknagyapámtól kapott lengyel Karl Dunajewski nevét. Dédnagyapám a családját befogadó Osztrák–Magyar Monarchia és Debrőd község lakosaival szembeni tiszteletből változtatta meg a nevét. Ő utána kapta a nagyapám a Dunajszky János, az édesapám meg a Dunajszky Géza nevet.

Azóta sok víz lefolyt a Dunán. Közben megalakult Csehszlovákia, amelyről tudvalévő, hogy kezdettől fogva nemzetállami „programtervben” gondolkodott, s ugyanígy gondolkodik az 1993-ban megalakult Szlovák Köztársaság is. Ezen még nem is lenne semmi kivetnivaló, ha nem az itt élő nemzeti kisebbségek rovására tenné mindezt, s ha nem gyalázná meg a valaha ezen a területen élt más nemzetek fiait azzal, hogy kereszt- és vezetékneveiket még holtuk után is szlovákosítja. Engem először 1959-ben aláztak meg, amikor 14 évesen személyi igazolványért folyamodtam. A debrődi plébános által a születésemkor Dunajszky Dénes Géza névre kiállított keresztlevelem alapján a kérvénybe beírt teljes nevemből már annak átvételekor kihúzták a Dénes keresztnevet. Az indok az volt, hogy amikor a hivatalnok megkérdezte tőlem: „Hogy hívnak

most az iskolában, fiam?”), én gyanútlanul azt válaszoltam, Géza. Ő meg minden nyomtatványon törölte a nevemből a második, Dénes keresztnévet. Az igazi meglepetés azonban akkor ért, amikor a személyimet kézhez vettem. Azon ugyanis már a Gejza Dunajský név szerepelt. Amikor kifogásolni merészeltem, a hivatalnok durván rám szólt, hogy ezt így kell helyesen írni szlovákul, pofonnal fenyegetett, s azt mondta, ha nem hallgatom el, még az iskolából is kidobhat. Én meg 14 évesen jobbnak láttam, ha csendben elsompolygok. Így éltem Gejza Dunajskýként 65 évet, 9 hónapot és 13 napot.

Az igazság pillanatát a névnapomra, február 25-ére időzítettem. Akkor még nem sejtettem, hogy ez sem lesz egy sétamenet. Még a nagy adag megértés és jóakarat ellenére sem, amit a jáászói és szépsi anyakönyvezető hölgyek részéről kaptam. (Mivel a paragrafus jele egy girbegörbe, apám mondogatta: csak a hivatalnokok paragrafusaitól mentsen meg az Isten!) Apám eme mondása az ominózus névnapomon is beigazolódott. Kiderült ugyanis, hogy a jáászói anyakönyvben én Dionýz Gejza Dunajský néven szerepelek. A 65 év alatt megszoktam a Géza nevet, Dionýz már nem akartam lenni, de csak egy külön kérvénnyel tudtam tőle megszabadulni. A második számú kérvényem, amely a nemzetiségemre való tekintettel az anyakönyvi törvény vonatkozó paragrafusára hivatkozva íródott, szintén kevésnek bizonyult a „hivatalos” Géza név felvételéhez. Szükség volt még hozzá egy becsületbeli nyilatkozatra is, amelyben kijelentem, hogy én magyar nemzetiségű szlovák állampolgár vagyok. Ha csak ez kell, ám legyen, gondoltam, és csatoltam a nyilatkozatot a kettes számú kérvényhez.

De a kálváriának korántsem volt még vége. Egy újabb kérvény kellett ugyanis, hogy a hivatalnoki önkényességnek köszönhetően a szlovák alakú Dunajskýra változtatott vezetéknemem, visszaváltoztassuk Dunajszkyra. A jáászói hivatalnoknő negyedórás törvénytanulmányozás és további negyedórás telefonálgatás után sem tudott dűlőre jutni. Ehhez ugyanis először apám vezetéknévét kellett a dédapám és nagyapám által hivatalosan használt Dunajszky alakra megváltoztatni. Apám nevét ugyanis – amely a debrődi plébánia keresztlevele alapján még Dunajszky volt, Szepsiben, ahol archiválták, az átmásolásakor, tévesen Dunajszki alakban jegyezték be. Azaz először azt kellett Szepsiben kijavíttatnom, s

a módosítás után megint visszajönnöm Jászóra, hogy az én vezetéknevem átírását is elvégezhessék.

Kis idő múlva már a szepsi anyakönyvi hivatal várótermében ültem az időközben megírt negyedik számú kérvényemmel. Az órák 11 óra 5 perccel mutatott, a váróterem tömve volt ügyfelekkel, és az ügyfélfogadás – a félórás ebédszünettel együtt – délután kettőig tartott. A várakozók jóindulatának köszönhetően, szerencsére, nem kellett dolgomvégezetlenül hazautaznom Pozsonyba. Újabb negyedórás keresgélés után a szepsi anyakönyvvezető hölgy „megtalálta” a megoldást és apám adatait is. Az már valóban csak hab volt a tortán, hogy nem a depródi, hanem a szomszédos somodi polgárok anyakönyvében találta meg azokat. Így nagyapám nálam lévő születési bizonyítványára hivatkozva apám meg nem élt 102. születésnapja előtt néhány nappal, hivatalosan is visszakapta a keresztlevelében található nevét.

Apám újdonsült születési bizonylatával most már kicsit megnyugodva autóztam vissza Jászóra, hogy átvehessem én is az új születési bizonyítványom, amelyben végre a keresztség alatt kapott becsületes nevem: a Dunajszky Géza szerepelt. Ezzel a két okirattal a zsebemben ejtettem visszafelé útba szülőfalumban, Debrődön szüleim sírját, és Vilmos bátyámmal a mínusz 7 fokos hidegben, a süvöltő északi szél zenéje mellett, síremlékük fejfájának takarásában meggyújtottunk három mécsest, mert három a magyar igazság! (És Ludas Matyi történetét Vilmos bátyám még 68 évesen sem felejtette el.)

Most, hogy ezeket a sorokat írom megint ég egy gyertya az asztalomon, mert apám ma lenne 102 éves. Emlékének azzal tisztelegek, hogy az eltelt évek gyalázatának történetét tanulságképpen az utókornak – és főleg az unokáimnak – megírom.

(2011. február)

Mit ér a neved, ha magyar?

A napokban a világhálón böklászva leltem egy hasonló kérdésre, csak a szerző külföldre szakadt magyarként próbálta magát új hazájában beazonosítani, azzal a címmel, hogy „Mit ér az ember, ha magyar?” Ér-

dekes olvasmány, főleg ha a kérdést Kínában teszi fel magának az ember. Ezért a felvetésemet is pontosítani kell, mert én azt próbálom körüljárni, mit ér a neved Szlovákiában, ha magyarul írod?

Lassan 35 éve élek Pozsonyban magyarként, szloványban. Ez a város ugyanis már régen nem tükrözi a többkultúrájúságot, mint annak idején 1920 előtt. A szlovák nemzetállam építésének törekvései itt zajlanak a legerőszakosabb, legcivilizálatlanabb módon. Mintha gyökerestől akarának kitépni mindent, ami számukra a múltat, főleg az Osztrák–Magyar Monarchiát idézi. A legtiszteletlenebbül volt nagyjainkkal bánnak, még holtukban is megbecstelenítik őket azzal, hogy nevüket a szlovák helyesírás szabályai szerint írják, és egy külön történészcsoporthoz fizetnek azért, hogy sorra bebizonyítsa arról, akit arra érdemesnek tartanak, hogy szlovák származású volt.

De nem ezzel a barbár, már-már a szlovák fajelmélet határát súroló szellemi rombolással akarok most foglalkozni. Ennek a megállításáról mihamarabb a magyar, német és a civilizált világ történettársadalmának kell majd gondoskodnia, mert felháborítóan elvakult szláv nacionalizmus rejlik mögötte, aminek véget kell vetni. Arról szeretnék inkább beszélni, változott-e valami a nevem megváltoztatása után, s hogyan reagált rá a közvetlen szlovák környezetem.

Bár Pozsony utcáin még mindig nem igazán nyerő a magyar szó, gyakoriak még most is a beszélőségek, ha egymás közt magyarul beszélő embereket hallanak a villamoson, a közvetlen szlovák környezetemben semmi sem változott nevem magyarra változtatásával. Talán annyi mégis, hogy sokan azok közül is magyarul szólnak hozzám, ha találkozunk, akik a nevem alapján eddig azt hitték, szlovák vagyok. A vereckyei őshonos magyarok már hangosan magyarul köszönnek, ha meglátnak az utcán, és az sem zavarja őket, ha a többségi nemzet fiai felkapják erre a fejüket. Én meg mosolyogva, hangosan viszonzom a megtiszteltetést. Ha morcosan „felszisszen” netán egy-egy nacionalista mögöttem, a szemébe nézve az anyanyelvén meg szoktam kérdezni tőle: „Van valami gondja?”. Attól meg végleg elakad a szavuk, ha a kezemet nyújtva még be is mutatkozom nekik. Mert a szláv eredetű nevem miatt, olykor belőlem is kibújik a kisördög, ha gonoszsággal és gyűlölködéssel szembesülök.

Amit az értelmesebb lakótársak részéről határozottan érzek, hogy

megnőtt a tisztelet irányomban amiatt, hogy a Szlovákiában közismert magyarellenesség ellenére nyíltan felvállaltam a származásomat. Valamivel gyakrabban kerül elő beszédtemaként is a szlovák–magyar viszony, ám pozitív megközelítésben. Ők is a megoldás lehetséges módját keresik, és nem a nacionalisták szlovák felsőbbrendűséget hirdető fajelméletét próbálják rám erőszakolni.

A szilvesztert Mátyusföldön, egy régi baráti házaspárnál töltöttük, ahol a személyes ügyek, gondok mellett közösségünk megoldatlan problémái is a beszélgetés témáját képezték. Jeles barátom még a szocializmusban indította el a vállalkozását, címében a magyar vezeték- és keresztnévvel. A kérdésre, hogy mit ér a neve, ha magyar, három évtized vállalkozói tapasztalatával a háta mögött azt felelte: „Annyit, mint a mögötte lévő ember, aki vagy tisztességes, vagy tisztességtelen. Ha valaki ebben a kérdésben tisztességtelen az az üzleti és felebaráti kapcsolataiban is tisztességtelen és becstelen lesz, és a felvidéki magyar közösség számára értéktelen ember marad, ezért aztán jobb is, ha meghagyja a nevét a szlovák elvárásoknak megfelelő formában.” Lényegre törő és kemény válasz rejlik ebben a két mondatban. Tudom, sok fiatal ma még nem tudatosítja, mit jelent származásának tudatos felvállalása, és milyen erkölcsi kötelezettségeket ró rá. A tisztesség, az ész és a szív összhangja, a másság megbecsülése alapvető követelmény, ha velem szemben elvárják, akkor magam is ezeket az erkölcsi normákat várom el a szlovák állam más anyanyelvű polgáraitól. Ezt akkor sem szabad feladnunk, ha pillanatnyilag az ellenkezőjét kapjuk viszonzásul.

Ezekről a kérdésekről többnyire csak azokkal szoktam beszélgetni, akik megértik, amit a gyűlölködés ellen mondok. Ha a beszélgetőpartnerem tudatosítja, hogy a jelenlegi sovén megnyilvánulások a szlovákságot gyengítik, másokat viszont megerősítenek, nagy valószínűséggel lassan rádöbben, hogy a szlovákok rövidesen egyedül maradnak a főbiájukkal Európában, és ez ellen tenniük kell. Ha nem, akkor a szlovák társadalom hosszú távon beteg marad, ami hozzájárulhat az ország felbomlásához. Egyre kevésbé fogják tudni ugyanis állami eszközökkel leplezni a felszín alatt már duzzadó szélsőséges, rasszista megnyilvánulásokat. A gyűlölködésnek Szlovákiában már most is egyre több formája kerül felszínre, s egyre több látható, riasztó jele van. Jó példa erre Kotleba megyeelnökké választása, vagy a nyitrai bőr-

fejűek videóra vett támadása. A világ szeme előtt a Malina Hedvig-ügy Kaliňák-féle verziója is egyre bizonytalanabb lábakon áll, s mind kínosabb a regnáló hatalomnak. Úgy vélem, hogy magyarságunk tudatos felvállalása azon túl, hogy ezzel az önbecsülésünket is erősítjük, a szélsőséges nemzeti türelmetlenséget hirdető csoportokkal szemben is közösségerősítő hatással bír. Ezért kell – akár a nacionalizmus elleni tiltakozás kifejezéséeként is – egyre több magyarnak és más nemzetiségű itt élő polgárnak a törvény adta lehetőség szerint anyanyelvén megneveznie magát.

(2014. február)

Szlovákia barna arca

A megyei választás második fordulója után Szlovákia politikai térképére visszakerült a barna szín, a nemzeti szocializmus vagy közismertebb nevén a neofasizmus eszméjének jelképe. Az eszme sikerét és megsemmélyesítője, Marián Kotleba volt tanár, immár beszercebéányai megyefőnök választási győzelmét azóta próbálják a politikusok, politológusok, de a közemberek is kielemezni, megmagyarázni. A parlamenti pártok, hogy a barna szín árnyékától szabaduljanak, indoklásaikban a Kotleba győzelmét kiváltó okokat ellenlábasaik politikájában vélik fellelni.

A gyanútól érthetően az egyedül kormányzó baloldali szociáldemokrata párt, a Smer-SD igyekszik a legvehemensebben megszabadulni. Sikertelenül. Kevés olyan fejtegetést olvastam, amely a felszínre került ideológiát összefüggéseiben Szlovákia társadalmi jelenségeként kezelné, pedig a kisebbségellenesség minden létező szlovák politikai pártban és csoportosulásban fellelhető. Szinte lételeme a szlovák társadalomnak ez az eszme, különösen a hatalmat eddig gyakorló szlovák pártoknak, amelyek hatalomra kerülésük után mindig valaki ellen nem pedig az ország és a benne élő különböző nemzetiségű polgárok érdekeikében cselekedtek.

A mindenkori szlovák politikai hatalom kezdettől fogva a nemzetállam eszméjében gondolkodott, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a területén élő sokszínű kisebbséget, köztük a legnagyobb létszámú magyart, a többségi nemzetbe beolvassza. Eszük ágában sem volt „kis Svájcot” létesíteni itt, Európa szívében, mint ahogy azt az államalapító Vladimír Mečiar annak idején, 1993-ban felénk hamisan meg-megcsillogtatta. A

bársonyos forradalom óta eltelt 24 évben a nemzetállam-építő szándék nem gyengült, inkább erősödött. Az államgépezet azon dolgozott és dolgozik ma is, hogy az európai uniós tagság ellenére, minél kifinomultabb formában próbáljon a szlovák parlamentben elfogadott törvények segítségével ennek a célnak megfelelni, illetve a végrehajtásban minél gyorsabban és hatékonyabban működtesse asszimilációs politikáját.

A folyamatos beolvasztó tevékenységükkel szemben Szlovákiában már csak a magyar kisebbség fejt ki ellenállást, de a megosztó politika sikeresen működik itt is, nem csoda, hogy a nemzetállam kialakításának jövőjét a szlovák nacionalisták egy része egyre rózsaszínűbben látja. A roma kisebbség inkább szociális problémát jelent számukra, mint nemzetiségit. A jelenlegi pénzügyi válság és az ebből fakadó magas munkanélküliség időszakában ezért égetőbbek is a velük kapcsolatos gondok. Ezt a társadalmi hangulatot tudta meglovagolni Kotleba csapata. Sikerének tehát nagymértékben társadalmi-szociális okai vannak, amihez adott volt a szélsőségesen nacionalista nemzetpolitika. Bizonyíték erre, a megyei választás előtt tett kormányfői kijelentés is Nagyszombat megye magyar elnökjelöltjének címére, amelyben a szlovák választókat szólította fel a szavazáson való részvételre, nehogy magyar ispánja legyen a megyének. Kijelentése túllépte a jó ízlés határát, amely már nemcsak nacionalista megnyilatkozás, hanem faji megkülönböztetés is. Szavai úgy hatottak, mintha egy alantas faj akarna megyefőnöki tisztségbe kerülni a „fajtiszta” Nagyszombatban. Nálam, de az internetes hozzászólásokat figyelve többeknél is olyan értelmezést kapott ez a kijelentés, mintha Dél-Afrika fehér államelnöke nyilatkozott volna az apartheid állam legnagyobb faji elnyomásának idején, vagy mintha egy amerikai fehér politikus a múlt század hatvanas éveiben az Egyesült Államokban agitált volna a „fehér” faj mellett az afroamerikaik ellenében. Ugyanakkor Besztercebánya megyében „elfelejtette” saját szociáldemokrata választóit figyelmeztetni a Kotleba személyén keresztül fenyegető újnáci szimpatizáns eszmék terjedésének veszélyére.

Mit lehet ez ellen tenni? Hatékonyabb párbeszédet kell folytatni Szlovákia demokratikus érzelmű polgáraival, civil szervezeteivel és pártjaival. A választási események a politikusokat is ráébresztették, hogy a Kotleba-jelenség az ő saruk, nekik kell megoldást is találniuk rá. A szlovák bloggerekől egymás után jelennek meg a felhívások arra, hogy

„döntsük le a köztünk lévő falakat”. Ebben kell segítségükre lenni. Hatá-
sos érvnek bizonyul, ha figyelmeztetjük őket arra – amit néhány politiku-
sunk már ki is fejtett –, hogy Csehszlovákia és benne Szlovákia történel-
me nem 1920-al kezdődött. Bár az eltelt időszak társadalmi berendezke-
déseinek létéből és megszűnéséből is sok tanulság vonható le.

Ha társadalmi tételként elfogadjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monar-
chia megszűnése igazságos volt, annak okán, hogy a benne élő nemzetek
olvasztótégelye volt, akkor ugyanazon igazságnak vagy társadalmi axió-
mának az érvényessége alapján az I. Csehszlovák Köztársaság megszű-
nése is igazságos volt. Felbomlását ugyanaz a társadalmi tény okozta,
mint a monarchia megszűnését, az ott élő őshonos nemzetek önrendelke-
zési jogának megvonása és hiánya. Ez a hiány a két világháború között
még a szlovákságot is érzékenyen érintette. Tiso államának létjogosultsá-
gát felesleges firtatni, mert eleve fajgyűlölő volt. Tiso atya Hitler kormá-
nyának fejenként 500 birodalmi márkát fizetett azért, hogy a kitelepített
zsidóság ne térjen vissza Szlovákiába. A 40 éves kommunista diktatúra
sem volt jobb Tiso államánál, mert polgáraitól az alapvető emberi joga-
kat vonta meg, aminek következtében halmozottan hátrányos helyzetbe
kerültek a területén élő más nemzetrészek.

A bársonyos forradalom és a két nemzet különválásával csak Pozsony
gondjai rendeződtek, rólunk megfeledezett a többségbe került szlovák
nemzet. Mi, magyarok azt gondoltuk és azt vártuk a 2. Szlovák Köztársá-
ság, vagy ahogy most nevezik Szlovákia létrejöttétől, hogy az ország po-
litikai vezetése tanult a történelmi igazságtalanságokból, és semmi akadá-
lya nem lesz az országban élő más nemzetrészekhez tartozó állampolgár-
ok közösségi jogai megadásának. A szlovák szűkmarkúság és nemzetállá-
mi törekvések következménye, hogy mi, felvidéki magyarok 1993-tól
egyre rosszabb közérzettel élünk ebben a kis országban. Ezért kötelessé-
günk figyelmeztetni arra, hogy ugyanazon igazságok jogán Szlovákiának
sincs létjogosultsága akkor, ha az itt élő más ajkú polgárokkal szemben ezt
a kérdést rövid időn belül nem rendezi. Ennek igazságtartalma ennyire
egyszerű alaptételből következik. Ami jár Péternek, az jár Pálnak is. A
XXI. században az önrendelkezési jog megvonása az őshonos nemzetré-
szektől – annak ellenére, hogy az Európai Unió a Lisszaboni Szerződés-
ben javasolja azt a tagországainak –, az ország létének jogosultságát is

megkérdőjelezi. Ebben az esetben sem lehet kettős mércét alkalmazni. Sokáig nem lehet fenntartani azt, hogy Európa nyugati felében ezek a jogok járnak, a Közép- és Kelet-Európában élőknek viszont nem. Ezt a problémát közösen kell rendeznünk – akár az Európai Unió bevonásával –, mégpedig sürgősen! Szlovákiának, mint Európa egyik közigazgatási egységének léte vagy nem léte, pontosabban létjogosultsága Európa térképén ebből a társadalmi és politikai alaptételből következik.

(2013. december)

„Hát én ettől magyar vagyok!”

Bő egy hete kering a közösségi hálón a vita, amelynek alapjául az szolgál, hogy egy nemrég megjelent szlovák szlengszótárban a „magyar” kifejezést pejoratív értelemben bolond, tökfej, értetlen, illetve olyan emberként értelmezték a szerkesztők, akivel nem lehet szót érteni. Nyilvánvalóan a szlovák közbeszédben utóbbi években elterjedt „Čo si maďar?”, azaz nagyjából a „Mi van, magyar vagy?” kifejezésként fordítható szófordulat adta az ihletet a Maxdorf Kiadó által 2014-ben megjelentetett szlengszótár (Slovník slangu hovorovej slovenčiny) szerkesztőinek, amelynek egy továbbfejlesztett változatával a napokban magam is találkoztam, és komoly konfliktus forrása lett.

De kezdjük talán az interneten kedélyeket borzoló „Čo si maďar?”szlengről kialakult véleményemmel. Úgy vélem, nem lett volna szabad ilyen nacionalista színezetű és lenéző tartalmú kifejezésnek a szótárba bekerülnie. Főleg mert nem igazán tesz jót a rendkívül érzékeny szlovák–magyar viszonynak a többnemzetiségű Szlovákiában. Hasonló eset történt a szlovákokat érintően a XIX. század végén, amikor Gárdonyi Géza megírta Göre Gábor c. művét, amelyből az általa használt „buta tót” kifejezés került annak idején szintén górcső alá. Az akkori szlovák értelmiség tiltakozása után Gárdonyi rádöbbsent, hogy a műve a szlovákságra nézve sértő, ezért megtiltotta annak minden további kiadását. Most azt várom, hogy a szlovákiai magyar értelmiség, a Felvidéki Magyarok Kerekasztala és az MKP a szlengszótár visszavonását kéri, mivel az „iromány” a két nemzet együttélését súlyosan sérti és zavarja.

Magam először 2000 táján Pozsonyvereknyén az egyik alapiskolából kirohanó lánycsoporttól hallottam ezt a kifejezést, ahová sajnós, a verecknyi magyarok többségének gyerekei is járnak. A lehülyézést jelentő szófordulat kialakulását azzal magyarázzák, hogy a magyar családban felnőtt gyerekekkel a szlovák iskolában nehezen tudtak szót érteni, a nyelvi hátrány miatt a feleléskor nem tudtak a szlovák gyermekekkel azonos teljesítményt nyújtani. Szűkös szlovák szókincsük és a fordított szórendben megfogant mondataik, valamint másfajta gondolkodásuk nagyban befolyásolta ezt. Ennek következményeként a szlovák iskolába járó magyar gyerek tudásbeli hátránya az évek során csak nőtt, s az érettségig is csak kevesük jutott el – tisztelet a kivételnek. (Ezt bizonyítja egy 2004-ben készült felmérés is. Az akkor legismertebb 100 felvidéki magyarból 95 magyar tannyelvű iskolába járt, és csupán 5 százalékuk kapott szlovák nyelvű alapképzést.) Ez is csak azt bizonyítja, hogy az összezavart, befolyásolt, a szlovákoknak mindenáron megfelelni akaró, önmagukat semmire sem becsülő magyar szülők azzal, hogy szlovák iskolába írátták a magyar gyerekeiket, az ellenkezőjét érték el, mint amit szerettek volna, azaz csak hátrányosabb helyzetbe sodorták a gyerekeiket, sokszor olyan lelki megaláztatásoknak, megbélyegzésnek kitéve őket, amelyekkel a magyar iskolában nem kellett volna szembesülniük.

Nemrégiben éppen az egyik szlovák ismerőssömmel beszélgettem a pozsonyvereknyi sétálóutcán, amikor egyszer csak egy fiatalabb hölgy csapódott hozzánk. Mint kiderült, az ismerősöm szomszédja abban a tömbházban, ahol él. Szinte levegőt sem véve felháborodott szóáradatot zúdított rá, amelyből eleinte csak annyit értettem, hogy hihetetlenül magasra ugrott a lakásában az áramfogyasztás, ami csak a napokban kézbesített éves elszámolásból derült ki. Ő persze, panasszal fordult a szolgáltatóhoz, ám az először a lakás villamosvezetékeinek és energiafogyasztóinak ellenőrzését javasolta neki, addig nem is foglalkozik a panaszával. Miután mindezt elhárta, elhangzott szájából az ominózus mondat, amely kiverte nálam a biztosítékot. „Ja som z toho maďar” – mondta, ami nagyjából úgy fordítható, hogy „Én ettől magyar vagyok”, azaz hülye, mivel nem értem.

Ezt már nem álltam meg szó nélkül. „Ezt talán nem kellett volna mondania, tudja egyáltalán, mit beszél, hogy egy másik nemzetet sért a mondatával?” – fordultam felé. A hölgy meglepően hamar észbekapott, s

már jött is a válasz: „Ez magát nem érinti, nem Önnek szólt” – mondta.

„Dehogynem, hiszen én magyar vagyok, és sértve érzem magam” – feleltem, s már a számom volt, hogy kimondjam: az, hogy ő nem érti az áramszolgáltató teljesen logikus javaslatát, annak a saját hülyesége az oka, és semmilyen összefüggésbe nem hozható a magyarokkal. De aztán úgy gondoltam, mégse sülyedek le az ő szintjére, ezért inkább azt kérdeztem tőle: vajon mit gondolna rólam, ha én most ezt a mondatot úgy mondanám el itt előtte a közös ismerőseinknek, hogy én ettől a javaslatától szlovák, vagy még sértőbben, tót vagyok?

Amikor megértette, amit kérdeztem, próbált mentegőzni, hogy ez csak egy ártatlan szófordulat, de beléfojtottam a szót, mondván, hogy sajnós, nem az. Ez a ránk, magyarokra nézve sértő kifejezés, amely már a szlovák szlengszótárba is bekerült, komoly zavaró tényező a szlovák–magyar együttélésben, ezért jobb lenne, ha ezentúl tudatosítaná, mit beszél, mert akár komoly fizikai támadás is érheti ezért.

Alkalmi ismerősem arca is falfehér lett. Zavartan nézett rám. Láttam rajtam, hogy teljesen komolyan mondom mindezt. A hölgy is megriadt. Még mondani akart valamit, de ő is észrevette, hogy a következő lépés itt már nem a szóbeli fenytetés lehet, hanem akár valami más, mert leforrázva egy fordulattal elillant.

Ismerősem, hogy mentse a helyzetet kezembe nyomta a szlovák pletykaújságot mondván: „Üljön csak le, hozok két korsó sört” – mutatott a közeli kerthelység asztalára, és berohant a vendéglőbe a folyékony kenyérért.

Ennyi volt az írás, amely az elektronikus sajtóban megjelent, s nem várt visszhangja lett. A nyelvészek igyekeztek védeni a mundér becsületét és megkérdőjelezni az érzékenységem jogosságát, miközben a multikulturális szlovákiai társadalom békéje és a verbális fajgyűlöletet megakadályozása érdekében rájuk háruló felelősségről megfeledeztek. Hozzászólásaikkal olyan benyomást keltettek, mintha nem tudnám, mire szolgál egy szlengszótár. Az elhúzódozó vitát a következő rövid kommenttel zártam le.

„A rosszul végzett munka felelőssége alól senki sem térhet ki, még

a nyelvészek sem. Ne bújjanak a szakmaiság mögé a rossz döntésük miatt! Szerecsenmosdatás, amit itt egyes nyelvészek prédikálnak. Legalizáltak egy otromba, sértő zsargont, amire nálam nincs mentség, sem megbocsátás.” Azért sem mert pontatlanul, felületesen határozták meg a szó értelmét a szleng kifejezések szótárban. Szlovákiában ugyanis a „Čo si maďar?” és általában a magyározás, mint kiszólás ugyanazt jelenti, mint Amerikában a négerezés vagy az arab világban a zsidózás. Nemcsak sértő, hanem egy ott élő népcsoport vagy faj elleni gyűlölködést szító szitokszó is, amely kimeríti a rasszizmus fogalmát.

(2014. szeptember)

Piros-fehér-piros leanderek

Szemére húzott cérnakalapjában járta a burgenlandi városka utcáit az őszülő halántékú, idősödő férfi. A nyár tüze hevesen perzselte gallértalan-ujjatlan ingében szabadon hagyott karját és tarkóját. A verőfényes óváros tüneményes utcácskáiban sétált, ahol a világörökség részeként számon tartott tipikus burgenlandi udvarok tárt kapukkal várták a turistákat. Ahogy őt is most. Ebédidő volt, mindenütt hangulatos vendéglők, borkimérések csalogatták beljebb a meg-megálló turistákat. Be-bekukkantott ő is egy-egy nyitott udvarba, aprólékosan szemrevételezve a volt szőlősgazdák és régi mesteremberek után maradt portákat. Maga sem sejtette, hogy az egyik udvarban saját múltja köszön vissza rá: az osztrák nemzeti színeket idéző piros-fehér-piros leanderek sora, az emeleti szobák folyosójára futó falépcső a porta bal oldalán, és az ivó, a vendégfogadó nagyszoba az udvar job boldalán, mögötte pedig a két mosdó: az egyik kalapos férfival, a másik meg napernyős nővel jelölve. Ösztönösen roskadt le a leanderek között megbúvó padok egyikére, és megérintette a fölé hajló ág egyik piros virágának gyantás kelyhét. Mélyet szippantott a virág illatából, mint akkor is, amikor egy fiatal lány kíséretében tért be innen nem messze egy hasonló udvarba, valamikor a hetvenes évek közepén. A helytől kezére ragadt szintelen gyanta sem zavarta meg abban, hogy a feltörő emlékek magával sodorják, és akaratlanul is visszarepítsék a múltba.

Azt nem volt módja megtudni soha, hogy a lány, Betty mikor nézte ki

őt magának. Minthogy azt sem lehetett már megfejteni, miért rajta akadt meg a szeme, hiszen akkoriban sok fiatal férfi énekelt a kórusban. Arra még emlékezett, hogy mikor látta meg őt először, és milyen célból találkoztak. Betty három kórusban is tevékenykedett: a burgenlandi kisvároska „Városi Verebek” nevű gyermekkórusának zongorakísérőjeként, ugyanott énekelt a felnőtt vegyes karban, de orvosként énekelt a bécsi egyetemi kórusban is. Ha emlékei nem csalnak, egy áprilisi napon rándultak át Bécsből Pozsonyba, a szlovákiai felnőtt kórusok országos sereg-szemléjére. A budapesti Vasas kórus karnagya hívta meg őket Pozsonyba, egy Bécs–Pozsony–Budapest hangversenykörút megvalósítása céljából. Az osztrák karnagy kíséretében ott volt Betty is, aki bár a bécsi orvosi egyetemre járt, a zenével, főleg a kórusmuzsikával legalább akkora érdeklődéssel foglalkozott, mint a gyógyászattal, és kiválóan zongorázott is.

A karnagyok meg szerették volna Bettyt kímélni a szakmai megbeszéléstől, ezért a tanítókórusból őt meg egy németül jól beszélő lányt kértek fel, hogy mutassák meg vendégüknek a belvárost. A férfi itt töltötte a katonaságát, jól ismerte a város minden zugát, nem véletlen hát, hogy őt kérték fel a feladatra. Német nyelvtudása ugyan csapnivaló volt, sokat elfelejtett már abból, amit diákéveiben megtanult, de azért nem volt mindenben a tolmácsra szorulva. Egy-két mondatban röviden a maga szavával beszélt a lánynak az itt élt vagy vendégszerepelt zeneszerzőkről, hírességekről is. De beszélt Pozsony borászattal kapcsolatos hagyományairól és polgárai borivási szokásairól is, amihez maga is konyított egy kicsit, akkoriban ugyanis éppen pinceépítéssel és szőlőtelepítéssel volt elfoglalva a Zoboralján, ahol a családjával élt. Az új ültetvényében a szabadon termő szőlőfajtákat cserélte le nemesített oltványokra. Főleg rajnai rizlinget és zöld veltelini venyigéket ültetett ki lugasos természetűre tervezett szőlőskertjébe. A lány különösen a borásztattal kapcsolatos élménybeszámolójától volt elragadtatva. Élénk érdeklődéssel hallgatta erről az új befektetéséről szóló híreit, és a tolmáclány segítségével az okát is firtatta. A férfi elmondta, hogy fantáziát lát a borászatban, az álmait szerette volna megvalósítani ezzel a kedvtelésével.

Aznap mindketten jól érezték magukat, és amíg a megbeszélés helyen: egy belvárosi vendéglőben várakoztak a karnagyra, jó bor híján a vacsora mellé cseh sört ittak. Ekkor már csak kettesben voltak, a tolmáclánynak

dolga akadt, így egyedül hagyta őket a vendéglőben. Valahogy egyikük sem marasztalta őt. Betty egy német–magyar társalkodó szótárt vett elő a táskájából, és annak segítségével folytatták a beszélgetést. Emlékszik, ez volt az a pillanat, amikor kettejük közt kipattant valamiféle szikra. Akkor tudta meg azt is, hogy a lány a karnaggyal már korábban is járt Pozsonyban, és látták őt a tanítókórus jubileumi hangversenyén is vezényelni.

A férfinak két kiskorú gyermeke volt otthon, bár a feleségével kihűlőben volt már a kapcsolata. Az együttélésük gyakran féltékenységi jele-
netekbe, durva veszekedésekbe torkollott, ami egyre inkább a kapcsolat-
ból való kilépésre ösztönözte. Valójában már csak a gyerekei miatt élt
együtt a feleségével. Bettyben mégis inkább a zenészt értékelte, nem a
nőt. Rokonléleknek tartotta, akit hasonló művészi értékek vonzanak. Le-
het, hogy éppen a tartózkodása volt az, ami a lányt feltűzelte, ami miatt
szerette volna meghódítani a férfit. De az is lehet, hogy más céljai voltak
vele. Ez már sosem derül ki. A női lélek bonyolult rejtelsei akkor is,
most is kifürkészhetetlenek voltak a férfi számára.

Amikor kettesben maradtak Bettyvel, a lány a férfi családi állapotá-
ról kezdett kérdezősködni. A férfi a kényes kérdésekre is válaszolt, nem
titkolt el semmit. Keserűen jegyezte meg, hogy a feleségével alighanem
szétválnak útjaik, mert a kapcsolatuk már gyerekeik egészséges lelki fej-
lődését veszélyezteti, ez a feszült családi légkör már a gyerekek számára
is elviselhetetlen. Persze, magát is okolta, hogy elhamarkodottan válasz-
tott számukra anyát. Csak évek múltán jött rá, ők ketten nem illenek ösz-
sze, hogy bő tíz évvel ezelőtt tűz és víz találkozott össze, amelyek együtt
kioltják kettejük közös jövőjét. Ha tovább akarnak élni, akkor külön-
külön utat kell választaniuk.

Amikor az idős bécsi karnagy és a kórus szervezőtitkára megjelent a
vendéglőben, észrevette, hogy a lány sajnálja a félbe maradt beszélgetést.
A két érkező is észrevehette, hogy valamit akaratlanul is félbeszakítottak
az érkezésükkel, mert egymást túlszárnyalva újságolták nekik, rövidesen
újra találkozhatnak, és nemcsak Bécsben, hanem remélhetőleg Pozsony-
ban és Budapesten is. A három kórus vezetése megegyezett ugyanis ab-
ban, hogy először szeptemberben a burgenlandi szüreti ünnepségen látják
vendégül a felvidékieket, rá egy évre Pozsonyban a tanítókórus megal-
kulásának évfordulóján pedig ők lesznek a vendégek, majd Budapesten

lesz a harmadik találkozó, ahol mindhárom kórus részt vesz a Vasas vegyes kar jubileumi ünnepségén.

Betty kitörő örömmel ugrott a hír hallatán a karnagy nyakába, majd friss barátjához lépett, és őt is szorosan magához ölelte. A férfi ekkor érezte meg benne először a nőt, a szenvedélytől hevesen dobogó szívét. Nem egyszerű ölelést kapott tőle, hanem több érzelmes, vágyakozó csókot, mintha neki akarná megköszönni a váratlanul jött jó híreket. Búcsúzáskor pedig azt mondta neki, Burgenlandban a családi házukban szeretné viszonozni a férfi kedvességét. Azt szeretné, ha két barátjával együtt szeptemberben náluk lalnának. Özvegy édesanyjával szívesen látják őket. A férfi ebből arra következtetett, hogy kórusuk meghívása a szüreti ünnepségre a lány ötlete lehetett, amit abban az évben Betty szülővárosában szeptember elején rendeztek. Feltűnt neki az is, hogy a lány rögtön javaslatokkal állt elő, és mint a piros leander, kipirult az arca, csak úgy ragyogott a számára kedvező hír hallatán. A férfi számára egyszerre volt vonzó és titokzatos, de óvatosságra intő is a kemény akarata, elszántsága miatt. Akkor úgy érezte, életében nem találkozott még ilyen célratörő nővel.

Az előttük álló hónapok gyorsan és kemény gyakorlással teltek. Egy nap a férfi munkahelyi címére érkezett egy zártborítékos képeslap Betty szülővárosáról, rajta a zártkapus U-alakú nagy portájuk, a főtérre néző vendéglőjükkel és egy rövid ismertetővel. Ebből tudta meg, hogy a „palotájuk” egy volt császári pincészet, amelyhez panzió, több tíz hektár szőlőültetvény és szántóföld is tartozik, amelynek terményeit saját maguk dolgozzák fel. A vendéglő évente hat hónapot tart nyitva, és a saját termékeiket árulják benne. A panzió egész éven át üzemel, ott szolgálják fel a vendégeiknek a boraikat és a megtermelt élelmiszereiket, hasonlóan, mint a többi helyi őstermelő szőlősgazda a környéken. „Ebből a bevételből szépen megélünk” – állt még a képeslapon. A férfi kicsit meglepődött, szándékosságot sejtett a lány szavai mögött. Ma már biztos benne, hogy ez volt, ami a kezdődő kapcsolatot megzavarta, felébredt benne a gyanú, hogy csak cselédnek kellene oda. Persze, azért továbbra is kíváncsian várta a bécsi és burgenlandi hangversenykörutat.

Addig a lánytól érkező leveleket szótár segítségével próbálta elolvasni. Német szakos kolléganőjének nem merte megmutatni az érzelmeiktől fűtött mondatokat. Mindketten várták már a szeptember eleji találkozást,

ám egy hónappal az utazása előtt nem várt problémája akadt. Augusztusra ugyanis kötelező gyakorlatra szóló behívóparancsot kapott a járási katonai parancsnokságtól volt állomáshelyére, Pozsonyba. Ilyen hirtelen, háromnapos határidővel csak rendkívüli esetekben szoktak behívóparancsot kézbesíteni, amit az akkori katonapolitikai helyzet nem indokolt. Úgy sejtette, valaki vagy valakik megpróbálják megakadályozni a külföldi útját, amit előzőleg a munkahelyén már bejelentett. Az akkori törvények szerint ugyanis a tartalékos tiszteket a gyakorlat után egy évig nem engedték ki külföldre, még a baráti szocialista országokba sem, mivel a gyakorlatuk során haditűtkek birtokába jutottak. Akkor még két katonai tömb, két világhatalom állt egymással szemben, ami az óvatosságot indokoltá tette. Akkoriban néhány éve már igazgatóhelyettes volt, és intézett már hasonló ügyeket a kollégáinak. Ismeretsege is volt a körzeti katonai parancsnokságon, így személyes okokra hivatkozva sikerült későbbre halasztania a behívóparancsot. Csak éppen egy hasonló kiképzést kapott tartalékos tiszteket kellett még maga helyett találnia, de egy nap alatt ezt is megoldotta, talált egy hadtápos tartalékost. Hogy biztos legyen a dolgában, a helyette bevonuló tartalékos katonának a járási parancsnokság nevében maga kézbesítette ki a behívóparancsot.

A feleségével a kapcsolata napról napra elviselhetetlenebb lett. Úgy érezte, minden tőle távol töltött perc meghosszabbítja kettőjük, de főleg a család egybemaradását. Akkor még hitt a csodában, hogy a házassága ilyen módon talán még megmenthető.

Végre elérkezett a várva várt nap. Péntek délután busszal érkeztek meg a burgenlandi kisváros főterére, ahol már várták őket a helyi kórus tagjai. A lány huncut mosollyal ugrott a nyakába, és egy pillanatra sem tágitott mellőle, még akkor sem, amikor a városka polgármestere kisebb állófogadást adott a tanítókórus tiszteletére. Ott, a tanácsteremben osztották szét a szálláshelyeket. Közös levelezésük során Bettyvel már korábban közölte, kikkel szeretne náluk aludni. Egymással beszélgetve várták meg a fogadás végét, majd négyesben átmentek az utca túlsó oldalára, ahol Bettyék fogadója állt. Hasonlóan csodálatos, több évszázados épületben laktak, mint ahol most éppen ült. A kapuja is éppen úgy nyitva állt, mint itt, ezé, csak akkor a lány édesanyja termett előttük fiatalosan, üdén, tipikus burgenlandi népviseletbe öltözve.

A csomagjaikat a már zárva tartott fogadójuk előterében tették le velük, hogy előbb körülvezessék őket a hatalmas portán. Vince és Jenő barátja is szájtátva nézelődött az egyszintes épület terebélyes, gyönyörű udvarán. Megcsodálták a piros-fehér-piros összeállításban egymás mellé helyezett leandereket, az ablakról, erkélyekről lefutó dús, színes muskátlikat, tiroli mályvákat. A „hivatalos” mustrát az udvar bejáratánál kezdték, ahol az utcára néző szobák alatt a boltíves falat jobbról és balról is színes családfa díszítette, amelynek ágai fent, a plafonon egymáshoz közelítettek. A fa törzsére baloldalt, az apai ágon 1516-os keltezéssel egy horvát származású név volt gótikus német betűkkel írva, amelynek szláv jelentése rögtön elárulta családjának volt mesterségét is. Valamikor bognármester lehetett az illető korábbi őse. Neki az anyja vezetéknévét jutatta eszébe, az is hasonló foglalkozást jelentett, amit rögtön el is árult a mellette álló lánynak.

Lenyűgözte őt a családfa látványa, az ősök ilyenfajta tisztelete. Jobboldalt az anyai ági ősök ágaztak egyre feljebb. Ott az izmosodó törzs alatt 1522-es évszámmal osztrák származású és németes hangzású vezetéknévű hölgygel indult a családfa. A vezetéknév jelentése szerint bíró lehetett az anyai águ ős valamelyik korábbi felmenője. A férfi ezt sem tudta szó nélkül hagyni, mert szülőfalujában apai nagyapja volt valamikor a község előljárója. A hasonlóságok megdöbbenették.

Barátai közül Vince beszélt túrhetően németül, ő fordította, amit a családfáról Betty édesanyja, Hilda asszony mondott. Ha nem mondja, is sejtették volna, hogy a horvát származású ősapa a törökök elől menekülve került Burgenlandba, és valószínűleg ő hozta magával a szőlőművelés szeretetét is, amit sikeresen meghonosított a városban. Sejtették azt is, hogy akkoriban népesebb csoport érkezhettek ide, mert az egész országrészben hagyománya van a szőlőtermesztésnek, és ma is – a magyarok mellett – jelentős számú horvát közösség él a vidéken. Mielőtt tovább indultak volna, Hilda asszony bevezette őket a fogadóba, ahol gazdag svédasztalos uzsonna várt rájuk, az ételek, üdítőitalok mellett öntödugókkal ellátott fehér- és vörösboros palackok is sorakoztak az asztalon. „Amit itt látnak, mind a saját termésünk és készítményünk, kóstolják csak meg!” – tessékelte őket szívélyesen közelebb az asztalhoz. Maga meg hímzett kötenyt kötött ruhája fölé, és a borosüvegek felé ment. „Száras fehér és vö-

rös boraink több helyi és országos borverseny győztes italai” – emelte fel az egyik üveget. Mindhárom férfi szájában összefutott a nyál. Betty már elárulta „titkot”, hogy a férfi és a barátai a rajnai rizlinget szeretik, mert az volt Hilda asszony kezében. A címkét látva a férfi elmosolyodott. „A lány jól felkészítette édesanyját a vendégfogadásra” – gondolta.

„Isten hozta Önöket!” – emelte meg az utolsónak kiöntött poharat Hilda asszony. A férfiak cseppenként kezdték ízlelgetni a nedűt. Már a színéből látták, hogy friss, gyöngyöző, nemes ital került a poharukba, amit nem illik egy hajtással kiinni. De volt is miben ízlelőbimbóiknak elmerülniük. Mindhárman szőlészettel, borászattal is foglalkozó tanáremberek voltak, tudták, mi a jó bor, legalábbis a Zoboralján megtermelt nedűk közül, de az, amit akkor a nyelvük hegyére vettek mindhármukat lenyűgözte. Igazi királyi bor volt a poharukban. Mint másnap az osztrák császárok pincéjében megtudták, valóban királyi bort ittak. Nem véletlenül nevezik az osztrákok a rajnai rizlinget „Königs wein”-nek. A rajnai rizling volt ugyanis Ferenc-József osztrák császár és magyar király kedvenc bora, amit itt, ebben a városkában termeltek meg a számára. A nemes ital megadta az alaphangulatot a további mustrára.

Esteledett már mire elfoglalták a szobájukat, Betty szobája mellett. A családi lakrészben szállásolták el őket, nem pedig a panzióban. Úgy fogadták be őket, mint a rokonaikat, ami a férfi két barátját is meglepte, ismerve a távolságtartó osztrák emberekről eddig formált véleményeket. A lány egy pillanatra sem tágított a férfi mellől, amit nem lehetett nem észrevenni. Mindent megmutatott, mindent elmondott, amire szükségük lehet majd az ott töltött három nap alatt. Külön-külön kulcsot kaptak a külső és belső bejárattól, külön a szobájuktól. Az utolsó mustrát a borospincében töltötték, és valamennyi borfajtát végigkóstoltak. A szobába meg úgy érkeztek, hogy a lány a férfi kezébe adott egy-egy kétliteres üveget rajnai rizlinggel és száraz vörösborral megtöltve, arra az esetre, ha este még megszomjaznának. A szobában meg gyümölcsöktől roskadt a két ablak közötti kisasztal. Volt rajta még egy teli vizeskancsó, mellette pedig tiszta poharak és száraz sütemények.

Vince barátja 17 évvel volt idősebb a férfinál, aki második apjaként tisztelte őt. Bár semmit nem szólt neki a lánnyal való levelezéséről, Vince sejtette, hogy itt többről van szó, mint egyszerű fogadásról és elszállá-

solásról. Közben Jenő is gyanút fogott, amikor Bettyt a szobájába kísérve kicsit később jött vissza hozzájuk a szokásosnál. A lány ott akarta fogni a férfit a szobájában, kérlelte, hogy zuhanyozzon le nála, de a férfi érezte, ebben az enyhén spicces állapotukban nem lesz jó, ha ott ragad, és rögtön együtt töltik az éjszakát. Kis idő múlva inkább kibontakozott a lány öleléséből, és visszament a másik szobába a barátaihoz. Távozásakor azonban megígérte, visszajön még hozzá, ha a barátai elalszanak. A lány az ajtóig kísérte, és megmutatta neki, hogy az nehezen csukódik, ezért résnyire nyitva hagyja. Még egy utolsó csókot kért, és vidáman sietett a fürdőszobája felé.

Vince szólalt meg először, amint a férfi benyitott a szobába. „Kinyitották valaki számára az aranykalitkát” – mondta sajátos humorával, a bölcs emberekre jellemző rejtélyes üzenettel. Jenőnek ekkor esett le a tantusz. Mosolyogva nézett a belépő férfira. A férfi is érezte, igaz, amit barátja mond. „Betty és édesanyja kinyitotta számára az aranykalitkát.” Hirtelen eszébe jutott az apósa meg az anyósa, amikor először járt náluk. A hasonlóság szembeötlő. Csak ott vörösborral itatták, mert a fehérboruk csapnivalóan rossz volt. Még a vadízú, szabadon termő Noah fajtából készült. A férfi először beszélt a kételyeiről: vajon jól döntött-e, hogy elfogadta a lány ajánlatát, és náluk szálltak meg? Vince válasza azonnal jött. „Az ember csak azt szokta megbánni, amit nem tett meg, amikor megtehetette volna!” Szavait mély csend fogatta. „Ha rendezetten lezártam volna az előző kapcsolatom, talán most örülnék a szerencsémnek, Bettynek. De így bűntudatom van” – szólalt meg kisvártatva a férfi. „Nem a feleségemmel, hanem a gyerekeimmel szemben van bűntudatom” – magyarázta. Jenő próbálta beleélni magát a helyzetébe. „Nekem nem lenne bűntudatom. Az embernek csak egy élete van, és a lehetőségek sem várnak rá. Holnap már késő lesz döntened. Itt tárt karokkal várnak. Óriási lehetőség előtt állsz!” Mielőtt még Jenő tovább folytatta volna az elmélkedését, Vince rá szólt. „Ne tereld be a kalitkába, neki kell eldöntenie, beül-e oda vagy sem, de ne ittas fejjel döntsön! Egyszer már elkövette ezt a hibát...”

Kint nagyot villámlott, és megdördült az ég. Már a domboldalon a szőlőtőkék termés hozamát mustrálva látták, hogy délről, a Fertő tó felől viharfelhők közelednek. A késő nyári meleg után már várták a lehűlést, bár a burgenlandi szoba kellemesen hűs volt. Lementek az udvarra, majd

a fogadó mosdójába, hogy még a vihar megérkezése előtt lezuhanyozzanak és lefeküdhessenek. Holnap frissnek kell lenniük, hiszen próbák és koncertek várnak rájuk, valójában ezért jöttek ide, nem Betty miatt. A férfi a zuhany alatt is azon töprengett, visszamenjen-e a lányhoz? Az aggályai továbbra sem szűntek meg. Eszébe jutott az énekkar karnagyainak adott fogadalmuk is, hogy a turné alatt senki sem marad külföldön. Ha most ezt tenné, a kórust büntetnék odahaza, a minisztérium örökre törölné őket a megbízható, külföldi versenyekre alkalmas kórusok listájáról. Tettével egy csapásra tönkre tette volna az akkor nyolcvantagú énekkar tevékenységét, külföldi koncertezési lehetőségeit. „Ennyire önző nem lehetek!” – gondolta magában, s tudta, senki sem bocsátaná meg neki ezt a lépését. Mire szárazra törölte a testét, eldöntötte, nem megy vissza a lány szobájába.

Éjjel arra ébredt, hogy a lány lépteit hallja a folyosóról. A vihar elállt. Csendes volt az udvar, de mindenütt koromsötét volt. Most a biztonsági lámpák sem égtek. „Valószínű a villám csapta ki a biztosítékot” – gondolta. De nem volt ideje hosszan rágódni ezen, mert az elfogyasztott bormennyiség miatt erős késztetést érzett, hogy megkeresse az udvaron a mosdót. A folyosón már senki sem járt. Csak a lány szobájából jött ki halvány gyertyafény, mert az ajtó még mindig résnyire nyitva állt. Tapogatózva ment le a lépcsőn. A szeme még nem szokta meg az udvart elborító sötétséget. Úgy lépett le a lépcsőről, hogy orra bukott az udvaron eldőlt hatalmas leanderek egyikében. Megpróbált előre haladva kimászni belőle, de teljesen az ágak közé szorult. További bokrok keresztettkék előtte az utat. Csak a gallyakat leszorítva tudott tovább menni a vélt célja felé. Hosszú percekig próbált kikeveredni a gallyak közül, de sikertelenül. Meg kellett pihennie, és a szemét valahogy a sötétséghez szoktatnia, hogy legalább lásson valamit. „Csak úgy tudok kijutni a gallytengerből, ha meglátom a kiutat” – koncentrált. Leült az egyik gallyra, és próbált tájékozódni. Nagy nehezen észrevette, hogy nem keresztben, hanem hosszában ment végig az udvaron, és jóval túlment a mosdó ajtajánál. Keserves visszaút vár rá, ha oda akar érní. Újabb megpróbáltatások következtek, közben a szükség egyre kízóbban feszítette. „Ha néhány perc alatt nem érek a mosdóba a gallyak között leszek kénytelen üríteni” – érezte. Utolsó erejét megfeszítve ért végül célhoz. Ám a mosdóban sem

égett a villany. Úgy kellett kitapogatnia a vécécészét. Szerencsére senki sem hallotta az udvaron történt vergődését, legalább is a körülötte hallgató csendben azt hitte. Miután megkönnyebbült, a mosdó ajtajában állva addig élezte a szemét, amíg észre nem vette az emeleti lépcsőfeljárót.

Most már a nagyobb gallyakra rátaposva próbálta legyűrti az összevissza dőlt leanderbokrokat. Talán egy órát is töltött lent az udvaron, mire visszakerült az ágyába. Ott vette észre, hogy a pizsamája csupa piszok, gyantás, ragad tőle a keze, az egész lábszára, meg az alteste is. Kénytelen volt csendben levetkőzni, vizet önteni a pizsama tisztán maradt részére, és letörölgetni magát vele. Nagyon kellemetlenül érezte magát, mint akit a leanderek megaláztak bűnös gondolatai miatt. Ilyen állapotban aztán végkép nem mehetett át a lányhoz, még ha akarta volna sem. Meztelenül bújta a takaró alá, és kimerülten, pillanatok alatt elaludt.

Reggel a barátai ébredtek előbb. A gyűrött, ragacsos pizsamája mindezt elárult. Az udvaron már katonás rend honolt, valaki eltűntette az éjjeli vihar és a vergődése nyomait. A villany is égett már. A lány a fogadóban várta a reggelinél. Rajta sem látszott, hogy virrasztott volna. Pedig látta vagy inkább hallotta a férfi éjszakai kínlódását a leanderek között, de a sötétben ő sem tudott rajta segíteni. Az áramkiesés a portájukon kívül történt, hiába próbálta visszakapcsolni a tompa biztonsági fényeket. Így nem kellett magyarázkodnia.

A próbák miatt nem volt idejük többet beszélni, és a következő napok programja is úgy állt össze, hogy a távozásukig már nem találkoztak kettesben. Búcsúzáskor megbeszélték, hogy továbbra is levelezni fognak, egy év múlva Pozsonyban, a következő kórustalálkozón újra találkoznak. Addig sok minden eldől Bécsben és a Felvidéken is. Legalább is azt remélték.

Hazatérve Vince barátjával közösen írt a lánynak. Megköszönték a felejthetetlen vendéglátást, az élményeket és a finom borokat, amelyeket a pincéjükben megköstölhettek. A férfi külön üzenetet is mellékel a lánynak, amit szótár segítségével már maga írt. Rövid, de érthető volt. Megírta neki, hogy nem tudja egyedül az anyjukra hagyni a két gyereket, és arra kérte, ne várjon rá tovább. Megköszönte, hogy visszaadta neki az emberekbe vetett hitét, a bizodalmat abban, hogy lehet még rendes párkapcsolata valamikor. Lehet majd olyan párja, mint Betty, akit nagyon

értékes lánynak tart, és akinek kedves, jó férjet kíván. Azt írta, bízik benne, hogy a lány megéri a döntését, nem haragszik rá ezért, és továbbra is barátok maradnak. (Így is lett, több éven át, legalább karácsonykor küldtek egymásnak egy-egy üdvözlő lapot.)

Valóban, sok minden eldőlt az alatt a bő egy év alatt, és ebben különös szerepe volt a gyantás pizsamának. Amikor a felesége megtalálta a szennyes ruhák között, hisztérikus rohamot kapott. Egyértelmű bizonyítéknak vélte a férfi hűtlenségére. A pizsamát, mint a véres kardot muto-gatta anyjának, apjának, rokonainak és barátnőinek. A férfi meg se próbálta tagadni a vádjait, ebben az állapotában felesleges lett volna bármit is mondania. A történetek azonban megérlelték benne végső elhatározását, miszerint nincs értelme a folyton féltékenykedő, dühöngő, marakodó feleségével egy fedél alatt maradnia. Ettől a pillanattól kezdve új élettársat akart keresni magának, itthon a szülőföldjén, hogy a gyermekei közelében maradhasson! Amikor a felesége néhány nap után lehiggadt, elmondta neki a burgenlandi lány és a leanderek valós történetét, és bejelentette, csak addig marad a faluban, amíg más munkát nem talál, de addig is be-adja a válópert, és rövidesen elköltözik innen.

Az őszi férfi felállt a fogadó udvarán a padról, hogy megkeresse a gólyákat fényképező párját. A fogadó kapujától pár méterre lévő piactéren botlottak egymásba. Szó nélkül átölelte, magához szorította, és hosszan szájon csókolta asszonyát, mert hirtelen nagyon-nagyon hiányzott neki. A nő csodálkozva fogadta párja nem várt közeledését. Nyilvános helyen férje részéről nem gyakran fordult elő ilyesmi. Hosszan a szemébe nézve kérdezte: „Ezt miért kaptam?” Férje derűsen mosolygott, s huncutul kacsintva csillant meg az emlékek érzelmi párjától fényesen ragyogó szeme, amikor megszólalt: „Mert megtaláltalak!”

(2014. október)

Külvárosi életképek

A fővároshoz közeli német-magyar ajkú kisfalu, amelyet a 80-as évek elején az egyre terjeszkedő város szó nélkül bekebelezett, mára elvesztette eredeti lakosainak zömét. Aki tehette, azóta vidékre, sokan a ha-

táron túlra, a közeli magyar településekre költöztek. A helyükbe – főleg a szükségglakásokba – lecsúszott, alacsony jövedelemmel rendelkező családok költöztek. Alig van háztömb, ahol még az eredeti lakosok vagy azok utódjai élnének, vagy csak minimális mértékben cserélődött volna a lakók köre.

Évek óta naponta rendszeresen agyfrissítő sétákra járok. Biztonsági okokból azonban vagy különböző időszakokban, vagy ellenkező irányban sétálok, most éppen a hársfa- és mézillatú közeli lakótömbök övezte parkban. Télen, a korai sötétedés miatt már nem olyan biztonságos ez a környék, ilyenkor ott lapul a tenyeremben a kulcscsomó, akár egy újra húzható bokszer. De most, a nyári hűsítő alkonyatban még biztonságos itt a séta, és felettébb tarka életképet kínál az erre járó szemlélődő számára. Bár a tőlem idősebb itt rekedt lakók, főleg a hölgyek, így is csak pórázon vezetett rosszkínézetű kutyáikkal mernek a parkba merészkedni. Nem is csoda, hiszen a park padjait ellepi az unalomtól és az egész napi semmittevéstől tette vágyó, erejüket fitogtató kamasz fiúk és az új „szerkó-jukban” magukat kellettő tinédzser lányok.

Ritkán látni, hogy a fiatalok sporttal múltatnák a parkban az időt. A járdaszéleken és a padok körül szétdobált szemét, a pici érfecskendők, a megolvadt és elhajlott fémkanalak, a füstös, kettészelt műanyag flakonok jelzik, miben is merül ki a fő időtöltésük. A parkból kiérve a közeli bevásárlóközpont melletti kikövezett tér meg már inkább az ingyencirkuszhoz hasonlít. Az alkoholtól és a drogtól elfáradt ifjúság tobzódását a padokon csencseléssel foglalkozó honfitársaink teszik még színesebbé. Sajátos beszédmodorban, anyanyelvükön kommunikálnak egymással, sokszor a tér egyik végéről a másikba átkiabálva. Az igazi élet azonban akkor zajlik, ha a roma hölgyekhez a férfiak is csatlakoznak, mert egyébként ritkán keverednek. Külön-külön, kasztok és nemek szerinti csoportokban folyik a nap eseményeinek és a gondok megvitatása. A kiszáradt torkoknak pedig a közeli két romakocsmá ad enyhülést. Itt ünneplik meg azt is, ha okuk van a vigalomra. Több száz decibeles hangfalakból üvölt a sajátos zene, s nyoma sincs a szlovák nacionalista hevületnek, mert a roma, magyar, szlovák vagy cseh cigányzenészek valamennyi zenei értékét végighallgathatja az ember. A férfiak ilyenkor a kocsmá előtt ropják a „lépegető-risálóst” az asszonyok csoportjából lop-

va hozzá partnert. Ha szabad padot találok, nem mulasztom el a látványt és a zenei élményt, mert szeretem a spontán mulatozásukat látni, de főleg a temperamentumos muzsikájukat hallgatni.

De a nyilvánosság előtt zajló életüket figyelgetve, más gondolatok is megfogantak bennem. Történetesen az is, hogy lassan ez a tér, a park meg a környező lakótömbök kicsinek bizonyulnak a befogadásukra. A mulatozó romacsoportok körül játszadozó gyereksereg is erre enged következtetni. S mivel a külterületeken már csak luxuslakások épülnek, a belváros felé vonulnak majd, mint ahogyan Kassán történt. Hazudnék, ha azt állítanám, hogy a viselkedésükben, öltözködésükben nem történt semmi változás az elmúlt évtizedek alatt. Ezek az itt élő romák észlelhetően szocializálódtak. Keverednek, közösen élnek az itteni szlovák és magyar emberekkel. Sok történetet hallok az itt élők hétköznapijairól, egymás megsegítésének vagy megbecsülésének pozitív megnyilvánulásairól. Olyan esetekről például, amikor a fehér ember átlép a bejárati ajtó előtt heverő lakótársán, aki a magas vérnyomása miatt lett rosszul, és a roma származású lakótárs hívja ki hozzá a mentőorvost. Van sok dicséretes példa a társadalomba való beilleszkedésükre. Persze, van példa jócskán az ellenkezőjére is. De a szokásaikat – legalábbis egyelőre – nem adják fel. A tömbházak közt is a szabad emberek szabad életét élik. Igaz, számunkra néha zavaróan, ugyanakkor irigylésre méltóan is.

Ha a tarka színekben pompázó felújított háztömbökből kiérve folytatom a sétám, és áthaladok a Várúton, a falurombolástól megmenekült családi házak sorához jutok. A régebbi térképeken ez a terület még zölddel van bejelölve, mert Pozsony felé haladva az út baloldalán Szúnyogdi, jobboldalán Vereknye rétjei, szántói területek el valaha, belefutva az öreg Duna és a Kis-Duna Csallóközt átölelő kitárt karjának hónaljába. A kinyúló kar „legcsiklandósabb” pontját vette birtokba a Slovnaft olajfinomító, amelynek leheletét és zaját a nyári hajnali csendben sokszor írás közben is érzem és hallom.

A volt Szúnyogdi házsoraiból is maradt még néhány mutatóba, ami közigazgatásilag most Pozsonypüspökihez tartozik. A Várút a határvonal a két városrész között, és ez is megérdemel egy-két szót, mert a két falu közötti régi rivalizálás nyomai az út mentén is jól láthatók. A baloldali Püspökihez tartozó házsor takaros egyszintes, ritkán emeletes házai előtt

a járdák rendezettek. Kis padka védi a rajta haladót az autók alól felcsapódó víztől vagy kavicstól. A Vereknéhez tartozó házsorok előtt a hírhedt Pentagon háztömbjei felől haladva, évtizedek óta rendezetlen a járda, máig láthatók a falurombolás maradványai. Esőben a kátyúk, megcsüllyedt járdák lehetetlenné teszik a gyalogosok számára a közlekedést. Hiába az itt élők panasza, beadványaik a körzeti hivatal fiókjaiban porosodnak. Nincs rá pénz, mondják. Talán éppen azért, hogy naponta láthassuk, milyen otromba módon gyalázták meg a szebb napokat is megélt falurész legszentebb értékét: a veteményes kertet, gyümölcsösöket meg a szántókat és réteket.

Sétáimat ezért inkább a püspöki oldalon folytatom, vagy átsétálok a befejezetlen ötszögbe állított három háztömbből álló Pentagon árkádja alatt a falu volt német negyedébe, és a kőfallal bekerített öreg temető felé veszem az irányt. Olykor-olykor gyászoló, temetésre gyülekező emberek mellett visz el az utam, de a beszédük inkább a szívemhez, mint a fülemhez ér el, mert az idős várakozó rokonoktól magyar szót, ízes felsőcsallóközi tájszólásban kiejtett szavakat hallok. Már csak a falu őslakói temetkeznek itt. Ilyenkor még inkább elszomorodok, tudván, egy újabb tősgyökeres vereknyei emberrel lett megint kisebb a közösségünk. Lassan elfogynak azok, akikkel még anyanyelvemen beszélgethetek itt. Az unokáik meg, a Gombkötők, Törökök, Borárosok, Göndörök utódai – tisztelet a kivételnek – csak szlovákul szólalnak meg. Ezt annál is feletébb szomorú megtapasztalni, mert az egykori Vereknyéről származik az egyik legszebben beszélő felvidéki színészünk, és ősei sírján ide jár gyertyát gyújtani Ausztráliát megjárt híres tánckoreográfusunk is.

A volt német negyedbe érve, hiába keresném a tipikus sváb parasztházak sorát vagy a német beszédet. Ma már csak a vezetéknevek árulkodnak a hajdani ősök nemzetiségéről. A Beneš-dekrétumok sokak számára itt is a kitelepítést jelentették. A halottak napján itt parkoló autók rendszámaiból ítélve legtöbbjük Bécs környékén talált új otthonra. A német falurészből két fél utca, s benne néhány tipikus sváb ház menekült meg a falurombolástól. Idős tulajdonosaik még ragaszkodtak a régi német paraszti építészet hagyományaihoz, és házaik felújítása során is meghagyták az ősi homlokzatot. De az időközben felvásárolt telkeken már modern épületek törik meg a régi szép utca népi hangulatát. Egy ősei telkére visz-

szatelepült német család is lerombolta a nagyszülei után maradt nádfedeles parasztházat, nem éppen ízléses kockaépület építve rá. Ez volt az utolsó ilyen jellegű építészeti emlék a régi falu területén. A ház tulajdonosával gyakran találkozom a közeli boltban. Először mindenhol anyanyelvén szólal meg, s ha nem kap német választ, tört szlováksággal próbálja megértetni magát. Sajnálom, hogy amikor építkezni kezdett nem követte a vereckyei németiség hagyományait, s nem hallgatott a megmaradt helyi lakosok tanácsára, hogy eredeti formájában újítsa fel a parasztházat, mert így – a véleményük szerint – méltatlanul bánt a ráhagyott örökséggel, s ez nem csak nekik, nekem is fáj. A környezetem egy pótolhatatlan értékkel, egy letűnt kor még megmenthető emléképületével lett szegényebb.

(2011. június)

Élet írta történet

Béla egy szeles, esős májusi napon nyomtatványokat pakolt ki a szolgálati autójából. Több tíz kilós iratköteget emelt ki a csomagtartó mélyéről lendülettel, hogy túlelmezze a kocsí farlemezén, és biztonságosan ölbe tudja venni a nehéz csomagot. Eközben nem vette észre, hogy a szél lenyomta a csomagtér nyitott fedelét. A lendülettől nagy erővel beütötte halántéka bal oldalát a kofferrajtó lehajló éles sarkába. Az ütéstől az iratköteggel az ölében az autó mögötti fűvön fenékre esett. Percekig ült a vizes földön, amíg nagy nehezen magához tért. Amikor úgy érezte, hogy jobban van, mintha mi sem történt volna, folytatta a kocsí kiürítését, és cipelte be a formanyomtatványokat a kollégája irodájába. Amikor mindent kipakolt, a munkatársával még viccelődtek is azon, miért lett vizes a nadrágja hátsó fele.

Béla másnap Pöstyénbe utazott a soron következő háromnapos továbbképzésre. Az első napot különösebb gond nélkül ülte végig, és vitázott az aktuális munkahelyi problémákról. Este a lazító szórakozás közben vette észre, hogy valami történt vele, mert el-elakadt a szava, és nem tudta befejezni a mondatait. Fáradtságra hivatkozva elnézést kért a többiek-től, és idő előtt aludni ment. A kollégái akkor még semmit nem vettek észre rajta. Maga is úgy gondolta, a rázós hét az oka a beszédzavarának.

Hajnalba éles fejfájásra ébredt, és a fülében, mintha mozdonyok zakatoltak volna, annyira erős hangokat hallott. Szédülve tántorgott ki a fürdőszobába, ahol a hideg vizes csapot teljesen kinyitva állt a zuhany alá. A zakatoló fejére csurgó jéghideg víztől lassan magához tért, s enyhült a migrénje is. Mint utóbb kiderült, ez mentette meg az életét. Felesleges lenne részletezni a kínokat, amit az ezt követő két nap átélt. Kemény kitartásának köszönhető, hogy Pöstyénből sofőrként még visszahozta kollégáit Pozsonyba. Ezután még másfél hónapig dolgozott, anélkül, hogy orvoshoz fordult volna. Július közepén egy idegfesztítő tárgyaláson jelentkezett újra a beszédzavara, emiatt meg kellett szakítania a partnereivel folytatott közös értekezést. Ő csak rövid szünetet kért, hogy majd azt követően folytatják az egyeztetést, de a munkatársai észrevették, itt nagyobb a baj, mint azt Béla gondolja, és kihívták a rohammentőt.

Az orvos állapotát látva, agyvérzésre gyanakodott, és azonnal glicerininjekciót szúrt be neki. A mentőben még akadtak gondjai a beszéddel, de mire a kórházba értek jobban lett. Beszéde megint folyamatos lett, ezért nem a sürgősségi osztályra, hanem az ügyeletes orvoshoz vitték, hogy a vizsgálatig várja ki a sorát. Az orvos is csak túlterheltséget állapított meg nála, és pihenést, stressz nélküli munkát, állásváltást ajánlott Bélának. Semmi gyógyszert nem kapott, csak amit a mentőorvos adott a kezébe, amikor magára hagyták. Három glicerintabletta volt nála arra az esetre, ha újból rosszul lenne.

Béla ma talán már nem élne, ha a családja nem erőszakosabb vele, és nem kényszerítik, hogy alaposabb kivizsgálásra menjen. A beszédzavar nem vics, mondták, komolyabb keringési vagy idegrendszeri problémát sejtet, amit csak egy alapos CT-vizsgálat mutathat ki. Béla szabadságot vett ki, és sorra követték egymást a különböző orvosi kivizsgálások, eleinte negatív eredménnyel. Egyre csak kapta a dicséreteket, hogy korához képest kitűnő kondícióban van, sokan megirigyelhetnék az egészségi állapotát. Csak a családja volt nyugtalan, és nem hitt a látleteleknek. Szerencsére. Még egy utolsó vizsgálat következett, amelyre két hónap várakozás után november elején került sor. Mágneses rezgésekkel háromdimenziós képeket készítettek Béla agyáról. Az orvosok nem hittek a szemüknek. A bal halántékán, az agyhártya és a koponyacsont között egy 24x52x1 milliméteres vérrögöt találtak. Csak a diagnosztizáló orvos kér-

dése után eszmélt rá Béla, hogy a májusi baleset következményeit hordta ki lábon, és azzal, hogy hónapokig még dolgozott, naponta az életével játszott.

Volt még a felvételnél egy érdekes rajzolata, amit a szakorvos, egy a gyermekkorában elszenvedett súlyos fejsérülésével magyarázott. A koponyája baloldalt elferdült, belaposodott, mintha nagy magasságból arra a féltékére esett volna valamikor, még abban az időben, amikor – s ezt szó szerint kell érteni – nem nőtt be a feje lágya. Bélának ekkor jutott eszébe, hogy ez az esemény még 1949 márciusában történt. A háromdimenziós felvétel életének egy újabb titkára derített fényt, és magyarázott adott arra, miért szakadt meg gyermekkori emlékeinek sora 1949 tavaszán. Végre látta magát, amint egy rossz mozdulat után lezuhan a padláról fejjel a veranda kövére a ledobott korcosba kötött széna után. Szerencséjére, először a szénára esett, majd onnan csúszott mellé, a kőre, ahol bal halántékát érte az ütés, mint ahogyan most is. Egy másik baleset vizsgálati eredményének köszönhetően végre bizonyítékot és magyarázatot talált életének ebben a szakaszában bekövetkezett és régóta kutatott rejtélyére.

Ami a látélet nyilvánosságra kerülése után Béla munkahelyén történt, azt sokan egészségesen sem éltek volna túl, nem még súlyos betegen. Megfosztották a beosztásától, elvették a szolgálati kocsiját, a munkabérét felére csökkentették, és a kártérítési igényét többszöri kérvényezés után is elutasították. Az életbiztosítására a biztosító sem volt hajlandó fizetni, mert a balesetét időben nem jelentette be, megkérdőjelezték azt is, hogy a fejsérülése akkor történt, amikor az valóban megesett. Csak bírósági úton, a látletelek és a tanúk segítségével lett volna módja az igazát bebizonyítani. A családja azonban lebeszélte erről, tudván, hogy egy bírósági per évtizedekig is elhúzódhat Szlovákiában, és a kimenetele is bizonytalan. Azt is tudták, hogy nem tehetik ki Bélát egy újabb stresszhelyzetnek, mert az veszélyes lehet az egészségi állapotára. „Ahogy az agyvérzést túlélte, az Isteni szerencse” – mondogatták, ezért a kárpótlás helyett a visszakapott életét vették ajándéknak. És még egy dolgot: amit szabad idejében maga vetett papírra. Ebben megírta élete egymás után sorakozó izgalmas és nem mindennapi történeteit.

(2014. október)

TARTALOMJEGYZÉK

Kínterhes évek	5	Szénszüret	86
Előszó	6	Egyedül a portán	90
Unokáimnak mesélem	7	Egyedül nem megy	94
Még egy régi emlék	8	A munka nem vár	98
Ki volt Charles (Károly) Dunay? ..	10	Béla vagy Bélu	101
Családfatöredék az apai ősokról	12	Tíz cső kukorica	105
Párhuzamok az elődök és utódok		A mészkemence	110
sorsában	15	Utózöngék	113
Miről beszélgettünk még az		Megmentett könyvek	115
„amerikaiakkal”?	16	Utószó	119
Egy felejtethetetlen Szenteste ...	19	Arcok és sorsok	122
Amerikai, majd francia fogság .	21	Előszó	123
Az én emlékem	23	Egy picit öröm az örömben ...	125
Kínterhes évek	24	A furcsa látogató	130
A banderovcok és a		A kontingens	134
debrődi betyár	27	Közbirtokosság és közügyek .	135
Ünnepek és hétköznapiak	31	Vörös veszély	139
A deprődi búcsú	37	Hát élet ez?	142
Tikkasztó nyár	34	Futólépésben	145
Fék nélkül a lejtőn	40	Az alvág felvág ellen	148
A vihar szele	44	A felvégi védelem	152
Elúzva és megalázva	46	Szomorú, szótlan Mikulás ...	155
A betelepítettek	50	B.M.	158
Az együttélés buktatói	54	Téli hangulat	160
Egy igazi deprődi	55	Téli foglalatosságok	163
Hogyan tovább?	59	Emlékek súlya	165
Segíts magadon	63	Arcok és sorsok	168
Feketelistán	67	Anyám mesél	178
Felkészülés a szénégetésre ...	71	Komaság	174
Az erdő tisztelete	74	A mánták	177
A makranczi búcsú	77	Gyilkosok közt cinkos,	
Kemencegyűjtás	81	aki néma	180

Sztószai alkotószabadság	183	Az áji emberek mondják a falucska-	
A kényszermunka	186	iakról	293
A könnyűszekér	190	Ernő	294
Egy picit titok	193	Csodára várva	300
Farsang farka	195	A felvidéki tömegsírok máig őrzik	
Szaporulat és nemesítés	198	titkukat	304
Támasz nélkül	201	Bedřich Smetana alias	
Zaklatás	203	Friedrich Schmitzer,	
A lázálom	205	a szlovák tömeggyilkos . . .	310
Az elvtársnő	208	Pokol a pozsonyligetfalui	
Fényes szelek évei	212	gyűjtőtáborban	311
Tavaszi népszokások	214	További tények a pozsony-	
Kiskirály születik	220	ligetfalui tömegmészárlásról .	313
A gyötrő titok	223	Eduar Kosmel,	
Kéretlen prókátorok	224	a tömeggyilkos tábornok	
A jegyrendszer	230	és parlamenti képviselő . . .	318
Húgom születik	233	Eduard Beneš,	
Az anyák sorsa	235	Sztálin tanítványa	322
Ha kutyákkal van dolgod	236	A kilencvenegyedik áldozat . .	325
Tiltások, titkok, titkosok	239	Titkok nyomában	329
Oda a szabadságom	242	Ők békésen nyugszanak	
Haragban önmagammal is	245	egymás mellett	332
Egy ideológia szolgálatában	247	Mint a sólyom, repülj!	333
A fáklya	249	A mór megtette kötelességét . .	364
Óhaza és új haza	253	Változtass!	366
A gerendák	255	A szlovák gettóba zárt magyar .	368
A hívő párttag	258	Nevek kálváriája	370
1949	260	Mit ér a neved, ha magyar? . .	372
Titkok nyomában	263	Szlovákia barna arca	375
Bevezető helyett – Búcsú a gyer-		„Hát én ettől magyar vagyok!“ .	378
mekkortól	264	Piros-fehér-piros leanderek . . .	381
Nem várt karácsonyi ajándék	266	Külvárosi életképek	391
Az ázott rög illata	277	Élet írta történet	395
Gyalog a hóviharban	281		

DUNAJSZKY GÉZA

Ballada a szülőföldről

Első kiadás

Felelős szerkesztő: D. Rácz Éva

A borítórész Bacskádi Mária munkája

Nyomdai előkészítés: Oriskó Norbert

Nyomta a Print Invest Magyarország-H Zrt., Győr

GÉZA DUNAJSZKY

Balada o rodnej zemi

Prvé vydanie

Zodpovedná redaktorka: Éva D. Rácz

Obálku kreslila Mária Bacskádiová

Grafická úprava: Norbert Oriskó

Tlač: Print Invest Magyarország s.r.o Győr

ISBN ISBN 978-80-972622-0-4

